Bárth János

Ozsdola, az őrfalu

Bárth János: Ozsdola, az őrfalu

A szerző ozsdolai kutatásait
az
OTKA
(Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok)
K. 78. 551. számú kutatási programja támogatta

A könyv nyomdai előállítását
az
Ozsdolai Közbirtokosság
anyagi támogatása tette lehetővé

BÁRTH JÁNOS

OZSDOLA, AZ ŐRFALU

„Falu” és „megye”, vagyis székely kommunitás és egyházközség
Ozsdolán a XVIII−XIX. században

Kecskemét
2015

A szerző tollal papírra vetett szövegét számítógépbe írta
Bárthné Berhidai Ágnes
Bárth−Fehér Szilvia
Laki Rita
Törökné Molnár Katalin

A szöveget ellenőrizte, korrigálta, tördelte
Bárthné Berhidai Ágnes

Az írásképeket és a borítóképeket feldolgozta
Veszely Ferenc

ISBN 978-963-9815-43-8

Az első borítón: Ozsdola látképe az *Ördöngős tetejé*ről (2015)
A hátsó borítón: Havasi táj Ozsdola határában (2014)
(Bárth János felvételei)

Kiadja
BÁRTH JÁNOS
H-6000 Kecskemét, Batthyány u. 17. I. em. 2.
36/20/9776690
barthjanos1@gmail.com,
cseresmegye@gmail.com

I.

FALU ÉS NÉPE A HAVASOK LÁBÁNÁL

„ERDŐALJÁN”, A KÉZDISZÉKI „MEZŐFÖLDÖN” TÚL

Általánosságok, sztereotípiák Ozsdoláról

Ozsdola Erdély legkeletibb csücskében, Kézdivásárhely és az Ojtozi-szoros közelében, az Erdélyt Moldvától elválasztó Háromszéki-havasok lábánál fekvő háromszéki falu. Magyarul beszélő római katolikus székely lakói évszázadokon át sokszor láttak el határvédő feladatokat. Ezért használtam a Moldvával határos délkelet-erdélyi helység jellemzésére könyvem címében a kissé fellengzősnek is érezhető, de ebben az esetben reális és megalapozott *őrfalu* kifejezést.

Az *Ozsdola* helynév évszázadokon át magyar nyelvű írott szövegekben *Osdola* alakban, vagyis „zs” helyett „s” betűvel szerepelt. Az *Ozsdola* forma a XIX-XX. század fordulója táján vált általánossá az írásbeliségben.

A legtöbb faluról szívósan továbbélnek és a környékbeli nép köztudatában, illetve az irodalomban fel-felbukkannak bizonyos általánosságok, valaha jellemzőnek tartott sajátosságok. Ozsdola efféle jellemzőnek vélt sajátosságai az *„ozsdolai gusások”* falucsúfoló névben és az *„ozsdolai cseresznye”* kifejezésben érhetők tetten.

A *gusa* szó a XVIII-XIX. századi erdélyi magyar nyelvben *golyvát*, a *gusás* kifejezés *golyvást*, vagyis a pajzsmirigy kötőszöveti állományának megnagyobbodásában szenvedőt jelentett.[1] Orbán Balázs már szükségesnek látta saját korára vonatkoztatva megjegyezni, hogy az ozsdolaiak között sok a golyvás.[2] Bizonyára az ivóvíz minőségével függött össze ennek a betegségnek a gyakorisága. Duka János a székely falucsúfolók összegyűjtője a XX. század második felében feljegyezte, hogy a háromszéki táj népe az ozsdolaiakat *gusás*oknak csúfolja, az ozsdolai fiatalok pedig a *gusabegy* megnevezésre számíthatnak.[3] Ritkán fordul elő, hogy falucsúfoló jellegű elnevezések szerepeljenek XVIII. századi forrásokban. Erre kiváló példa található az ozsdolai havasi erdők perének 1797. évi tanúvallatási jegyzőkönyvében. Bodó János 53 esztendős lemhényi lovaskatona vallotta, fiatal éveire emlékezve, hogy amikor a más falubeliek tűzifáért mentek az ozsdolai erdőkbe, így biztatták egymást a favágás elvégzése után *„Hejj fogjunk bé, mert ha tovább itt ülünk, ezek az Osdolai gusások, ha ki jőnek, meg zálogolnak”*.[4]

---

[1] SZT. IV. 678., UMTSZ. 2. 711., ÉSZ. II. 1029−1030.
[2] ORBÁN Balázs 1868−1873. III. 131.
[3] DUKA János 1995. 132.
[4] SÁL. 2. 148.

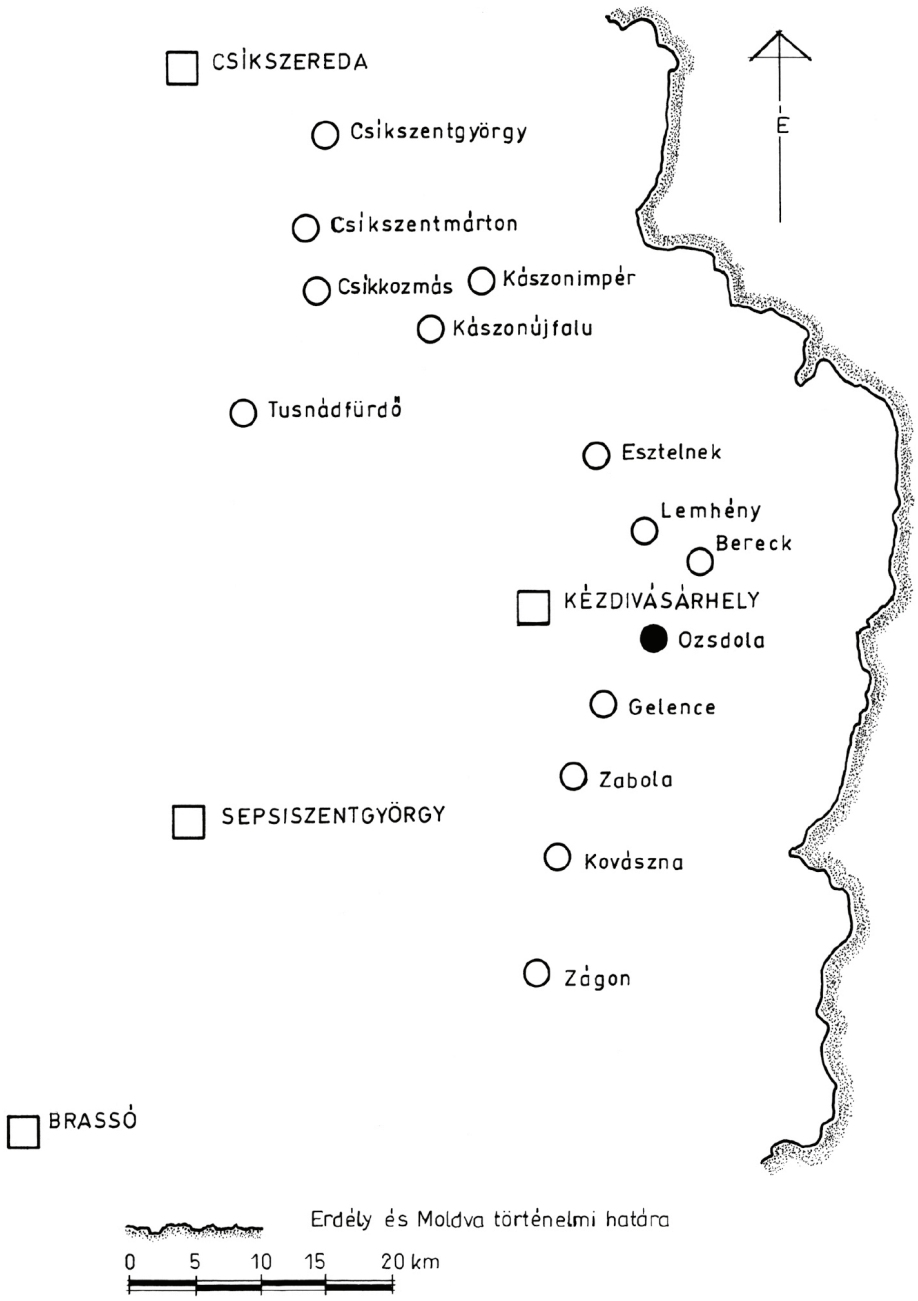

Ozsdola Erdély keleti szélén

Benkő József, aki 1778-ban már befejezte az Erdély ismertetésére szánt hatalmas latin nyelvű művét, a XVIII. század közepére vonatkoztatva írt az ozsdolai cseresznyéről, amelyet *zselnicemeggy*nek nevezett. Arról is tudósított, hogy a bőven termő gyümölcsből az ozsdolaiak sokat eladnak.[5] Orbán Balázs a cseresznye ürügyén az ozsdolaiak viselkedéséről közölt anekdotikus elemekkel teleszőtt jellemzést. Úgy hallotta, hogy gyümölcséréskor az ozsdolaiak fölöttébb büszkék. Ha valaki olyankor megkérdezi tőlük, hogy hova valósiak, rátarti hangsúllyal felelik: *Osdolai, há mét kérdi*. Ellenben a cseresznyeszezon után nagyon alázatos hangon válaszolnak a fenti kérdésre: *Osdolán nyomorkodom*.[6]

A cseresznye alapjává vált több kézdiszéki falucsúfoló megnyilatkozásnak, anekdotának is. Az egyik élcelődő szöveg szerint az ozsdolai cseresznye arról híres, hogy egy véka cseresznyének két véka magja lesz.[7]

Benkő József Erdély földjét és népét bemutató, fentebb már említett műve az 1770-es években Ozsdolára vonatkozóan az alábbi témáknak szentelt néhány mondatot: a falu szántóföldjei, makkos és tűzifának alkalmas erdeje, a patakok áradásai, a fűrészmalmok és a zselnicemeggy szerepe, az ozsdolainak mondott Kun úri família középkor végi, koraújkori jeles személyiségei.[8]

Egy szűk évszázaddal később Orbán Balázs a *Székelyföld leírása* háromszéki kötetében viszonylag keveset foglalkozott saját kora Ozsdolájával. Helyette elmerengett a Kun kastély romjai táján. Lelki szemei előtt megjelent a szépséges Kun Ilona kisasszony, aki szerinte e falak között enyelgett a XVII. század jeles erdélyi főurával, az emlékíró Bethlen Miklóssal. A kiváló tollú szerző ezek után a Kun família hajdani jeleseit ismertette hosszasan, jórészt kimerítve ezzel az Ozsdolának szánt terjedelmet. A „legnagyobb székelyt" azonban ez alkalommal sem hagyta el humorérzéke. Amikor arról írt, hogy minden vidéknek megvan a maga „bűnbak faluja", amelyre minden falucsúfoló anekdotát rá lehet húzni, és Kézdiszék számára ez a falu Ozsdola, nagy éleslátással megjegyezte: a hasonló sorsú falvakkal ellentétben Ozsdola „mint szélben eső végfalu" nem tudja tovább adni a rá aggatott gúnyszavakat, hiszen rajta túl „csak a medvék, szarvasok és az erdők más vadai laknak".[9]

Erdélyi kapcsolatok

Esztelnek, Lemhény, Bereck, Ozsdola, Gelence, Zabola viszonylag nagy lélekszámú falvaknak számítottak a Feketeügy medencéjének keleti szélén, a Háromszéki-havasok lábánál. Néhány kisebb faluval, pl. Hilibbel, Kézdimartonossal együtt jellegzetes havasalji települések voltak, kevés síkföldi és annál több havasi határral. Bereck némileg kitűnt közülük azzal, hogy mezővárosi címet szerzett. Ettől eltekintve sok hasonlóság jellemezte a felsorolt települések újkori sorsát. Természetes, hogy lakóik és vezetőik rendszeresen kapcsolatban álltak egymással. Ha úgy alakult a

[5] BENKŐ József 1999. I. 66., II. 142.
[6] ORBÁN Balázs 1868−1873. III. 131.
[7] DUKA János 1995. 132−133.
[8] BENKŐ József 1999. I. 142.
[9] ORBÁN Balázs 1868−1873. III. 131.

helyzet, vitatkoztak, ha pedig szükség volt rá, közösen léptek föl gazdasági érdekeik védelmében.

A Feketeügy nagyjából sík felületű medencéjét az újkor évszázadaiban valószínűleg *Mezőföld*nek nevezték a táj lakói. Erre következtethetünk abból a tényből, hogy a havasalji falvakkal szemben, a sík medencében fekvő falvakat a XVIII-XIX. században *mezőföldi* falvak néven emlegették a hegyek lábánál ülő, sőt néha a hegyek közé is behúzódó *erdőalji* falvak székelyei. A medence lakosaira használták a *mezőfalvi* kifejezést is. Ennek bizonyítására álljon itt néhány tanúvallomás az ozsdolai havasi erdők hosszan elnyúlt peréből!

1797-ben vallotta Markos Zsigmond 60 éves gelencei gyalogkatona:*"Soha se szenvedte meg a legeltetést Osdola falva a bé erdölő mező falviaknak"*.[10]

1808-ban a tanúvallatás egyik kérdésében is előfordult a *„Mezőföldi falusi lakosok"* kifejezés. Az 1808-ban megszólaltatott hilibi tanúk maguk is sokszor használták a „béerdölő" falvakra a *mezőföldi* meghatározást. Így például a 66 éves Kelemen János hilibi gyalogkatona, amikor kijelentette: *„Azon Mező földi faluknak, a' kik az Osdolai erdőkre erdölnek, csordájokot, esztenájukot se egyszer, se másszor az Osdolai erdőkön legeltetni szabad nem volt"*. Kelemen Márton 74 éves hilibi gyalogkatona több társához hasonlóan, *„a' mező földről bé erdölő falusiak"* kifejezést használta.[11] Palkó István 31 éves nem katonarenden lévő székely a saját korára vonatkoztatva vallotta: *„Bé erdölni, igaz, hogy szabad némely Mező földi faluknak, de marhájokat azon alkalmatossággal tsak egy éjjeli hálásra legeltethetik, tovább Osdola meg nem szenvedi"*.[12]

A történeti hűség kedvéért meg kell jegyeznem, hogy az ozsdolai erdőper vallomástevő tanúi nem általánosságban beszéltek a Mezőföld nevű tájról, hanem azokról a síksági falvakról szóltak, amelyeknek joguk volt *béerdölni* az ozsdolai erdőkbe. Következésképp, amikor *mezőföldi falvakat* emlegettek, legtöbbször Hatolykára, Nyujtódra, Oroszfalura, Sárfalvára, Szászfalura és Szentkatolnára gondoltak. Ezekkel a falvakkal a közös erdőhasználat révén természetes, hogy sok kapcsolata akadt Ozsdolának. Lakosaik gyakran találkoztak egymással az erdőben, a havasba vezető utakon. Előfordult, hogy nézeteltéréseik vitatkozásba, sőt néha verekedésbe csaptak át.

A többi Feketeügy-völgyi, *mezőföldi* falu népe sem volt idegen az ozsdolaiak számára. Együtt katonáskodtak, találkoztak a vásárokban, időnként üzleteket kötöttek. A fiatal mezőföldi férfiak szolgálni, béreskedni jártak más falvakba, többek között Ozsdolára is. Az ozsdolai fiatalok pedig szívesen vállaltak szolgálatot a Feketeügy medencéjének falvaiban. Rokoni kapcsolatok sokasága hálózta be az *erdőalji* és a *mezőföldi* katolikus falvakat. Ezért sokan jártak más falvak búcsúira és a más faluban élő rokonok családi eseményeire: lakodalmaira, temetéseire.

Az ozsdolaiak látogatták a berecki vásárokat is, de a táj legfontosabb vásáros helyének Kézdivásárhelyt tekintették. Kézdiszék székvárosában igyekeztek értékesíteni eladó terményeiket, állataikat. A kézdivásárhelyi kézművesektől, boltosoktól szerezték be a háztartásukban és a gazdaságukban nélkülözhetetlen kézműves ter-

[10] SÁL. 2. 121.
[11] SÁL. 2. 157−163.
[12] SÁL. 2. 106.

mékeket, iparcikkeket. Ritka portékáért, nem mindennapi szolgáltatásokért, különleges mesterekért messzebbre is elmentek. Például az ozsdolai megyebírók Brassóban öntettek harangot, Brassóból szekereztek Ozsdolára képfaragót, templomfestőt.

Moldvai kapcsolatok

Ozsdolát évszázadokon át magas hegység és országhatár választotta el Moldvától, de mivel határszéli „szélybeli" faluként élte életét, mindig kapcsoltban állt a Kárpátokon túl fekvő területtel. 1920-ban a hegyek ugyan maradtak, de az ezer éves országhatár elszállt, önkényesen változtatgatott megyehatárrá szelídült. 1940 és 1944 között újra országhatárrá komolyodott, hogy a XX. század közepén ismét emlékezetben éltetett lebegő vonallá váljon. Az országhatár XX. századi eltűnései természetesen serkentették a háromszéki és a moldvai népesség találkozásait. A magas hegyek pedig valójában soha nem gátolták a kétféle impérium alattvalóinak kapcsolatait. A szorosokon, hágókon nyilvános utak haladtak keresztül határállomásokkal, vesztegzárakkal. Emellett a havasok erdős világa sok titkos ösvényt rejtett: a menekülők, a szökevények, a csempészek nehezen felfedezhető gyalogútjait.

Ozsdola közel fekszik ahhoz a manapság fölöttébb forgalmas főúthoz, amely Kézdivásárhelyen és az Ojtozi-szoroson át a dél-erdélyi Brassót köti össze a moldvai Bákóval. Az Ojtozi-szoros kapujában fekvő, Erdély-széli Bereck Ozsdoláról nézve szomszéd falunak számít. Csak a kis lélekszámú Martonos, az ozsdolai plébánia hajdani filiája ékelődik közéjük. Kézdivásárhely és Nyujtód között a Bákó felé haladó útból elágazik egy másik, ugyancsak régi, Moldvába átkelő út, amelynek Ozsdola fekszik az erdélyi kapujában, és amely a távoli, a Szeret folyó közelében lévő Foksány (Focsani) városába vezet. Miután keresztülhalad Ozsdolán, átkel a Háromszéki-havasokon, érinti az ozsdolaiak hajdani kedves havasát, Jáhorost, majd a Musáto-hágó, illetve a Szeret felé siető Putna folyó forrásvidéke táján hagyja el a történelmi Erdélyt. Ez az út a harmadik évezred elején is használatban van, csak jócskán elhanyagolt, ezért forgalma az erdélyi szakaszon viszonylag kicsi. A bátrabbak személyautóval is nekivágnak, de inkább szekérrel, traktorral, teherautóval, terepjáróval ajánlatos közlekedni rajta.

Az Ojtozi-szoros közelsége, valamint az a körülmény, hogy egy régi moldvai út több mint 20 kilométeres erdélyi szakasza Ozsdolai territóriumon haladt át, Ozsdolát évszázadokon át az Erdély és Moldva közötti gazdasági, kereskedelmi, hadi, politikai és emberi kapcsolatok részesévé tette. A moldvai magyarok és románok migrációja Erdély irányába Ozsdolán keresztül is zajlott. Akinek rossz sorsa volt Moldvában és javítani akart rajta, aki rossz fát tett a tűzre Moldva ege alatt és tanácsos volt elbujdosnia, aki moldvai üldözői elől menekült, Ozsdolán keresztül is érkezhetett az ígéret földjére, Erdélybe. Akinek pedig Erdélyből kellett felet felé menekülnie, bujdosnia, Ozsdolai földön haladva is elhagyhatta a számára veszélyes országot.

A Moldvából Erdélybe irányuló folyamatos migráció lecsapódhatott a határmenti településeken, de a határtól távolabb fekvő helységekben is. A Moldvából érkező jövevény letelepedhetett Bereck városában, de messzebb fekvő települé-

sekre is elbolyonghatott,[13] ha közben nem gyűlt meg a baja a passzus nélkül járók veszedelmével, a hatóságok éber tekintetével.

Hajdú Imre Moldvából származó „szőcs legény" 1640-ben az ozsdolai templomnak „adta magát" „örökös jobbágyságra". Ozsdola megyéjétől *bennvaló*t kapott, amelyen építhetett.[14] Ozsdolaivá, vagyis erdélyivé válhatott. Valószínűleg nem ő volt az első, sem az utolsó, aki Moldvából telepedett Ozsdolára. Arra is bőven akadt példa, hogy kényszerítő okok hatására valamelyik ozsdolai lakos az éj leple alatt nekivágott a havasoknak és Moldvába távozott. 1820-ban egy ozsdolai házaspár, a lovaskatona Szőts István és felesége, Tamás Éva házassági perében több tanú is vallotta, hogy a részegeskedő, tékozló, durva, feleségét rendszeresen verő férfi a felelősségre vonás elől Moldvába szökött.[15] Tette egyáltalán nem számított egyedülálló cselekedetnek.

Az Ozsdolával szomszédos magyar népességű Berecken és Martonoson az Ojtozi-szoros kapujában a szokásosnál nagyobb román kolónia formálódott a XVIII-XIX. századra. Többek között Berecket és Martonost tekintették állandó lakóhelyüknek azok a román családok, amelyeknek családfői *berszány*ként, munkabíró férfiai pedig *csobány*ként terelgették transhumáló juhnyájaikat Moldva és a Csíki-havasok között.[16] Ozsdolán nem jött létre a bereckihez és a martonosihoz mérhető román telep, de a jórészt Moldva felől Ozsdolára beszivárgó román eredetű görögkeleti vallásúak száma folyamatosan növekedett a XVIII-XIX. században.

A széki, illetve 1764 és 1848 között a határőrkatonai hatóságok rendszeresen adtak ki moldvai kapcsolatokra vonatkozó rendeleteket. Az efféle utasítások száma háborús időkben megszaporodott. Az ozsdolai jegyzők a XVIII. század második és a XIX. század első felében bemásolták falujuk protokollumába a Moldvával kapcsolatos határőrkatonai rendelkezéseket. Ezekből idézek néhány példát a következőkben.

Kézdivásárhelyen 1789. június 13-án kelt az a katonai rendelet, amely a török háborúkkal kapcsolatos moldvai jövevényekről intézkedett: *„A mult esztendőben a Török félelmitől Molduvábol ki jött Emberek, a' kik itten meg telepedtek, azok specificaltatván, a specificatioval együtt az azoknak Pater familiásikot 19-na Junii … ide Vásárhelyre bé külgyék, azokotis, a' kik ez előtt Molduvába bé mentek volt és most ki jöttek, azokrolis jó vigyázás legyen, azokis bé küldessenek".*[17]

Ugyancsak Kézdivásárhelyen kelt 1788. július 29-én egy határőrkapitánynak az a „katonai parancsolata", amely a Moldva felől érkező jövevények sorsáról intézkedett: *„Ez által keményen parancsoltatik minden falusi commendansoknak, hogy minden féle belső országi Embert, aki a havason keresztül jő, a falukba nem kell be bocsátani, hanem a közelebb esendő Contumatiára kell kísértetni, azért ha valahol ilyen dolog adja elő magát, ehhez tartsa magát, és nekem tegyenek jelentést róla fogyatkozás nélkül".*[18]

---

[13] Vö.: az 1700-ban Kantafalvában összeírt 17 moldvai jövevény családfővel! PÁL−ANTAL Sándor 2013. 235., 242−243.
[14] BÁRTH János 2011. 113−115.
[15] SÁRPI 1. 1820. Szőts István – Tamás Éva házassági pere
[16] A berecki és a martonosi *berszány*ok csíkszentmiklósi, illetve gyimesi havasbérleteire: BÁRTH János 2011. 54−56., 269.
[17] SÁL. 1. 20v.
[18] SÁL. 1. 13.

1788. szeptember 9-én Kézdivásárhelyről szigorú katonai parancs érkezett a marhavész elkerüléséről: *„Mindeneknek tudtára adatik s egyszersmind parancsoltatik, hogy ennek utána kemény büntetés alatt semmi féle rendű ember ne merészelyen az erdőkön a havason által Molduvábol vagy Oláh országbol marhákot ki hajtani, vagy mástol afféle marhákot vásárolni, mivel a mostani üdőben a marha dög annyira el terjedett, nem szabad semmi féle Contumácz tartás nélkül az országba által hajtani, hanem minden féle marhát tartoznak először a Contumáczba vinni, és az után osztán, ha ottan meg béjegezik, meg lehet vásárolni, de addig se meg vásárlani, se az országba be hajtani senki meg ne merészelje”.*[19]

1789. november 21-én termények behozatali tilalmáról rendelkezett Kézdivásárhelyen a katonai hatóság: *„Parancsoltatik ..., hogy Molduvából és Oláh országbol semmi névvel nevezendő gabona /:az egy Törög Buzat kivévén:/ nem lészen szabad ki hozni, a melyhez értetik a zab és széna is, melyet ha valaki mégis cselekedné, nem csak meg büntettetik, hanem az olyannak akármi úton módon ki hozott gabonája confiscaltatik. A Törög Buzát egyedül szabad lészen ki hozni, de egyebet nem. Azért publicálván esztet, a Plájásoknak és a Commandóban menőknek adgyák tuttára, s mindenkor a mikor csak ki mennek, parancsolják meg, hogy ha valakit gabonával tanálnak, akár úton, akár ösvenyen, az olyant kemény büntetés alatt mindgyárt hajtsák a közelebb esendő Contumáczra gabonájával együtt, a Harminczadon a Director Úrnak adgyák által, úgy hogy a Contrabontbeli része annak ideiben nekik is szolgáltassék ki, hanem vigyázzon kiki magára, nehogy alattomban valakit gabonával keresztül bocsássanak, mert példás büntetést veszen magára, azon kívül a Gabonát kihozóval az Articulus szerint mint egyetértő különösön meg büntettetik”.*[20]

FALU A MÚLÓ IDŐBEN

A hangulatában Imreh Istvántól kölcsönzött fenti cím alatt azokat a sorsfordulókat, fontos történeti dátumokat veszem számba, amelyek az elmúlt hét évszázadban Ozsdola históriájának folyamatát meghatározták. A sor egyáltalán nem hosszú, ami ebben az esetben azt jelenti, hogy ez a jeles őrfalu bizonyos történelmi korszakokban kevés írott nyomot hagyott az utókorra.

A történeti források hiánya „legveszedelmesebb” a *középkor* gyanánt emlegetett korszakokban, amely a XVI. század első felében, a mohácsi csatával, a reformáció térhódításával, a középkori magyar állam három részre szakadásával végképp lezárult. Ez a hatalmas szép korszak a Székelyföld vonatkozásában az átlagosnál is jobban szűkölködik írott dokumentumokban. Ha nem léteznének a XIV. századi pápai tizedjegyzékek, szinte semmi nem bizonyítaná Ozsdola és sok más székely falu középkori fennállását. Különösen így van ez olyan falvak esetében, ahol nem maradtak fenn középkorinak tekinthető építészeti emlékek.

A következő felsorolás sorsfordító vagy dokumentatív évszámokat tartalmaz Ozsdola históriájából.

---

[19] SÁL. 1. 13v.
[20] SÁL. 1. 26v.

1332., 1333., 1334. A pápai tizedjegyzékekben Ozsdola Dominicus, majd Thomas nevű papját emlegették. Következésképp, Ozsdola akkor már templomos falu volt, ahol plébános lakott.[21]

1539. Egy Lukács nevű pap ozsdolai plébánosként írt alá egy peres iratot.[22]

1567. Az ún. „25 dénáros adó" kivetése céljából Ozsdola helységet 40 portával írták össze, ami arra utal, hogy a falu a táj nagyobb falvai közé tartozott.[23]

1602. Névsoros katonai összeírás készült Ozsdola családfőiről, amely 55 személy nevét tartalmazza.[24]

1607. Kézdiszék gyűlése felszólította Ozsdolát, hogy a fejedelmi biztosok élelmezésére adjon 1 véka búzát, 1 köböl zabot, 4 tyúkot, 2 ludat és egy *berbécs*et.[25]

1614. Kiváló, névsoros katonai összeírás készült Ozsdoláról.[26] 1614 és 1683 között sok hasonló vagy kevésbé jó katonai összeírás született, amelyekre, mint XVII. századi lustrákra itt nem térek ki, hiszen a falu akkor már, más források alapján is igazolhatóan, nyilvánvalóan folyamatosan lakott volt.

1717-1719. Nagy éhínség és pestis pusztított a Székelyföldön. Ozsdola népét különösen 1718-ban tette próbára az éhezés. Egy 1721. évi számbavétel szerint Ozsdolán a 450 élő lakos az éhség és a pestis 358 áldozatát gyászolta.[27]

1764. Ozsdola primipilus és pixidarius családfőinek nagy többségét erőszakkal beszervezték a székely határőrkatonaság soraiba.[28] Más szóval: az ozsdolai törzsökös népesség többsége 1764-től 1848-ig a „katonarenden lévő székelység" életét élte.

1802. Nagy erejű földrengés pusztította Háromszéket. Ozsdola gótikus, középkori temploma összedőlt, használhatatlanná vált.

1818. Befejeződött Ozsdola új templomának építése.

1848-1849. Megszűnt a határőrkatonai kötöttség állapota. Felszabadultak a „jobbágyrenden lévők".

1876. Megszűntek a székely székek. A „megyésítés" során Ozsdola Háromszék vármegye részévé vált.

XX. század első évtizede. Ozsdolán lezajlott a gazdasági viszonyokat alapvetően átformáló *arányosítás* és *tagosítás*.

1916. A román betörés hatására augusztus 28-án reggel elindult Ozsdola népének „nagy menekülése".

1920. A trianoni békeszerződés „papírforma szerint" is Romániának adta Magyarország keleti területeit. Ozsdola székely faluként a megszületett új Románia közepén találta magát.

1940. A második bécsi döntés értelmében Ozsdola ismét Magyarország részévé vált.

---

[21] A hivatkozást, forrásmegjelölést, illetve a témát bővebben lásd „A megye papja és kántortanítója" című V. fejezet elején!
[22] SzOkl. 1872−1934. VIII. 282., 469.
[23] SzOkl.1983−2006. (Ús.) VII. 63.
[24] SzOkl. 1983−2006. (Ús.) IV. 53.
[25] SzOkl. 1872−1934. VIII. 359−360.
[26] SzOkl. 1983−2006. (Ús.) IV. 453−455.
[27] ENDES Miklós 1938. 180. − GYÉL. 3. 1720−1721. Ozsdola.
[28] SZÁDECZKY Lajos 1908. 191., 758., 821., 825.

1944. A szovjet hadsereg Moldva felől a foksányi út tájékán, Ozsdola havasain keresztül is igyekezett elérni a Háromszéki-medencét. Ozsdola ádáz harcok színterévé vált. Sok háza, csűrje leégett a lövöldözés következtében. Az ozsdolaiak többsége a havasi erdőkben próbált életben maradni. 1944 végén megszűnt a „kicsi magyar világ" néven emlegetett korszak. Az impériumváltást az 1947. évi párizsi békeszerződés szentesítette.

1948-1949. Elkezdődött a 40 évig tartó román kommunista diktatúra. Ozsdolán is bekövetkeztek szokásos jogsértései, vagyonvesztései, kollektivizálásai.

1984. A kisméretű templomhoz illesztett nagy alapterületű templomhajó építésével gyakorlatilag új templomot épített Ozsdola népe, kijátszva a vallásellenes diktatúra éberségét.

1989-1990. Összeomlott a szocializmusnak nevezett diktatúra. Románia a parlamentáris demokrácia útjára lépett. Ozsdolán is elkezdődött a kárpótlás, a reprivatizálás.

HATÁRŐRKATONAI KÖTELÉKBEN (1764–1848)

A határőrkatonai szervezet létrehozása

Ozsdola a székely székek létrejötte óta Kézdiszékben, illetve kézdiszéki faluként Háromszék területén feküdt. Déli határa megegyezett Kézdiszék határával. Szomszédai: Hilib és Gelence már Orbaiszékhez tartoztak.

A széki kötelék történeti kérdéseit ebben a könyvben nem fogom aprólékosan taglalni. Csupán utalok arra, hogy a határőrkatonai kötelék és a széki kötelék együttes létezése a feudalizmus utolsó évszázadában jelentősen megbonyolította az amúgy sem egyszerű székely históriát.[29] A „kettős igazgatás" Ozsdola falujegyzőkönyvében leginkább úgy csapódott le, hogy a jegyzők lemásolták a széki és a katonai rendelkezéseket egyaránt. Ezek az utasítások néha ugyanarról az „épületes" tennivalóról szóltak, például 1791-ben a kiírtott verebek fejének beküldésről.[30]

1764 elején néhány nappal a madéfalvi vérengzés után a császári katonai hatóság gyors tempóban elvégeztette a csíki, majd a háromszéki települések szabad székelyeinek besorozását és felfegyverzését. Kézdiszék és benne Ozsdola összeírása, sorozása 1764. február 6. és február 12. között zajlott le. Az ozsdolai katonarendű férfiak többsége a háromszékiekből szervezett és Kézdivásárhelyről irányított 2. székely gyalogezredbe került. A lovasok a csíki és háromszéki századokból szervezett és Sepsiszentgyörgyön székelő székely huszárezred létszámát növelték. A 2. székely gyalogezred 12 százada közül a berecki székhelyű 5. század foglalta magába az ozsdolai gyalogokat.

1764-ben összesen 67 ozsdolai férfi került gyalogkatonaként a székely határőrség kötelékébe. Közülük 53 főt felfegyvereztek, 14 fő pedig fegyvertelen és számfeletti maradt. A katonai hatóság számba vette, mint leendő utánpótlást, a katonává tett férfiak fiúgyermekeit is. 1-től 16 éves korig 78 fiatal fiú került a 2. gyalogezred vezetőinek látószögébe. Ozsdoláról 28 huszár lett tagja a székely huszárezrednek.

[29] Vö.: PÁL–ANTAL Sándor 2002. 141–155., 164–188., különösen: 150.
[30] SÁL. 1. 34., 84.

Közülük 23 férfit felfegyverzett, 5 személyt pedig fegyvertelennek és számfelettinek tekintett a katonai hatóság. A lovaskatonák 34 fiúgyermeke utánpótlás gyanánt ugyancsak katonai nyilvántartásba került.[31]

A határőrkatonai állapottal összefüggő tisztségek

Ozsdola község jegyzőkönyvében 1789-1790 táján többször előfordult a *„falus commendáns”* kifejezés. Valamiféle katonai vezetőt, parancsoló embert jelentett, aki a 2. székely gyalogezred faluba tolt csápjaként sok gondot, szomorúságot, szenvedést okozott Ozsdola népének. Nem tekinthető azonosnak a *katonabíró*val, mivel 1781-ben többször együtt szerepeltek. A kézdivásárhelyi katonai ezredparancsnokság rendeleteiben gyakran *falus commendánsok* alakban, vagyis többes számban olvasható a tisztségnév, ami azt sugallja, hogy más „katonafalvakban”, esetleg a 2. székely gyalogezred mind a 102 falujában létezett ilyen katonai vezető személyiség.

Ha végigolvassuk a székely határőrség 66 pontból álló 1764. évi első hosszadalmas rendtartását, abban nem találkozunk a *falus commendáns* kifejezéssel, illetve a mögötte meghúzódó személy feladataival, szerepével.[32] Ebből kikövetkeztethető, hogy a *falus commendáns* tisztség újabb „találmányként” került a székely közéletbe. Talán kapcsolatba hozható az 1787 és 1790 között vívott, Belgrád környékét, Havasalföldet és Moldvát érintő ausztriai-orosz-török háborúval, amely alatt megnövekedett a székelyföldi határőrkatonaság szerepe.

A szűkszavú jegyzőkönyvi említésekből nehezen állapítható meg az erdélyi *falusbíró* szó mintájára alkotott *falus commendáns* kifejezés jelentése. A *commendáns* általában parancsnokot jelentett. Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár is ezzel a jelentéssel ismerteti a szót és változatait, ámbár magasabb rangú parancsnokot sejtet, mint ami a *falus* jelzőhöz köthető. A különös kifejezés valóságos jelentését további kutatásokkal kell tisztázni. Különösen az alábbi kérdések megválaszolása látszik szükségesnek: 1. Miért *falus* a commendáns? Valószínűleg azért, mert valamelyik székely határőrkatonai faluban teljesített szolgálatot. 2. Civil életében gazdálkodó székely határőrkatona volt-e, akit erre a tisztségre kiemeltek? Nem valószínű. 3. Alacsonyabb rangú hivatásos katonatiszt volt-e, akit a 2. székely gyalogezred „falusi parancsnok” gyanánt kihelyezett valamelyik katonáskodó székely faluba? Ez látszik valószínűnek. 4. Milyen alá- és fölérendeltségi viszony volt a *falus commendáns* és a katonarenden lévő székelyek *katonabíró*ként is emlegetett *falusbírója* között?

1789-ben az egyik katonai rendeletben a *falus commendans hütösei*ről volt szó. Kérdéses, hogy miféle hütösökre gondoltak a katonai vezetők? A faluban tevékenykedő, parancsolgató kommendánsnak valóban voltak-e *hütösei*, vagy a falu *hűtőseit* kellett igénybe vennie, ha meg akart oldani valami lakosságot érintő mozgósító feladatot?

Úgy látszik, hogy a falvakban, így Ozsdolán is, a *falus commendans* elsősorban annak érdekében tevékenykedett, hogy az ezredparancsnokság és a századparancs-

[31] SZÁDECZKY Lajos 1908. 191., 194., 821., 825. − A 821. oldalon, a táblázatban Ozsdolánál összeadási hiba található.
[32] SZÁDECZKY Lajos 1908. 584−600.

nokság rendeleteit a falu vezetői és lakosai maradéktalanul végrehajtsák. A falubeli katonai parancsnok szorgalmazta például a havasi ösvények őrizetének szervezését, a hadi célú adóbeszedést, a katonaság számára szolgáltatandó tűzifa vágatását, begyűjtését, a határőrkatonai szolgálattal összefüggő közmunkákat, fuvarozásokat, a katonai gyakorlatokon, felvonulásokon való pontos megjelenést és hasonlókat. Előfordult, hogy a falusi parancsnokok visszaéltek hatalmunkkal. Tevékenységük során sok haragost szereztek. 1790-ben egy ezredparancsnoki rendelkezés kilátásba helyezte, hogy a *falus commendans*, akire túl sok a panasz és aki visszaél hatalmával, *„300 ember között ... való ... vessző futással”* büntetődik.[33]

A katonarenden lévő lakosok bírójára, az úgynevezett *katonabíró*ra ugyancsak sok feladat várt, ha teljesíteni akarta a határőrkatonai parancsnokságok rendelkezéseit, utasítását. A *katonabíró* és a *jobbágybíró* egyidejű létezésének, működésének kérdésköréről alább, a Falu, faluközösség című III. fejezetben írok részletesebben.

Az ozsdolai falujegyzőkönyvbe bemásolt XVIII. század végi katonai rendelkezésekben többször írtak *tizedes*ekről, akik a maguk *tized*jében ellenőrizték a katonai hatóságok utasításainak betartását. Például 1790-ben a faluban működő commendans tevékenységét segítve felléptek a gabonapálinka főzése ellen. 1795-ben feladatul kapták, hogy leplezzék le az udvaron pipázókat, ellenőrizzék a kéményeket, tudatosítsák a tűz veszélyességét. 1791-ben figyelniük kellett, járnak-e idegenek a tizedjükben.

A rendelkezésre álló adatok tanulmányozása után valószínűnek látszik, hogy ezek a katonai hatóságok által emlegetett *tizedek* és azok *tizedesei* nem hozhatók kapcsolatba a székely falvak hajdani, *tizes*nek nevezett, némi önállósággal rendelkező, 300-400 fős népességű újkori falurészeivel.[34]

Az ozsdolai katonai forrásokban szereplő *tizedek*et a határőrkatonai parancsnokság hozta létre a fentebb említett török háborúval összefüggésben az 1780-as évek végén, a határőri éberség és szervezettség fokozása érdekében. Egy-egy efféle *tized* 10 határőrkatonai portát foglalt magában. Ezeket a lakótelkeket kellett szemmel tartania az ott lakó határőr katonák közül kijelölt *tizedes*nek.

Mindezekről tanúskodik egy 1787. október 3-án Bereck városában kelt századparancsnoki rendelkezés: *„Minden faluban az házak tizedesekre fel legyenek osztva, az mely tizedes minden éczaka az maga keze alatt lévő 10 házakat meg visitérozza és minden reggel a káplárnak reportot adgyon”*.[35]

Rukkolás, exerciroztatás, patrózás, kommandózás

A fenti cím idegen szavai a székely határőrkatonaság magyar nyelvhasználatának hangulatát tükrözik. 1764 és 1848 között efféle szavak röpködtek a katonáskodásra kötelezett székely falvak levegőjében. A gyalogkatonák és a lovaskatonák kénytelenek voltak megtanulni ezeket a szavakat, és ami fontosabb, kénytelenek voltak elszenvedni az efféle szavak jelentése mögött meghúzódó megpróbáltatásokat.

---

[33] A falus commendansok gyakori említései: SÁL. 1. 19., 19v., 20v., (1789), 30v., 31. (1790).
[34] BÁRTH János 2007.
[35] SÁL. 1. 53. – A tizedesekre vonatkozó előbbi adatok forráshelyei: SÁL. 1. 32v., 86v., 91.

Alább a téma alapos, teljes kifejtésének igénye nélkül néhány példával próbálom érzékeltetni a katonaszékely társadalom kiszolgáltatottságát és rengeteg terhes katonai elfoglaltságát.

A példákat olvasva nem szabad elfelejtenünk, hogy a székely határőrkatona a XVIII. század második és a XIX. század első felében nem „főhivatású" katona volt, hanem mindennapi paraszti, ritkábban kézműves munkája mellett látta el katonai szolgálatát. A katonaszékely család legtöbbször szántóföldeket, kaszálókat, kerteket birtokolt, állatokat tartott. Ugyanúgy gazdálkodott, mint falujának minden paraszti munkából élő családja. A megélhetés terhe mellett azonban viselnie kellett a katonáskodás terhét is.

A határőrkatonai korszak írott forrásaiban gyakran szerepelt a *rukkolás* kifejezés, ami akkor és ott valamiféle parancsra végzett katonai kivonulást jelentett. Használták a szót konkrét menetelésekre, kivonulásokra, gyakorlatozásokra, de általánosságban is a katonáskodó élet terhes, időrabló elfoglaltságaira. Utóbbira 1817-ből idézhetünk kiváló példát. Akkor Ozsdola megyéjének vezetői levélben panaszkodtak püspöküknek, hogy szegény az ozsdolai nép, *„pénzen vett kenyéren él"*, gazdálkodása sem haladhat úgy, ahogy kellene, *„a gyakori katonai ki rukkolások"* miatt.[36]

Egy 1788-ban kelt hosszú és sok témájú határőrkatonai rendelkezés a főhivatású, állandó katonákra vonatkozó törvényeket rávetítve a székely határőrzőkre, a *rukkolás* elmulasztóira ijesztő fenyegetést tartalmazott: *„Mely fegyveres katona az egyben rukkolástol el maradna, vagy magát el dugná, a felsőség parancsolat*[a] *és hadi articulus szerént másoknak példájára minden irgalom törvény nélkül fel akasztatik vagy meg lövöldöztetik"*.[37]

A székely határőrkatona hétköznapokon mezőgazdasági vagy kézműves munkája mellett katonai parancsra *rukkolt*, masírozott, gyakorlatozott. A katonai hatóság azonban nem hagyta pihenni vasárnap és ünnepnap sem. Amikor *falusfelei* mentek a templomba, beszélgettek a templom előtt, vagy hazafelé tartottak a templomból, a határőrkatonának teljes fegyverzettel, díszes *templomi paráde*n kellett részt vennie, ami a templom melletti masírozás, tisztelgés, felvonulás gyakorlását jelentette. Erről tanúskodik egy 1788. évi határőrparancsnoksági rendelkezés: *„Minden vasár napon és innep napon, ha a nép oda haza volna, templom parádé tartassék, és dél előtt, nem külömben dél után két óráig alsó felső fegyverrel exerciroztassék, és leg fő képpen az svenkolásra tanítassék. Erről az Templom parádé tartásról ... minden hétfőn reportot várok"*.[38]

A fenti szövegben előforduló *exerciroztassék* kifejezés bizonyára „gyakoroltassék" értelmű. Nehezebb feladat a *svenkolásra* kifejezés jelentésének megállapítása. A *svenkol* szó nem szerepel az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár címszavai között. Nem található a magyar nyelv idegen eredetű szavainak XX. századi közhasználatú szótáraiban sem. Az Új Magyar Tájszótár *svengol* alakban „nagyon sietve jön vagy megy valahova" jelentéssel ismeri,[39] de ez a jelentés más irányba mutat, mint a fentebb idézett 1788. évi *svenkol* változat. A szó minden valószínűség

[36] OZSPI. 1. 1817.
[37] SÁL. 1. 10.
[38] SÁL. 1. 9v., (1788).
[39] UMTSZ. 4. 1008.

szerint a német *schwenken* igéből származik, amelynek eredeti jelentései közül kettőt érdemes figyelembe vennünk. Az egyik jelentés: „lobogtat, lóbál, lenget", például a „zászlót lenget" kifejezésben. Ebből eljuthatunk a „tiszteletet ad", „tiszteleg" értelmezésig. A másik jelentés: „irányt változtat", például a „recht schwenkt!" „jobbra kanyarodj!" kifejezésben. Az ozsdolai gyalogkatonák tehát, amikor templomi parádé címén *svenkoltak*, valószínűleg a díszmenettel tisztelgést, illetve a menet derékszögű jobbra- és balra kanyarodását gyakorolták.[40]

A XVIII. század utolsó negyedében Ozsdola tájékán ismert fogalomnak, súlyos katonai kötelezettségnek számított a *patrózás*. A *patró* szó a XVIII-XIX. századi erdélyi magyar nyelvben *járőr*t, *őrjárat*ot jelentett.[41] Az 1780-as évek végén Kézdiszék határ menti falvaiban elsősorban a havasi ösvények kirendelt őrzőit nevezték *patrók*nak. Tevékenységüket *patrózás*ként emlegették. Ha valaki efféle keserves havasi szolgálatot látott el, arra azt mondták: *patróban van*.

1788. március 6-án egy kézdivásárhelyi kapitány a hatáskörébe tartozó falvakban elrendelte a *patrolozás*t, vagyis az éjjel-nappali őrködést. Szigorú utasításának szövegéből az sejthető, hogy a falvak rendjét igyekezett megőriztetni a *passus* nélkül kóborló személyektől és a tolvajoktól. Rendelkezése úgy szólt, hogy a nagyobb falvak 10-12 embert, a kisebbek 6-7 embert járassanak éjjel-nappal a gyanús személyek felfedezése és elfogása céljából. Az őrködésben katonarendűnek és *parasztnak* egyaránt részt kellett vennie.[42]

A *Martini* nevű kézdivásárhelyi katonai vezető, aki sok népbúsító rendelkezést szignált akkortájt, 1788 nyarán külön utasítást küldött az ozsdolai commendánsnak a patrózásról. Alább álljon itt teljes terjedelmében ez az ozsdolai népre szabott, de néhány szomszéd falut is érintő katonai parancsolat!

„Az osdolai falus Commendánsnak! Ez által keményen parantsoltatik, hogy minden haladék nélkül a' Molduvai ösvenyekre fegyveresen falustol rukoljanak ki, hozzá értvén a' Provincialistákotis, akik kaszával, cséppel és vasvillával mehetnek, a' holott jó vigyázással legyenek, nehogy valami hely képzelők vagy ellenségek az havasi ösvenyeken alattomban magát ide az Országba ki húzhassa, a' kik nem csak nappal, hanem éjjelis, de leg főbb képpen hajnal előtt 2 órával igen szorgalmatossan patrózanak, ha történnék, hogy ezen patrók valamit észre vennének, mingyárt tegyenek hírt az egész falunak, s ekkor minden mozogható Ember minden haladék nélkül jó készülettel álljon elő, s kend … commendáns szorgalmatoson vigye a helyre, a' honnan leg inkább lehet tartani, s ha ottan valami ellenséges népet vagy valami idegen népet vagy Embert látnának, akár hogy mentegesse magát, meg kell kötni, s egy specificatioval ide kell küldeni, ha ellenben ott vagy akárholis az Erdőkön az ilyen ismeretlen vagy gyanós Ember meg nem adná magát, mingyárást lőjjék agyon.

---

[40] Ezúton köszönöm magyar nyelvész fiam, Bárth M. János igyekezetét a *svenko*l szó jelentésének föltárására. Tájékozódása során az alábbi írásokban talált rá a szóra: Felszeghy Ediltrud: A császári és királyi hadsereg nyelve Magyarországon, Budapest, 1938. (Német nyelvészeti dolgozatok). 74-81. — Ballagi Aladár: Kaszárnyaszók. Magyar Nyelvőr 6. (1877). 326.

[41] SZT. X. 577.

[42] SÁL. 1. 11v.

Ezen kívül parancsoltatik, hogy ez után minden nap reggel külgyenek nekem reportot, hogy mi képpen patróztak az előtt való nap s azon éccaka, mit láttak s mit hallottak.

Ezen parancsolatot circulálni kell Martonosban, Hilibben, Gelenczén és Harajban, hogy ottan lévő falus commendánsokis mindenekben a' fenn megírt mód szerént cselekedgyenek, s ... mindezek éjjel nappal patrózzanak kemény büntetés alatt.

Mely dolgot, hogy még jobban meg magyarázhassák, holnap úgy mint 26-dik hujus reggel 8 órakor Kend az Hilibi, Gelenczei, Harai és Martonosi falus commendánsokkal nálam jelencse magát.

Signatum Kézdi Vásárhely 1788. 25. júnii, reggel 6 órakor, Martini".[43]

Parancsra teljesített határőrző tevékenységet takartak a XVIII-XIX. században a *commandó* szót tartalmazó kifejezések is. A *kommendó*/*kommandó* szónak hat féle jelentését ismeri az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. Közülük az ötödikként említett *kivezényeltetés*[44] jelentés példáihoz állnak legközelebb az ozsdolai nyelvi emlékek. 1797. évi tanúvallomásokban olvashatók a *„voltam commandóban", „jártunk commandóban", „commandóba mentem"* stb. kifejezések. Ugyanott a „*commandós*" szó „commandóban lévő", határőrző feladatra a havasokba vezényelt katonarendű székelyt jelentett. Ezekből a nyelvi adatokból kikövetkeztethető, hogy a határőrparancsnokság bizonyos rendszerességgel katonarendű fiatal székely férfiakból álló néhány fős csoportokat, egy-egy *káplár* vezetésével felküldött *commandóba* a havasokba, hogy ott a határforgalmat ellenőrizzék, és távol tartsák az országban nem kívánatos személyeket, tárgyakat, árukat. Efféle „commandóba járásról" emlékeztek meg az ozsdolai erdőhasználati per 1797. évi tanúi, amikor azt bizonygatták, hogy Ozsdola még a „commandóban lévőknek" sem engedte meg havasi területeinek legeltetését. Többek között így emlékezett Markos József 50 esztendős haralyi gyalogkatona: *„Én sok ízben voltam Commandóban az Osdolai erdőre, s tudom, hogy azt sem engedte Osdola, hogy a lovaikot legeltessék a Commandósok".*[45] Hasonlóan vallott 1797-ben Tamás János 50 esztendős gyalogkatona is: *„Én szolgáltam Osdolán is esztendeig, káplár lévén 15 esztendők elfolyása alatt az Osdolai erdőn jártunk Commandóba Hatolykai, Szent Katolnai legényekkel ... midőn commandóba mentem az Hatolykaiakkal és Szent Katolnaiakkal, kenyeret vivén a lovakon, velek edgyütt nem mertem ki ereszteni lovainkot".*[46]

A *plájásokról*, vagyis a *pláj*nak nevezett havasi átjárók, ösvények őreiről, akiknek tevékenysége nagy múltra, a székely határőrkatonaság 1764. évi megszervezésénél jóval korábbi időkre nyúlik vissza,[47] kevés szó esett az ozsdolai forrásokban. Szerencsére Orbán Balázs a XIX. század közepén megörökítette, hogy Ozsdola távoli havasán, Jáhorosban egy építményromot *Plájások vará*nak nevez a nép.[48]

---

[43] SÁL. 1. 12.
[44] SZT. VII. 72.
[45] SÁL. 2. 124.
[46] SÁL. 2. 128−129.
[47] SZT. X. 744−745., SZÁDECZKY Lajos 1908. 378-379., 446−451.
[48] ORBÁN Balázs 1868−1873. III. 133.

A határőrkatonaság megkövetelt anyagi támogatása

A XVIII. század utolsó negyedében Ozsdolán állt egy olyan katonai épület, amelyet *kvártélyház* néven emlegettek. Valószínűleg a község javította. 1778-ban az ozsdolai falusbíró számadása tartalmazta *„az Quartély ház szendelezésire”* kiadási tételt.[49] 1790-ben az ozsdolai falusbíró közreműködésével részletes költségvetési tervezet készült a sok gondot okozó épület „reparációjára”.[50]

1778-ban az ozsdolai falusbíró számadásában szerepelt a következő kiadás: *„Az exercirozó csűrre adott 6 szál deszkát”*.[51] Ez az *exercirozó csűr* valamiféle csarnokszerű, fedett épület lehetett, amelyben bizonyára katonai gyakorlatokat tartottak.

A határőrkatonai parancsnokság a *falus commendánsok* közreműködésével 1788-ban igyekezett kipuhatolni, hogy melyik katona-gazdának mennyi fölvásárolható zabfölöslege van. Ozsdolán 36 köböl gyűlt össze a katonaság számára.[52]

Ozsdolának, mint erdővel rendelkező havasalji falunak különösen sok gondot okozott a határőrkatonaság faigényének kielégítése. A községnek mindig tartalékolni kellett annyi ölfát, amiből a parancsnokság hirtelen támadt kívánságainak eleget lehetett tenni. 1787. május 14-én például a „regimenttől” váratlan parancs érkezett: *„Az Osdolai Bírónak parancsoltatik, hogy egy öll száraz fát … két szekér által … holnap estvére külgyön Zabolára”*.[53] 1797-ben Bereczk városából jött a parancsolat, hogy Ozsdola adjon *„az Óbester úrnak 6, Bauer kapitány úrnak”* pedig kettő és fél öl tűzifát fizetségért, de ne csak a gyalogkatonák, hanem a lovaskatonák is járuljanak hozzá a jeles tisztek faellátásához.[54] Az efféle parancsoknak ellentmondás nélkül eleget kellett tenni.

A 2. határőr ezred parancsnoksága célzott paranccsal is igyekezett elősegíteni, hogy a falvak népe készenlétben tartson ölfát katonai célokra. 1789. január 12-én Kézdivásárhelyen kelt az a katonai rendelkezés, amelynek értelmében minden kétmarhás gazdának negyed öl és minden négymarhás gazdának fél öl fát kellett készítenie január végéig. A parancs végrehajtásáról *a falus commendánsok* gondoskodtak azáltal, hogy falujuk gazdáit rászorították a favágásra, az elkészített fa udvari tárolására, és szükség esetén a katonaság részére történő eladására.[55]

1791-ben Lemhényből érkezett kemény parancsolat: *„Osdola 20 szál 3 öles deszkát, Martonos 7 szál 3 öles deszkát … holnap az az szombaton estvére ide küldgyön … mivel az fegyveres ferslógokat csinálni kelletik”*. Ugyanakkor egy másik igény is megfogalmazódott: *„Az osdolai gyalog katonaság közönséges falu erdejéből … 7 cserefákat hétfőig … adjon”*. A parancs útjára bocsátója ellenállást gyanítva szigorú fenyegetését is az ozsdolaiak tudtára adta: *„Ha valami módon az militárisok ezen parantsolatnak engedni nem akarnának, vagy ellent állanának … az führer leg ottan az Bírót maga Hütösseivel Árestomban vévén, ide által küldeni elne*

[49] SÁL. 1. 4.
[50] SÁL. 1. 32.
[51] SÁL. 1. 4.
[52] SÁL. 1. 15v., 16v.
[53] SÁL. 1. 45v.
[54] SÁL. 1. 77.
[55] SÁL. 1. 17v.

mulassa".[56] Ez a fenyegetés nagyon sokat kifejez! Végtelen hatalmi mámor, hatalommal való visszaélés, esztelen katonai gőg, a nagy múltú székely önkormányzatiság abszolút lenézése, megvetése, lábbal tiprása húzódik meg mögötte.

A népéletet befolyásoló, „oktató" határőrkatonai rendelkezések a nép számára

A XVIII. század második és a XIX. század első felében katonai rendelkezések sokasága érkezett Ozsdolára. Ezeket a falu jegyzője kisebb nagyobb rendszerességgel bemásolta a helység protokollumkönyvébe. Különösen a Kézdivásárhelyen székelő 2. székely gyalogezred parancsnoksága serénykedett a rendelkezések, utasítások, parancsok küldésében. Néha a kutatónak az a benyomása, hogy a katonai parancsnokok talán azt hitték: a kézdiszéki székely népnek más dolga sincs, mint hallgatni két dobszó pörgése között a katonai rendelkezések hirdetéseit.

Az utasítások nagyon sokféle arculatot öltöttek. Akadt köztük konkrét követelőző, valamilyen szolgáltatás, fuvar, szolgálat megtételére utasító. Ezek többségéről már szó esett az előző fejezetben. Sok rendelkezés viszont valamiféle oktatást, közbiztonsági, gazdasági, egészségügyi, kulturális, életviteli tanácsadást helyettesített. Ezek néha praktikus tudnivalókat tartalmaztak, máskor tudálékosan fontoskodtak. A XXI. századi olvasóban néha mosolyt ébresztenek. Időnként azt a benyomást keltik, hogy a katonatisztek olyasmire emlékeztették, tanították a székely földművest, amit az náluk jobban tudott. Ebben hasonlítottak a kommunista diktatúra 1950 táján tevékenykedő apostolaira, akik elmagyarázták a magyar parasztnak, hogy miként kell szántani, vetni, mit érdemes termelni és hasonlókat. A rendelkezéseket kiadó katonai parancsnokok is felhívták a székely falvak vezetőinek figyelmét arra, hogy tavasszal meg kell újítani a *tanórak kapukat* és a *határkerteket*,[57] pedig a *falusbírák* és *hütöseik* évszázadok óta tudták, gyakorolták a kerítésjavításokkal kapcsolatos tavaszi teendőket.

A katonai parancsnokság igyekezett megakadályozni a járványok terjedését. 1789-ben Kézdivásárhelyről katonai rendelkezés érkezett a falvakba, amelyben a *falus commendánsok* utasítást kaptak, hogy járják végig falujuk házait. Ha beteg embert találnak, jelentsék, hogy a parancsnokság kiküldhesse a *chirurgust*. Ugyanakkor arról is született utasítás, hogy a falvakban ne temessék el azonnal a halottakat. Ha meghal valaki, hozzátartozói küldjenek Vásárhelyre a *chirurgusért*, aki kimegy a faluba és az elhunytat megvizsgálja.[58] Hasonló rendeleteket valószínűleg a katonai hatóságokkal együttműködve széki vezetők is küldtek a falvakba. 1790. november 17-én Benkó János vicekirálybíró Altorjáról indította el azt a rendelkezést, amely a halottakkal való érintkezést igyekezett korlátozni. A rendelet fogalmazója, kiadója felszólította a kézdiszéki falvak népét, hogy temetések alkalmával a halottat ne sirassák, „reája borulva" ne csókolgassák, ne ölelgessék. Még a koporsóra borulva se zokogjanak. A sírt pedig 8 láb mélységűre ássák.[59]

---

[56] SÁL.1. 90v.
[57] SÁL. 1. 39.
[58] SÁL. 1. 20v.
[59] SÁL. 1. 82.

Előfordult, hogy a falusi kutyák számát is igyekezett korlátozni a katonai hatóság. Egy 1787. március 2-án Bereck városában kelt katonai parancsolat tudatta az ozsdolai és az Ozsdola környéki falvak lakóival: *„Keményen parancsoltatik, hogy minden gazdának több kutyát, mind egyet semmi úton módon tartani szabad nem lészen, hanem parancsoltatik a mellett az egész Communitásnak, de leg fő képpen az Bíráknak és Hütösöknek, hogy az illyen kerengő kutyák is, kinek ura nintsen, lődöztessenek meg, és a többiek, a' hol több mint egy vagyon, az faluban ne szenved*[tessenek] *meg".*[60]

1795-ben a fentebb már többször emlegetett Martini nevű kézdivásárhelyi katonai vezető egy méregkészítési receptet ismertetett a háromszéki falvak népével, amely recept a következő címet viselte: *„Eszköz, mely által a' mezei egereket ki lehessen irtani".* A Portik kapitány által küldött kísérőlevél fontoskodva kijelentette, hogy a könnyen elkészíthető szer a szászok földjén jól bevált, következésképp, a székelyek is használják bizalommal a mezei egerek irtására.[61]

A katonai parancsnokság és az illetékes széki hatóság a XVIII. század végén vállvetve küzdött bizonyos madárfajták elszaporodása ellen. Mindkét hatóság körlevelekkel ostromolta a joghatóságuk alá tartozó székely falvak vezetőit, hogy falujukban szorgalmazzák a madarak pusztítását és a végzett munkát madárfejek beszolgáltatásával igazolják. 1791. május 14-én kelt az a kézdivásárhelyi katonai parancsolat, amelynek bevezető gondolatai afölött sajnálkoztak, hogy az utóbbi években a katonai parancsnokság a madarak pusztítását nem szorgalmazta eléggé és nem követelte meg a verébfejek beszolgáltatását. A rendelkezés igyekezett pótolni a mulasztást. Kilátásba helyezte, hogy az a „pater familias", akinek házanépe nem szolgáltat be egy hónap alatt 50 verébfejet, *áristom*ba kerül. A szigorú parancsolat lehetővé tette a verébfejek értékesebb fejekre való átváltását. Egy vércsefejet 10, egy varjúfejet 5, egy csókafejet 5, egy szarkafejet 5 verébfej értékében lehetett leadni.[62] Ugyanazon a napon Benkó János vicekirálybíró hasonló tartalmú rendelkezést adott ki Altorján a *provinciálisok* számára. Őket a jobbágybíráknak kellett serkenteniük az 50 madárfej beszolgáltatására. Aki nem teljesítette a várt mennyiséget, 25 pálcaütésre számíthatott.[63]

A katonai hatóságok a széki hatóságokkal együtt újra és újra próbálták megakadályozni a pusztító tűzvészeket. Ennek érdekében sokszor tudatosították, hogy lakóházon kívül, utcán, csűrben nem szabad pipázni.[64] A szabály ellen vétkezők kellemetlen büntetésekre számíthattak. Egy Kézdivásárhelyen kelt 1795. évi katonai parancsolat kimondta: „ *A Tizedesek és Bírák a kéményeket minden héten meg vizsgálják, az utczákon és udvarokon pipázókat meg büntetni el ne mulassák".*[65] 1803-ban egy Szentkatolnán kelt tűzvédelmi rendelkezés összefoglalta a leggyakoribb tűzkeltő cselekedeteket és helyeket: *„Senkiis künn az utakon falu között ne pipázzon,*

[60] SÁL. 1. 38.
[61] SÁL. 1. 86.
[62] SÁL. 1. 34.
[63] SÁL. 1. 84.
[64] SÁL. 1. 14. (1788).
[65] SÁL. 1. 86v.

gyertyával, lámpás nélkül a házán kívül ne járjon, koromra, rossz kementzékre vigyázzon, s azok jól meg igazítassanak".[66]

1787-ben egy „regiment parancsolat" megpróbálta korlátozni a katonarenden lévők és a jobbágyrenden lévők földzálogosításokban és földeladásokban megnyilvánuló gazdasági, üzleti kapcsolatait: *„Vesszőzés alatt minden katonának tiltatik a parasztságtól földes ura híre nélkül valami szántó földet vagy szénafüvet, annálinkább jószágot zálogosítani vagy örökösíteni, ... aki ez ellen cselekszik, nemcsak a pénzit és földit elveszti, hanem még keményen meg is büntettetik".*[67]

1787-ben egy Bereckben kelt katonai rendelkezés tipikusan olyasmire figyelmeztette a falvak *katonabíráit*, amit azok székely gazdaemberként évszázados tapasztalatok alapján úgy is tudtak: *„A Katona Bírák jó gondot viseljenek a vetés határban, hogy semmi féle marha oda ne menyen".* A rendelkezés további része parancsba adta: ha a vetéshatárból behajtott marhák gazdái között katonarendű akad, nevét jelentsék a bírák a Compania Commandónak, vagyis a berecki századparancsnokságnak, hogy a kárt okozó marha katonarendű tulajdonosa a helyi büntetés elszenvedése mellett, a katonai szervezettől is megkapja méltó büntetését.[68]

A Bereckben székelő századparancsnokság 1787. május 9-én az akkortájt újdonságnak számító *pityóka*, vagyis a krumpli termesztésének módjáról igyekezett tájékoztatni a falvak népét. Elrendelte, hogy a mellékelt nyomtatott tájékoztató szöveget minden falu elöljárói másoltassák be a falu protokollumába, vasárnaponként pedig olvastassák föl a templom előtt összegyűlt népnek. Sajnálatos, hogy a parancshoz mellékelt termelési tudnivalókat az ozsdolai jegyző elmulasztotta bemásolni a jegyzőkönyvbe, így nélkülözni vagyunk kénytelenek a pityókatermesztés módjáról szóló épületes oktatást.[69]

A berecki századparancsnok valószínűleg nagyon szívén viselte a pityókatermesztés ügyét, mert 1789. június 28-án felszólította a falusi commendánsokat: intézkedjenek, hogy a falvak népe kapálja meg a pityókát: *„Parancsoltatik keményen, mivel az idő az Pityóka kapálásra el érkezett, minden Falusi Commendáns és all tiszt azon legyen, hogy az elültetett pityóka fészkeket kertben és mezőn kapálják meg. Mely Parancsolat teljesítéséről nyolzad napok alatt Raportot az Compagniának okvetlen be külgyenek".*[70]

A katonai beavatkozás és felügyelet népéleti hatásai

A fenti cím egy nagyon sarkalatos székely néprajzi témát takar, amelynek alapos, következetes, kitartó kutatásával, feldolgozásával, tanulmánybeli publikálásával még adós a néprajztudomány. A kutatást az egész Székelyföldre, főleg persze a határőrkatonai helységekre kiterjedően kellene elvégezni, mert csak úgy gyűlhet össze elemzésre alkalmas adatmennyiség. Egy helységre szűkítve a vizsgálatot, inkább csak illusztrálni lehet a témát. E sorok írója nem érzi feladatának, hogy ezt a

[66] SÁL. 1. 109−190v.
[67] SÁL. 1. 46.
[68] SÁL. 1. 8v.
[69] SÁL. 1. 45.
[70] SÁL. 1. 49.

Székelyföld egészére kiterjedő, katonai levéltári forrásokat is megszólaltató több éves elmélyült kutatómunkát elvégezze. Egyházi, főleg plébániai levéltárakban végzett háromszéki és csíki búvárlatai azonban némi impressziókhoz jutatták a határőrkatonai beavatkozás, felügyelet népéleti hatásairól. Ezek az impressziók fölöttébb széles skálán mozognak. Attól a háromszéki esettől elkezdve, amikor a katonai hatóság beleavatkozott abba, hogy kit válasszanak és kit ne válasszanak meg megyebírónak, a példák a férjhez menő lányok hozományleveleinek katonai láttamozásáig terjednek. Remélhetőleg minél előbb akad olyan nagy munkabírású fiatal kutató, aki erre a hatalmas adatfeltáró és elemző munkára jó néprajzi szemlélettel vállalkozik. Nagy szükség lenne rá a hajdani katonaszékely társadalom népéletének jobb megismerése és könnyedebb megértése érdekében.

Alább néhány ozsdolai adattal, példával érzékeltetem a határőrkatonaság népéletbeli szerepét, hatását.

1779. november 12-én Finna József elkészítette falusbírói számadását az előző évek ozsdolai községi gazdálkodásáról. A kimutatás végén látható az akkortájt sokszor szereplő *Portik kapitány* és alatta *„Lukáts Kelemen Hütös hadnagy”* jóváhagyó aláírása. Ellenjegyzésük nélkül valószínűleg nem számított hitelesnek a pénzügyi kimutatás.[71]

1835-ben, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Bögözi András gyalogkatona, ozsdolai lakos bizonyos területet elfoglalt Ozsdola megyéjének egyik kaszáló kertjéből, a megye vezetői nem a megyeszékétől, nem a falu bírájától, nem Kézdiszék vicekirálybírájától, nem Háromszék elöljáróitól, egyszóval nem egyházi és világi, közigazgatási, igazságszolgáltatási fórumoktól kértek jogorvoslatot, hanem a 2. székely gyalogezred 11. századának parancsnokságától, mégpedig azon az alapon, hogy a foglaló lakostársuk, Bögözi András a gyalogkatona renden lévő székely gazdák sorába tartozott. Más szóval, a megye tisztségviselői a határőrkatonai szervezetet tekintették olyan hatalmi tényezőnek, amelytől igazságtételt, az elfoglalt kaszálórész visszaadását, a vétkes Bögözi András megfenyítését leginkább remélhették. Mindezt kiválóan tükrözi Fejér Antal plébános 1835. május 16-án kelt levele: *„Méltóságos Kapitány Úr! Nemes Század Kormány! Osdolai Hütösség bizonyítása szerént is gyalog katona Bögözi András már 18 esztendőktől fogva bírt a Megyétől a Porond nevezetű hellyen egy kaszáló kertet árendába, mellyet a mult esztendőben kertbeis venni iparkodván, abbol jó darabot el foglalt, hanem ezen igyekezete észre vétetvén, a Megye elöljárói panaszt tévén Fischer Hadnagy Úrnak, a tisztelt Hadnagy úr folyó esztendő május 13-án a falu hütöseit a hely színére ki parancsolta és a falu lántzával ki is mérette és a hütösség által is el esmért foglalást harmad napok alatt hellyre állítani parantsolta, de ezen parantsolat mindmáig tellyesedés nélkül van. Azért alázatosan esedezik a Nemes Megye Elöljárósága Méltóságos Kapitány úrnak és Nemes Század Kormánynak, méltóztas*[son] *a kert helyre tételét hathatósan meg parantsolni a hütösség által ki jelelt tzövekek úttyán többször nevezett Bögözi Andrásnak, valamint a Templomnak tartozó adósságait is, és az általa okozott költségek meg fordíttását is. Méltóságos Kapitány Úrnak, Nemes Század Kormánynak alázatos szolgája, Fejér Antal plébános”*.[72]

---

[71] SÁL. 1. 3v.
[72] OZSPI. 1. 1835.

1836. október 19-én a 2. székely gyalogezred ezredese Kézdivásárhelyről egy végtelenül felháborodott, arrogáns, lekezelő, kioktató levelet küldött a nagy tekintélyű Fejér Antal ozsdolai plébánosnak, Ozsdola nemes megyéje képviselőjének. A három oldalas vagdalkozó levél kellő mértékben tükrözi a székely határőrkatonai parancsnokság görcsös ragaszkodását ahhoz az elavult, túlhaladott, az erdélyi feudalizmus szemétkosarába kívánkozó szabályhoz, hogy a katonarenden lévő székely család fiúgyermeke csak ritkán, a katonai hatóság különleges kegyes, előzetes engedélye révén folytathat felsőbb tanulmányokat és léphet ki a katonai júrisdikció alól. A XXI. század kutatójának óhatatlanul eszébe jut II. József császár híres rendelete a jobbágyok szabad pályaválasztásáról. Úgy látszik, amit 1836-ban a magyarországi jobbágy megtehetett, nevezetesen, hogy kézműves, vagy értelmiségi pályára léphetett, azt nem tehette meg különleges katonai engedélyek kikönyörgése nélkül a katonáskodásra kényszerített székely család ivadéka.

A feszültséget okozó helyzet azért állt elő 1836-ra, mert Ozsdola megyéje *harangozó*, vagyis segédkántor gyanánt alkalmazta futásfalvi Bardótz Albertet, akinek, mint katonarendű székely família sarjának csak arra volt katonai engedélye, hogy 1835-ben egy éven át Kolozsváron tanulmányokat folytasson, de arra nem kapott jogosultságot, hogy az egyház szolgálatában kántori munkát vállaljon. Az egyházi munkavállalás a katonai hatóság szerint azt jelentette, hogy a gyalogkatona jogállású Bardótz Albert önkényesen jurisdikciót változtatott, kivált a katonai joghatóság alól és egyházi joghatóság alá adta magát. A katonai hatóság nem csak Bardótz Albertet vádolta, hanem Ozsdola megyéjét is felelőssé tette a történtekért: *„Nem lett volna az Osdolai megyének joga arra − hogy egy a' katonai jurisdictio alá tartozó embert − felsőbb engedelem levél producalasa hijjával harangozónak fogadja"* − harsogta a felbőszült ezredes. Fejér Antal plébános személy szerint azért vívta ki a hatalmát fitogtató katonai vezető haragját, mert egy előzőleg írt levelében védelmébe vette és mentegetni próbálta Bardótz Albertet.[73]

A módos és befolyásos ozsdolai lovaskatona Gabri família a XIX. század elején kénytelen volt egyik két köblös szántóföldjét *„három ugar szerig"*, vagyis kilenc esztendeig zálogba adni, hogy annyi pénzhez jusson, amelyből teljesíthette a regiment lóvásárlást elrendelő parancsolatát. A kiszolgáltatottság érzékeltetésére idézem a katonai ellenjegyzéssel ellátott 1807. évi földzálogosító kontraktust: *„Anno 1807. esztendő 28-dik április. Az egész Gabri família meg edgyezvén arról, hogy az regiment parantsolatyábol ló vásár végett, nem lévén egyéb módgyuk, hanem, hogy egy darab szántó földöket, el adgyák és abbol az szükséges paripa árát ki fizetnék, mely föld vagyon az Osdolai Martonos felöl való mezőben, Két nyír nevezetű lábban, két köblöt foglal magában, Martonos felöl szomszédsága György Diák Ferentz, alias Fejér Ferentz, más felől Tóth Ferentz, mely földre az Gabri família leválais Pénzt 110, id est száz tíz magyar forintokot, oly fel tétel mellett az osdolai Tisztelendő Plebanus Ráduly Ferentz úrtol, hogy három ugar szerig ha ki nem akarná adni, ki ne válthassák, ha pedig nem akarja birtokába tartani azon szántóföldet, tartozzanak mást, ahoz a vásárhoz pénzivel jutható embert, vagy pedig magok tartozzanak vissza váltani".*[74]

---

[73] OZSPI. 1. 1836.

[74] OZSPI. 1. 1807., A katonai terhek családi háztartásra hárulásáról vö.: EGYED Ákos 1981. 45.

Az idős Gabri Lőrinz lovaskatona 1839-ben panaszkodó levélben arra kérte a *„Huszár Század Kormányt”*, hogy szorítsa rá Tóth Ferenc és Tóth Antal ozsdolai lovaskatonákat régi adósságuk megfizetésére.[75]

Néhány évvel később, 1848. február 5-én Ozsdola elöljárói *„a nemes székely lovag ezred”* parancsára Győrbíró Lázár őrmester és Győrbíró Ignác káplár közreműködésével végezték el *„a’ néhai lovag Gabri Lőrincz”* „fekvő hagyományának” felosztását leányai, *Trésia* és Amália között.[76]

NÉPESSÉG ÉS TÁRSADALOM

A népességszám alakulása

A XVI. század közepe előtti időkből semmiféle olyan számadat nem áll a kutató rendelkezésére, amely alapján valamely háromszéki székely falu lélekszámát meg lehetne állapítani. A XVII. századi Ozsdoláról több katonai összeírás, *lustra* maradt fenn. Ezek, sokféle vizsgálatra alkalmasak, de lélekszámok megállapítására nem használhatók. A XVIII. századból a kelleténél kevesebb népességi adat áll a kutató rendelkezésére, de ezek között legalább már Status Animarum-jellegű vizitációbeli számadat és népszámlálási népességi adat is található. A XIX. század végre bővelkedik népességi számadatokban, amelyek *schematismusok*ból, *visitatio canonicák*ból és népszámlálási statisztikákból származnak.

Alább egyházi források és állami népszámlálások alapján táblázatban összefoglalom Ozsdola XVIII-XIX. századi és a kitekintés miatt XX. századi népességszámának adatait. A forrásjelölésnél a következő rövidítéseket alkalmazom: VC = visitatio canonica, SCH = schematismus, NSZ = népszámlálás, RNSZ = román népszámlálás. A „Jelzet” rovatban a lábjegyzetekben használatos rövidítéseket alkalmazom. A Kat. rövidítés arra utal, hogy a szám csak a katolikusokra vonatkozik.

Év	Lélekszám	Forrásfajta	Jelzet és megjegyzés
1721	450	VC	GYÉL. 3. Ozsdola, 1721.
1786	436	NSZ	NÉPSZ. 1960. 308−309.
1823	1317	VC	OZSPI. 16. – Kat.
1829	1477	VC	OZSPI. 17. 66. – Kat.
1834	1492	SCH	SCHEM. 1834. 81. – Kat.
1840	1613	SCH	SCHEM. 1840. 108. – Kat.
1846	1758	SCH	SCHEM. 1846. 85. – Kat.
1848	1975	SCH	SCHEM. 1848. 85. – Kat.
1850	1952	NSZ	NÉPSZ. 1994. 134−135.
1857	2189	NSZ	NÉPSZ. 1992. 86−87.
1867	2282	SCH	SCHEM. 1867. 32. – Kat.
1869	2706	NSZ	NÉPSZ. 1912. 855.

[75] OZSPI. 1. 1839.
[76] OZSPI. 1. 1848.

1870	2461	SCH	SCHEM. 1870. 32. – Kat.
1872	2453	SCH	SCHEM. 1872. 31. – Kat.
1880	2575	NSZ	NÉPSZ. 1912. 855.
1890	2578	NSZ	NÉPSZ. 1912. 855.
1900	2527	NSZ	NÉPSZ. 1912. 855.
1903	2527	SCH	SCHEM. 1903. 123.
1910	2633	NSZ	NÉPSZ. 1912. 392−393.
1920	2802	RNSZ	Varga E. Á. 1998. I. 104.
1930	2690	RNSZ	Varga E. Á. 1998. I. 104.
1941	2763	NSZ	Varga E. Á. 1998. I. 104.
1956	2706	RNSZ	Varga E. Á. 1998. I. 104.
1966	2628	RNSZ	Varga E. Á. 1998. I. 104.
1977	3122	RNSZ	Varga E. Á. 1998. I. 104.
1992	3262	RNSZ	Varga E. Á. 1998. I. 104.
2010	2685	SCH	SCHEM. 2010. 198. – Kat.

Rátekintve a XVIII-XIX. századi népességi adatokra, rövid szemle után is leszűrhetők az alábbi megállapítások:

1. Az első magyarországi népszámlálás 1786. évi 436 fős adata valószínűleg nem a valóságot tükrözi, ami egyébként nem egyedülálló e népességszámbavétel esetében. Elképzelhetetlen, hogy a Kárpát-medence nagy békéjének évszázadában, a XVIII. században ne emelkedett volna a népesség száma 1721 és 1786 között. Másrészt az sem valószínű, hogy 1786 és 1823 között megháromszorozódott volna az ozsdolai lakosság. Mindebből következik, hogy 1786-ban a népszámlálási statisztika 436 lakosánál jóval többen éltek a faluban.

2. 1823 és az 1860-as évek vége között egyenletesen, jól érzékelhetően növekedett az ozsdolai népesség száma. Ez a növekedés valószínűleg már a XVIII-XIX. század fordulója táján elkezdődött.

3. 1870 tájától a XX. század elejéig Ozsdola lakossága 2500 fő körül stagnált. Ez a feltűnő stagnálás egy olyan korban, amikor nagy népességszaporodásnak kellett volna bekövetkezni, minden bizonnyal a kivándorlással, elsősorban a regáti Romániába történt folyamatos kiköltözéssel magyarázható. A népesség számának stagnálása kevésbé látványosan bár, de folytatódott az első világháború után is, egészen az 1960-as évekig.

Némi magyarázat kívánkozik még a kiindulási adathoz, az 1721. évi 450 ozsdolai lakoshoz. Ez a szám egy hatalmas éhínség és pestisjárvány utáni[77] lakosságszámot jelentett. 1718-1719 táján 358 személy halt meg Ozsdolán az éhínség és a pestisjárvány következtében. Azt mondhatjuk tehát, hogy az 1721-ben számba vett 450 fős lakosság egy korábban 800 fő körüli népesség maradékának számított.

Az erdélyi egyházmegye katolikusainak 1720-1721. évi vizitációját végző Demeter Márton gyulafehérvári olvasókanonok igyekezett feltárni és rögzíteni, hogy a meglátogatott plébániák kötelékében hány személy él (Numerus Personarum

[77] Az 1717−1719. évi szárazság, éhínség, pestis témakörének összefoglalása: PÁL−ANTAL Sándor 2013. 106−125., Vö.: CSÁKI Árpád 2011.

Viventium) és hányan haltak meg az 1718-1719. évi éhínség, illetve pestisjárvány idején (Numerus Peste Defunctorum). Az élők és halottak számát legtöbbször szerepeltette a plébánia viszonyait ismertető szöveges részben, de feltüntette a vizitált helységek összesítő táblázatában is. A szöveges részek és a táblázat számadatai néha kis mértékben eltérnek. A táblázatbeli számok látszanak pontosabbnak és teljesebbnek. Az éhínség és a pestis pusztításának hatása hátborzongató számadatokkal fejezhető ki. Az összesítés szerint 1720-1721-ben a vizitátor 32. 721 élő római katolikus vallású személyt vett számba Erdélyben. A vizitációt megelőző két évben, 1718-1719-ben pedig 19.183 magyar katolikust temettek el a Királyhágón túl.

Alább felsorolom az 1720-1721-ben vizitált háromszéki plébániákat és filiális falvakat a számbavett élők és a pestisben elhunytak számával. Némely esetben a helység számadata a vele egy „megyét" alkotó társfalu adatát is magában foglalja. Például Polyán Bélafalváét, Esztelnek Csomortánét és Kurtapatakét, Lemhény (talán) Almásét, Sárfalva Szászfaluét. A vizitáció szöveges részében szerepeltek még olyan falvak is, ahol református többség mellett néhány fős katolikus közösség élt, például Ikafalva 15 élő és 9 elhunyt lakossal. Mivel ezeket a helységeket annak idején a vizitátor nem vette föl az összesítő táblázatba, az alábbi kimutatásban sem kaptak helyet. Kivételes falunak számított Zabola, ahol a katolikusokkal együtt lakó reformátusok (140 élő és 150 elhunyt) számát is feljegyezte a szorgalmas Demeter Márton kanonok.

A háromszéki plébániák és filiális falvak alábbi kimutatásában a sorrend a hajdani vizitáció sorrendjét követi.[78]

Mezőváros és falu neve	Élő katolikus	Pestisben elhunyt katolikus
Sedes Siculicalis Miklósvár		
Miklósvár	218	250
Barót	492	540
Sedes Siculicalis Kézdi		
Szentlélek	520	680
Polyán	600	506
Esztelnek	407	300
Lemhény	544	550
Oppidum Bereck	400	339
Nyujtód	400	200
Sárfalva	300	198
Osdola	450	358
Martonos filiális falu	72	81
Sedes Siculicalis Orbai		
Gelence	590	467
Hilib filiális falu	484	100
Haraly filiális falu	114	25
Zabola	151	78

[78] GYÉL. 3. Erdély, 1720-1721.

Petőfalva	90	50
Imecsfalva	189	118
Sedes Siculicalis Kézdi		
Hatolka	230	215
Szentkatolna	220	216
Futásfalva	265	204
Altorja	621	500
Comitatus Albensis		
Szárazpatak	90	80
Peselnek	110	90
Összesen	7292	6204

A népesség kontinuitása és migrációja

Ozsdola sok más székely faluhoz hasonlóan, településtörténeti és népesedéstörténeti szempontból kontinuus falunak tekinthető. Ez körülbelül azt jelenti, hogy a székely honfoglalás óta teljesen soha nem pusztult el és tartósan soha nem vált néptelenné. A XXI. század elején sok ozsdolai lakos elmondhatja magáról, hogy ősei, felmenői évszázadok óta, sőt talán a székely letelepedés idejétől kezdve ozsdolai lakosok voltak.

Az első névsoros katonai összeírás, amely napjainkban is tanulmányozható, 1602-ben készült Ozsdola férfi családfőiről. Hamarosan követte a *lustra* néven emlegetett többi katonai népességszámbavétel. A XVII. század bővelkedik efféle névsorokban. Ezeket szorgos történészi igyekezettel az ezredforduló éveiben Demény Lajos közreadta. A Székely Oklevéltár új sorozatának köteteiben a következő évekből szerepelnek ozsdolai névsoros összeírások: 1602., 1614., 1619., 1635., 1670 körül, 1676., 1680.[79]

A XVIII. század egyáltalán nem gazdag olyan összeírásokban, amelyek Ozsdola lakóit sorolják föl. Pál−Antal Sándor 2011-ben közzétette az 1701 és 1722 közötti háromszéki katonai összeírásokat, köztük egy 1713. évi hűségeskülajstromot, amely ozsdolai nemeseket, primipilusokat és pixidáriusokat is tartalmaz.[80] Sajnos, az általa kiadott kötet legfontosabb forrása, a háromszéki adófizetők 1721−1722. évi családonkénti összeírása Ozsdola adatai nélkül jelent meg, mivel rejtélyes okok miatt, a gazdasági viszonyokra is kiterjedő eredeti összeírás kézdiszéki részéből hiányzott az ozsdolai táblázat. Ez a körülmény fölöttébb nehezíti Ozsdola népesedés- és gazdaságtörténeti kutatását. A Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött 1750. évi erdélyi összeírás ozsdolai lapjait sok károsodás érte az elmúlt negyed évezred alatt.[81] Névsorának és gazdaságtörténeti adatainak olvasása, elemzése mikrofilmezett másolati formában gyötrelmes és időnként reménytelennek látszó történészi feladat.

[79] SzOkl. 1983−2006. (Ús.). IV. 53., 453−455., 617−620., V. 180−183., VII. 208−209., 212−213., 246−247., 321−342.
[80] PÁL−ANTAL Sándor 2011. 99−100.
[81] MNL. 1.

A XIX. század nem a katonai és adózási szempontokat szem előtt tartó „hagyományos” népesség-összeírások százada. 1820-ban Ozsdolán is elvégezték az erdélyi úrbéri összeírásnak tekinthető ún. *Conscriptio Czirakiana*-t, amelyből a jobbágy és zsellér jogállású családfők (és természetesen a jobbágytartó nemesek) neve ismerhető meg.[82] 1869-ből és 1870-ből ozsdolai egyházi választói névjegyzékek maradtak fönn 234, illetve 276 névvel. 1859-ből, 1875-ből, 1883-ból és 1905/1906-ból használható kepejegyzéket őriz az ozsdolai plébánia irattára.[83]

Ha valaki aprólékos kutatómunkával a XXI. század eleji, illetve a XIX. század végi ozsdolai családneveket összeveti a XVII. század eleji, például 1602. évi, illetve a bővebb 1614. évi összeírás ozsdolai családneveivel, könnyen tapasztalhatja, hogy a népességi kontinuitás bizonyítékaként több karakteres családnévnek megtalálja az előképét. Így például megállapíthatja, hogy a *Zsögön*, a *Gondos*, a *Bándi*, a *Bögözi*, a *Kóter*, a *Finna*, a *Fejér*, az *Itó* és még jó néhány családnév három-négy évszázadon át követhető az ozsdolai összeírásokban.

Természetes, hogy az ozsdolai írott történeti forrásokban a kutató történész leggyakrabban az évszázadok óta Ozsdolán élő törzsökös családok neveivel találkozik. Mellettük azonban a világi és egyházi iratokban szerepelnek olyan személyek is, akik, vagy akiknek elődei rövidebb ozsdolai múlttal dicsekedhetnek. Ez a tény is jelzi, hogy Ozsdolát nem hagyta érintetlenül a migráció, amely az esetek többségében Székelyföldön belüli, ritkábban távolabbi vidékekhez, illetve határon túli területekhez kötődő migrációt jelentett. Amikor XVII-XVIII-XIX. századi migrációról beszélünk, az Ozsdoláról induló, az Ozsdolát átmenetileg érintő és az Ozsdolára irányuló népmozgást egyaránt értjük a sokféle jelentésű kifejezés alatt.

Az 1614. évi összeírás alkalmával Mogyorós sepsiszéki faluban számba vették Kóter Bálintot, Bedő Péter zsellérét, akiről megjegyezték: *„idegen fi Osdolai”*.[84] 1635-ben Ozsdola katonai összeírásában efféle elköltözésre utaló tényközlések, megjegyzések is olvashatók: Csűrös Pál öccse, János *„Kászonban lakik”*. *„Farkas Benedek oda ki lakik Kis Kapuson”*. Örökségét öccse, János bírja. *„Más öccse is vagyon, Balázs, de búdosik” „Tankó János senior el budosott Fiával, Jánossal”*. Hadi János fia, Péter *„Debreczenben tanul”, „Czülje Jakab Erdeliben budosik, giermeki is vele vadnak Magiar Saroson”. „Burjan Mihali el budosott, Varga András lakik jószagaban verre”. „Hosszú Janos Illjefalvan lakik”*, öccsei bírják örökségét.[85]

A XVII. századi népmozgás elköltözések formájában természetesen nemcsak Ozsdolát, hanem a táj más falvait is érintette. Példaként említem az Ozsdolával határos Hilib falucska esetét, ahonnan az 1635. évi lustra tanúsága szerint Szekrén János a nagyon távoli, Alsó-Fejér megyei Balázsfalvára, Nagy Bálint pedig az ugyancsak távoli aranyosszéki Szentmihályfalvára költözött el.[86]

Az 1614. évi katonai összeírás ozsdolai lapjain az Ozsdolára költözés több esetének emléke őrződött meg. Nem említem itt az idegen nemzetiségű beköltözőket,

---

[82] MNL. 2.
[83] OZSPI. 3. 89−93., 102-106., OZSPI. 13. − Lásd: Függelék 20.
[84] SzOkl. 1983−2006. (Ús.). IV. 393.
[85] SzOkl. 1983−2006. (Ús.) V. 180−183.
[86] SzOkl. 1983−2006. (Ús.) V. 106−107.

mert róluk később lesz szó. Megemlítendő azonban a moldvai jövevények ozsdolai jelenléte, mivel ők magyar és román eredetűek egyaránt lehettek. Az ozsdolai névsorban, a jobbágyok csoportján belül a következő személyeket tekintette a helyi köztudat moldvai származásúnak: *„Talaz Mate Molduaj fi, Zurkos Geörgi sellere", „Nagi Illjes Molduaj fi, Farkas Sandor sellére", „Nagj Varga Andras, Zabo Andras sellere, Molduaj fi", „Kadar Demeter, Farkas Sandor sellére, Molduaj fi".*[87]

Hilib falu 1635. évi összeírásában olvasható a következő sor: „*Gal Balas Osdolara ment".*[88] Az összeíró jó információt vetett papírra, mert Ozsdola 1635. évi összeírásában meg is találhatjuk a hilibi származék Gál Balázst, sőt azt is megtudhatjuk róla, hogy vőként *reászállt* Farkas János leányára.[89]

A XVIII-XIX. században természetesen folytatódtak az Ozsdoláról és az Ozsdolára való költözések egyaránt. Ezek valamennyi emlékét itt nem vehetem számba. Inkább csak néhány példával érzékeltetem a migrációt.

Az Ozsdoláról eltávozók között megkülönböztetett helyet foglaltak el a szellemi pályára lépők: a papok, a kántorok, a tanítók, valamint a kézműves és kereskedelmi pályát választók. Az ozsdolai származású papok közül Gabri Józsefet említem, akit 1811-ben Gyulafehérváron szenteltek pappá. 1834-ig élt.[90] 1808-ban a papi pályára készülődve örökölt ozsdolai földjeit árendába adta mostohaanyjának, Gabri Ferencné Vitályos Katalinnak.[91] A nagy múltú ozsdolai Gabri família egy másik sarja, ugyancsak Gabri József, aki 29 esztendeig tanított *„a' Károly fejér vári Királyi oskolában"*, nyugdíjas öreglegény „professzorként" 1797-ben írt végrendeletet, és valószínűleg 1798 nyarán halt meg Gyulafehérváron. Hagyatékából bőven jutott szülőfaluja, Ozsdola templomának és az Ozsdolán élő rokonainak.[92] 1758-ban alapítványt tett kézdiszéki ifjak taníttatására egy kolozsvári cívis, aki végrendeletében *Osdolai Kóter Simon* néven emlegette önmagát.[93]

Némely esetben az Ozsdolára költözés, az ozsdolai társadalomba való bekerülés vallásváltoztatással járt együtt. Ha református, ritkábban görögkeleti vallású faluból valaki tartósan a katolikus Ozsdolára telepedett, például feleségül hozták, vőnek jött, molnárként, kovácsként, pásztorként szolgálta a falu népét, válaszút elé került: vagy számolt azzal, hogy csak más helységekben járva látogathatja a saját egyháza templomát, vagy vállalta a vallásváltoztatást, az áttérést. Valószínűleg a XVII-XVIII században egyaránt voltak olyan személyek, akik az ozsdolai templomban tértek vissza valamelyik reformált religióról vagy a *sizmatikus* görögkeletiek táborából a latin szertartású katolikus kereszténység régi egyházába. A papok azonban a XVII-XVIII. században keveset törődtek a *konvertiták*, vagyis a katolikus hitre térők adatainak megörökítésével. Fejér Antal plébános (1818-1844) azonban formát bontott. A vegyes használatú ozsdolai anyakönyv „Kereszteltek" után következő lapjain felsorolta azokat az eseteket, amikor plébánossága alatt vallásváltoztatás

[87] SzOkl. 1983−2006. (Ús.) IV. 454−455.
[88] SzOkl. 1983−2006. (Ús.). V. 106.
[89] SzOkl. 1983−2006. (Ús.). V. 181.
[90] FERENCZI Sándor 2009. 251.
[91] OZSPI. 1. 1808.
[92] GYÉL. 2., 1823-ban az ozsdolai vizitáció alkalmával alapítványát így emlegették: *„Legati a Josepho Gabri Grammatices Professore Alba Carolinensi"*. OZSPI. 16. 127.
[93] OZSPI 1. 1758.

történt a katolikus egyház javára. A bejegyzésekből látható, hogy Fejér Antal plébános a sátoros ünnepeken, például húsvét, pünkösd nagymiséin sok ozsdolai jelenlétében tartotta az áttérési szertartásokat. Plébánossága alatt tért át katolikus hitre többek között Román János kovásznai kálvinista (1821), Szilágyi Ferenc zaláni eredetű kálvinista földművelő (1824), Bartók András torjai származású kálvinista ozsdolai molnár (1828), Kovács András bükszádi eredetű kálvinista (1829), Bartók Katalin, Nagy József református felesége, málnási jövevény (1836), Szabó Lídia, régi kálvinista jövevény Köpecről (1837), Pozsony János zabolai származású református ifjú (1838), Kovács György kovács, Lisznyóról származó jövevény (1838).[94]

Az ozsdolai havasi erdők perének tanúvallatásai során legtöbbször olyan tanúk szólaltak meg, akik különösen járatosak voltak Ozsdola határában. Közéjük tartoztak azok a vallomástevők, akik Ozsdolán születtek, Ozsdolán nevelkedtek, de valamilyen ok miatt felnőtt korukban más falu lakosai lettek. 1749-ben vallotta Szurkos Gergely 50 éves gelencei jobbágy, Csoma Mihály úr alávetettje, hogy *„Osdolán nevelkedett”.*[95] Egyébként is a *Szurkos* családnév Ozsdola legrégibb névsoros összeírásaiban,1602-ben és 1614-ben már szerepelt. Nemes személy, Szurkos György viselte.[96] 1831-ben gelencei Albert József providus, nemes Kádár István 69 éves jobbágya így nyilatkozott élete korai szakaszáról: *„Én a’ aki Osdolán születtem, s az után Gelentzén a szomszédban fel nőttem”.*[97] Gelencei providus Gál József , a Kozma János malmában lakó 29 éves molnár vallotta 1831-ben: *„Én mint hogy itt születtem Osdolán, itt is nőttem fel”.*[98] A gyalogkatona jogállású 61 esztendős Czakó Mihály gelencei lakos is ozsdolai származásúnak mondta magát 1831-ben: *„Én huszon öt esztendős koromig itten nevelkedtem Osdolán”.*[99] Az Ozsdolától északra eső szomszédban, Martonoson is akadtak olyan tanúk, akik Ozsdolán érték meg az „emberkort”. Közéjük tartozott Nagy Tamás 69 éves gyalogkatona, aki 1797-ben elmondta: *„Én laktam Osdolán mintegy 20 esztendeig, s ott neveltettem fel”.*[100]

Az ozsdolai erdőper tanúvallatásai során olyan tanúkat is meghallgattak, akik valamelyik környékbeli faluban laktak, de korábban néhány évig Ozsdolán tartózkodtak, mivel ott munkát végeztek: béresként szolgáltak, molnárkodtak, pásztorként szolgálták a falu népét. Nem váltak ozsdolaivá, de válhattak volna! Bizonyára akadtak olyan társaik, akiket az ozsdolai szolgálat baráti és házassági kapcsolatok révén végleg ozsdolaivá tett. Mindenesetre hatott rájuk az ozsdolai életmód, az ozsdolai szokásvilág, az ozsdolai hagyomány megismerése. Közéjük tartoztak azok a legkülönbözőbb rendű, rangú személyek, akik valószínűleg „cseregyerekként” „szolgáltak” néhány évet Ozsdolán. A vallomásokból látszik, hogy a XVIII-XIX. században jónak tartotta a közvélekedés, ha a katonarenden lévő gazdalegények is töltenek néhány évet szolgálat címén más faluban.

1797-ben a 32 esztendős gelencei Farkas László, a szászfalvi lovaskatona, Babos András szolgálatában álló személy vallotta: *„Én Sárfalván születtem és Osdolán*

---

[94] OZSPI. 14. „Kereszteltek” utáni (210. oldal utáni) bejegyzések a konvertitákról.
[95] SÁL. 2. 178.
[96] SzOkl. 1983−2006. (Ús.). IV. 53., 453.
[97] Sál. 2. 80.
[98] SÁL. 2. 81.
[99] SÁL. 2. 77.
[100] SÁL. 2. 139.

szolgáltam a' Gazdáknál hatodfél esztendeig".[101] Ugyancsak 1797-ben emlékezett fiatal éveire a 78 esztendős Ördög Tamás gelencei gyalogkatona: *„Ez előtt mint egy 50 esztendőkkel Osdolán szolgáltam esztendeig".*[102]

Néhány tanú a hajdani ozsdolai gazdáját is megnevezte. Albert János 66 éves gelencei lakos, nemes Kádár Demeter szolgálatában álló személy így emlékezett 1797-ben: *„Én mintegy huszonkét esztendőkkel ... ezelőtt... Osdolán laktam, 's ottan szolgáltam Gabri Sándort és Tisztelendő Tóth pap atyaságát, kinekis keze alól mentem Hatolykára, szegődtem özvegy Pál Lukátsnéhoz".*[103] 1768 tájára emlékezett 1797-ben az 52 esztendős hilibi Bordás József, Osváth József úr „cselédje": *„Ez előtt 29 esztendőkkel két esztendőt szolgáltam Osdolán Hadi Györgynél és Kelemen Gergelynél".*[104] Czakó Miklós 36 esztendős gelencei gyalogkatona vallotta 1797-ben: *„Én szolgáltam ennek előtte Osdolán 8 esztendőkkel 12 esztendeig, úgy mint László Josefnél nyoltz esztendőt, Molnár Jakabnál kettőt, és Tóth Ferentznél is kettőt".*[105] Simon János 58 éves pávai gyalogkatona is tudott ozsdolai emlékeket idézni 1797-ben*: „Én Osdolán néhai Vas Pál úrnál laktam szolga képpen három esztendeig".*[106] 1831-ben Szabó Ferenc 50 éves hilibi gyalogkatona emlegette ozsdolai szolgálatát: *„Én szolgáltam Osdolán esztendeig Bandi Josefnél".*[107]

Az újkori migráció folyamatában Ozsdolára nem csak közelebbi és távolabbi magyarok kerültek, hanem más nyelvű, más nemzetiségű jövevények: leginkább cigányok és románok is.

A cigányok beköltözésének kutatása fölöttébb bonyolult feladat, mivel a XVIII-XIX. századi egyházi statisztikában ritkán jelentek meg, másrészt nyelvileg és vallásilag igyekeztek idomulni a magyar többséghez. Kétségtelen, hogy ma, az ezredforduló táján fölöttébb sokan vannak Ozsdolán, hiszen 1990-ben külön római katolikus kápolnát is kellett építeni számukra a Kishilib nevű falurészen. Ez az állapot azonban jellegzetes XX. századi fejlemény, és ezért nagyjából kívül esik jelenlegi kutatási területeimen. Jellemző, hogy az 1850. évi erdélyi népszámlálás 22 cigányt talált Ozsdolán.[108] Ez körülbelül azt jelenti, hogy a XIX. század közepén Ozsdola területén annyi cigány élt, mint a viszonylag nagy lélekszámú székely falvak többségében. Valószínűleg 2-3 szegkovács és teknővájó család képviselte a cigányságot Ozsdola akkori társadalmában.

A román beszivárgás ozsdolai folyamatának vizsgálatát nehezíti, hogy a XVIII-XIX. századi egyházi statisztikák nem foglalkoztak a római katolikusokra vonatkozó létszám-adatok nemzetiségi hátterével. Például a kalocsai schematismusok megadják, hogy egy bizonyos évben mennyi volt a római katolikusok száma valamely bácskai faluban, de nem tájékoztatnak a németek és a magyarok számáról a katolikusok összlétszámán belül. Szerencsére a történeti Erdélyben, az erdélyi püspökség területén bizonyos vallások népekhez kötődtek az újkori évszázadokban. A magyar-

---

[101] SÁL. 2. 123.
[102] SÁL. 2. 115.
[103] SÁL. 2. 121−122.
[104] SÁL. 2. 131.
[105] SÁL. 2. 116.
[106] SÁL. 2. 114.
[107] SÁL. 2. 93.
[108] NÉPSZ. 1994. 134−135.

ság római katolikus, református és unitárius vallású volt. Megfordítva a dolgot: ha erdélyi faluban római katolikus, református vagy unitárius vallású népességet jelez egy forrás, bízvást gondolhatunk arra, hogy ott magyar népesség élt az adott időpontban. Az evangélikus, néhány barcasági magyar falut leszámítva, a szászok vallásának számított. Görög keleti (régiesen: nem egyesült görög rítusú sizmatikus) jobbára csak román lehetett. A görög katolikus (régiesen: egyesült görög rítusú, unitus) az erdélyi tájon ugyancsak románt vagy román eredetűt jelölt.

Következésképp, ha az 1823. évi vizitáció ozsdolai jegyzőkönyvében azt olvassuk, hogy Ozsdolán százon fölül van a sizmatikusok száma, a görög rítusú katolikusok pedig 17 főt tesznek ki, feltételezhetjük, hogy akkortájt százegynéhány román, illetve román eredetű személy élt az ozsdolai magyarokkal egy faluközösséget alkotva.[109]

A XVIII-XIX. században az Ozsdolán letelepedett románoknak nem volt papjuk. A görög keleti vallásúak Martonosra jártak istentiszteletre. A görög katolikusok valószínűleg az ozsdolai római katolikus templomot látogatták.

Ha néprajzkutatóként járunk-kelünk Ozsdolán, gyakran hallunk olyan véleményt, hogy a faluban megtelepedett románok a XX. század elején már többnyire tudtak magyarul. Ez a megállapítás összecseng az 1910. évi népszámlálás adataival. A történelmi Magyarország utolsó állami népszámlálása idején, 1910-ben 2633 fő élt Ozsdolán. Közülük 2441 főt *magyar*nak, 191 főt *oláh*nak, 1 főt *egyéb*nek tekintett a statisztika. Figyelemre méltó, hogy a falu 2633 lakosából 2612 tudott magyarul. Más szóval: annak ellenére, hogy 191 fő vallotta magát románnak, csak 21 fő nyilatkozott úgy, hogy nem tud magyarul beszélni.[110]

Az Ozsdolára beszivárgott románok lassú nyelvi integrálása együtt járt azzal, hogy néhányan vallásuk megváltoztatásával is megpróbáltak idomulni a magyar többséghez. Azokban az évtizedekben, amikor a fentebb már tárgyalt helyen és módon Fejér Antal plébános feljegyezte a konvertitákat, vagyis a más vallásról római katolikus hitre tértek, a jövevények mellett a listában előfordultak olyan személyek is, akikről gyanítani lehet, hogy a tartósan Ozsdolán lakó románok közül kerültek ki. 1828-ban görög keleti hitről római katolikus hitre tért át Ruszuly György *„Osdolaensis colonus”*, vagyis ozsdolai jobbágy.[111] 1837 húsvétján a „sizmatikusok” vallását elhagyva római katolikus lett Ruszuly János 24 éves *„Osdolaensis juvenis”*, vagyis ozsdolai fiatalember.[112] Az előbbiektől jóval később, már Balás Ferenc plébánossága idején, 1855 karácsonyán változtatta meg vallását görög keletiről római katolikusra Gere József ozsdolai lakos.[113]

Az itt nem részletezhető további népesedéstörténeti folyamatok eredményeként a XX. század végén, 1992-ben a román népszámlálás adatai szerint Ozsdola faluban 3013 magyar mellett 180 román nemzetiségű, 2922 római katolikus mellett 170 ortodox (görög keleti) és 4 görög katolikus vallású lakos élt.[114]

---

[109] OZSPI. 16. 11.
[110] NÉPSZ. 1912. 392–393.
[111] OZSPI. 14. A 210. oldal utáni bejegyzések a konvertitákról.
[112] OZSPI. 14.
[113] OZSPI. 14.
[114] VARGA E. Árpád 1998. 104., 146.

Társadalmi rétegek, csoportok

Összkép a XVIII. századi adóösszeírások alapján

Az újkori székely társadalom történetének bemutatása, akár Ozsdola példáján is, végtelenül hosszadalmas, sokfelé ágazó, komplikált történészi feladat. Szerencsére a sok tennivaló elvégzésétől némileg mentesít az erdélyi történeti irodalom, amely fontos tanulmányokat, összegzéseket mutathat föl a témáról.[115] Ezért a következőkben csak változatosan villantom fel Ozsdola társadalmának rétegződését, különös tekintettel a XVIII. századra és a XIX. század első felére.

A XVIII. század első felében és a XVIII. század közepén még készült néhány adóösszeírás Erdélyben, amelyek nagyjából hasonló szempontrendszer alapján rögzítettek népességi, társadalmi és gazdasági adatokat. Sajnos 1750 és 1848 között efféle összeírások nem állnak a kutató rendelkezésére. Alább egy táblázatba tömörítve egymás mellé állítottam az 1703. évi,[116] az 1722. évi[117] és az 1750. évi[118] összeírás társadalmi rétegekre vonatkozó ozsdolai adatait.

Rétegmegnevezések	A családfők száma		
	1703-ban	1722-ben	1750-ben
Nemesek, armalisták	8	5	9
Primipilusok és pixidáriusok	77	47	68
Primipilus és pixidárius özvegyek	–	10	11
Colonusok, azaz jobbágyok	66	43	55
Colonus özvegyek	–	4	4
Inquilinusok (zsellérek általában)	–	7	–
Inquilinusok (kevés földű zsellérek)	7	–	3
Inquilinusok (föld nélküli zsellérek)	15	–	8
Vagi (kóborlók)	–	2	13
Családfők összesen	173	118	171

Nemesek és úrfélék

Ozsdolai nemesekről szólva feltétlen meg kell különböztetnünk az Ozsdolán birtokló nemest és az Ozsdolán lakó nemest. Az Ozsdolán birtokló nemesek úgyahogy számba vehetők bizonyos történeti források alapján, az Ozsdolán lakó nemesek viszont források hiányában nehezen határozhatók meg. Inkább csak közéleti ténykedésük, aláírásuk alapján azonosíthatók. A kutatás nehézségét elsősorban az okozza, hogy Háromszéken, miként az egész Székelyföldön, a nemesség legfelsőbb rétege sem rendelkezett egész falvakat magába foglaló uradalmakkal, hanem csak

[115] BALOGH Judit 2005., EGYED Ákos 2006. 181–209., IMREH István 1979., PÁL–ANTAL Sándor 2013. 126–163., TÜDŐS S. Kinga 1998., TÜDŐS S. Kinga 2001. További irodalommal!

[116] Az 1703. évi összeírás számadatait közölte: DOMOKOS Pál Péter 1977–1978. II. 201.

[117] Az 1722. évi összeírás számadatait közölte: PÁL–ANTAL Sándor 2011. 488–489. – A „Molitores” rovat három molnárját a saját táblázatomban áthelyeztem a zsellérek sorába.

[118] Az 1750. évi összeírás forrása: MNL. 1.

több-kevesebb jobbágy és zsellér munkája által éltetett részbirtokokkal.[119] Annak a nemesnek tehát, aki Ozsdolán birtokolt, legtöbbször más faluban is voltak részbirtokai, jobbágyai, zsellérei. Otthonosan mozgott a táj falvaiban. Előfordult, hogy lakását is többször változtatta.

Amikor Ozsdola esetében a *nemes* kifejezést használom, egy meglehetősen összetett tartalmú, sokféleséget takaró társadalmi rétegre gondolok. A háromszéki tájon a *nemes* szó jelentése a XVIII-XIX. században a sokjobbágyú főnemestől a néhány jobbággyal rendelkező középnemeseken vagy birtokos nemeseken át a nemesi oklevél birtokában lévő, de jobbágyrendű alattvalókat legtöbbször nélkülöző, egytelkű armalistákig terjed.

Visszatekintés gyanánt érdemes számításba vennünk, hogy 1619-ben a következő személyek tartottak jobbágyot Ozsdolán: Imecz Mihály, Pataki Mihály, Donát János, Imecz Mózes, Szurkos György, Farkas Sándor, Vas Ferenc, Hady István maioris, Gál János, Farkas Bálint, Sögön Balázs.[120]

1703-ban a következő nemes urak birtokoltak jobbágyokat és zselléreket Ozsdolán: Bethlen Mihály gróf, Kun István özvegye, Barabás György, Henter Mihály, Boer István, Imecs István, Mikes Kelemen gróf.[121] (A helyi templom jobbágyairól, lásd VIII. fejezetet e könyvben!). A faluban a Kun famíliának volt lakóháza, de, hogy benne lakott-e, arról nem szól az 1703. évi adóösszeírás.

A *Conscriptio Czirákiána* néven emlegetett 1820. évi összeírás idején az alábbi nemes urak birtokoltak jobbágytelket, jobbágyokat és zselléreket Ozsdolán.[122] Az alávetett famíliák családfőinek számát a következő táblázatban foglaltam össze.

A nemes úr sorszáma	A nemes úr neve	Coloni (Jobbágyok)	Inquilini (Házas zsellérek)	Subinquilini (Házatlan zsellérek)
1.	Kun László	9	2	2
2.	Darnótzi János	6	3	1
3.	Nopsa Elek	2	1	–
4.	Toldi Zsuzsanna (Nemes Józsefné)	12	–	–
5.	Fekete Dániel	3	–	–
6.	Fekete József	2	–	–
7.	Apor Lázár	–	1	–
8.	Apor Péter	1	–	–
9.	Imecs Zsigmond	1	–	–
10.	Vas Terézia (Boer kapitányné)	2	2	1

[119] Vö.: PÁL–ANTAL Sándor 2013. 131.
[120] BALOGH Judit 2005. 195.
[121] DOMOKOS Pál Péter 1977–1978. II. 201.
[122] MNL. 2. – A colonusok száma magába foglalja az összeírásban előforduló *extraneus colonus*okat, a más faluban lakó, de Ozsdolán földet birtokló telkes jobbágyokat is!

11.	Vas Anna (Csoma Istvánné)	2	1	–
12.	Csoma József	–	2	–
13.	Cserei Zsigmond	–	2	1
14.	Szentiványi József	3	–	–
15.	Mikes János özvegye	1	–	–
16.	Orbai József és Fülöp Sándor	–	1	–
17.	Ozsdolai templom	2	3	–
18.	Zsigmond István	1	-	–
19.	Lázár Simon	1	2	–
20.	Lázár Ferenc	1	–	–
21.	Kantai ferences barátok	–	1	–
22.	Lukáts Antal	–	1	–
23.	Kozma László	1	–	–
24.	Béldi István	1	–	–
25.	Baranyai Ferenc	1	–	–
26.	Köntzei Elek	1	–	–
27.	Csüdör László	1	–	–
28.	Jakabos Antal	1	–	–
29.	Szabó János	1	–	–

Néhány összeírásból képet alkothatunk az ozsdolai armalistákról, vagyis jobbágyokat nem birtokló egytelkes nemesekről, akik bizonyára Ozsdolán laktak, mivel ott írták össze őket. 1713-ban *Nobiles* titulussal a következő személyeket vették számba Ozsdolán: Hadi György öregebb, Hadi György ifjabb, Hadi István, Hadi László, Hadi Mihály, Bögözi István, Bögözi Pál ifjabb, Bögözi János, Bögözi Mihály, Farkas Mihály.[123] A *Hadi*, a *Bögözi* és részben a *Farkas* családnév is a XVII. század felé mutat,[124] és folytonosságot sejtet egy olyan világban, amikor az armalista nemesség névsoraiban sok cserélődés történt. A mobilitás méginkább jellemzővé vált a XVIII. század első felében. Erről tanúskodik az 1750. évi összeírás, amelynek elején *„Nobiles unius sessionis”* címmel a következő armalista családfők nevei olvashatók: Tóth László, Teleki László, Bögözi Albert, Lázár István, Vargyas István (fél sessioval), Bögözi Sámuel (fél sessioval), Potsa (?) János (sessio nélkül), Lukács Kelemen, Vajda István.[125]

A fenti táblázatból látható, hogy a sok ozsdolai „földesúr” közül, alávetettjei számát tekintve, 1820-ban kiemelkedett Kun László, aki 9 jobbágyot és 4 zsellért, Toldi Zsuzsanna, aki 12 jobbágyot, Darnótzi János, aki 6 jobbágyot és 4 zsellért mondhatott magáénak. Az efféle több alávetettel rendelkező földesurak meghatalmazott képviselőt tartottak Ozsdolán, akit *udvarbíró*nak neveztek. Az udvarbírák uruk képviseletében részt vettek fontos ozsdolai döntéshozatali fórumokon, gyűlése-

[123] PÁL–ANTAL Sándor 2011. 99.
[124] Vö.: SzOkl. 1983–2006. (Ús.) VII. 246.
[125] MNL. 1.

ken. Az írásba foglalt faluközösségi határozatot a hütösökkel együtt aláírták. Ezek az aláírások őrizték meg a nevüket. 1825-ben például ozsdolai egyezség aláírója volt: *„Baritz András, gróf Tholdi Susanna eő nagysága Udvar Bírája”* és *„Haralyi Antal, osdolai gróf Kun László úr Udvar Bírája”*.[126]

Egyébként a nemesek, ha jelen voltak a falusi kommunitás vagy a megye gyűlésén, rendszerint aláírták a határozatot. Nevük, nemesi rangjuk szinte növelte a határozat súlyát, jelentőségét. Így került például 1825-ben egy falusi határozat aláírói közé *„Lázár Simon nemes személy”*.[127]

Szabad székelyek: primipilusok és pixidáriusok, katonaszékelyek

A szabad székelyeknek is nevezett *primipilusok* és *pixidáriusok*, vagyis *lófők* és *gyalogok*, illetve 1764 után a belőlük formálódott katonaszékelyek az ozsdolai székely társadalom gerincét, legmeghatározóbb elemét alkották. A XVIII-XIX. században, ha a szabad székelyek rendjéből valaki szerepelt valamiféle hivatalos iratban, neve mellé mindig odakerült a *primipilus, lófő , lovaskatona, lovag, huszár,* vagy a *pixidárius, gyalog, gyalogkatona* titulus. Még az asszonyok, lányok bemutatásánál is alkalmazták *primipila, pixidária, lovaskatona*, *gyalogkatona* formában a család hajdani rangjának, illetve a katonarenden lévő família jellegének meghatározását.

Bár az erdélyi történetírás még nem eléggé hangsúlyozta,[128] de kutatási tapasztalatok alapján gyanítható, hogy a nagy múltú lófő rang nem azonos automatikusan a katonaszékelykor *lovaskatona* állapotával, a *pixidárius* pedig nem feltétlen azonos a katonaszékelyidők gyalogkatonájával. Más szóval: 1764-ben a székely határőrség szervezésekor a *primipilus*, vagyis a *lófő* rangú székelyből nem lett automatikusan a katonarenden lévő székelység *lovaskatonája*, a pixidárius pedig nem feltétlenül *gyalogkatona*ként került a határőrkatonai szervezet kötelékébe. Emiatt időnként terminológiai zavarokkal találja magát szembe a kutató. Például XIX. század első feléből származó csíkszentgyörgyi zálogleveleken olvashatók efféle szokatlan megfogalmazások: *„Csík Kotormányi lófő gyalog katona Keresztes Mihály”* (1833). *„Lófő gyalog katona Ványolós Jósef”* (1832).[129]

A XVIII. századi adóösszeírások legtöbbször egy összeírási egységnek tekintették a primipilusokat és a pixidáriusokat. Nem különítették el őket.[130] Ez kedvezőtlen körülmény a társadalmi rétegek kutatója számára.

1750-ben másfél évtizeddel a székely határőrkatonai szervezet létrehozása előtt, az állami adóösszeírás készítői Ozsdolán 68 férfi és 11 özvegyasszony családfőt soroltak a primipilusok és a pixidáriusok közé. Az ő családjaik váltak 1764-ben Ozsdolán a határőrkatonai renden lévő székelyek társadalmi csoportjának alapjává.

---

[126] SÁL. 2. 154.
[127] SÁL. 2. 154.
[128] Vö.: EGYED Ákos 1981. 45.
[129] BÁRTH János 2013. 123., 125.
[130] Kivételnek tekinthető egy 1713. évi összeírás, amelyben külön sorolták fel a primipilus és a pixidárius ozsdolaiakat. – PÁL−ANTAL Sándor 2011. 99.

Ezért, a forrás rongálódásából adódó olvasati nehézségek ellenére, alább közlöm a névsorukat.[131]

Primipilus és pixidárius férfi családfők: Nagy György, Ferencz (…), Ferencz Gergely, Sögön Kelemen, Ferencz Mihály, Ito Moses, Itó ferenc, Itó István, Bartók János, Ferencz András, Kopi Balázs, Bende (…), Sögön Demeter, Bene István, Gondos István, Dániel Mihály, Sögön József, Benke Ferenc, Kóter Péter, Dimény Tamás, Finna Sámuel, Bene Mihály, Domokos Mihály, Lázár István, Lázár Péter, Csűrős János, Péter Ferenc, Molnár János, Benke János, Osvát Mihály, László András, Gabri Sándor, Kóter János, Kóter Mihály, Sögön Péter, Hadi Mihály, Gergely Tamás, Lázár Miklós, Tóth Ferenc, Németh János, Nagy György, Finna János öregebb, Fejér Péter, Román Mihály, Finna János ifjabb, Sánta András, Vitályos János, Székely Márton, Csekme (?) Ferenc, Bögözi János, Dániel László, Kóter Pál, Kóter Márton, László Gergely, (…) János, Réti János, Szabó Ferenc, Bartók István, Csűrös Máté, Szőts János, Czugor Miklós, Sánta Miklós, Vitályos István, Szőts György, (…) Mihály, Kerekes János, Kelemen Ferenc, Kádár Miklós.

Primipilus és pixidárius özvegyasszony családfők: Sögön János, Pásztor György, Hosszú János, (…) Zsigmond, Kóter István, Fejér István, Hosszú Miklós, Sánta István, László Péter, Borbély János, Szőts Máté özvegye.

1764-ben a székely határőrkatonai szervezet létrehozásakor Ozsdola lakosságából 67 személy került a II. székely gyalogezred kötelékébe. Ugyanakkor 28 férfi a székely huszárezred katonájává vált.[132] Bár mostani könyvem a faluközösség és az egyházközség működéséről, együttmunkálkodásáról és nem a határőrkatonaság históriájáról szól, az olvasót érdekelheti, hogy mely családokból kerültek ki az ozsdolai katonarenden lévő társadalmi csoport lovaskatonái és gyalogkatonái. Sajnos az ozsdolai plébánián és más környékbeli plébániákon, Gyulafehérváron, Sepsiszentgyörgyön általam feltárt XVIII-XIX. századi történeti dokumentumok nem adnak feleletet erre a kérdésre. Egészen pontosan az egyházi és világi iratokból „kicsemegézhető", hogy például 1839-ben Gabri Lőrinc *lovaskatona*, 1784-ben Finna János *gyalogkatona* volt. Pontos katonalisták azonban kutatásaim során nem kerültek elő és nem állnak rendelkezésemre. Ezért adom közre az alábbi, valószínűleg nem teljes ozsdolai „katonanévsort" 1789-ből. Azoknak a neveit tartalmazza, akik „nem maséroztak ki". Következésképp a „katonarenden lévők" bizonyára jóval többen voltak.

Az 1789. évi listán *lovaskatona*ként szerepelt: Finna József, Benke István, Gabri Ferenc, Kóter József, László József, Lukács Kelemen, Pálfi János özvegye, Kelemen Gergely,

Az 1789. évi lista *gyalogkatonái*: Bene Mihály, Itó István, Albert János, Bartók István, Fábján János, Fejér Simon özvegye, Lukács Mihály özvegye, Kerekes Mátyás, Dániel József, Zsögön János, Benke János, Réthi Mihály, Fejér József, Fejér Ferenc, Kopi István, Bene József, Hosszú Mihály, Molnár „Sófia", László Mihály, Lukács József, Dimény Mátyás özvegye, Balog Sándor özvegye, Teleki László, Pásztor János, Bende András, Kádár György, Szőcs János, Bögözi Sándor, Tóth Sándor, Csűrös István, Kóter Mihály özvegye, László Pál, Lukács Antal, Bögözi

[131] MNL. 1.
[132] SZÁDECZKY Lajos 1908. 194., 821., 825.

György, Bartók Ferenc, Finna Mihály, Borbáth Ferenc, Mike Mátyás, Gergely István, Vargyas József, Pásztor Tamás özvegye, Márton Ferenc, Bende János, Dániel Antal, Kóter Mihály özvegye, Vitályos Ferenc.[133]

1764 és 1848 között az ozsdolai társdalom legfontosabb tényezőjének a katonarendhez való viszonyulás tekinthető. A helyi társadalom legdominánsabb, legbefolyásosabb csoportját a „katonarenden lévő" székelyek alkották, akiknek kisebbik része *lovaskatona*, nagyobbik része *gyalogkatona* jogállásúnak számított. A katonarenden lévőknek külön bírójuk volt, a *katonabíró*, akit egyben a falu legfontosabb bírójának, tényleges vezetőjének tekintettek. Azok a családok, személyek, akik nem tartoztak a „katonarenden lévők" közé, a *provinciális*nak, *provincialistá*nak nevezett csoportot alkották. A hivatalos szóhasználat bizonyos személyeket, leginkább jobbágyokat, zselléreket, szolgákat a *providus*, vagyis a *nemtelen* kifejezéssel illetett.

A katonarenden lévő székelyek földvagyonának és általában minden „székely örökségnek"a továbbörökítésében fontos szerep jutott a *fiúleányság* intézményének. A székely gazda családfők, fiúörökös híján, leányukat, leányaikat „fiúsították", hogy ezáltal földvagyonukat átmentsék a leányaik fiainak.[134] „Kézen fogott bírák" osztották föl 1834-ben néhai Kóter József ozsdolai gyalogkatona káplár vagyonát leányai: a férjezett Kóter Ilona, Kóter Terézia, Kóter Rozália és a hajadon Kóter Anna között. A négy fehérnépet az osztálylevél fogalmazói *fiúleányok*ként emlegették.[135]

Jobbágyok

Az összefoglaló *jobbágy* megnevezés tartalma általában a paraszttörténeti tudományos szóhasználat „hagyománya" szerint, „úrbéri" szemlélettel, *telkes jobbágyo*kat (coloni), 1/8 telkes, vagy telki (úrbéri) föld nélküli *házas zsellére*ket (inquilini) és telki (úrbéri) föld nélküli *házatlan zsellére*ket (subinquilini) foglalt magába. Ettől eltérő szemlélet és szóhasználat tükröződik az 1750. évi erdélyi adóösszeírás lapjain, amelynek készítőit, az úrbéri jellegű összeírások létrehozóival ellentétben, a zsellérek esetében elsősorban nem az a kérdés érdekelte, hogy a zsellérnek van-e háza vagy nincs, hanem az összeírók azt a tényt próbálták kidomborítani, hogy a zsellér használ-e telki (úrbéri) földet, vagy nem. Ennek megfelelően az 1750. évi összeírásban nem házas zsellér és házatlan zsellér között tettek különbséget, hanem megalkották az *Inquilini sessiones cum apertinentiis inhabitantes* (kevés földdel rendelkező házas zsellér) és az *Inquilini sessiones sine apertinentiis inhabitantes* (földdel egyáltalán nem rendelkező házas zsellér) kategóriákat.[136]

Közbevetőleg érdemes megjegyezni, hogy házatlan zsellér (subinquilinus) csoport nem szerepelt az összeírásban. Ha voltak a faluban olyan egyének, akik ebbe a

---

[133] SÁL. 1. 25−25v. – A jegyzék készítője a keresztneveket latinos alakjuk nem túl átgondolt rövidítésével vetette papírra, ami olvasati bizonytalanságokat okoz. Például a Math. rövidítés Mathias (Mátyás) és Mathaeus (Máté) nevet egyaránt takarhat.

[134] A „fiúleányság" fogalmára, intézményére lásd: TÁRKÁNY SZŰCS Ernő 1981. 744.

[135] OZSPI. 1. 1834.

[136] MNL. 1. – Hasonló szemléletet tükröz az 1703. évi adóösszeírás ís. Vö.: DOMOKOS Pál Péter 1977−1978. I. 436.

kategóriába tartoztak volna, azok valószínűleg a fölöttébb összetett *vagi* (kóborlók) címszó alá kerültek.

Az 1750-ben jobbágyként emlegetett személy, illetve annak valamelyik őse, némely esetben a legkülönbözőbb okok miatt Ozsdolán is a szabad székelyek közül került jobbágysorba.[137] Más esetekben a jobbágy, vagy annak őse idegenből költözött Ozsdolára, ahol felvállalta az alávetettségi állapotot, hogy a hatóságok ne tekintsék kóborlónak. Némelykor a jobbágy családi neve emlékeztet őseinek idegen eredetére. A keresztnév-használatban a latinizált forma ellenére ugyancsak fellelhetők némi ortodox, illetve román nyomok. (Ez a körülmény időnként nehézséget okoz a kutató számára a kéziratos történeti forrásokban fellelhető nevek és névrövidítések hiteles kibetűzése, értelmezése során.)

Alább Ozsdola 1750. évi adóösszeírásából az eredeti tagolás szerint felsorolom a *jobbágy* (coloni) és a *zsellér* (inquilini) jogállású családfőket.

Férfi jobbágy családfők: Nagy Lőrinc, Máté György, Dénes János, Keresztes János, Szőts László, Csillag János, Oláh Tódor, Bimbó István, Fóris Mihály, Gergó János, Timár Konstantin (Koszta), Máté János, Baritz István, Molnár Mihály, Görög Demeter, Vántsa György, Csillag Gergely, Molnár Pál, Oláh Konstantin (Koszta), Veres János, Kováts Ferenc, Dési János, Bács János ifjabb, Bács János öregebb, Baritz György, Keresztély Ferenc, Szabó György, Szabó Mihály, Böjte János, Lugzó András, Bács Máté, Palkó Mihály, Bokor András, Aszalós Mihály, Pásztor György, Lugzó Mihály, Kalános Tamás, Hegedűs György, Bartos Péter, Bács Demeter, Hajdú István, Stojka János, Molnár Mihály, Bács László, Sajgó Gábor, Szima István, Görög András, Ráduly Máté, Sándor András, Veres Ferenc, Lakatos János, Sorbán István, Oláh Sándor, Berszány Ráduly, Foris András.

Özvegyasszony családfők: (…) András, Máté Miklós, Tatár András, Kancsi György özvegye.

Kevés földdel rendelkező házas zsellér családfők (Inquilini sessiones cum apertinentiis inhabitantes): Kádár Miklós, Máthé Miklós, Sorban Bukor.

Földdel nem rendelkező házas zsellér családfők (Inquilini sessiones sine apertinentiis inhabitantes): Oláh János, Ráduly Troisa (?), Berszán Demeter, Kurta Tódor, Oláh István, Kádár Tódor, Németh Bertalan, Kurta Ábrahám.[138]

1820-ban Ozsdolán is végrehajtották a Conscriptio Czirakiána néven emlegetett erdélyi úrbéri összeírást. A nagy horderejű adatgyűjtő munkálat az Erdélyben elmaradt Mária Terézia-kori úrbérrendezést igyekezett pótolni, illetve egy lehetséges kései úrbérrendezést próbált előkészíteni. Az összeíró biztosok a hajdani magyarországi úrbérendezés 9 kérdőpontjához hasonló kérdésekre vártak kollektív választ, majd a kedvező és kedvezőtlen életkörülmények számbavétele után felsorolták földesurankénti tagolással a vizsgált faluban élő jobbágyokat. Mivel úrbéri jellegű összeírásról volt szó, amelynek végrehajtása során még a Székelyföldön is életre keltek a magyarországi úrbéri viszonyok fogalmai, kifejezései, természetes, hogy a zsellérek tagolásakor, csoportosításakor az *inquilinus* (házas zsellér) és a *subinquilinus* (házatlan zsellér) kifejezést használták az összeírók. (Ellentétben az előbbiekben elemzett 1750. évi összeírással!)

---

[137] Vö.: például az 1614. évi katonai összeírás adataival. – SzOkl. 1983-2006. (Ús.) IV. 453−455.
[138] MNL. 1.

Fentebb egy táblázatban már bemutattam azokat a nemes urakat, akik 1820-ban Ozsdolán jobbágyok által használt földet, úrbéri földet, illetve jobbágyokat, zselléreket mondhattak magukénak. Feltüntettem feudális alávetettjeik számát is. Alább az 1820. évi összeírás alapján név szerint felsorolom az ozsdolai jobbágyokat és zselléreket. A 35−36. oldalon lévő táblázatban a földesurakat sorszámmal láttam el. Most itt a jobbágyok és zsellérek felsorolásakor egy-egy földesúr jobbágyainak és zselléreinek csoportja előtt feltüntetem a földesúr akkor általam adott sorszámát. Így a földesúr nevének ismétlése nélkül, jelentős helykíméléssel, rekonstruálható személyekre bontottan a földesúr-jobbágyi kapcsolat.

Telkes jobbágy (colonus) családfők:

1. Keresztély Ferenc, Keresztély János, Kalányos Ferenc, Molnár József, Haraji Antal, Molnár János, Molnár József öregebb, Máthé Antal, Molnár Imre
2. Bács György, Kantsi György, Demeter József, Bács István özvegye, Szigethi Ferenc özvegye, Albert Mihály
3. Randa (?) István, Bálinth Mihály
4. Baritz Antal, Baritz András, Kováts Ferenc, Molnár Gábor, Albert Jakab, Baritz Simon, Jánoska János, Varga János, Mánya Olá, Sajgó Gábor, Németh József, Belkény Gergő özvegye
5. Csillag János, Csíki János, Csillag Mihály özvegye
6. Oláh János
8. Bokor András
9. Nyáguj Péter
10. Keresztes András, Szőts László
11. Szejke István, Szejke János
14. Máté Ferenc, Nagy Antal
15. Ráduj Gergely
17. Máté István, Máté Sámuel özvegye
18. Szima István
19. Egyed István
20. Szima József
29. Hajkó István

Házas zsellér (inquilinus) családfők:

1. Dobra János, Muntyán Antal.
2. Szőre (?) János, Bogyó Imre, Fekete Antal.
3. Bogdány József
7. Hajkó János
10. Keresztes István, Ferentz Mihály.
11. Görög József
12. Preluk (?) Demeter, Lugzó Antal.
13. Gergo János, Gergo György
16. Molduvány László
17. Vaszi János, Sztojka József, Máté János

19. Adi (?) Antal, Bíró Antal
21. Jánó Ignác
22. Jánó István

Házatlan zsellér (subinquilinus) családfők:
1. Molnár Anna
2. Demeter János
10. Szőts László
13. Gergo Máté

Bebíró jobbágy (extraneus) családfők:
(Nem laktak Ozsdolán, de környékbeli településen élve, valamelyik úr alávetettjeiként Ozsdola határában birtokoltak földeket).
1. Bíró György
6. Baritz János
14. Kiss Péter
23. Ütős Mihály
24. Rendes (?) Márton
25. Fóris Imre
26. Demsa Péter
27. Simon Ferenc
28. Ütős Máté.

1820-ban az összeírók kérdéseire az alábbi felesketett személyek válaszoltak: Keresztély Ferencz, Szima István, Dávid Ferencz, Csillag János, Hajkó István, Jánoska János, Baritz Simon, Keresztély Ferencz, valamint Szejke István *jobbágybíró*. Valószínűleg ők voltak akkortájt a legértelmesebb, legmegbecsültebb jobbágyrendű lakosok Ozsdolán.

Az 1820. évi úrbéri összeírás készítői igyekeztek minél pontosabban számba venni a jobbágyok szolgáltatásait. Ha a földesurnak adandó úrbéri járandóságok felsorolását tanulmányozzuk, szembeötlő sokszínűséget fedezhetünk föl. Szinte földesuranként különbözött az „usus". Nagy általánosságban azonban megállapítható, hogy óriási szerepe volt a munkajáradéknak, magyarán: a *robot*nak. Némely esetben szinte kizárólagos szolgáltatássá vált. Mértéke felülmúlta a Mária Terézia királynő úrbérrendezése óta Magyarországon stabilizálódott mértéket. Ezzel szemben az ozsdolai jobbágyok nem ismerték a *kilenced*, a *dézsma* vagy bármiféle más néven számon tartott terményjáradék fogalmát. (Természetes, hogy az egyházi tizedet nem ismerték, hiszen a Székelyföld lakóiként *kepével* tartoztak papjuknak.) A felemlegetett baromfi, tojás, vadalma járandóság a viszonylag kis terhet jelentő *naturáliák, culinariák, ajándékok* úrbéri fogalomrendszerébe tartozik, és alig érdemel szót. Azok a földesurak, akiknek allodiális gazdasága távol esett Ozsdolától és ezért kevés hasznát vették volna a robotszolgálatnak, lehetővé tették, hogy jobbágyaik a robottartozásukat pénzen váltsák meg.

Alább idézem az 1820. évi összeírás szolgáltatásokra vonatkozó részét, amelyet az összeíró biztosok az ozsdolai jobbágyok néhány földesúr jelenlétében elmondott vallomása alapján fogalmaztak meg.

„Mi, kiknek egy forma örökségeink vagy(on) [vagynak] *heteként két két napi szolgálatot tészünk, tehetségünk szerént négy vagy két ökörrel, illyenek pedig, kik két két napot adunk minden héten marhával 's hármat gyalog szerben, vagyunk 23-an, akik pedig marhával egy egy napot adnak, vadnak 15-en, 's gyalog szerben kettőn, vagynak ollyanokis vagy 14-en kik minden héten egy-egy napot adnak gyalog szerben.*

Ezek felett esztendőnként adunk: a, 16-an 31 tyúkot, b, dettó 151 tojást, c, 22-en fonunk földes urainkébol 15 font kendert, 32 font szöszöt, 6 font gyapot[ot]*, d, attunk vad almát is ki egy vékát, ki kettőt,*

Végezetre a külső örökségen bírókon kívül, a mint fennebb meg vallottuk, egy néhányan vannak, kik hetenként egy-egy napot gyalog szerbéli szolgálatot tésznek, és ollyanokis, kik alku szerént, némellyek 4 vagy legfeljebb 10 R. ft. készpénzbeli taxát fizetnek esztendőnként.

Ami pedig a földes uraságnak adandó marhás és gyalog szerű robotákot illeti:

Tekintetes Darnótzi János úrnak 9-en, ha marhával szolgálnak adnak esztendőnként 416 napot, ha pedig gyalog szerre hívattatnak, adnak 884 robotákot.

Méltóságos Noptsa Elek úrnak két colonussa taxát fizetvén, esztendőnként adnak 50 R. forintokat, egy inquilinussa pedig 5. R. forintokat.

Méltóságos Gróf Toldi Susanna asszonynak, ha marhával hívattatnak, adnak 936 napot, gyalog szerrel pedig 1578-at, ezen kívül taxát esztendőnként 107 R. forintokat.

Tekintetes Boer kapitánynénak, ha marhával, 112 napot, ha gyalog szerrel, 312-őt.

Tekintetes Fekete József és Dániel uraknak, ha marhával 280-at, ha gyalog szerrel, 416-ot.

Liber Báró Apor Péter Úrnak taxát, 10 R. forintokat.

Liber Báró Apor Lázár Úrnak taxát, 15 R. forintokat.

Tekintetes Imets Sigmond Úrnak marhával szolgálnak 104 napot, gyalog szerrel is dettó.

Tekintetes Csoma Istvánnénak marhával 312 napot, gyalog szerrel dettó.

Tekintetes Cserei Sigmond úrnak marhával 150 napot, ha gyalog szerrel szolgálnak, 300-at.

Tekintetes Szent Iványi Josef úrnak marhával 104-et, gyalog szerrel 134-et.

Méltóságos Gróf Mikes Jánosnénak taxát 50 R. forintokat fizetnek.

Tekintetes Csoma Josef úrnak taxát fizetnek 15 R. forintokat.

Az Osdolai Ecclesiának taxát R. forint 12.

A Kantai Barátoknak taxát R. forint 12.

S így ezen hellység Jobbágysága esztendőnként ád a maga földes Urainak 3550 napi vonó, 5548 gyalog szerű robotákot és 286 R. forint kész pénz taxát".[139]

[139] MNL. 2.

Ozsdolán 1848-ban 150 családot tekintettek jobbágynak, zsellérnek, feudális függésben, földesúri hatalom alatt élőnek. Közülük 143 a telkes jobbágyok, 16 pedig a zsellérek csoportjába tartozott.[140]

1848 nyarán, jelképes dátum szerint 1848. június 18-án Erdélyben is megtörtént a jobbágyfelszabadítás. Ennek gyakorlati végrehajtása során a jobbágyok kezén lévő úrbéres jogállású földek általában a jobbágyok tulajdonává váltak. A földesurak állami kárpótlásra számíthattak. A székelyföldi jobbágyok egy része azonban rosszul járt. A jobbágyfelszabadító 1848. évi IV. törvénycikk 6. paragrafusa[141] a székelyföldi földesurak tulajdonában, illetve a székelyföldi jobbágyok birtokában, használatában lévő földek többségét *székely örökségnek* (*siculica haereditas*nak) tekintette és majorsági jellegű, allodiális földnek minősítette. A majorsági földek pedig, az úrbéri jellegű földekkel ellentétben, sem Magyarországon, sem Erdélyben nem szabadultak föl 1848-ban. Az „örökséges földön lakó" székelyföldi jobbágyok 1848 és 1854 között bérlőként használták földjeiket. Az 1854. évi császári nyílt parancs lehetőséget adott arra, hogy a székely székekben lakó jobbágyok értékbecslés és a földesurukkal kötött egyezség után több évi törlesztéssel megváltsák földesuruktól a *székely örökség*ként értelmezett beltelküket a hozzátartozó határbeli földekkel együtt.[142]

A jobbágyfelszabadítás ozsdolai eseményeiről, gazdasági, társadalmi vonatkozásairól kutatásaim során nem kerültek elém a legfontosabb írott források. Így nehéz megállapítani, hogy a 150 jobbágy családfőből hány szabadult föl ténylegesen 1848 nyarán, és hányan kényszerültek arra, hogy önmegváltással legyenek tulajdonosai a kezükön lévő teleknek, földnek.

2014 tavaszán ozsdolai családi irattárak leveleit válogatva Lukács Attila, Ozsdola, 987/a. szám alatti lakos „levelesládájában" rátaláltam egyik őse, Sárkány Antal ozsdolai jobbágy örökváltsági szerződésére, amelyet 1855-ben kötöttek, de csak 1871-ben foglaltak írásba. A jeles dokumentum szerint nyujtódi Szent Iványi Ignác földesúr 300 rénes forint örökváltsági díj ellenében örök tulajdon gyanánt átadta volt jobbágyának, Sárkány Antalnak azt az ozsdolai beltelket, amelyen a Sárkány jobbágycsalád lakott, illetve azt a 14 ozsdolai és 2 martonosi földdarabot, amelyeket a hajdani „úrbéres" családfő a beltelek tartozékaként birtokolt és használt.[143] (Függelék 18.)

Valószínűleg más ozsdolai földesurak is, főleg a „kisebbek", igyekeztek 1848-ban *székely örökség*ként értelmezni a jobbágyaik által használt beltelkeiket, földjeiket. Következésképp, 1854 után bizonyára sok volt ozsdolai jobbágy kényszerült arra, hogy Sárkány Antalhoz hasonlóan földesurával örökváltsági szerződést kössön, és pénzfizetéssel, nagy anyagi áldozatok árán nyerje el a polgári értelemben vett szabadságot és az általa használt földek tulajdonjogát.

---

[140] EGYED Ákos 1981. 115.
[141] ET. 1900. 674.
[142] A „székely örökségen" élő jobbágyokról és önmegváltásukról: EGYED Ákos 1981. 90–92., 95., 115., 117–118., 121–122., 132–133., 135–136.
[143] OZS. CSA. 2. 1855. (1871).

Extráneusok, „bébíró possesorok”

Az újkori évszázadokban Ozsdola határában is léteztek olyan belterületi és külterületi földek, amelyeket nem ozsdolai lakosok, hanem a környék más városainak, falvainak lakói mondhattak magukénak. Azokat a birtokosokat, akik más helység határában birtokoltak lakótelket, házat, földet, és birtokuk után részesedtek az idegen helységbeli közbirtokok (erdők, legelők) haszonvételéből is, a székelyek és az illetékes hivatalok *extraneusok*nak, vagy *bébíró possesorok*nak nevezték.

A possessor szóról közbevetőleg meg kell jegyeznem, hogy az ozsdolai történeti forrásokban kétféle jelentése figyelhető meg. *Possessor*nak nevezték a XVIII-XIX. században egyrészt az Ozsdolán birtokkal és jobbágyokkal rendelkező nemes urakat. Például ha fontos döntések meghozatala érdekében faluközösségi gyűlést tartottak, mindig feljegyezték, ha valamelyik földesúr *possessor*ként megjelent, vagy „gondviselőjével” képviseltette magát a gyűlésen. Másrészt az ozsdolaiak legtöbbször *possessor*nak nevezték azt a más településen lakó személyt, aki birtokkal rendelkezett Ozsdola területén, vagyis azt, akit a hivatalok *extráneus*nak tekintettek. A *possessor* szó efféle jelentése, mindennapos használata a teljes *bébíró possessor* kifejezésből rövidült. Természetesen a két jelentés nem független egymástól, hiszen az ozsdolán birtokló, de más faluban lakó földesúr legtöbbször *bébíró possessor* is volt. A kutatónak azonban ajánlatos figyelnie a *possessor* szó tartalmára. Mindig tisztában kell lennie azzal, hogy mikor vonatkozik a possessor megjelölés Gróf Kun Lászlóra, mint ozsdolai földesúrra, és mikor húzódik meg mögötte egy sárfalvi székely gyalogkatona, aki valamelyik fölmenőjétől szántót és kaszálót örökölt Ozsdola határában.

A *bébíró possessorok* viszonylag kevés nyomot hagytak maguk után, de néhaném előbukkantak a történeti forrásokban. 1795-ben egy kommentár nélküli apró bejegyzés került Ozsdola protokollumkönyvének egyik lapjára arról, hogy kézdivásárhelyi gyalogkatona Szőcs János megvette kézdivásárhelyi gyalogkatona Szőcs Péter részét az ozsdolai Nagyágon lévő „jószágból”, vagyis lakótelekből. Valószínűleg azért kellett feljegyezni ezt az egyszerű adásvételt, mert ezzel Ozsdola egyik *bébíró possessorá*nak személye megváltozott.[144]Szabó Albert 50 éves nyujtódi tanú 1797-ben bizonygatván, hogy az ozsdolaiak a maguknak felfogott tilalmasból nem részesítették a *„béerdölő falvak”* népét, a nyomaték kedvéért megjegyezte, *„sőt a' vidéki bé bíró Possessoroknak se adtak belőle”*.[145] *„Bodó Mihály alias Szappanyos”* 56 éves kézdivásárhelyi lakos öntudatosan vallotta 1749-ben: *„Én Osdolára bé bíró Possessor vagyok és gyermekségemtől fogvást az ... osdolai erdőknek réttyeiben, mezeiben, hegyeiben 's oldalaiban sok ízben jártam”*.[146]

Valószínűleg a legtöbb faluban ritkán készült jegyzék a *bébíró possessorok*ról. Ezért is figyelemre méltó, hogy az 1750. évi erdélyi összeírás falvanként számba vette az extraneusokat, vagyis azokat a birtokosokat, akik más helységben laktak. Ozsdola 1750. évi összeírásának végén is szerepelnek, mégpedig társadalmi rétegek

[144] SÁL. 1. 118.
[145] SÁL. 2. 141.
[146] SÁL. 2. 172.

szerinti bontásban, a *bébíró* külső birtokosok. Névszerinti ismertetésüktől itt eltekintek. Lakóhelyük bemutatása azonban érdemel néhány szót.

1750-be Ozsdola határában 68 környékbeli lakos extraneus családfő rendelkezett valamilyen birtokkal, elsősorban szántóföldde és kaszálóval. Társadalmi helyzetük alapján a következő csoportokba sorolták őket az összeírók:

1. Nobiles unius sessionis (egy telkes nemesek, armalisták): 18 családfő. (Esztelnekről 2, Nyujtódról 4, Szászfaluból 8, Sárfalváról 3, Harajból 1.)

2. Libertini primipili, pixidarii siculi (lófő és gyalog szabad székelyek): 18 családfő. (Martonosról 1, Szentlélekről (Kézdi) 2, Nyujtódról 2, Sárfalváról 8, Oroszfaluból 2, Dálnokról 1, Hilibből 1, Kantáról 1.

3. Cíves Oppidanci (városi polgárok): 6 családfő. (Bereckből 3, Kézdivásárhelyről 3).

4. Jobbagiones (jobbágyok): 26 családfő. (Martonosról 3, Lemhényből 3, Polyánból 1, Nyujtódról 6, Szászfaluból 8, Sárfalváról 3, Oroszfaluból 2.)

Az ozsdolai extráneus birtokosok tehát a következő falvakban és városokban laktak 1750-ben: Szászfaluban 16, Sárfalván 14, Nyujtódon 12, Martonoson 4, Oroszfaluban 4, Lemhényben 3, Bereckben 3, Kézdivásárhelyen 3, Esztelneken 2, Szentléleken 2, Haralyban 1, Dálnokon 1, Hilibben 1, Kantán 1, Polyánban 1 családfő.[147]

[147] MNL. 1.

II.

AZ OZSDOLAIAK ÉLETTERE, MEGÉLHETÉSI FORRÁSAI

ADOTTSÁGOK

A XIX. század végén, 1896-ban, a milleniumi mezőgazdasági összeírás idején összesen 19.945 kataszteri holdra terjedt ki Ozsdola határa. Ennek a hatalmas területnek a művelési ágak szerinti megoszlása a következőképpen alakult: szántóföld besorolású volt 1.919, kert 173, rét 1.331, legelő 951, földadó alá nem eső termékenlen föld 442, erdő 15.129 kataszteri hold. Ozsdola territóriumán 699 „gazdaság" osztozott. A statisztikai adatokból azonnal látható, hogy a több évszázados tájátalakító, kultúrtáj-formáló tevékenység ellenére is hatalmas aránytalanság jellemezte a termelési ágak egymáshoz való viszonyát. Feltűnően kevés volt a szántható, vethető terület és túl nagy területet borított erdő. Ha az 1.919 holdnyi szántót és a 173 hold kertet egybevesszük, azt mondhatjuk, hogy kerekítve alig több, mint 2000 hold szántható föld esett a 15.000 holdat meghaladó erdőségre. Még riasztóbb kép tárul elénk, ha a szántható holdak számát összevetjük a népesség számával. A mezőgazdasági összeíráshoz legközelebb eső népszámlálás idején, 1900-ban 2527 fő élt Ozsdolán. Ha az 1.919 + 173 = 2092 holdat elosztjuk 2527-tel, egy lakosra 0,82 kataszteri hold szántható terület jutott. Ez fölöttébb kevésnek mondható, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a megélhetést nem segítette elő például szőlőföld. Így nem igazán csodálható, hogy a XIX. század utolsó harmadában és a XX. század elején Ozsdola népessége a nagy elvándorlás, kivándorlás miatt évtizedeken át stagnált.

Ozsdola falu a Háromszéki-havasok lábánál jött létre. Utcái, házsorai messze belenyúlnak a hegyek közé. Különösen hosszan kanyarognak azok a házsorok, amelyek a hegyekből lefelé tartó *Nagyág* patak és a *Kopolnó* patak völgyében formálódtak ki.

Az ozsdolai határ Sárfalva, illetve Kézdivásárhely felé eső szélén, a falutól nyugati irányba, jórészt a „mezőföldön" terülnek el a szántóföldek. Bizonyos szántók és kaszálók felhúzódnak a hegyek lábait jelentő dombok oldalaira is. A falutól keletre a moldvai határig hegyek emelkednek, hatalmas erdőségekkel, az erdők között legelőkkel és irtáskaszálókkal.

Orbán Balázs Ozsdola határát a „kopár, terméketlen" jelzővel illette.[148] Bizonyára azok a szántók és kaszálók lebegtek szeme előtt, amelyek a Martonos felé eső „hegyhatárban" felkapaszkodnak a hegyoldalakra.

1820-ban az úrbéri összeírás idején az ozsdolai válaszadók nagyjából meg voltak elégedve falujuk szántóföldjeivel. Jóformán csak azt panaszolták, hogy a harmadik nyomásba eső földek vizenyősek: *„Határunknak három fordulói vannak, mellyeknek két része úgy általlyába jó ..., valamint az harmadik fordulója is, hanem csak annyi különbséggel, hogy ezen harmadik fordulónk, a mikor sok esők járnak, nem ollyan termékeny, mint a más kettő, mivel vizes természetű mint egy 15-öd ré-*

[148] ORBÁN Balázs 1868-1873. III. 131.

sze, ahol egy véka elegyes buza vetés termeni szokott jól művelve 4 kalongyát, rozsot kevesebbet, kalongyája meg ereszt két vékát, a ros pedig többet az üdők járása szerint. Ezen határaink megteremnek minden némű gabonákot és ezen szántó földeink jó két marhákkal szánthatók az úgy nevezett hegy határunkban lévő némely láb földeinken kívül."[149]

A havasi erdők hatalmas értéket jelentettek a falu népe számára. Mintegy kárpótlást nyújtottak a szántóföldek szűkösségéért. A fa a XXI. század elején is érték, de mindennapi szerepe, jelentősége alig hasonlítható össze XVIII-XIX. századi szerepével, jelentőségével. A XVIII-XIX. században az ozsdolai lakóházak, csűrök és más gazdasági épületek szinte kizárólag fából épültek. A falu valamennyi házában fával tüzeltek. Jellemző, hogy még a XX. század hajnalán, az 1900. évi népszámlálás idején is, Ozsdola 620 lakóházából 619 fából épült, egynek a tetejét (valószínűleg az egy téglafalúét) borította égetett cserép, 38 tetejét nád vagy szalma, 581 tetejét pedig fazsindely.[150] Az erdőt birtokló ozsdolai szervezet, pl. a faluközösség vagy a megye, pénzszűke, illetve nagyobb kiadás esetén az erdő bizonyos részeinek fáját eladhatta, a *ciheres* erdőszéli területekből irtással kertté alakítható parcellákat adhatott el ozsdolaiaknak, távoli legeltethető erdőket adhatott bérbe *berszányoknak*. Az Ozsdola közigazgatási területén lévő erdők tisztásai, „*pusztái*", *ciheresei* legelő gyanánt is használatban voltak. Eltartották a nyári havasi csordákat, a makkon hízó sertések téli falkáit. Helyet adtak a juhtartó esztenatársaságok esztenáinak. Nyári legelőt biztosítottak a juhnyájaknak.

Az erdőség bizonyos részein az ozsdolaiak szorgalma, birtokszerző törekvései eredményeként évszázadok alatt egyéni birtoklású irtáskaszálók sokasága alakult ki, amelyeknek szénája elősegítette a téli állattartást.

A havasi erdők felől folydogáló, sok kis patak vizét összegyűjtő *Kopolnó* és *Nagyág* patak hajdan gabonaőrlő malmokat, ún. *lisztelő malmok*at és *fűrész* néven emlegetett deszkafűrészelő, *deszkametsző* telepeket működtetett. Ezek sok hasznot hajtottak az ozsdolaiaknak, leginkább azzal, hogy Ozsdola lakosainak nem kellett idegenbe járniuk gabonát őröltetni és deszkát vágatni. Inkább mások, más falubeliek jártak Ozsdolára ezeknek az ipari létesítményeknek a termékeiért.

A XVIII-XIX. században a hegyi patakokban sok hal élt, többek között pisztráng is. Az ozsdolaiak szabadon halászhattak és a kifogott halból el is adhattak.[151]

Természetesen a patakok nem csak hasznot hajtottak, hanem sok bajt is okoztak. Időnként tomboló árvizeket zúdítottak a falura, pusztítva embert, állatot, épületet egyaránt.

A XVIII-XIX. századi ozsdolaiak életében fontos szerep jutott bizonyos vásáros helyeknek, ahol terményfölöslegüket eladhatták és az életükhöz szükséges árucikkeket beszerezhették. 1820-ban a *Conscriptio Czirakiana* összeíróinak így vallottak a megkérdezett ozsdolai lakosok a vásáros helyekről: „*Vannak nékünk közelebbről két óra járó földnyire gyalog embernek, vásáros hellyeink is, úgy mint Beretzk, ahol minden héten vásárok esvén, valamint Kézdi Vásárhelly is, ahol esnek 3 országos sokadalmak, szabadon minden némű áruinkat el adhatjuk 's vásárolhatunk is,*

[149] MNL. 2. 134−135.
[150] NÉPSZ, 1902. 391.
[151] MNL. 2. 136.

ezeket pedig jó utakon járhattyuk. Vannak még más vásáros hellyeink is, úgy mint: Zabola, lóval három órányi járó föld, Brassó, jó úton másfél napi járó föld , amely hellyeken léczet, deszkát és egyéb minden némű javainkot szabadoson el adhattyuk."[152]

Az Ozsdolával szomszédos, ugyancsak hegyek koszorújába húzódott Gelence plébánosai a XIX. században kisebb-nagyobb rendszerességgel feljegyzéseket készítettek az időjárásról és a természeti csapásokról.[153] Ozsdolán a XIX. század vége előtti időkből ilyen feljegyzések valószínűleg nem őrződtek meg. Feltételezhető azonban, hogy Ozsdola időjárási viszonyai lényegesen nem különböztek a szomszédos Gelencéjétől. Ellenben a XIX. század végén és a XX. század elején Tamás Dávid ozsdolai plébános feljegyzett néhány időjárási eseményt, sajátosságot az 1893-tól vezetett *Historia Domus*ban. Ezekből a feljegyzésekből egy meglehetősen szélsőséges időjárás képe bontakozik ki, amire bizonyára a korábbi évtizedekben, évszázadokban is sok példa akadt. A plébános hol tengernyi esőre, hol szikkasztó szárazságra panaszkodott. Feljegyzéseiből álljon itt néhány a korábbi időkre is vonatkoztatható tanulságokkal!

1893. „*Ezen esztendőt az abnormális időjárás teszi nevezetessé. Januárban a hó elolvadt, februárban tavaszi időjárás, március és áprilisban pedig zimankós hó és eső egymást váltották fel. Április és májusban téli idő járt és e mellett május hóban iszonyú árvizek pusztították községünket. Ősz termésünk vajmi kevés volt, a tavasz termés azonban kielégítő volt.*"

1900. „*Március hóban akkora hó lett, hogy a házakból kimozdulni nem lehetett. A hó magassága egyenlő volt a legmagasabb kerítésekkel.*"

1901. „*A téli hónapokban iszonyú nagy hó, a nyári hónapokban pedig folyamatos zivatarok, záporesők és árvizek pusztították községünket. Különösen sokat szenvedett községünknek „Porond" nevű része, hol házat is sodort el az árvíz. Határunk egész nyáron át a víz alatt volt, alig termett valami kis rozs, buza és zab, más egyéb semmi sem lett, és ha a gondviselő Isten nem őrködik felettünk, bizony éhínség köszöntött volna be községünkben. De a jó Isten nagyon enyhe telet adott és így népünk egész télen át dolgozhatott s a mindennapi kenyeret megkereshette.*"

1903. „*A tavaszi és nyári hónapok folyamatos esőzésben teltek el, míg végre július végén beköszöntött a száraz időjárás és azután akkora volt a szárazság, hogy az őszi vetést is csak október végén lehetett elvégezni. Ezen szárazság tartott egész télen, mert hó úgy szólván semmi sem volt. Termésünk közepesen aluli volt.*"

1904. „*Nagyon száraz esztendő volt. A kutakban és patakokban a víz mind elpadt… Ezen szárazság okozta, hogy termésünk nagyon gyenge volt, és nem is csoda, mert egész nyáron és tavaszon semmi eső nem lett, csak augusztus végén és szeptember elején könyörült rajtunk az Isten és adott alkalmas esőt, mely különösen a kapásnövényeknek volt hasznos és azok fejlődését annyira elősegítette, hogy különös*[en] *a burgonya nagy termést hozott. Takarmányban azonban nagyon szegény volt az esztendő. A száraz és szűk nyár után nagyon hideg és kemény tél következett.*

---

[152] MNL. 2. 134.

[153] A GEPI (Gelencei plébánia irattára) GPN (Gelencei plébániai napló) néven emlegetett XIX. századi kötetének időjárási feljegyzéseit közreadta és elemezte: SZAKÁL Veronika 2011.

Már november 12-én hó lepte el a vidéket és egész 1905. március közepéig telünk volt. A takarmány ára addig soha nem hallott magas[ra] *szökött fel.*"

1905. „*Ezen esztendő is a száraz évek közé tartozik, mert egész nyáron nagy hőség uralkodott és esőnk úgyszólván semmi sem volt. Termésünk gyenge. A terméketlenséget fokozta a május 26-án határunk felett átvonuló jégeső, mely az őszgabonákban nagy kárt tett. Késő ősszel csak októberben lett esőnk és így végezhettük az őszi vetést.*"

1906. „*Termésekben szegény esztendő volt ránk nézve ... a sok esőzés ... megnehezítette az ember munkáját és mindenhez kétszeres fáradsággal jutott az ember. Ha 1-2 nap jó idő volt és a munkának kedvezett, már 3-4 napon át hullott az eső. Őszi gabonánk szem nélkül maradt és nem voltunk képesek betakarítani. Szalmát csépeltünk szem nélkül. A csapáshoz járult az egerek pusztítása, mellyek eddig nem tapasztalt mennyiségben pusztították határunkat, a tavaszi terményeket, különösön a zabot teljesen tönkretették, az őszi vetést kiirtották… Az őszi vetések még késő december hóban is semmi reményt nem nyújtottak, határunk teljesen kopasz volt. Decemberben, midőn a zord és kemény tél beköszöntött, mely tartósságra és hidegségre nézve örökre emlékezetes marad.*"

1907. „*Ez év roppant hideg és kemény téllel kezdődött, melyhez hasonlóra a legrégibb emberek sem emlékeznek és tartott majdnem április hó végéig. Soha semmi engedés és enyhülés nem volt egész télen, ember és állat nagyon sokat szenvedett a nagy hidegtől. A húsvéti ünnepeket is a legnagyobb hóban és hidegben ünnepeltük, nagypénteken – márc. 29-én – nagy havazás és hóvihar volt, úgy hogy a templomba csak szekéren mehettem ki és a zord időjárás nagyon megnehezítette a templomba való kijárást…A nagy hó miatt a feltámadási körmenet is elmaradt a jelen évben… A nagy hó csak lassan olvadt el április hóban és április második felében kezdett egy kissé enyhébb idő járni, de az erdőn még mindig nagy volt a hó, és a patakok mentén állandó a jégkéreg. Ezen kellemetlen időjárás a takarmányt igen megdrágította… Egész április hó hideg és esős volt. A téli jég és hó megtartott április végéig, úgy hogy a tavaszi vetést áprilisban nem lehetett megkezdeni. Április 28-án kezdett kedvezőbb idő járni… Az ősz vetésekből úgy szólván semmi sem maradt. Az áprilisi hó, az ezt követő fagy és az északkeleti szél, a Nemere őszi vetéseinket annyira tönkre tették, hogy azok legnagyobb részét ki kellett szántani, csak a faluhoz közel eső területen maradt valami kevés az úgy nevezett Komlós kert lábján. Ennek szomorú hatása meg volt a gabona árára is, mely hirtelenül felszökött. Egy hektoliter buza ára 18 koronára hágott, a rozs ára 14 korona, az árpa ára szintén 12-14 koronára szökött fel. Május elején még nem volt fű és barmainkat istállón kellett tartani még május közepén… Májusban beállott a szárazság… Junius hava már esővel köszöntött, és igen gyakori volt az eső, de nagyon részleges, míg a községben* (értsd: a faluban – B.J.) *minden nap esett, addig a mezőn ... kevés volt. Junius végén derült és szép időnk volt, úgy szintén július hó első napjaiban is, de már július 10-én beállt az esős idő, mikor nagy zivatar volt… Az egész július hóban kevés jó időnk volt és a szénacsinálás nagyon fáradságos volt. Augusztus is nagyon vegyes időjárással kezdődött és meglehetős hideggel. Ez évben az aratás nem járt nagy fáradsággal, mert nem volt mit aratni. Századokon át emlékezetes lesz ez az esztendő, mikor a pap kepét nem szedett, mert nem volt honnan fizetni őszkepét. Ha nem volt őszi termésünk,*

annál bővebb volt a takarmány és dúsabb a tavaszi termés. A tavasz gabona oly nagy bőségben termett, hogy a nép alig volt képes haza takarítani. Telünk gyenge volt."

1908. „*Száraz és terméketlen esztendő volt. Takarmány úgy szólván semmi sem lett. A kutakban a víz elapadt és a község vízhiányban szenvedett. A marha ára szörnyű módon leesett. Ősz gabona lett valami, de tavasz gabona nagyon kevés. Október 6-án este 11 órakor félelmetes földrengés vonult át vidékünk*[ön]. *Az esztelneki szentferenczrendiek zárdáját és templomát tönkre tette, nálunk… nagyobb baj nem fordult elő.*"[154]

MEZEI GAZDASÁG

Határhasználat

A XVIII-XIX. században az ozsdolai határ szántóföldi művelésre alkalmas, faluhoz közel eső, jórészt *mezőföldi* részeit három nyomásra osztva nyomáskényszerben művelték. Ez körülbelül a következőket jelentette: A gazdáknak általában mindhárom *nyomásban* (calcaturában) voltak parcelláik. A földek birtokosai egy bizonyos esztendőben egyik nyomásban őszi gabonát, a másikban tavaszi gabonát termesztettek, a harmadik nyomást pedig vetetlenül pihentették, *ugar*nak hagyták. A következő esztendőben az *ugar*ból lett *őszmező*. Így haladt tovább a három határrész művelésének és pihentetésének forgása. Senki sem szállhatott szembe a faluközösség akaratával, határhasználati döntésével. A földek használói az őszi nyomásba csak őszi gabonát, a tavaszi nyomásba csak tavaszi gabonát vethettek. Így az őszi nyomás területébe eső földdarabokon egy időben végezhették az aratást, és a teljes nyomás egyszerre *szabadult föl* a hazajáró csordák számára. Ugyanez ismétlődött a tavaszi gabona betakarítása után is. Az *ugar*ba eső földek egyéni felszántását eleve lehetetlenné tette a pihentetett földek legeltetésének bevett gyakorlata.

1661-ben már három nyomásban művelték az ozsdolai földeket, mert bizonyos földek helyének meghatározásakor használták a „*Martonos felől való mező,*" a „*Közepső mező*" és a „*Hilib felől való mező*" helymegjelöléseket. (A *mező* szó calcatura jelentését lásd alább!)[155]

1703-ban ugyancsak három nyomásra volt felosztva az ozsdolai szántott határ.[156] A háromnyomásos gazdálkodást sokan és sokszor emlegették a XVIII. században és a XIX. század első felében, többek között az 1820. évi erdélyi úrbéri összeírás alkalmával.[157] A rendelkezésemre álló források nem vallanak arról, hogy az ozsdolai földeken mikor szűnt meg a nyomáskényszer. Nyilvánvaló, hogy legkésőbb a *tagosítás* és az *arányosítás*[158] idején vált agrárhistóriai emlékké. Néhány odavetett mondatból gyanítható, hogy Ozsdolán a sok feszültséget okozó *arányosítás* 1901-ben kezdődött és 1906 táján javában tartott, a földek tagosítása pedig 1902-ben kez-

---

[154] OZSPI. 11. 10., 13., 14. 15., 16., 20–21., 22., 23., 24., 25.
[155] OZSPI. 1. 1661.
[156] DOMOKOS Pál Péter 1977–1978. II. 201. – „*In tres partes divisum*".
[157] MNL. 2. 133.
[158] Az arányosítás fogalmára: GARDA Dezső 2002. 202–283. További irodalommal.

dődött és 1911-ben fejeződött be.[159] Valószínűsíthető tehát, hogy a nyomásos gazdálkodás és a nyomáskényszer Ozsdola határában valamikor a XIX-XX. század fordulóján szűnt meg.

A zálogba adás, az árendába adás, a határozott idejű földátadás időhatárát némely esetben a nyomásos gazdálkodás három esztendős ciklusainak számával fejezték ki. 1797-ben a falu *Kerekes Máténé* árváinak átadott egy darab földet megtrágyázás feltételéhez kötve „*három ugar szerig*", ami minden bizonnyal 9 évi földhasználatot jelentett.[160] 1847-ben egy föld zálogba adása alkalmával meg is fogalmazódott, hogy az *ugarszer* ideje a háromnyomásos gazdálkodás keretei között 3 évvel volt azonos, mivel a szerződés fogalmazója a következő kifejezést használta: „*hat ... évekig, vagyis két ugar szerig.*"[161] Ozsdola megyéje a XIX. század első harmadában a tulajdonában lévő szántókat és kaszálókat 9 esztendőre adta árendába. 1816-ban a „*három ugarszerig*" kifejezést használta a megye jegyzője. 1834-ben egy hasonló bérbeadáskor a „*Kilencz egymás után következő esztendőkre*" kifejezés járta.[162]

A nyomásokat legtöbbször földrajzi helyzetük szerint „*Martonos felől való*", „*közepső*" és „*Hilib felől való*" megnevezésekkel illették. A Martonos felől való nyomásra, domborzati viszonyainak megfelelően, alkalmazták a „hegyi" értelmű „*hegy*" jelzőt is. Előfordult, hogy valamelyik nyomást a bele vetett mag jellege szerint az *őszi* és a *tavaszi* szavak „i" nélküli székely változatával *őszmező*nek, *tavaszmező*nek emlegették.

Magát a „határhasználati egység", „határrész" értelmű „nyomás" (calcatura) szót Ozsdolán leginkább a *határ* és a *mező* szóval helyettesítették.

1781-ben, amikor ozsdolai falusi elöljárók és kiküldött széki assessorok általánosságban írtak a három nyomásról, a „*három határ*" kifejezést használták.[163]

A *határ* szó „nyomás" jelentésére jó példák olvashatók 1789-ből és az 1790-es évekből Ozsdola falujegyzőkönyvében: „*Pro anno 1789-re, mint az Alsó határ fordul vetésbe*". „*Pro Anno 1790-dik esztendőben fordulván* [vetésbe] *a Felső határ*." „*Pro anno 1791-dik Esztendőben az Közepső határ béli szántóföldek kiknek adattak ki árendára*."[164]

A *mező* szó „calcatura, nyomás" jelentésére példaként idézhetem Ozsdola megyéjének egyik 1834. évi jegyzőkönyvét, amelyben az árendába adott templomi birtokokat a következő kifejezésekkel tagolták: „*A' Hegy mezőben, mely most bé vagyon magolva*", „*A' Közepső mezőben*", „*Az Alsó mezőben*".[165]

A *határ* és a *mező* szót a nyomás jelölésére sokszor egy iraton belül is felváltva használták. 1781-ben, amikor a *falu* felsőbb utasításra a meglévők mellé újabb földeket adott az ozsdolai plébánosnak, az adományozott szántóföldek nyomásainak megjelölésére a falu elöljárói és a szék kiküldött assessorai a következő kifejezése-

[159] OZSPI. 11. 14., 21., 26.
[160] SÁL. 1. 117v.
[161] OZSPI. 1. 1847.
[162] OZSPI. 2. 8., 19.
[163] OZSPI. 1. 1781.
[164] SÁL. 1. 116., 116v., 117.
[165] OZSPI. 2. 19.

ket használták: „*A Felső határban*”, *A Közepső mezőben*”, „*Az Alsó határban*”.[166] A *határ* és a *mező* egyidejű használatára további példák idézhetők 1817-ből („*A Martonos felől való határban*”, „*A Közepső határban*”, „*A Hilib felől való mezőben*”)[167] és 1832-ből („*A Hegy határában*”, „*A Közepső mezőben*”, „*Az Alsó mezőben*”).[168]

A pihentetett és legeltetett nyomás jelölésére használt *ugar* szónak Ozsdolán más jelentése is élt a XIX. században. *Ciher*ből, bozótból irtandó és irtott kertfélét értettek alatta, amely a falu közelében, erdőségek szélén feküdt, más hasonló kertek társaságában. A XIX. század első felében a falu elöljárósága és az egyházközség szerepű megye egyaránt adományozott, árendába adott, eladott erdőszéli *ciheres*, bozótos hasznavehetetlen parlag földdarabokat a helység legkülönfélébb rendű és rangú lakosaink. Ezeket az irtással kertté alakítandó parlag területeket a *pityókás ugarok* kifejezéssel jelölték. Az *ugar* megnevezés akkor is használatban maradt a *pityókás kertek*re, amikor, a XIX. század második felében, azok már rendszeresen szántott kertek gyanánt sorakoztak egymás mellett.

A *pityókás ugarok*at, *pityókás kertek*et kerítések övezték. Ezért, illetve a bennük termesztett krumpli betakarítási idejének a nyomásbeli gabonák betakarítási idejétől való eltérése miatt, ezek az erdőszéli és egyben faluszéli kertek valószínűleg nem tartoztak nyomásba és nem vonatkozott rájuk a nyomáskényszer.

A nyomásokon, kalkatúrákon belül a közlekedő szekérutak között fekvő szántóföldek csoportjait, sorozatait, tömbjeit a székelyek, így az ozsdolaiak is, *láb*nak hívták. Jellemző az Ozsdolával határos Szászfalu hangadó lakosainak válasza Pesty Frigyes dűlővel kapcsolatos helynévgyűjtő kérdésére: „*Ami a dűlőket illeti, nálunk lábnak hívják*.”[169] Ugyanígy nyilatkozhattak volna az ozsdolai gazdák is. A következő ozsdolai példák olyan kifejezések, amelyeket bizonyos földdarabok 1817. évi helymeghatározásakor használtak. Alapjuk egy földrajzi név, amelyet a *láb* szóval társítottak: „*Az Alsó Kőszer nevezetű lábban*”, „*a Vén szer nevezetű lábban*”, „*a Kerek tó nevű lábban*”, „*a Zugató nevű lábban*”, „*az Ördöngős nevezetű lábban*”, „*a Kő kereszt kapu felett való lábban*”.[170]

Más székely falvakhoz hasonlóan a XVII-XIX. században Ozsdola belterületét is kerítés övezte, amely a lakótelkek külső végén húzódó erős fa és élősövény kerítések összefüggő vonulatát jelentette. A faluba nem lehetett akárhol bemenni, csak a kijelölt kapukon, amelyeket a bevezető utak és a falukerítés találkozási pontjain állítottak fel. A falukerítés tövében, közelében szántásra és kaszálásra különösen alkalmas kis földdarabok terültek el, amelyeket a többféle jelentésű *tanorok* szóval illettek. Ozsdolai *tanorok kert*et már 1661-ben is emlegettek.[171] A faluból kivezető utak a *tanórok kertek* keskeny sávján haladtak keresztül, más szóval a falukapuk a *tanórok*ra nyíltak. Ezzel függ össze, hogy a falukaput sok helyen, így Ozsdolán is, *tanórokkapu* néven emlegették.

---

[166] OZSPI. 1. 1781.
[167] OZSPI. 17. 41−42.
[168] OZSPI. 2. 27.
[169] PESTY Frigyes 2012. 103.
[170] BÁRTH János 2011. 150−151.
[171] OZSPI. 1. 1661.

Az ozsdolai *tanórokkapuk*ról viszonylag sok szó esett az 1790-es évek első felében. Akkortájt több éven át jegyzeteket írt a helység protokollumkönyvébe a jegyző arról, hogy kinek adott árendába a falu kis darab földet pénzért vagy valamilyen szolgáltatásért. A földhasználati lehetőséggel jutalmazott szolgálatok közé tartozott valamelyik *tanórokkapu tartása*. Ez a megbízatás a falukapu felügyeletét, javítgatását, nyitását, csukását, illetve nyitásának és csukásának ellenőrzését jelentette.[172] A földátadások lajstromából megállapítható, hogy mindhárom nyomás felé nyílt *tanorokkapu*. Név szerint is szerepelt az „*Alsó határ tanorok kapuja*" és a „*Közepső határ tanorok kapuja*". Gyanítható, hogy volt *tanorok kapuja* a *Fölső* vagy másképp *Martonos felől való határ*nak is.[173]

Szántó és kaszáló területmértékek

A XVIII-XIX. századi ozsdolaiak a szántóföldek nagyságát leginkább *köböl*ben és *véká*ban számolták. Egy *köblös*nek vagy *egy köböl féreje* nagyságúnak tekintették azt a földterületet, amelybe egy köbölnyi gabonát lehetett elvetni. Egy *köböl* föld körülbelül fél kataszteri holdnak, vagyis 800 □-ölnek felelt meg. Négyszer akkora volt, mint a *véka féreje* néven emlegetett terület. Egy *vékás*nak, vagy egy *véka féreje* nagyságúnak tekintették azt a földet, amelybe egy vékányi gabonát lehetett elvetni. Az *egy véka féreje* föld az *egy köböl féreje* föld negyedét, a kataszteri hold nyolcadát tette ki. Körülbelül 200 □-ölnyi földterületet jelentett.

Ozsdolán és környékén a XVII-XIX, században szántóföld nagyságának, kiterjedésének meghatározására használták az *ál (áll)* terület-mértékegységet is.[174] Az *ál (áll)*-ra vonatkozó ozsdolai adatok 1661 és 1829 közötti időből: 1661-ből, 1782-ből, 1785-ből, 1808-ból, 1812-ből és 1829-ből kerültek elő.[175]

Bogáts Dénes 1943-ban egy 1846. évi altorjai adattal szerepeltette háromszéki szójegyzékében az *ál-föld* kifejezést és négy XVI. századi adattal a *fél-ál* címszót.[176] Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárban 1574 és 1855 közötti időből fordulnak elő az *ál* hossz- és területmértéket tartalmazó idézetek. A címszó végén a szerkesztő megállapította, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján az *ál* szóval kifejezett távolság és földnagyság meghatározhatatlan.[177]

Következésképp, minden olyan adat figyelemreméltó, amely az *ál*, illetve a *fél ál* kifejezés tartalmára vonatkozik. Szerencsére, az ozsdolai témájú történeti dokumentumokból kigyűjthetők efféle adatok.

Egy 1661. évi tanúságlevél arról szól, hogy a kiküldött „kézen fogott bírák" miként osztottak el bizonyos ozsdolai földeket a *Hadi* família árvái között. A hivatalos irat készítői öt alkalommal használták egy-egy földdarab nagyságának jelölésére

---

[172] Vö.: BÁRTH János 1996. 146−149., BÁRTH János 2007. 83−86.
[173] SÁL. 1. 116., 116v., 117., 117v.
[174] Sajnálatos, hogy amikor 2011-ben *Templom jobbágya…* témájú ozsdolai dokumentumokat adtam közre, az 1817. évi 27. számú és az 1829. évi 28. számú dokumentum szövegébe az öl hosszmérték gyakorisága miatt, a „*fél áll föld*" kifejezés helyett, oda nem illő módon, „*fél öll föld*" kifejezés került. BÁRTH János 2011. 150., 153.
[175] GYÉL. 1. 1761., OZSPI. 1. 1782., 1808., SÁL. 1. 62., OZSPI. 2. 53-57., OZSPI. 17. 41−42.
[176] BOGÁTS Dénes 1943. 7., 39.
[177] SZT. I. 192.

a *fél áll* területmértéket, úgy, hogy vékában és köbölben is kifejezték a kiterjedését. A szöveg olvasója meglepetéssel tapasztalhatja, hogy a *fél áll* területmérték egy levélen belül is háromféle területnagyságra vonatkozott. Három esetben *6 véka férejű*, vagyis körülbelül 1200 □-öles földet jelentett: „*Vénszerbe egy fél ál föld, melybe mégyen hat véka gabona*." „*Fél áll föld, 6 véka buza féreje.*" „*Martonos felől való mezőbe, Tekeresbe egy fél áll földet, 6 véka férejét.*" Egy esetben *három véka férejű*, vagyis 600 □-öles földdarabra vonatkozott a kifejezés: „*Martonos felől való mezőben vagyon Kurtapatak mellett egy fél áll föld 3 véka férejű.*" Egy esetben viszont egy különösen nagy, *3 köböl féreje*, vagyis 2400 □-öl kiterjedésű földet jelölt a *fél áll* területnagyság: „*Hosszú padon… vagyon egy fél áll föld, három köböl féreje*."[178]

Nem csak az *ál (áll)*, illetve a *fél áll* földmérték vonatkozott változó nagyságú területre, hanem a jóval ismertebb *hold* is hasonló módon viselkedett. Közismert, hogy a *hold* egy-egy jelzővel (*kis-*, *magyar-*, *kataszteri-*) más-más nagyságú területet jelölt. Különbözhetett azonban a *hold* kifejezés tartalma akkor is, ha a szó jelző nélkül egy iratban többször is előfordult. Erre jó példa az a birtokleírás, amely 1761 tavaszán Tóth Ferenc ozsdolai plébános apjának Ozsdolával határos szászfalui földjeit vette számba. A birtokjegyzékben sokszor szerepelt a *hold* szó úgy, hogy készítői köböllel és vékával magyarázták meg a tartalmát. Legtöbbször, összesen öt alkalommal, úgy került elő a *hold* kifejezés, hogy egy köblös és két vékás, vagyis 6 vékás, 1200 □-öles területet értettek alatta, például: „*Vagyon a Keskenyben egy hold föld, cub. 1., metr. 2.*" „*Vagyon az út által kelőben 1 hold föld, cub. 1. metr. 2.*" „*Vagyon a Templom alatt az első lábba 1 hold föld, cub. 1., metr. 2.*" stb. Két alkalommal két köböllel, vagyis 1600 □-öllel határozódott meg a *hold* nagysága, például: „*Vagyon a Vérészben 1 hold föld, cub. 2.*" Egy alkalommal a *hold* 1 köblös 3 vékás, vagyis 7 vékás (1400 □-öles) területet jelölt: „*Vagyon ugyan abban a lábban egy hold föld, cub. 1., metr. 3.*"[179]

A *fél áll* földmérték előfordulásait áttekintve, megállapítható, hogy a XVII-XVIII. században a *fél áll*-nak nevezett területet Ozsdolán és környékén legtöbbször *6 véka férejű*, vagyis 1200 □-öles földnek tekintették. Ezzel a szemlélettel összecseng egy magyarázatot is tartalmazó 1826. évi adat, amely az ozsdolai Gabri Lőrinchez férjhez ment sárfalvi leány, Nagy Annis perefernumlevelében olvasható: „*Vagyon az Torjai Csernáton felé való határban Nyáras nevezetű lábban egy féláll föld, capit cub. 1. metr. 2.*"[180]

A *szénafüvek*, a szénatermő kaszálók nagyságának, értékének meghatározásakor az ozsdolaiak legtöbbször a *szekér* kifejezést használták. Akkora és olyan kaszálót értettek alatta, amely évente egy szekérnyi szénát termett. Némely, leginkább kisebb, erdei kaszálók, kaszálórészek méretét, értekét a *nyoszolya* szóval fejezték ki.[181] A *nyoszolya* szó efféle jelentése nem szerepel az Erdélyi Magyar Szótörténeti

---

[178] OZSPI. 1. 1661. – Az utolsó idézetben emlegetett 3 köböl = 2400 □-öl duplája annak a területnek, amelyet legtöbbször a *fél áll* nagyságaként meghatároztak (1200 □-öl). Az 1661. évi levél 1845. évi másolatban maradt fent az ozsdolai plébánia irattárában. Nem kizárható tehát a *fél áll* kifejezés elírás, másolási hiba volta sem.

[179] GYÉL. 1. 1761.

[180] OZSPI. 1. 1826. – 1 köböl és 2 véka = 6 véka = 1200 □-öl.

[181] OZSPI. 16. 62, 66.

tárban,[182] de szállítóeszköz neveként előfordul az Új Magyar Tájszótárban.[183] A *szekérnél* kisebb szénaegység, illetve kaszálóegység *nyoszolya* elnevezése összefügg az udvarhelyszéki Fenyéden feljegyzett *nyoszojás szán* közlekedési, szállítási eszköz nevével. *Nyoszojás szán*nak olyan *bakszán*t neveztek, amelynek rövidke szánrészéhez két (körülbelül 3 méteres) rudat erősítettek. Ezek hátsó vége a havon csúszott.[184] A gyimesiek ugyanígy szerelték föl *nyoszojáva*l, vagyis két földön csúszó rúddal a *medveszekeret*.[185] A szán, illetve a szekér *nyoszolyá*nak nevezett kiegészítő részén farönköket, szükség esetén szénát szállítottak. Annak a kaszálónak a nagyságát, értékét, amelyen egy efféle *nyoszolyára* való széna termett, a *nyoszolya* szó használatával fejezték ki.

Alább idézek néhány példát a *nyoszolya* szó széna-mértékegység jelentésére az 1823. évi ozsdolai vizitáció latin jegyzőkönyvének templomi földeket felsoroló magyar mellékletéből. A szövegek után utalok arra, hogy hat évvel később, 1829-ben a következő vizitáció alkalmával a megnevezett kaszáló évi termését, miként fejezték ki *szekér*ben.

„*Az Erdőn a Sántz alatt, bírja Boér Kapitányné ő nagysága, vicinussa mindenütt a falu hellye, 2 nyoszollyára való.”* (1829-ben ugyanerről: „*Terem egy szekérre való szénát*.”)

„A Kopollói ágon a Székben, bírja árendára Méltóságos Boér Kapitányné Asszony, feljül a Márton Joseff kaszáló hellye a vicinussa, 3 nyoszollyára való szénát terem.” (1829-ben ugyanerről: „*Terem jól mívelve más fél szekérre való szénát.*”)

„*Az Erdőn a Kopollói ágon az Égésben a Ferentz fiaktol kiváltatott, birja Lovas Katona Vitályos Ferentz árendára, vicinussa circa circum a falu hellye, vagyis Erdeje, terem három nyoszollyára való szénát.”* (1829-ben ugyanerről: „*Terem jól mívelve másfél szekérre való szénát.*”)

„Kopolnói Erdőn Égésben egy darab kaszáló, mellyet bír árendára mostan méltóságos Boér Kapitányné Vass Teresia asszony, mint egy húsz nyoszollyára való szénát terem, vicinussa circa circum a falu erdeje.” (1829-ben ugyanerről: *„Terem ezen hely … tíz szekér szénát, ha az esztena által trágyáztatik.*”[186]

Ha a fenti 1823. évi szövegek *nyoszolya*-számait összevetjük az 1829. évi *szekér*-számokkal, láthatjuk, hogy 2 *nyoszolya* 1 *szekér*nek, 3 *nyoszolya* másfél *szekér*nek, 20 *nyoszolya* 10 *szekér*nek felelt meg. Következésképp, a fél szekérnyi szénát tekintették egy *nyoszolya szénának*, illetve két *nyoszolya széna* számított egy *szekérre való* szénának. A háromszéki *nyoszolyára való széna* mennyisége megfelelt az alcsíki félszekérnyi *mérés széna* mennyiségének.[187]

Tanulságos összehasonlítanunk az ozsdolai templom zsellérei által használt kis kaszálók egyikének kétféle leírását. 1829-ben (miként már 1823-ban is!) egy bizonyos kaszáló így került a vizitációs birtokjegyzékbe: „*Szabad György nevű hellyen az Erdőn vagyon egy kis kaszáló hely, mellyen nyoszollya széna terem.*” 1817-ben

[182] Vö.: Az *ágy* jelentésű *nyoszolya* címszóval! – SZT. IX. 848−849.
[183] UMTSZ. 4. 136.
[184] HAÁZ Ferenc 1942. 22−23. (29., 30. ábra)
[185] GUNDA Béla 1956. 88. (88−89. közötti 10. tábla, 20. ábra)
[186] OZSPI. 16. 62., 66. (1823)., − Az 1829. évi párhuzamok: OZSPI. 17. 33.
[187] BÁRTH János 2013. 201.

viszont az ozsdolai templomi birtokok között ugyanarról a kaszálóról ezt írták: „*A Szabad Györgyben vagyon egy darab kaszáló hely egy szán szénára való.*”[188] Egyik alkalommal tehát a *nyoszolya széna* kifejezéssel, másik alkalommal az *egy szán széna* kifejezéssel utaltak a kaszáló méretére, hasznára, értékére. Feltételezhető, hogy a *szán széna* kifejezés leírója a fentebb már említett *nyoszolyás bakszánra*[189] gondolt, vagyis a várható szénatermés mértékének kétféle megnevezése ugyanarra a szénamennyiségre vonatkozott.

Földművelés

Fentebb már utaltam rá, hogy a magyar honfoglalás millenniumának esztendejében, 1896-ban Ozsdola közel 20.000 kat. holdas határából csak valamivel több mint 2000 kat. holdon folyt szántóföldi és kerti földművelés. A falu határának legnagyobb részét erdők, havasi erdős legelők borították.[190]

A XIX. század végi körülbelül 2000 holdnyi szántónagyság mögött a középkori és az újkori ozsdolai népesség tengernyi erőfeszítése húzódott meg. Korábban ugyanis még kevesebb szántóföld állt az ozsdolaiak rendelkezésére, amelyet folyamatos irtással, terjeszkedéssel igyekeztek növelni.

A XVIII. század elején, 1703-ban 1903 köböl és 2 véka szántóföldet vettek számba Ozsdola határában az összeírók. Ebből a szántóterületből 191 köböl armalisták, 705 köböl szabad székelyek, 454 köböl 2 véka jobbágyok, 53 köböl zsellérek, 500 köböl pedig extraneus bebírók kezén volt.[191] 1721-1722-ben 1136 köböl, más forrás szerint 1974 ¾ köböl szántóföldet műveltek az ozsdolaiak.[192]

Az 1750. évi erdélyi összeírás készítői 1784 köböl 2 véka szántóföldet találtak Ozsdola határában. Ebből 175 köböl 2 véka nemesek, armalisták, 806 köböl 3 véka szabad székelyek, 572 köböl 3 véka jobbágyok, 15 köböl 1 véka zsellérek, 214 köböl 1 véka extraneusok használatában volt.[193]

A XVIII. századi háromszéki tájon 1 köböl föld körülbelül 800 □-öl, vagyis fél kataszteri hold területet jelentett. Következésképp, az ozsdolai határban 1703-ban 1903 köblöt, vagyis 952 kataszteri holdat, 1722-ben 1136 köblöt, vagyis 568 kataszteri holdat, 1750-ben pedig 1784 köblöt 2 vékát, vagyis 892 kataszteri holdat és 400 □-ölet tekintettek szántóföldnek.

A XVIII-XIX. században az ozsdolai földek szántásakor legtöbbször ökrök húzták az ekéket. 1896-ban 63 lófogatra 204 ökörfogat és 80 tehénfogat jutott Ozsdolán. A 204 ökörfogatból 198 kettes fogatnak, 6 négyes fogatnak számított.[194]

A három nyomásban művelt ozsdolai szántóföldeken a XVIII-XIX. században jobbára gabonaféléket: őszi búzát, tavaszi búzát, rozsot, árpát, zabot termesztettek.

---

[188] OZSPI. 17. 41−42. (OZSPI. 16. 65−66.)., OZSPI. 2. 53−57. – Közölve: BÁRTH János 2011. 150., 153.

[189] 2015. évi néprajzi adatközlés szerint a *nyoszolyás bakszán* Ozsdolán is használatban volt a XX. század közepén. Saját gyűjtés Pál István (1938) közbirtokossági elnöktől.

[190] MG. STAT. 1897/a. 610−611.

[191] DOMOKOS Pál Péter 1977−1978. II. 201.

[192] BENKŐ József 1999. 132., PÁL−ANTAL Sándor 2011. 488., ACSÁDY Ignác 1896. 219.

[193] MNL. 1.

[194] MG. STAT. 1897/a. 611.

A termények között szerepelt még a *köles*, a *haricska*, a *fekete borsó*, a *fehér borsó* és az *oláh borsó*. A *köles* és a *haricska* többek között a Tóth Ferenc plébános halála után készített 1761. évi leltárakban, a *fehér borsó* pedig a nyújtódiak kártételéről szóló 1822. évi jegyzékben fordult elő.[195] A *fekete borsó* valószínűleg *törökborsót* vagy *csicseri borsót* jelentett, mivel mindkettőnek fekete magja van.[196] 1726-ban a vizitátor elmarasztalta Bögözi Istvánt, mert „*a' fekete borsóját a Plébánosnak le kaszálta*."[197] 1865-ben egy termés-licitáción a templom földjén termett, *buglyák*ban álló *fekete borsós árpát* emlegettek: „*Az Ördöngős tetején a Templom földjén felében termett fekete borsós árpa 3 buglya, Buglyája eladatott 1 ft. 21 kr-ért a többet ígérő Varga Istvánnak.*"[198] Az *oláh borsó* kifejezés valószínűleg egy babfélét jelentett.[199] Tóth Ferenc ozsdolai plébános 1761. évi hagyatéki leltárában *oláh borsó,* a pap hátra maradt javainak 1762 évi leltárában pedig *oláh borsó alias fuszulyka* terménymegnevezés fordul elő.[200]

A XIX. század első felében a falu és a megye által osztott, eladott, árendába adott *pityókás ugarok* területén sokféle kerti vetemény társaságában *pityóka* néven emlegetett krumpli termett.

Állattartás

Az ozsdolai lakosság háziállat-állományáról nem könnyű képet alkotni, mivel az állatlétszámot feltüntető összeírások ritkán pontosak, másrészt eltérő szempontok szerint készültek. Az utóbbi ok miatt nehéz táblázatba szerkeszteni adataikat. ajánlatosabb egyenként foglalkoznunk az állat-számbavételek eredményeivel.

1703-ban Ozsdolán 135 lovat, 163 ökröt, 269 tehenet, 282 juhot, 297 sertést és 91 méhkast vettek számba.[201] A fenti számadatok közül a lovak száma túl magasnak, a juhok száma pedig fölöttébb alacsonynak tűnik.

1721-1722-ben Ozsdolán 82 igásökör, 118 tehén, 24 növendékmarha, 62 ló, 445 juh és kecske, 135 sertés, valamint 34 méhkas létezése jutott az összeírók tudomására.[202]

Az 1750. évi erdélyi összeírás készítői sajnálatos módon egy rovatban szerepeltették az igázott ökröket és lovakat. Emiatt soha nem tudjuk meg, hogy hány ökör és hány ló volt a faluban. Ellenben az igásállatokat csoportosították aszerint, hogy hány tekinthető jónak (*Boni*), hány számít középszerűnek *(mediocris*) és hány tartozik a gyenge (*inferioris sortis*) állapotúak közé. Az első rovat Ozsdolán üresen maradt. 161 állat került a középszerű, 35 pedig az alábbvaló igás ökrök és hámos lovak csoportjába. Az összeíróknak 120 tehenet és 100 növendékmarhát sikerült számba venniök. 1009 juh és kecske, valamint 140 sertés gazdagította még Ozsdola lakossá-

[195] GYÉL. 1. 92/1761., OZSPI. 1. 1822.
[196] SZT. III. 817.
[197] GYÉL. 3. 1726. Ozsdola.
[198] OZSPI. 1. 1865.
[199] SZT. IX. 116.
[200] GYÉL. 1. 92/1761.
[201] DOMOKOS Pál Péter 1977−1978. II. 201.
[202] BENKŐ József 1999. III. 133., PÁL−ANTAL Sándor 2011. 488.

gát. A számba vett 210 méhkaptár a méhészet hajdani ozsdolai jelentőségéről tájékoztat.[203]

Másfél évszázaddal később 1896-ban az ozsdolai állatállomány a következő képet mutatta. Volt szarvasmarha összesen 1179, (Ebből bika és bikaborjú 27, tehén és üsző 541, ökör és tino 611.) ló 145, kecske 20, juh 1713, sertés 631, méhcsalád 66. Az 1179 szarvasmarhából csak 1 számított bivalynak, ami arra utal, hogy a XIX. század végén a bivalytenyésztés nem jellemezte Ozsdola népének állattartását.[204]

Ozsdola történetének fellelt írott dokumentumai sajnálatos módon nem bővelkednek az állattartásra vonatkozó adatokban. Ez a megállapítás vonatkozik a falu jegyzőkönyvére is, ahol csordákról, pásztorfogadásról szóló adatok tucatjainak kellene lenni, de, itt most nem részletezhető okokból, ilyenek nincsenek. Következésképp az állattartás módjáról csak általánosságok fogalmazhatók meg.

A juhosgazdák esztenatársaságokba tömörültek. A juhok nyaranta a havasi esztenák tájékán legeltek. Ősszel a falu közelében fekvő mezei és erdei kaszálók termékenységét növelték a pihenőhelyükön hagyott trágyával.

1820-ban az ozsdolaiak az összeírók kérdésére elmondták, hogy falujuknak van makktermő erdeje: „*Köz makkoló hellyeink vagy*[nak]*, a hol, mikor makk terem, pásztori fizetés mellett sertéseinket fel adhattyuk szabadoson*."[205]

A szarvasmarhák és a lovak csordákban legeltek, egyrészt a nyomásos művelésű „mezei" határrész ugarján, másrészt a hatalmas havasi területek erdős legelőin. Az ozsdolai havasi csordák fontos legelőjének számított a moldvai határ közelében fekvő *Jáhoros.*

A hajdani havasi csordák létére utal az 1798-ban leírt *Csorda útja* helynév[206], valamint néhány pásztor vallomása Ozsdola erdőhasználati perében. Közülük itt először Szurkos Mihály 40 éves gelencei jobbágy 1749-ben elmondott szavait idézem: „*Én Osdolárol származtam Gelentzére, és míg Osdolán laktam, három esztendők alatt csorda pásztora voltam Osdolának, a' mikoris azon csordával az ... Osdolai rétekben, mezőkben jártam.*"[207] Oláh Vastag György 42 éves berecki *berszány* vallotta 1831-ben, bizonyítván egy havasi terület kizárólagos ozsdolai legeltetési jogát: „*Nem láttam én ... sem Sárfalvának, sem más communitásoknak szabados legeltetését csordájuknak és juh nyájaiknak, hanem Osdola falvának láttam csordáját és juh nyáját legeltetni minden háborítás nélkül*."[208]

Kaszálók, szénamunka

Az ozsdolai *szénafüvek*, vagyis kaszálók nagyságát 1703-ban az összeírók 143 *szekér*nyinek határozták meg. Az armalisták 16, a szabad székelyek 54, a jobbágyok 40, a zsellérek 3, az extráneus bebírók 30 „szekérre való" kaszálót használtak.[209]

---

[203] MNL. 1.
[204] MG. STAT. 1897/a. 612−613.
[205] MNL. 2. – Valószínűleg a *Tölgy avas* nevű tilalmas erdőre gondoltak, amelyet az 1774. évi falutörvényben emlegettek. Vö.: Függelék 19.
[206] OZSPI. 1. 1798.
[207] SÁL. 2. 177.
[208] SÁL. 2. 69.
[209] DOMOKOS Pál Péter 1977−1978. II. 201.

1722 táján az ozsdolai lakosok kaszálóit 220 és fél szekérnyi mennyiségűnek jelezték a vagyonösszeírók. Az armalisták 38, a primipilusok, pixidáriusok és özvegyeik 110 ½, a jobbágyok és özvegyeik 70 ½, a zsellérek 1 ½ szekérnyit birtokoltak.[210] Ugyanakkor külső birtokosoknak körülbelül 10 szekér szénára való kaszálójuk volt Ozsdola határában.[211]

A XIX. század végén, 1896-ban az ozsdolai kaszálók területe 1331 kataszteri holdat tett ki.[212]

1820-ban a *Conscriptio Czirakiana* alkalmával az ozsdolai válaszadók elégedetten nyilatkoztak a rendelkezésükre álló kaszálók mennyiségéről: „*Helység béli kaszálóink vannak állandók, valamint erdős, hegyes völgyeinken, ezek esztendőnként csak egyszer kaszálhatók, mint hogy kertekbe nem használjuk, marháink tápláltatásokra jó közönséges szénát teremnek, ezen kívül vannak bizonyos számú kaszáló hellyei is Communitásuknak, fel osztván, minnyájunknak részünk vagyon benne.*”[213]

Az ozsdolai *szénafüvek* kisebbik része feküdt csak a *mezőföldi* határrészen, vagy faluközeli alacsonyabb erdőszéli területeken. A kaszálók többsége a havasi erdők irtással növelt természetes tisztásain, *pusztáin*, de méginkább távoli fás, bokros hegyoldalak, patakvölgyek irtásain jött létre.

Mezei kaszálóról olvashatunk egy 1661. évi birtoklási intézkedés szövegében: „*A Hilib felől való mezőben vagyon egy darab széna fű, két szekérre való, vicinussa Lénárt Mihály, vagyon az Ér között.*”[214] A szántóterületek növekedésével a „mezei” kaszálók bizonyára fokozatosan fogyatkoztak. Ezzel függhet össze, hogy az ozsdolaiak 1774-ben, saját falutörvényükben kijelentették: „*Osdolafalván lévő lakosoknak mezőn való szénarétek nincsen, az erdőn szoktak kaszálni és kaszálóhelyeket tartani.*”[215]

A havasi irtáskaszálók birtoklásának kezdete Ozsdolán is az írásbeliség nélküli idők ködébe vész. A XVII-XVIII. században létező agrárhistóriai valóságként villan a kutató elé a szabad közerdőkben létrehozott, nemzedékekről nemzedékekre örökített, lehetőség szerint folyamatosan növelt magánbirtoklású havasi irtáskaszálók hálózata. 1661-ben már kaszálóként hasznosított „*erdőn való kertek*”-et emlegettek Ozsdolán.[216] 1749-ben tanúvallatás során az „*Osdolai erdőben való rétekről*” is érdeklődtek a „feleltetők”.[217] 1787-ben került Ozsdola falujegyzőkönyvébe az „*Ojtozi kaszáló szénafű hely*” kifejezés.[218]

1774-ben az ozsdolai falutörvényben Ozsdola lakosai megfogalmaztatták, hogy erdei kaszálóik „eleitől fogva” *kert*, azaz kerítés nélküliek,[219] és ezért sok veszély leselkedik rájuk. Leginkább az ozsdolai erdőre feljáró 6 falu népe okoz károkat. A

---

[210] PÁL−ANTAL Sándor 2011. 489.
[211] BENKŐ József 1999. II. 132.
[212] MG. STAT. 1897/a. 610.
[213] MNL. 2.
[214] OZSPI. 1. 1661.
[215] IMREH István 1983. 427.
[216] OZSPI. 1. 1661.
[217] SÁL. 2. 171.
[218] SÁL. 1. 65v.
[219] A kerítetlenség hangsúlyozása összecseng a fentebb idézett 1820. évi vallomás „*kertekbe nem használjuk*” kifejezésével.

„*béerdölők*" „*némelykor szemlátomást, némelykor furtim, éccakán idejönnek*" és az ozsdolaiak irtott kaszálóhelyeit „*elrontatják, prédálják*".[220]

Vajda József 49 éves hilíbi gyalogkatona vallotta 1797-ben az ozsdolai erdők perében: „*a béerdölők ... károkat szoktak tenni a kaszálókban is.*"[221]

Az ozsdolai gazdák időnként előre figyelmeztették a „*béerdölőket*", hogy az ozsdolaiak erdei irtáskaszálóit kíméljék igásállataiktól. Ilyen esetre emlékezett 1792-ben Hizó József 53 esztendős lemhényi gyalogkatona: „*Én a Katonaság fel állítása előtt, tudom, hogy széna csinálni jártam az Osdolai erdőre Dániel nevezetű sógorság után atyámfiához,* [aki] *maga meg intette a' bé erdölőköt, hogy Kárt ne tégyenek a' szénafüvibe,* [akik] *azonnal meg rakodtak, bé fogtak, el mentek.*"[222]

1819-ben Fejér Antal ozsdolai plébánosnak vitája támadt Ozsdola községgel egy bizonyos kaszálóról, amelyet régi idők óta a plébánosok birtokoltak, de a község a terület egy részét elfoglalta. A plébános tanúvallatást tartatott, majd perrel fenyegette meg a falu vezetőit. Azok a pertől megijedtek és kibékültek, megegyeztek plébánosukkal. 1819. november 28-án terepbejárást tartottak. Kijelölték a papi kaszáló széleit. Az egyezségről és a kaszáló körülhatárolásról tanúsító levelet készítettek, amelynek egy részét, többféle tanulsága miatt, alább idézem.

„*Azon Contraversia alá hozott helynek egy része nékie* [a plébánosnak] *és az utána következendő Plébánus Uraknak tellyes hatalommal által adatik, mivel így, ha nem annyi is, legalább fele szénát egy tized rész erővel csináltathat, a melyre nézve mind a két fél a Hely színére kimenvén, egy /:a régi Potentiosa halmozáson kívül:/ halmozást tett, mely kezdődik az Kótér Familia parlagjánál kimenő patakocska fejinél, amint az az oldal útra ki rúgna az almafánál, onnan pedig egyenessen hátra Martonos felé a bokrok között imitt amott halmoztatván az Basa orotásától bé folyó patakig, úgy hogy ezen pataknak folyása légyen mindenütt a vicinussa nap keletről a míg a Gergó Parlagjával öszve rúg, úgy mind azon által, hogy a Tisztelendő Plebanus Úrnak hatalmában légyen az egész patak fenekét ki kaszáltatni, nem külömben a résziben ki halmoztatott bokros hellyet ki irtani, akár maga, akár ha hirtelen változása történnék successorai és tettzések szerint vele bánni, használni. A mostan rajta lévő fát pedig mindeneket ki rekesztve egyedül a Plébánus Úr használhassa, melyre nézve a Falus Bíró tartozzék a Communitásnak ki hirdetni, hogy a halmozáson belöl senki erdölni ne merészelyen.*"[223]

A fent idézett 1819. évi egyezségszöveg néhány tanulsága:

1. Többször szerepel benne a „műveletlenül hagyott termőföld", vagy a „megműveletlen föld," jelentésű parlag[224] szó, amelynek itteni konkrét jelentése hordoz némi bizonytalanságot. Az említett *parlagok* valószínűleg elhagyott irtásokra vonatkoztak. Lehet, hogy az irtások nagyon régen történtek, és az irtást végző személy neve a parlag szóval együtt földrajzi névvé merevedett, például a *Gergő parlagja* esetében.

---

[220] IMREH István 1983. 427.
[221] SÁL. 2. 132.
[222] SÁL. 2. 149.
[223] OZSPI. 1. 1819.
[224] SZT. X. 515−517.

2. Erdei magánbirtok hajdani létrehozására irányuló irtás emlékét őrzi a *Basa orotása* helynév.

3. Bizonyos vadgyümölcsfák tájékozódási pontokká válhattak. Erre jó példa a kaszálószéli hagyásfa-jellegű *almafa* emlegetése.

4. A kaszáló határait *halmozással* jelölték ki. Alkalmazták még az ugyancsak 1819-ben emlegetett *gödrözést* is.

5. A plébános kijelölt kaszálója a *halmozás*, illetve a megírt tanulságlevél révén a közösség által elismert magánbirtokká vált. Ezért tudatosítani kellett a kaszáló környékén szabadon erdőlő ozsdolai néppel, hogy a halmozáson belül senki ne merészeljen erdőlni, a halmokon belüli fák a plébánost illetik.

6. A faluközösség megadta a plébánosnak azt a jogot, hogy a *halmozás*sal megjelölt határig kaszálóját irtással bővíthesse.

7. Jövendő viták elkerülése érdekében az egyezmény aláírói garantálták, hogy az egyik határpatak teljes „fenekét" a plébános kaszáltathatja, ami egyrészt tükrözi a kaszálható területek becsét, értékét, másrészt különösen a patakocska átmeneti kiszáradása idején vált jelentős kedvezménnyé.

A fenti megegyezést megelőző 1819. évi tanúvallatás, amelyet a plébános kaszálójának kiterjedéséről rendeztek, tartalmaz néhány kiváló adatot a kaszálóhasználat, a szénamunka módjairól. A vallomások olvasójának azonnal feltűnhet az erdélyiesnek, székelyesnek számító *szénát csinál* kifejezés használata, valamint a kaszáló *szénafű*, *szénafűhely* megnevezése. A széna favillával, gereblyével való forgatását, összehúzását, a nyugati tájakon *szénagyűjtés*nek nevezett asszonymunkát, a tanúk *takarás* néven emlegették. A 16. „valló", az 53 éves Ferentz Julianna, Gondos Ferenc lovaskatona felesége többek között a tavaszi kaszálótisztítás felüdítő, vidám munkáját is szóba hozta: „*Én is ennek előtte, mint egy 4 esztendőkkel tavasszal kimentem volna egy nehányad magammal éppen a fennebb kérdezett tisztelendő Plébánus Urak kaszálójok szomszédságában lévő szénafű helyemnek tisztítása végett, a hol midőn munkálódtunk volna, letekintvén a tisztelendő Plébánus Urak széna füve felé, látám, hogy ottan is sok ember vagyon, s kérdem a széna fű tisztítóimtól s úgy más osdolai lakosoktól is, akik ottan jelen voltak, miféle sok emberek azok, akik ott járnak a Tisztelendő Úr széna fű helyin s egy fekete hosszú köntösös vagyon közöttök? Mely kérdésemre azt felelték, … hogy azok biz az Pater Raduly széna fű tisztítói, melyre ismét kérdem tőlök, hát ollyan messze kirúg-e a Tisztelendő Páter Ráduly széna fű helye, mely kérdésemre ismét azt felelték minnyájon, olyan messze bizony az, mert az kirúg egészen a tetőig, s akkor a néhai Úr éppen azon részét tisztittá kaszáló helyének, melyet most a falu erőszak hatalommal magának el foglalt.*"

Az 1819 táján vitatottá vált papi kaszáló kétféle területet foglalt magába: egy tökéletesen kiirtott, „kúrált" és egy bokrokkal tarkított kaszálórészt. A fátlan területet *pusztá*nak, illetve a *kaszáló pusztájá*nak emlegették a vallomástevők, megkülönböztetve ezáltal a *bokros* kaszálórésztől. A plébánosok mindkét területet kaszáltatták. Még a bokrok között is levágatták a füvet, „*ahol tsak a kaszások hozzá férhettek*". A fentebb hosszan idézett asszonytanú megemlítette, hogy „*a bokrok közül a néhai Tisztelendő Plebanus Urak a szénát ágon vontatták bé a pusztára".* Az ágon való ozsdolai szénavontatás fontos történeti néprajzi adatát egy másik tanútól, a 64

éves Nagy Ferenc gelencei „harangozótól” is idézhetem, aki hajdan 10 éven át ozsdolai „harangozó” volt, és sokat járt a plébános kaszálóján: „*Tisztelendő Ráduly Ferentz Úr mindenkor békességesen bírta, s kaszáltatta nem tsak a pusztáit, hanem a bokrok közeit, a hol tsak hozzá férhettek, úgy hogy még ... bokrok közi bugját is rakatott, ... melyet ágon vontatott bé a pusztára*”.

Az 1819. évi „feleltetés” során arról is vallott néhány tanú, hogy Ráduly Ferenc plébános 1807-ben irtást is végeztetett, vagyis „*orottatott*” a vitatott területen. Ezáltal igyekezett kaszálója értékét növelni és a bokrok terjedését meggátolni.[225]

1829-ben többször is szó esett arról, hogy a templom és a plébános kaszálóit trágyázni kell ahhoz, hogy megfelelő mennyiségű szénát termeljenek. Hegyi kaszálókról lévén szó, ez a *trágyázás* nem szekéren vitt trágya kiszórását jelentette, hanem valamelyik juh esztenának a kaszálón való „vendégeskedését” értették a kifejezés alatt.[226]

1765-ben tanúvallatás folyt Ozsdolán a *Nagy Málnás feje* nevű kaszálóról. Több határpásztor is megszólalt a vallomástevők között. Szavaikból az sejthető, hogy a Martonos felé eső határszéli kaszálóterületet a határpásztorok használhatták munkájuk jutalmaként.[227]

Határpásztorok hajdani kaszálóhasználata látszik egy 1812. évi birtokvita írott dokumentumából is. Akkor egy Sárfalva felé eső meglehetősen értéktelen vizenyős terület, a *Kis kerek tó* és a *Nagy kerek tó* nevű határszéli hely birtoklása volt a tét. A sárfalvi és más „mezőföldi” tanúk szavaiból gyanítható, hogy a szóban forgó kis területet, mint ozsdolai határszéli közbirtokot Ozsdola község az ozsdolai határpásztorok rendelkezésére bocsátotta, de azok nem használták rendszeresen, ezért a sárfalvi plébános gazdasága szemet vetett rá. Időnként a sárfalviak „lopva” kendert áztattak a vizeiben.[228]

Gyümölcsfák

Fentebb, Ozsdola bemutatása során már szó esett az elhíresedett ozsdolai cseresznyéről, amelyet a falu leírói Benkő Józseftől Orbán Balázsig szükségesnek tartottak ismertetni. Szereplője lett a falucsúfoló szövegeknek is. Mivel az ozsdolai cseresznye kereskedelmi tevékenység révén piaci árucikként kikerült a falu határából, a XVIII-XIX. században valamiféle ozsdolai jelképpé vált. A XX. században azonban jelentősége, ismertsége, specialitás jellege mérséklődött, visszaszorult. Inkább csak szavakban, történetekben bukkant elő a környék népének szóhasználatában.

1820-ban Ozsdola népe még a jeles beneficiumok sorában sorolta föl a cseresznye termesztését: „*Bőséges cseresnyés kertjeink vannak helységünkben*” – nyilatkozták a válaszadók az összeíró biztosok kérdéseire. Ugyanakkor a gyűjtögethető

[225] OZSPI. 1. 1819. Tanúvallatás.
[226] OZSPI. 17. 33., 79–81.
[227] SÁL. 3. 7–9. 1765.
[228] SÁL. 3. 23-26. 1812.

erdei gyümölcsökről is elégedetten szóltak, amikor „*Gombás, epres, áfonyás, málnyás és szedres*” helyeiket emlegették.[229]

1896-ban az országos mezőgazdasági összeírás idején 6777 gyümölcsfát sikerült számba venniük az összeíró biztosoknak Ozsdola beltelkein és faluszéli gyümölcsös kertjeiben. A kerti gyümölcsfák száma fajtánként a következő módon alakult: alma 663, körte 720, cseresznye 497, meggy 1572, őszibarack 4, kajszibarack 2, szilva 3224, dió 77, eper 18.[230]

A kerti gyümölcsfák szerepét jól tükrözik azok a templom jobbágyaival kötött szerződések, amelyekben az egyházközség szerepű megye képviselői aprólékosan felsorolták az átadott beltelkek gyümölcsfáit. 1826-ban, amikor Gyöngyös József szűcsmester 9 esztendőre megkapta a templom egyik *jószágát*, vagyis lakótelkét, a házzal együtt átvett 26 gyümölcsfát, amelyek közül 16 fa már termett, 10 fa viszont még növendéknek számított. A 16 termő gyümölcsfa közül 4 cseresznyefa, 4 körtefa, 3 almafa, 4 szilvafa és 1 meggyfa hasznát élvezhette a templom zselléreként élő árendás.[231] 1839-ben, amikor Vojna János kapta meg árendás zsellérként a templom egyik *jószágát*, a szerződés írója felsorolta a beltelken álló gyümölcsfákat is: „*Vagyon… a Templom jószágán egy lakóház, egy csűr,… gyümölcsfák: körtvélfa 9, almafa 7, cseresnyefa 7, szilvafa 47, de ezek közül némely tőkéről hat is nőtt ki és már mind termők.*”[232]

Az ozsdolaiak, miként más hegyvidéki, erdők közelében élő székelyek, sokra becsülték a vadon termő erdei gyümölcsfákat. 1774. évi falutörvényük alapján pénzbüntetéssel súlytották azokat az ozsdolai és környékbeli lakosokat, akik arra vetemedtek, hogy Ozsdola erdőségeiben gyümölcstermő fát vágjanak ki.[233]

Sokszor emlegették a vadgyümölcsöket az ozsdolai erdők használatáról rendezett tanúvallatások szereplői. Egyes tanúk éppen a vadgyümölcsök szabad szedésével igyekeztek bizonyítani hogy a „béerdölő” hat falu népének, elsősorban pedig a sárfalviaknak annyi joguk volt az ozsdolai erdő használatához, mint maguknak az ozsdolaiaknak. Ügyes „csúsztatással” és idealizált múltszemlélettel ilyeneket mondtak: „*Az Osdolai erdőnek minden féle gyümöltsit, hasznát úgy élte, hordotta Sárfalva mindenkor, mint Osdola, úgy mint saját vadalmáját, makját, komlóját, és azoknak is hordását Osdola Sárfalvától nem ellenzette.*” (Gál András 66 éves hilibi nemes, 1749-ben.)[234] „*Az Osdolai erdőkről Sárfalva az vadalmátis szabadon hordotta.*” (Tuson Miklós 70 éves polyáni tanú, aki a kuruc világ előtt szolgált Szászfaluban és Nyujtódon, 1749-ben.)[235] „*Három esztendeig szolgáltam Sárfalván…, az Osdolaiakkal… Kis Asszony napja után a’ vad gyümöltsötis edgyütt szedtük.*” (Gelenczei huszár Cseh András, 36 éves, 1831-ben.)[236]

---

[229] MNL. 2.
[230] MG. STAT. 1897/a. 611.
[231] OZSPI. 1. 1826. – Közölve: BÁRTH János 2011. 125.
[232] OZSPI. 1. 1839. – Közölve BÁRTH János 2011. 140.
[233] IMREH István 1983. 427.
[234] SÁL. 2. 182.
[235] SÁL. 2. 176.
[236] SÁL. 2. 188.

A perekben és egyéb forrásokban is sokszor emlegetett *vadalma* valószínűleg jórészt az almaecet készítésének vált az alapanyagává, de a XX. században szerepet kapott a pálinkához való cefrék előállításánál is.[237]

ERDŐBIRTOKLÁS, ERDŐHASZNÁLAT

Több falu közös erdeje a Székelyföldön

Az Ozsdola falutól keletre eső havasok hatalmas erdőségét a tulajdonképpeni ozsdolai erdőt a XVIII-XIX. században hét háromszéki falu: Ozsdola, Hatolyka, Szentkatolna, Oroszfalu, Sárfalva, Szászfalu és Nyujtód közös erdejeként tartotta számon a táj lakossága. Ozsdola erdőbirtoklása és erdőhasználata természetesnek számított a megnevezett területen, ezért a kortárs kézdiszékiek és a XX. századi történeti kutatók mindig csak a „*béerdölő*" falvakat számolva, hat falu erdőhasználatáról beszéltek és írtak. Ezért a történeti irodalomban rendszerint az Ozsdola tájéki *hat falu* erdejéről esik szó, holott ez a hat falu tulajdonképpen hét falu volt, hiszen az erdőbirtoklási és erdőhasználati közösség Ozsdolát és a „béerdölő" 6 falut, összesen tehát hét falut foglalt magába.

Imreh István a székely faluközösségek szorgos kutatója annak idején csokorba szedte azokat az eseteket, amikor több székely falu közösen birtokolt, vagy közösen használt egy-egy erdőt. Első helyen említette *Marosszék őshavas*át, amelyet a XVII. század eleje óta 127 község birtokolt. Legismertebb, mert az irodalomban viszonylag sokat szerepelt a *Negyedfélmegye havasá*nak vagyonközössége, amelyet három és fél *megye*ként emlegetett egyházközség, vagyis hét falu: Csíkpálfalva, Csíkdelne, Csíkcsomortán, Csíkcsobotfalva, Csíkszentlélek, Csíkmindszent és Menaság alkotott. XVI-XVII. századi rendtartásai, határozatai alkalmasak arra, hogy az agrárhistória kutatói képet alkothassanak belőlük a hajdani székely erdőközösségek működéséről. Nagyboldogasszony megyéjének *Terkő havasát* a megyét hajdan alkotó falvak: Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva, Madaras együtt birtokolták és *forgólag* vették hasznát. *Borszék* tájéka Szárhegy és Ditró közös havasa volt. A háromszéki *Kilenc falu erdejét* Bodok havasaiban a következő falvak használták: Bodok, Fotos, Sepsimartonos, Étfalva, Zoltán, Gidófalva, Angyalos, Besenyő, Eresztevény. Udvarhelyszékben működött a *Tizenhét falu havasá*nak nevezett erdőbirtokló közösség, amelyet a következő 17 falu alkotott: Kápolnásoláhfalu, Fenyéd, Bethlenfalva, Bikafalva, Ócfalva, Felsőboldogasszonyfalva, Miklósfalva, Szentlászló, Ábránfalva, Sándorfalva, Telekfalva, Árvádfalva, Patakfalva, Kénos, Lokod, Bágy, Homoródszentmárton.

Imreh István, az efféle, több falut magukba foglaló erdőközösségek sorába iktatta azt a *hat falu*, valójában *hét falu* közössége néven emlegetett erdőközösséget is, amely az Ozsdola határában elterülő havasi erdőket birtokolta és élte.[238]

---

[237] A gyümölcsök ozsdolai felhasználására: BEREZNAI Zsuzsanna 2010. 72−75.

[238] IMREH István 1983. 149−153., − A *Negyedfélmegye havasáról* bővebben: U. KERÉKGYÁRTÓ Adrienne 1992. – A háromszéki *Kilenc falu erdejéről* újabban: COROI Artur 2009−2010.

A sepsiszentgyörgyi levéltárban Ozsdola község feudalizmus kori iratai 3. tételeként fekszik egy 228 oldalas kéziratos kötet, amely az ozsdolai erdőközösség 1831. évi perét, illetve annak néhány előzményét tartalmazza.[239] A per igazából Ozsdola és az ozsdolai erdőben jogosultságokkal rendelkező Sárfalva között zajlott, de Sárfalva képviselte a többi „*béerdölő*" falut: Szászfalut, Nyujtódot, Hatolykát, Szentkatolnát és a Kézdivásárhelybe beolvadt Oroszfalut is. Az 1831. évi per, amelyhez korábbi, 1749. évi és 1797. évi tanúvallatási jegyzőkönyveket is csatoltak, tájékoztatja az olvasót arról, hogy a XVIII-XIX. században Ozsdola miként hasznosította a határában elterülő erdős havasokat, és miként valósult meg a „*mezőföldi*" társfalvak „*béerdölése*". Nem adnak azonban hírt az újra és újra fellángoló erdőper vallomásai és prókátori szövegei arról, hogy mikor, miért és hogyan keletkezett Ozsdola és a fentebb felsorolt hat falu közös erdőbirtoklása és erdőhasználata. Arról sem alkothatunk képet a nevezetes per irataiból, hogy mikor és miként ért véget ez a közös erdőbirtoklás. A kutató rendelkezésére álló egyéb iratok sem segítenek a „*kezdet és a vég*" tisztázásában. Csak gyanítható, hogy a társfalvak „*béerdölési*" joga visszanyúlt a középkorra, de a koraújkorra mindenképpen, a közös erdőhasználat felszámolódása pedig bizonyára összefüggésbe hozható a XIX. század és a XX. század fordulójának nagy horderejű gazdasági, közbirtoklási változásaival, például a telekkönyvezéssel és a rossz emlékű *arányosítás*sal.[240]

Jellemző, hogy Ozsdola elöljárói és vénei 1774-ben már nem tudták, hogy mióta és milyen jogcímen erdőlhetnek a társfalvak az ozsdolai havasi erdőkben. Miként falutörvényükben fogalmazták: „*Az osdolai szabad erdőre, quo jure et titulo, nem tudjuk, hat falu erdől Ozsdolán kívül. Melyről most csak protes*[tál] *Osdolafalva.*"[241]

Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése idején az ozsdolai erdőközösség még fennállt. Nyujtód falu elöljárói tartották fontosnak megemlíteni. Két alkalommal is utaltak rá. Először egy népi névetimológia részeként hozták szóba: „*Osdola községének nagy erdőségéhez ma is hét falvak jogtulajdonosok s birtokosok.*" Másodszor Nyujtód falu régiségét igyekeztek bizonyítani vele: „*Nyujtód közönsége az első település korú, igazolja az is, hogy a szomszédságában létező több falvakkal mindenütt köz erdölési joga van, hol hat faluval mint osztozó testvér úgy áll még az erdőségekbe osztozatlanul.*"[242]

---

[239] SÁL. 2. – Ugyanennek az irategyüttesnek a 4. tétele a 3. tételként szereplő havasi per 1797. évi tanúvallatásainak egyik csonka, duplumnak mondható részlete. (SÁL. 4.)

[240] Páll István (1938) ozsdolai közbirtokossági elnök 2015. évi adatközlése szerint az ozsdolai havasokban, a Csihányos tetőtől keletre, részben a Lupejjel is érintkezve a XXI. század elején is létezik egy kb. 1500 hektáros terület, amelyen a 6 hajdani „béerdölő" társfalu: Sárfalva, Szászfalu, Szentkatolna, Nyujtód, Hatolyka és Oroszfalu osztozik. A birtoklási szempontból szigetszerű területet ozsdolai erdők veszik körül. Ez a birtoklás állítólag a XIX. század második felének közepe óta áll fent, és bizonyára a hajdani közös erdőhasználat fejleménye. A 6 falu egyenként 200−350 hektár közötti erdőséget birtokol, amelyet általában közbirtokossági keretek között hasznosít. Szentkatolna erdőrésze önkormányzati kezelésben van.

[241] IMREH István 1983. 427.

[242] PESTY Frigyes 2012. 101−102.

Az 1896. évi mezőgazdasági összeírás 15.129 kat. hold erdőt talált Ozsdola határában.[243] Néhány évvel korábban, 1894-ben egy, a közösségi birtokokra koncentráló birtokstatisztika 14.188 kat. hold erdőt jelzett Ozsdola község tulajdonában.[244] Az efféle, „községi" erdőkből jöttek létre az úgynevezett közbirtokossági erdők, amikor a XIX-XX. század fordulója táján formálisan is megalakultak a székely közbirtokosságok.[245]

Feltételezhető, hogy Ozsdolának soha nem volt felhőtlen a viszonya az erdejébe „*béerdölő*" falvakkal. A feszült viszony fokozatosan romlott, és 1831 táján, különösen Sárfalvával, szinte ellenségesre fordult. A XVII. században és a XVIII. század első felében, amikor még volt erdő bőven és kisebb népesség vette igénybe az erdő fáját, füvét, talán kevesebb alkalom adódott az összeütközésekre. A XVIII. század közepétől azonban Ozsdola igyekezett kordában tartani és némiképp korlátozni a *mezőföldi* társfalvak *béerdölési* jogát. Emiatt sűrűsödtek az összeütközések, a pereskedések.

1749-ben széki tisztségviselők Sárfalva kívánságára tanúvallatást tartottak Kézdivásárhelyen az ozsdolai erdőkre vonatkozó vélt vagy valódi sárfalvi jogokról. A „feleltetők" tendenciózus, sárfalvi érdekeket szolgáló kérdéseket tettek föl az alábbi módon:

„*Tudgyaé, láttaé, értetteé nyilván és bizonyoson a valló, ha Nemes Kézdi Székben lévő Sárfalvának lakossi emberi emlékezettől fogva az említett Kézdi Széki Osdolai erdőkre fel menő három réteken, hegyeken, 's bértzeken, bé függőkön, patakokon, oldalakon, nevezetesen pedig az Nagyágban, alias Szajhát nevű mezején és annak körül való helységin, úgy a' közepső ághban, alias Sáros út réttyiben és ennek minden nevezetes mezeiben, úgy mint terhelő mezőn és Nagy vápán, és a Kopolno réttyiben 's pusztáiban, egy szóval Osdola falvának minden névvel nevezendő erdeiben való szabados marhalegeltető helységeiben, mezeiben nevezett Sárfalva lakossi vonó és rideg marháit, ménesseit, csorda marháit, juhait szabadoson legeltették 's legeltethették tavaszkor úgy egyéb időkben is, a míg akartanak.*"

A benne foglalt szép földrajzi nevek miatt teljes terjedelmében idéztem a kissé körülményes fogalmazású fenti első kérdést, ami egy sárfalvi álmot visszhangzott, nevezetesen a sárfalvi csordák, nyájak ozsdolai erdőn való tartós nyári legeltetésének álmát. Ez a kérdés mindennél fájdalmasabban érintette Ozsdolát, hiszen az „*erdőalji*" falu úgy tartotta, hogy „*béerdölő*" társainak csak *béerdölési*, vagyis favágási joga van, de tartós, rendszeres legeltetési joga nincs az ozsdolai erdőben. Erre a provokatív kérdésre csak „csúsztatásokat" tartalmazó, nagyvonalú fogalmazással vagy félreértelmezhető emlékezetzavarokkal lehetett igent válaszolni.

Efféle „csúsztatás" fogalmazódott meg a harmadik kérdésben, amely a később ismertetendő „*állatok pünkösdje*"- jellegű vidám havasi napokat igyekezett sárfalvi csordák tartós erdei legeltetéseként „eladni". Közben a második kérdés azt firtatta,

---

[243] MG. STAT. 1897/a. 610. – Az adattal összecseng Kozma Ferenc 1879. évi adata, aki az ozsdolai erdők nagyságát 15.311 kat. holdban határozta meg. KOZMA Ferenc 1879. 144.

[244] KIMUTATÁS 1894. 70.

[245] Az 1897. évi Gazdacímtár, amelynek előszavában Jekelfalussy József kifejtette, hogy kimaradtak belőle a községi és a közbirtokossági erdőbirtokok, természetesen nem tartalmazza *Ozsdola község*et az ozsdolai birtokosok között, ellenben meglepő módon, szerepelteti az *Ozsdolai közbirtokosság* nevű birtokost, mégpedig 5872 kat. hold erdőbirtokkal. (MG. STAT. 1897/b. 598-599.)

hogy Ozsdola a közös használatú erdőn különíthetett-e el a maga számára marhalegeltető helyeket a sárfalviak tudta nélkül.[246]

Fél évszázaddal később, 1797-ben újra fellángolt az Ozsdola és „*béerdölő*" társfalvai feszült viszályának szunnyadó parazsa. Széki tisztségviselők Gelencén tartottak vallatást, ahol az alábbi kérdésekre várták a válaszokat:

1. „*Hatolyka falvának és más Communitásoknak, a' kik az Osdolai erdőbe bé erdöltek"* szabad volt-e és meddig állataikat ott legeltetni? „*Addig-é a' míg erdöltek, vagy pedig szekér nélkül is marhájokat fel hajtván legeltethettek az Osdolai erdőn?*"

2. Ha valamelyik „béerdölő" falu marháját az ozsdolaiak megtalálták az erdőn, eltűrték-e, vagy ellenezték és zálogolták?

3. Foghatott-e föl magának Ozsdola *tilalmast* az erdőből, a többi „*béerdölő*" falu népének híre nélkül?[247]

1808-ban az Ozsdolával határos Hilib faluban tartottak tanúvallatást, egyrészt Hilib és Ozsdola hosszadalmas erdőperéről, amelyre később térek ki, másrészt arról, hogy a „*mezőföldi falusi lakosok, a' kiknek fabéli erdölések szabadosan vagyon az Osdolai erdőkre*" hajtottak-e csordát, vittek-e esztenát nyáron a vitatott ozsdolai területre, illetve, ha fáért mentek az ozsdolai erdők közé, vonó marháikat meddig legeltethették ott?[248]

1831 nyarán csúcspontjukra jutottak Ozsdola és az erdejébe „*béerdölő*" „*mezőföldi*" falvak vitái, nézeteltérései. Összecsaptak az ozsdolaiak és a sárfalviak. Az erdei összecsapást tanúkihallgatások és perbéli viaskodások követték.

1831. június 4-én berecki román *berszány*ok békésen nyírták, illetve nyíratták juhaikat Ozsdola erdős határában, a *Szajhát pusztája* nevezetű tisztáson, amelyet előzőleg annak rendje-módja szerint a *nyírés* idejére kiárendáltak Ozsdola kommunitásától. Egyszercsak megjelent a helyszínen 13 sárfalvi férfi 4 lovon, szekéren, 5 *flint*ával és egy csákánnyal. Kifogásolták a román juhtartók ott tartózkodását. Két fejszéjüket elvették zálogba. Az ozsdolaiak hírét vették a sárfalviak hatalmaskodásának. Tömegesen kisiettek az erdőbe és útjukat állták az erőszakoskodásból hazafelé tartó sárfalviaknak. Két sárfalvi férfi elszaladt, 11 társukat azonban elfogták az ozsdolaiak, akik lefoglalták a 4 lovat hámmal, a szekeret, az 5 *flint*át és a csákányt. Harmadnap, 1831. június 6-án tanúvallatást rendeztettek széki tisztségviselőkkel Ozsdola elöljárói. A „feleltetők" egyrészt arra voltak kíváncsiak, miként zajlott le a sárfalviak hatalmaskodása június 4-én, másrészt a szokásos kérdéseket tették föl: A „*béerdölni*" feljáró „*mezőföldiek*" mennyi ideig tartózkodhattak fönn az ozsdolai erdőn? Ozsdola adhatott-e árendába bizonyos területeket az erdőből? A vallomások rögzítése előtt az ozsdolaiak a leendő tanúkat kivitték *Szajhát pusztá*jára és ott eskették meg őket. Ezért kezdte több tanú is úgy a vallomását: Azt a helyet, ahol most állok (vagy ahol most letettem hitemet), *Szajhát pusztájá*nak hívják.[249]

Közben a sárfalviak sem pihentek. Tanúkat gyűjtöttek, akiktől vélt igazuk és réginek hitt jogaik igazolását remélték. 1831. jún. 11-én összegyűjtött tanúikkal felmentek *Szajhát pusztá*jára, ahol ládákból asztalokat formáltak, hogy elvégezhes-

[246] SÁL. 2. 170-171.
[247] SÁL. 2. 112-113.
[248] SÁL. 2. 157-158.
[249] SÁL. 2. 67-68., 68-110.

sék a tanúvallomások rögzítését. Hamarosan megjelentek azonban az ozsdolai elöljárók, akik *protestáltak* a tanúvallatás ellen. Elhányták a sárfalviak asztal gyanánt használt ládáit. Erre a sárfalviak szekerei elindultak hazafelé. Útközben összetalálkoztak a botokat hordozó ozsdolaiak 300 fős csapatával. Mivel mindkét fél türtőztette magát, nagyobb verekedésre nem került sor. A sárfalviak az összeszedett tanúikkal Martonosra mentek Suba József házához. Ott írták le az érdekükben elmondott tendenciózus vallomásokat. A tanúvallatást a következő napokban Kézdivásárhelyen folytatták.[250]

Az ozsdolai havasi per néhány vallomása azt sejteti, hogy Ozsdola és hat társfalujának erdőhasználó közössége, korábban nagyobb létszámú közösség is lehetett, másrészt némely társhelységek bizonyos időszakokban talán más erdőhasználó közösségekben is érdekeltek voltak.

1749-ben Nagy István 50 éves kézdivásárhelyi tanú arra utalt, hogy valaha Kézdivásárhely lakói is jártak „*béerdölni*" az ozsdolai havasi erdőkbe: „*Én gyermekségemtől fogva, az miglen Osdola falva Vásárhelyt el tiltá az Osdolai erdőre való erdöléstől, addig az ideig gyakorta jártam Osdola falvának a kérdésben feltett erdeiben.*"[251]

Román János 60 éves kézdiszentléleki primipilus, aki 1719 és 1727 között szolgált Kézdivásárhelyen, 1749-ben azt vallotta, hogy vásárhelyi szolgálata alatt még járt erdőlni Ozsdola határába.[252]

Félévszázaddal később, 1797-ben Benke György 76 éves sárfalvi gyalogkatona úgy tudta, hogy 40 évvel előbb Kézdivásárhelynek nagy vitái voltak Ozsdolával. Emlegette Dombi János vicekirálybírót, aki megpróbált igazságosan dönteni a két fél nézeteltérésében.[253]

Amikor 1865-ben Kézdivásárhely város elöljárói válaszoltak Pesty Frigyes földrajzi neveket gyűjtő kérdőívére, nagyon finoman és konkrétumok nélkül utaltak az „*erdőalji*" falvakkal erdőhasználat miatt hajdan létezett „*bajoskodásaikra*": "*Kézdi Vásárhely városának régebben sok bajoskodása volt több székely falvakkal, mígnem az egyenetlenség eligazítása végett az ország gyűlése által kirendelt biztosoknak, úgymint Teleki Mihály és Mikes Kelemen főuraknak sikerült a viszongást egyezség útján elenyésztetni. – Megjegyzendő, hogy Háromszéknek falvai közül egy rész erdőalji, más rész mezőfalvi. Ennek az első foglalás s azt követett későbbi osztály alkalmával úgy intézkedtek, miszerint a mezőfalvi falvak sem zárattak ki az erdölés játékonyságából, hanem az illető erdőalji falukkal köz élés engedtetett a közel fekvő mezőföldi közönségeknek. Ily köz erdölési élést gyakorolt és köz élési jog illeti Kézdi Vásárhelyt is a körül fekvő több erdőalji falvak és közönségek erdeiben is.*"[254]

A fenti szövegből világosan kiolvasható, hogy Kézdivásárhely város, mint „*mezőföldi*" település több „*erdőalji*" falu erdőközösségének is tagja volt. Az idézett

[250] SÁL. 2. 183-186., 186-209.
[251] SÁL. 2. 173.
[252] SÁL. 2. 174.
[253] SÁL. 2. 144.
[254] PESTY Frigyes 2012. 76.

vallomások alapján feltételezhető, hogy az egyik ilyen erdőhasználati közösségből Ozsdola a XVIII. század középső harmadában kirekesztette.

Az ozsdolai erdőközösség egyik falujának, Szászfalunak Martonossal is volt közös erdeje, ahonnan a szászfalviak 1741 után lassan kiszorultak. Az ozsdolaiak is igyekeztek korlátozni erdőhasználatukat a XVIII. században.[255]

A hatolykaiak, akik szintén részesei voltak az ozsdolai erdőközösségnek, a XVIII. század közepén Csernátonnal is használtak közösen erdőt, de Csernáton kiszorította őket az erdő hasznának élvezetéből. Így csak az ozsdolai erdőközösségtől remélhették a rendszeres fához jutást. A hatolykaiak kalandját a csernátoniakkal kiválóan elmondta 1797. évi vallomásában Gazda Ferenc 50 éves hilibi gyalogkatona: „*Én gyermek koromban laktam Hatolykán Pál György mostoha nagy apámnál, s akkor hallottam beszélleni az Hatolykaiaktól e képpen: immár mit tsináljunk, mert Csernáton minket Hatolykaiakat ki tiltott az erdőből, s kővelis hajigált éjtzakákon, már tsak Osdolára fogjunk erdölni, ha meg szenvedne és ki nem tiltana.*”[256]

Hilib a XVIII-XIX. században nem tartozott az ozsdolai erdőközösségbe, de sok vitája volt Ozsdolával erdei határok miatt. Az ozsdolai erdőper tanúvallomásai alapján úgy látszik, hogy Hilib saját erdővel rendelkezett a havasban, amelybe a hilibiek rendszeresen feljártak erdőlni. Olyankor szekereikkel az ozsdolai *Szajhát pusztája* nevű területen haladtak át, ezért tudtak egyet s mást az ozsdolai erdőközösség tagjainak erdőhasználatáról. Kelemen János 66 esztendős hilibi gyalogkatona apjára hivatkozva vallotta 1808-ban: „*Az én időmben ... Ozsdola falva mindenkor perlekedett Hilib falvával, az atyámtolis úgy hallottam néhai Kelemen Lőrintztől, hogy az maga ... éltibenis ... ez előtt mint egy nyolczvan esztendőkkel kezdődött volt Osdola és Hilib falvak között a' perlekedés, 's mind addig tartatott, miglen ennek előtte két esztendőkkel a' határok között kerteket és sántzokat tettek s az után békéllettek meg.*”[257] 1831-ben Fejér Mihály 32 esztendős hilibi gyalogkatona, aki kijelentette, hogy „*én majd minden héten járok ezen Szajhát úttyán fel az erdőre*”, igyekezett meghatározni a hilibiek havasi erdejének helyét: „*Tudom, hogy azt a helyet, a' hol most állunk Szajhát pusztájának hívják, mivel gyermekségemtől fogva ezen az uton erdöltem itt fel az Orbai Erdőbe, mellyet ezen Osdolai Szajhát erdőtől és pusztától választ meg a mi általunk neveztetni szokott Orbai patak.*”[258]

A hilibi erdő néha alkalmat adott arra, hogy az ozsdolai erdőközösség „*béerdölő*” társfalvai szükség esetén elbújjanak az ozsdolaiak felelősségre vonása elől. Erről szól az alábbi történet, amelyet Vajda László 34 éves hilibi gyalogkatona mondott el 1831-ben az ozsdolai havasi perben: „*Nem szenvedték meg 24 órán túl az Osdolaiak a' bé bíró közönségeket, mikor erdőbe ide jöttek, hogy mulatozzanak marhájokkal, a' miért éppen az előtt mint egy 5 esztendővel fel jövén egy nehány Sárfalvi szekér ide erdölés színe alatt, itt akart ünnepelni, azt észre vévén az Osdolaiak utánnuk jöttek, hogy meg zállogolják, melyet ... a Sárfalviak észre vévén a Hilibi erdőbe fel búttak, mi is Hilibből hogy meg tudtuk, ki mentünk, hogy meg*

[255] IMREH István 1983. 153.
[256] SÁL. 2. 133.
[257] SÁL. 2. 158.
[258] SÁL. 2. 89.

zállogoljuk, de már meg késvén, szembe találtuk itt a Kézdi útba, hogy jöttek haza felé."[259]

A „béerdölés" módja

A hajdani ozsdolai erdőközösség működési rendjéről nem maradt fenn, illetve a kutató számára nem érhető el alapító levél, egyezmény, a hét falu által készített szabályzat, közgyűlési jegyzőkönyv, vagy hasonló saját írott történeti dokumentum. Ezért meg kell becsülnünk az ozsdolai erdőper 1749., 1797., 1808. és 1831. évi tanúvallomásait, mert azok megőriztek néhány jellemző adatot az erdőközösség belső viszonyairól, a „*béerdölő*" falvak jogairól, kötelességeiről, a „*béerdölés*" módjáról. Az említett tanúvallomások egy része viszont fölöttébb sematikus, és ami ennél nagyobb baj, az átlagosnál jobban tendenciózus. Ezért a szövegek helyes értelmezése megfelelő forráskritikai vizsgálódás nélkül nehezen oldható meg.

A tanúvallomások során a „*béerdölő*" falvak, Sárfalvával az élen, azt igyekeztek bizonyítani, hogy a társfalvaknak is joguk volt csordát hajtani, esztenát felvinni az ozsdolai erdőkbe, és ott hajdan korlátlan ideig, akár egész nyáron is legeltethették állataikat. Ezzel szemben Ozsdola kötötte az ebet a karóhoz, hogy a társfalvak tartós nyári legeltetést soha nem folytathattak az ozsdolai erdő területén.

A tanúvallatások másik témakörének a „*béerdölők*" fenntartózkodási ideje, illetve szekeres, taligás közlekedési módja tekinthető. Az ozsdolaiak egy éjszakára, néha csak egy napra igyekeztek korlátozni a „*béerdölők*" erdei tartózkodását. Csak a szekérrel, taligával közlekedőket tekintették „*béerdölők*"-nek. A szekérrel való közlekedés emlegetése nyelvi szinten kizárta a csordafelhajtó tartós nyári havasi állattartás veszélyes vízióját.

Ozsdola hat társfalujának ozsdolai „*béerdölését*" Kézdiszék távolabbi helységeiben is számon tartották, különösen azok, akik valaha Ozsdola környékén szolgáltak. Földi Mihály 58 éves lemhényi libertinus vallotta 1831-ben: „*Tudom, ezt a helyet Szajhát pusztájának hívják, minthogy 4 esztendőkig laktam Sárfalván Gróf Ferrati eö nagyságánál és esztendeig Josef Deáknál és Oroszfaluba két esztendeig Fekete József úrnál, sokat erdöltem ezen két falubol az Osdolai Territoriális erdős helyeken.*"[260] Tuson Miklós 70 éves polyáni primipilus viszonylag korai időkre emlékezett 1749-ben: „*Én a Kurutz világ előtt Szászfaluban 's Nyujtódon tizennégy esztendeig szolgálatban laktam, és azon idők alatt azon falukból az Osdolai erdőkre erdöltem, és láttam azt bizonyoson, hogy a' Sárfalviaknak az Osdolai Szajhát nevű helységben szállások volt és marhájokat ottan legeltették, honnanis Osdola nem ellenzette Sárfalvát, hanem békességesen voltanak ottan, mind addig, míg akartanak.*"[261]

Az utóbbi nyilatkozat tipikus példája a félreértelmezhető vallomásoknak. Az idős polyáni székely látott valamit fiatal szolgalegény korában *Szajhát pusztáján*, amit évtizedek múlva tájékozatlanságból vagy készakarva nem pontosan mondott el, illetve a vallomások lejegyzője véletlenül vagy csúsztatási szándékkal nem pontosan

[259] SÁL. 2. 95–96.
[260] SÁL. 2. 73.
[261] SÁL. 2. 176.

jegyzett le. Az olyanfajta kijelentés, mint az, hogy a sárfalviaknak Szajhát pusztáján *szállásuk volt és marhájukat ottan legeltették,* igazából keveset mond, de sokféleképpen értelmezhető. Az ozsdolai erdőkre sóvárgó sárfalviak fineszes prókátora bizonyára úgy értelmezte, hogy a sárfalviak Szajhát pusztáján őrizték korlátlan ideig községi csordájukat. Ezzel szemben az ozsdolai párt képviselői tudták, hogy a nagyvonalú kijelentés a „béerdölők" egy-két napos telephelyére és vonó marháik alkalmi legeltetésére vonatkozott. Bizonyára nekik volt igazuk.

A pontosabban fogalmazó mértékadó tanúk, illetve a pontosan lejegyzett vallomások azt tükrözik, hogy a vallatások idején emberi emlékezettel elérhető időben a társfalvaknak csak „*béerdölési*" joguk volt. Marhacsordát, juhnyájat nyári tartós legeltetésre nem hajthattak föl az ozsdolai erdőkbe.

Lukács József 50 esztendős gelencei providus, Tekintetes Csoma József úr molnárja vallotta 1831-ben: „*Sárfalván születtem 's ott ültem 24 esztendős koromig, onnan Osdolára jövén lakni, 3 esztendeig ott is laktam, ezen idő alatt számtalanszor jártam ide az Osdolai erdőkre, 's abbol tudom, hogy ez a hely a' hol most állok Szajhát pusztájának hivattatik és az Osdolai szabad erdőhöz tartozik… Nem láttam soha, hogy egy bé biró communitás is ide valaha csordát, juh nyájat hajtott volna és legeltetett volna, ha tsak ki nem árendálta Osdolától.*"[262]

Hasonlóképpen nyilatkozott Ferenc Mihály 46 éves gelencei gyalogkatona 1831-ben: „*Nem tudom, nem hallottam, hogy Sárfalva az erdölésen kívül ezen Osdolai erdőben … legeltetési jussal élt volna.*"[263]

Albert József 69 éves jobbágyrendű gelencei lakos, aki Ozsdolán született, Gelencén nőtt föl és Sárfalván is szolgált, 1831-ben vallotta az ozsdolai Szajhát pusztájáról: „*Ide senkinek legeltető jussa közös nintsen, ide se esztenát nem tehet, se csordát nem hajthat, hanem tsak az Osdolai communitás, a' ki … mint tulajdonát úgy használja.*"[264]

A „*béerdölő*" társfalvak, ha már tartós legeltetési jogukat nem tudták bizonyítani, legalább azt igyekeztek elérni, hogy *béerdölés* címén vagy a később tárgyalandó pünkösdi ünneplés címén minél több időt tölthessenek az ozsdolai erdőben. Az ozsdolaiak ezzel szemben a „*béerdölők*" favágási, rakodási idejét megpróbálták a lehető legrövidebbre fogni. Korlátozták a vonómarhák alkalmi legeltetését is.

Az erdőper némely tanúi arról vallottak, hogy Hatolyka és Szentkatolna „*béerdölőit*" soha „*nem szenvedte meg Ozsdola*". A sárfalviakkal szemben azonban állítólag nagyobb türelmet, elnézést tanúsított.[265]

Egyesek tudni vélték, hogy a „*béerdölőkkel*" kapcsolatos ozsdolai tilalmak „*tsak a Katonaság fel állítása idejétől fogva*", vagyis 1764 után erősödtek föl. Előtte nem bánta Ozsdola, ha az erdőlők több napig is fent tartózkodtak a hegyekben. A XVIII. század közepe óta azonban igyekezett rövidíteni az erdőbeli tartózkodás szabadságát.[266] Valószínűleg igaza volt annak a múltat megszépítő szászfalvi tanúnak, az 55 éves Deszka Andrásnak, aki 1797-ben elmondta, hogy az ozsdolaiak

[262] SÁL. 2. 76.
[263] SÁL. 2. 75.
[264] SÁL. 2. 80.
[265] SÁL. 2. 144.
[266] SÁL. 2. 141–142.

„*szégellették*” minden alkalommal büntetni a „*béerdölőket*”. Sokszor szép szóval szólították föl őket az erdő elhagyására.[267]

A sárfalvi, illetve a Sárfalva pártján lévő tanúk a múltat megszépítő messzeség ködén át, vagy némi célzatossággal arra törekedtek, hogy vallomásaikban az erdei tartózkodásuk hajdani idejét a lehető leghosszabbra nyújtsák. A fentebb már említett Deszka András 55 éves szászfalvi jobbágy vallotta 1797-ben: „*Addig a' még az Osdolai erdőn erdölt a' bé erdölő, szabad volt ki ereszteni a marháit, de gyermek korában egy hétigis ülhetett az Osdolai erdőn.*”[268] Balog Gergely 60 éves polyáni primipilus, aki a kuruc világban és a kuruc világ után Sárfalván szolgált, és az osdolai erdőkbe járt *erdölni*, 1749-ben igyekezett nagyot mondani: „*Néha a Szajhát nevű pusztán két hétig el ültem a marhákkal több Sárfalviakkal együtt.*” „*Kurucz világban az Ojtoz Fejin innén való részben levő pusztákon, mezőkön az Osdolaiakkal edgyütt egy hétigis el ültünk a Sárfalvi marhákkal.*”[269]

A legtöbb tanú a „*béerdölők*” 24 órás, egy napos, egy éjszakás, vagy a rakodás idejére szóló erdei tartózkodásáról számolt be. Alább álljon itt egy csokor az efféle reálisabb vallomásokból!

Nagy András 78 éves sárfalvi gyalogkatona úgy emlékezett 1792-ben: „*Én tudom aztot, hogy az én értemben tsak addig volt szabad ki ereszteni az Osdolai erdőn a bé erdölőknek marhájukot a' míg erdöltek és meg rakodtak, néha történt, hogy hálóba szekérrel fel ment erdölni dél után, más napon haza jött.*”[270]

Kádár János 68 esztendős gelencei nemes személy szigorú erdei rendről számolt be 1797-ben: „*Én tudom aztot, hogy a míg talyigáját vagy szekerit meg rakta fával, addig szabad volt marháit azon napon a' bé erdölőnek legeltetni az Osdolai erdőn, de tovább nem.*”[271]

Kozák Mihály 65 esztendős zabolai jobbágy, aki 40 évvel korábban Ozsdolán szolgált, 1797-ben pontos képet adott a „*béerdölés*” módjáról: „*Ott laktomban tudom bizonyoson, hogy az Osdolai erdőre bé erdölő Communitások tsak addig ereszthették ki marhájokot legelés végett, a míg fával meg rakták talyigájokot, ha pediglen ott háltak a' bé erdölők, mingyárt az Osdolaiak meg zállogolták, lántzaikot el vették, szekér nélkül pediglen marhájokot oda hajtani 's legeltetni nem volt szabad.*”[272]

Cseh András lovaskatona, 36 éves gelencei lakos vallotta 1831-ben, aki fiatalabb éveiben Sárfalván szolgált: „*Az ide bé erdölő szekereknek semmi szín alatt egy háláson túl nem volt szabad meg maradni.*” „*Midőn Sárfalván laktam, akkor ide jövén erdőbe, egy éjjel, tudva itt háltunk a Fűrésznél, de másnap estvéreis meg maradván, gazdám a harangot bé dugta, hogy az Osdolaiak észre ne vegyék, hol jár a marha.*”[273]

A fenti vallomással összecsengtek Albert József 69 éves gelencei jobbágy 1831. évi szavai: „*Sárfalván Héjja Andrásnál laktomba itt erdölvén meg akartunk*

[267] SÁL. 2. 143.
[268] SÁL. 2. 143.
[269] SÁL. 2. 176.
[270] SÁL. 2. 143.
[271] SÁL. 2. 117.
[272] SÁL. 2. 113.
[273] SÁL. 2. 77.

hálni, de az Osdolaiak bé akartak hajtani, és tsak úgy engedték meg, hogy tüstént mennyünk haza."[274]

György Mihály 31 éves hilibi gyalogkatona, aki 18 évig lakott Ozsdolán, 1831-ben úgy tudta: „*Az erdölésre bé bíró közönségeknek … tsak erdölésbéli jussok lévén az Osdolai Bértzekbe, 's akkor is marhájokot tsak addig étethették, a' míg szekereiket meg rakták, 's azzal tüstént útnak kellett indulni, nem késedelmezhettek, ha tsak marhájok el nem veszett, vagy szekerek el nem romlott.*"[275]

Csüdör Mojzes, 62 esztendős martonosi gyalogkatona, néhány más tanúhoz hasonlóan, 1831-ben a „*béerdölők*" 24 órás erdei tartózkodását emlegette: „*Tsupán tsak az erdölésbe van bé folyások némely faluknak, mint Sárfalvának és Szent Katolnának, de ezen tekintetben is 24 óráig lehet nékik itt maradni.*"[276]

Az ozsdolai erdőper során többször szóba került, hogy Ozsdola a „*béerdölő*" társfalvak megkérdezése nélkül *tilalmast* tart magának, amelyre különösen vigyáz és amelyből nem részelteti a társfalvakat. Markos Zsigmond 60 éves gelencei gyalogkatona vallotta 1797-ben: „*Osdola falva szabadoson különösön foghat fel tilalomba erdőt magának, mostis vagyon tilalmas erdeje külön, melyből részt nem ád a' bé erdölő faluknak.*"[277] 1826-ban egy terület helyének meghatározása során *vicinus*ként szerepelt a *Falu tilalmassa*.[278]

Fábián József 27 éves haralyi fiatalember, aki 15 évig lakott Szentkatolnán, 1797-ben arra emlékezett, hogy az ozsdolaiak különösen tilalmazták a „*csere ág vágását*".[279] Szabó József 45 esztendős hilibi gyalogkatona 1797-ben azt az esetet idézte föl, amikor szentkatolnai lakosként cserefát vágott az ozsdolai tilalmasban és az ozsdolaiak rajtakapták: „*Én Szent Katolnán szolgáltam két esztendeig Faragó Ferentznél és mint lakos is laktam tizenegy esztendeig az házában, az alatt az idő alatt sokszor erdöltem az Osdolai erdőn … rakkontzának szorulásbol egy szál cserefát vágtam vala a' fel fogott tilalmasbol, azért Osdola el vévén a' fészémet, meg zálogolt vala.*"[280]

Havasi erdős legelők bérbe adása

Az ozsdolai erdőper tanúi sokszor emlegették, hogy Ozsdola annyira magáénak tartotta a havasi határában elterülő erdőket, hogy azok bizonyos részeit bármikor bérbe adhatta legeltetésre a „*béerdölő*" társfalvak megkérdezése nélkül. Az erdei legelők árendálói között, berecki juhtartó román *berszány*ok, távoli hétfalusi román kecsketartók, kézdivásárhelyi mészárosok, szomszéd helységbéli székely állattartók egyaránt előfordultak.

Természetes, hogy berecki román *berszányok*ról sok szó esett a vallomásokban, hiszen 1831. június 4-én őket zálogolták meg *Szajhát pusztáján* a sárfalviak, és ez az incidens szolgáltatott alapot az évszázados ellentétek kiélesedésére, az

[274] SÁL. 2. 80.
[275] SÁL. 2. 109.
[276] SÁL. 2. 83.
[277] SÁL. 2. 121.
[278] OZSPI. 1. 1826.
[279] SÁL. 2. 128.
[280] SÁL. 2. 134–135.

ozsdolai erdőper fellángolására. Tanúként is megszólaltak berecki *berszányok*, többek között: Vastag György 42 éves „*oláh*”, Vastag Miklós 30 éves „*oláh*”, Szekuján Nyikuláj 30 éves, a „*Vastag Gyurka pakulárja*”, Szekuján János 40 esztendős, Popovits János 24 éves. Elmondták, hogy a sárfalviak erőszakos cselekedete idején a *Szajhát pusztája* nevű tisztáson tartózkodtak, amelyet Ozsdolától árendáltak ki 12 forintért „*nyírésre*”.[281]

Székely tanúk emlékezetében is éltek erdőárendáló román állattartók. Fejér Mihály 37 éves hilibi gyalogkatona vallotta 1831-ben: „*Mivel a legelésbéli juss egyedül az Osdoláé lévén, azt, ha maga mind el nem élhette, az alkalmatosság szerént, hol edgynek, hol másnak ki ad*[ta] *árendába, a' mint közelebb éppen a mult esztendőben egy Hét falusi oláh ketskéinek ki árendálta és békességesen bírta*.”[282] Gál Antal 40 esztendős hilibi gyalogoskatona az árendáló kecskés ember nevére is emlékezett 1831-ben: „*A múlt esztendőbenis egy Hét falusi Majorán nevű gazdag ember árendálta ki ezen hellyet a ketskéinek Osdolától, s békességesen elis legeltette*.”[283]

Kézdivásárhelyi polgárokat, elsősorban mészárosokat, mint erdei árendátorokat, több tanú is emlegetett. A meg nem jelölt életkorú Bordás Antal hilibi jobbágyrendű személy 1831-ben így emlékezett az ozsdolai erdők legeltetési jogáról: „*Egyedül Osdola falva a' pascumot, a' mint tetszett úgy használta, a' Vásárhelyi mészárosoknak egy rendiben ki adta vala a' Lupej nevű erdejét, a' kiknek a' csordájokbol egy tehén a' Hilibi erdőre jövén, Hilib a pásztort megis büntette volt*.”[284] Az 1831. évi erdőperhez az ozsdolaiak mellékeltek olyan nyilatkozatokat, amelyekben árendátorok tanúsították, hogy bizonyos ozsdolai erdőket rövidebb vagy hosszabb ideig árendáltak Ozsdolától legeltetés céljából. Többek között Lupej két esztendei árendálását igazolta Kantán, 1831. június 13-án Vertány (?) János kereskedő, valamint ugyancsak Lupej 5 évi árendálásáról tett tanúbizonyságot 1831. június 12-én Szabó István kézdivásárhelyi polgár.[285]

Előfordult, hogy környékbeli székely falvak lakói egyénileg béreltek kisebb erdei területeket Ozsdolától legeltetés céljából. Erről vallott 1831-ben Tímár László 60 esztendős gelencei gyalogkatona: „*Ennek előtte 5 esztendővel én is bírtam itt felyebb egy darab hellyet árendára Osdolától, melyen ketskéket legeltettem*.”[286]

Az ozsdolai erdőper 1831. évi szakasza során különleges figyelem övezte Szentkatolna helység ozsdolai erdőárendálását. Az „ozsdolai párt” tanúi, prókátorai, nem mulasztották el hangsúlyozni, hogy Szentkatolna a „*béerdölő*” 6 falu egyike volt, mégis árendadíjat fizetett Ozsdola számára, ha legeltetni akart az ozsdolai erdők területén. Cseh András 36 esztendős gelencei huszár 1831-ben emlékezett a szentkatolnaiak ozsdolai bérletére: „*Ennek előtte két esztendővel, tudom, hogy Szent Katolnának egy darab hellyet ki adott volt taxára Osdola falva a ménesek számára*.”[287]

---

[281] SÁL. 2. 68−70. − A juhnyírás jelentésű *nyírés* szóra: SZT. IX. 802.
[282] SÁL. 2. 90.
[283] SÁL. 2. 88.
[284] SÁL. 2. 87.
[285] SÁL. 2. 167−168.
[286] SÁL. 2. 74.
[287] SÁL. 2. 77.

1825. március 9-én Bögözi András ozsdolai gyalogkatona kiárendálta Ozsdola helység kommunitásától *Lupej* és *Kétág* havasokat egy esztendőre 116 rajnai forintért. Bérletét valószínűleg a következő években is megismételte. 1829. április 3-án részletes kontraktusban albérletbe adta a két jeles havast évi 115 forintért marhalegeltetés céljából Szentkatolna kommunitásának.[288]

A XVIII. század végén és a XIX. század első harmadában Ozsdola község rendszeresen árendába adta *Lipse* és *Musat* havasokat. Az árendálók részben pénzt fizettek, részben túrót adtak a megnevezett két havas legeltetésének engedélyezéséért. Ozsdola falujegyzőkönyvében 1797 és 1829 között kissé hevenyészett, de létező feljegyzések olvashatók a havasok árendálóitól kapott túró házankénti felosztásáról. (A kérdéskörről bővebben írok a III. fejezetben!)[289] 1789-ben Ozsdola község bevételei között szerepelt a Lipse és Musat havasok hasznából származó 80 magyar forint. 1790-ben ugyanez a bevétel 70 magyar forintot tett ki.[290]

Pünkösd ünneplése a havasban

Az ozsdolai erdőper különböző tanúvallatásai során 1749-ben, 1797-ben és 1831-ben egyaránt elhangzottak olyan vallomások, amelyekben az emlékező tanúk arról beszéltek, hogy a sárfalviak pünkösd táján szekerekkel, állatokkal fel szoktak menni az ozsdolai erdőkbe, ahol ünnepelve töltötték az időt. Sokan ismerték annak idején ezt a szokást a környéken, még a deákos műveltségű széki tisztségviselők is. Erre vall az 1749. évi tanúvallatás kérdéssorában a 3. kérdés megfogalmazása: „*Sárfalvának lakosi, midőn marhákkal, szekerekkel az Osdolai erdőre fel mentenek és ottan mulatozni akartanak marhájok kedvére, hol volt szállás helyek? Mennyi időkig lehettenek ottan békességesen?*”[291]

A fenti kérdésben különösen figyelemre méltó a „*marhájok kedvére*” kifejezés, amely persze lehet egy fontoskodó, szerencsétlen megfogalmazás, ámbár jelen formájában azt sejteti, mintha a pünkösdi vigadozó időtöltés a tavaszi erdőben a marhák örömére történt volna. A pünkösdi erdei ünneplésről szóló vallomásokat olvasva e sorok írójának önkéntelenül eszébe jut Balassi Bálint híres sora, amit a *Borivóknak való* címen emlegetett versében írt le az „Áldott nép pünkösdnek gyönyörű ideje” felüdítő tavaszi napjairól: „*Az jó hamar lovak is csak benned vigadnak.*”

A magyar néprajzi irodalomban nincs könnyedén fellelhető nyoma állatok havasi erdőbe hajtásával, néhány napos tavaszi legeltetésével történő vidám erdei pünkösdölő ünneplésnek. Az ozsdolai erdőper hajdani tanúi is csak néhány odavetett szóval emlékeztek a pünkösd erdei ünneplésére. Erre való tekintettel a kutató, párhuzamok és bővebb vallomások híján, nem tudja megmondani, hogy valójában hogyan zajlott, miféle ünneplést jelentett a sárfalvi „*állatok pünkösdje*” az ozsdolai erdőség tavaszi zsongásában. A különleges pünkösdi ünneplésre vonatkozó vallomásrészletek azonban így is fontosak, mivel felhívják a figyelmet egy régi székely

[288] SÁL. 2. 151−154.
[289] SÁL. 1. 103−104., 115.
[290] SÁL. 1. 111.
[291] SÁL. 1. 171.

(közép-európai?), (pogány eredetű?), (keleti?) tavaszköszöntő ünnepre, amely a pünkösdhöz kötődött, és amelyben az állatok fontos szerephez jutottak.

Tudván, hogy a katolikus egyház, illetve az egyházat képviselő „megye" menynyire tiltotta és büntette a sátoros ünnepeken, például a pünkösdkor végzett munkát és misemulasztást,[292] nehezen érthető, hogy Sárfalva plébánosa és a sárfalvi *főmegyebíró* hogyan hunyhatott szemet jelentős számú sárfalvi lakos havasi „ünneplése" fölött. Hogy tűrte el az egyház, hogy az állatokat az ozsdolai havasi erdőkbe hajtó férfiak pünkösdkor nem látogatták a sárfalvi templomot, illetve nem vették útjukat Csíksomlyó felé? Az állatfelhajtó erdei ünneplés a XVIII-XIX. században valamiféle alternatív pünkösdi tavaszköszöntésnek számított a hivatalos közigazgatástól és a hivatalos egyháztól távol. Ez a körülmény is azt sejteti, hogy valamiféle messzi múltba vezető eltűrt szokásról volt szó.

Az erdei ünneplésre vonatkozó adatok nagy néprajzi és művelődéstörténeti értékére való tekintettel alább közlöm az állatok pünkösdi erdőbe hajtását felemlítő legfontosabb vallomásrészleteket. Abban a reményben teszem ezt, hogy évek, évtizedek múlva, párhuzamok előkerülése, megismerése esetén magyarázható dokumentumai lesznek egy különleges ünneplésnek.

A pünkösdi erdőbe járásra vonatkozó vallomások:

„*Az Osdolai Szajhát nevű mezőre a' Sárfalviak Pünköst ünnepeiben ... marhájokot fel hajtották és egy egy hétig, 's kettőigis ottan voltanak*." (Szekrény Kelemen 40 éves hilibi jobbágy, 1749.)[293]

„*Én mintegy 45 és 46 esztendeje szolgáltam Sárfalván Csíki Ferentznél. Pünköst napokra fel mentünk vala marhákkal az Osdolai erdőre. Egyszer hát mondják, hogy egész Osdola jő bé hajtani, azonban a' béressel el búvánk, a többit pediglen meg zállogolták volt az Osdolaiak, mert tsak addig volt szabad a' míg fával meg rakodhatott ki ereszteni az marhákot. Szekér nélkül pedig nem volt szabad marhákot oda hajtani, napolni, hetelni*." (Csüdör János 60 esztendős martonosi gyalogkatona, 1797.)[294]

„*Egy pünköst napkor voltam szekérrel, marhával, negyed napján haza mentem fával*." (Bajkó Nagy Lőrinc 46 éves sárfalvi gyalogkatona, 1797.)[295]

A pünkösdi erdei ünneplést hangsúlyozó vallomások:

„*Sokszor Sárfalvi 's Szent Katolnai lakosokkal edgyütt voltam az Osdolai erdőre ünnepelni*." (Bodó, alias Szappanyos Mihály 56 éves kézdivásárhelyi lakos, ozsdolai possessor, 1749.)[296]

„*Nem szenvedték meg 24 órán túl az Osdolaiak a' bé bíró közönségeket, mikor erdölni ide jöttek, hogy mulatozzanak marhájokkal, a' mint éppen ez előtt mint egy 5 esztendőkkel fel jövén egy nehány Sárfalvi szekér ide erdölés színe alatt, itt akart ünnepelni*." (Vajda László 34 éves hilibi gyalogkatona, 1831.)[297]

---

[292] BÁRTH János 2012. 386−388.
[293] SÁL. 2. 181.
[294] SÁL. 2. 146.
[295] SÁL. 2. 146.
[296] SÁL. 2. 172.
[297] SÁL. 2. 95.

„*Én Sárfalván két esztendeig lakván Gróff Ferrati eö nagysága udvarába, tudom, hogy az Osdolai erdőkre innepre fel mentünk 's egy hétigis el ültünk egymás végibe, szabadoson legeltettük marháinkot az Osdolaiakkal.*" (Ördög István 65 éves gelencei gyalogkatona, 1831.)[298]

„*Jut eszembe az is, hogy egy Pünköst alkalmatosságával egy nehány Sárfalvi szekér fel jött volt ide innepelni, ennek meg büntetésére midőn az Osdolaiak ki akartak volna menni, előre hírt kapván, fel búltak a' Hilibi erdőnkre.*" (Palkó Mihály 34 éves hilibi providus, 1831.)[299]

„*Gazdám marháival a' Pünkösti innep bé következésével a' mint érkezhettem, hol egy hétig, hol két hétig ültem az Osdolai erdőn.*" (Kotsán József 30 éves gelencei gyalogkatona, aki 15 évvel korábban Sárfalván szolgált, 1831.)[300]

Az erdei pünkösdölés ozsdolai ellenzését hangoztató vallomások:

„*Én szolgáltam ennek előtte Osdolán 8 esztendőkkel 12 esztendeig ... s tudom, ... hogy a' bé erdölőknek ... szekér nélkül marhájokot legeltetni soha nem volt szabad, sőt Pünköstbe az Osdolaiakkal keresve kerestük, hogy bé hajtsuk, ha valakit ottan találnánk.*" (Czakó Miklós 36 éves gelencei gyalogkatona, 1797.)[301]

„*Én laktam szolga képpen Hatolykán másfél esztendőt, Sárfalvánis két esztendőt. ... Ez előtt mint egy hét esztendőkkel Sárfalván laktomban Pünköst tájékán fel hajtottuk volt az marhákot legeltetés végett az Osdolai erdőre, melyet észre vévén az Osdolaiak, a' volt szerentsésebb köztünk, a' melyik el szaladhatott, különben ... meg büntették.*" (Albert József 30 esztendős gelencei jobbágyrendű, 1797.)[302]

„*Ha ... a' bé erdölő ... ottan napokat hevertette marháját, jól lehet, hogy szekérvel ment oda, nevezetesen Pünköst napjain, azt tudom bizonyosan, szemeimmel láttam, hogy meg büntette Osdola falva, 's meg zállogolta.*" (Imreh János 25 éves nyujtódi jobbágyrendű, aki hét évig szolgált Ozsdolán, 1797.)[303]

„FŰRÉSZEK" ÉS „LISZTELŐ MALMOK"

1820-ban a Cziráki-féle úrbéri összeírás idején az ozsdolaiak megelégedéssel beszéltek fűrészmalmaikról és a *deszkametszés*sel összefüggő deszkakereskedésükről: „*Fűrész malmaink ... vannak helységünkben bőven és ahoz tartozandó fenyves erdők is, mellyekből deszkával kereskedünk bőven.*"[304]

Peres iratokban, birtokok dokumentumaiban néha szerepeltek is a székely szokás szerint *fűrész* néven emlegetett, patakvölgyekben működő, erdei fafeldolgozó, *deszkametsző*, fafűrészelő telepek.

1816-ban Ozsdola falujegyzőkönyvében Vass József nótárius megörökítette egy Ozsdolai *fűrész* születését. Előzőleg Baritz János, Baritz Simon, Kerestély János, Kerestély Ferenc, Jánoska József és Szima István kérték a helyi elöljárókat, hogy adjanak egy megfelelő *fűrész helyet* számukra, hogy ott *fűrészt* alapíthassanak.

---

[298] SÁL. 2. 189.
[299] SÁL. 2. 104.
[300] SÁL. 2. 188.
[301] SÁL. 2. 116.
[302] SÁL. 2. 129.
[303] SÁL. 2. 142.
[304] MNL. 2. 136.

Az elöljáróság a possessor urakkal egyetértve támogatta a tervet. 1816. szeptember 8-án átadta a vállalkozóknak a szükséges víz menti területet a *Nagyág* völgyében a *Karatsáj* tövén. Feltételként megszabta: „*Minden esztendőben két Dönk deszkát, az az 20 szál derék deszkát tartoznak adni… a Fűrészes Gazdák az írt Communitásnak*."[305]

1856. október 6-án Benke József, Bene József és Sárkány Antal, mint leendő fűrészmalom-*részesek* kértek és kaptak Ozsdola kommunitásától egy *fűrés*nek való helyet jelképes fizettségért a *Lipse patakán*, Márton János részeseinek fűrészmalma közelében.[306]

1824 márciusában Györffy Mojzes ozsdolai nemes személy 12 férfi közreműködésével *fűrészt*, más megfogalmazással *fűrészmalmot* csináltatott magának. Egyik délben a munkások, miután jóllaktak „*szilvás kásával*" vidámkodva megjegyzéseket tettek Gabri Julis erkölcseiről. Ezeket a megnyilatkozásokat többen felidézték Gabri Julis és Szász Kelemen tiltott szerelmi viszonyának perében.[307] (Lásd a IV. fejezetben!)

A XVIII. század első felének összeírásai tükrözik, hogy a hegyi patakok erejének köszönhetően, Ozsdolán elegendő malom működött.[308] 1820-ban a Cziráki-féle úrbéri összeírás idején az ozsdolaiak megelégedéssel nyilatkozták: „*Malmaink helységünkben jók és közelben a faluban vannak.*"[309]

A XVIII-XIX. században az ozsdolaiak a napi beszédben és a falubeli szóhasználatot tükröző iratokban bizonyos malmokat tájékozódási, viszonyítási pontnak tekintettek, a malomneveket földrajzi névként emlegették. 1832-ben egy szerződésben használták az egyházközség elöljárói a „*Nagy ágon a Zsigmondok malmánál"* kifejezést.[310] 1834-ben Ozsdola falujegyzőkönyvének írója vetette papírra a következő helymeghatározást: „*A kopolnói réten a Bene malmába a Fejér mart alatt.*"[311] 1789-ben Kerekes János gyalogkatona kapott a falutól egy *particula helyecskét* a Kopolnó ágon „*Domokos István uram malmán felyül*."[312]

A „*Templom malma*" vagy „*Megye malma*", amely a *Két víz között* működött 1846 és 1862 között, viszonylag sokszor szerepelt az írott dokumentumokban. (Részletesebben a VI. fejezetben!)

A Gabri família malma sokszor szóba került a tiltott testi szerelem vétkével vádolt Gabri Julis erkölcsi perének 1824-1825. évi tanúvallomásaiban. Sokan feltételezték, hogy a teherbe esett leány gyermekének a kézdiszentléleki származású Szász Kelemen volt az apja, aki a Gabriak malmában lakott és ott molnárként dolgozott.[313]

Az 1830-as években pereskedés eredményeként, bírósági ítélet révén, a Zsögönök hozzájutottak a Gabri vagyon egy részéhez. A Gabriak az ítéletbe nem nyugodtak bele és fellebbeztek. 1839-ben Gabri Lőrinc a „*Gabri örökösök Pater*

---

[305] SÁL. 1. 106.
[306] OZS. CSA. 2. 1856.
[307] SÁRPI. 1. 1825. Vallatás Gabri Julis és Szász Kelemen viselt dolgairól.
[308] DOMOKOS Pál Péter 1977−1978. 201., PÁL−ANTAL Sándor 2011. 488−489.
[309] MNL. 2. 135.
[310] BÁRTH János 2011. 155.
[311] SÁL. 1. 101v.
[312] SÁL. 1. 98.
[313] SÁRPI. 1. 1825. Gabri Julis és Szász Kelemen pere.

Familiassa" utasította a Gabri malom molnárját, Sárkány Istvánt, hogy a malomban szedett vámból ne adjon részt a Zsögönöknek.[314]

1848 februárjában, amikor Ozsdola elöljárói határőrkatonai közreműködéssel felosztották néhai Gabri Lőrinc lovaskatona vagyonát árva leányai: Terézia és Amália között, az épületek, a beltelkek és a szántóföldek számbavétele után megemlékeztek „*a' Nagy ág vizén*" működő malomról is, amelyről megállapították, hogy közös tulajdon más Gabri utódokkal és a Zsögönökkel.[315]

1762. június 2-án fontos gyűlést tartott Ozsdola népe a *hütös falusbíró,* ifjabb Vitályos János *primipilus* házánál. Az összejövetelen részt vettek „*Osdolafalvának ... minden renden lévő lakossai*". A tanácskozásra elküldték *udvarbíráikat, gondviselőiket* az ozsdolai *Possessorátus Urak* is. A gyűlés résztvevői konstitució értékű fontos határozatot hoztak a „*fűrészekről*" és a malmokról. A megfogalmazott és elfogadott határozat első 4 pontja a fűrészmalmokra, utolsó 3 pontja pedig a lisztelő malmokra vonatkozott.

Alább legtöbbször szó szerint, néhol pedig kivonatosan sorakoznak a nevezetes határozat pontjai.

1. „*Az Osdolai határon lévő fűrészeken, míg az Osdolaj Lakosoknak fűrész tőkéjek lészen, addig egyik fűrészenis Vidék embernek deszkát ne lehessen vágni, annak utánnais ha az Osdolaj Lakosoknak fűrész tőkéje nem lenne vagy el fogynais. ... Vidék embereknek pénzért deszkát ne legyen szabad vágni, hanem feliben, mivel a Vidék Lakosok gátoknak és a fűrész erigatiojára való szükségekre nem succurálnak, hanem Osdolaj Lakosok, melyet ha valamelyik fűrész mester cselekednék, az meg bizonyosodván egy forint exequáltassék rajta a falus Bíró által a Possessorátusok jelen létében*."

2. „*Végeztetett azis, hogy ha valamelyik fűrész mester oljan Vidék Embernek, kinek az Osdolaj Szabad Erdőhöz semmi köze nem volna, mégis titkon fűrész tőkét vágna s hozna, az fűrész mester tudva, felibeis ha kivágná és az comparialtatnék elegendő képpen, tehát azon fűrész mesteren az meg írt poena duplicaltassék sine misericordiae és exequaltassék*."

3. „*Annális inkább, ha valamely Osdolaj Lakos akármi némű renden lévő ember, jó baráttyának, Attyafiának titkon, alattomban fűrész fát vágna vagy adna, és ezis meg bizonyosodván, kinek semmi köze az Osdolaj Erdőhöz nem volna, tehát ezis comparialtatván elegendő képpen, azon Osdolaj Lakos emberen az fenn meg írt poena duplicaltassék és ... exequaltassék falu szükségére*."

4. Aki másodszor vagy harmadszor is vétkezik, 12 forintra büntettessék „*minden törvény nélkü*l".

5. „*Concludáltatik azis, minthogy több télen az Osdolaj Lakosok a rossz gondviselés miatt, és az víznek, gátoknak, árkoknak nem igazítása miatt más faluba szorulnak az őrölés alkalmatosságára, és annak okáért a Malmos Gazdák tegyenek a molnárok közül egy Malom Bírót, amely malombíróságot esztendőnként a molnárok szerre viseljenek, és az Malom Bírónak egy forintig hatalma légyen minden malmon és molnáron. ... Mikoron gátoknak és árkoknak igazíttása kívántatik, a Malom Bíró rendeljen egy napot, melyre hírt kell adni az Malmos Gazdáknakis, hogy hány szekér*

[314] OZSPI. 1. 1839.
[315] OZSPI. 1. 1848.

s ember kívántatik az gátoknak igazíttására, hogy az dolog had mehessen véghez rendesen, heljesen." Ha valamelyik gazda vonakodna az együttműködéstől, „*és a dolog miatta félbe maradna*", a malombíró 1 forint büntetéssel sújtsa.

6. „*Minden Malmos Gazda maga árkának, mint hogy fel van osztva az árok malmokra, nem külömben hidgyának úgy viselje gondgyát, hogy ha mi fogyatkozás abban tapasztaltatik, és az meg írt poena rajta exequáltatnék, magának tulajdonítsa, ha pedig a Malom Bíró nem solicituskodnék a hibáknak igazításán, s a rossz gondviselés miatt kár következnék, azon kárt a Malom Bíró fizesse meg, ... ha pedig a Malom Bíró solicitus lészen s szavát nem fogadnák, az engedetlen embereken a meg írt poenát exequálhassa.*"

7. Ha valamelyik malomban olyan lopás vagy egyéb kár történnék, amelyből törvényes eljárás származna, illetve ha a fűrészeken valamiféle vita, ellentét támadna, a perlekedő felek a falusbíróhoz és hütöseihez forduljanak. Ne vigyék ügyüket széki bíróság elé.[316]

[316] SÁL. 3. 5−5v.

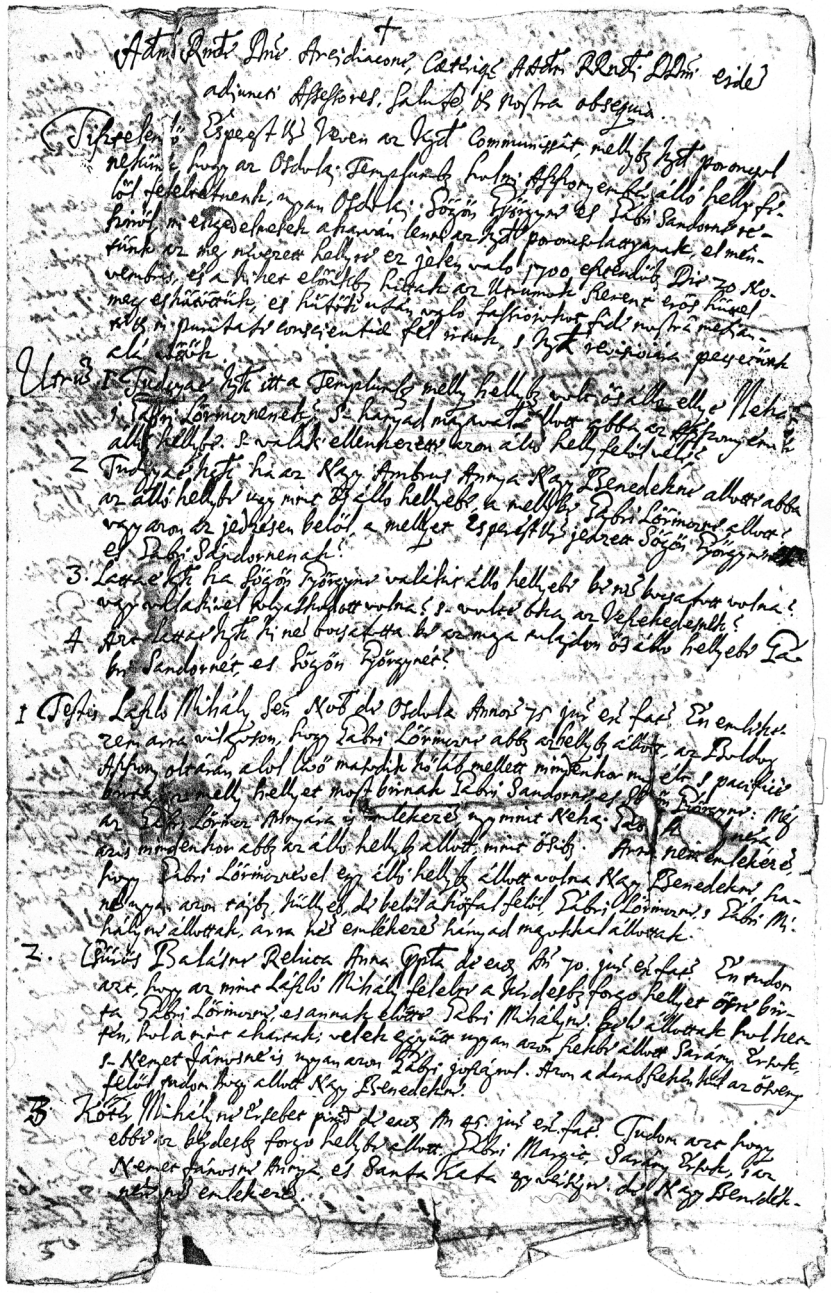

Ozsdolai tanúvallatás részlete (1700)
(OZSPI. 1. 1700)

III.

FALU, FALUKÖZÖSSÉG

Falu és falutörvény

A falu szó a magyar tudományos nyelvben legalább három dolgot jelent: 1. Településtudományi egységet, csoportosan elhelyezkedő telkek, házak együttesét, vagyis a tanyánál nagyobb, városi joggal nem rendelkező épített települést a hozzá tartozó, jórészt mezőgazdasági hasznosítású határral együtt. 2. Bizonyos tájak és bizonyos időszakok kivételével alapszintű közigazgatási egységet. 3. Társadalmi egységet, az egy falunyi népet, a *falusfelek*, az „*egy bíró pálcája alá tartozók*", a „*tanorak kapun belül lakók*" szomszédsági társadalmi csoportját.[317]

Ebben a fejezetben a *falu* szó „közigazgatási, önkormányzati egység" értelmű 2. jelentéséről lesz szó, ami időnként elválaszthatatlan a 3. jelentéstől. Tulajdonképpen itt, ebben az értelmezésben a *falu* szó helyett a *község* szót is használhatnám, de nem teszem, mert a község szó efféle szerepeltetése a XIX. század közepe előtt nem volt jellemző. Ha egy falu lakosainak közösségéről esett szó, inkább *közönség*et mondtak és írtak, de leginkább a „közigazgatási és társadalmi egység" értelmű *falu* szót használták. Erről tanúskodnak a *falu erdeje*, *falu havasa*, *falu hütösse*, *falu kaszáló helye*, *falu lánca*, *fala nótáriussa*, *faluszéke*, *falus bíró* és hasonló kifejezések, amelyekben a *falu* előtag az akkortájt kevésbé használatos *község* szót helyettesítette. Ezért ebben a tanulmányban, ha a XIX. század közepe előtti, feudalizmus kori községről írok, a faluközösség, a községi szervezet, a községi önkormányzat jelölésére a *falu* szót használom. Követem ezzel az 1848 előtti írott dokumentumok stílusát, hangulatát.

Szakirodalmi jegyzetekből, kutató elődök elbeszéléseiből viszonylag korán hírét vettem, hogy Ozsdolának léteznek községi iratai, sőt feudalizmus kori falujegyzőkönyve is van a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltárban. Ez a híradás bátorított arra, hogy a *falu*, vagyis a községi szervezet, illetve a faluközösség működéséről szóló fejezet megírását tervbe vegyem. A faluközösségről, az önkormányzatról ugyanis gyakorlatilag csak akkor lehet érdemben írni, ha a kutató rendelkezésére állnak a község hivatala által „termelt" iratok. A munkálatok során csalódással kellett tapasztalnom, hogy a megyei levéltárba került ozsdolai községi írott dokumentumok mennyisége és minősége nem megfelelő, illetve segítségükkel nem rekonstruálható a községi szervezet teljes működése. A megőrződött iratok száma kevés.[318] Közülük kiemelkedő jelentőségű az 1831. évi havasi erdőper, amely rengeteg hasznos adatot tartalmaz, de nem a faluszervezet működésére, hanem az erdőhasználatra. Ezeket az adatokat az előbbi, II. számú fejezetben hasznosítottam. Ozsdola 1772 és 1828 között vezetett falujegyzőkönyve nem igazán alkalmas forrás az ozsdolai faluközösség, önkormányzat, elöljáróság hajdani működésének, tevékenységének megismerésére.

---

[317] Vö.: BÁRTH János 1996. 120–121., SZABÓ István 1969. 78., 84–101., BÁRTH János 2011. 277–278.

[318] Ezúton fejezem ki köszönetemet Pénzes Lóránd tanár úrnak, egyházi levéltárosnak a Sepsiszentgyörgyön őrzött ozsdolai dokumentumok lefényképezéséért. (SÁL. 1., 2., 3., 4.)

A XVIII. század utolsó és a XIX. század első harmadában az volt a szokás, hogy a falvak nótáriusai a helyi ügyeket, határozatokat rögzítő protokollumkönyv mellett külön jegyzőkönyvet vezettek a felsőbb hatóságoktól érkezett rendelkezések, körlevelek bemásolására, számon tartására. A régi jó ozsdolaiak azonban, valószínűleg spórolásból vagy nemtörődömségből, nem vettek külön protokollumot a körleveleknek, hanem az egyre gyakrabban érkező felsőbb rendelkezéseket bemásolták a falujegyzőkönyvükbe. Ráadásul a falu jegyzői nem tűntek ki szorgalmukkal. Nagyon kevés helyi ügyet vetettek papírra. Mindebből következik, hogy a falujegyzőkönyvnek nevezett, megviselt állapotban megőrződött 1772–1828. évi ozsdolai protokollumkönyvben túltengenek az önkormányzatiság kutatása szempontjából majdnem érdektelen, néha megmosolyogtató, butácska szövegű felsőbb rendelkezések, és elenyészően kevés az ozsdolai história forrásának tekinthető helyi határozat. Néha, bizonyos korszakokban, például az 1830-as években a jegyző szükségesnek tartotta a falu földadományozásainak följegyzését, máskor viszont efféle szöveg nem került a kötetbe. Előfordult, hogy a protokollumba íródott néhány faluszéki döntés, máskor viszont éveken át nem maradt nyoma a *falusbíró* és *hütösei* igazságszolgáltató tevékenységének. A helyi tanács üléseinek, az elöljáróság tevékenységének rendszeres dokumentálása helyett sok esetben csak hevenyészett firkálások emlékeztetnek a felsőbb hatóságok rendeleteivel teleírt kötetben arra, hogy a protokollum falujegyzőkönyv akar lenni. Ide vezetett a falu vezetőinek igénytelensége, hanyagsága. Mindebből következik, hogy a kései kutató a rendelkezésére álló „vérszegény" forrásanyag alapján ahelyett, hogy látná, inkább csak sejtheti a faluközösség hajdani működését, az elöljáróság tevékenységét.

Az 1772–1828. évi ozsdolai falujegyzőkönyv, sok hiányossága ellenére, értékes történeti dokumentumnak számít, mert megőrizte Ozsdola 1774. évi falutörvényének[319] szövegét. Könyvem függelékében teljes terjedelmében közlöm a jeles konstitúciót, (Függelék 19.) itt viszont tartalmilag mutatom be.

A falutörvény bevezetője arról árulkodik, hogy az írásbeliség iránt nem túl fogékony ozsdolaiak nem a maguk jószántából álltak neki falutörvényt írni, hanem a határőrkatonai gyalogezred parancsnoksága és Kézdiszék vicekirálybírája kötelezte őket erre. Teljesíteni akarták a parancsot, és belátták, hogy a helyi szokásjog írásba foglalása a saját jövendőbeli javukat is szolgálja. Ezért falugyűlést tartottak, ahol a katonarendűek, a jobbágyrenden lévők, és a „possessor urak" képviselői egyaránt megjelentek. A gyűlés résztvevői megfogalmazták és írásba foglaltatták „végzéseiket és egyezéseiket", vagyis falutörvényüket.

Az 1. pont fogalmazói elégedetlenül állapították meg, hogy a megelőző években egy idegen főhadnagy beavatkozása miatt Ozsdolán fölborult a régi rend, megszűnt a bíró és a 11 *hütös* „törvénytevő" ténykedése, mivel a *„hütösség szerre bocsáttatott"*, ami nem vált be. Ezért a falugyűlés elhatározta a „*régi törvénytevő hütösség*" újbóli felállítását, mégpedig úgy, hogy a testület összetétele tükrözze a katonarendű és a jobbágyrendű lakosok arányát. A katonarendűek a helyi társadalom kétharmadát tették ki. A bíróval együtt 8 *hütöst* választhattak. Az egyharmadnyi

[319] SÁL. 1. 55–58v. – Közölte: IMREH István 1983. 423–429. A falujegyzőkönyv fogalmára, szerepére: IMREH István 1973. 75–86. A székely falutörvények tudományos jelentőségére: IMREH István 1983. 5–46.

jobbágynak 4 *hütös* járt. A tisztségviselőket nem *szerre*, hanem arra alkalmatos, értelmes személyek közül kellett választani. A *hütösség*et a megválasztott személy akár élete végéig is viselhette.

A 2. pont a bíróválasztás rendjét igyekezett szabályozni. A gyűlés résztvevői a *szerre*, egy esztendőre kijelölt bírót nem tartották jónak, hanem elhatározták, hogy az értelmes, rátermett, törzsökös, marhás gazdák közül szavazatszedéssel kell bírót választani, aki, ha jól végzi dolgát, több esztendeig is viselheti a bíróságot.

A 3. pont szövegéből megtudhatjuk, hogy 1754-ben az ozsdolaiak rendezték mezei határukat, de a „lágy bírák miatt" azóta a közlekedő utak és a közterületek kárára sok foglalás történt. (Közbevetőleg érdemes megjegyeznem a XXI. századi olvasó számára, hogy az *„országutak kijárattattak és köveztetettek volt"* kifejezés nem kövekkel burkolt utakra vonatkozik. A *kikövezés* szót akkortájt „kövekkel való kijelölés" értelemben használták és a határvonalak bejárásai alkalmával is sokszor emlegették!). A falujegyzőkönyv fogalmazói elrendelték, hogy *ugarszer* idején minden határrészre menjenek ki a bírák és esküdtek, és a falu számára vegyék vissza a foglalásokat.

A 4. pont arról intézkedett, hogy a szomszédjuktól földet foglalókat és a legkülönbözőbb károkozókat miként büntessék meg a *hütösök*, illetve hányan, milyen körülmények között végezzék a károk vizsgálatát.

Az 5. pont a határpásztorolás rendjét igyekezett szabályozni. Meghatározta, hogy egy-egy marha kártétele után mennyi hajtópénzt szedhetnek a határpásztorok.

A 6. pont arról intézkedett, hogy a határpásztorok, ha nem tudják kinyomozni a fűben és gabonában lelt (valószínűleg legeltetési) kár okozóját, maguk kénytelenek a kárt megtéríteni, amennyiben a károsult gazda három hütössel „megláttatta", vagyis igazoltatta a károkozást.

A 7. pont előírta, hogy a korábbi idők gyakorlatával ellentétben a *bébíró possessorok*, vagyis a más helységben lakó ozsdolai földbirtoklók is fizessenek a határpásztoroknak évi határőrzési díjat.

A 8. pont egy régi „örökös szokást" elevenített föl, amikor kimondta, hogy boglyába rakott széna és kévébe kötött, kolongyába rakott gabona ellopása esetén a határpásztorok nem kötelesek fizetni a károsultnak.

A 9. pont az idő előtti, illegálisan végzett fűkaszálók büntetéséről intézkedett.

A 10. pont a *határkertek*, vagyis a közcélú kerítések rendszeres készítésének, javításának szükségességét tudatosította. A kerítések gondozását a plébános és a kántor telkének kivételével *füst után* minden családnak végeznie kellett, *tized* néven emlegetett tíz házankénti csoportokba szervezve.

A 11. pont visszaállította a *Tölgyavas* nevű erdő tilalmas voltát, és intézkedett arról, hogy a törzsökös lakosok mikor és mennyi fát igényelhetnek onnan, pl. temetéskor keresztfának, építéskor pincegerendának, küszöblábnak, csűrajtó-saroknak stb. Ugyancsak tilalmasnak jelölte ki az *Akasztófa,* a *Halottak erdeje* és a *Kurta tartománya* területét.

A 12. pontban jelezték az ozsdolaiak, hogy erdejükbe 6 másik falunak *béerdölési joga* van. Emiatt a szabad erdő pusztul. A *béerdölők* erdei vadgyümölcsfákat is levágnak és károkat okoznak az ozsdolaiak kerítés nélküli erdei kaszálóiban.

Büntetést helyeztek kilátásba azok számára, akik az erdei kaszálókat és a gyümölcstermő fákat rongálták.

A 13. pont az erdőbeli tüzek okozóit kívánta büntetni. A szövegben nem esett róla szó, de valószínűleg az égetéses erdőirtást végzők közül került ki a legtöbb erdei tűzokozó.

A 14. pont a falusbíró tekintélyének helyreállítását szorgalmazta.

A 15. pont a falu érdekében eljárók napidíjának mértékét határozta meg.

A 16. pont az állatlevágás és a húsárulás módját írta elő.

A 17. pont a hamis mértékek használatát tilalmazta.

A 18. pont a lopások büntetését szabályozta.

A 19. pont a mások által kivágott fák ellopásának igyekezett gátat szabni.

A 20. pont olyan esetre helyezett kilátásba büntetést, ha valamelyik ozsdolai lakos a „maga neve alatt" alattomban az erdőlésre nem jogosult barátját, atyjafiát segítette ozsdolai erdőléshez.

A 21. pont tilalmazta a Szent Mihály-nap előtti erdei vadalma-szedést.

A 22. pont a más faluban lakóknak, a cigányoknak és csavargóknak megtiltotta a halászatot Ozsdola területén.

A 23. pont nem könnyen értelmezhető szövegének tanulsága szerint a tilalmas erdőkbeli faosztás 10 házankénti csoportok szerint történt. A falutörvény fogalmazói azt igyekeztek megtiltani, hogy a „tízbe" más falusi idegen bekerüljön, illetve a „tíz" valamelyik tagja két részt vágjon. A kapott fát a helyszínen, az erdőben nem lehetett eladni, csak hazahordás után, otthon.

A 24. pont arról intézkedett, hogy a possessorátus urak is vállaljanak részt az erdő őrzésében.

A 25. pont előírta, hogy a falusbíró novemberben készítsen számadást.

A 26. elnagyolt szövegű pont nehezen értelmezhető. Fogalmazója talán a háromnyomásos gazdálkodásra utalt.

Fórumok és tisztségviselők

A XVIII. században és a XIX. század első felében a jelentős döntések előtt a falusbíró falugyűlést hívatott össze, amelyen megjelenhetett a falu minden rendűrangú családfője. Az efféle összejövetelt *„az ozsdolai communitás közönséges gyűlése"* néven emlegették, de *teljes gyűlés*nek is nevezték. Az igazán fontos gyűléseken a földesúri szerepben tetszelgő *possessor urak*, illetve képviselőik, az *udvarbírák* és *gondviselők* is részt vettek. A jegyzőkönyvek mindig hangsúlyozták, hogy a nagy súlyú döntések a katonarendűek, a jobbágyok, a nemesek, különösen pedig a *possessor urak* egyetértésével születtek. Falugyűlést tartottak Ozsdolán többek között 1774. december 7-én, a falutörvény elfogadásakor, 1813. június 10-én, amikor a falu átadta a megyének a templomépítés előmozdítása céljából a *Halottak erdejét*, 1819. november 28-án, amikor a kommunitás egyezséget kötött egy vitatott kiterjedésű *Első nyír*-i papi kaszálóról.[320]

[320] SÁL. 1. 55–58v., OZSPI. 1. 1813., 1819.

Az utóbbi évtizedek erdélyi történeti irodalmában[321] többször utalás történt arra, hogy bizonyos székely falvakban, elsősorban Háromszék és Csíkszék területén, a katonarenden lévők és a jobbágyrenden lévők külön-külön bíró pálcája alá tartoztak. A katonarendűek bíróját *falusbíró*nak, *katonabíró*nak, *militáris bíró*nak, *szabad bíró*nak nevezték. A katonarendhez nem tartozók bíróját *parasztbíró*nak, *jobbágybíró*nak, *provinciális bíró*nak titulálták.

Egyelőre várat magára annak a tanulmánynak a megszületése, amely egy-két kiváló példa alapján bemutatná, hogy miként működött ez a helyi „kettős hatalom". A tanulmány megszületéséhez elő kellene kerülni néhány, de legalább egy olyan falujegyzőkönyvnek, amely a nyelvi adatokon túl érdemleges információkat tartalmaz az egy kommunitáson belüli két rétegbíró és két rétegesküdtség egyidejű működéséről.

A leendő tanulmánynak az alábbi kérdéseket kell megválaszolni:

1. A *katonabíró* és a *jobbágybíró* kifejezések, mint nyelvi adatok valóban két egyenrangú bíróra vonatkoznak-e a hozzájuk tartozó katonarendi és jobbágyrendi *hűtösök* egyenrangú testületeivel?

2. Ha igen, akkor miként működött egymás mellett a két bíró és a két testület? Hogyan osztoztak meg a feladatokon? Melyik hozott határozatokat, illetve együtt határoztak-e a falu egészét érintő ügyekben, pl. a határhasználat, a határkertek, a közmunkák, az állatpásztorlás, pásztorfogadás stb. kérdéseiről? Külön-külön vezettek-e protokollumot, vagy egy jegyzőkönyvbe írták a katonabírói és a jobbágybírói végzéseket? Külön készített-e számadást a katonabíró és a jobbágybíró? A falu jegyzője mindkét bírót és mindkét testületet szolgálta-e?

3. Ha nem volt egyenrangú a két bíró és a két testület, akkor milyen alá- és fölérendeltségi viszony volt köztük? Nemhogy a két bíró emlegetése csak játék a szavakkal, mivel a két kifejezés létezése nem jelentett valóságos „kettős hatalmat"? A katonabíró volt a tényleges falusbíró, és mellette a jobbágyrendű *hűtösök* egyike viselte a jobbágybíró címet, mint a falusbíró segítője, helyettese a jobbágyrendű lakosok körében?

Mivel Ozsdola falujegyzőkönyvének tartalma, a fentebb leírt okok miatt, nem túlzottan fényes, másrészt megfelelő irodalmi párhuzamok sem léteznek, ebben az ozsdolai könyvben nem vállalkozhatok a felsorolt sarkalatos kérdések és sok társuk megválaszolására. Inkább csak nyelvi adatocskákat rendezek egymás mellé a *Fórumok és tisztségviselők* című fejezetben. Szükségesnek tartottam azonban a kérdések megfogalmazását, mert bízom abban, hogy az erdélyi önkormányzat-történeti, társadalomtörténeti kutatás a következő években sikeresen megválaszolja azokat.

A történeti irodalom alapján nem egyértelmű, hogy a határőrkatonai szervezet 1764. évi felállítása után kialakított kettős bírói intézmény létrehozását ki, melyik hatalmi testület, mikor rendelte el. Ehhez a témához Ozsdola históriája nyújthat némi tanulságos adalékot.

Tíz évvel a székely határőrkatonai szervezet létrehozása után, 1774-ben Ozsdola hangadó személyiségei falutörvényt írattak. Ebben a falutörvényben szó sincs „kettős hatalomról", külön katonabíróról és jobbágybíróról. Csak *falusbíró*t

[321] BÁRTH János 2012. 83–85., PÁL-ANTAL Sándor 2002. 297., EGYED Ákos 1981. 47.

emlegettek és egységes *hűtösség*et, amelybe a társadalmi rétegek arányának megfelelően 8 tagot a katonaszékelyek, 4 tagot a jobbágyok közül kellett választani.

Ellenben a falutörvény születése után két évvel, 1776-ban már együtt jegyezték föl Fejér Simon *katonabíró* és Csillag Gergely *jobbágybíró* nevét. Az első 19 magyar forintot, a második 10 magyar forintot vett föl Lipse és Musák havasok árendájából.[322] Az adat létezésére két magyarázat lehetséges: 1. Az 1774. évi falutörvényből kifelejtették a *jobbágybíró* intézményének leírását, ami meglehetősen abszurd feltételezés, ámbár Ozsdola történeti írásbeliségében minden lehetségesnek látszik. 2. A jobbágybírói funkció 1774 és 1776 között alakult ki.

A falugyűlést nem lehetett lépten-nyomon összehívni, községi ügyek, bajok, elintéznivalók azonban mindig adódtak. Ezért a legtöbb határozatot az esküdtek tanácsa hozta meg. Ezt a határozatlan időre választott testületet Ozsdolán valószínűleg nem tanácsnak nevezték, hanem legtöbbször a *hütösség* kifejezéssel illették, utalva arra, hogy a falu *hütös*nek mondott esküdtjei vettek részt az ülésein. A *faluszéke* szót is ritkán használták. Ha valamelyik ozsdolai lakost sérelem érte, „*a becsületes hütösség eleibe*" terjesztette panaszát.[323] Fontosabb határozatok meghozatala előtt a hütösség testületének ülését kibővítették. Így cselekedtek 1796 egyik meg nem határozott napján: *„öszvegyűlvén az osdolai Hütösség és Comonitás, Possessorátus Urakkal együtt tőnek olj Conclusumot…"*[324]

1782-ben „*Falu Hütössei pro Anno 1782"* címmel az ozsdolai jegyző két felsőbb rendelkezés szövege közé ékelve sorszámozottan beszorította a falujegyzőkönyvbe a megválasztott ozsdolai hütösök névsorát: 1. Bartók István, 2. Zsögön István, 3. Szőcs István, 4. Lukács Kelemen, 5. Tóth György, 6. Lázár Emre, 7. Zsögön Sámuel, 8. Kresztélj Ferenc, 9. Keresztélj János, 10. Kóter Pál, 11. Barics István, 12. Szőcs Ferenc.[325]

A fenti listában szereplő személyek többsége katonarenden lévő székelynek számított. A falutörvény szerint négy főnek jobbágy jogállásúnak kellett lenni. A nevek alapján feltételezhető, hogy Keresztélj Ferenc, Keresztélj János és Barics István a jobbágyságot képviselte.

A XVIII. században és a XIX. század első felében ritkán vetettek papírra határozatot anélkül, hogy a határozathozatal alkalmával jelen lévők nevét ne írták volna aláírás vagy névíratás formájában a megörökített szöveg végére. Így a fontosabb írott dokumentumok jeles paradéi a különféle helyi rangoknak és tisztségneveknek.

1782-ben, amikor Ozsdola falu két szántóföldet adományozott Veres János Deák, ozsdolai kántor számára, a föld átadásáról szóló iratot 9 személy írta alá: Bartók István gyalogkatona falusbíró, Kóter Antal lovaskatona, valamint 7 községi esküdt. A *Falu hütösse* titulussal szerepelt az aláírók és a névíratók között: Finna József, Molnár Jakab, Keresztély János, Szőcs István, Zsögön Sámuel, Tóth György, Zsögön István.[326]

---

[322] SÁL. 1. 2v.
[323] SÁL. 1. 61., 61v.
[324] SÁL. 1. 72.
[325] SÁL. 1. 59v. – A 12. sorszámú Szőcs Ferenc után, magyarázat nélkül, sorszám nélkül még két név szerepel: Bandi József és a bíróviselt Finna József.
[326] OZSPI. 1. 1782.

1813-ban, amikor Ozsdola faluközössége átadta a *Halottak erdejét* a templomnak, az adományozási iratot Szőcs László falusbírón kívül viszonylag sokan aláírták. *Ozsdolai hütös* titulussal szerepelt az aláírók között Gondos Antal, Gabri Lőrinc, Bándi Emre, Szabó László, Bartók Ádám.[327]

Az Ozsdolán keletkezett vagy Ozsdolával kapcsolatos történeti írott dokumentumokban viszonylag gyakran szerepelt az ozsdolai községi bíró, mint a falu vezetője, illetve képviselője. Funkcióját írták *falusbíró*nak, *szabad bíró*nak, *katonabíró*nak egyaránt.

Alább a teljesség igénye nélkül felsorolok néhány ozsdolai bírót. Neveik után zárójelben jelzem azt az esztendőt, amikor írott forrásban szerepeltek.

A XVII. századból: Tóth Balázs (1640)

A XVIII. századból: Feir Miklós (1703), Fejér Péter (1751), Fejér Simon (1776), Pásztor Tamás (1777-1778), Finna József (1781), Bartók István (1782), Kapi István (1788), Kóter Antal (1789-1790), Fejér Ferenc (1791), Gabri Ferenc (1793), Szőts István (1794), Borbát Ferenc (1798), László József (1796), Bandi Antal (1797), Kerekes János (1798), Ferenc Bálint (1789), Itó György (1799)

A XIX. századból: Fejér Péter (1803), (1808), Szabó László (1809), Szőts László (1813), Bartók János (1813), Gondos Antal (1807), (1816), Dénes Ferenc (1818), Tóth Ferenc (1819), Zsögön György (1822), (1823), (1829), Finna János (1824), (1825), Bögözi Mihály (1826), (1827), Páll József (1828), Ferencz János (1829), (1837), Mihály Gáspár (1830), Vargyasi Ferenc (1831), Ferencz György (1834), Dénes Ignác (1835), Tóth Ferenc (1839), Fábián Ferenc (1843), Bándi István (1846-1847), (1853), Dénes Ferenc (1850), László Dávid (1851-1852), Bögözi Imre (1860), Finna Dávid (1873), Lázár Dávid (1896), Zsögön István (1899).

Az ozsdolai *jobbágybíró*kat legtöbbször a XVIII. század utolsó negyedében emlegették a falusbírói számadásokban. Különféle pénzeket, talán valamiféle járadékot vettek föl a falu kasszájából, amelyet azután a falusbíró a kiadások között szerepeltetett.[328] Előfordult, hogy községi földet kaptak árendába.[329] Volt rá példa, mégpedig 1789-ben, hogy a jobbágybírót *parasztbíró* megnevezéssel emlegették.[330]

Alább a teljesség igénye nélkül megemlítem néhány ozsdolai jobbágybíró nevét, azzal az évvel, amikor valamelyik írott dokumentumban szerepelt: Csillag Gergely (1776), Hegedűs János (1778), (1795), Szejke Ferenc (1785), Barics István (1789), Molnár Jakab (1790), Ráduly Gergely (1796).

A jobbágybíró témakörénél említem meg Keresztély János titulusát, aki *provinciális hütös* megjelöléssel íratta rá a nevét egy 1818. évi egyezséglevélre.[331] Bizonyára a jobbágyrenden lévőket képviselte az ozsdolai *hütösség* testületében.

---

[327] OZSPI. 1. 1813.
[328] SÁL. 1. 3v., 4., 5v., 54v., 111v.
[329] SÁL. 1. 117.
[330] SÁL. 1. 54v.
[331] OZSPI. 1. 1818.

Faluszéke

Az ozsdolai *hütösség*, más falvak választott vezetőségéhez hasonlóan, a feudális kor szokása szerint nem csak közigazgatási határozatokat hozott, hanem alapszintű igazságszolgáltatási feladatokat is ellátott. Ha valamelyik ozsdolai lakost károsodás, sérelem érte, például a pásztor elé adott borjúja elpusztult, rokonai kisemmizték az örökségből, földjét elszántották, erdei kaszálóján a füvet lelegeltették, terményét, ruháját, szerszámát ellopták stb., panaszával a *hütösség*hez fordult. A testület kivizsgálta az ügyet, meghallgatta a bepanaszolt személyt, szükség esetén tanúkat szólaltatott meg, bejárta a vitatott területet, majd ítélkezett, *deliberátumot* fogalmazott meg. A panaszt és a vele kapcsolatos döntést időnként a jegyző beleírta a falujegyzőkönyvbe. Végtelenül sajnálatos, hogy a történeti irodalom által *faluszéke*[332] névvel illetett igazságszolgáltató fórum megtárgyalt ügyei és deliberátumai Ozsdolán csak ritkán érdemelték meg a papírt, a tintát és jegyzői fáradságot. Elsősorban a XVIII. század utolsó negyedéből, főleg 1785 tájáról maradtak fenn ilyen protokollumkönyvi bejegyzések. Alább, ízelítő gyanánt bemutatok néhány *faluszéke* elé vitt panaszt és a velük kapcsolatos *hütösségi* intézkedést, határozatot.

1784-ben vita támadt egy ozsdolai jogszokás értelmezése körül. Igaz, az 1774. évi falutörvény 12. pontjában már emlegették az erdei irtáskaszálók kerítetlenségét, mint régi ozsdolai szokást, ez azonban nem zavarta Hosszú Mihály és Szabó Antal katonarendű székelyeket, hogy kóborló marháikat tilalmas időben szabadon jártassák az erdőben. Hírét vevén a kártételeknek, Finna József, Finna István és Lázár Emre lovaskatona rendű gazdák két gyalogkatona rendű segítővel elindultak a havasba, hogy a *„keringő ökröket”* behajtsák és ezáltal megkíméljék szénafüveiket a pusztulástól. Az ökrök gazdái, Hosszú Mihály és Szabó Antal a havasba tartók elé álltak és a következő szókkal akadályozták meg kártevő marháik behajtását: *„Ezeket a marhákot kegyelmetek nem hajcsák bé, mivel a falunknak nem törvénye, hogy kert nélkül valaki tilalmasba tarcsa az erdőn lévő széna füvét.”* Panasztétel után, 1785-ben a faluszéke megtárgyalta az ügyet, és a kártevőket, a *potentiáriusokat* 4 szán széna kártérítésre kötelezte. A testület tanulságos indoklással vezette be az ítéletet: *„Mivel 60 és 70 esztendős emberek recognicaljak, hogy a memoria hominum Usussa és Törvénye volt Osdola falvának, hogy az Erdőn levő kaszáló helyek és széna füvek Kert nélkül tilalomban observáltassanak Szent György nap után ameddig a kaszálás ideje el végződik.”*[333]

1786-ban László Mihály gyalogkatona igényt támasztott Dániel József gyalogkatona *„bennvaló jószágára”*, vagyis beltelkére. Követelését a faluszéke előtt próbálta eredményessé tenni. A peres felek régi családi iratokkal igyekeztek bizonyítani a telekhez való jogosultságukat. Többek között előkerült egy 1691. évi kontraktus, amelyből világossá vált, hogy a vitatott beltelket a XVII. század végén Demeter Istvánné Nagy Ilona örökölt *„jószágának”* tartották. Egy 1744. évi dokumentumból pedig arra derült fény, hogy a hajdani tulajdonos Demeter Istvánné Nagy Ilona az

[332] IMREH ISTVÁN 1983. 70–88.
[333] SÁL. 1. 61.

alperes Dániel József dédöreganyja volt. Ezért a faluszéke László Mihályt elmozdította keresetétől. A vitatott beltelek Dániel Józsefé maradt.[334]

1783-1785 táján sokat békétlenkedett egymással két ozsdolai földszomszéd, Dániel József gyalogkatona és Vitályos Ferenc lovaskatona. Vitályos Ferenc önhatalmúlag elszántott néhány borozdányit Dániel József földjéből, állítván, hogy az a keskeny földterület az övé. 1785-ben Dániel József panaszt tett a faluszékén, amely megvizsgálta az ügyet, majd elrendelte, hogy Vitályos Ferenc adja vissza a vitatott földsávot és *„Falu törvénye szerint 1 forinton maradjon."* Az áhított béke azonban nem állt helyre. Dániel József újabb panaszt tett. A felek azt szerették volna, *„hogy az egész Törvénytevő hütösséget levigyék azon contraversiában forgó szántóföldre".* 1785. május 11-én a *hütösök* kimentek a helyszínre és ott próbáltak igazságot tenni: *„Daniel Joseph és Vitájos Ferencz őkegyelmek földök között 4 gödröt ástak, oly móddal, hogy azon 4 gödör aliniájában köz gyep maradgyon és a 4 gödörbe 4 határ követ vigyenek." A hütösség* végzése értelmében Vitályos Ferenc kénytelen volt megtéríteni Dániel Józsefnek az elszántás miatt keletkezett 1783. évi gabonakárt, *„két véka fekete borsós árpát és két véka zabot*."[335]

1785. szeptember 14-én a Tóth família és Gabri Ferenc földbirtoklási vitáját tárgyalta az ozsdolai faluszéke. A *deliberátum* bevezető szövege szerint: *„Lévén praetensiojok gyalog katona Tóth György és Tóth Ferenczné lovas katonánénak őkegyelmeknek egy fél al szántó föld végett, melyis vagyon az Osdolai felső határban kis hegy megett a lemhényi útra menő lábban… ugyan Osdolai lovas katona Gabri Ferencz őkegyelme ellen.*" A felek régi levelekkel és hat tanú felsorakoztatásával próbálták bizonyítani igazukat. A „bizonságok" azonban nem világosították meg a föld sorsának fordulatait. A faluszéke nem tudott dönteni. Átmenetileg Gabri Ferenc kezén hagyta a birtokot. Felszólította a vitatkozókat, hogy szerezzenek jobb dokumentumokat igazuk bizonyítására.[336]

A határpásztorok tevékenysége mindig adott munkát a faluszéke számára. Ha nem voltak elég éberek, az állatok által okozott károkat a károsultak a határpásztorokkal igyekeztek megfizettetni. Ha túl éberen őrködtek, és a károkozó állatok gazdájával büntetést fizettettek, a büntetésfizetésre kötelezett gazda nehezen nyugodott bele sorsába. Előbb-utóbb panaszt tett a határpásztorok ellen.

1793-ban Ferenc Mihály lovaskatona panaszolta, hogy a határpásztorok hanyagsága miatt *„két véka törökbúza beli kára"* esett. Kérte a kára megtéríttetését. A határpásztorok azt a gyanút igyekeztek kelteni, hogy a Gondosné néven emlegetett asszony akkortájt éppen „behajtott" lova okozta a kárt. Ezáltal akartak megszabadulni a kártérítésfizetési kötelezettségtől. A hütösök megállapították, hogy a kárt sertések okozták, vagyis a határpásztorok érvelése hamis. A faluszéke úgy rendelkezett, hogy *„a határ pásztorok tartoznak megfizetni a 2 véka török búzát Ferenczi Mihájnak."*[337]

Úgy látszik, Ferenc Mihály rossz viszonyban volt a határpásztorokkal, vagy földje feküdt kártételnek különösen kitett helyen, mert 1793-ban más alkalommal is

---

[334] SÁL. 1. 63., 63v.
[335] SÁL. 1. 61v.
[336] SÁL. 1. 62., 62v.
[337] SÁL. 1. 93v.

bepanaszolta a határpásztorokat, ezúttal „*8 véka haricska béli káráért.”* A faluszéke a panaszosnak adott igazat. A határpásztorok kénytelenek voltak megfizetni a kárt.[338]

Szászfalvi Bardócz András lovaskatona 1794 márciusában panaszt tett az ozsdolai faluszéke előtt Kapi István határbíróra, mivel a határpásztorok gondatlansága miatt 1793-ban „*két szekér széna béli kára”* lett „*az Osdolai alsó határban Tákháza nevezetű helyben.”* A vád igaznak bizonyult. A faluszéke pénzbüntetésre ítélte Kapi Istvánt.[339]

1793-ban Ferenc István ozsdolai lovaskatona panaszt tett a faluszéke előtt Zsögön Mojzes gyalogkatona ellen, mivel az 1792-ben, amikor *határbíró* volt, minden ok nélkül saját kezűleg megütötte a panaszkodó két süldő sertését. Az eset alapos bizonyítása után a *hütösök* pénzbüntetésre ítélték Zsögön Mojzest.[340]

1794-ben „*Küs Nyujtódi”* lovaskatona, Kerepeczi István vádolta a faluszéke előtt Bándi Antal ozsdolai határbírót, amiért 1794-ben a megvádolt tisztségviselő „behajtatta” a panaszos személy 7 szarvasmarháját az „*Osdolai Tavasz tallóról”,* sőt marhánként 12 denár büntetést is fizettetett. Azzal az indokkal kért felülvizsgálatot, hogy a marhák behajtása idején az ozsdolai határ „*bészabadult volt”*. A hütösség felszólította Kerepeczi Istvánt, bizonyítsa be, hogy „*határ szabaduláskor esett a hajtás”.*[341]

A gazdák és szolgáik, béreseik viszonya sok esetben járt együtt vitatkozásokkal. Nem ritkán a faluszékének kellett igazságot tenni, ha a hatalmukkal visszaélő gazdák vagy a hanyag szolgák miatt elmérgesedett valamely gazda és szolgája kapcsolata.

1793-ban Mátyás János ozsdolai lovaskatona nem akarta megadni előző évi szolgája bérét, mert a szolga károkat okozott neki. A *hütösség* úgy döntött, Mátyás János adja meg a kialkudott bért, de a szolga is fizesse meg a 22 dénárnyi kárt.[342]

Sok panasz okozói voltak az állatpásztorok, akiknek munkája, gondatlansága bőven adott okot bizonyos gazdák elégedetlenségére.

1795. május 19-én tárgyalta a faluszéke Fejér Ferenc gyalogkatona panaszát, aki András János előző évi pásztort okolta egy lova „elkárosodásáért”. A hütösök vizsgálódása során kiderült, hogy 1974. november 1-jén a Fejér család lova nem került a pásztor elé, a *mezei csordába*. Állítólag az erdőbe akarta hajtani a gazdája, de a faluból elkóborolt a *vetésmezőre*, ahol farkasok támadták meg és végeztek vele. A pásztor megnyúzta. A faluszéke ítélete a ló „elkárosodása” miatt nem marasztalta el András Jánost, mivel az állat nem járt a csordájában a farkasok támadásának napján. Kötelezte viszont a hütösök ítélete a pásztort arra, hogy a lóbőrt a patkóval adja vissza Fejér Ferencnek.[343]

1786. november 29-én Ferenc István ozsdolai lovaskatona panaszt tett a faluszékén Oláh Bokor Ozsdolán tartózkodó juhpásztor ellen. Azzal vádolta, hogy a

---

[338] SÁL. 1. 94.
[339] SÁL. 1. 95.
[340] SÁL. 1. 95.
[341] SÁL. 1. 96.
[342] SÁL. 1. 94.
[343] SÁL. 1. 97v. Előzménye: SÁL. 1. 96v. – Közölte IMREH István 1973. 218.

juhász 8 esztendős Jancsi nevű fiacskája elől veszett el 6 juha. A hütösök megállapították, hogy a fiúcska nem hibáztatható az állatok eltűnéséért. Oláh Bokort felmentették Ferenc István vádjai alól.[344]

1786. március 21-én foglalkozott a megyeszéke Csűrös István gyalogkatona panaszával, aki azzal vádolta Ozsdolán lakó Berszán György juhpásztort, hogy az előző ősszel a *„juhoknak elhányásakor nem adta kezére”* két szürke juhát. A juhász nem átallotta azt állítani, hogy ő tavasszal át sem vette az állatokat. A faluszéke arra kötelezte a pásztort, hogy a két juhért kárpótolja Csűrös Istvánt. Az ítéletet tanulságosan indokolta a testület. Az volt a döntő érve, hogy a gazda *„a juhokra járandó bért megfizette”,* a juhpásztor pedig a *„juhbeli hasznát”*, vagyis a juhok után járó *„túrót és ordát megatta Csűrös Istvánnak.”*[345]

1785-ben, amikor a *makkos pásztorok* hazahajtották a faluba a makkon hízlalt sertéseket, vagyis *elhányáskor* Vajda László ozsdolai gazda nem találta a maga sertését. Hazavitt egy másikat, Hegedűs Józsefét, amelyet *„meg is ölt”.* Hamarosan előkerült a keresett sertés, amelyet Vajda László ugyancsak hazavitt. Ezáltal Hegedűs Józsefet nagy kár érte. A faluszéke arra kötelezte Vajda Lászlót, hogy fizessen 1 forint 50 dénárt a károsult Hegedűs Józsefnek.[346]

Más terményének, élelmiszerének, ruhájának, pénzének eltulajdonítása, magyarán a lopás, mindig előkerült a faluszéke megtárgyalandó ügyeinek sorában.

1794-ben Hegedűs József jobbágy panaszt tett Gergely István gyalogkatona ellen „*egy darab zabjának el aratása*” miatt. A *hütösség* a zab eltulajdonításáért pénzbüntetésre kötelezte Gergely Istvánt.[347]

1790-ben Finna János gyalogkatona *„megkaszálta volt… az Osdolai felső határban Pap országán málnás fejire béfüggő Nyires parlag”* nevű helyet. Ezzel megkárosította a terület gazdáit, a *„Fejér fiakat”.* A *hütösség* arra kötelezte Finna Jánost, hogy adja vissza a szénát, vagy térítse meg az árát.[348]

1794-ben ifjabb Fejér Ferenc gyalogkatona szénát lopott a testvérétől, Fejér Antaltól. A panaszos megfogalmazása szerint: *„a lakházoknál való csűrökből furtim egy bugja szénája el lopatott.”* A faluszéke körültekintően megvizsgálta az ügyet. Megállapította, hogy ifj. Fehér Ferenc járt a csűrben, más viszont nem. Következésképp, ő lopta el a szénát. Ezért a hütösség a kár megtérítésére kötelezte.[349]

1783-ban Bartók István gyalogkatona panaszt tett Lengyel László gyalogkatona fiára, Lengyel Mihályra, aki a panasztevőnél szolgált, bejárt a házába, ahonnan almát és szalonnát lopott. A felek a faluszéke előtt megegyeztek. A károkozó átadta a károsultnak a maga 1 forintot érő *bundá*ját.[350]

Több évig elnyúlt Gondos János lovaskatona és Gondos Ferencné viaskodása egy ellopott „*cedele*” vagy „*condra*” miatt az 1790-es évek első felében. 1793. már-

---

[344] SÁL. 1. 63v. – Vö.: IMREH István 1973. 183.
[345] SÁL. 1. 62.v.
[346] SÁL. 1. 65.
[347] SÁL. 1. 96v.
[348] SÁL. 1. 94v.
[349] SÁL. 1. 96. – A *furtim* szó nem fordul elő az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárban, az ozsdolai jegyző viszont nagyon kedvelte a XVIII. század végén. Jelentése: lopva, észrevétlenül, titkon, alattomosan. Vö.: BAKOS Ferenc 1974. 284.
[350] SÁL. 1. 65.

cius 13-án Gondos János azt állította, hogy a *cedelét* Gondos Ferencné lopta el, mivel a „*cedele kőtejit a Gondos Ferencné asszony elő ruháján meg találták volna.”* Volt olyan tanú, aki úgy tudta, hogy Gondos Ferencné a lopott „*condrát”* eladta. A vizsgálat során annak gyanúja is fölmerült, hogy Gondos Jánostól egy „selyem ruhát” is elvitt a gyanúba keveredett asszony. Erre a vádra a meghívott tanúk nem tudtak felelni, ezért a faluszéke az ítéletet elnapolta. 1795. február 11-én újra előkerült az ügy. A faluszéke üléséről készített feljegyzés arról árulkodik, hogy a *furtim*, vagyis „titkon, alattomosan” ruhákat lopkodó Gondos Ferencné maga is lovaskatona renden lévőnek számított, miként a károsult Gondos János. Az ügy tárgyalása 1795. március 10-én folytatódott. Akkor a jegyző az alábbi tanulságos sorokkal foglalta össze a tényállást: „*Praetendálja Osdolai lovas katona Gondos János eőkegyelme Osdolai lovas katona Gondos Ferencznén egy szép viseletlen condrát, egy új sejem ruhát, a mely Gondos Ferenczné asszony által furtim a praetendens Gondos János curiajából el lopattak volt még 1793-dik esztendőben.”* A tanúk vallomásai alapján a *hütösség* úgy döntött, hogy Gondos Ferencné fizesse meg Gondos Jánosnak az ellopott ruhafélék árát.[351] A fent idézett szövegekből látható, hogy a „paraszti, férfi hosszú daróckabát” jelentésű *cedele* szó és a „darócposztó”, vagy „vastag, fehér posztó daróckabát” jelentésű *condra* szó ugyanarra a ruhadarabra vonatkozott.[352] A *cedele* és a *condra* szó szinonimaként használt voltát támasztja alá egy 1795. évi ozsdolai eset, amikor a faluszéke elmarasztalta Kiss György jobbágyot, az ozsdolai csorda pásztorát, amiért az nem adta meg fiatal bujtárjának azt a megígért ruhadarabot, amelyet a jegyzőkönyvi bejegyzés írója egyik sorban *condrá*nak, másik sorban *cedelé*nek nevezett.[353]

Nem maradhatott ki a faluszéke élé került ügyek sorából az ozsdolai lakosok civakodása, veszekedése sem.

1789-ben a gyalogkatona renden lévő Kerekes Borica asszony és leánya, Hegedűs Józsefné megverték gyalogkatona Huszár Józsefnét. Előzőleg Kerekes Borica házbérbe adott Huszár Józsefnének egy ozsdolai házat. A verekedés napján a faluszéke által végül elmarasztalt Kerekes Borica a leányával elment a bérbeadott házhoz „*tök szedni”*. Szóváltásba keveredtek a ház bérlőjével. Kölcsönösen „megtépték” egymást, majd az anya és leánya hosszasan ütlegelték, véresre verték Huszár Józsefnét.[354]

A falu pénzügyei

Az 1770-es és az 1780-as években előfordult, hogy falusbírói számadásokat is beleírtak Ozsdola falujegyzőkönyvébe. Így maradt meg például Benke József „*ozsdolai bíró”* 1785. évi, Kopi István „*katona bíró*” 1788-ról szóló 1789. évi, Kóter Antal 1789-1790-ről szóló 1791. évi számadása.[355] Sajnálatos, hogy a XVIII. század közepéről és a XIX. század első feléből nem áll a kutató rendelkezésére falusbírói

[351] SÁL. 1. 94v., 96v., 97.
[352] SZT. I. 1136., 1216–1218., UMTSZ. I. 670., 717–718.
[353] SÁL. 1. 102.
[354] SÁL. 1. 63v., Vö.: IMREH István 1973. 273–274.
[355] SÁL. 1. 3v., 5v., 54., 111–111v.

számadás. A fellelhető néhány adatból fölöttébb nehéz bemutatni a kommunitás gazdálkodását, a falu pénzügyeinek alakulását.

A fennmaradt falusbírói számadásokból látható, hogy az elkészült pénzügyi kimutatásokat falugyűlésen felolvasták a népnek. A számadási falugyűlést 1789-ben július 29-én, 1785-ben október 25-én, Dömötör előnapján, 1791-ben január 28-án tartották, tehát egy viszonylag rövid időszakon belül sem volt állandó időpontja az összejövetelnek.

A bírói számadás a falu bevételeit és kiadásait sorolta fel kisebb-nagyobb alapossággal. Az összesítések után következett a maradvány vagy a hiány kimutatása. A maradványt a leköszönő bíró ünnepélyesen átadta az új bírónak, aki azt a következő évi számadás készítésekor a bevételek elején szerepeltette.

Az 1770-es és az 1780-as években Ozsdola falunak az alábbi forrásokból származtak bevételei: 1. *Lipse* és *Musat* havasok árendájából, 2. Szántóföldek és kaszálók árendájából, 3. *Bennvaló jószág*ok, vagyis beltelkek, valamint kisebb földdarabok, pl. erdőszéli bokros helyek eladásából.

A falusbíró kiadásait az alább idézendő számadási tételek szemléltetik:

„Itó Mihálynak Falu őrzésiért” (1778)
„Midőn Falu strásáját fogattam, akkor költöttem” (1785)
„Anno 1784-beli Falu strasajának Gergely Istvánnak conventiojában” (1785)
„Falu számára vadásztattam, intertentiojokra költöttem” (1785)
„Két rendbeli instantia írásért, hogy magyarbol Deákra fordittatott” (1785)
„Ezen instantiákot, a kik a Nemes Regementhez vitték, intertentiojokra” (1785)
„Tót Fekete Joseph Uramnak, hogy egy levelet postán elküldött, attam.” (1785)
„Falu ordinatioja szerént magam adómban fizettem” (1785)
„A Dullónak, a falu citáltatván Vass Pál Urat” (1778)
„Fő Király Bírónak petsétiért” (1778)
„A Zsögön Josephné lovának elveszése iránt felelésért” (1778)
„A Musat havasára feleltetéskor in facie loci fizettem” (1778)
„A Szent Visita alkalmatosságával 2 napra intertentiot parancsolat szerént” (1780)
„A Musát havassára, midőn el igazították Gelenczével” (1780)
„Az erdő méréskor a Commissariusok és az mérőknek intertentiora és diurnumra”(1780)
„Csorda pásztorok fogadásakor áldomást adott” (1778)
„Vettem két ejtel pálinkát, amikor az oláhok meg marasztattak újra a havasban, akkor áldomásban fizettem” (1785)
„2 vas Kankót csináltatván, fizetett a kovátsnak.” (1778)
„Az exercirozó Csűrbe vett 6 szál deszkát” (1779)
„Jobbágy Bírónak számadásába” (1779)
„Jobbágy Bírónak Szejke Ferencznek parantsolat mellett attam” (1785)

1786 őszén Ozsdola falu kénytelen volt munkadíjat fizetni a területén dolgozó földmérőknek. A szükséges pénz előteremtése érdekében 1786. október 25-én az elöljárók számba vették a falu adósait, akik a „hütösség” által „megszoríttattak”. Az intézkedés szövegéből nem derül ki, hogy az adósok mikor és hogyan váltak adósokká. Valószínűleg hitelt vettek föl a falutól, vagy nem fizettek meg valamit a falu-

ra nehezedő és a lakosságra kivetett terhekből. A *hütösök* szervezőmunkájának köszönhetően 13 személy fizetett. Közülük 10 családfő 18 és 1 forint közötti összeget teremtett elő. 3 adós csak denárokkal törlesztette adósságát. 10 személy továbbra is adósa maradt a falunak.[356]

Beltelkek és erdőszéli bokros földdarabok adományozása, eladása a falu által

A XVIII-XIX. században Ozsdola falunak léteztek faluközösségi területei, közbirtokai a belterületen, a falu közelében, az erdők szélén, a hegyekből leérkezett patakok vízmosásos *porond*jain. A havasok is jobbára közbirtokoknak számítottak. A magánbirtoklású erdei kaszálók foltokként tarkították a közbirtoklású erdős területeket.

Ozsdola kommunitása, más erdőbirtokló székely faluközösségekhez hasonlóan, az újkori évszázadokban ajándékként, áldomásért vagy pénzért rendszeresen juttatott az arra igényt tartó tagjainak irtással beltelekké, havasi kaszálóvá alakítható bokros földdarabokat. Az efféle földadományozások a XVII-XVIII. században legtöbbször írott nyomok nélkül, szóbeli határozatokkal történtek. Ozsdolán 1788 és 1834 között, főleg 1789-90-ben és 1828 táján a jegyző a falujegyzőkönyvben örökítette meg a „partikula földecskék" és az irtani való erdei területek eladását, adományozását.[357]

Ha valaki közterületből szeretett volna *jószágot*, vagyis beltelket szerezni magának, előadta kérését a helyi kommunitás vezetőinek. Azok megtárgyalták a kérést, és korábban talán egy áldomásért, a XVIII. század végén és a XIX. század elején némi pénzért vagy valamilyen különleges szolgálatért kijelöltek egy *porondos*, bokros, hasznavehetetlennek ítélt faluszéli területet a kérelmező számára. A „particula hely" elnyerője örvendett új birtokának. Megtisztította a bokroktól, és házat, sütőházat, csűrt épített rá. Ezáltal fokozatosan nőtt a falu lakott területe.

„Jószágot", „jószágocskát", azaz lakóteleknek való helyet hajdan, vagyis a helyi írásbeliség jellemzővé válása előtti időkben, bizonyára ingyen, olcsón, egy-két kupa pálinkáért kérhettek és kaphattak a „falutól" az arra érdemes családok. 1790-ben, amikor Mátyás János lovaskatona kért egy „particula helyet", a *Porondon* kijelölt „jószágot" „*nem áldomásért csupán, hanem 7. idest hét magyar forintokért*" kapta meg. A megfogalmazás egy korábbi gyakorlatra utalt, amikor *áldomásért* is hozzá lehetett jutni efféle *jószágok*hoz.[358] 1789-ben, *„Osdolán lakó gyalog katona nobilis Teleki László eő kegyelme és felesége Fodor Ilona"* kértek a falutól „*egy darabotska lak helyet"* a *„Nagy ág felső végén*", amelyet 13 esztendővel előbb, tehát 1776 táján már egyszer megkaptak, „*reá is szállottak volt,"* de felhagyták. A hütösök testülete a possessorátus urakkal egyetértésben újra teljesítette kérésüket, azzal a megjegyzéssel, hogy 13 évvel előbb „*pénzt nem adtak volt, contractustis nem kaptak volt kezekhez.*" A második birtokátadás alkalmával a házaspár 6 magyar

[356] SÁL. 1. 5v., 54.

[357] Nyoma maradt néhány viszonylag kései, például 1852. évi és 1860. évi kaszálóhely-eladásnak is. 1852-ben Mátyás János kért és megvehetett a „falutól" a „közönség" jóvoltából egy irtandó bokros helyet a *Körös mocsár* területén, (OZSPI. 1. 1852.), 1860-ban pedig Sárkány Antal örülhetett egy bokros kaszálónak a Pocsár nevű Kopolnó ági határrészen. (OZS. CSA. 2. 1860.)

[358] SÁL. 1. 100v.

forintot fizetett a „jószágért", amelyet „*örökösön fiúról fiúra, maradvánrol maradvánra"* kapott meg. Az adásvételi ügyletről kontraktus készült.[359]

1786-ban Szőts Ferenc gyalogkatona kért és kapott Ozsdola elöljáróitól egy „particula helyet" a saját lakótelke mellett, a falu *mező* felőli végén. 5 magyar forintot fizetett érte, de kontraktust nem kapott. Három évvel később, 1789-ben kérte az ozsdolai *hütösök*et, hogy írassanak kontraktust a földdarab átadásáról. Kérése teljesült.[360]

Néhány földátadó kontraktusban és kommunitási határozatban a megfogalmazók hangsúlyozták, hogy a *bennvaló*nak való helyet *örökösön* kapja meg a kérelmező. A XVIII. század végi szerződésekben gyakran használták a „*fiúról fiúra, maradvánról maradvánra"* formulát, néha megtoldva a „mindkét nemre/ágra örökösen/változtathatatlanul" jelentésű „*ad utrumque sexum in perpetuum/perpetualiter/irrevocabiliter"* latin kifejezéssel.[361]

Fennmaradt néhány olyan földátadási határozat is, amelyben a belteleknek való hely eladója, Ozsdola kommunitása fenntartott magának bizonyos jogokat a földdarabbal kapcsolatban.

1818-ban Baritz Simon providus, vagyis jobbágyrenden lévő ozsdolai lakos kért és kapott Ozsdola kommunitásától „*egy particulatska jószágot"* a „*Nagyág fölső végén".* 10 rénes forintot fizetett érte. A kommunitás az eladásról szóló kontraktusban kikötötte a következőket: 1. Ha a vevő, Baritz Simon „*sine semine",* vagyis utód nélkül halna meg, a „jószágocska" visszaszáll a falura. 2. Eladni nem szabad, illetve eladási szándék esetén a falunak elővételi joga van. 3. Baritz Simon földesura semmi módon nem teheti rá a kezét jobbágya falutól kapott beltelkére.[362]

A kommunitás előjogaival kapcsolatos kötöttségek terhelhették a XVIII. század végén Fogon István idős gyalogkatona ozsdolai beltelkét is, amely a templom előtt feküdt az ún. *Kápolna mezején.* Hajdan a falutól vette. 1794-ben, amikor szorult anyagi helyzetében eladta Veress János kászoni eredetű ozsdolai kántornak 150 magyar forintért, lakóház, csűr, pince, kút, sütőház és számos gyümölcsfa növelte az értékét. Az új tulajdonos, Veress János kénytelen volt tudomásul venni, hogy a „*falu híre nélkül"* nem rendelkezhet szabadon a megvett telekkel.[363]

1828-ban egy korábbi birtokügylet miatt keletkezett tartozását igyekezett kiegyenlíteni a falu, amikor Tóth István gyalogkatonának egy keskeny földdarabot adott a lakótelke mellett.[364]

A fenti példa is mutatta, hogy a kommunitás időnként beltelek-kiegészítésként adott kisebb földdarabokat az arra áhítozó kérelmezőknek. 1825-ben Bartek József gyalogkatona 5 rénes forint lefizetése ellenében részesült egy kis „bonificatioban" „*a maga lak jószágának déli oldalán"* közterületből.[365] 1828-ban, a *Kápolna meze-*

---

[359] SÁL. 1. 99v.
[360] SÁL. 1. 100.
[361] SÁL. 1. 99., 99v., 100., 100v., 101. – Bárth Dánielnek ezúton köszönöm a latin kifejezés magyar értelmezését. – Egyébként az „utrumque sexum" szókapcsolat szerepel Werbőczy István nevezetes Hármaskönyvében. Vö.: HK. 1897. 82. (I. 17. 7.)
[362] SÁL. 1. 102v.
[363] OZSPI. 1. 1794.
[364] SÁL. 1. 112v.
[365] SÁL. 1. 106v.

jén, vagyis a templom tájékán lakó Kóter József gyalogkatona kapott a falutól „*a lak jószága mellett egy particula helyet”.*[366] 1826-ban 3 rénes forintért adott „*a Nemes Osdolai Communitas… lovas katona Tóth Jánosné asszony fiának Jánosnak… a Kopolnó ág felső végén való jószágoknak északi bütüjén egy malom ároknak való helyetskét.”*[367]

Azok a személyek, akiknek 1788 és 1834 között lakótelket adott Ozsdola kommunitása többféle társadalmi rétegből kerültek ki, de általában elmondható, hogy a telekhez juttatottak a falu törzsökös családjait, tekintélyes lakóit képviselték. Más szóval: nem ágról szakadt szegényeknek, moldovai menekülteknek, jöttment vándoroknak adott el beltelkeket akkortájt Ozsdola faluja.

1792-ben a föltehetőleg német származású, de Babos Anna asszony személyében magyar feleséggel élő „libertinus” Clajber Alojsi, kapott 6 magyar forintért Ozsdola faluközösségétől egy kis „*porondos helyet”* a „*Nagy ág vize mellett”*, hogy azt lakótelekké alakíthassa. Az eladási határozat fogalmazója följegyezte a kérelmezőről, hogy a „*falunak kíván szolgálni”*, miként édesapja is, aki „*ő fölségét, hazánkot híven szolgálta”.*[368]

1830-ban 3 rénes forintért örökösen eladott „*Kerekes János notariusnak… az Osdolai Communitas… egy particula egres hellyet az Kopolnó ágon a Füzes pusztáján lévő nagy pityókás kertnek a napkeleti széllyin”.*[369]

1828-ban Kelemen Ignác gyalogkatona, aki a királyi *Harmincadnál „kontrás”* tisztséget viselt, kért és kapott az ozsdolai kommunitástól „*egy küs jószágotskát”* a Kopolnó ágon „*a falu szabadgyából.”*[370]

Fentebb idéztem már 1789-ből azt a határozatot, amely egy nemesi címmel is rendelkező gyalogkatona, Teleki László ozsdolai lakos lakótelek-igényléséről szólt.[371] Szó esett már Baricz Simon ozsdolai jobbágyrendű személy 1818. évi lakótelek iránti kérelméről is.[372]

A vizsgált időszakban az ozsdolai kommunitás által eladott belteleknek való „partikula helyecskék” nagy többségét olyan személyek kérték és kapták meg, akik az ozsdolai társadalom gerincéhez, a katonarendű székelyek rétegéhez tartoztak. Más szóval: a falu a lakótelekké alakítható bokros, *porondos*, faluszéli közterületeket elsősorban lovaskatona és gyalogkatona renden lévő székelyeknek juttatta. Ritkábban bár, de részesültek efféle területekből jobbágy jogállású személyek is.

Az 1788 és 1834 közötti években a helyi ügyek papírra vetésében nem túlzottan jeleskedő ozsdolai jegyzők viszonylag sok lakótelek-eladási szerződést írtak be a falujegyzőkönyvbe. Ebből gyanítható, hogy Ozsdola kommunitása viszonylag gyakran adott el bokros, *csigolyás*, *porondos*, faluszéli földdarabokat azoknak, akik a kérelmezett és megkapott földön lakótelket szándékoztak létrehozni. A belteleknek való faluközösségi „particularis jószágocskák” eladásának és adományozásának gyakorlata bizonyára nagy múltra tekintett vissza, mert a XIX. század első harmadá-

[366] SÁL. 1. 113v.
[367] SÁL. 1. 107.
[368] SÁL. 1. 98v.
[369] SÁL. 1. 112.
[370] SÁL. 1. 114v.
[371] SÁL. 1. 99v.
[372] SÁL. 1. 102v.

ban új gazda kezére került bokros földdarabok vicinusai között gyakran soroltak föl „*falutól adatott jószág”*-okat. Következésképp egy-egy területen csoportot alkottak olyan beltelkek, amelyeket a legkülönbözőbb időpontokban a „*falu szabadjából”* adott Ozsdola kommunitása a kérelmezőknek, többek között az apjuk háztartásából kilépni szándékszó fiatal házaspároknak.

A „*falutól adatott jószágok”* nagy többsége a *Porond* néven emlegetett Hilib felé eső vízjárta területen, illetve a *Nagy ág* és *Kopolnó ág* felső végén feküdt. Ezek a falurészek a kommunitás beltelek-eladásai és adományozásai révén épültek be. A *porond* eredetileg földrajzi köznév volt. Kavicsos vízhordta homokot, illetve vízmosásos, áradásos terület homokos, fövenyes, kavicsos, viszonylag kiemelkedő földhátját, homokszigetét jelentette.[373] Ozsdolán a *Nagy ág* és a *Kopolnó ág* völgyében számított jellemzőnek. Erre utal az átadott földterületek „*fövenyes*, homokos, kavicsos” jelentésű *porondos* jelzője is, amely a *bokros* és a fűzfajták egyikére utaló *csigolyás* jelzővel együtt a *jószággá*, vagyis beltelekké alakítható földdarabot minősítette. A *Nagy ág* porondjai, a XIX. században jórészt beépültek, utacskákkal tagolt szabálytalan alakú telektömbök együttesét formálták ki. A zegzugos falurész a XXI. század elején is a *Porond* nevet viseli.

A szerződések és a határozatok fogalmazói általában meghatározták, hogy hol feküdt az a „particula hely”, amelyet a kommunitás valamelyik kérelmező rendelkezésére bocsátott. Alább idézek néhányat ezekből a helymeghatározásokból: „*Benn a faluban a Kopolnó ágon”* (1824), „*a Kopolnó ágon Domokos István uram malmán felyül a malom árok mellett”* (1789), „*az Kopolnó ágon a Füzes pusztáján lévő nagy pityókás kertnek a nap keleti széllyin”* (1830), „*egy küs jószágotskát … a falu szabadgyábol … a Kopolnó ágon* (1828), „*a Kopolnó ág felső végén”* (1828), „*a Kopolnó ág felső végén, úgynevezve a Bálint kerténél a közönséges Falu helyiből”* (1829), „*a Kopolnói réten, a Bene malmába, a Fejér mart alatt*” (1834), „*egy kis porondos helyet … a Nagy ág vize mellett All Szegbe*” (1792), „*az Osdolai Nagy ágnak a felső végén*” (1789), „*a Nagy ág felső végén”* (1818), (1828), „*az Osdolai Nagy ág felső végén, a Sujkos alatt”* (1828), „*az Hilib felől való porondon, a ki járó úton fellül”* (1788), „*egy particularis tsigolyás hely … , mely vagyon az Osdolai Nagy ágon, a porondon”* (1790), „*Osdolafalva mellett, a falunak délről való feliben, a Porond nevezetű helyben”* (1790).[374]

Kaszálónak való erdei, havasi területek adományozása, eladása a falu által

Az 1820-as években olyan földterületek adományozásait és eladásait is megörökítette a falu jegyzője a kommunitás jegyzőkönyvében, amelyek a belterülettől távol, a havasi erdőkben feküdtek, kaszálóként hasznosultak, illetve irtással kaszálóvá változhattak. Ezek a kaszálóadományozási, kaszálóeladási határozatok és egyezségek azért érdemlik meg a történeti kutatás figyelmét, mert olyan gyakorlatot rögzítettek, amely évszázadokig jellemezte Ozsdola és sok más havasokkal is rendelkező székely falu népének kaszálóbirtoklását, gazdálkodását, de írott dokumentumok nem maradtak róla. A kutató csodálkozva szemléli azt a tényt, hogy az erdő-

[373] Vö.: UMTSZ. II. 564., SZT. X. 830–831.
[374] Az idézett helymegjelölések forráshelye: SÁL. 1. 98–119v.

védelmi figyelmeztetésektől visszhangzó XVIII-XIX. században a székely falvak havasai, faluközösségi erdei tele voltak magánbirtoklású kaszálókkal, amelyeket birtokosaik, illetve azok ősei legtöbbször ismeretlen időpontban irtással hoztak létre. Előfordult, hogy személynevet magukba foglaló földrajzi nevek emlékeztettek a hajdani erdei irtásra. A XVI-XVII. században és a XVIII. század első felében nem készült írás a faluközösség által jóváhagyott erdei kaszálóalakításokról. Feltételezhető azonban, hogy a faluközösség mindig elvárta, hogy a havasi irtás a „falu hírével" történjen. A falu vezetői a bejelentett irtási szándékról, az „erdei", havasi „szénafűhely" kéréséről szóban határoztak. Indokolt esetben, törzsökös lakostársaik számára megadták a „birtokfoglalási", irtási engedélyt. Így haladt előre a kultúrtáj formálása, a havasi határrész lassú átalakítása, a legelős, erdős hegyek bokros területeinek kaszálóvá változtatása, a közterületek közé ékelődő irtott magánbirtokok szaporodása.

Ez a tájformáló folyamat, az újabb és újabb erdei kaszálók irtásának gyakorlata Ozsdola havasi határában, a „*falu szabadgyának*" hagyott területeken tartott a XIX. század első felében is. Akkor azonban, legalábbis az 1820-as években, a falu jegyzője beírta a falu protokollumába, hogy a kommunitás kinek engedélyezett erdei irtást, milyen feltételekkel, mekkora területet bocsátott a kaszálóhelyet kérelmező lakosok rendelkezésére. A papírra vetett határozatok, egyezséglevelek, a fogalmazási zökkenőik ellenére, kiváló forrásai Ozsdola agrárhistóriájának.

A falujegyzőkönyvbe beírt kaszálóadományozási határozatok némelyikében nem esett szó irtásról, ámbár nyilvánvaló, hogy a kapott bokros területet irtani, tisztítani kellett ahhoz, hogy kaszálni lehessen. Ezekben a határozatokban efféle megfogalmazásokat alkalmazott a jegyző: 1827-ben: *„Ami küs kaszálónak való bokros hejetskét adott a Nemes Osdolai Communitasunk ugyan Osdolai gyalog katona nagyobb Ferentz Istvánnak az Ojtoz nevű hejen."*[375], 1828-ban: *„Adatott az Osdolán lakó lovas katona Gabri Antal és János eő kegyelmeknek itten az Osdolai Erdőn kezeikre úgy nevezve a Tudorban egy darabotska kaszáló hejnek való hej, amejnek vicinusa a Commandó ház"*[376], 1822-ben: *„A gyalog katona Bögözi Mihály eő kegyelmének adatott kaszáló hej, a mej vagyon itten az Osdolai Erdőn a Kopolnói részen úgy nevezve az Égés fején."*[377]

A fenti példákkal ellentétben a kaszálóadományozó kommunitási határozatok többsége leginkább a régies *orotás* szó használatával utalt az átadott bokros terület irtásának szükségességére. Álljon itt néhány példa!

„Az 1824-dik esztendőben 9-ber 23-dik napján [adott] *… a Nemes Osdolai Communitás ugyan Osdolán lakó gyalog katona nagyobb Ferentz István eő kegyelmének az erdőn a Communiterrenumbol egy particulátska orotásnak való helyet, mely vagyon a Nagy ági részen a Külső Köles mezőn … amelynek hossza 49 öl, átallya 43 mindkét végén."*[378]

„Az 1824-dik Esztendőben május 8-dik napján adott az Osdolai Communitas ugyan Osdolán lakó Providus Szejke Jánosnak az erdőn a Falu közönséges hejéből

[375] SÁL. 1. 110.
[376] SÁL. 1. 113.
[377] SÁL. 1. 110v.
[378] SÁL. 1. 106.

egy darabotska orotásnak való hejetskét, a mej vagyon itten a Kopolnói részen a Szemerkés éle tetején nevű hejen, a melynek vicinusa nap keletről a Falu heje, a hol meg van jegyezve, az az utatska, északról gyalogkatona Itó Antal, délről a Bikes patak feje, egyebütt a Falu heje, ezen meg vicinált hej foglal magában: hossza 60 ölet, átalja Itó Antal felől 32, a más végén is 32, eztet örökösön adta a Nemes Falu a méltóságos possessor urakkal együtt."[379]

„1828-dik esztendő május 8-dik napján adatott itten Osdolán lakó gyalog katona Hosszú Josephnek az Erdőn a Hegyes Hegy pataka mellett egy küs orotasnak való hejetske."[380]

„1828-dik esztendő 8-ber 25-dik napján adatott gyalog katona Szekrény Kelemen eő nagyságának egy particulátska orotásnak való hej a Nagy ági Erdőn Bikes ár nevű hejen, a mejnek vicinusa nap keletről a Küs Havasra kimenő út, Bikes ár felől egyebütt a Falu heje, a hol meg métáztatott … mej foglal magában … hossza 80 öleket, széjessége 20 öleket."[381]

Némely határozat és egyezséglevél nem csak az irtás tényére, hanem az irtás égetéses[382] jellegére, módjára is utal, amikor fölhívja a figyelmet a tűz általi károkozás veszélyére, valamint a kijelölt területhatárok semmibe vételének következményeire. Aki tűzkárt okozott és nem tisztelte a meghatározott mezsgyét, 12 R. forint büntetést fizetett és elvesztette a kommunitástól kapott területet. 1828-ban Hosszú József gyalogkatona esetében például így szólt a szigorú figyelmeztetés: „*Ezen hejet avval a Conditioval adta a Communitas a fenn írt szeméjnek, hogy ha az irtás alkalmatosságával vagy Tűz vagy a mértékből ki menetel által a Falunak Kárát okozná, akkor nem csak hogy 12 R. forintokkal meg büntettetik, hanem a nyert hejet el fogja veszteni"*[383] Ugyancsak 1828-ban, amikor Ferentz István gyalogkatona kapott egy *„kaszálónak való hejetskét a Kopolnói Erdőn Bálványos nevű hejen"*, a „*Nemes Osdolai Communitas"* szükségesnek tartotta megjegyezni: „*Ezen küs hejet úgy adta a Communitas örökös birodalmába, hogy ha az irtás alkalmatosságával a Tűz által a meg adott hej határán túl valami Kárt tehetne, abban az esetben a meg adott hej is el vétetik, mégis meg büntettetik 12 R. forintokig*".[384]

Az átadott terület határainak túllépését, más szóval az illegális közterületfoglalást a *vicinusok* gondos megnevezése és az ölekben kifejezett kiterjedés meghatározása mellett úgy igyekezett megakadályozni, illetve ellenőrizhetővé tenni a kommunitás, hogy bizonyos esetekben a határfákra jeleket, leginkább „H" betűket vágatott. 1828-ban Hosszú József gyalogkatona olyan irtani való kaszáló helyet kapott a „*Hegyes hegy pataka mellett"*, amelynek a nyugati oldala meg volt jelölve „*fákra vágott jegyekkel, az az H betűkkel*".[385] Ugyancsak 1828-ban Gabri Antalnak és Jánosnak olyan irtani való kaszáló helyet adott a kommunitás, amelynek keleti *bűtején* a birtok szélét *„fákra vágott H betűvel"* jelölték meg.[386]

---

[379] SÁL. 1. 112v.
[380] SÁL. 1. 113.
[381] SÁL. 1. 114v.
[382] Az égetéses irtásra sok irodalmi hivatkozással: TAKÁCS Lajos 1980. 203–220.
[383] SÁL. 1. 113.
[384] SÁL. 1. 118v.
[385] SÁL. 1. 113.
[386] SÁL. 1. 113.

A kaszálóadományozási határozatokból és az irtandó területek átadási egyezségleveleiből látható, hogy a beltelkekhez hasonlóan, erdei kaszálót, illetve kaszálónak való helyet is adott a kommunitás katonarendű székelynek és nem katonarendű ozsdolai lakosnak egyaránt. A fentebb idézett szövegek tanulsága szerint leginkább lovaskatona és gyalogkatona rendű székelyek kértek, illetve kaptak a kommunitástól erdei kaszálónak irtható területeket, de a kedvezményezettek között jobbágy jogállású személy is akadt. 1824-ben irtani való helyet kapott a „*Szemerkés éle tetején"* Szejke János, akit a határozat az összefoglaló *providus* szóval jelölt, mint nem katonarendű jobbágy személyt. Valószínűleg rokoni kapcsolatban állt Szejke Istvánnal, az ozsdolai templom egyik zsellérével. 1840-ben és 1860-ban a templom árendásai között szerepelt.[387] 1825-ben Sajgó Andrásnak is adott a kommunitás a „*Bikes ar"* nevezetű területen „*egy küs orotásnak való helyetskét".* A jegyző a szokással ellentétben elfelejtette megjelölni Sajgó András társadalmi helyzetét, aki azonban szerencsére tanúként vallomást tett egy 1817. évi perben, ahol a *colonus*, vagyis telkes jobbágy kifejezéssel határozták meg a jogállását.[388]

Az irtandó kaszálóhelyek átadásáról szóló kommunitási határozatokban általában nem esett szó pénzről. Valószínű tehát, hogy a faluközösség legtöbbször elvileg ingyen adta át az irtható erdei területeket a kérelmezőknek.

A kaszálóhelyek átadása általában örök időkre szólt. A határozatok fogalmazója többször használta az *örökösön* kifejezést.

Az ingyenesség és az örökbirtokba-adás általánosnak látszó gyakorlatától két jobbágyrendű kedvezményezett esetében mutatkozott eltérés.

Amikor 1824-ben Szejke János jobbágy „*orotásnak való helyetskét"* kapott „*Szemerkés éle tetején"* a kommunitástól, a határozat végén a következő odavetett sor ovasható: „*Taksája 12 krajczár, az után, ha kitisztul, egy forint".*[389] Annak ellenére tehát, hogy Szejke János „*örökösön"* kapta meg a földet, valószínűleg valamiféle bérleti díjat fizetett utána, mégpedig az irtás idején évi 12 krajcárt, az irtás befejezése után pedig évi 1 forintot. Erre következtethetünk a fölöttébb elnagyolt fogalmazású határozat odavetett „*taksa, taxa"* szavából, amely akkortájt arrafelé általában bérleti, árendálási díjat jelentett.

Egy másik jobbágy, Sajgó András azzal a feltétellel kapott a „falutól" 1825-ben"*egy küs orotásnak való helyetskét"* a „*Bikes ar"* nevű helyen, „*hogy ha sine semine deficiálna"*, vagyis ha utód nélkül halna meg, kaszálója „*maradgyon a Falunak vissza"*. Elővigyázatosságból a kommunitás azt is belefogalmaztatta a Sajgó András irtáskaszálójáról szóló határozatba, hogy „*ha az Földes Ura el akarná venni, a Falu abban az esetben tehessen kezet reája".*[390]

Előfordult, hogy a kommunitás csere címén adott valamelyik ozsdolai lakosnak irtani való erdei területet. Olyankor a kedvezményezett személy átadott egy másik földdarabot a faluközösségnek, esetleg fizetett is 1 R. forintot, mint például Ferencz István gyalogkatona 1827-ben.[391]

---

[387] Vö.: BÁRTH János 2011. 130., 156., 158.
[388] Vö.: BÁRTH János 2011. 148.
[389] SÁL. 1. 112v.
[390] SÁL. 1.106v. – 107.
[391] SÁL. 1. 110.

A kaszálóvá alakítandó, irtásra váró havasi bokros terület csere formájában történt megszerzésének példájaként a Mátyás Gáspár kérésére hozott kommunitási határozatot idézem teljes terjedelmében: *„A mostan folyó 1828-dik esztendőben 8-ber havának 20-dik napján itten Osdolán lakó lovas katona Mátyás Gasphar eő kegyelmének kérésére a Nemes Osdolai Communitas cserében tetzett az Erdőn Láb hinto vagy Finta pataka mellett levő széna füve hejében mást adni, a meg adott hej vagyon a Páll útya teteje nevű hejen, a mejnek vicinusa Circum Circa a falu heje, a hol meg métáztatott, a hossza 80 öll, széje 60 öll, oll conditioval adatott örökös birodalmába, hogy mikor a csere contractust a kezére akarja venni, akkor a régi contractus mennyen a communitás kezében, mégis hogy ha történnék hogy az irtás idején Tűz által Kárt tétetne a meg adott határon küjjel, a meg adott hej vissza vétetik, mégis meg büntettetik 12 R. forintokig.”*[392]

A cserére vonatkozó források szűkössége és a határozatok elnagyolt fogalmazása miatt nehezen érthető, hogy akinek már volt havasi irtáskaszálója a falu adományából, miért akarta azt elcserélni egy olyan bokros területért, amellyel rengeteget kellett dolgozni, amíg kaszálóvá vált. Erről hallgatnak az előkerült határozatok. Feltételezhető, hogy a csere kérelmezője olyan kaszálót akart szerezni magának a havasokban, amely nagyobb volt, mint a régi, közelebb feküdt a faluhoz, jobban meg lehetett közelíteni, kevésbé meredek hegyoldalra kapaszkodott föl, több és jobb minőségű szénát remélhetett a birtokosa.

A falusfeleket szolgáló falu és a faluért tevékenykedő falustelek

A források szegényessége

Fentebb már bemutattam, hogy Ozsdola jegyzői a XVIII-XIX. századi falujegyzőkönyvbe alig írtak be a helyi *hűtösség* határozataiból. Helyette körlevelek, felsőbb rendelkezések lemásolására használták a drága községi protokollum lapjait. Ha annak rendje módja szerint rendesen vezették volna a falujegyzőkönyvet, ha rendszeresen megörökítették volna a falugyűlések, a faluszéki ülések, a *hütösség* tanácskozásainak témáit, határozatait, írott jegyzeteik történeti adatként jórészt ebbe a fejezetbe kerülnének. Következésképp, ez a fejezet egy adatgazdag, a faluközösség mindennapi életét kiválóan tükröző, terjedelmes fejezet lehetne. Adatok hiányában azonban ez a fejezet inkább csak valamiféle jelzés. Azok a hevenyészett jegyzetek, amelyek e téma kifejtésénél kaphatnának szerepet, írott történeti dokumentumnak alig nevezhetők, inkább csak emlékeztető firkálások a falujegyzőkönyv elején, végén, átmenetileg üresen álló lapjain. Semmiképpen nem alkalmasak a téma alapos bemutatására. Pislákoló fényjelek csupán, néhány apró résztéma létezésének, hajdani szerepének jelei.

[392] SÁL. 1. 118.

A „szërre” osztott „havas túrója”

Az ozsdolai falujegyzőkönyv 115. oldalán a szomszédos oldalakkal nem összefüggő hevenyészett és az átlagosnál is elnagyoltabban fogalmazott, 1797 és 1803 között papírra vetett jegyzetek silabizálhatók bizonyos havasi túró kiosztásáról. Álljanak itt ezek a nem könnyen értelmezhető jegyzetek!

„*Nevei azoknak, a kik Lipse és Musát Havasok árendájában … 1797-dik esztendőre túrót kaptak.”* (Felsorolva 14 név), *„1798-ra a kik túrót fognak kapni, következnek nevei”. (14 név), „Ezen fen megírt személjek pro 97. és pro 98. kikapták az túrójokot a Lipse havasárol”, „99-dik esztendőbe a Túró kezdő*[dö]*tt György Elek*[-nél], *Gabri Ferentzen fel az Nagy udvarig 14 emberig”, „1800-dik esztendőben kezdődött Molnár Ferentznén fel Bandi Josepig 14 emberig.”, „1801-dikben kezdődött Sajgó Vaszin, ment fel Bokor Andréig az havasrol való Túró szer.”, „1803 esztendőben kezdődött az túró szer Keresztélj Ferentznél”.* Ezután következett 14 név, majd az egyik névhez toldalék került: *„Marton Antalon állott meg a túró szer”.*

A falujegyzőkönyvben a 103. oldal után, tehát az előbbi beírásnál előbb, öt teleírt oldalon hasonló feljegyzések olvashatók az 1817 és 1839 közötti évekből. Az a tény, hogy a kötetben előbb szerepelnek a későbbi idők jegyzetei, mutatja, hogy az ozsdolai jegyzők a több helyen megnyitott jegyzőkönyv üres lapjaira zsúfolták be a helyi feljegyeznivalókat. Az említett öt oldalon jórészt névsorok találhatók aprócska és jórészt hevenyészett fogalmazású címekkel. Ezek a címek a „bennfentes” jegyzők és falusi elöljárók számára érthetőek voltak, mert félszavakból is tudták, hogy mire vonatkoznak. Az 1810-es és az 1820-as évek „túrójáradékkal” kapcsolatos lajstromai néhol csak a lapok bal oldalát foglalták el. Ilyen helyeken az üresen maradt jobb oldalakra a jegyző „beszorította” az 1830-as évek jegyzeteit. Bármennyire is igyekezett a két oszlopot vonalakkal elválasztani, a feljegyzések enyhén kaotikussá váltak. Alább, a teljesség igénye nélkül idézek néhányat a névsorok élén álló címecskék közül: *„Akiknek túró adatott pro anno 1817.”* (14 név), *„Nevei azon embereknek, a kiknek a havas túrója adatott az 1820-dik esztendőben.”* (14 név), *„Az 1821-dik esztendőben az alább megnevezett embereknek osztatott az havas túrója ki.”* (14 név), *„Az 1823-dik esztendőben az alább írtak kaptak az havasra járandó túrót a Zsögön György birósága alatt.”* (14 név), *„Az 1825-dik esztendőben ezek kapták az havas árenda túrót.”* (14 név), *„Az 1827-dik esztendőre az alatt meg nevezettek kapták az havas árenda túraját.”* (14 név), *„Bögözi Mihály bíróságában akik az havas után járó túróbol részesültek 1828-dik esztendőben.”* (14 név).[393]

Mit hámozhat ki a kutató az efféle címecskékből, a *túrószer,* az *árendatúró,* a *havastúró* és hasonló kifejezésekből? Az itt leírt magyarázat-kísérlet nem igazán tudományos elemzés, hiszen ahhoz kevés az adat, hanem inkább kutatói gyanakvás.

A XVIII. század végén és a XIX. század első felében Ozsdola község rendszeresen árendába adta a Lipse és Musát nevű távoli havasai legeltetési jogát juhtartó gazdáknak, vélhetően román berszányoknak. Az évente fizetendő árenda egy része juhtúró formájában nyár közepén érkezett meg a faluba. Mivel Lipse és Musát a faluközösség havasának számított, az érte fizetett túró a faluközösségnek járt. A

[393] SÁL. 1. 103., 103v., 104., 104v., 105., 115.

kialkudott túrómennyiség azonban nem volt arra elegendő, hogy a falu minden háztartása egy időben részesedjen belőle, csupán 14 háztartás ellátására nyújtott lehetőséget. Ezért a faluközösség kitalált egy túróelosztási rendszert. Évente 14 család részesedett a túróból „szerre", vagyis a házak sorrendjében. Úgy is mondhatnánk, hogy egy-egy esztendőben az ozsdolai társadalom egy-egy szomszédsági csoportja élvezte a túrójáradékot, majd a következő évben egy másik 14 háztartásnyi csoportra került a sor. Így haladt a *túrószer,* amíg véget nem értek a falu házai. Azután bizonyára kezdődött elölről az osztás. A XVIII. század végén és a XIX. század legelején a jegyző a *túrószer* állomásainak feljegyzésére helyezte a hangsúlyt. Néha a jutalmazottak nevét sem jegyezte föl, hanem rögzítette, hogy melyik lakos házánál kezdődött és hol ért véget a túróból részesültek sora. Az 1817 és 1839 közötti idők jegyzője nem hangsúlyozta a *túrószert,* hanem leírta azok nevét, akik átvették a túrót. Ennek ellenére feltételezhető, hogy az 1820-as, 1830-as esztendőkben is *szerre* részesültek Ozsdola lakói az *árendatúró*nak, *havastúró*nak, *havas túrój*ának egyaránt nevezett, faluközösségi haszonnak számító tejtermékekből.

Faluközösségi szántóföldek árendába adása pénzért és szolgálat jutalmaként

Ozsdola faluközössége a XVIII. század második felében mindhárom nyomásban birtokolt különféle eredetű szántóföldeket, amelyeket rendszeresen árendába adott falubeli lakosoknak. Az árendába adást, székely szokás szerint, az ozsdolai jegyzők is szívesen fejezték ki az *„eladás"* szóval.

1788 és 1796 között, szokásuktól eltérően, az ozsdolai elöljárók feljegyeztették a falu protokollumába, hogy a faluközösségi szántóföldeket kinek, mennyiért vagy milyen szolgálatért adták árendába. Ebből a három és féloldalnyi feljegyzésből alkothatunk képet arról, hogy az ozsdolai kommunitás miként hasznosította a birtokában lévő szántóföldeket. Alább idézek néhány példát a pénzen váltott 1788. évi árendálások megörökítéseiből.

„*A Kihágóban lovas katona Tótt Simonnak."* (2 véka, 28 denár), „*Finna Jánosnak a Kerek tóban."* (1 köböl, 48 denár), „*A Vén Szerben Vajda Josephnek."* (1 köböl, 48 denár), *„A Semlékben Szabó Antalnak."* (1 köböl, 48 denár), „*A határ kert mellett Bartók János gyalog katonának."* (3 véka, 36 denár), „*A Nagy Szegben a csegelt, amelyet Kapi István bírt, azon vékás földet atta által a böcsületes falu Nagy Jánosnak, amelynek az árát is mingyár le fizette."*

A fenti példákból is látható, hogy a szántóföldeket a területük földrajzi nevével igyekeztek meghatározni. A faluközösségi szántók helymegjelölésére a következő földrajzi neveket és körülírásokat használták: 1. „*A Felső határban"*, illetve *„az Martonos felől való"* vagy „*Hegy határban"*: „*a kolláton kívül", „a kihágóban", „az oldalon", az odalon kert megett", „az oldalon a ki fell megyen", „a földek lábján való",* 2. „*A Közepső határban": „Kerek tóban", „arra jövő lábban", „a Vén Szerben", „a Semlékben", „a Nagy szegben", „a határ kert mellett", „Plébános úr földe mellett", „Kerek tóknál",* 3. *„Az Alsó határban": „a martok mellett",* 4. A határrész megjelölése nélkül: *„a nagy kerülőben".*

Az árendálók személye a vizsgált XVIII. század végi kilenc esztendőben keveset változott. A földdarabokat éveken át ugyanazok az ozsdolai lakosok árendálták.

1793-ban és 1795-ben a *„falu szántó földjeit”* elsősorban azok kapták meg, akik az előző évben megtrágyázták azokat. Akik elmulasztották a trágyázást, nem számíthattak az árenda elnyerésére.

A községi földek egy részét nem pénzért, illetve nem csak pénzért, hanem különféle szolgálatok jutalmazásaként vagy szociális támogatásként adta árendába a kommunitás.

A szolgálat jutalmazásának legjobb példája a *„tanórok kapu tartásáért”* adott földhasználati lehetőség. Fentebb, a II. fejezetben a *tanórok kertek* kapcsán írtam arról, hogy a falukapukat *tanórok kapuk*nak nevezték. A *tanórok kapuk* „tartóit”, gondozóit, javítgatóit, csukogatóit, nyitogatóit úgy jutalmazta a faluközösség, hogy kis földdarabot bocsátott a rendelkezésükre fizetségként, illetve a szokásos árendadíjnál olcsóbb díjért. Álljon itt néhány példa a *tanórok kapuk tartói*nak jutalmazására: *„A martok mellett egy földecske Szabó Josephnek, a tanorok kapuért”. (*1788, 2 vékás, 24 denár árendáért). *„Kopi Istvánnak az alsó határ tanorok kapujáért.”* (1789, 2 vékás, 24 denár árendáért). *„A Nagy Szegben Kopi Istvánnak”* (1791, 1 vékás, 12 denár árendáért) *„esztis az alsó határ tanorok kapujáért bírja”. „Az oldalon Bene Mihálynak a közepső határ tanorok kapu*[ja] *tartásáért, maga bírja falu rendelése szerint”* (1790). *„A Nagy Szegbeli Kopi Istvánnak a Ferencz István uram kapujánál a tanorok kapuért.”* (1793, 1 vékás).

A kommunitás több esztendőben is jutalmazta a XVIII. század végén Kóter Antal lovaskatonát egy földdarab kedvezményes árendába adásával a közelebbről meg nem határozott szolgálatáért, egy bizonyos *„kollát”* fenntartásáért.

1791-ben Zsögön János árendába kapta a kommunitástól a *„Plebanus úr földe mellett való”* 3 vékás szántót *„az havasra való járásáért”*. 1793-ban a *„Határ kert mellett”* fekvő földet Egyed Sigmond árendálhatta *„az ajtó csinálásért”.*

Zsögön István 1790-ben árendába vehette a *„Kolláton kívül való”* 3 vékás szántót. Föltehetőleg szociális megfontolásból nem fizetett érte taxát, *„mivel a falu meg engette* (értsd: elengedte!) *az árendát, hogy háza terhelődik.”*

Valóságos szociális támogatást sejthetünk a kommunitás egyik, 1796. évi határozatában: *„A tavasz mezőben a hegy oldalon ...atta a falu Kerekes Máténé árvájinak három ugar szerig, úgy ha meg trágyázzák trágya alá, ha peniglen meg nem trágyáznák, egy vetésre marad”.*[394]

Cserefa osztása ozsdolai lakosoknak a „falu erdejéből”

A székelyek által *cserefa* néven emlegetett tölgyfa különlegesen fontos építőanyagnak számított a faházak, fakapuk világában. Viszonylag kevés nőtt belőle az erdőben. A XVIII. század végén már nem lehetett nyakló nélkül kivágni és hazahordani. A tölgyes erdőrészeket a kommunitás *tilalmas*nak tekintette. Akinek Ozsdola lakosai közül cserefára volt szüksége, például épületfal alá talpfának, kapubálványnak, stb. kérelemmel fordult a falu elöljáróságához. Ha a *hütösök* indokoltnak találták a kérelmét, engedélyt kapott arra, hogy 1-2 szálat kivágjon a megjelölt helyen az áhított építőfából.

[394] Az alfejezet összes idézetének forrása: SÁL. 1. 116., 116v., 117., 117v.

1792 és 1799 között Ozsdola elöljárói feljegyeztették a falu jegyzőkönyvébe, hogy melyik esztendőben, kinek a bíróságában, kik részesültek a falu cserefájából.[395] A feljegyzéssel bizonyára azt akarta a kommunitás megakadályozni, hogy valaki évenként újra és újra bekerüljön a jutalmazottak körébe.

A cserefa osztását sok-sok név és efféle címek jelzik a XVIII. század végén a falu protokollumában: *„Az kiknek cserefa adatott anno 1792-dik esztendőben Osdolaiaknak a falu erdeiből." „Anno 1798-dik esztendőben 16-ta 9-bris Kerekes János bíróságában kiknek cserefa adatott, kinek szükségére az mind alább következnek".*

A nevek után legtöbbször az „1 szál", ritkábban a „2 szál" bejegyzés olvasható. 1793-ban a szálfához jutottak sorában szerepelt Finna Ferenc, aki egy *kútágas*t kapott. Az 1795. évi jutalmazottak közé bekerült egy malom is: *„Az Bartókok malmokra 1 szál".* A kiosztott cserefák általában az ozsdolai gazdák használatába kerültek. Kivételnek számítanak az alábbi bejegyzések: *„Az ... Imecsfalvi Plébánus Úrnak 2 szál."* (1794), *„Toldi udvarnak 2 szál"* (1795). Utóbbi bejegyzés a következő esztendőben is megismétlődött. Úgy látszik, a Toldi uraság ozsdolai udvarházának telkén fontos építkezések zajlottak akkortájt.

Előfordult, hogy mintegy „soron kívül", a közösség érdekében kifejtett valamiféle tevékenység elismeréseként adott cserefát a kommunitás. 1796-ban Tóth Ferenc egy bizonyos *„paló által vontatásáért"* részesült cserefa juttatásban. Szolgálatot jutalmazott a falusbíró cserefával 1797-ben is: *„Babos Ferentz uramnak, hogy expediáltatott Hilibbe egy instructioval, mivel fizetést nem kévánt, adattatott két szál tseref(át)*[a]".

„Elkárosodott" állatokért kárpótlás a faluközösségtől

Más székely falvakhoz hasonlóan[396] Ozsdola faluközössége is indokolt esetben kárpótlást fizetett annak az osdolai lakosnak, akinek lova, marhája *„gonoszul elveszett"*. Az efféle kifizetésekkel azonban egyesek megpróbáltak visszaélni. Ezért Osdola *hütösei* alaposan kivizsgálták a ló- és marhalopások körülményeit. Igyekeztek csökkenteni a falura háruló kártérítési kötelezettségek súlyát.

Egy 1799. évi lólopás miatt tartott tanúvallatás során többen megfogalmazták, hogy *„Osdolafalvának emberi emlékezettűl fogva olyan szokása és törvénye volt"*, hogy a *„falun kívül"* ellopott állat gazdájának nem fizetett kárpótlást, csak az a károsult számíthatott kárának megtérítésére, akinek állata *„az határ kerten belül az Faluból veszett el".*[397]

1796-ban egy ozsdolai falugyűlés fontos határozatot hozott az elveszett állatok gazdáinak kárpótlásáról: *„Öszve gyűlvén az Osdolai Hütösség és Commonitás Possessoratus Urakkal együtt, tőnek olj Conculusumot, mivel szegyen* (értsd: szegény) *falunk igen nagyon sértődik néha olj személjek által a ki*[k]*nek furtim s.v. marhájokba kárt valnak, a kiknek nem tartozik, a melj Ember patrot nem szolgál és egyéb falu terhit nem praestalja. Ennek okáért a falunk sem tartozik oljan Embernek*

[395] SÁL. 1. 70v., 71., 71v., 73., 74., 74v. – Vö.: az ozsdolai falutörvény 11. pontjával! (Függelék 19.)
[396] IMREH István 1983. 143 – 144.
[397] SÁL. 3. 1., 20.

kárát meg fizetni."[398] Ezzel a határozattal tehát Ozsdola kommunitása kikötötte, hogy csak olyan lakosainak fizet elveszett állat után kártérítést, akik rendszeresen viselik a „falu terheit".

A falusbírói számadások természetesen tükrözik az ellopott állatok után adott közösségi megsegítő kártérítések kifizetését. Az 1785. évi falusbírói kiadások között például szerepel egy 9 forintos kiadás indoklásaként: „*Bartók Mihálynénak az ellopott ökre árába fizettem."*[399]

A faluközösségért tevékenykedő „falusfelek"

A XVIII-XIX. században Ozsdola lakosaira, miként minden székely falu népére, rengeteg faluközösségi kötelezettség hárult. Ezeket a kötelezettségeket együttesen a „*falu terhe"* kifejezéssel emlegették. A *szék* és a határőrkatonai szervezet a feladatok és kötelezettségek sokaságát zúdította a falusi társadalom tagjaira. Emellett maga a faluközösség is kénytelen volt a kötelékébe tartozó családokat terhelni, hogy fennmaradhasson és működőképes maradhasson.

A faluközösségi terhek körébe tartoztak a kötelező tisztségviselések, a közösségért végzett különféle szolgálatok és közmunkák. Hálás feladat lenne a történész számára, hogy ezeket a faluközösségi terheket aprólékosan bemutassa, de sajnos Ozsdola írott történeti forrásaiban ezek a témák, finoman szólva, alulreprezentáltak. Más helységek protokollumai bővelkednek közmunkára felszólító határozatokban, a közmunkában résztvevők lajstromaiban, Ozsdola esetében viszont örvend a kutató, ha efféle jegyzetet talál: „*Azon Emberek, kik az Ojtozban út csinálni voltak anno 1804. die 1-ma júlii, Szekeresek* (7 név)*, gyalog szeresek."* (12 név)[400]

A faluközösség vezetői által szervezett közmunkák a patakok medrének javításától, az utak járhatóságának biztosításán, a hídépítéseken, a közösségi épületek karbantartásán át a különféle kerítések készítéséig, javításáig terjedtek. A *határkert* néven emlegetett kerítés-rendszer készítését, javítását *füst utáni* kötelezettségként, *tized*eknek nevezett szervezeti egységek keretében tartotta elvégezhetőnek Ozsdola 1774. évi falutörvénye.[401]

Fentebb, az I. fejezet határőrkatonai kötelékről szóló alfejezetében írtam a *patró*ról, *patrózás*ról, a XVIII. századi ozsdolaiak megterhelő őrködő, járőröző szolgálatáról. Itt csak utalok arra, hogy bizonyos személyek, például kézművesek, paraszti kézműves specialisták, úgy igyekeztek megszabadulni a *patrózás* terhe alól, hogy helyette más módon, a mesterségükkel tettek szolgálatot a faluközösségnek.

1796-ban Fekete János ozsdolai cigánykovács két másik cigánykovácshoz hasonlóan a kommunitástól felmentést kapott a patrózás és az útcsinálás szolgálata alól. Cserébe fogadta, hogy a gabona árához igazodó kedvező áron végzi az ozsdolaiak számára az előforduló kovácsmunkákat, „*régi mód szerint".*[402]

---

[398] SÁL. 1. 72.
[399] SÁL. 1. 5.
[400] SÁL. 1. 105.
[401] Közölte: IMREH István 1983. 426. – (Függelék 19.)
[402] SÁL. 1. 72.

A patró elkerülése érdekében célratörő egyezséget kötött a kommunitással a ványolós Máté Pál: „*Anno 1796 die 16-a februarii Máté Pál ... arra obligálá magát, eczer s mind kötelezé is magát, hogy a becsületes falunak tartozzék ... minden tavaszon és őszön cedelének való ... és harisnyának való posztót ölét egy polturáért meg ványolni jól, becsületesen, hogy a patróból ment legyen. Különben ha nem cselekedné, tartozik patrót szolgálni.*”[403]

[403] SÁL. 1. 72.

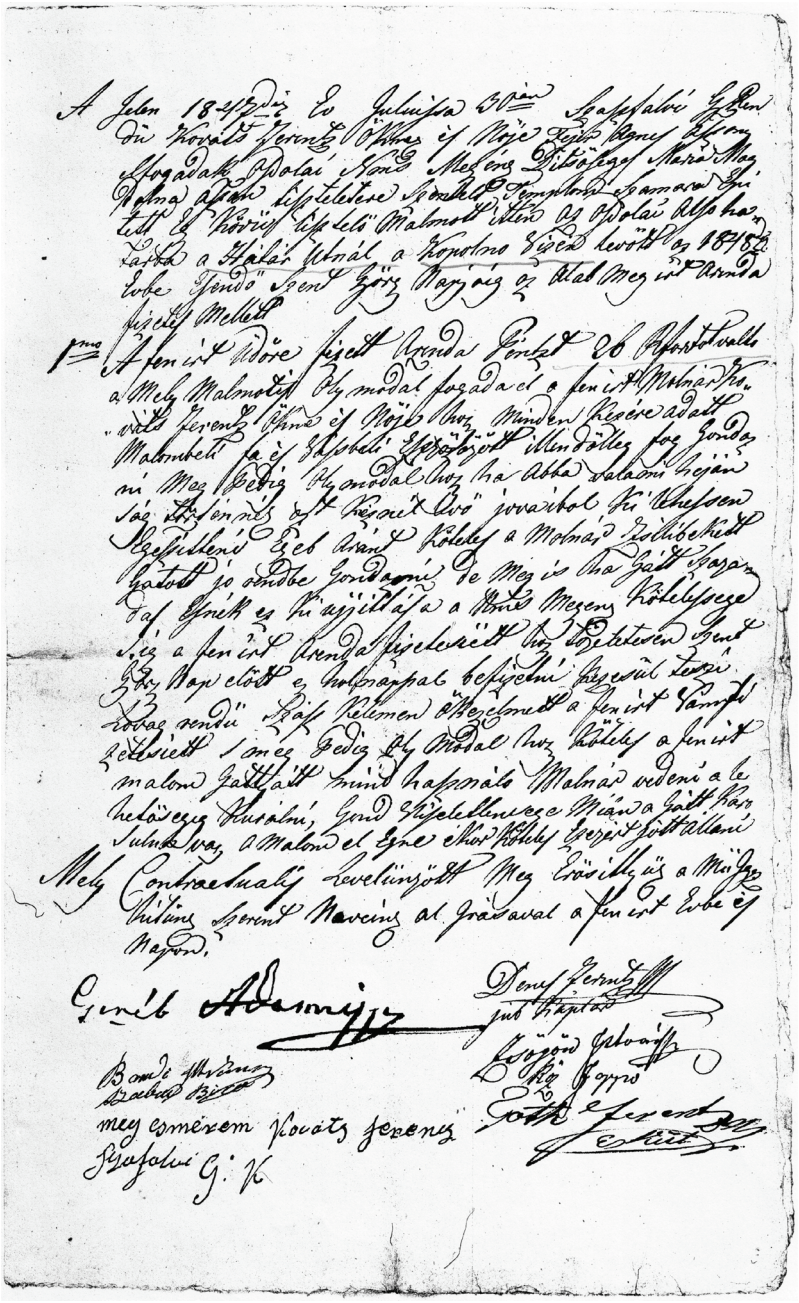

Malombérlő kontraktus (1847)
(OZSPI. 1. 1847)

IV.

A MEGYE, MINT EGYHÁZKÖZSÉGI SZERVEZET

Terminológiai kavalkád és a mögötte meghúzódó tartalom

A XVII-XVIII-XIX. századi Erdély falvaiban és városaiban a helyi egyházszervezetet a több jelentésű *megye* szóval jelölték. Az egyházközség választott világi vezetőjét *megyebíró*nak, segítőit *szentegyházfiai*nak, *megye hütösei*nek nevezték. A megye plébániáján lakott a *megyés pap*, aki a *megyés deák*, illetve a *megyés mester* kántori közreműködésével a *megyés templom*ban esetenként pedig a megye más szakrális helyén végzett vallási szertartásokat. Az egyházközség szerepű erdélyi *megyét*, különösen annak XVIII-XIX. századi működését Erdély katolikus falvaira kitekintve legutóbb az alcsíki *Szentgyörgy megyéje* példáján mutattam be.[404] A *megye*-téma „oldalhajtásának" tekinthető a *Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása* című könyvem is.[405] A csíkszentgyörgyi könyvben leírt, megyével kapcsolatos fejtegetéseimet és megállapításaimat itt nem ismétlem meg. Az alábbi ozsdolai adatokat kiegészítésnek szánom a megye fogalmának jobb megértéséhez és a székely falusi egyházszervezet működési rendjének leendő összefoglaló bemutatásához.

A megye ozsdolai kutatásának eredményei igazolni látszanak azt a korábbi kutatói sejtést, hogy a XVII-XVIII-XIX. században birtoklási szempontból a *templom* és a *megye* azonos tulajdonost jelentett. Ozsdola írott dokumentumaiból sok olyan kifejezés gyűjthető ki, amelyekben hol a *megye*, hol a *templom* tekinthető birtokosnak, pedig a birtok ugyanaz, például: *templom jószága – megye jószága*, *templom hütösse – megye hütösse*, *templom cselédje – megye cselédje*, *templom elöljárói – megye elöljárói*, *templom árendása – megye árendása*, *templom jobbágya – megye jobbágya*, *templom zsellére – megye zsellére*, *templom erdeje – megye erdeje*, *templom ládája – megye ládája*, *templom malma – megye malma* stb.

A XVIII-XIX. században a *nemes* szó az egyházközség értelmű *megye* szó állandó jelzőjének számított. A helyi egyházközségnek írt leveleikben a legkülönbözőbb hivatalok tisztségviselői a „*Tekintetes Nemes Megye!*" megszólítást alkalmazták. A helyi jegyzők, ha Ozsdola megyéjéről írtak, soha nem mulasztották el a *nemes* titulus használatát. Például rengeteg alkalommal írták le az „*Ozsdolai Nemes Megye*" vagy az „*Ozsdola Nemes Megyéje*" kifejezést. A megye – templom azonosság jegyében 1838-ban előfordult a „*Nemes Templom*" megnevezés is.[406]

A *templom* és a *megye* azonosításának jó példája egy 1851. évi szöveg: „*Lévén … az Osdolai Nemes Megyének – vagyis Templomnak – bent a faluban … egy darabka bennvaló lak telke, Szabó János ő Kegyelmének pedig ama … Megye vagy Templom zsellér jószága végében a maga lak telke…*"[407]

Az ozsdolai kutatások nyilvánvalóvá tették, hogy a *megye*, mint egyházközségi szervezet, többféle változatban létezett a Székelyföldön. Megjelenési formáinak,

---

[404] BÁRTH János 2012. Különös tekintettel az 5–54. oldalakra.
[405] BÁRTH János 2012. Ozsdolai adatok a 8–21. és a 113–160. oldalakon.
[406] OZSPI. 1. 1838.
[407] OZSPI. 1. 1851. – Idézte: BÁRTH János 2012. 38.

típusainak feltárásához, rendszerezéséhez sok kutatásra van még szükség. Különösen az egyházi szóhasználatban, nem túl következetesen, *filia* szóval jelzett települések *filiális megyéi*, *fiúmegyéi, leánymegyéi* vetnek föl sok tisztázni valót. Ezeket a tudományos tennivalókat nyilvánvalóan nem Ozsdola megyéjének bemutatásakor kell elvégezni. Az ozsdolai helyzet vázolásához azonban elengedhetetlen, hogy a székelyföldi *megyék* legalább három megjelenési formáját, változatát ismertessem:

1. Egy falu/város egy népe/vallása = egy megye. Ennek a változatnak a legjobb példái a városokban és a népes falvakban léteztek: „*Kolozsvári Róm. Katholica megye*" (1856) „*Udvarhelyi Nemes Katholica Megye*" (1817), „*Brassai Romano Catholica Megye*" (1836), „*Nemes Korondi Catholica Megye*" (1789).

2. Egyenrangú társfalvak közös megyéje = egy megye. Egyik társfalu sem filiája a másiknak, még ha a mindent kategóriákba gyömöszölő egyházi schematismus-szerkesztők időnként meg is próbálták fíliaként értelmezni valamelyik falut.[408] Ennek a változatnak legjobb példája *Szentgyörgy megyéje* Alcsíkban, amely Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva közös egyházszervezetét jelentette a XVII-XVIII-XIX-XX. században. Ide sorolható *Szentmárton megyéje*, amely Csíkszentmárton és Csíkcsekefalva népét fogta össze. Talán itt a helye *Somlyó megyéjének* vagy *Szent Péter megyéjének*, amely Csobotfalva, Várdotfalva, Taploca, Csomortán lakóinak közösségeként létezett a csíki táj középső részén.

3. Nagyobb település *anyamegyé*jének és filiaként számon tartott falu/falvak filiális megyéjének/kisebb filiális megyéinek, fiúmegyéjének/fiúmegyéinek, leánymegyéjének/leánymegyéinek együttese = egy megye. A filiális megye/megyék kapcsolódásának módja, kötődésüknek szorossági foka nagy eltéréseket mutatott Erdély szerte. Ezért néha még az „egy megye" értelmezés indokoltsága is kétségesnek látszik, amikor némelyik filiás plébánia felségterületének népéről beszélünk. A jövendő kutatásoknak kell feltárni az anyamegye és a filiális megye/filiális megyék kötődésének alváltozatait, társadalomnéprajzi típusait. Példaként Gelencét említem, amelynek anyamegyéjéhez Haraly és Hilib filiális megyék kapcsolódtak. A három falu egyházi együttműködését, egyházszervezeti összetartozását évszázadokon át viták, harcok kísérték. Ezek az ellentétek különösen kiéleződtek a XIX. század második felében az új, nagy gelencei templom építése idején.[409] Bár Haraly és Hilib falvak egyházszervezetének kijárt a „*Nemes Filiális Megye*", „*Nemes Fiók Megye*" titulus, mindig akadtak olyan hivatalos személyek, akik Gelence anyamegyéjét és a gelencei plébániához tartozó két filiális megyét tulajdonképpen egy megyének tekintették. Ezt jól tükrözik a templomépítéssel kapcsolatos 1858. évi viták előbb hivatkozott iratai. Tükrözik további bizonyos népköltészeti szövegek, például a Gelence

[408] Vö.: SCHEM. 1903. 73–82. ahol a szerkesztők Csíkszentmárton társfaluját, Csekefalvát, Szentmárton filiájaként, Csíkszentsimon társfaluját, Csatószeget, Szentsimon filiájaként értelmezték. Ugyanezek a szerkesztők kiválóan jártak el Csík-Nagyboldogasszony megyéje esetében, ahol az „In matre" címszó alatt sorolták fel a megye három faluját: Jenőfalvát, Karcfalvát és Dánfalvát. Csíkszentgyörgy bemutatásakor viszont az „In matre" címszó alatt egyáltalán nem szerepeltették Bánkfalvát Szentgyörgy társfaluját.

[409] Vö.: BÁRTH János 2012. 26., valamint OZSPI. 1. 1831., 1858. Iratok a gelencei templom építésével, a *gelencei megye* belső vitáival kapcsolatban.

és filiái szegénységére utaló egyik falucsúfoló: *„Hilib, Haraly, Gelence, ez a három egy megye, még sincs a papnak kenyere.”*[410]

A megye fogalmának, belső szerkezetének harmadik változatába sorolódott 1872 előtt *Ozsdola megyéje* is, mivel az ozsdolai plébánia területén *Ozsdola anyamegyéjén* kívül Martonos falu *filiális megyéje*, *leány megyéje*, *fiú megyéje* is létezett. 1872-ben sok küzdelem árán Martonos falu Bereck város plébániájának filiája lett. Következésképp, 1872 után *Ozsdola megyéje* mindenképpen Ozsdola falu területére korlátozódott és a fentebbi megyetipizálás első változatába került át.

Martonos elszakadása hosszú elválási folyamat végállomásaként következett be 1872-ben. Feltételezhető, hogy az Ozsdola és Bereck között megbúvó kis falu soha nem érezte jól magát a rászabott egyházszervezeti keretben. 1761-ben a martonosiak már panaszokat fogalmaztak meg a Szeredai Antal fehérvári kanonoknak írt levelükben. Azt sérelmezték, hogy az ozsdolai plébános nem akar a régi módon minden harmadik vasárnap misézni és prédikálni falujukban, az ozsdolai templom felkeresése pedig sok nehézséggel jár, főleg az öregek és a betegek számára, különösen télen. Ebben a levélben arról is szó esett, hogy a filia lakói régi kis templomukat nemrégiben „elhányták”, és helyette új nagyobb templomot építettek Szent Anna tiszteletére.[411] 1837-ben összeírás készült a 379 fős martonosi magyar katolikus népesség 76 családfőjéről.[412] 1862-ben a martonosi katolikusok levélben kérték püspöküket, hogy elválhassanak Ozsdola plébániájától és Bereck filiájává válhassanak. Akkortájt körülbelül 600 magyar katolikus és 400 román görögkeleti lakott a faluban. Az ozsdolai plébános kepejövedelmének harmada Martonosról származott. Az erdélyi püspökség kikérte Gazda Pál ozsdolai plébános véleményét, aki 1862. május 13-án hosszú levélben fejtette ki, hogy nem ért egyet az elszakadással. 1868-ban újabb lendületet vett az elszakadás szorgalmazása. 1872-ben végülis Fogarassy Mihály püspök engedélyezte Martonos filia elszakadását és Bereck plébániájához való csatlakozását.[413]

1872 előtt Ozsdola anyamegyéjét és Martonos filiális megyéjét *egy megye* különböző rangú két egységének is tekinthetné a kutató. Az *egy megye* ideája azonban Ozsdola és Martonos esetében a történeti forrásokkal elérhető időben nem igazán valósult meg. Az anyamegye és a filiális megye a XVIII-XIX. században nem képezett valóságos egységet. Mondhatnánk: egymás mellett éltek. A közös plébánia és a közös plébános kötötte össze őket. Martonos számára még az anyatemplom sem jelentett igazi vonzerőt, mivel volt saját temploma, illetve a helybéli misét nélkülöző vasárnapokon sok martonosi nem az ozsdolai templom felé indult, hanem a közelebbinek vélt Bereck templomát látogatta. Martonosnak volt saját kántora, akinek megélhetéséhez a falu kántori földeket és kántori kepét biztosított. Nem tartott igényt az ozsdolai kántor szolgálataira. A plébánosi kepét természetesen Ozsdolára hordták a martonosiak, és ha papra volt szükségük, az ozsdolai plébánoshoz fordultak. Tőle várták a keresztelések, esketések, temetések elvégzését és tőle remélték a minél gyakoribb misézést a martonosi templomban.

---

[410] DUKA János 1995. 134–135.
[411] GYÉL. 1. 92/1761.
[412] OZSPI. 1. 1837.
[413] OZSPI. 1. 1872. (korábbi, pl. 1862. évi mellékletekkel), OZSPI. 3. 107.

Martonos magyar, római katolikus társadalma, bár filiális megyének tekintették, úgy viselkedett, mint egy valóságos megye. *Megyegyűlést* tartott, *főmegyebírót*, *vicemegyebírót*, *megyehütösök*et választott. Vagyonnal: szántóföldde, erdővel, bérbe adható házzal rendelkezett. A martonosi megye-öntudatot jól tükrözi egy 1808. évi egyezséglevél megye-képviselőket felsoroló részlete: „*A Nemes Martonosi Cat. Anya Szent Egyháznak fungens Fő Megye Bírája gyalog katona Farkas Mihály ő Kegyelme 3-ad magával, ú.m. Fülöp Ferentz Vice Megye Bíró gyalog katona és Kopek János jobbágy személy Templom Hütössei ő Kegyelmekkel az egész tellyes Catholica Megye nevében és képében*."[414] Ehhez az öntudathoz már csak egy martonosi pap hiányzott, és akkor a martonosiak anyamegyei szerepben pózolhattak volna. Önálló papra és önálló plébániára azonban akkortájt hiába vágyakoztak, mivel alacsony lélekszámuk a székely tájon nem tette lehetővé egy pap tisztességes eltartását.

Az anyamegyék és filiális megyéik kapcsolatában, illetve az egy megyét alkotó társfalvak viszonyában meghatározó jelentősége volt az épület-fenntartási feladatok évtizedekre, sőt néha évszázadokra szóló elosztásának. A helyi „hagyomány" részét képezte, hogy melyik falu melyik egyházi épületet újította, javította. Ennek a feladat-megosztási hagyománynak nyomát sem találjuk az ozsdolai plébánia fellelhető irataiban. Jellemző, hogy az ozsdolai templomépítések, templombővítések, templomjavítások elérhető írott dokumentumaiban nem tűnik föl filiális segítség, aktív martonosi közreműködés emlegetése. 1862-ben, amikor az erdélyi püspöki hivatal kifejezetten rákérdezett arra, hogy „*A martonosiak mivel és mi módon járultak az Osdolai egyház minden épületeinek fentartására, s létez-e ezen fentartás iránt valami egyezmény s minemű az?*", az ozsdolai plébános a következő választ adta: „*A Martonosi hívek az Osdolai anya megye által az egyház bármi néven nevezendő épületeinek emelésére, fentarására soha se szoríttattak, nemis tettek e részben Osdolán semmit, kivéve egyetlen egy gabonást, melyet az Osdolai lelkész számára hajdon építettek volt, de ezis amiatt, mert nem conserválták, el pusztult.*"[415]

Ilyen adottságok közepette *Ozsdola megyéje* jobbára csak Ozsdola népességére, illetve Ozsdola falu határára terjedt ki. Amikor 1828-ban Fejér Antal plébános, leányiskolát akarván építtetni, összehívatta „*a Nemes Osdolai Megyebeliek*"-et, bizonyára Ozsdola falu lakosaira gondolt.[416] Fején találták a szöget azok a széki kiküldöttek is, akik 1817-ben egy tanúvallatás lebonyolítójaként azt írták az ozsdolai *megyebíró*ról és két *hütös*éről, hogy azok „*Osdola falvának Megyéje nevében és képében*" kérték fel őket a feladat elvégzésére.[417]

Meglepő nyelvi konstrukciónak tekinthető a Zsögön István ozsdolai főmegyebíró 1791. évi levelében leírt „*Megye Communitása*" kifejezés.[418] Az értelmezési gondot az okozza, hogy a *communitás* szót „faluközösség", „városi közösség" értelmében szokás használni a történetírásban, itt viszont láthatóan a „megyebeliek közösségéről" volt szó. Ámbár a fentiek ismeretében azt is feltételezhetjük,

[414] OZSPI. 17. 62.
[415] OZSPI. 1. 1872. A martonosi elválás ügyének 1862. évi melléklete.
[416] OZSPI. 1. 1828.
[417] OZSPI. 1. 1817.
[418] OZSPI. 1. 1791.

hogy a „megye communitása” kifejezésen az egy falura kiterjedő megye faluközösségét értette a levél fogalmazója. Azt is mondhatjuk: Ozsdola esetében 1791-ben egyet jelentett a *megye communitása* a *falu communitásá*val.

A megye fórumai, tisztségviselői

Amikor a megyét érintő fontos kérdésekben kellett dönteni, a főmegyebíró gyűlésre hívta az egyházközség minden családfőjét. Az efféle összejövetelt 1832 és 1866 között legtöbbször a következő kifejezésekkel illették: *megye gyűlés*, *teljes megye gyűlés*, *nemes megye gyűlése*, *Osdola megyéjének teljes gyűlése*, *Osdola megyéjének törvényes gyűlése*, *Osdola megyéjének közönséges gyűlése*.

1846. szeptember 13-án „*Osdolán Dobra Antal Templom zsellére házánál a Kápolna mezején*” tartottak „*közönséges Megye gyűlést*”.[419] 1832. március 29-én a „*Nemes Osdolai Megyének Tellyes gyűlése Osdolai lovas katona Bandi György özvegye házánál*” kötött egyezséget Tóth János és Füstös János kézdivásárhelyi téglavető vállalkozókkal.[420] 1850. október 13-án Ozsdola megyéje „*Dénes Ferenc falusbíró házánál*” rendezte meg aktuális tanácskozását.[421] 1860. január 17-én „*a Nemes Osdolai Község házánál*” gyűltek össze tanácskozásra Ozsdola megyéjének érdeklődő tagjai.[422]

Feltételezhető, hogy a XIX. század középső harmadában a főmegyebíró által összehívott „megyegyűléseken” legtöbbször nem jelent meg a falu népének aprajanagyja. Csupán azok jöttek el, akik az átlagosnál jobban érdeklődtek a helyi közügyek iránt. 1860. január 17-én, vagyis az esztendő „legráérősebb”, farsangi időszakában 21 fő, 1860. november 30-án, vagyis szintén „dologtalan” tél eleji napon 26 fő jelent meg Ozsdola megyéjének „*teljes gyűlésén*”.[423]

A „megyegyűléseken” választották meg a megye tisztségviselőit. „Megyegyűlés” keretében adták bérbe a templom birtokait. Az efféle gyűléseken vitatkoztak a megyetagok az éppen aktuális közmunkák elvégzéséről, például a plébániális épületek, kerítések javításáról.

A megyét érintő ügyek egy részében nem a megyegyűlés, hanem az egyházközség *megyebíró*inak, *hütöse*inek, *esküdtje*inek gyűlése döntött. Az esküdtek, vagyis székelyes nevükön a *hütösök* tanácskozó testületét *hütösség* néven is emlegették.

A megye elöljáróságának 1837. június 20-án tartott gyűléséről a megye jegyzője a következő szavakkal kezdte jegyzeteit: „*Nemes Osdola Megyéjének Bírái és Eskütyei mái napon gyűlést tartottak.*”[424] A templom, illetve a megye *elöljárói*, ha valamilyen határozatot hoztak, a döntésükről szóló írást igyekeztek aláírni vagy névírásukkal elláttatni. A hütösök változatosan, de nagyon aktívan használták a *hütös*, *esküdt* mivoltukra utaló titulusokat. 1826-ban például egy *pityóka ugar* adományozásáról szóló levél végén a következő személyek aláírása vagy névíratása

[419] OZSPI. 1. 1846.
[420] OZSPI. 1. 1832.
[421] OZSPI. 1. 1850.
[422] OZSPI. 3. 24.
[423] OZSPI. 3. 24., 53.
[424] OZSPI. 2. 24.

szerepel: „*Haralyi Fejér Antal Osdolai Plebánus, Finna Ferentz Fő Megye Bíró, Kerekes Joseph Vice Megye Bíró, Bögözi Ferentz jubilátus káplár és Templom esküttye, Gabri Lőrintz lovas katona Megye esküttye, Vass Joseph Osdolai falu Nótáriusa és Templom Hütöse*."[425] 1828-ban a „megye képében" aláírásukkal láttak el írott dokumentumot: „*Bene János Osdolai gyalog katona és Templom Hütösse", „Zsögön Józef senior Osdolai gyalog katona és Templom Hütösse*".[426]

A „megye hütösei" természetesen nemcsak tanácskoztak, határozatokat hoztak, tanúsítványokat írtak alá, hanem tevőlegesen is részt vettek a megye ügyeinek intézésében: kepét gyűjtöttek, közmunkát szerveztek, a megyebíróknak segítettek a földárendálások gyakorlati lebonyolításában. 1829-ben például egy *lakjószág* bővítését hajtották végre: „*Czifra Jánosnak a … lak hellyéhez a Nemes Megye Hütössei mértek az észak felől való részén … 2 német ölet*".[427]

A megye jegyzője a megye vegyes tartalmú jegyzőkönyvében kivételesen megörökítette, hogy 1836. május 1-jén a „*Nemes Megye gyűlése*" a következő személyeket választotta meg „*Megye Esküttyeinek*": „*Finna Ferentz, Bögözi Ferentz káplár, Baritz Antal, Lázár Mihály, Zsögön István ifjabb, Csupor Ferentz, Erőss Mihály, Kerestély Joseff, Tóth Antal, Lázár Ignátz, Ferentz György, Kerekes Joseff, Kótér Joseff, Tóth Ferentz, Hosszú Joseff, Bene János, Bandi Imre, Nagy István, Dobra Antal, Finna János, Jánoska Joseff.*"[428]

Az alábbi szöveg, amely a *megye hütösei*nek megválasztásáról szól, 1841-ben került Ozsdola megyéjének jegyzőkönyvébe: *„1841-diki november 21-dik napján Megye Hütösseinek választattak a Nemes Megye közönséges gyűlésében: Zsögön János öregebb, Kerekes Gáspár, Tóth János lovas katona, Zsögön György alsó, Fábián Antal, Kerekes János káplár, Bögözi Ferentz, Jánoska Josef, Kerestély Josef, Mánya János, Szabó János lovas katona, Máttyás Gáspár, Balog Ferentz káplár, jegyzőnekis, Zsögön Lajos, Finna Gáspár, Szőts Ferentz gyalog katona, Nagy Mihály, Zsögön Mihály, Nagy Antal, Vargyasi Ferentz ifjabb, Lázár Ignátz, Domokos István, Nagy Antal, Fábián István."*[429]

Az 1840 és 1861 közötti évtizedekben néhányszor előfordult, hogy a megye *hütösei*t, *esküdtjei*t divatos szóval *consistorok*nak nevezték,[430] gyűlésüket pedig *consistor gyűlés*nek (1842), *consistori gyűlés*nek (1843), *köz consistorság ülés*ének (1843), *consistoriális gyűlés*nek (1861) titulálták.

Ozsdola megyéjének írott dokumentumaiban 1840-ben, Fejér Antal plébános egyik feljegyzésével kezdődött a *konzisztor* szó rövid diadalútja: „*Osdolai Huszár Finna János az Nemes Megye Consistoraihoz folyamodván a Nemes Consistorság … válaszát kiadta*."[431] Húsz évvel később, 1860. december 19-én Ozsdola megyéjének gyűlése Bándi István főmegyebíró és Csíki János almegyebíró mellé 14 *consistor*t

[425] OZSPI. 1. 1826.
[426] OZSPI. 17. 30., 31.
[427] OZSPI. 2. 18.
[428] OZSPI. 2. 23.
[429] OZSPI. 2. 31.
[430] OZSPI. 2. 30., 33., 37., 45.
[431] OZSPI. 2. 30.

választott, akik ugyanazokat a feladatokat látták el, mint az évszázadok óta *megye hütösei*nek nevezett esküdtek.[432]

A latin eredetű *konzisztor*, *konzisztórium* szavak sokféle jelentést hordoztak a kereszténység 2000 éves történetében. Témánk szempontjából az a fontos, hogy Erdély protestáns népességű területein a *konzisztor* „egyháztanács-tagot, presbitert", a *konzisztórium* „egyháztanácsot, presbitériumot" jelentett.[433] Feltételezhető tehát, hogy a katolikus Ozsdolán protestáns hatásra jött divatba a XIX. század közepén a megye hütöseinek *konzisztor*, egyháztanácsként működő testületüknek pedig a *konzisztoriális gyűlés* elnevezése.

A hütösök, vagy ha úgy tetszik, a konzisztorok testülete az 1860-as évek legvégén egyháztanáccsá alakult, és a XIX. század utolsó három évtizedében, valamint a XX. században egyháztanács, illetve egyháztanács és iskolaszék néven működött. Figyelemre méltó, hogy az 1869. évi 2150. és 2200. számú gyulafehérvári püspöki körlevelek hatására 1869. november 3-án Gazda Pál plébánossága idején létrehozott ozsdolai egyháztanácsot *egyházközségi tanács*nak nevezték. Tagjait „*általános felkiáltással*" választották. Rendes tagként egyháztanácsos lett 1869-ben: „*1. Méltóságos Geréb István úr, 2. Bandi Josef, 3. Szász Gáspár, 4. Bögözi Imre, 5. László Dávid, 6. Balog Salamon, 7. Zsögön Antal, 8. Lázár Dávid, 9. Bartók Ferentz, 10. Bögözi Ferentz ifi., 11. Domokos Ferentz, 12. Zsögön Josef* [a] *164. házszám alol.*"[434]

A *Szentgyörgy megyéje Alcsíkban*[435] című könyvemben megírtam, hogy a XIX. század második felében az egyházi hatóságok az új idők terminológiai divatjainak hódolva igyekeztek csökkenteni, elavulttá tenni a *megye* és a *megyebíró* kifejezések használatát. Helyettük *hitközség*ről, *algondnok*ról, *számadó gondnok*ról beszéltek és írtak. 1880 tájától a helyi egyházközség életében megjelent a *főgondnok* tisztség, amely tiszteletbeli titulusnak számított. A megye ügyeit ténylegesen továbbra is az *algondnok*nak, *számadó gondnok*nak nevezett *főmegyebíró* intézte. Nem volt ez másképp Ozsdolán sem, azzal a különbséggel, hogy *főkurátor* néven a *főgondnok*i tisztség előbb tűnt föl, mint Alcsíkban.

1817-ben az egyházi vagyont érintő vitairatban az ozsdolai plébánia képviselője 9 évvel korábbi időkre vonatkoztatva úgy írt a sokat emlegetett „*Boér Kapitány Úr*"-ról, a jobbágyot is birtokló kisnemesről, mint Ozsdola megyéjének *„Fő Curatorá"*-ról. 1809-ben Boér Elek kapitány neve a „*Nemes Megye Curatora*" tisztségjelöléssel került egy „templom zsellére" jellegű szerződés aljára.[436] A főkurátori tisztség igazából akkor szerzett némi rangot Ozsdola társadalmában, amikor Fábián József viselte. A gyalogkatona jogállású Fábián Józsefet 1837. május 7-én választották meg a megye *főkurátorá*vá, vagyis *főgondnok*ává. Haláláig, 1863-ig betöltötte ezt a tisztséget. Fölöttébb komolyan vette feladatát. Sokszor elnökölt a megye gyűlésein és többször jelentősen támogatta az egyházközösséget. Például 1840-ben a Páduai Szent Antal tiszteletére szentelt harangot saját költségén szállíttatta Ozsdolára. Számottevő földvagyont hagyott az egyházra: egy hat vékás és egy köb-

[432] OZSPI. 3. 38–39.
[433] SZT. VII. 211.
[434] OZSPI. 3. 99–100.
[435] BÁRTH János 2012. 112.
[436] OZSPI. 1. 1817. és OZSPI. 17. 38., OZSPI. 1. 1809. Közölte: BÁRTH János 2011. 119.

lös szántóföldet, valamint egy belső „puszta telket” misemondatásra, egy három vékás szántóföldet öt kereszt fenntartására, egy öt köblös szántóföldet a falu szegényei és az iskola számára.[437]

A népi gyökerekkel nem rendelkező mindenkori *főkurátor*, *főgondnok* feladatait egyébként kiválóan megfogalmazta Haynald Lajos erdélyi püspök 1855. évi számadás-készítési szabályzata: „*A' Főgondnokok a' pénztár kezelésével nem terheltetnek. Az egyházak javait pártfogásuk, tekintélyök, közbenjárásuk és tanácsuk által mozdítják elő*.”[438]

Akár volt főkurátor, akár nem, akár aktivizálta magát, akár csak tisztességből viselte a tisztséget, az egyházközségnek mindig volt egy tényleges világi vezetője, akit a nép röviden a *megyebíró* kifejezéssel illetett. A hivatalos iratokban a *főmegyebíró* titulus járt ki neki, hogy ezáltal meg lehessen különböztetni segítőjétől, az *almegyebíró*tól, vagy *vicemegyebíró*tól. A hivatalos egyház a XIX. század közepétől a főmegyebíróra egyre gyakrabban használta az *algondnok*, *számadó gondnok*, *egyházközségi gondnok* meglehetősen jellegtelen, de divatos kifejezéseket. A XX. század közepére a *gondnok* megnevezés vált általánossá, csak búvópatak gyanánt bukkant elő mögötte hébe-hóba, elsősorban a beszélt nyelvben, a nagy múltú *megyebíró* tisztségnév.

Kutatásaim során a fellelhető írott dokumentumokból kigyűjtöttem a bennük szerepelt ozsdolai főmegyebírók neveit. Alább a teljesség igénye nélkül időrendben közreadom a listát, az előfordulás évével.

Lukács Kelemen (1761), Bandi József (1780, 1781), Vajda László (1783), Zsögön István (1791), Kóter Antal (1809), Tóth Ferenc (1813, 1816, 1817), Finna Ferenc (1817, 1818, 1823, 1826, 1827, 1828), Páll József (1832, 1833, 1835, 1836, 1837, 1838), Dénes Ignác (1838, 1839, 1840, 1842), Tóth Ferenc (1843), Finna János (1846, 1850), Bándi István (1850, 1851, 1853), Tóth Ferenc (1853), Bándi István (1860, 1863), Dénes Lajos (1865, 1867, 1873), Bándi István (1873), Domokos Mihály (1878, 1882, 1889), Szász Gáspár (1891, 1903).

A főmegyebírói tisztség viselése a XVIII. század végén és a XIX. század első felében nagy megtiszteltetésnek számított. Szinte sugárzik a büszkeség azokból a szavakból amelyekkel Tóth Ferenc 1817-ben egy birtokper tanúvallatásának elejére felíratta nevét, rangját és főmegyebírói tisztségét: „*A Nemes Kézdi Széki Osdolai Catholica Anyaszentegyháznak Fő Megye Bírája Nemes és Vitézlő Székely Huszár Tóth Ferentz eö Kegyelme*”.[439]

A XIX. század közepe előtt a főmegyebírót a megye gyűlésén választották, valószínűleg közfelkiáltással. Addig maradt hivatalában, amíg volt ereje, kitartása a sok munkához, illetve amíg a megye népének többsége jónak tartotta igyekezetét, szorgalmát, viselkedését. Némely főmegyebíró néhány év szünet után többször is visszatért a megye élére. Előfordult, hogy a sok éven át tevékenykedő főmegyebíró csak öregsége, betegsége, munkabírásának fogyatkozása hatására vált meg tisztségétől.

---

[437] OZSPI. 2. 23., OZSPI. 1. 1837., OZSPI. 2. 25–26., 28., OZSPI. 9. 1863., OZSPI. 3. 63.
[438] OZSPI. 1. 1855.
[439] OZSPI. 1. 1817.

A főmegyebíró-választás indítékait, lefolyását némiképp tükrözi Tóth Ferenc 1843. január 25-én lezajlott megválasztásának rövid feljegyzése Ozsdola megyéjének vegyes rendeltetésű jegyzőkönyvében: „*Az Osdolai telyes Megye gyűlése alkalmával az ott megjelent érdemes számos személyek* [által] *a Tekintetes Birtokos Urakkal egyellő akaratbol Fő Megye Bírói hivatalra Huszár Tóth Ferentz ő Kegyelme választatott meg, mivel ezen hivatal folytatására leg tökéletesebbnek találtatott, mivel az Oh Megye Bíró igen felette beteges és elgyengülve van*."[440]

1850. május 5-én Ozsdola megyéje újra főmegyebírót választott, mivel az addigi főmegyebíró, Finna János lemondott tisztségéről. A nehézkesen, nem túl célratörően és fölöttébb elnagyoltan fogalmazott jegyzőkönyvi bejegyzésből nem könnyű rekonstruálni a választás rendjét. Először tulajdonképpen három jelöltet választottak, bár a jelölt szót az eset megörökítője nem használta. Ugyanígy jártak el az almegyebíró választásakor is. Ott, a három jelölt felsorolásakor a jegyző használt egy előbb elmulasztott találó kifejezést: „*többséget nyertek*", amiből valószínűleg arra következtethetünk, hogy a gyűlésen szavaztak a fölmerült nevekről, és az a három személy lett jelölt, aki a legtöbb szavazatot kapta. A jelöltekről véleményt mondott a jelen lévő Balázs Ferenc plébános is, majd a gyűlés résztvevői közfelkiáltással eldöntötték, hogy Bandi István volt „lovagrendű" legyen a főmegyebíró, Kerestély József hajdani jobbágy (1850-ben már *új polgár*) pedig almegyebíróként segítse a munkáját. (Utóbbi személy a közfelkiáltással egy volt „lovagot" és egy volt „gyalogkatonát" ütött ki.)[441]

A XIX. század második felében a főmegyebíró választásánál az alábbi tényezők számítottak jellemző sajátosságnak: 1. A hármas jelölés joga és kötelezettsége, 2. A főesperes közreműködése, 3. A püspöki jóváhagyás, püspöki kinevezés.

A hármas jelölés tulajdonképpen a választásra jogosult megyebeli lakosok megyebíró-választási jogának gyakorlását jelentette. A gyűlésen a résztvevők szavaztak a tisztségre alkalmasnak tartott személyekről. A három legtöbb szavazat birtokosa került föl a jelöltek listájára, természetesen a szavazatszámok sorrendjében. Egy 1860. évi jegyzőkönyvi megfogalmazás szerint Bandi István 24, László Dávid 23, Dénes Lajos 14 szavazatot kapot, „*ennél fogva a hármas számba tételt nyerték*."[442]

A főesperestől elvárta a püspökség, hogy a főmegyebírók választásán vegyen részt, és a három megválasztott jelölt nevét megjegyzéseivel kísérve terjessze föl a püspöki hivatalba.

A püspök vagy helyettese a három fölterjesztett jelölt közül kiválasztotta a főmegyebírót. Döntéséről tájékoztatta a főesperest, a plébánost és az érintett világi személyt. Az új főmegyebíró legtöbbször díszes püspöki kinevező levelet is kapott, amelyet a plébánia levéltárában őriztek meg. Előfordult, hogy a püspök nem a szavazatszámok szerint döntött. 1891-ben például a harmadik helyen jelölt Szász Gáspárt nevezte ki Ozsdola főmegyebírájává.[443] Arra is volt példa, hogy a püspökség megsemmisítette a hármas jelölést végző megyegyűlés választási eredményét, és új választást rendelt el. 1864-ben Ráduly János általános püspökhelyettes azt kifogásol-

[440] OZSPI. 2. 34.
[441] OZSPI. 2. 42.
[442] SÁRPI. 1. 1860. Ozsdola., OZSPI. 3. 29–30.
[443] OZSPI. 1. 1891.

ta, hogy Ozsdolán az „esperesi hivatal mellőzésével” tartottak választást, ráadásul nem szavazással, hanem közfelkiáltással választották ki a három jelöltet. Utasította Elekes István főesperest, hogy utazzon Ozsdolára, elnököljön a megye gyűlésén, és a szavazással végrehajtott „hármas választás” jegyzőkönyvét észrevételei kíséretében küldje Gyulafehérvárra.[444]

Néhány szórványos adat tanúsítja, hogy bizonyos időszakokban az ozsdolai főmegyebírók némi fizetést kaptak a megye kasszájából. 1865-ben például sokáig nem akadt vállalkozó a megyebíróságra, mondván: ilyen nagy teher ingyen nem viselhető. Az 1865. október 25-én tartott „consistori gyűlés” évi 20 forint fizetést szavazott meg a mindenkori főmegyebírónak.[445]

A főmegyebíró fontos tennivalói közé tartozott: 1. a kepe gyűjtése, adminisztrációja, 2. a megye pénzének kezelése, „gyümölcsöztetése”, számadás készítése a bevételekről és a kiadásokról, 3. a templom, a plébániaház, az iskola, a kántorház építéseinek, javításainak szervezése, 4. a megye *jószágá*nak, javainak őrzése, védelme, gyarapítása, 5. szükség esetén helyben és idegenben a megye képviselete.

A megyében adódó konkrét szervezési feladatokat, például a hírvivést, hirdetést, közmunkára mozgósítást, pénzbeszedést, zálogolást, általában a főmegyebíró parancsainak végrehajtását a *megye polgára* tisztség viselői végezték. A XIX. század első felében általában három *megye polgára* tevékenykedett Ozsdolán. Akadt köztük katonarendű székely és „templom jobbágya” egyaránt. Sokáig töltötte be a *megye polgára* tisztséget Kóter József, Czugor Ferenc, Bak Antal és Dobra Antal. Mint az ozsdolai közélet szereplői, ismerői rendszeresen részt vettek a megye gyűlésein, és tisztségük feltüntetésével alá is írtak sok határozatot. 1889-ben évi 3 forintnyi fizetést is kaptak. Előfordult, hogy részesültek a büntetéspénzekből is.[446]

A megyeszéke „rendtartó” törvénykezése

A *megye hütösei*nek gyűlése, a *megyeszéke*, (a XIX. század közepén divatosnak számító néven: a *konzisztorok* gyűlése) valószínűleg Ozsdolán is foglalkozott a megyetagok egyházi fegyelmezésével, vallási, erkölcsi vétkeik büntetésével. A megyeszéke vizsgálatainak, tanúvallatásainak, ítéleteinek írott dokumentumai azonban nem maradtak fenn olyan mértékben, mint például az alcsíki Szentgyörgy megyéjében.[447] Néhány törvénykezési esetet azonban megőriztek Ozsdola megyéjének vegyes tartalmú jegyzőkönyvei. Ezeknek az eseteknek fontos sajátosságuk, hogy fölöttébb késeiek: 1842/1843-ből és 1865-ből származnak.

1842. január 12-én az ozsdolai megye „consistor gyűlésében” a következő két erkölcsi vétséget is megtárgyalták az esküdtek:

1. „*Karátson szenvedjén táncvigalomnak helyt adó gyalog katona Márton Andrásné és a tántzot vivő gyalog katona Benke István – ennek vissza adván a 10 krajczárját – mint katonák az illető Hatóságokhoz által iratnak a helybeli Plébánus Úr által, úgy a musikusok is, kikről különös királyi rendelés vagyon.*”

[444] SÁRPI. 1. 1864. Ozsdola.
[445] OZSPI. 3. 67.
[446] OZSPI. 2. 22., 23., 32., 42., OZSPI. 1. 1828., OZSPI.17.30., OZSPI. 10. 1889.
[447] BÁRTH János 2012. 381–397.

2. „*Gyalog katona Kótér Jósef (:Csendes:) meg részegíttetvén, ugyan gyalog katona Zsögön Josefné Fejér Ágnes által nősparáznaságban tanáltattak, a mint Kótér Josef maga is meg vallya, azért ez uttal ugyan mind a kettő, tulajdon kérésekre, hogy az Méltóságos Ezred Kormány eleibe ne kisértessenek, egy egy font viaszig büntettettek, még netalán történő gonoszság esetében az érdekelt Méltóságos Ezrednek által adandók.*”[448]

1843. június 6-án az ozsdolai megye konzisztori gyűlése ünneprontásnak, ünnepszegésnek számító vétkes eseteket tárgyalt. Az egyházi parancsolatok megsértőit pénzbüntetésre ítélte. Ezáltal összesen 8 rajnai forint bevételhez juttatta a templomot, illetve a megyét. Álljanak itt a vétségek korabeli megfogalmazásai!

„*Providus Marti Ferentzné veje egy vasárnap az Erdőből egy tereh fát hozott.*” 1 R. forint büntetést fizetett váltó cédulában. „*Hasonló módon Emre Gáspár egy vasárnap két tere fát hozott az Erdőből.*” „*Gyalog katona Szekrény Ignátz is vasárnap egy tere fát hozott*.” Mindketten 1-1 R. forint büntetést fizettek.

„*Lovas katona Lázár Mihály is kerekfalat hozatván vasárnap meg büntettetett*.” (1 R.ft.) „*Gyalog katona Zsögön Lajos vasárnap fűrészelt*.” (1 R.ft.) „*Borbáth István áldozó csütörtökön fűrészelt*.” (1 R.ft.)

„*Gyalog katona Nagy Mihály és Borbáth István Pünköst napján Zsuppot vitettek az Erdőre, s azért meg büntettettek 30-30 krajczárig mindketten*.” (1 R.ft.)

„*Gyalog katona Zsögön István jegyző, idősb Zsögön János, Zsögön Bálint és providus Kerestély Ferentz szekereikkel a 2-dik ünnepen* (Pünkösd második napján!) *Beretzkbe gyapjat vitetvén, s így mindenik személy egyenként meg büntettetett 15 krajczárig a Templom cassájába*.” (2 R.ft.)[449]

1865. március 9-én éjjel 11 óra tájban ozsdolai Kerestély Antal, aki nemrégiben Zsögön Ilonával kötött házasságot, a házasságtörés bűnét követte el Ördög István feleségével, Gergely Erzsébettel. A tiltott szerelem megszállottjai, Középső Ferenc József istállójában a tulajdonos tudtával, zárt ajtó mögött vitték végbe parázna tettüket. Néhány éber férfi rajtuk ütött. A leleplezők között volt Bándi János *falusbíró*, Csíki János *vicemegyebíró*, Bogdány József *községi polgár*. Másnap, március 10-én az őrizetben tartott két tettes a „*consistorság elébe állíttatott*”. Hamarosan megszületett az ítélet, amelyet a következő jelen lévő személyek írtak alá: Bándi István, a templom főkurátora, Csíki János almegyebíró, Bándi János falusbíró, Gonda Pál plébános, Dézsi János jegyző, Bögözi Gyárfás consistor, Finna Gáspár consistor, Bartók Ferenc consistor.

A házasságtörő nő 15 korbácsütést kapott. A házasságtörő férfi 3 osztrák értékű forint, a házasságtörőknek helyet adó férfi szintén 3 osztrák értékű forint büntetésben részesült. A büntetéspénzeket a községi bíró három nap alatt köteles volt beszedni és a templom pénztárába befizetni.

A házasságtörés tényét és az érte kapott büntetést „*a hasonlók vissza riasztása tekintetéből*” a következő vasárnap a templom előtt kihirdették a népnek.[450]

---

[448] OZSPI. 2. 32.
[449] OZSPI. 2. 37.
[450] OZSPI. 3. 66.

A XVII. századi erdélyi katolikus vizitációk számottevően különböztek a XVIII-XIX. századi vizitációktól. Vikáriusok, főesperesek járták be a plébániákat. Megvizsgálták az egyházi épületeket, felszereléseket, ellenőrizték a pap és a kántor munkáját. Látogatásuk törvénykezéssel is együtt járt.[451] A megyebíró valószínűleg előzőleg feljegyezte a kirívó erkölcsi vétségeket, a vallási törvények be nem tartásának eseteit, és a megérkező vizitátor elé terjesztette azokat. A vizitátor kivizsgálta az ügyeket és keményen ítélkezett.

Efféle, egyházi fegyelmezéssel egybekapcsolt vizitációt még a XVIII. század elején is tartottak Erdélyben. Ilyen egyházlátogatásnak számított az 1726. évi vizitálás, amelyben Ozsdola is részesült. A vizitátor a háromszéki plébániákat járva Ozsdolára is eljutott és ott fegyelmező ítéleteket is hozott. Valamennyi vétkesnek talált személy a tettéért, szavaiért pénzbüntetést fizetett, valószínűleg a templom javára.

A legnagyobb büntetést, Benkő Istvánné Ilonának szánta a vizitátor, abban az esetben, ha nem hagy fel, pontosan meg nem fogalmazott, helytelen parázna életmódjával: „*…imponaltak Benkő Istvánnénak Ilonának, hogy ha ez után tsak két elégséges bizonságok által comprobáltassék, hogy mások hozzá járnának, nem csak simpliciter csapattassék pelengérben, hanem insuper megh is töviseltessék abban.*"

Alább idézek néhányat az 1726. évi vizitátor által Ozsdolán büntetendőnek talált vétkek közül:

Gergő István: „*Húsvét másod napján… rútul szitkozódott attával teremtettével"„Plébánus Uramot eö Kegyelmét is s. v. ördög atta papjának denominálta.*" „*Azt is meg mondotta, mit chinál a lelkének.*"

Gergő Mihály: „*A' feleségét megh verte*."

Bögözi István: „*Botránkoztató képpen élt száma nélkül*." „*Megh nem gyónt in Anno 1725*." „*A gyónásról czedulát nem hozott, sem pedig bizonyságokat elő nem hoz*." „*A Plebanus kitiltotta a templombol*." „*Nem engedelmeskedett a Szent Szék parantsolatyának*." „*A fekete borsóját a Plébánusnak le kaszálta*."

Bács Vaszil: [A házánál] „*Mind éjel nappal, vasárnapokon, innepeken … gyakorta tanczoltak Plébanus uram híre nélkül*."

Ferencz István: *„Az Anyát káromkodta … hunczut teremtettével, s. v. sit dictum mit csinál a Lelkének."*

László István és felesége: *„Hit kívül laknak, azért botránkoztató életet"* [élnek].

Gergő Márton: „*Nem ment fedni a' Deák csűrit*." „*Zálogot nem adott, az ajtót bé zárván*." „*Káromkodott s. v. sit dictum hunczut teremtette eb adtával*."

Bögözi Sámuel: „*Nem adott zálogot, … mondván … adok én zálogot a' szájában gazlott.*"

„*Ozsdolai megye Bírák, úgy mint Vajda István, Ferencz Mihály, Czukor Kelemen*": „*A Plébániát nem építették*"

---

[451] Az Ozsdolával szomszédos Orbai Református Egyházmegye korai református vizitációira: CSÁKI Árpád – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2001., SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2001. 25.

„*Osdolán lakó oláhok: Oláh Kádár, Berszán Demeter, Kurta László, Bukur András, Bács Vaszil, Ráduj Máté, Kertész Mihály, Oláh Ferencz, Kádár Jancsi, Paraszki Jón, Oláh Sándor*": „*Innepnapokon dolgoztak*."

Ozsdolai jobbágyok: „*Teleki Jóseph uram ... cselédi*": Molnár Pál, Barics István, Szabó György, Kovács Ferenc, Barics György, Szász László, Gedő Mátyás. „*Kun Miklós uram ... cselédi*": Máté Miklós, Veres Pálné, Máté György, Keresztél István, Keresztény Mihály. „*Szilvási uram cselédi*": Kancsi Istvány, Szakács János, Kocsis Miklós, Kancsi György. „*Janó János uram cselédi*": Nagy János, Benke Mihály, Oláh Ferenc, Kiss János. „*Barabás uram cselédi*": Gergő Márton, Gergő Mihály, Gergő István, Kelemen Mihály, Aszalós Pál, Aszalós Mihály: „*Minnyájan Catholicus Jobbágyok lévén, contra Constitutionem Ecclesiae R. Catholicorum innep napokon dolgoztanak*."

„Martonosi oláhok": „Az innep szegésért"

„Martonosi Cseh Benedek": „Ünnep napokon dolgozott".[452]

A főesperesi szentszék törvénykezése

„Székper" Ozsdolán 1700 táján

A XVII-XVIII. században Erdély-szerte zajlottak úgynevezett *székperek,* vagyis olyan viták, igazságkereső pereskedések, amelyek templomi ülő- és állóhelyek miatt robbantak ki. Ezeknek a *székperek*nek az írott dokumentumait egyházi levéltárak és plébániai irattárak őrzik. A *szék* szóval jelölt templomi padokért és állóhelyekért kitört viaskodásokat a helybéli plébánosok nem mindig bírták lecsendesíteni. Az „elmérgesedett" esetek „elsimítására", megoldására a főesperesi szentszékek vizsgálatokat, tanúvallatásokat folytattak, majd bölcs ítélettel próbálták megteremteni a hívek békéjét.

Itt lenne az ideje, de mégis várat magára, hogy valaki egy nagy történeti tanulmányban együtt mutassa be a székelyföldi katolikus székpereket. Ha ez a mű elkészül, talán megérthetünk néhány olyan kifejezést, amely ma még a párhuzamok ismerete híján nehezen értelmezhető. Ilyen például az alább idézendő „*székben áll*", „*bé akar vala ülni az álló helyébe*" és hasonló megfogalmazások.

Sok más faluhoz hasonlóan Ozsdola fölött sem múlt el az idő *székper* nélkül. A XVII-XVIII. század fordulóján nagy közéleti vihart kavart néhány ozsdolai fehérnép viaskodása az akkor még álló középkori templom némely helyének „birtoklásáért". A templomi „zendülés" gyanánt is emlegetett vitát az váltotta ki, hogy Kolozsvári Mihályné a helyi hagyományokkal szakítva „elállta" az akkortájt jelentős befolyással rendelkező Gabri nemzetség asszonyainak, lányainak helyét. 1700. november 20-án Bede István a főesperesi szentszék esküdt jegyzője tanúvallatást végzett Ozsdolán. 14 tanút hallgatott meg. 1701. július 14-én kiegészítette a vallatást további 5 tanú „feleltetésével". Az elkészült tanúvallatási jegyzőkönyvet megküldte Szászfaluy István kézdi-orbai főesperesnek.

[452] GYÉL. 3. 1726. Ozsdola.

A szűkszavú vallomásokból látható, hogy 1700 táján, illetve az emlékezők által felidézett XVII. században az ozsdolai nők nemzetségek szerinti csoportokban helyezkedtek el a templomban. Mindenki mindig ugyanazon a helyen hallgatta a prédikációt és a misét. Más helyére nem illett átülni, átállni. A lányok (Gabri Margit) apjuk, az asszonyok (Gabri Sándorné) férjük nemzetségébe tartozván, együtt, egymás mellett állhattak a templom baloldalán a nemzetség által birtokolt „*asszony ember álló helyen*". A nemzettség zsellérasszonyai, a família női „cselédei" is mise alatt a nemzetség templomi helyén tartózkodhattak.

Alább részleteket adok közre az 1700. évi tanúvallomásokból. Olyan szövegeket idézek, amelyek nyelvészeti és néprajzi szempontból fölöttébb értékesek, mivel felvillantják Ozsdola hajdani népéletének némely szeletét.

„*Én emlékszem arra világoson, hogy Gabri Lőrinczné abban az helyben állott az Boldog Asszony Oltárán alol levő második kőláb mellett mindenkor még élt, s pacifice bírta az mely helyet most bír(nak) Gabri Sándorné Sögön Györgyné. Még az Gabri Lőrincz Annyára is emlékezem, úgy mint nehaj Gabri Mihálynéra, azis mindenkor abban az álló helyben állott, mint ősiben. Arra nem emlékezem, hogy Gabri Lőrincznével egy álló helyben állott volna Nagy Benedekné, hanem azon tájban küllyebb, de belöl a kőfal felől Gabri Lőrinczné, Gabri Mihályné állottak.*" (László Mihály idősebb, nemes, osdolai 75 éves.)

„*Én tudom azt, hogy ... a ... kérdésben forgó hellyet ősre bírta Gabri Lőrinczné és annak előtte Gabri Mihályné. Ezek állottak hol ketten, hol a mint akartak. Velek együtt ugyan azon székben állott Sarány Ersók s Német Jánosné is ugyan azon Gabri jószágrol. Azon a darab széken kül az ösveny felől tudom, hogy állott Nagy Benedekné.*" (Csűrös Balázsné Anna özvegy primipila, 70 éves.)

„*Tudom, hogy ebben az kérdésben forgó hellyben állott Gabri Margit, Sarány Ersók, az Német Jánosné annya és Sánta Kata egy vérség (...).*" (Kóter Mihályné Erzsébet 45 éves pixidaria.)

„*Tudom azt, hogy egy öreg leány vala Gabri Margit nevű, ez Gabri Lőrinczel egy lévén, ebbe a kérdésben forgó helybe állott, mint Gabriak ősibe, a cselédeket is hozta hol kettőt s hol hármat, s úgy állottak abba az álló helyben, senki ott őköt nem háborgatta.*" (László Péterné Anna özvegy nemesasszony, 78 éves.)

„*Tudom, hogy ezen meg nevezett hellyben állottak Gabri Margit, Sarány Ersók, a Német Jánosné annya és Sánta Kata. Nagy Benedeknétis tudom, hogy kül állott rajtok.*" (Lénárt Mihályné Margit, 69 éves özvegyasszony.)

„*Látá egykor, hogy el jövén a Templomba Gabri Sándorné, be akar vala menni az álló helyébe, de Kolosvári Mihályné ül vala az Gabri Sándorné ... hellyében, s nem ülhete be Gabri Sándorné, mondá Kolosvári Mihálynénak, ülly ki az én hellyemből had üllyek be, de emez nem ada hellyet neki, s úgy lőn a zendülés. Éppen hogy belül a kő fal felöl ül vala pedig Kolosvári Mihályné.*" (Fejér Miklósné Ilona 20 éves primipila.)

„*Tudom azt is, hogy egyszer el jövén Gabri Sándorné, az Gabriak Asszony ember álló hellyeken ül vala Kolosvári Mihályné, Gabri Sándorné mondá neki: ülj tovább, keresd meg az magad hellyedet, de Kolosvári Mihályné meg veté magát, nem bocsátá be Gabri Sándornét, hanem Gabri Sándorné kebeles lévén, az hasánál*

fogva fel akada a székre, ott azon formán lőn jó darab ideig, ... úgy lőn az zendülés." (Kelemen Istvánné Kata, pixidaria, 50 éves.)

„*Tudom azt, hogy az kérdésben forgó hellyen állottak Gabri Lőrinczné és Gabri Margit cselédestől azon belől (...) Esperest Úr rá jedzette, s addig senki más nem háborgatta őköt abban az álló helyben.*" (Sarány Ferenczné Ilona özvegy jobbágyasszony, 68 éves.)

„*Tudom azt, hogy Gabri Margit a' Boldog Asszony oltára után való második oszlop mellett álla (...) a' kő lábhoz támaszkodván, a' melly helly most a' Gabriak maradváinak álló hellye*." (László Benedekné Judit, 68 éves özvegy primipila.)

„*Tudom azt, hogy egy Gabri Margit nevű leány vala, s az a' hol most Gabri Sándornéék állnak, abban a' hellyben állt vala, tudniillik: a' Boldog Asszony Oltára után való második oszlop mellett negyed vagy ötöd magával, ha tulajdona nem lött volna, oda nem állott volna. Aztis tudom, hogy azon tájban kül felől Nagy Benedekné áll vala, de belől felől a' Gabriak álló hellyek vala.*" (Böjte Istvánné Margit 80 éves özvegyasszony.)

„*Tudgyaé hogy ha az Nagy Ambrus Annya Nagy Benedekné állotté abba az álló hellybe, úgy mint ős álló hellyébe, a mellybe Gabri Lőrinczné állott?, vagy azon az jelzésen belöl, a mellyet Esperest Úr jedzett Sögön Györgynének és Gabri Sándornének?*" (2. kérdés a tanúvallatás elején.)[453]

Gabri Julis esete Szász Kelemennel

1823-1824-1825 táján jeles beszédtémát jelentett Ozsdola rendkívüli eseményekre áhítozó asszonynépe számára Gabri Julis teherbe esése, szülése, Szász Kelemen molnárlegény és Gabri Julis parázna szerelmi viszonyának kitudódása, illetve a tiltott testi kapcsolat vétkébe esett fiatalok erkölcstelen cselekedeteinek feltárásáért végeztetett többszöri szentszéki „feleltetés".

Egy falusi leány „megterhesedése" önmagában nem jelentett volna tartós szenzációt, hiszen az anyakönyv tanúsága szerint akkortájt született elég „bitang gyermek" Ozsdolán. A címben jelzett eset szenzáció értékét azonban megnövelte, hogy Gabri Julis nem szegény jobbágyleány volt, hanem egy nagy múltú, nagy tekintélyű lovaskatona rendű, módos *malmosgazda* família sarja. A kézdiszentléleki származású, szintén lovaskatona jogállású, nyolc éve Ozsdolán lakó Szász Kelemen, a Gabriak malmának molnárlegénye, Gabri Julis állításával ellentétben tagadta, hogy ő lenne a megesett lány gyermekének apja. Makacs magatartásában anyagi érdekeken alapuló szülői biztatás húzódott meg. Anyja valószínűleg így akarta megboszszulni, hogy a Gabriak kirakták fiát a malomból és ezáltal megfosztották a majdani malmosgazdává válás illúziójától.

A falu népének erkölcsi életére felügyelő egyház a terjedő szóbeszéd áradatában nem hagyhatta következmények nélkül a „bitangot vető" leány esetét, illetve a mögötte meghúzódó rendszeres tiltott szexuális kapcsolat nyilvánvalóvá lett tényét. Kováts Péter kézdiszentléleki plébános, kézdi-orbai főesperes, valószínűleg Tejér Antal ozsdolai plébános jelzésére vizsgálatot rendelt el, és Ozsdola környéki plébá-

[453] OZSPI. 1. 1700.

nosokat bízott meg a *feleltetések*, vagyis a tanúvallatások elvégzésével. A nyújtódi, a sárfalvi, a gelencei és az imecsfalvi plébánosok 1824 végén és 1825 elején eskü alatt kihallgatták a számba jöhető tanúkat. A vallomásokat jegyzőkönyvekben rögzítették, amelyeket levél formában elküldtek a főesperesi szentszéket vezető Kováts Péter főesperes-plébánosnak.

A kézdi-orbai főesperesi szentszék protokollum könyvei a bennük rögzített határozatokkal, például a XXI. század elején is tanulmányozható gyergyai főesperesi szentszék protokollumaival ellentétben,[454] nem állnak a kutatás rendelkezésére. Elvesztek, vagy ismeretlen helyen lappanganak. Így a per kimenetele, végkifejlete nem tárható föl, nem ismerhető meg. Nem tudhatjuk, miként ítélkezett a főesperesi szentszék: Gabri Julis bebizonyította-e, hogy Szász Kelemen volt a gyermek apja? Szász Kelemen elérte-e, hogy a vádaskodások alól tisztázza magát? Bár a tanúvallatások idején ezek a kérdések fölöttébb lényegesnek számítottak, Ozsdola históriája szempontjából a XXI. század elején már nincs jelentőségük. Ellenben mindaz figyelmet érdemel, amit a tanúk annak idején, szinte csak úgy mellékesen, szószátyárságból vagy autentikusságot igazolandó elmondtak, elmeséltek. Az egykor nem túl lényeges történetek, odavetett, néhány szavas megjegyzések a bennük használt tájnyelvi kifejezésekkel, szólásokkal, példázatokkal és a velük kifejezett történeti néprajzi adatokkal fellebbentik a hajdani népélet fátylát, felvillantják a XIX. század eleji székely falusi népélet hétköznapjainak és ünnepeinek világát.

Szerencsére a sárfalvi plébánia zilált és rendezésre váró irattárában sok más kézdi-orbai főesperességi irat társaságában megőrződtek az ozsdolai tanúvallatások 1824-1825 fordulója tájáról.[455] Hiányosságiak ellenére a történeti népéletkutatás forrásainak tekinthetők, és alább elemzésükre teszek kísérletet.

A Sárfalván előkerült három ozsdolai tanúvallatás tulajdonképpen kettőnek látszik, mert az 1. és a 3. számút ugyanazok a személyek írták, és egy levél keretében küldték el a főesperesnek. Alaposabb tanulmányozás után azonban nyilvánvaló lesz, hogy az egységesnek tűnő vallatás a tízedik oldal tájékán két vallatásra tagolódik, amelyeket különböző időpontban rögzítettek. Emiatt a továbbiakban három vallatásról írok.

Az 1. vallatást 1824. október 18-án Könczei Elek nyújtódi és Kováts Mihály sárfalvi plébános végeztek Ozsdolán. 4 kérdésre 17 tanú „felelt". A válaszokat rendszertelen, kusza írásával valószínűleg Könczei Elek nyújtódi plébános vetette papírra.

A 2. vallatás 1825. január 12-én zajlott Ozsdolán. 7 kérdésre 13 tanú feleletét hallgatta meg a feladat elvégzésére kirendelt Bartsa Elek gelencei és Balás Ferenc imecsfalvi plébános. A jegyzőkönyv írása kiforrottabb, írásképe rendezettebb, mint az első vallatás jegyzőkönyvéé.

A 3. vallatást 1825. február 3-án ugyanaz a két pap végezte, mint az elsőt. A kérdések megegyeztek az 1. vallatás kérdéseivel. A jegyzőkönyvet ugyanaz a kéz írta, mint az első vallatás idején. Ez a vallatás tulajdonképpen folytatása volt az

---

[454] Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltár. Főesperesi szentszék jegyzőkönyve (1748–1781)

[455] SÁRPI. 1. 1825. – Egy részüket a sárfalvi plébánia, mint őrzőhely megjelölése nélkül, székely plébániai irat gyanánt közölte: SÁVAI János 1997. I. 451–458., 459–463. – Elemzésem során az eredeti iratok 2008-ban általam készített másolatait használtam.

1824. október 18-án elvégzett tanúkihallgatásnak, de a megkérdezett 26 tanú 1-es számmal indított új számsort kapott. A 3. vallatás jegyzőkönyvének bevezetőjéből kiderül, hogy a „feleltetés" Bándi György lovaskatona rendű ozsdolai lakos házánál történt.

A három tanúvallatási jegyzőkönyv közös sajátosságai a következők: 1. Az átlagosnál gyengébben fogalmazottak. 2. A korabeli fő kérdés tekintetében egymásnak ellentmondanak. 3. Vallomástevő tanúik egy részét, valószínűleg az érdekelt felek befolyásolták. Ezek a sajátosságok nem egyedülállóak a XVIII-XIX. századi tanúvallatások történetében, de Gabri Julis és Szász Kelemen szentszéki perének „feleltetéseiben" különösen kiugróak, szembetűnőek.

Az első sajátosságként említett gyenge, hevenyészett fogalmazás egyfajta sajnálatos adottságnak tekinthető, ami ellen keveset tud tenni a kutató. Talán a megszokottnál is nagyobb figyelemmel és képzelőerővel kell olvasnia a szöveget, hogy a tanúknak tulajdonított, félszavas, befejezetlen mondatos, sejtelmesen fogalmazott kijelentésekből következtetéseket vonhasson le. A vallomások leírt szavai, mondatai nem mindig fejezik ki az eredeti közlés lényegét. Különösen jellemző ez a 1. és a 3. jegyzőkönyvre.

A tanúk sok esetben kiváló szólásokat, közmondásokat, példázatokat szőttek mondanivalójukba. A válaszok lejegyzői azonban néhányszor olyan gyenge fogalmazással vezették be vagy zárták le ezeket a nyelvi, nyelvjárástörténeti értékeket, hogy a kutató törheti a fejét a mögöttük rejlő tartalmon, közlési célon.

Nyilvánvaló, hogy a tanúvallatást végző papok nehezen igazodtak el az ozsdolai székely falusi férfiak, asszonyok, lányok kimértnek, célratörőnek, rendbeszedettnek bizonyára nem mondható beszédén. A sok „mese", célzatos mellébeszélés, ravaszkás kijelentés világából keserves igyekezettel hámozták ki a per szempontjából akkor fontos megfogalmazásokat. A tanúkhoz hasonlóan maguk is nehezen boldogultak az időtényezővel. A plébánosok persze terelgethették volna a vallomástevőket, hogy bizonyos időadatok egyértelművé váljanak, de ezt nem tették. A jegyzőkönyvek megfogalmazásakor maguk is úsztak a pletyka ízű falusi beszéd időtlenségének „árjával". Így a kutatónak fogalma sincs, hogy bizonyos események mikor, milyen sorrendben történtek. Az időtlenség időnként már a tartalom rovására ment. Bizonyos események, viselkedésmódok ugyanis csak akkor értelmezhetők helyesen, ha tudjuk, hogy az események sodrásában hol volt a helyük. Sajnos, a vallomásokból nem derül ki például, hogy Szász Kelemen mikor lakott a malomban és mikor húzódott meg másik háznál, mikor molnárkodott és mikor javított csizmákat. Emiatt néhány cselekedetének mozgatóerői rejtve maradnak! A tanúk „képes beszédére" nem igazán jellemző az idősíkok pontos egymásutánisága. A tanúk által emlegetett események némely esetben lebegnek az időtlenségben.

A tanúvallatási jegyzőkönyvek 2. és 3. közös sajátossága együtt elemezhető. A vallomások ellentmondásossága és a tanúk befolyásoltsága nem igazán választható el egymástól.

Közel félévszázada foglalkozom XVIII-XIX. századi peres iratok, köztük tanúvallatási jegyzőkönyvek kutatásával. Nem meglepő tehát számomra bizonyos vallomások tendenciózus jellege, feketére vagy fehérre festő szándéka. Olyan méretű ferdítésekkel, félrevezető kijelentésekkel azonban, amelyek az ozsdolai vallomá-

sokban olvashatók, ritkán lehet találkozni. Az 1. számú vallatás során, amely Gabri Julis érdekeit szolgálta, a tanúk a lányt jó erkölcsű fehérnépnek igyekeztek beállítani, akit a galád, korhely, modortalan, ingyenélő Szász Kelemen molnárlegény elcsábított, teherbe ejtett, majd elhagyott. A Gabri Julis által „megfogadott", fölkért vallomástevők többsége állította, hogy Szász Kelemen éjszakák sokaságát töltötte a Gabri család házában, tőle esett teherbe a leány, a megszületett gyermek pedig egyértelműen Szász Kelemenre hasonlít. Ezzel szemben a 2. számú vallatás „Kelemen-párti" tanúi igyekeztek fehérre mosni a molnárlegényt. Ezt a „fehérítést" olyan túlzó mértékben tették meg, hogy bizonyos kijelentéseik már az abszurditás határát súrolják. Efféléket mondtak Szász Kelemen jellemzéseként: „*tiszta, becsületes, jámbor legény*", „*tiszta, józan életű, ártatlan legény*", „*jobb, szelídebb, ártatlanabb legény egy sincs*", „*ő mindenkor s mais egy ártatlan, jó erköltsű legény*", „*megmaradott szelíd, becsületes és jó erköltsű magaviseletén*él", „*mindenkor úgy viselte magát, mint egy szép leány*", „*a csuda elfogott, midőn híresztelték Julissal, mertem volnais felelni, hogy ártatlan*", „*ollyan tiszta legény volt, hogy soha rossz végből még a kezit sem fogta meg* [Julisnak], *ha tíz nap s annyi étzaka öszve ragadott volnais* [vele]", „*jámborságnál egyebet nem mondhatok, mert én még azt se láttam soha, hogy még a tántzba is Julisnak a kezitis meg fogta volna*".

Efféle kijelentéseket a délceg molnárlegényről csak olyan tanúk tehettek, akiket megkértek, megfenyegettek, hogy kedvezően nyilatkozzanak. A valós képet elferdítő tanúskodáshoz azonban kevés érzékük lehetett az ozsdolaiaknak, mert szavaikkal „túllőttek a célon". A 2. vallatás Szász Kelemenje túlzottan, irreálisan fehérre sikerült.

A „Julis párti", de az előzőnél „kifinomultabb" 3. vallatás tanúi némely esetben be is vallották, hogy turpisság van a 2. vallatás dicsérő szavai mögött. A 40 éves Dienes János nyilatkozta: „*Engem kért Kelemen, hogy Julis ellen felellyek*." „*Engem felelni hitt, de én azt mondottam, neked nem felelhetek*." Kóter Terézia 18 éves leány megvillantotta a „feleltetés" előkészületeit: „*A midőn a Polgár hitta a Kelemen felelőit, a Polgár ki jött, Kelemen bé ment, és tanította, ki mit felellyen*." Egy *guzsalyos*beli beszélgetés hangulatát érzékeltette Bene Katalin 60 éves asszony, miközben utalt Dobra Antal vallomásának célzatos voltára: „*Most a Papi Szék alkalmatosságával Molnár Istvánnéhoz menék gusallyosba, oda jöve Dobra Antalis, azt mondá: Bé tevém Szász Kelement, megházasodhatik ... had boldogullyon a szegény legény, mert őis sok szegény leányt boldogított*."

Az 1. vallatás „Julis párti" tanúiról a „Kelemen párti" 2. vallatás tanúi igyekeztek kedvezőtlen benyomást kelteni. Az utca népe heteken át azt terjesztette, hogy Gabri Julis pénzzel, ajándékokkal vett rá rossz anyagi körülmények között élő személyeket a Szász Kelemen elleni „befeketítő" vallomásra. Ez a szóbeszéd beszivárgott a 2. tanúvallatást végző papok fülébe is. Kérdéseik között szerepelt például: „*Tudgya-é, hallotta-é bizonyossan a Tanú, hogy Gabri Julis, midőn Szász Kelemen ellen feleltettek, ajándékkal, fizetéssel fogadott volna Bizonyságokot*?" Egy másik kérdésük az 1. vallatás bizonyos tanúinak szavahihetőségét firtatta. E tanúk közül Gergő János könnyen azonosítható, a többiek a leánynevek, asszonynevek és ragadványnevek kavalkádjában csak körülményesen ismerhetők fel.

A nyilatkozók Gergő Jánost nagyon szegénynek nevezték és hozzátartozóival együtt lekenyerezhetőnek tekintették. A 64 éves Veres Mihály úgy tudta: „*Gergő János feleségestől olyan szegények, mint péntek,*[456] *s éppen a Julis szomszédságában laknak.*" Atzél Ferenc 26 éves imecsfalvi fiatalember képes beszéddel érzékeltette a *Gergő* család tagjainak erkölcsi értékét. „*Tudom, hogy ők szegények, s gyanú is férhet hozzájuk, mivel magamis láttam, mikor Gergő Gyurkát Sárfalván a hijjúbol le húzták, az ilyen embernek pedig keveset érhet a hite.*" A „*hijjubol le húzták*" kifejezés „tolvajságon kapták" értelmezését tanúsítja a 32 éves Füzi Miklósné Ráduly Anna vallomása: „*Tudom, hogy Gergő János tolvajságba jött volt, s tehent is lopott, aztis tudom, hogy mind szegények s közelis laknak s többnyire onnan élődnek Juliséktol ... lehet gondolni, hogy bizon, gyanú is férhet hozzájuk.*" A 39 éves Todorán Éva asszony tömören jellemezte a Gergő familiát: „*Tudom, hogy Gergőék szegény, nyomorú, ribantz*[457] *emberek.*"

Szejke János felesége, a 40 éves Fejér Erzsébet összefoglalóan mondott elmarasztaló szavakat azokról, akiket Gabri Julis anyagi javakért vett rá a Kelemenre nézve kellemetlen vallomás elmondására: „*Férhet gyanú mindenikhez, mivel ők mind szegények, s Márton Ádámné szeretgeti a pálinkát is. Azon kívül éppen tüzelő szomszédokis, s többnire onnatis élnek, s azért a fejért is könnyen feketének mondhassák.*" Bálint Mihályné lánya pénzért vallott Kelemen ellen. Ezt az egész falu beszélte, és a 2. vallatás során az anyja is elismerte: „*Őtet, mikor Julis feleltetett, öt potra fizetéssel csalták felelni.*" A következő hetekben megijedt és visszavonta vallomását. Kijelentette, hogy tette súlyáról tájékozatlan volt. Nemhogy öt poltúráért, de 100 forintért sem tanúskodna újra.

Ennyi nehézség, viszontagság láttán joggal kérdezheti bárki, hogy miért foglalkozik mégis e tanúvallomásokkal a kutató? Semmiképpen nem Szász Kelemen és Gabri Julis szerelmi históriája miatt, hanem azokért a népéleti adatokért, amelyek a kétes igazságú, elferdített történet mögött meghúzódnak. Például a csizmajavítási történet célzatosan került ugyan szóba, de az utókor kutatóját már nem érdekli a tanú hajdani igazi célja. A kutató a történetből megismerheti, amit más forrásból nehezen, hogy az elhasználódott csizmát hol, miként, hogyan javíttatta meg az ozsdolai lakos. A csizmajavítás történetével lehetett hazudni, hamis célt szolgálni, de attól még a csizmajavítás ténye, módja igaz marad és a mindennapi élet egy fontos szeletét tükrözi. Ezért nem dobja félre az efféle vallomásokat, hazugságaikkal, megtévesztő kijelentéseikkel együtt a mindenre elszánt, kitartó kutató.

A per tanúvallomásai azt a kérdést nem taglalták, hogy Szász Kelemen miért költözött el szülőfalujából, Kézdiszentlélekről, és lovaskatona renden lévő gazdalegény létére miért állt be molnárlegénynek az ozsdolai Gabri nemzetség malmába. Bizonyos tanúk szerint 8 éven át molnárkodott Ozsdolán. Apjáról az egyik tanú rejtélyesen megemlítette, hogy „*Moldovába ment*". Ez a korabeli szóhasználat szerint legtöbbször azt jelentette, hogy „*Moldovába szökött*". Vagyis, bár lovaskatona renden lévő székely gazdának számított, „valami volt a füle mögött", illetve nehezen dűlőzött a hatalommal, és ezért egy éjszakán kelet felé elhagyta Erdélyt. Nem ő volt

[456] A szegénység és a péntek szólásbeli összekapcsolására: O. NAGY Gábor 1976. 551., UMTSZ. 4. 436–437.

[457] A *ribanc* szó rongy, haszontalan, semmirekellő, hitvány, szószegő, silány jelentésére: UMTSZ. 4. 734.

az egyetlen, aki akkortájt, gondjainak, bonyodalmainak megoldására ezt a lépést választotta. Kelemen anyja ugyancsak elhagyta Kézdiszentléleket, és meghatározhatatlan ideig fiával lakott Ozsdolán, a Gabriak malmában. Nem nagy sikerrel bár, de igyekezett beleszólni fia szerelmi életébe, párválasztásába. Nem volt felhőtlen a kapcsolatuk. Gabri Julis szüleiről egyetlen vallomásban sem esett szó. Említették viszont gazda szerepben röviden a per tanúi Gabri Jánost, Julis testvérét. A Gabri família döntéshozóiról csak általánosságban beszéltek a vallomástevők, amikor elmondták, hogy Kelement „kitették" a malomból.

A Gabri ház és a Gabri nemzetség malma viszonylag távol esett egymástól. Szász Kelemen jobbára a malomban lakott. Onnan járt gazdái hívására „szolgálati ügyekben", illetve udvarlás céljából a Gabri „életre". Gabri Julis is járogatott a malomba. A fent említett időtlenség miatt nehezen meghatározható időszakban, de talán a vallatás előtt nem sokkal Szász Kelemen Veres Mihály házánál húzódott meg, akit apja gyanánt tisztelt. Kilenc hétig tartózkodott ott és azalatt Dobra Antallal egy műhelyben csizmákat készített, javított.[458]

Szász Kelemen, mint a fafaragásban járatos molnárlegény házak építésénél is vállalt munkát. Ott volt többek között Györffy Moyzes úr alább tárgyalandó *fűrész*-építésénél. 1825. január 6-án katonai felettese, a „*Székely Huszár Regimentbeli Ferentzy főhadnagy*" pecsétes levélben állt ki Kelemen mellett, hogy ezáltal javítsa helyzetét a vallató papok szemében. Bizonyságlevelében említette, hogy amikor Csíkszentkirályon házat épített, Kelemen megfogadott építőmunkásként nagy szorgalommal egy hónapig dolgozott a lakóház és a melléképületek fölállításán.

Gabri Julis szemrevaló leány lehetett, ráadásul a korabeli Ozsdola egyik legjelesebb, legmódosabb nemzetségének tagjaként nőtt fel. Ezért természetes, hogy több legény is *járta*, bizonyos vallató papok szóhasználata szerint: *gyakorolta*[459] a Gabri házat. Igaz, hogy akkortájt a leányok „elígérkezése", „biztos párválasztása" előtt a legények csapatosan látogatták esténként a lányos házakat.[460] Különösen sokan fordultak meg a Gabri háznál a farsang végén, *húshagyó héten*, mivel a Gabriaknak jó nagy hajlékuk volt, amelyben lehetett táncolni, és innivaló is akadt a vigadozó fiatalok számára. Találóan fogalmazta Deák Rozália 20 éves leány az 1. vallatás során, a Gabri házról szólva, hogy valaha „*elegen jártak oda*". Sokat forgolódott arrafelé Kerekes Ignác és Kóter János, akiket Szász Kelemen veréssel, lövéssel fenyegetve tiltott el Julis látogatásától. Némely tanúk tudni vélték, hogy gelencei, martonosi és berecki legény is *gyakorolta* a Gabri házat.

Az esti látogatók sorából mindenképpen kiemelkedett Kerekes Ignác, aki húga, a 22 éves Kerekes Klára vallomása szerint 5 esztendeig járt a Gabri házhoz. Több tanú is úgy tudta, hogy el akarta venni Julist. Ferenc Rozália, László András 22 éves felesége vallotta: „*Kerekes Ignátz járt oda először, de e Brassóba ment, s vissza*

---

[458] A kutató keveset tud kezdeni a 3. vallatás 18. tanújának, Bene Katalin 60 éves asszonynak azzal a kijelentésével, hogy „*Kelemen … 9 hétig Juliséknál lakott*." Lehet, hogy vallomáslejegyzői figyelmetlenség, elírás húzódik meg mögötte. Más tanú ilyet nem mondott. E vallomásrészlet igaz volta esetén értelmét vesztené az 1. és a 3. vallatás tanúvallomásainak többsége a Gabri házban ágyon heverésző, dőzsölő Szász Kelemenről és hasonlókról. Erre talán a legjámborabb, legszórakozottabb vallató pap is bizonyára fölfigyelt volna.

[459] Vö.: a *gyakorlás* szó „látogatás", a *gyakorol* szó „jár/látogat valamit" jelentésére: SZT. IV. 685–687.

[460] Vö.: BARTH János 2006. 159.

jövén meg akarta kérni Julist, de Szász Kelemen nem engedte meg, sőt meg is akarta verni, a leánt ki sem eresztette utána." Az 1. tanúvallatás előtt néhány nappal, 1824. október 4-én Kerekes Ignác, mint *„Brassai Királyi contrás"*, vagyis vámtiszt, írásbeli nyilatkozatot, attestatumot adott arról, hogy az elmúlt esztendőkben sokat forgolódott *„az Osdolai Gabri Julis Asszonyék házoknál"*, testvéreivel is barátságban volt, de *„miolta a Királyi szolgálatot fel vette"* ritkán mehetett haza. Viszont, ha otthon járt, meglátogatta Gabri Julist. Emiatt Szász Kelemen neheztelt rá, veréssel fenyegette. Azt azonban nem mondta el, hogy időközben valószínűleg megházasodott és leánygyermeke is született. Húga, a fentebb már említett Kerekes Klára arról vallott, hogy egyszer Gabri Julis *piros tojást* küldött vele a „*bátyja ura leánkájának*". Amikor ezt Szász Kelemen megtudta, féltékenységből „*egy kanna vízzel szemközt öntötte*" kedvesét.

A Gabri Julissal kapcsolatba hozható más legények témájánál érdemes néhány mondatot szánnom a vallomásokban többször emlegetett „fűrészcsináló" történetre. Ennek lényege a következő: Györffy Moyzes osdolai nemes úr 1824 márciusában fűrészmalmot építtetett magának 12 férfi *dolgos* részvételével. Az építők között volt Szász Kelemen, Pallér András és Keresztes András is. Délben „*szilvás kását*" ebédeltek. Amikor jóllaktak, nagy vidáman, tréfálkozva bekenték egymást a maradék kásával. A jó hangulatban szóba került Gabri Julis. Szász Kelemen a jelen lévő „dolgosok," Györffy családtagok és szolgák előtt tagadta, hogy különösebb köze lett volna a rosszul járt lányhoz. Ellenben Pallér András nagy hencegve kijelentette, hogy ő úgy hált Gabri Julissal, mint a feleségével. A közéleti bombaként robbant férfiúi kérkedő megnyilatkozás történetét görcsös fogalmazással bár, de teljes terjedelmében és szinte dramatizált előadásban Keresztes András 45 éves ozsdolai lakos vallomása tartalmazza, amelyet a 2. vallatás idején mondott el: „*Sokan, valami 12-en fűrészt csináltunk Györgyfi Úrnak, s délbe, minek utána ettünk s szilvás kásával jól laktunk, tréfából egy mást kásával be kezdettük kenni, s ezen közbe egyéb tréfa beszédekis jövén elé, mondám Kelemennek, hogy békent: Csak nyugogyék kend Kelemen Uram, mert tudgya kendis mint csinál Gabri Julisnak?, s arra azt mondá: hogy én semmit sem csináltam, s azért bűneim botsánattyát sohasemis kérem az Istentől, s erre elé álla Pallér András /:mert őis ott volt dolgozni:/ s azt mondá: mert biz én kéremis, mert én annyit háltam vele, mint feleségemmel, mert ő sok jó szegény legény szánó volt.*"

Pallér András, más néven László András bizonyára kellemetlen helyzetbe került hencegése miatt, ezért a 3. vallatás alkalmával felesége, a 22 éves Ferenc Rozália teljes erővel azt bizonygatta, hogy a nevezetes *fűrészcsinálás* alkalmával a férje nem is azt mondta, amit egyesek szerint mondott. Még fenyegetőzött is, hogy a férje „*szembe fogja pökni az hamis felelőt*".

Sosem tudjuk meg, hogy Pallér András hősködő kijelentésének volt-e valóságalapja, vagyis létezett-e valaha is bizalmas kapcsolat közte és Gabri Julis között. Tulajdonképpen ennek nincs is jelentősége a XXI. század elején. Viszont a *fűrészcsináló* történet segítségével megismerhettünk egy XIX. század eleji ozsdolai életképet a fűrészmalmot építtető úrral, a bámészkodó családtagokkal, háziszolgákkal és a 12 *faragó* férfi vidám déli szószaporításával.

Egyébként attól függetlenül, hogy kijelentésének tartalma igaz volt, vagy nem, Pallér András megtette a Gabri Julisra rossz fényt vető kijelentést. Ezt egy aláírással, pecséttel ellátott egész oldalas bizonyító levélben tanúsította a főesperesi szentszék vallató papjai számára 1825. január 24-én, mint fültanú, a nagy tekintélyű „*Györffy Moyzes nemes személy*". Nyilatkozata, bár szavakban némileg eltér, de lényegét tekintve összecseng a fentebb idézett tanúvallomással. A történeti életkép tökéletesítése érdekében érdemes itt idéznünk egyik részletét: A fűrészmalom építésekor ebédidőben „… *Osdolai providus Keresztes András békené Szász Kelement kásával, őis kenni kezdé a többieket, melyre a többiek közül egyik asztot mondá, ne kenődgyél, mert bé kented a szegény Gabri Julist. Arra asztot mondá Szász Kelemen, én azért nem kérem a Teremtőtől bűnöm botsánattyát. Arra önkéntes jószántábol asztot mondá Pallér András, hogy mert biz én kérem, mert én úgy voltam vélle, mind Feleségemmel most, mert őkegyelme sok jó legény meg szánója volt*."

Néhány tanú, bár a vallatók ilyen kérdést nem tettek föl, csak úgy mellékesen, elszólta magát arról, hogy Kelemen járogatott más lányokhoz is, amikor még nem fordult komolyra a kapcsolata Gabri Julissal. A második vallatás során Bögözi Anna 23 éves leány elmondta: „*Járogatott Kelemen hozzám is esztendeig, még elein.*" A 19 éves Tóth Anna hasonlóképen nyilatkozott: „*Némelykor a mü házunkotis járt*a." A 20 éves Vargyasi Rozália is utalt arra, hogy Kelemen nagyon rendes legény volt, amikor az ő házukhoz is el-eljárt.

Kelemen az első időkben illedelmes és gáláns udvarlóként közeledett Gabri Julishoz. Sok tanú emlegette, hogy „*muzsikusokat vitt*", „*táncot vitt*", „*táncolót vitt*" a Gabri házhoz, illetve „*Szent Fülöp és Jakab napra*", vagyis május elsejére „*virradóra*" „*zöld ágat ütött*" a lánynak. Úgy viselkedett tehát, mint ahogy egy komoly szándékú legényhez illik. A „zöld ág ütést" annak rendje módja szerint, mint a legény érzelmeit, elköteleződését kifejező gesztust, az egész falu számontartotta. A falu fiatalsága és a pletykákra éhes asszonytársadalom szemében a Gabri ház kapujának május elsejei zöldágazása kapcsolta össze Szász Kelemen és Gabri Julis sorsát. A 3. vallatás egyik tanúja, Bene Katalin 60 éves asszony azt mondta: Kelemen „*pénzel zöldágat vett, felis ütötte*". A XXI. századi észjárás az efféle kijelentést epés asszonymegjegyzésnek érzi, arra vonatkozóan, hogy Kelemen rest volt elmenni maga a *ciheres*be zöldágat vágni, helyette könnyebb utat választva, pénzért vett fácskát vagy fácskákat valamelyik „erre specializálódott" siheder legénykétől. Előfordulhat azonban, hogy ennek a szemléletnek éppen az ellenkezőjét fejezte ki az asszony a pénzért vett zöldág emlegetésével. A XIX. század harmadik évtizedében, amikor a falusi családok nehezen jutottak pénzhez, a vallomástevő asszony elismerést kifejezve arra is utalhatott: Kelemen pénzköltésre is képes volt annak érdekében, hogy különösen szép fácska díszítse kedvese kapuját és ezáltal örömet okozzon a lánynak.

A „zöld ágat ütött" kifejezésben különösen figyelemre méltó az *ütött* szócska. Valószínűleg arra utaltak vele, hogy a legény nem zöld ágacskákat font a kerítésre, hanem kis zöld fákat *szúrt*, *állított* a földbe a lány kapujának két oldalára, körülbelül úgy, miként az a XXI. század elején is szokásos a székely tájakon nagy ünnepeken a templom előtt, vagy például lakodalom idején a lakodalmas ház előtt.[461]

[461] Vö.: SZŰCS Brigitta 2014. További irodalommal.

Szász Kelemen, amikor a malomból a Gabri házba ment, rendszerint a rövidebb utat választotta. A 30 éves Márton András telkén járt keresztül, aki ezt felemlegette a 3. vallatás idején: „*Julissal Kelemen társalkodott, sokszor mondottam tréfából, e nem ország úttya, mert kertemen járt keresztül*.” Az 1. vallatás során Márton József felesége, a 23 éves Szőts Ilona is elmondta, hogy Kelemen a Julistól kapott portékákat az *életén* hordta keresztül.

Abban az időben, amikor Szász Kelemen a Gabriak malmában dolgozott és lakott, Gabri Julis szívesen el-ellátogatott a malomba. Erre utalt a 3. vallatás egyik tanúja, a 24 éves Vas József, amikor elmondta: Kelemen gyakran járt a Gabri házhoz, „*de a fejérnépis igen a malomba*”.

A 3. vallatás során Dienes János 40 éves tanú felidézett egy történetet arról, hogy egyszer Gabri Julis megkérte: „*vigye le*” a malomhoz. Ő huncut humorral azt válaszolta: „*le viszlek uradhoz*”.

Bene János 37 éves ozsdolai lakos arra emlékezett a 3. vallatás alkalmával, hogy Kelemen „*éjjel a malomba le késérte Julist, s onnan vissza*”.

Az 1. vallatás idején különös történetet adott elő a 65 éves Kóter Józsefné Finta Judit: „*Egy új esztendőkor Julist a malomba hitta Kelemen, de Julis haza futa, a legény utána jövén, egy ingbe elvitte*.”

Amikor tombolt a szerelem Szász Kelemen és Gabri Julis között, minden *táncban* együtt táncoltak, mert Kelemen nem viselte el, ha mással táncolt a lány. A 3. vallatás egyik tanúja, a 28 éves Bogyó Imre elmondta, hogy egyszer a *Kápolna mezején* járva Kelemen „*kétszer pofon ütötte*” Julist, amiért az mással próbált táncolni. Az 1. vallatás során két tanú is megemlékezett arról, hogy a legény időnként féltékenységből veréssel fenyítette a lányt. Ito József 29 éves felesége, Varga Ilona elmondta, hogy egyszer Kerekes Ignác miatt „*Julist Kelemen meg fogta, a kamarába bé vetette, megis verte*”. Szász Rozália pedig arról vallott, hogy „*Vitályos Josefnél Szász Kelemen a kőre le vágta Julist, hogy Kerekes Ignátzal beszélgetett*”.

Az 1. vallatás alkalmával Szász Rozália állította, hogy Szász Kelemen, ha megtudta, hogy Gabri Julis „*mással tántzba ment*”, „*el akarta hasogatni*” azokat a „*keszkenyőköt*” és ingeket, amelyeket a lánytól kapott ajándékba.

A 3. vallatás 26 éves tanúja, Tóth János különös megfogalmazása szerint „*a tántzolóba ha* [Julis] *mással szóllott, Kelemen haragutt és daraboson beszéllett*”.

Gabri Julis sem tartózkodott mindig a hisztériás féltékenységi nagyjelenetektől. Tanulságos történetet mesélt el erről a 2. vallatás egyik tanúja, Vargyasi Rozália 20 éves leány: „*Kelemen egy keszkenyőmet el vitte volt, s amikor árpa hordani oda* (értsd: a Gabri házhoz – B. J.) *hítták, meg látta Julis a kalapjába, ki kapta, s elis szagatta, s én mivel szeretőm nem volt, rajta hagytam Kelemenen, s meg is fizette az árrát*.”

Szász Kelemen és Gabri Julis az akkori vallásos erkölcsi felfogás szerint nagyot vétkezett, amikor házasságkötés nélkül a testi szerelem fertőjében úszkált. Voltak ugyan olyan tanúk, akik azt próbálták bizonyítani, hogy Kelemen sosem hált Julissal, következésképp az apaságot csak ráfogta a lány, az efféle megnyilatkozások azonban valószínűleg távol álltak a valóságtól. Inkább azok a tanúk közelítettek az igazsághoz, akik ha néha túlzásba esve is, de arra sorakoztattak fel adalékokat, hogy Szász Kelemen úgy „élte” Julist, mintha a lány a felesége lett volna.

A két fiatal szexuális kapcsolatára nyíltan vagy burkoltan több tanú célzott. A tájékozott „felelők" az *együtt hálást*, az ágyon heverészést tartották legfőbb bizonyítéknak. Volt aki vallomásában a „*ház oldalához nyomta*" kifejezést használta, az ablakon leskelődő pedig a „*veti a leányt*" megfogalmazást alkalmazta. Alább, különösebb kommentár nélkül csokorba szedve közlöm a szexuális kapcsolatot sejtető vallomásrészleteket. (A szövegek után zárójelben adom meg a vallatás számát, majd a vallomástevő tanú nevét, életkorát.)

„*Szász Kelement hozzá járni láttam, mert szomszédgya vagyok ... Este oda ment, ottis hált, nappalis ott járt ... meg terhesedett a járás következéséül ... midőn ki keserteis, láttam, hogy a ház oldalához is oda nyomta*." (1. Gergő János, 40 éves.)

„*Szász Kelemn járt oda, más nem, éjjel nappal oda járt, ottis hált*." (1. Gábor Anna, Dénes Ferenc felesége, 55 éves.)

„*Szász Kelemen ... ajtóm előtt ment oda, éjjel nappal ott volt, estve oda ment, hajnalban el ment*." (1. Nagy Mária, Márton András felesége, 24 éves.)

„*Éjjel nappal ott járt Kelemen, harmad napigis ott volt, ott tartatta magát, hol az ágyban, hol padon hevert, hívatták haza a testvére s Annya, de nem ment*." (1. Gergő János felesége, Veress Ilona, 50 éves.)

„*Szász Kelemn járt oda, reánk haragutt is, hogy oda mentünk, egyszer oda menvén, az ajtót be tsapták, az ablakon meg lestem, és hát veti a leánt ... a házi gazda legények szolgálatba voltak ... másoktól hallottam, hogy oda ment, az ágyba le vetkezve le fekütt, Julis hozzá ment, magához húzta Julist, ez azt mondotta: ereszszen fel, ha betsületét szereti*." (1. Kóter János, 31 éves.)

„*Julishoz Szász Kelemen járt, a pityókátis a vetett ágyba, el vagdaltatta, ott ette*." (3. Máté Ilona, 20 éves leány.)

„*Julishoz éjjel nappal Kelemen járt, ott csizmátis fejelt*." (3. Pál Éva, Kantsi Gergely felesége, 71 éves.)

„*Julissal Szász Kelemen társalkodott. Musikust vitt oda. A tántz eloszlása után edgyütt le feküttek és edgyütt háltak*." (3. Tóth János, 26 éves.)

„*Örökké edgyütt tántzoltak, a kamarába mentek, mint éppen Feleségével*." (3. Bogyó Imre, 28 éves.)

„*Úgy parantsolt, mint hütös társának, Kelemen*." (3. Kóter Ilona, Dienes Ferenc felesége, 18 éves.)

A sort még kiegészíthetnénk a gyermekről szóló megnyilatkozásokkal. Több tanú is hangsúlyozta, hogy a megszületett gyermek Kelemenre hasonlított. A véleményüket kinyilvánítók a hasonlóság kifejezésére a „*Kelemenhez ütött*" megfogalmazást használták.

A Szász Kelemen és Gabri Julis közötti kapcsolat meghittségét tükrözték a leány különböző adományai és a fiút segítő gondoskodásai. Az 1. és részben a 3. vallatás tanúi szinte harsogták, hogy Kelement Julis „tartotta", a legény pedig valamiféle ingyenélő kitartott személy gyanánt igénybe vette, de nem honorálta a gondoskodást. Többen hangoztatták, hogy rendszerint Julis mosott Kelemenre, sőt még az anyjára is. Ételt, italt adott a legénynek. Amikor már Kelemen „kiesett" a malomból, „*vékáslag gabonával*" is ellátta. Inget varrt a kedvese számára. *Keszkenyőket* is adott neki.

Jellemzőnek tekinthető az 55 éves Dienes Ferencné Gábor Anna vallomása: „*A leány tartotta fejér gúnyával másfél esztendeig, és az Apjának Moldovába menetele után a legény Anyjával öszve veszvén, Veres Mihályhoz ment szállásra, ottis a leány étel, ital és gyertyával tartotta*."

Több tanú is beszélt arról, hogy mikor Kelemennek *kommandóba* kellett mennie, Gabri Julis *tarisznyázta fel*, vagyis Gabri Julis látta el a határőrző szolgálat idejére étellel, itallal. A XXI. század elején is élő *feltarisznyáz* kifejezés, *feltarisznyál* alakban egyszer fordul elő az összes vallomásban. Helyette a tanúk a *bokátáz* szó változatait használták. Ilyesmiket mondtak: „*bokátát adott neki Julis*", „*Commandóba fel bokátázta*" stb. A *bokáta*, *bokátáz* szónak nincs nyoma az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárban. A román *bucată* szóból formálódott.[462]

Néhány Kelemen párti tanú a 2. vallatás során megpróbálta bizonyítani, hogy Kelemen nem kapott sem ételt, sem italt, sem anyagi természetű különös gondoskodást Julistól. Érvelésük végtelenül erőtlennek tűnt, nem ért el jelentősebb hatást. Két tanút azért érdemes mégis idéznünk, mert különleges, nyelvileg figyelemre méltó kifejezéseket használtak. Szejke János 40 éves bőbeszédű felesége, Fejér Erzsébet állította, hogy Kelemen tőle „*commandóba menetelre kupáslag vette a pálinkát*". Atzél Ferenc 26 éves imecsfalvi tanú pedig, aki egy időben Ozsdolán Kelemennel együtt lakott, azt nyilatkozta, soha nem látta, hogy Kelemennek adott volna valaki „*egy vakarás peretzetis*".

Szász Kelemen és Gabri Julis szexuális kapcsolatának kérdéskörénél kell szólni a *guzsalyas* fogalmáról. A székelység körében a *guzsalyas* szónak többféle, de alapvetően kétféle jelentése élt egymás mellet: 1. *guzsalyas* = fonó asszonyok, leányok összejövetele fonás, beszélgetés céljából. 2. *guzsalyoskodik* = legényként, házassági eskü nélkül, a helyi társadalom által hallgatólagosan tudomásul vett módon, rendszeresen *lánynál hál*, felkészül a házasságra. Az 1824-1825. évi ozsdolai tanúvallomásokban mindkét jelentésre volt példa.

Az első jelentésre említhető Kóter József feleségének, a 40 éves Mikola Erzsébetnek a vallomása, aki az 1. vallatás alkalmával sok egyéb mellett egy történet kapcsán ezt a megfogalmazást használta: „*Én gusalyosba oda mentem, s fonván, elmentem*." A 3. vallatás során Bene Katalin 60 éves asszony egy beszélgetést felidézve a következő bevezető mondatot fogalmazta: „*Molnár Istvánnéhoz menék gusallyosba, oda jöve Dobra Antal s azt mondá*".

Témánk szempontjából most a második, vagyis a *lánynál hálás* jelentés látszik fontosabbnak. Erre is akad példa a vallomásokban, még ha két esetben negatív értelemben is. A 3. vallatás egyik tanúja, a 30 éves Márton András, Gabri Julis szomszédja vallotta: „*Láttam egymással gusallyoskodtak, a Kamarába ketten bé ültek*." A fentebb bemutatott *fűrészcsináló* történet szájhőse, Pallér András, amikor már szavai súlyától megijedt, így próbált magyarázkodni a 3. vallatás idején meghallgatott Bándi József emlékezete szerint: „*Én mint szegény legény jártam ott, de nem gusallyosképpen*." Kelement mentendő, a 2. vallatás során Szejke Jánosné Fejér Erzsébet 40 éves asszony az alábbi kijelentést tette: „*Tudom, hogy járt oda Kelemen,*

[462] MÁRTON Gyula – PÉNTEK János – VÖŐ István 1977. 82.

de hogy gusajos képpen … járt volna, nem tudom, hanem azt tudom, hogy mint molnár legént sokszor hitták, s tartozott menni."

Szász Kelemen és Gabri Julis összetartozása, életre szólónak szánt kapcsolata abban is kifejezésre jutott, hogy együtt vállaltak keresztszülőséget. A 3. vallatás idején két tanú is megemlítette a közös keresztelést. Jánó Ignác 68 éves felesége Kerekes Ilona vallotta: „*A leányomnak ketten kereszteltek*." Hegedűs József 33 éves felesége, Molnár Anna jobbágyasszony pedig részletesen is felidézte a keresztszülőség esetét: „*Kelemen Julissal kereszteltis, mert tudta, hogy Julisnakis szüksége lesz* [komaasszonyra], *a Radinát* [az] *Annya, Kelemen és Attya és Julis vitték el a Koma Asszonynak*." A néprajzkutató szerzőből ezen a helyen kikívánkozik egy megjegyzés. A *radina*, másutt *pacita*, ismét másutt *pomoda*, *pamuda* vitele, vagyis a gyerekágyas asszonynak adandó étel karkosárban való gyalogos szállítása mindenkor és mindenütt a falu szeme előtt zajló, sokak által kritikusan megbámult, reprezentatív, presztízsbefolyásoló esemény volt. Ezzel függ össze, hogy a karkosarak letakarására használt kendők a múzeumi néprajzi textilgyűjtemények ékességeinek számítanak. A falu népe ugyanis az ételt nem látta, a hímes kosártakaró kendőt azonban megcsodálta. Az utcán vonuló, a letakart *komámasszonykosarat*[463] vivő komaasszony a falusi közvélemény érdeklődésének középpontjába került. A kosár és a díszes kosárterítő minősítette a komaasszonyt. A *radina* vitelének látványa az utca népében tudatosította a megszületett gyermek létezését, és elfogadott ténnyé tette egy új műrokonság, egy nagy jelentőségű *komaság* létrejöttét. Nem volt ez másként Ozsdolán sem. A módos Gabri família Julis lányának *radina* vivése, ráadásul a délceg molnárlegény és annak szülei társaságában, mély nyomokat hagyott Ozsdola hírekre, közéleti eseményekre áhítozó asszonynépében. Olyan emlékezetes eseménynek számított a reprezentatív utcai vonulás, hogy az idősödő Kerekes Ilona asszony évek múlva is könnyedén felidézte tanúként a „*Papi Szék*" vallatói előtt.

Kutatásaim során alaposan áttanulmányoztam az ozsdolai egyház keresztelési anyakönyvének 1820-as években készült bejegyzéseit. Kerestem azt az esetet, amikor Szász Kelemen nevét keresztapaként írták be. Végül kiderült, hogy 1822. október 8-án keresztelte meg az ozsdolai plébános a providus jogállású Báts György Julianna nevű leányát. A keresztszülők rovatában a *Clemens Szász és a Julianna Gondos* név olvasható. Az utóbbi bizonyára sajnálatos elírás, ami nem egyedülálló az anyakönyvvezetés történetében. A fáradt vagy gondterhelt plébános könnyen összekeverhette a „G" betűvel kezdődő „bevett" két ozsdolai családnevet, és Gabri helyett tévedésből Gondost írt.[464]

Más házassági, erkölcsi perektől eltérően az ozsdolai 1824-1825. évi vallomásokban kevés szó esett a szerelemről.[465] Egy asszony fogalmazott úgy a 2. vallatás idején, hogy „*a leány szerette Kelement, de Kelemen nem a leányt*". A megállapítás valószínűleg erős túlzást tartalmazott és inkább a kapcsolat felszámolódásának időszakára vonatkozott. Korábban, amikor a két fiatal között még nem romlott meg a harmónia, Szász Kelemen nagyon is komolyan vette a Julishoz fűződő viszonyát.

---

[463] Vö.: BÁRTH János 2006. 142–143., 318.

[464] OZSPI. 14. Kereszteltek. 1822. okt. 8. – A gyermek apjának *Báts* családnevéről feltételezhető, hogy ragadványnévi eredetű, hiszen a *bács* szó arrafelé valamely esztena vezető juhpásztorát jelentette.

[465] Vö.: BÁRTH János 1999.

Erre utalnak többek között a fentebb már idézett adatok a közös keresztszülőségről. Ez gyanítható abból a kis történetből is, amelyet a 3. vallatás egyik leány tanúja, a 20 éves Máté Ilona mondott el: „*Kelemen nekem aztot mondotta, Julist hijjam anyámnak, mert Kelemen engem leányának fogadott volt*."

Szabó Ignác felesége, a 30 éves Hosszú Zsuzsanna a 3. vallatás során egy hiányosan fogalmazott bonyolult történetbe építve kétszer is utalt arra, hogy Kelemen el akarta venni a lányt: „*Kelemen ... nekem magamnak mondotta, halálig nem hagyom, meg kérem, Szent Györgyi sokadalombol jövén, Kelemen be hívá, sírt Julis, mondám, ne sírjon, mert másokon is meg esett, azt mondá Kelemen, ne a míg élek, mert én elveszlek*."

Kelemen házasodási szándéka tükröződik abból a történetből is, amelyet a 3. vallatás egyik tanúja, Kóter Terézia 18 éves leány mondott el: „*A midőn a Néném Parafernumát írták,* [Kelemen] *Julissal az ablakunk eleiben állott és Julistol kérdezte: nekem ennyit adnake, midőn elveszlek*."

Több tanú is emlegetett egy csizmafejeltetéssel kapcsolatos történetet, amely tükrözi, hogy Kelemen még a nehéz időkben, a malomból való eltávolítása után is jó érzésekkel gondolt Gabri Julisra. Az esetet a legkerekebben a 26 éves Dobra Antal mesélte el a 2. vallatás idején: „*Julis egy pár csizmát hoza hozzám fejelni, s kérdém: Hát miért nem hozta Kelemennek?, s azt felelé, hogy most nem mondom meg. El menetele után csak hamar Kelemen is haza érkezvén, kérdé: Kié ez a csizma? Én mondám, hogy a Julisé, ő pedig azt mondá, hogy meg fejeli, mert néki is Julis inget csinált, s nem akar adós maradni*."

A csizmafejeltetés történeténél tartva érdemes egy rövidke kitérőt tennünk. A kissé rendszertelenül valló 60 éves Bene Katalin asszony, különböző történettöredékeket mesélve a 3. vallatás során felidézte a szószátyárságra hajlamos Dobra Antal szavait, amelyekben a fiatalember a csizmajavítást összefüggésbe hozta a gyermek fogantatásával: „*Hozzám hozta volt a tsizmát Julis, de Kelemen elvette, el készítette, haza is vitte, és a Koptyilt akkor tsenálták*." A szövegben előforduló *koptyil* szó nem szerepel az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárban. Fiúgyermeket, sőt itt *bitang gyermek*et, vagyis törvénytelen gyermeket jelentett. A román *copil* = gyermek szóból formálták Erdély magyar lakosai.[466]

Szász Kelemen és Gabri Julis szerelmi viszonyának lassú megromlását érzékelteti néhány vallomás. Kétségtelen, hogy az elhidegüléshez hozzájárult a terhesség, a gyermek megszületése, a malomból való kitétel, a szülői intrika, de a felsorolt okok közül egyik sem tekinthető kizárólagosnak.

Volt idő, amikor Kelemen még nem tagadta az apaságot, és vidáman beszélt gyermekéről, akinek igyekezett befolyásolni sorsát. Erről vallott a 3. vallatás idején Dienes Ferencné Kóter Ilona 18 éves fiatalasszony, aki egyébként megkapta a gyermek keresztanyjának szerepét: „*Midőn meglett a gyermek,* [Kelemen] *azt mondotta: Dienes Ferinek ne adgyák Keresztelni, mert nem emberem, tehát számot tartott hozzá. Azután tsizmát vittem oda fejelni, és azt mondá: Komám asszony a gyermek az enyim, hozzák ide, had tanólyon tsizma sorkot faragni*."

[466] MÁRTON Gyula – PÉNTEK János – VÖŐ István 1977. 217.

Kelemen a körülmények alakulásának hatására egyre melankolikusabb, egyre elutasítóbb kijelentéseket tett a házasságról. Az 1. vallatás alkalmával Deák Ferencné Benke Klára 60 éves asszony elevenítette meg az alábbi esetet: „*A malomba jövén Gabri Julis, beszélgete Kelemennel, biztatám a legént, vegye el, ha a vámmal elmaradnak, elengedik. Vér vízzé nem válik, felelte. Az Isten meg mutattya, ha nekem rendelte, elveszem*." (Gyanítható, hogy a „*vámmal elmaradnak*" kifejezés a malmosgazda Gabriak Kelemen elleni vádjára vonatkozott, és a vám emlegetése nem képes beszéd.)

A 2. vallatás idején Szejke János 40 éves felesége, Fejér Erzsébet mondta el az alábbi történetet: „*Mikor már a Leány terhes volt, magam is bíztattam Kelement, hogy kérné meg Julist, s maradna a malomba, de ő azt mondta, hogy néki se maga, se malma soha sem kell*." Ugyanakkor a 39 éves Todorán Éva asszony így emlékezett: „*Mikor hallottam, hogy Gabri Julis te*[he]*rbe esett volna tőlle, én magam is mint egy kisértettem, hogy valamit ki vegyek belőlle, s azt mondtam neki, hogy ha igaz a mit beszélnek, vegye el, s maradgyon a malomba, de ő azt mondá, hogy a nem igaz, s néki sohasemis kellett se maga, se malma*."

Gabri Julis sokat búsult, amikor érzékelte Szász Kelemenhez fűződő meghitt viszonyának lazulását, romlását.

A 3. vallatás egyik tanúja, a 22 éves Kerekes Antalné, Vitályos Anna különösen figyelemre méltó nyelvi képpel, egy tanulságos régi szólással érzékeltette a két fiatal viszonyának változását: Julis „*3 esztendeig Szász Kelemennel társalkodott, edgyütt az ágybais magam kaptam őköt, a gyermek pedig minden bizonnyal az övé, azután felhagyta, mert az húst, ha meg szarja a légy, mindgyárt meg büdösödik*."

Fentebb szó esett már a vallomások időtlenségéről. Üdítő kivétel Füzi Miklósné Ráduly Anna 30 éves asszony vallomása, amelyben időpontok is szerepelnek. *„A Szent Jakab napkor esztendeje múlt"* kifejezés alkalmas arra, hogy valamely esemény dátumát megállapítsuk. A vallomás ugyanis 1825. január 12-én hangzott el. Szent Jakab nap tehát az előző év, 1824. július 25-ét jelentette. Akkor, azon a napon múlt egy esztendeje, tehát 1823. július 25-én történt az a beszélgetés, amelyet vallomásában felidézett: „*Szent Jakab napkor esztendeje múlt, mivel már hallottam volt, hogy valami baja van, s én is olyanforma dologban már forgottam volt, kérdeztem ... búsúlé?, s azt feleli, hogy ő búsult s búsulis, hogy Kelemen fel hagyta*."

Gabri Julis valószínűleg több kísérletet is tett arra, hogy az eltávolodó Kelement visszaszerezze. Fiatal legénykékkel üzengetett neki és hívta a Gabri házhoz. „*Kerítette Julis általam is oda Kelement*" vallotta a 2. vallatás egyetlen imecsfalvi, de az események idején Ozsdolán szolgált tanúja, a 26 éves Atzél Ferenc.

A megromlott viszonyt tükrözi, de a házasság vagy a pénzbeli kárpótlás lehetőségét sem zárja ki az a történet, amelyet az 1. vallatás idején a 18 éves Bálint Judit mondott el: „*Egyszer a malomba Julistol a gyűrűt el akarta Kelemen venni, Julis azt mondta, ezért hejába küzdik, ezzel meg nem fizet, hanem vagy erszényével, vagy magával*."

Szász Kelemennek arra a cselekedetére, hogy elhagyta korábbi szerelmét, a tanúk egybehangzóan a *felhagyta* kifejezést használták. Így lett az egyik vallomástevő szerint Gabri Julis „*egy felhagyott leány*”.[467]

Amikor faluszerte beszélni kezdtek arról, hogy Gabri Julis teherbe esett, mégpedig Szász Kelemen molnárlegénytől, a fiatalember anyja még a házasság pártján állt.

A 2. vallatás során Bartók Antal felesége, a 33 éves Alojzi Ágnes tanúsította: „*Még az édes Annyais kénszerítette fülem hallatára: hogy fiam, vald meg, ha tiéd a gyermek, mert én mint gyermekem után való gyermekemet magamis eltartom, de ő azt felelte: hogy ő nem valja, mert övé nem, s tartsa az a kié*.”

A 3. vallatás Dienes János nevű 40 éves tanúja is úgy emlékezett, hogy az anya bíztatta fiát a házasságra: „*Az Annya is mondotta, vedd el, mert hibás vagy*.”

Az anya véleménye azonban megváltozott, valószínűleg annak a kellemetlen fordulatnak a hatására, hogy a Gabri família döntéshozói Kelement „kirakták” a malomból. A tanúk sajnos nem részletezték az eseményt, csak sokszor utaltak rá. Így nem tudjuk meg a vallomásokból a legény eltávolításának idejét, okát, kitalálóját, végrehajtóját. Az viszont nyilvánvaló, hogy a Gabriak szolgálatából való kiesés sokat ártott Kelemennek és szüleinek. Előzőleg bizonyára abban bíztak, hogy Kelemen beházasodik a módos Gabri családba, és a malom működtetőjeként biztos megélhetés vár rá. A 3. vallatás idején a 37 éves Bene János tanú Kelemen anyai nagyapjának kijelentése mögé rejtette a családi stratégiát:… Kelemen… „*Annya Apjától hallottam: Kelemennel Julist meg kéretem, és veszteg ülünk a malomban*.”

Sajnos Kelemen felmenőinek elképzelése nem valósult meg, mert a Gabriak döntése következtében a helyzet rosszra változott. Kelemen anyjának dühe a Gabriak ellen fordult. Az asszony mindent elkövetett, hogy megakadályozza a házasságot. A 3. vallatás három tanúja is ezt állította. Hegedűs Józsefné Molnár Anna 33 éves jobbágyasszony vallotta: „*Soha Kelemen a gyermeket meg nem tagadta volna, ha az Annya nem lett volna. Azért tagadtatta meg az Annya, hogy a malmot oda nem adták nekik, pedig ekkor elis akarta venni, … az Annya mondta … tagadd halálig és semmit nem fog nyerni Julis, … nekem több izben magáénak vallotta a gyermeket, de a részeges Annya el tagadtatta a malom miatt*.” Kóter Terézia 18 éves leány is úgy tudta: „*Midőn a malomból kivették, azért tagadta meg az Annya tanátsából a gyermeket*.” Bene Katalin 60 éves asszony a következőképpen emlékezett: „*Szász Josephnétől hallottam, hogy éppen azért nem engedem meg, hogy Julist el vegye, mert a malomban nem hagyták meg*.”

A házasságot a malomvesztés hatására, még Szász Kelemen apja is ellenezte. A 3. vallatás során Atzél Ferenc 26 éves imecsfalvi tanú elmondta, hogy a perben keveset emlegetett férfi „*rossz hírbe vigyült familiá*nak” nevezte a Gabriakat, és fogadkozott, hogy „*inkább a Püspökhöz is menne, s még sem engedné meg, hogy el vegye*” Kelemen a Gabri leányt.

Kelemen anyja megpróbálkozott magzatelhajtással is. *Étető* szert akart itatni Julissal. Erre utalt a 3. vallatás során Kantsi Györgyné Pál Éva 71 éves jobbágyasszony, aki korából ítélve talán valamiféle gyógyító személy lehetett, mivel a bajba

[467] A *felhagy* szó „elhagy”, „mátkaságot felbont” jelentésére: SZT. III. 944.

jutott leány panaszkodott neki: „*A mikor úgy járt volt, azt mondá, beteg vagyok, mert Szászné orvosságot adott. Én tiltottam, ne egyék, mert viselős. Szászné azt mondotta, a leántol hallottam, igyál, mert ettől a kantza is elveti*." A magzatelhajtási kísérlet történetét a 3. vallatás idején az előbbinél jobban, kerekebben, tájékozottabban adta elő Kóter Terézia 18 éves leány: „*A midőn meg terhesedett, étőt adott Szászné neki, láttam az étőt Julis nem vette be. Szászné kérdette: bé vettedé?, Julis azt mondotta: bé. Szászné azt mondotta: hogy nem lelt semmi? ettől a Kantzais el vetette volna a tsikóját*."

Az 1824-1825. évi ozsdolai tanúvallomásokban többször elhangzott, hogy Gabri Julis gyermeke megszületett, él és Szász Kelemenre hasonlít. A törvénytelennek titulált (illegitimus) fiúcska bekerült Ozsdola születési anyakönyvébe is.[468] Fejér Antal plébános 1823. november 4-én keresztelte meg a lovaskatona jogállású Gabri Julianna „bitangját", aki a keresztségben az *Imre* (Emericus) nevet kapta. Mellette bizonyára a Gabri családnevet viselte. Fiatalabb Dénes Ferenc és Kóter Ilona lett a keresztapja és a keresztanyja.[469]

Lakodalom „*hitlés*" nélkül

1846. október 26-án nagy vigasság zajlott Ozsdolán és a szomszédos Hilibben. Sokan ettek, ittak, mulatoztak a gyalogkatona családból való hilibi Szekrény János és a gyalogkatona jogállású ozsdolai Haricska Mária lakodalmában. A menyegzői vigasságot az tette különlegessé, hogy nem előzte meg templomi *hitlés*, vagyis nem történt meg az egyébként elmaradhatatlan esküvő.

Efféle eset azért fordulhatott elő, mert az örömszülők megítélése szerint kényszerhelyzet adódott. Előzőleg a hilibi Szekrény János annak rendje módja szerint „*elmátkásította*" az ozsdolai Haricska Máriát. Szüleik kitűzték a lakodalom időpontját. Mindkét család gondoskodott lakodalmi ételekről, italokról. Sok pénzt, fáradtságot fektetett a „vendégség" előkészületeibe.

Közben a menyasszony családja bejelentette a házasságkötési szándékot az ozsdolai plébánosnak, és Ozsdolán az egyház előírásainak megfelelően a templomban megtörtént a háromszori kihirdetés. Minden készen állt tehát az esküvőhöz és a lakodalomhoz, amikor kiderült, hogy a hilibi legény egyházközségének anyatemplomában, Gelencén, ismeretlen okból, talán a bejelentés hiánya miatt, nem került sor a házasságkötés kihirdetésére. Az ozsdolai plébános, Balázs Ferenc, kötötte az ebet a karóhoz, hogy gelencei kihirdetés nélkül nem adja össze a fiatalokat. Gáncsoskodásnak tűnő hajthatatlansága a maga korában érthetőnek számított. Akkortájt az egyház még nagy jelentőséget tulajdonított a házasságkötési szándékok háromszori templo-

[468] OZSPI. 14. Kereszteltek. 1823. nov. 4.

[469] Nem tartozik szorosan a témához, ezért csak jegyzetben említem: Szász Kelemen Ozsdolán élte le az életét. Az ozsdolai házassági anyakönyv tanúsága szerint a 3. vallatás után négy nappal, 1825. február 7-én, 26 évesen feleségül vette a 22 éves Ferencz Juliannát. (OZSPI. 14. Eskettek. 1825.) 1828-ban szerepelt a megyebírói számadásokban, mert ő készítette a húsvét előtt használatos templomi kereplőt, vagyis „*dörgetőt*". (OZSPI. 8. 1828.) „Meglett férfiember" korában *almegyebíró* tisztséget viselt. 1837-ben, 1840-ben, sőt még 1862-ben is *almegyebíró*ként, *vicemegyebíró*ként írta alá a megye határozatát. (OZSPI. 1. 1837., OZSPI. 2. 28., OZSPI. 3. 46.)

mi kihirdetésének. Jószerével ez a tényező adja meg az eset történeti néprajzi jelentőségét a XXI. századi kutató számára.

A kialakult helyzetben a pap azt tanácsolta a házasulandóknak, hogy a gelencei háromszori kihirdetés megtörténtéig halasszák el az egybekelést. Az örömszülők ezt lehetetlennek tartották, mert a halasztással kárba veszett volna sok lakodalmi étel és más kiadás. A két lakodalmas család úgy döntött, hogy az eredetileg tervezett időpontban tartják meg a lakodalmat esküvő nélkül, a fiatal pár pedig majd a gelencei kihirdetés után, különösebb ünnepi felhajtás nélkül, megesküszik a templomban.

A lakodalmi előkészületek hevében a vőlegény és választottja már október 23-24-én ízlelgetni kezdte a házasélet szépségeit. Október 26-án nagy mulatozással Ozsdolán is és Hilibben is megtartották a lakodalmat.

Az igazi nagy baj a vigasság befejeződése után kezdődött. Szekrény János vőlegény, avagy „újember" megunta Haricska Mária menyasszonyt, avagy „újaszszonyt", és kijelentette, hogy nem esküszik meg a fehérnéppel.

Haricska Mária apja, Haricska András, akit egyébként László András és Pallér András néven is emlegettek Ozsdolán, mint a sértett leány képviselője és a sértett család feje panaszt tett Kádár Antal főesperesnél. Jegyzéket készített a lakodalom költségeiről, és kérte a családját ért anyagi kár megtéríttetését, illetve a bajt okozó fiatalember erkölcsi elmarasztalását. Érdemes szó szerint is idéznünk a panasz alapján megfogalmazott tényállás szövegéből: „*A' nászünnepélyre tett költségek elkárosodásától tartva jónak látták esküvés nélkül is a' Vendégség megtartását, mi megis történt, azomban a' Legény a' nászlakoma után a' lányra unatkozván a' hitlésre elő nem állott, s' így költséget, fáradságot, gyalázatot okozott*."

Szekrény János nem tagadta a panasztevő vádjait, de maga is felmutatott egy jegyzéket a lakodalom hilibi kiadásairól.

Sajnos, a sárfalvi plébánia rendezetlen irattárában, ahol az ügy néhány irata megőrződött,[470] nem került elő a panasztevő Pallér András jegyzéke az ozsdolai lakodalom kiadásairól. Elérhető viszont a hilibi Szekrény família jegyzéke, amiből következtethetünk a lakodalom jellemző költségeire Ozsdolán és Hilibben egyaránt. A Szekrény család kiadásai között effélék szerepelnek: „*Meg süttettem 2 véka buza lisztet kalácsnak.*" (4 R. ft.) „*Meg süttettem 1 véka rozs és fél véka buza lisztet kenyérnek.*" (2 R. ft. 12 kr.) „*Égett bor el költ 14 kupa.*" (4 R. ft. 40 kr.) „*Vettem 6 font sertés húst.*" (1 R. ft. 12 kr.) „*Vettem fél fertály mézet.*" (12 kr.) „*Káposztát főzettem 2 nagy fazokkal.*" (30 kr.) „*Fa el égett a' főzés és sütés alkalmával.*" (50 kr.)

A vőlegényes ház kiadásait növelték még olyan tételek, amelyek mögött a menyasszony számára vett ajándékok rejtőztek. Ilyen ajándék lehetett a „*főre való fejér vóper ruha*" (30 R. ft. 20 kr.), a „*főkötő*" (3 R. ft.) és a „*horgas fűsű*" (30 kr.).

A vőlegény családjának lakodalmi kiadásai között szerepelt a „*Beretzk várossába a' Parafernális ... írásáért*" kifizetett 30 krajcár is. Ennek a kiadási tételnek az értelmezése nem könnyű kutatói feladat. Két magyarázat lehetséges: 1. Élt Ozsdola környékén egy olyan jogszokás, hogy a menyasszony részére készített perefernumlevél írásának díját a vőlegény fizette. Ez nem látszik valószínűnek. 2.

[470] SÁRPI. 1. 1846. Szekrény János és Haricska Mária házassági ügye

Némelyik vőlegény is kapott a szüleitől perefernumot és perefernumlevelet. A szokás párhuzamai Alcsíkból kerültek elő.[471]

Elekes István ozsdolai plébános „szentszéki jegyző" összesítő számításai szerint a két család lakodalmi kiadásai együttesen 52 R. ft. 6 krajcárt tettek ki váltóban. Ugyancsak ő jegyezte föl, hogy Szekrény János vőlegény, nem részletezett okok miatt, 15 R. ft. 30 krajcárt kapott Haricska Mária menyasszonytól.

Az esküvő nélküli lakodalom kellemetlenül végződő esetének van egy fontos történeti néprajzi tanulsága, amely a főesperesi látogatások és az erdélyi főesperesi szentszékek jelentőségére irányítja a kutatás figyelmét. Tény ugyanis, hogy a sértett fél, Haricska András 1846-ban nem a *faluszéké*hez, nem a *megyeszéké*hez, nem Kézdiszék bíróságához fordult panaszával, hanem a kézdi-orbai főesperestől, illetve a kézdi-orbai főesperesség *szentszék*ától várta baja orvoslását.

Kádár Antal lemhényi plébános, kézdi-orbai főesperes, aki éppen Kézdipolyánban tartott „törvényes esperesi látogatást", november 9-re Polyánba hívatta Ozsdoláról és Hilibből a peres feleket. Megállapította, hogy a bajok okozójának Szekrény János meggondolatlan tette tekinthető, emiatt és arra való tekintettel, hogy „*a házassági szövetség meg áldatása előtt annak gyönyöreit élvezte*" a legény anyagi felelősséggel tartozik. Ajánlotta a feleknek, hogy pereskedés helyett kössenek egyezséget. A közreműködésével létrejött megállapodás a következő pontokat tartalmazta: 1. „*Szekrény János a Haritska Máriától kapott s kész pénzben átvett öszveget haladéktalanul adja vissza*." (15 R. ft. 30 kr.) 2. Szekrény János … „*a nász lakomára tett költségek felét hordozza*." (26 R. ft. 3 kr.) 3. „*A' Legénytől és Lyánytól szembesítésük után költsönösön elismert törvénytelen társalgás october 23-án és 24-én történt, az ezen napoktól számlálandó törvényes időre születendő gyermek tartása Szekrény Jánost illeti*." 4. „*A két első pont alatti köteleztetések telyesítése után a' Leány a' néki adottakot vissza adni köteles*."

[471] BÁRTH János 2013. 89–91., 100–101., 115–118.

V.

A MEGYE PAPJA ÉS KÁNTORTANÍTÓJA

A PLÉBÁNOS

Plébánosok Ozsdola megyéjében

Többen is próbálkoztak már azzal, hogy az ozsdolai plébánosok jegyzékét összeállítsák. Ozsdola egyházközségének legkorábbi fennmaradt anyakönyvében, amely 1755-től 1832 tájáig a kereszteltelteket, házasultakat és a meghaltakat is magába foglalja, a kereszteltek után egy lapon az 1715 és 1818 közötti ozsdolai papok felsorolását olvashatjuk. A jegyzéket minden bizonnyal Fejér Antal plébános állította össze 1823-ban.[472] Az ő adatain alapul az a jegyzék is, amelyet Ozsdola megyéjének 1872 és 1943 között vezetett számadás- és jegyzőkönyvében vetettek papírra. Ezt a jegyzéket az 1893 után Ozsdolán szolgált papok 1925-ig kiegészítették.[473] 1893-ban, amikor Tamás Dávid plébános elkezdte írni az ozsdolai Historia Domust, az első oldalakat lelkipásztor elődei felsorolásának szentelte.[474] Szirmai Béla erdélyi egyházi szerző adatgyűjtése alapján az ezredfordulón megjelent Magyar Katolikus Lexikon Ozsdola címszava tartalmazza az ozsdolai plébánosok listáját.[475] A fenti plébános-felsorolások néha elírásokat és ellentmondásokat is tartalmaznak. Kutatásaim során, különösen a plébániai irattárban sok olyan irat került elém, amelyben plébánosokról esett szó, illetve, amelyet plébánosok maguk írtak. A régi jegyzékek és a feltárt levéltári adatok segítségével alább vázlatosan megpróbálom bemutatni, hogy kik végeztek papi tevékenységet Ozsdolán az írott forrásokkal elérhető időben, különösen az újkorban.

Dominicus

Az 1332. évi pápai tizedjegyzékben olvasható: *„Dominicus sacerdos de Ysdula solvit VIL banales antiquos”*[476]

Thomas

Az 1333. évi és az 1334. évi pápai tizedjegyzékben egyaránt szerepelt. *„Thomas sacerdos de Vzdula solvit tantundem”* (1333). *„Thomas sacerdos de Odula solvit II. banales antiquos”* (1334).[477]

Lukács

1539-ben ozsdolai plébánosként írta alá egy birtokvita iratát.[478]

Osdolai Pál 1637[479]

---

[472] OZSPI. 14. 221.
[473] OZSPI. 4.
[474] OZSPI. 11. 1–4.
[475] KL. 1993–2010. X. 289–290.
[476] MON. VAT. HUNG. 2000. 105.
[477] MON. VAT. HUNG. 2000. 116., 126. — A „tantundem = éppen annyi” kifejezés valószínűleg az előző (torjai) pap 3 „banales”-ére vonatkozott.
[478] SzOkl. 1872–1934. VIII. 282., 469.
[479] Forráshely jelölése nélkül a Magyar Katolikus Lexikon Ozsdola címszavában szerepel. KL. 1993–2010. X. 289.

Szentmiklósi Mátyás (1648)[480]

Bede István

1700. november 20-án tanúvallatást végzett Ozsdolán a templomi állóhelyekkel kapcsolatos asszonyi viaskodásról. A vallatási jegyzőkönyv végén ozsdolai plébánosnak és szentszéki jegyzőnek (*Juratus Notarius S. Sedis Judiciariae, Parochus Osdolaiensis*) nevezte magát.[481]

Kovács Zsigmond

1715-ben és 1721-ben Ozsdolán plébánoskodott. 1721-ben a vizitátor feljegyezte róla, hogy 32 éves, és nagyszombati teológiai tanulmányok után 6 esztendeje kezdte papi pályáját.[482] Állítólag 1715-től anyakönyvet vezetett, amely 1731-ben még létezett,[483] azóta azonban nyoma veszett.

Ambrus Mihály (1721−1723)

1721-ben Ozsdolán, de 1723-ban már Kászonújfaluban töltött be plébánosi tisztséget.

Lukács János (1723−1742)

19 éven át szolgálta plébánosként Ozsdola népét.

Tóth Ferenc (1742−1761)

Ugyancsak 19 évig plébánoskodott Ozsdolán. Származása, vagyoni helyzete, az 1761. évi halálát követő tanúvallomásoknak köszönhetően, viszonylag jól dokumentált.[484] A kézdiszéki Szászfaluban született és Ozsdolán halt meg. Plébánosként kiterjedt gazdasági tevékenységet folytatott. Számottevő vagyona volt, aminek egy része halála után eltűnt. 1755-ben ő kezdte vezetni azt az ozsdolai anyakönyvet, amely megérte a XXI. századot.[485] 1758. november 11-én így titulálta magát egy martonosi erdőcsere egyezséglevelének végén: *„Tóth Ferentz Úr Ozsdola megyéjének és hozzátartozandó Martonosi Filiának érdemes Plebanussa”.*[486]

Balogh Boldizsár (1761−1769)

Az erdélyi katolikus plébániák 1761. évi összeírása már Ozsdolán találta.[487]

Bocskor Ignác (1769−1805)

35 éven át töltötte be Ozsdola plébánosának tisztségét. 1795-ben gutaütés érte. Ezért 1795-től 1805-ig koadjutorként mellette dolgozott későbbi utóda, Ráduly Ferenc.

Ráduly Ferenc (1805−1818)

Kézdiszentléleken született. Mivel 10 évig koadjutorkodott Bocskor Ignác plébános mellett, ozsdolai plébánossá történt 1805. évi kinevezésekor már kiválóan ismerte Ozsdola és Martonos népét, egyházát. 1814-ben, elődjéhez hasonlóan, őt is agyvérzés érte, ezért plébánossága utolsó négy évében előbb Fejér Antal koadjutor, majd Szántó Mihály káplán segítette munkáját. Ráduly Ferenc

---

[480] SÁVAI János 1997/b. 133.
[481] OZSPI. 1. 1700.
[482] GYÉL. 3. 1721.
[483] Vö.: az 1731. évi vizitáció megállapításával. GYÉL. 3. 1731. Ozsdola
[484] GYÉL. 1. 92/1761.
[485] OZSPI. 14.
[486] OZSPI. 17., 60.
[487] Vö.: BÁRTH János 2008. 73. és XXIX.

maradandót alkotó plébánosként írta be nevét Ozsdola egyháztörténetébe. Hatalmas szervezése és személyes anyagi áldozata árán új templomot építtetett 1817−1818-ban az 1802. évi földrengés során megrongálódott gótikus templom helyén. Nagy jelentőségű kegyes alapítványokat tett. Sokat hadakozott a templom korábban eltékozolt régi birtokainak visszaszerzéséért.

Fejér Antal (1818−1844)

1779-ben született a haralyi Fejér kisnemesi család ivadékaként. Ozsdolán halt meg 1844-ben. 26 éven át vezette nagy buzgósággal és szorgalommal az ozsdolai egyházközséget. Racionális szemléletű, kiváló képességű, fáradhatatlan plébánosként rendbe szedte a plébánia és a templom birtokait, vagyonát. Pontos számadásokat vezetett és követelt meg. Pereket folytatott a templom javainak visszaszerzése érdekében.

Balás Ferenc (1845−1859)

Baróton született 1791-ben. Csíkszentmártoni, kézdipolyáni, imecsfalvi és szentkatolnai szolgálat után került 1845-ben Ozsdolára. Nagy termetű, rendkívüli testi erejű férfiként élte életét. Jól szót értett híveivel. Egy rokona által okozott csalódás megrendítette kedélyállapotát és egészségét. 1859-ben megvált az ozsdolai plébániától. Visszavonult Barótra pihenni, ahol 1861 első napján meghalt.

Gazda Pál (1859−1893)

Székelyudvarhelyen született 1806-ban. 34 éven át töltötte be Ozsdolán a plébánosi tisztséget. Tréfás kedvű ember volt, szerette a költészetet és a zenét. Idős korában több fiatal pap is segítette munkáját. 86 éves korában, 1893 elején halt meg Ozsdolán.

Tamás Dávid (1893−1911)

Sajátkezű életrajzírása szerint Kézdiszentléleken született 1856. december 28-án.[488] 1911-ben halt meg Ozsdolán. Szívbeteg volt. Ő kezdte írni az osdolai Historia Domust. Különösen fogékony volt az időjárási események, természeti csapások részletes megörökítésére. Plébánossága alatt épült a ma is álló papi lak.

Kacsó Boldizsár (1912−1919)

Nyárádremetén született 1874-ben. 1928-ban halt meg. A világháború utolsó szakaszában Ozsdolán sok vádaskodás érte. Részben emiatt 1919-ben Csíkmadarasra távozott.

Bögözi József (1919−1923)

Alsócsernátonból került Ozsdolára, ahonnan Szentkatolnára távozott.

Baka János (1923−1948)

Menaságon született 1875-ben. Baróton halt meg 1953-ban. 25 évig szolgálta Ozsdola népét plébánosként. 1948-ban nyugdíjba vonult és Barótra költözött.

Kasza József (1948−1976)

1912-ben született Csíkjenőfalván. Nyugdíjasként Nagyboldogasszony megyéjében halt meg 1997-ben. Ozsdolai plébánossága idején, 1953 szeptemberében politikai okokból letartoztatták és elítélték. 1954 októberéig volt börtönben.

[488] OZSPI. 11. 4. — Vö.: FERENCZI Sándor 2009. 424.

Távolléte alatt Vitályos Balázs helyettesítette. 1957 októberében újra letartóztatták és elítélték. 1958-tól P. Györgyjakab Bernardin helyettesítette. 1964 októberében szabadult a börtönből. Ozsdolán folytatta plébánosi tevékenységét 1976-ig, amikor Nyujtódra távozott.

Jakab−Fancsali Kálmán (1976−)

1943-ban született Farkaslakán. 1976 óta (e sorok írásakor is) végzi Ozsdolán a plébánosi teendőket. Buzgólkodása, óriási szervezőmunkája révén 1984-ben évszázados törekvés vált valóra. Új templomhajót építtetett. A régi templom kereszthajóként maradt meg.

Papjelölés, papfogadás

Ozsdola megyéjének megőrződött irataiban nem maradt fenn utalás a XVI-XVII. századi papválasztó szokásra, a *papmarasztás*ra. Viszonylag ritkán emlegették a dokumentumokban a székely egyházközségek hármas papjelölő jogát is. Ennek lényege, hogy bizonyos székely helyi katolikus egyházszervezetek, ha új plébánost vártak, nyilvános gyűlésen, választás útján három papot jelölhettek a tisztségre. Az erdélyi püspök a három megjelölt papi személy közül választhatta ki az általa kinevezendő plébánost.[489]

1805 nyarán, amikor esedékes volt az elhunyt Bocskor Ignác plébános utódjának kinevezése, és Ozsdolán az a hír járta, hogy a püspök az addigi koadjutor papot, Ráduly Ferencet szándékozik kinevezni, az ozsdolaiak levelet írtak püspöküknek, amelyben papjelölési joguk sérelmét adták elő. Tulajdonképpen nem volt panaszuk Ráduly Ferenc ellen, hiszen jól ismerték, mivel koadjutorként már tíz esztendeje szolgálta közösségüket, de a jogaik csorbulását nem hagyhatták szó nélkül. Azt mondhatjuk, hogy a Ráduly Ferenc koadjutori állapotából, vagyis az ozsdolai plébánosság öröklési jogának birtoklásából következő automatikus kinevezés sértette az ozsdolaiaknak azt a régi jogát, hogy három plébánosjelöltet állítsanak a kinevező püspök elé. Kissé komplikáltan bár, de ezt az ellentmondást fogalmazták meg enyhén tudálékoskodó levelükben: *„Minek utánna Közönségünk boldog emlékezetű Plebanussa, néhai Botskor Ignátz Úr meg halálozott, hallomásbol úgy vettük észre, hogy az általunk Coadjutornak hozatott Tisztelendő Coadjutor Administrator Rádully Ferentz Urat Excellentiád Megyénkben rendes Papnak meg erősítteni méltóztatott volna, talán még éltiben Botskor Úrnak, erre néhai Püspök Groff Battyáni Úr eő Excellentiája által a Canon értelme ellenére Confirmatio adattatván, melly ha így vagyon és Excellentiád is ezen dolgot jóvá hagyta, nékünk ebben a' történetben az az alázatos esekedésünk vagyon, méltóztassék Excellentiád azon régi jó szokásunkban minket szabadakká hagyni, hogy közönséges akaratbol a' mostani rendelések szerint három fel tejendő személlyekből választhassunk magunknak Plebanost, majd ne talán az ellenkező esetben alkalmatlankodjunk Excellentiádnak a Plebanus választás iránt".* Mártonffy József püspök kissé „magas lóról" reagált az ozsdolaiak kérelmére. Az utókor történésze számára úgy tűnik, mintha nem szimpatizált volna különösképpen a székely falvak népének papjelölési jogával. Talán valamiféle örö-

[489] Vö.: BÁRTH János 2012. 329−332., 339−342.

költ nyűgnek, kellemetlen koloncnak tartotta. Lekezelően kioktatta a levélíró közösséget arról, hogy Batthyány Ignác püspök *„a Canont jobban értette, mint az osdolaiak”*. A szabad papjelölés jogának követelésétől pedig szinte fenyegetésszerűen igyekezett eltántorítani az ozsdolaiakat: *„A Nemes Megye joga pedig a szabad választásra igen meggyengült az által, hogy a Plebanosnak a Királyi Cassából fizetése vagyon, és egészen el fog enyészni, ha a templomra is Ő Felségétől Költséget nyernek”*.[490] Kimondatlanul arra utalt a püspök, hogy a paptartásra és a templomépítésre igénybe vett és igénybe veendő királyi pénzek révén veszélybe kerül a falu kegyúri jogának érvényesülése. Más szóval, ha a közösség nem maga fizeti a kegyúri joggal járó kiadásokat, ne számítson a kegyúri jogból következő papjelölési jog gyakorlására sem.

Néhány évvel később, 1818-ban, amikor Fehér Antal ozsdolai plébánosi kinevezése volt aktuális, valószínűleg ismét a korábbi koadjutori megbízás állt az első helyen a kinevezés mellett szóló érvek sorában. Rudnay Sándor püspök az ozsdolaiak érzékenységére való tekintettel különösen kegyes hangvételű levélben közölte döntését a falu népével. Az egyházközség jelentésű *megye* szó többszöri használata, valamint székely nyelvjárási jelenségek előfordulása miatt álljon itt a levél teljes terjedelmében!

„Nemes Osdolai Megye, Krisztusban szerelmes Fiaim!

Hivataloson tudósíttatván Vice Esperest Kováts Péter által arról, hogy az Tü Nemes Megyétek a’ Ráduly Ferentz halálánál fogva Pásztor nélkül maradott, hogy sokáig ne árváskodjatok, ezennel Fejér Antalt, a ki jó darab ideig nállatokis ditsiretesen alpásztorkodott, de különösön a Nevendék Papság tanításábanis magát olyan jelesen meg külömböztette, hogy ennél előbb való Megyével való meg jutalmaztatásátis meg érdemlené, Osdolai Plebanusnak ki nevezem, s hogy az eránta való tartozásaitokot pontoson tellyesítsétek szorossan meg kívánom. Külömben minyájotokra apostoli áldásomot kiterjesztvén, állandóul maradtam Ti néktek Krisztusban édes Atyátok,

Rudnay Sándor Erdélyi Püspök

K. Fejérvárt Augusztus 14-én 1818”[491]

Ozsdola az újkori évszázadokban nem számított olyan plébániának, ahol rendszeresen káplán tevékenykedett volna. Az ozsdolai plébános legtöbbször egyedül végezte falujában a lelkipásztori teendőket. Olyan esetekben viszont, amikor a plébános fölöttébb megöregedett, vagy tartósan gyógyíthatatlan beteg volt, koadjutor plébános, vagy káplán tevékenykedett mellette.[492] Kantai és esztelneki szerzetesek is segíthették a hívek lelki gondozását.

---

[490] OZSPI. 1. 1805.

[491] OZSPI. 1. 1818.

[492] Például Gazda Pál plébános 1885-ben idős korára, illetve 55 évi papi szolgálatára való tekintettel kérte felettesét, hogy káplánt helyezzen melléje. OZSPI. 1. 1885.

A templomi szertartások, istentiszteleti alkalmak XVIII-XIX. századi rendjéről, időpontjáról viszonylag kevés információ áll a kutató rendelkezésére. Éppen ezért figyelemre méltó az a táblázatos kimutatás, amelyet talán 1787-ben másoltak be Ozsdola falujegyzőkönyvébe.[493] A dokumentumnak nincs címe, bevezető magyarázata, dátuma. Valószínűleg Háromszék jegyzője küldte meg miheztartás végett a falu számára. A protokollumban az ozsdolai jegyző a katonai rendelkezések között talált számára helyet, ami lehet, hogy nem véletlen, hiszen a határőrkatonai vezetők bizonyára tudni akartak a katonaszékelyek vasárnapi vallási elfoglaltságairól is. A vasárnapi katonai felvonulásokat, meneteléseket, parádékat ugyanis valószínűleg a vallási szertartások időpontjához igazították.

Alább teljes terjedelmében közlöm az értelmezési nehézségekben bővelkedő táblázatot, amely olyan háromszéki falvak rendszeres miséiről, litániáiról, templomi közös imádkozásairól ad képet, ahol a megye plébánosa káplán nélkül, egyedül látta le a lelkipásztori feladatot. Következésképp, a táblázatban szereplő kultuszrend minden valószínűség szerint Ozsdolán is érvényben volt a XVIII. század vége felé.

„Nyárba vasárnapokon, innepnapokon reggel	*Azon napokon Déll után*
½9 órakor bé harangozás után a reggeli szokott imádságok mondatnak el *9 órakor tartatik* [a prédikáció] *10 órakor a szentség kitétellel éneklés mise, utoljára áldás adatik*	*3 órakor tartatik a tanyítás* *4 órakor vecsernye vagy Litánia, az után az estvéli imádságok, azok után a cibóriummal áldás adatik*
Nyárba mies napokon reggel	*Azon napokon Déll után*
6 órakor bé harangozás után a szokott reggeli imádság *½7 órakor Szent Mise, melynek végén a czibóriummal áldás*	*6 órakor Litánia, az után az estvéli imádságok, ezek végeződvén, a ciboriummal áldás*
Téllben vasárnap innepeken reggel	*Azon napokon Déll után*
9 órakor bé harangozás után a ki rendelt reggeli imádságok *½10 órakor Predicatio* *½11 Éneklés Mise, szentség ki téve, utoljára áldás*	*2 órakor tanyítás* *3 órakor vecsernye vagy Litánia* *Ez után estvéli imádság, végre áldás*
Téllben míves napokon reggel	*Azon napokon Déll után*
8 órakor bé harangozás után a reggeli imádságok *½9 A Szent Mise, ennek végén a czibóriummal áldás*	*4 órakor Litánia, estvéli imádságok, végre áldás adatik a cibóriummal”*

[493] SÁL. 1. 49 v.

A táblázatot néhány megjegyzés zárta a nagyböjti időszak egyházi rendezvényeiről, különös tekintettel az esztelneki ferences kolostorra. A megjegyzések egy fontos szabály papírra vetésével fejeződtek be: *„Az nyári napok Husvéttol fogva Szent Mihály napig tartanak”.*

A táblázat alapján úgy látszik, hogy a katolikus székely köznép vasárnapi és ünnepnapi szabad idejét jórészt kitöltötték a templomi istentisztelet különböző formái. A későbbi koroktól eltérő sajátosságoknak látszanak: 1. A beharangozás utáni fél órás közös templomi reggeli imádkozás, illetve a szertartások utáni közös esti imádkozás, 2. Az egy órás időtartamú, mise előtti vasárnapi prédikáció, 3. A vasárnap koradélután tartott, litánia előtti egy órás „tanítás”, 4. A cibóriummal osztott áldás különösen hangsúlyos mivolta.

Nehezen állapítható meg, hogy az „éneklés mise” kifejezés mit takar: külön éneklést és misét, csak a lejegyző elfelejtett vesszőt tenni a két szó közé, vagy az ünnepélyes „énekes misét”? Az utóbbi látszik valószínűnek.

A délutáni *„tanyítás”* bizonyára katekizmus-oktatást jelentett. Egy 1787. június 28-án, Bereckben kelt katonai rendelkezés előírta, hogy a fiatalokat vasárnap és ünnepnap délutánonként minden falu templomában *catecizatioba*[n] kell részesíteni. *Megvesszőztetés*t helyezett kilátásba azoknak a *pater familiáso*knak büntetéséül, akik fiaikat és lányaikat nem küldik el a templomi tanításra.[494]

A háromszéki katolikus falvakra érvényes fenti miserend Ozsdolán valószínűleg módosult amiatt, hogy az ozsdolai papnak bizonyos alkalmakkor Martonos filiális falu templomában is misézni kellett. Időnként némi feszültséget okozott a filiális falu és Ozsdola megyéje viszonyában a plébános martonosi tevékenységének gyakorisága, intenzitása. A martonosiak szerették volna minél gyakrabban falujukban látni papjukat, az ozsdolai pap viszont legtöbbször igyekezett csökkenteni martonosi utazásai és szereplései számát.

1761-ben Martonos lakói levelet írtak Szeredai Antal gyulafehérvári *generális vikárius*nak, amelyben amiatt panaszkodtak, hogy lelki gondviselőjük, az ozsdolai plébános a kelleténél ritkábban mutat be misét új templomukban. Szinte csak a templom védőszentje, Szent Anna asszony ünnepén misézik Martonoson. Bezzeg, amikor még állt a régi *„romlott és kicsid”* templomuk, amelyet *„elhányattak”*, abban *„minden harmadik vasárnap és ünnep nap Szent Mise és Praedicatio szolgáltatott”* – emlékeztek némi nosztalgiával az ozsdolai gyaloglástól ódzkodó martonosiak.[495] Panaszuk összefüggghetett azzal a körülménnyel, hogy az 1761-ben elhunyt Tóth Ferenc plébános élete utolsó esztendejében sokat betegeskedett. Következésképp, nehezére eshetett a rendszeres martonosi utazgatás.

Az 1829. évi vizitáció alkalmával a vizitátor megállapította, hogy Martonos templomában az ozsdolai plébános nyáron minden harmadik vasárnap vagy ünnepnap, télen pedig minden negyedik vasárnap vagy ünnepnap misézik. A vecsernyét vagy litániát a kántor vezeti.[496]

1870-ben Ozsdola és Martonos vitájában az ozsdolaiak hivatkoztak a 2329. számú 1823. évi főpásztori rendeletre, amely szerint az ozsdolai plébános Martono-

[494] SÁL. 1. 49.
[495] GYÉL. 1. 92/1761.
[496] OZSPI. 17. 63–64.

son minden negyedik vasárnap és hetenként szombati napokon lenne köteles misézni, de Ozsdola papja ennél jóval többet teljesít Martonos népe érdekében. A vitairatból megállapítható, hogy a Martonos elszakadása előtti években, 1870 táján az ozsdolai plébános a következő alkalmakkor mondott misét a martonosi filiális templomban: minden harmadik vasárnap, *„szer szerint”* minden második ünnepen, a sátoros ünnepek második napján, hetenként rendszeresen minden szombaton.[497]

A vallási élet fontos eseményeinek számítottak a püspöki látogatások. A XVIII. században és a XIX. század első felében ritkán fordultak elő. A XX. század első felében Majláth Gusztáv Károly püspöksége idején, majd Márton Áron püspöki tevékenysége során szaporodtak meg számottevően.

1852-ben Balás Ferenc plébános arról panaszkodott, hogy 1829. május 17-én járt utoljára püspök Ozsdolán. Közben, 1843-ban az ozsdolaiak és a martonosiak Gelencén bérmálkoztak. 1852-ben a püspöklátogatást szorgalmazó pap felmérése alapján 252 ozsdolai és 61 martonosi lakos nyilvánította ki bérmálkozási szándékát.[498]

Majláth Gusztáv Károly püspök 1899-ben látogatott először Ozsdolára, ahol meglepő módon, három napot töltött. Többször misézett, bekapcsolódott a tömeges gyóntatásba, 819 személyt megbérmált, imádkozott a temetőben a meghalt ozsdolaiak lelki üdvéért, találkozott a helyi egyháztanács tagjaival, vizitációt tartott a plébánián, meglátogatta az iskolát, ahol levizsgáztatta a tanulókat hittanból.

Tamás Dávid plébános az ozsdolai *Historia Domus*ban kiválóan megörökítette a nevezetes püspöklátogatást. Alapos és tanulságos leírását alább teljes terjedelmében közlöm:

„1899. Ezen év nevezetes arról, hogy esperesi kerületünket Gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök úr ő méltósága első ízben látogatta meg és osztotta ki a bérmálás szentségét. Osdolára június hó 7-én érkezett, az ozsdolaiak nagy örömére, kik igazi tisztelettel és fiúi ragaszkodással fogadták a kegyes főpásztort. A Sárfalvánál jövő magas vendéget Szőcs Áron körjegyző üdvözölte a határ szélén. Innen apostoli útja igazi diadalmenet volt. A község alsó részében felállított díszkapunál Zsögön István községi bíró adott kifejezést azon nagy örömének, melyet ezen püspöki látogatás okoz az osdolaiak szívében. Községünk ez alkalommal zöld gallyakkal és virágokkal igen díszesen volt ékesítve. A házakon nemzeti színű lobogók lengtek. A templomhoz érve a helybeli plébános mély hódolattal üdvözölte a kegyes főpásztort, ki atyai kegyes szavakban válaszolt. Az után a templomba térve elvégezte az előírt szertartásokat és szívreható szavakkal magyarázta meg idejövetelének célját. Majd a nagy számban megjelent híveket a temetőbe vezette, hol a meghaltakért imádkozott. Másnap június 8-án a fél 9-kor tartott püspöki mise után a helybeli plébános tartott beszédet, azután kezdetét vette a bérmálás szentségének kiosztása, melyen 819 hívőt avatott fel a kegyes főpásztor Krisztus bajnokává. Végül apostoli szózatot intézett a megbérmáltakhoz. Azután a plébániába tért, hol az egyháztanács és a községi elöljáróság tisztelgését fogadta. Délután vecsernyét tartott az Úr Jézus szent szíve imádására, melyben felajánlotta hitközségünket Jézus szentséges szívének, és ismét a szószékre ment és igazi buzgalommal lelkesítette a híveket, hogy minél nagyobb

[497] OZSPI. 3. 110−111.
[498] SÁRPI. 1. 1852.

számmal járuljanak a szent gyónáshoz és holnap, Jézus szentséges szívének ünnepén a szent áldozáshoz. Azután az őt kísérő papsággal együtt gyóntatáshoz fogott. Jézus szentséges szíve ünnepén a legméltóságosabb oltáriszentség kitétele mellett megtartott püspöki mise alatt a nagyszámban meggyónt híveket megáldoztatta. Végül iskolánkat szerencséltette magas látogatásával, hol a gyermekeket a nagyszámban jelen levő szülők részvéte mellett a hittanból megvizsgáztatta és [az] *elért eredmény felett legmagasabb megelégedését nyilvánította. A gyermekeket szent képekkel ajándékozta meg. Délután a plébániát hivatalosan megvizsgálta és magas megelégedésének kifejezése után, a hívek hálájától és könnyeitől kísérve körünkből Szent Katolnára távozott".*[499]

Majláth Gusztáv Károly püspök 1906 tavaszán is ellátgatott Ozsdolára. Ismét három napot töltött ott. Programja hasonlított az 1899. évi programjához. Május 13-án 675, május 14-én 55 hívőt bérmált meg. A plébános kíséretében felkeresett néhány beteget, akiket ugyancsak megbérmált.[500] Nagy lelki hatással volt a háború által sanyargatott ozsdolai népre a főpásztor két napos 1915 októberi látogatása is.[501]

A vallásos buzgóság fokozását szolgálták a XX. században a *misszió* néven emlegetett, tömegeket mozgató, több napos vallási rendezvények. Ozsdolán 1906. március 24-től március 31-ig tartotta az egyház az első népmissziót. Az idegenből jött papok lelkesítő prédikációi hatására a misszió idején 1200 ozsdolai gyónt és áldozott.[502]

A XXI. század elején a Székelyföld katolikus falvaiban, így Ozsdolán is, jellemző vallási eseménynek számít a *gyóntató kaláka* néven emlegetett húsvét előtti tömeges gyónási alkalom, amikor a hagyomány, illetve a főesperesség által meghatározott napon egy-egy falu népe a környék helységeiből odasereglett papok előtt végezheti el húsvéti gyónását. Tulajdonképpen arról van szó, hogy egy-egy táj papjai naponta változó színtéren segítenek egymásnak a gyóntatás lebonyolításában. Ugyanakkor gyónási lehetőséget biztosítanak azoknak is, akik valamilyen oknál fogva nem szívesen választják gyóntatónak a saját papjukat.

Ennek a rendszeres és szervezett „gyóntató összesegítésnek", *gyóntató kalákának* a múltját még nem tárta föl a kutatás. Az 1913-as esztendőről többek között feljegyezte Kacsó Boldizsár plébános: *„A húsvéti gyónás eredményesebb elvégezhetésére a szomszéd plébánosok közbejöttével három napos lelkigyakorlatot tartottunk".*[503] Feltételezhető, hogy a lelkigyakorlatként megörökített esemény a XXI. századi *gyóntató kaláka* egyik XX. századi előzményének tekinthető.

A forrásokkal elérhető időben Ozsdola templombúcsúját Mária Magdolna ünnepén (július 22.) tartották. Búcsú idején sok idegen tartózkodott a faluban. A környező falvak lakói ilyenkor látogatták meg ozsdolai rokonaikat, ismerőseiket. A templomban és a templom kerítésében az átlagosnál több ember hallgatta a misét. A házaknál nagy vidámsággal folyt az eszegetés, iszogatás, nótázás, mulatozás. A vidámkodás az elfogyasztott pálinka hatására vitatkozásba, hangos szóváltásba,

[499] OZSPI. 11. 12−13.
[500] OZSPI. 11. 18.
[501] OZSPI. 11. 31.
[502] OZSPI. 11. 17.
[503] OZSPI. 11. 28.

veszekedésbe csaphatott át. Az ozsdolai és a gelencei kántor Mária Magdolna-napi nagy veszekedését örökítette meg egy 1847. évi per.[504]

Feltételezhető, hogy a XVIII-XIX. században az ozsdolaiak kereszttel, lobogóval, vagyis processziós menetben keresték föl a környező helységek templombúcsúit. Kézdivásárhely Szentháromság vasárnapi búcsújára még a XX. század első felében is keresztalja gyalogolt Ozsdoláról. 1907-ben egy püspöki rendeletre való tekintettel a Kézdivásárhelyre vonulás elmaradt. Helyette a plébános Szentháromság vasárnapján az őszi vetésre vezette ki népét, ahol az ozsdolaiak térdre borulva esőért imádkoztak. Nagy szárazság után aznap este eső hullott Ozsdolára.[505] 1829-ben a vizitációt végző főpap megörökítette azt a dicséretesnek mondott szokást, hogy Martonoson Úrnapja nyolcadában az oltáriszentséggel keresztjáró *processio tartatik. („Infra octavam Corporis Domini cum Venerabili Sacramento per Statione Processio ducatur")*[506]

Az ozsdolaiak a XIX. században és a XX. század első felében rendszeres látogatói voltak a somlyai pünkösdi búcsúknak. Kétnapi gyaloglással érték el a nevezetes búcsújáró helyet. A péntekről szombatra virradó éjszakát legtöbbször a Somlyóhoz közel eső Csíkszentgyörgyön-Csíkbánkfalván töltötték. Ott is jártak kálváriát, és tisztelegtek a kálvária hegyén álló Jézus szenvedése templomban.[507]

Különleges buzgóság jelének vélhető az a századfordító 1900-as esztendőről feljegyzett, bár a következő, 1901-es évben is megismételt szokás, hogy az ozsdolaiak egy része a templomban köszöntötte az új esztendőt imádkozással és *éjféli misével*.[508]

Sok más székely faluhoz hasonlóan a XXI. század elején is él Ozsdolán a zöldág-állítás szokása. Például bérmáláskor a templom és a plébánia közötti szokatlanul hosszú út mindkét oldalára erdőből hozott fiatal nyírfákat állítanak a fiatalok, illetve az egyháztanácsosok, hogy a püspök a kíséretében lévő papokkal a zöld fácskák között vonulhasson. Havasokból hozott fákat állítanak az út mellé a templom és a művelődési ház között az 50 évesek találkozója idején is. A történeti források ugyancsak tanúskodnak a zöldágazás szokásának hajdani elevenségéről. A templom jobbágyaival kötött 1828., 1837., 1838. 1839. évi ozsdolai szerződésekben olvasható, hogy a templom szolgálatában álló jobbágyok, zsellérek kötelesek voltak bizonyos ünnepek előtt az erdőben zöld ágakat vágni és azokat a templomhoz szállítani.[509] Az írott forrásokban előforduló *zöld ág* kifejezés, illetve a zöld ággal végzett ünnepi díszítés azonban nem mindig ugyanazt a tárgyat és nem mindig ugyanazt a műveletet takarja.[510] Tamás Dávid plébános fentebb már idézett 1899. évi leírásában az olvasható, hogy a püspöklátogatás alkalmából a falu „zöld gallyakkal és virágokkal" volt felékesítve.[511] Már a „zöld gally" kifejezés is érzékelteti, hogy ebben az esetben olyan díszítésről lehetett szó, amelynek során az ozsdolai lakosok valószínű-

[504] SÁRPI. 1. 1847.
[505] OZSPI. 11. 22.
[506] OZSPI. 17. 64.
[507] Vö.: BÁRTH János 2012. 300.
[508] OZSPI. 11. 13.
[509] BÁRTH János 2011. 15., 127., 136., 137., 140.
[510] Vö.: SZŰCS Brigitta 2013. 120.
[511] OZSPI. 11. 12.

leg élő fákról levágott ágacskákkal, gallyakkal, virágokkal ékesítették házaik utcai kerítését, kapuját. A zöld ágakat belefonták a kerítések, kapuk lécei közé, illetve „koszorúként" rakták a kerítések tetejére, a kapuk felületére, miként ez a XXI. század elején is látható a Székelyföld más vidékein, például marosszéki falvakban. Sok más esetben a *zöldág* emlegetése arra utal, hogy a díszítő személyek, leginkább legények, fiatal teljes fákat hoztak le a havasokból, és az ünneplő tér bizonyos pontjain leszúrták, földbe állították azokat. Az ünneplő tér lehetett szakrális cselekmény vagy profán ünneplő rítus helyszíne, szimbólum értékű érzelmi jeladás színtere, például cinteremkapu, templomajtó, menyasszonyos ház ajtaja, vőlegényes ház bejárata, május elseje táján valamennyi lányos ház kapuja. A paráznaság gyanújába keveredett Gabri Julis és Szász Kelemen 1824−1825. évi perében több tanú is vallotta, hogy Szász Kelemen *„zöld ágat ütött"* Gabri Julis háza elé, és *„musikusokat is vitt oda"*. Ez körülbelül azt jelentette, hogy 1821-ben Fülöp és Jakab apostolok ünnepére, vagyis május elsejére virradólag Szász Kelemen a barátai közreműködésével erdőből hozott, fiatal, teljes nyírfát állított a földbe Gabri Julis kapuja előtt, és muzsikusokkal szerenádoztatott a Gabri ház ablaka alatt. A cselekmény egyik résztvevője Vass József ozsdolai gyalogkatona 1825. január 12-én levélben is közölte emlékezését a főesperesi szentszék bíráival. Vallomását a benne szereplő néprajzi értékek miatt érdemes csaknem teljes terjedelmében idéznem: *„Ezen alatt írt szeméj adom ezen hiteles bizonyságott tevő levelemet arrol, hogy az ell mult 1821-dik esztendőben esett Szent Fülöpp és Jakab napra viradólag Osdolán lakó lovas katona Szász Kelemen ifi legény baratomal szöld ag verés alkalmatosságába foglalatoskodván töbed magunkall, Szász Kelemen így szóla: az édes anyám javaslásából én szándékoztam 1 pár ágatt a lovas katona Gabri Família házához üttni, mivell a malmikban lakánk, a melyett odais vüvénk, midőn az ágatt fell akarók ütni, Gabri János eő Kegyelme mind egyik házi Gazda így szóla: nintsen miétt ütni ágatt iten, a nélkül is lehett ide járni, erre a szóra ell is indulánk a sződ ággal és utánnunk jöve Gabri Antall eő Kegyelme és münköt újra visza híva és úgy ütők fell az szöld agatt közönségesen".*[512]

Ozsdolán is, miként a Székelyföld legtöbb katolikus falujában vihar közeledtével harangoztak az „erős idő" ellen.[513] 1819-ben Veress Mihály szerződésébe belefogalmazták, hogy azért a telekért, amelyet Ozsdola megyéjétől kapott, és amelyen házat építhet, egyéb szolgálata mellett, köteles az „essők eleibe" harangozni.[514]

Ozsdola népe a kereszténység felvétele után hosszú évszázadokon át a keresztény tanítás szerint, a római katolikus vallás kötelékében élt. Ennek ellenére hitvilágában, csökkenő mértékben bár, de az újkorban is jelen voltak pogány kori mitológiai elemek, hiedelem-történetek. Ezért emlegették az ozsdolaiak az *„Udvari kert"* nevű terület forrását *Vadleány kútjá*nak, és ezért jegyezhetett föl 1940 táján

[512] SÁRPI. 1. 1825.— A vallatás részletét és Vass József nyilatkozatát a lelőhely feltüntetése nélkül közölte: SÁVAI János 1997. I. 451−458. Közlésem a SÁRPI−beli eredeti alapján készült. Olvasata némileg eltér Sávai János olvasatától. Vö.: a IV. fejezet „Gabri Julis esete Szász Kelemennel" című alfejezetével!

[513] Vö.: BÁRTH János 2006. 40.

[514] OZSPI. 1. 1819. — Közölte az 1829. évi vis. can. alapján: BÁRTH János 2011. 15., 122.

Ozsdolán Lajtha László népzenekutató olyan történet-töredékeket, amelyek a *vadleány*-képzet hajdani elevenségét tanúsították.[515]

A plébános legfőbb jövedelemforrása: a kepe

A XVII–XVIII–XIX. században a földművelő székely családok, felekezetre való tekintet nélkül gabonatermésükből terményjáradékot, erdélyi szóhasználattal: *kepét* adtak papjuknak. A *gabonakepét* bizonyos helységekben *fakepe* egészíthette ki. Akik nem földműveléssel foglalkoztak, illetve akiknek nem termett gabonájuk, azok pénzzel váltották meg kepéjüket. Más szóval: *oszporát* adtak.[516]

A háztartások által fizetett kepe két harmada a plébánost, egy harmada a kántort illette. Ebből következően a kepefizető gazdák legtöbb helyen már maguk külön kezelték a pap és a kántor szálasgabonában adott kepéjét. A pap részét a plébánia gazdasági udvarába, a kántor részét a kántorház telkére szállították szekereikkel. A *kepézés* rendjének irányítását, szervezését, a kepe mennyiségének számontartását az egyházközség szerepű *megye*, illetve annak világi vezetője, a *megyebíró* végezte. Munkájában a *szentegyházfiai*, a *megye hütössei* segítették. Ozsdolán a *megye jobbágyai*, *megye zsellérei* talán legfontosabb kötelességének számított a kepegyűjtésben való segítségnyújtás, különös tekintettel a kepegabona asztagokba rakására.[517]

A háztartások által fizetett kepe mértékét minden korban szokásjogon alapuló *kepeszabályzatok* határozták meg. A *kepézés* rendjét a különböző hatóságok, így például a székek, a Gubernium, a határőrkatonai hatóság és maguk az egyházközség szerepű megyék is újra és újra igyekeztek írásban foglalva, protokollumba másolva tudatosítani. Valamennyi XVII-XVIII. századi és XIX. század eleji szabályzat fontos elemének számított a 12 kalangya gabona emlegetése. Valamiféle régmúltba vesző szokásjog alapján minden olyan gazda, akinek 12 vagy 12-nél több kalangya gabonája termett, *egészkepésnek* számított, és köteles volt 3 kalangyát kepébe adni: 2 kepét a papnak, 1 kepét a kántornak. Akiknek 12 kepénél kevesebb gabonájuk termett, *félkepét* adtak. Ez a szabály szívósan továbbélt és tartotta magát a XIX. században is. A XIX. század közepétől a kepeszedés rendje sok közéleti vitát váltott ki. A reformokra vágyók leginkább a 12 kalangya termés alapul vételét kifogásolták. Rámutattak arra, hogy a 12 kalangya termést betakarító gazda ugyanannyi kepét adott, mint az a termelő, aki 40 kalangya termésnek örvendhetett. A régi szabály tehát végtelenül igazságtalannak tűnt. Másrészt az évenként 40 kalangyát betakarító gazda, ha felosztotta birtokát három gyermeke között, egy-egy gyermeke több mint 12 kalangya termésre számíthatott, vagyis egész kepét adott. Következésképp, ugyanaz a székely birtok, amely után évtizedeken át egy egész kepe járt, a családi osztozkodás révén három egész kepe forrása lett. Ebben egyesek a papok mérhetetlen jövedelemnövekedését látták. Ismét mások a székely falvak elszegényedését, a kepefizetési nehézségeket hangsúlyozták. Igazukat jelzik a bérüket követelő kántortanítók panaszlevelei, a *kepehátralékosok* terjedelmes listái a plébániai levéltárakban.

---

[515] Vö.: LAJTHA László 1941.
[516] Vö.: BALASSA Iván 1996.
[517] BÁRTH János 2011. 15.

A kepével kapcsolatos XIX-XX. századi reformok eredményeként a XIX. század utolsó és a XX. század első harmadában a plébánia kepefizetésre kötelezett híveit anyagi helyzetük, jövedelmük alapján az egyházközségi vezetők, akik minden helyi lakos életkörülményeit ismerték, kepefizetési osztályokba sorolták. A *rectificatió*ról, vagyis az osztályba sorolásról nyilvánossá tett jegyzékek készültek. Aki nem értett egyet a besorolásával, tiltakozhatott a megyebírónál. Ügyét, kérését az egyháztanács megvizsgálta és indokolt esetben a besorolást megváltoztatta.

1829-ben a nagy vizitáció alkalmával az ozsdolai plébános azt nyilatkozta, hogy kepéből származó jövedelme évente 260-280 kalangya tiszta búza, ugyanannyi zab, 150 szekér tűzifa és 12 Rénes forint oszpora.[518] Ezek a számok valószínűleg magukba foglalták a martonosi filia papi kepéjét is.

1883. augusztus 3-án az ozsdolai kepejegyzék összeállítói az 572 kepefizető felsorolása után készítettek egy kimutatást arról, hogy 1883-ban mennyi kepe várható a falu népétől. Az „előirányzat" szerint az ozsdolaiak beszolgáltatnak 91 egész kepét, 108 fél kepét, 259 terű fát, 239 forint és 42 krajcár oszporát. A *tercialitás* elve alapján a befolyó kepéből a plébános 2/3, azaz 6/9, a kántor 1/3, azaz 3/9 arányban részesül. A 3/9 kántori kepéből a kántor 2/9 részt tarthat meg magának, 1/9 részt pedig át kell adnia a harangozó néven emlegetett segédtanítónak. Következésképp, a gabonakepéből jut a plébánosnak 6/9 rész, vagyis 290 kalangya őszi és ugyanannyi tavaszi, a kántornak 2/9 rész, vagyis 96 kalangya 18 kéve őszi és ugyanannyi tavaszi, a harangozónak 1/9 rész, vagyis 48 kalangya 9 kéve őszi és ugyanannyi tavaszi. A fakepéből a fentebbi arányoknak megfelelően a plébánosnak 172 *terű*, a kántornak 58 *terű*, a harangozónak 29 *terű* jár. Az oszporából a plébános 159 forint 64 krajcárt, a kántor 53 forint 21 krajcárt, a harangozó 26 forint 61 krajcárt kap.[519]

Mindig akadtak olyan családok, amelyeknek gondot okozott a kepefizetés. Az egyházzal szembeni kötelezettségüket nem teljesítő háromszéki katonarenden lévő székelyeket, nemcsak megyéjük vezetői, hanem falujuk elöljárói, székük tisztségviselői és katonai hatóságuk is folyamatosan serkentette a kepézésre. 1787. december 7-én Bereckben kelt az a helyi katonai rendelkezés, amely utasítja a káplárokat, hogy „minden megyében" szólítsák föl a „kepetartozókat" a halaszthatatlan fizetésre. Ha 3 nap alatt nem fizetnek a hátralékosok, kísérjék őket Bereckbe, ahol megkapják méltó büntetésüket.[520]

A kepejegyzékek jobbára tükrözték a faluban lakó családok anyagi helyzetét. (Függelék 20.) Ezért, ha a megye vagy a falu vezetői a lakosságra akarták kivetni valamely nagy közösségi kiadás összegének begyűjtését, a kivetés mértékének meghatározásakor a kepejegyzéket vették alapul. 1838-ban az ozsdolai megye gyűlése kérte a plébánost, hogy adja át a megye vezetőinek a kepejegyzéket. Valószínűleg a lajstrom alapján akarták beszedni a lakosoktól azt a 200 forintot, amelyet a Zágonban leszerelt és Ozsdolára szállított toronyóra áraként kifizettek.[521]

Különös egyesség nyomára bukkanhatunk két ozsdolai asszony vitatkozásának 1790. évi jegyzőkönyvi megörökítésében. Nem kevesebbről van ott szó, mint arról,

---

[518] OZSPI. 17. 85.
[519] OZSPI. 13. 1883.
[520] SÁL. 1. 7v.
[521] OZSPI. 2. 26. 1838. nov. 18.

hogy egy ozsdolai lakos földje zálogba adásával próbálta megváltani évenkénti kepetartozásának egy részét: *„Egy küs szénára való helyét, amelyetis nehai Csőrös István Contractus alatt által adott volt az Osdolai Megyés Deáknak oly móddal, hogy kiválthattya, addig kepét ne adgyon a megyés deáknak”.*[522]

A plébániális földek

A XVIII-XIX. században az egyházi hatóságok és a nép is éles különbséget tett a *plébániális földek*, illetve velük együtt a *kántorális földek*, valamint a *templomi földek* között. Előbbiek a mindenkori plébános és a mindenkori kántor megélhetését szolgálták. Utóbbiak a templom, illetve a megye hasznát növelték, vagyis a megyébe tömörült székely közösség kegyúri feladatainak megoldását segítették. A XX. század közepe táján, a korábban soha nem látott társadalmi változások hatására mosódott el a különbség a kétféle föld között, és uralkodott el a mindennapi szóhasználatban az *egyházi föld* kifejezés.

1781 nyarán a háromszéki „Continua Tábla” rendeletet hozott arról, hogy a falusi plébánosok földjeit a falusi kommunitásoknak ki kell egészíteniük a katonai hatóságok által megkívánt mértékűre. Ozsdolán *„20 köböl féreje föld”* és 15 szekér szénára való *szénafű* járt a plébánosnak. 1781. jún. 16-án két széki assessor kiment Ozsdolára, és ott Finna József falusbíróval és *hütöseivel* határjárást végzett. Együttesen megállapították, hogy Ozsdola és Martonos területén az ozsdolai plébánosnak 14 köbölnyi földje és 8 szekér szénára való kaszálója van. Annak érdekében, hogy a plébániális föld elérje a rendelkezésben meghatározott mértéket, nevezetesen a 20 köbölnyi szántót és a 15 szekérre való kaszálót, a „bizottság” a plébános birtokait *„az Közönséges Falu terrénumából”* kiegészítette. Nincs nyoma annak, hogy az *„eleitől fogva”* birtokolt papi földekről a kiegészítés alkalmával jegyzék készült volna, ellenben az újonnan adományozott földdarabok és *szénafüvek* emlékét, helyét írott dokumentum őrzi.[523] A birtokkiegészítés eredményeként az ozsdolai plébános rendelkezésére álló plébániális föld 20 köbölnyi szántóra és 18 szekér szénát termő kaszálóra növekedett.

Az ozsdolai plébánia birtokában lévő és a mindenkori ozsdolai plébános által használt *plébániális földek* úgy helyezkedtek el a határban, hogy minden nyomásba jusson belőlük. Felsorolásaik általában a szántókkal kezdődtek és a kaszálókkal végződtek. A szántók sorozatán belül elkülönültek a *„Martonos felől való határban”*, a *„Középső határban”* és a *„Hilib felől való határban”* fekvő földdarabok. A nyomáskényszer alá eső „mezei” földeken kívül a XIX. század első felében már erdőszéli, irtott *pityókás kertje* is volt a plébánosnak. 1828-ban *vicinus*ként szerepelt a *„plébániális pityókás kert*”.[524]

2011-ben a *Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása* című könyvemben közzétettem Fejér Antal plébános 1817. évi jegyzékét az ozsdolai plébániális földekről és kaszálókról. Az ottani szövegközlést itt nem ismétlem meg, csak utalok arra, hogy 1817-ben Ozsdola határában három nyomásban 9 darab szán-

[522] SÁL. 1. 64.
[523] OZSPI. 1. 1781. és ugyanez OZSPI. 2. 57−58.
[524] OZSPI. 17. 31.

tót és ugyanazokban a nyomásokban 4 „mezei” kaszálót, az „erdőn”, vagyis a havasokban pedig 1 kaszálót birtokolt az ozsdolai plébános.[525]

1829-ben a vizitáció alkalmával számba vették az ozsdolai plébános szántóit és kaszálóit. A plébániális földek jegyzékét bemásolták a vizitációs jegyzőkönyvbe. Onnan közlöm most tanulmányom függelékében. (Függelék 10.) Az 1829. évi jegyzék fontos sajátossága, hogy tartalmazza a „Canonica Portioba adott” martonosi földeket is.[526]

1819-ben csaknem pereskedésbe torkolt az a vitatkozás, amely a *Papországa* avagy a *„Első Nyír pusztája”* nevű papi kaszáló miatt bontakozott ki Ozsdola falu kommunitása és az agilis ozsdolai plébános, Fejér Antal között. Az ügy fennmaradt iratai nem említik, de feltételezhető, hogy az összecsapást személyi ellentétek is serkentették. Akkortájt Dénes Ferenc viselte a falusbírói tisztséget, aki egyéni érdekei miatt, sokat hadakozott az egyházzal. (Vö.: a VIII. fejezettel!) Jellemző, hogy amikor 1819. november 20-án létrejött a békesség. Fejér Antal plébános és a kommunitás között, a falusbírót már Tóth Ferencnek hívták.

1819 júliusának közepén Ozsdola község elöljáróinak megbízásából veszekedő, káromkodó emberek jelentek meg az ozsdolai plébános *Papországa* vagy *Első Nyír* nevű hegyoldali kaszálóján. Elkergették onnan a plébános szénagyűjtő munkásait, *gödrözéssel* jelképesen is elfoglalták a falu számára a kaszáló egy részét, négy szekér szénát pedig önhatalmúlag elszállítottak a helyszínről. Fejér Antal plébános panaszt tett a falusbíróná, majd az illetékes széki hatóságnál. Azzal érvelt, hogy a szóban forgó kaszáló időtlen idők óta az ozsdolai plébános kaszálójának számított, elődje a nagyemlékezetű Ráduly Ferenc plébános a terület *pusztáit* és bokros részeit minden ellenvetés nélkül békességesen használta. A falu képviselői azt hajtogatták, hogy a kaszáló valaha kisebb kiterjedésű volt, de időközben folyamatos foglalások révén illegálisan megnagyobbodott.

Fejér Antal plébános kérésére két széki megbízott: Csüdör László nyujtódi kisnemes és Kádár Simon nyujtódi lovaskatona, kisnemes 1819. augusztus 16-án tanúvallatást végzett Ozsdolán a pap vitatott kaszálójának kiterjedéséről, használatáról és a falu elöljáróinak birtokháborításáról. A két vizsgálódó széki kiküldött 29 tanút hallgatott meg, nagyobbrészt ozsdolaiakat, kisebb részt martonosiakat, akik az ozsdolai plébánosok régi háborítatlan birtoklását bizonyították a vitatott területen, és csodálkozásukat fejezték ki a *falu,* a községi elöljáróság erőszakos cselekedete miatt. A vallomások jegyzőkönyvét a két tényfeltáró széki biztos megküldte *„Szent Katolnai Méltóságos Régius Consiliarius Demién István Úrnak Nemes Kézdi Szék Nagy Érdemű Vice Király Bírájának”.* Elkerülhetetlennek látszott a per, amitől mindkét fél, de különösen a falusi elöljáróság fölöttébb ódzkodott. Ezért 1819. november 28-án egy falugyűlés keretében a szembenállók kibékültek egymással. A falu elállt a korábbi túlzott igényeitől. A plébános is beleegyezett a kisebb mezsgyemódosításba. Ozsdola vezető személyiségei kimentek a helyszínre és kijelölték a plébániális kaszáló új, tartós határait. A plébános jogot kapott arra, hogy a kaszálójához tartozó bokros területet irtsa. Az egyezménykötés résztvevői a megállapodásukat ünnepélyesen írásba foglalták. Ez az írásos egyezség tartalmazza a nevezetes

[525] BÁRTH János 2011. 151–152.
[526] OZSPI. 1. 1819., OZSPI. 17. 79–80.

plébániális kaszáló határvonalának meghatározását is, amelyet a sok emlegetett régi helynév miatt alább érdemes idéznem: *„Mind a két fél a hely színére kimenvén, egy /:a régi Potentiosa halmozáson kívül:/ halmozást tett, mely kezdődik az Kotér família parlagjánál kimenő patakocska fejinél, amint az az Oldall útra ki rúgna az almafánál, onnan pedig egyenessen hátra Martonos felé a bokrok között imitt, amott halmoztatván az basa Orotásától bé folyó patakig, úgy hogy ezen pataknak folyása légyen mindenütt a vicinussa, napkeletről a' míg a Gergő parlagjával öszve rúg, úgy mind azon által, hogy a Tisztelendő Plebanus Úrnak hatalmában légyen az egész patak fenekét ki kaszáltatni, nem külömben a résziben ki halmoztatott bokros hellyet ki irtani akár maga, akár ha hirtelen változása történnék, successorai, és tetzések szerént vele bánni, használni".*[527]

A plébániális földeket a mindenkori plébánosok részben „házikezelésben" béresekkel, fogadott napszámosokkal, részben terményrészért műveltették.

Az 1829. évi vizitáció jegyzőkönyve megörökítette, hogy Fejér Antal ozsdolai plébánosnak két női szolgálója és két férfi szolgája volt. Az ötvenes éveiben járó, gyalogkatona rendű ozsdolai Kerekes Éva bizonyára házvezető szakácsnőként dolgozott a plébánián. Munkájában a 24 éves provincialista renden lévő Keresztes Anna segítette. A 25 éves gyalogkatona rendű ozsdolai Gergely Ignác valószínűleg béresként tevékenykedett. Béres lehetett a 20 éves Pászka András is.[528] A két férfi alkalmazott osztozott azokon a feladatokon, amelyek a plébánia gazdaságában adódtak. Gondozták a plébános állatait, szántottak, vetettek, arattak a plébániális földeken, szénát kaszáltak a plébániális kaszálókon. Emellett persze kocsiskodtak, ha a plébános utazott valahova.

Az ozsdolai vonatkozású tanúkihallgatások során többször megszólaltak olyan tanúk, akik elmondták magukról, hogy hajdan az ozsdolai plébános szolgálatában álltak, és kenyéradó gazdájuk megbízásából jártak, dolgoztak a perben szereplő földeken.

1797-ben a nemes Kádár Demeter szolgálatában álló, 66 esztendős Albert János gelencei lakos egy ozsdolai erdei per tanújaként elmondta, hogy fiatalabb éveiben hosszú ideig Ozsdolán lakott, ahol Gabri Sándor gazdát, majd *„Tisztelendő Tóth Pap atyaságát"*, vagyis Tóth Ferenc plébánost szolgálta.[529]

1819-ben a *Papországa* nevű plébániális kaszáló kiterjedését vizsgáló *feleltetés* tanúi között több is akadt, aki elmondta, hogy valaha az ozsdolai plébános szolgálatában állt, és kaszált a szóban forgó hegyoldalon. Fejér Péter 67 éves ozsdolai gyalogkatona arról vallott, hogy 45 évvel korábban Botskor Ignátz plébánosnál *„szolgaképpen lakott"*. A 40 éves Szima György 10 évvel korábban Ráduly Ferenc plébános alkalmazottja volt. Az ozsdolai 25 éves Dobra János és a martonosi 30 éves Kotsics Ferenc 3-3 évig ugyancsak Ráduly Ferenc plébános szolgálatában állt. A vallomástevő asszonyok valószínűleg Fejér Antal plébános szénagyűjtő bérmunkásai, esetleg kalákamunkásai voltak. Képviseletükben a 45 éves ozsdolai András

[527] OZSPI. 1. 1819., OZSPI. 17. 79–80.
[528] OZSPI. 17. 76. 1829.
[529] SÁL. 2. 121–122.

Ferencné, a foglalkoztatás módjára való utalás nélkül, vallotta: *„Mi, a' kik kimentünk vala Plebanus Fejér Antal Úr részére takarni".*[530]

1837-ben néhai Nagy József csíkszentmártoni gyalogkatona özvegye, Albert Ágnes asszony átadott egy *harmadfél vékás*, vagyis *fél áll* nagyságú szántóföldet az ozsdolai *„Hegy határban a Két nyír nevű lábban" „három ugar szerig"* Fejér Antal ozsdolai plébánosnak, hogy jövedelméből miséket szolgáltasson az adományozó „szándékára". A pap az adományozott földet elfogadta, és *„felibe művelés végett"* kiadta az egyik *„vicinusnak"*, Balog Ferencnek. Egyezségük szerint Balog Ferenc köteles volt *„készen a fele termést letakarítván a Plébániális lakhelyre beis hozni ... az itteni szokás szerint".* Az „itteni szokás szerint" kifejezés azért érdemli meg figyelmünket, mert arra utal, hogy a plébános máskor is adott ki földeket „feléből". Ebben az esetben azonban nem volt szerencséje az árendással. 1838. október 7-én szomorkásan írta be kudarcát Ozsdola megyéjének protokollumába: *„A harmadfél vékás földet, minthogy ezen esztendőben meg nem trágyázta Balog Ferentz, sőt a felibe mívelésre által-engedési feltételek ellenére, s az itteni szokás ellenére, magának választva, a' maga részét haza vitte előre, és az én részemet az essővel veretni engedte – a bugják félbeis lévén – amint a mult esztendőbenis a Kis-Hegyen termett rozzsal cselekedett. Ezen okból ...* [a korábbi] *... által engedést meg semmisítem és más szegényebb embernek fogom felibe mívelés végett által adni, aki a feltételeknek hűségesebben meg fog felelni".*[531]

Az ozsdolai plébános egyéb jövedelmei

A kepén és a parochiális földek termésén kívül a plébános minden évben számíthatott *stoláris jövedelmek*re. Ezek alapját az a *stóla*ként emlegetett fizetség jelentette, amelyet a hívek adtak, ha a pap az emberi élet fordulóival összefüggő rendkívüli szakrális ténykedést végzett családjuk valamelyik tagja érdekében. A *stóla* mértékét egyházmegyei és főesperesi rendelkezések szabályozták. A kézdi-orbai főesperesi kerületben, így Ozsdolán is 1829-ben az alábbi stoláris tarifák voltak érvényben:

A keresztelés ingyenes szentség-kiszolgáltatásnak számított.

A szülés utáni asszonyavatásért egy tyúkot vagy 6-12 tojást adtak az asszonyok.

A házassági hirdetésért és az esketésért együtt 1 Rénes forintot kérhetett a pap.

A temetésért a koporsóba-tételen való jelenléttel együtt 1 Rénes forint járt. Ennek egy harmada a kántort és a „harangozót" illette.

Megrendelt, például halottért mondatott miséért, énekes mise esetén 1 Rénes forintot és 20 krajcárt, olvasó (csendes, kis) mise esetén 30 krajcárt kellett fizetni.

Házassági tanúsító levelet ingyen kaptak a helybéli lakosok. A más plébániák kötelékébe tartozók 30 krajcárt fizettek érte.[532]

---

[530] OZSPI. 1. 1819. 2., 3., 9., 13., 25. tanú.

[531] OZSPI. 2. 59.. 61. — A *„bugják"* emlegetése a meg nem nevezett gabonafajta (talán rozs!) esetében kaszás aratásra utal A sarlóval aratott gabonát kévékbe kötötték és keresztekbe (kalangyákba) rakták.

[532] OZSPI. 17. 85.

1829-ben évente 90 Rénes forintnyi *kongruát* kapott Ozsdola plébánosa a Vallásalaptól a *Cassa Parochorum*-ból.[533]

A pap gazdálkodása, életmódja Tóth Ferenc plébános (1742−1761) példáján

Az utóbbi néhány esztendő örvendetes tudománytörténeti fejleménye, hogy jórészt európai példák hatására a magyar történeti néprajzban és a magyar művelődéstörténetben érdeklődés bontakozott ki a hajdani alsópapság iránt.[534] Az alábbi fejezet a római katolikus falusi papság XVIII. századi életmódjának, gazdálkodásának, tárgyi környezetének leendő felvázolásához próbál történeti adalékokat szolgáltatni.

Tóth Ferenc ozsdolai plébános a XVIII. század közepén két évtizeden át tevékenykedett a faluban. 1761. március 17-én hirtelen rosszullét után, váratlanul halt meg az ozsdolai plébánia új épületében. Írott végrendeletet nem hagyott hátra. Aktuális pénzügyeiről, adósairól halálos ágyán a mellette álló Boér István ozsdolai kántornak *latinul* mondott néhány mondatot, aki a közlést megértette és egy tanúvallatás során el is ismételte. A haldokló plébános bizonyára azért szólt latinul a kántorhoz, hogy a szobában tartózkodó, örökségre áhítozó személyek ne értsék a mondanivalóját.

Amint a pap befejezte földi pályáját, azonnal elkezdődtek a híresztelések legendás gazdagságáról, pénzeszacskóinak sorsáról, „bónumainak" eltűnéséről, ellopásáról. Az egyházi felsőbbség leginkább arra volt kíváncsi, hogy a plébánosnak valóban volt-e átlagon felüli mennyiségű pénze, és ha igen, hova tűnt el. A *megye* vezetői értetlenül álltak a templom ládájában talált néhány garas fölött. Aranyakat hiányoltak. Egyesek tudni vélték, hogy a pap puskái is „megszenvedték" gazdájuk halálát. Mészáros Ferenc gelencei kántor fölöttébb elégedetlenkedett, mert eltűntek azok a borai, amelyeket sógora, néhai Tóth Ferenc plébános pincéjében tartott. Akik a halál pillanatában jelen voltak, illetve akik a következő napokban a plébánián megfordultak, mind gyanúsakká váltak a nép szemében. Különösen sok elmarasztaló vélekedés érte Mészáros Ferenc gelencei „deák" feleségét, az elhunyt plébános húgát, aki a haldokló közelében tartózkodott, és fölöttébb örökölni akart, mivel állandóan bíztatta a beteget, hogy „szóljon", de az jobbára csak hallgatott. A „deákné" gyanút ébresztett maga iránt azzal is, hogy a halál beállta után mások szeme láttára kutatni kezdett a plébános holmijai között, sőt egyesek látták, amikor egy pénzeszacskót adott át férjének a plébániális istálló közelében.

A hiányzó „bónumok" és a sok mendemonda hatására Tóth Ferenc plébános hagyatékának sorsából a szokásosnál jelentősebb „ügy" lett. Végrendeletet ugyan nem írt az ozsdolai plébános, mivel még nem készült a halálra, de több paptársának is azt mondta nem sokkal halála előtt, hogy „bónumait" egyházi célokra, elsősorban misemondatásokra szánja. Az egyházi hatóságok összeírásokat készítettek az elhunyt pap javairól, és tanúvallatásokat folytattak a haláleset körülményeiről, a plébániával érintkezésben álló személyek viselkedéséről, megnyilatkozásairól. Az „ügy" irataihoz csatolták Tóth Ferenc családi örökségének néhány dokumentumát is.

[533] OZSPI. 17. 85.
[534] BÁRTH Dániel 2013.

Az irategyüttest a Gyulafehérvári Érseki Levéltár őrzi.[535] Aprólékos elemzése hosszadalmas tanulmányt érdemel. Itt és most csak azért foglalkozom vele, hogy segítségével képet adjak egy XVIII. századi székely katolikus pap, nevezetesen az ozsdolai plébános életmódjáról, gazdaságáról, tárgyi világáról. A vizsgálat irataiból, különösen a hagyatéki leltárakból és a tanúvallomásokból származó idézetek egyrészt a korabeli ozsdolai szóhasználatot tükrözik, másrészt némiképp felvillantják egy háromszéki falusi plébános mindennapi életkörülményeit.

Tóth Ferenc az Ozsdolával szomszédos Szászfaluban született. Apja, akit szintén Ferencnek híavtak, módos embernek számított. *Örökös sellére*, „fejekötött jobbágya" is volt: a haláltól megszabadított Albert János. Földjeiből jócskán jutott fiának, a Szentkatolnán, majd Ozsdolán paposkodó Ferencnek, aki tehát nemcsak *canonica portio*-ként birtokolt plébániális földek, hanem apai örökségként reá szállt birtokok hasznát is élvezte.

Ozsdolán a XVIII. század közepén legendák keringtek a nép körében Tóth Ferenc plébános pénzeiről, gazdagságáról. Ezek a vélekedések tükröződtek a plébános halála után felvett tanúvallomásokban is.

Bandi József 30 éves primipilus 1761. március 29-én, vallatása során így „bőcsködött": *„Tisztelendő Páter Tóth Uramnak… sok pénze volt. Talán hat Plebanusnak sem volt annyi pénze, mint Tisztelendő Atyaságának."*

Kóter Mihály 32 éves ozsdolai primipilus 1762. október 25-én elmondott vallomása folklorisztikus elemeket és racionális megközelítést egyaránt tartalmazott: *„Az Üdvözült Tisztelendő Plebanus Úrnak szájából hallottam, mondotta, hogy a' mikor jó erejében volt, meg tudta emelni a' szekérnek egyik kerekét, melyet négy ökör után meg terheltek, de annyi pénze volt mikor Szent Katolnárol Ozsdolára fel jött, hogy nem volt annyi tehetsége, hogy egy csomóban megemelhesse. Nem tudom, halálakor meg volté ezen summa pénze vagy nem, de volt annyi jövedelme Osdolánis, mely elegendő lehetett költségére, mivel takarékoson élt, és azt ítélem, hogy nem volt szüksége el költenie."*

Nemes Mészáros Ferenc 62 éves gelencei kántor, néhai Tóth Ferenc plébános sógora 1762. október 25-én tett tanúvallomásában számadatokkal is próbálta érzékeltetni az előző évben elhunyt ozsdolai plébános pénzének eredetét és mennyiségét: *„Tudom, hogy sok pénze volt néhai Tisztelendő Páter Tóth Uramnak, mert mikor igen meg drágodott vala a' gabona Szent Katolnán laktában, igen sok pénzt kapott gabonából, azon üdőben bé szóllított vala magához Vásárhelyről feleségemmel együtt, s bé menvén mü a' házába, egy nagy rakás pénzt láték az Asztalán, hogy másokis bé kezdének jőni, bé takará, és némelyektől én magamis percipiáltam vagy olvastam bé gabona árrát akkor. Az után nem sokkal holmi rossz hírek kezdének forgani, ismét le hívata magához feleségemmel együtt, mi alá menvén, hát három nagy fazakot csináltatott… a' pénzét ki válogattatta velünk… egyik fazékba tiszta Márjást 900 forintot, a' másikba Petákot, a' 3-dikba garast, polturat etc. sokat raktunk vala, és a' hármat három helyre a' házában el ástuk vala. Ismét most halála előtt kevéssel, anno 1761 Fársángban magához hívata és a' Feleségemmel 9 zacskót*

[535] GYÉL. 1. 92/1761.

csináltata vászonybol, a' 9 zacskóba belé olvastunk flo. 3000 ezüst folyó pénzt, aranyatis negyvent."

Tóth Ferenc plébános pénzzel rendelkező, vagyonos kortársaihoz hasonlóan foglalkozott saját pénzének kölcsönadások általi kamatoztatásával is. Halálakor a megtalált írások szerint a következők tartoztak neki: Tekintetes Nemes Henter Dániel 200 forinttal, „Osdolafalva" 33 forinttal, ozsdolai Kádár Tódor 10 forinttal, ifjabb Kádár Tódor 15 forinttal, Tekintetes Nemes Csoma Miklós úr 70 forinttal, Nemes Hatolykai Nagy Moyses 40 forinttal, sárfalvi Barta András 1753 óta 6 forinttal.

1761. augusztus 4-én vallomást tett Kóter Jakabné Bene Ilona 33 éves primipila, aki a néhai pap környezetében járva-kelve mindent jól megfigyelt, és hallott egyet, s mást a plébános adósairól is: *„Hallottam magától Pater Tóth Uramtol, mondotta, hogy Vas Pálnál vagyon 24 forintya, Üstgyártó Bálintnál Kézdi Vásárhelyen 22, Csoma Miklósnális felesen, Osdolai Ferencz Mihálynénál 12, Nagy Moyses és Henter Daniel uraméknál. Tódor Kádáris sokkal adós. A' szegén öreg Bene Mihálynéis adós hat forinttal és 5 sustákkal."*

Tóth Ferenc plébánosnak 1761 márciusában viszonylag sok gabonája volt. A halálakor felvett leltár készítője Mészáros Ferenc gelencei „megyés mester" gyengén bánt a mértékekkel, mennyiségekkel, de néhány jó terminológiát használt, amelyet érdemes idéznem: *„Búza és Ros Ősz Asztagok 4"*, *„a Gabonásban tiszta búza, Ros és Tavasz Gabona felesen szemül", „Hét Verem Gabona", „Le veretlen Török buzával a két Gabonás tele", „Le vert Török búza", „Árpa egy hambárral", „Zab két esztendei kepéje integre", „ Köles", „Haricska", „Lencse"* 1 köböl, *„Kender mag"* 2 véka, *„Len mag"* 3 véka, *„Mák"* 1 véka, *„Oláh borsó"* 4 köböl. Az 1762. november 2-án Józsa György lemhényi plébános által készített leltárból kiegészíthetjük még a fenti kifejezések sorát, megtoldva néhány egyéb élelmiszer említésével: *„Öt Asztag Ősz Gabona", „konkolyos búza", „vad zabos árpa", „Gabonás híján* [padlásán] *leveretlen szegény Török búza", „Oláh borsó, alias fuszujka", „aszú szilva"* 3 köböl, *„aszú körtvély"* 1 véka, *„Vaj négy désában", „Túró egy bőrben", „Káposztás kád tele".*

A Simon András főesperes által készített és az 1761. március 17-i állapotokat tükröző, 1764. május 15-én papírra vetett leltárból összefüggően idézem a gabonákra és néhány más élelmiszerre vonatkozó bejegyzéseket:

"Gabona

Asztag 4, *circiter in illis sunt Gelimae* 620

Vermei tele gabonával találtattak 7, *de az után megint ki adtak egyet. Ezekben menyi és micsoda gabona tanáltatott, tudgyák Tisztelendő Jósa Uraimék, edgyen kívül, mellyet fel bontottunk volt, de haszonra való gabona nem tanáltatott benne.*

Az Gabonás házba tanáltatott

Ros cub. 41., *konkolyos búza cub.* 8., *tiszta búza cub.* 5., *haricska cub.* 4., *zabos árpa cub.* 12., *török búza cub.* 8., *zab cub.* 70., *item kötés zab* 7.,

Ősz vetés

Az Osdolai határon közép mezőben Pap szerben cubulorum 4. *Ugyan azon mezőben kert vég nevű lábban metretorum* 3. *Ugyan azon mezőben Perjés pad nevű lábban cubulorum* 2.

Költségei

Szalonnák 4, *hájai* 4, *orja és egyéb Száraz hús, a' mi el nem költ a' temetésen, hagyatott a' Pater számára. Két kicsin bodonkába régi büdös keserű rossz vaj, ejtel circiter* 6, *túró, veder circiter* 4, *olá borsó, cub.* 1, *aszú szilva, cub.* 1, *aszú Körtövély metr.* 1.*"*

Meglepő, hogy március 17-én, amikor a plébános hirtelen meghalt, a plebaniális telken még jórészt asztagba rakva feküdt az előző évi gabonatermés. A 620 kalangya szálasgabonát késő ősszel és télen a plébániai csűrben cséphadaróval illett volna lassan kicsépelni. Lehetséges, hogy az új paplak építésével függött össze ez a szokatlan késlekedés.

Ugyancsak különös, hogy a plébánosnak nem a paplak telkén, hanem idegen telkeken voltak gabonás vermei. Talán ez is az új plébániaház építésével hozható kapcsolatba. 1761. március 29-én a vallatók kérdést tettek föl a vermekről, ezért több tanú is nyilatkozott róluk. Az idegen telkeken lévő papi gabonásvermek említéseit alább idézem:

„Az Úr Kun István osdolai Curiájában tudom egy vermit Néhai Tisztelendő Pater Tóth Úrnak, mint 90 köblös, melybe ros vagyon, ennek előtte circiter öt esztendőkkel tétetett a' gabona belé." (Molnár Jakab 27 éves jobbágy)

„Én tudom, hogy itt Osdolán az Itó István házában a' kemencze alatt vagyon Tisztelendő Pater Toth Atyaságának egy buzás verme, micsoda gabona vagyon benne, nem tudom."(Itó Mihály primipilus, 32 éves)

„Tudom egy vermét Tisztelendő Pater Tóth Úrnak itt Osdolán, a' László Andrásné jószágán, mást a Máthé János kapuján kívül a' Búcsús Kereszten felyel." (Itó János primipilus, 30 éves)

„Vagyon az én jószágomon néhai Pater Tóth Úrnak egy tele verme". (László Andrásné primipila, 38 éves)

„Az én jószágomon vagyon két verme tele rossal Néhai Tisztelendő Pater Tóth Ferencz Úrnak." (Csűrös János primipilus, 62 éves)

Tóth Ferenc plébános állatait a háromféle hagyatéki leltár háromféle csoportosításban sorolta föl. Az egyik, amelyet Mészáros Ferenc gelencei *megyés mester* készített, „lábas marhák specificatioja" címmel, a *Ménes* névvel illetett 12 lótól a két *berbécs*en át a *méh*ekig elnagyoltan egy fejezetben sorolta föl az összes állatot. A másik összeírás, amely Simon András főesperes aláírását viseli, a *lovak* és a *szarvas marhák* lajstroma után cím nélkül vette számba a 12 sertést. A Józsa György lemhényi plébános által összeállított harmadik jegyzék a *lábas majorság* és a *szárnyas majorság* kategorizálást használta. A lábas majorságnak nevezett csoport *kancza lovak*at, *ökrök*et, *tehenek*et, *tulykok*at, *tinók*at, *ökör bornyú*t, *üsző bornyúk*at, *kos*t vagy *berbécs*et, *sertések*et … foglalt magába. A szárnyas majorság körébe tartozott a 6 *pulyka*, a 2 *lúd*, a 30 *tyúk* és a 8 *kosár méh*.

A lovak és a szarvasmarhák legrészletezőbb leírását az 1764-ben papírra vetett, de az 1761-es állapotokat rögzítő, másodiknak említett főesperesi leltárból idézem:

„Lovak száma

Sárga meczetlen csikó 1, *deres szőrű kancza ló* 1, *barna szőrű kancza ló* 1, *szürke deres szőrű kancza* 1, *deres tavallyi csikó* 1, *pej szőrű tavalyi csikó* 1, *sárga*

tavallyi csikó 1, *pej… meczetlen csikó* 1, *barna szőrű kancza ló* 1, *pej botos, inpókos ló* 1.

Szarvas Marhák száma

Vonó ökrök 4, *sárga szőrű tulkok* 2, *harmadfű üsző tinók* 2, *barna tehenek* 2, *kék szőrű hibás vén tehén* 1, *tavallyi ökör borjú* 1, *tavallyi üsző borjúk* 2.*"*

A főesperes jegyzékéből néhány állat sorsát is követhetjük.

A plébános temetése utáni tor méretére jellemző, hogy a 4 vonó ökör közül *„kettő a Torra meg üttetett."* Rajtuk kívül *„meg ölettek a Torra"* még az *öreg sertések* (2), a *téli malacok* (4) és számuk nélkül a *szárnyas állatok*.

A *kosár* mértékegységgel számolt méhek *„ketteje adatott az Osdolai és Martonosi Templomoknak, egy Tisztelendő Gelenczei Plébánusnak, egy Boér István Diáknak fáradságáért."* Kettőt megvett a főesperes, kettőt pedig a szentszéki nótárius.

A szerszámok, gazdasági eszközök, „*házi portékák*" közül álljon itt néhány a három jegyzék valamelyikéből! Elsősorban olyan tárgyakat válogattam, amelyeknek megnevezése, leírása néprajzi, művelődéstörténeti, agrártörténeti szempontból figyelemre méltó.

„Nagy hordó szekér 2, *kicsin, két ló után való járó szekér* 2, *két kerekű erdölő talyiga* 2, *eke vasakkal, szántó talyigával* 1, *marhák nyakára való vas harangok* 4, *barmokra való harangotskák* 10, *kötő lánczok* 2, *(Egyik adatott sok fáradságáért az Martonosi mesternek), pálinka főző üst régi, rossz* 1, *bor főző üst* 1, *káposztás kádak* 4, *seres hordók, kisebb s nagyobbak* 6, *régi Havasalföldi nagy hordók öszve omlólag* 3, *eczetes hordók, ki félig, ki csak seprővel* 3, *Erdélyi kisebb hordók az kamarában* 4, *apró Boros általag* 4, *cseber* 7, *osztovata* 1, *borda* 13, *fonal vető* 1, *nyüst* 3, *héhel* 2, *léhel* 2, *gereben egy pár, sikotyu* 1, *kapa* 4, *vas villa* 1, *vas ásó* 2, *öreg fűrészek: tőkemetző* 1, *sendelér* 1, *rámás fűrész* 1, *ostor fűrész* 2, *kasza* 3, *Toroczkai kasza, vagyis rúd vas* 1, *kasza verő ülőjével* 1, *sarló 6, erdölő féjsze* 1, *faragó féjsze* 1, *csapozó fúró* 1, *kéz vonó* 1, *czérnából kötött varsák* 8, *farczák hálók* 2, *vesszőből kötött varsák* 2, *gyapot fűsű, gyapot fonó kerék* 1, *tengelyre való kupás marok vessző új* 8, *serfőző öreg eresztő kád* 1, *tekenyő küssebb nagyobb* 5, *szita* 2, *rosta* 6, *csontos nyereg kantárral és minden apparátussal* 1, *pár farhám dohottas* 1."

A fenti felsorolás legfontosabb tanulsága az a tény, hogy egyáltalán létezik. XXI. századi észjárással könnyen gondolhatnánk ugyanis, hogy a plébániának voltak gazdasági eszközei, szekerei, ekéi, kádjai, hordói, kenderfeldolgozó szerszámai stb., amelyek papcserék alkalmával maradtak a plébánián. Az új pap használta, karban tartotta, majd utódjának átadta azokat. Ezzel szemben Tóth Ferenc plébános hagyatéki leltárai tanúsítják, hogy a plébániaház területén fellelhető gazdasági eszközök, szerszámok nem a plébánia, hanem a plébános tulajdonának számítottak. Részben hozta magával, részben pedig ozsdolai plébánossága idején vásárolta, készíttette azokat. Halála után a főesperes, mint hagyatéki végrehajtó a Tóth Ferencféle vagyon részének tekintette valamennyit. Az új plébános, Balogh Boldizsár (1761-1769) valószínűleg hozott magával vagy vásárolt Tóth Ferenc hagyatékából gazdasági eszközöket, szerszámokat, ha gazdálkodni akart.

Tóth Ferenc plébános ruháit, „köntöseit", ruhaanyagait, lakástextiljeit az alábbi összeállítás szemlélteti. Tételei a hagyatéki lajstromokból kerültek egymás mellé.

„Mente új 1, *viseltes* 1, *tunica vulgó reverenda, azon kívül a' melyben el temettetett* 1, *szederjes posztó köpönyeg* 1, *új nestes süveg szederjes Angliai posztó* 1, *más rókás süveg* 1, *kalap* 1, *zöld bársony öv új* 1, *viola szín lájbli* 1, *bárány bőrböl való kis kosok* 1, *gyapot ing két pár, csizma három pár, asszonyember mente zöld francia posztó, viselt* 1, *váslott mocskos derekajak* 2, *bőr vánkosok* 2, *durva vászonbol szőtt, vásott mocskos paplany* 1, *durva vászon lepedők* 3, *közönséges vászon, durva abroszok* 3, (más megfogalmazással): *abrosz, székely munka* 3, *apró asztal keszkenyők* 12, *asztalra tarkán készített szarvas bőr* 1, *padfedél falravaló kötött* 1, *talpnak készített bőr 12 pár, egy marha bőrnek a fele, csizmának ki készített csikó és bornyú bőrök* 2 vagy 3, *tehén bőr egész* 1, *bocskor huszonnyolcz pár*, *fejér és fekete bárány bőrök ki készítve,* 7 vagy 8, *fejér harisnyának való posztó* 10 *ulna, czondrának való posztó* 6 *ulna. Le törött kender kalongya* 14*, len kalongya* 5, *sodrott czérna egy csomó."*

Tóth Ferenc plébános életmódjáról, háztartásáról némiképp tanúskodnak edényei, konyhai eszközei, amelyekre példákat mindhárom leltárból válogattam.

„Ón tálak 4, *ón tángyérok* 6, *ón kalán új* 12, *régiis egynéhány, ónos pléh tángyérok* 9, *kések kilencz pár, kés villák* 6, *egész pléh ejtel* 1, *fél ejtel pléh* 1, *fertályos pléh* 1, *üveg poharak* 8, *lapos és gömbölyeg üvegek* 16, *Sombori bokály* 9, *cserép tál* 12, *öreg fazék* 6, *fatál* 2, *réz és ón gyertyatartó* 1-1, *tűzhelyre való váslott üstöcskék,* (más megfogalmazással): *viselt fél kéz üstök* 3, *Bécsi réz kompona fontyával* 2, *serpenyő vasbol kisebb, nagyobb* 3, *vas nyársocska* 1, *lapoczka* 1."

Tóth Ferencnek falusi plébánoshoz illően volt egy *nád pálcája*, amelyet bizonyára kései utódaihoz hasonlóan, többek között, a gyermekek fenyítésére használt.

A leltárak megemlékeztek könyveiről, amelyeket sajátjának tartott, vagyis nem tartoztak a plébániai könyvtárba. A főesperes jegyzéke 13 művet sorolt föl 15 kötetben. Köztük volt Illyés András hajdani erdélyi püspök egyik műve és egy antiquanak nevezett régi latin biblia.

Tóth Ferenc plébános vonzódott a fegyverekhez. Több puskát és pisztolyt birtokolt, amelyekre többen vágyakoztak.

A fentebb életmód-illusztráció gyanánt felsorolt tárgyak, tárgyegyüttesek megemlítésével érzékeltetni akartam, hogy 1761 táján milyen tárgyak segítették Háromszék egyik plébánosát a gazdálkodásban és a mindennapi életben.

A KÁNTORTANÍTÓ ÉS SEGÍTŐI

Deák, megyés mester, kántor Ozsdola megyéjében

A *megye* szóval jelölt egyházközség első számú világi alkalmazottját a XVIII-XIX. századi Erdélyben *deák*nak, *mester*nek, *megyés mester*nek, *kántor*nak, a XIX. század végén *kántortanító*nak hívták. A templomi és a templomon kívüli szakrális tevékenységekben a pap legfontosabb segítőjének számított, de rá várt a gyermekek iskolai oktatása is.

Az ozsdolai vonatkozású levéltári iratokban sokszor esett szó *deák*ról, *mester*ről, *kántor*ról, *ludimagister*ről. Így aprólékos munkával összegyűjthetők az

Ozsdolán hajdan működött kántorok, iskolamesterek nevei. Alább, a teljesség igénye nélkül felsorolok néhányat a XVII-XVIII-XIX. századi ozsdolai kántorok közül.

Sárkány Márton licentiátus, 1648

András Deák licentiátus, 1653, 1655.[536]

Szőcs János

1700. november 20-án „ozsdolai skólamesterként" aláírt egy ozsdolai vallatási jegyzőkönyvet.[537]

Faragó Ferenc

1721-ben a vizitáció idején 26 évesen egy esztendeje kántorkodott Ozsdolán.[538]

Boér István, *István Deák*

1758-ban egy martonosi erdőcsere lebonyolításának résztvevője volt az alábbi titulussal*:"Boér István Deák ő Kegyelme ... Osdolai cantor és Szent Szék Fiscussa"*.[539] 1761-ben sokszor szerepelt Tóth Ferenc plébános hagyatékának nagy „ügyében". Többek között 1761. aug. 4-én *„cantor esslesiae Osdolensis"*-ként tanúvallomást is tett. Akkor 53 évesnek mondta magát.[540] 1776. február 27-én Ozsdola falujegyzőkönyvében egy pénzadományozásról szóló megállapodást tanúként így írt alá: *„Előttem Kézdi Osdolai Megyés Kantor Boér István előtt"*.[541]

Veress János *megyés kántor*

Kászonjakabfalváról származott. 1815 táján halt meg Ozsdolán. Végakaratát Ráduly Ferenc plébános rögzítette. A *„Templom előtt való házát"* Ozsdola megyéjére hagyományozta, amelyet a megye a következő esztendőkben templom jobbágyainak adott át árendás használatra.[542]

Simon Ferenc

1815. július 26-án még *companator*nak, vagyis a *harangozó* szóval jelölt segédkántornak, tanítónak titulálta magát egy dokumentum aláírójaként.[543] 1815-1816 fordulóján *kántor*nak, 1816-1817 fordulóján *megyés kántor*nak nevezték Ozsdola megyéjének számadáskönyvében.[544] 1819. augusztus 16-án, amikor vallomást tett egy plébániai kaszálóval kapcsolatos vita „feleltetésekor", *jubilatus kántor*nak, vagyis nyugalmazott kántornak és 33 évesnek vallotta magát.[545] 1821-ben meghalt.[546] 1817 táján vitába keveredett Ozsdola megyéjével, ráadásul a forrásokban meg nem nevezett *nyavaját* is kapott. Ezért 1818-ban több hivatalos levélben a *szerencsétlen* jelzőt tették a neve mellé. Rudnay Sándor püspök 1818. április 14-én azzal a feltétellel nevezte ki ozsdolai kántornak Szigethi Ferencet, hogy *„... mint az őszi, mint pedig a tavaszi kepéjéből a sze-*

---

[536] A két XVII. századi kántor forráshelye: SÁVAI János 1997. 134., 136.
[537] OZSPI. 1. 1700.
[538] GYÉL. 3. 1721.
[539] OZSPI. 17. 60.
[540] GYÉL. 1. 92/1761.
[541] SÁL. 1. 2v.
[542] OZSPI. 17. 9−10., OZSPI. 2. (1814−1816). 3., 8., 10.
[543] OZSPI. 17. 11.
[544] OZSPI. 2. 6., 11.
[545] OZSPI. 1. 1819.
[546] OZSPI. 1. 1821., 1826.

rencsétlen volt kántor Simon Ferentznek egy harmad részt által engedni tartozzon".[547]

Szigethi Ferenc

Petőfalváról származott. Kantában tanult. 1818 tavaszától töltötte be az ozsdolai kántori állást. 1829-ben a vizitáció idején 35 éves volt. Vallásosságáról, jó erkölcséről dicsérő jelzőket őrzött meg a vizitációs jegyzőkönyv.[548]

Dézsi (Décsi) János

1847-ben Mária Magdolna ünnepén az ozsdolai búcsú alkalmával ozsdolai kántorként nagy veszekedésbe keveredett Molnár Elek gelencei kántorral.[549] 1854-ben többször szerepelt hivatalos iratokban.[550] 1868 elején halt meg.[551]

Bartha Ágoston

1868-ban nyerte el az ozsdolai kántori állást. 1896-ban *kántortanító*ként szerepelt az ozsdolai iskola millenniumi ünnepségén.[552]

A kántort a megye gyűlése „választotta". A jelentkezők közül a megye vezetői kiemelték és a püspöknek megküldték annak a három személynek a nevét, akik a kántorpróbák, az ozsdolai bemutatkozások után a „kántorválasztó" megyegyűlésen a legtöbb szavazatot kapták. A felterjesztett három jelölt közül nevezte ki a püspök a megye új kántorát.

Jeles „kántorválasztó" megyegyűlés zajlott le Ozsdolán 1868. április 4-én. Az összesereglett 185 szavazó résztvevőnek 19 jelentkező közül kellett a püspökhöz felterjesztendő három személyt kiválasztani. Annak illusztrálására, hogy az ozsdolai kántortanítói állás mennyire keresett értelmiségi állásnak számított, alább felsorolom a 19 jelölt nevét, beosztását, működési helyét, a kapott szavazatok számával együtt. A működési helyek jelzik, hogy a háromszéki és az alcsíki táj sok kántora, segédtanítója számára felemelkedési lehetőséget jelentett az ozsdolai állás elnyerése.

Bartha Ágoston, csíkszentgyörgyi tanító,	181 szavazat
Finta Gáspár, nyujtódi kántor,	108 szavazat
Péterfi Lőrincz, kézdiszentléleki kántor,	91 szavazat
Kádár Antal, lemhényi kántor,	28 szavazat
Szegethi Domokos, kantai kántor,	28 szavazat
Demény Dénes, futásfalvi kántor,	23 szavazat
Molnár Mihály, gelencei tanító,	20 szavazat
Bende László, kézdimartonosi kántor,	17 szavazat
Nagy Kálmán, berecki tanító,	16 szavazat
Osch Lajos, imecsfalvi kántor,	13 szavazat
Nagy Ferencz, lemhényi segédtanító,	8 szavazat
Gáll Antal, kézdipolyáni kántor,	7 szavazat
Fülöp István, hilibi kántor,	4 szavazat

[547] OZSPI. 1. 1818.
[548] OZSPI. 17. 40., 87.
[549] SÁRPI. 1. 1847.
[550] OZSPI. 1. 1854., SÁRPI. 1. 1854.
[551] OZSPI. 3. 74–75.
[552] OZSPI. 3. 78–82., OZSPI. 11. 11.

Jánoska József, ozsdolai segédtanító,	3 szavazat
Felszegi Lajos, sárfalvi kántor,	2 szavazat
Bokor János, altorjai kántor,	2 szavazat
Bartalis János, zágoni kántor,	2 szavazat
Kalló Mihály, polyáni segédtanító,	1 szavazat
Zsigmond Gáspár, esztelneki kántor,	1 szavazat

A szavazatok alapján Bartha Ágoston, Finta Gáspár és Péterfi Lőrincz neve került a püspök elé. A püspök a szavazatszámokat és az ozsdolaiak külön kérését is figyelembe véve, Bartha Ágostont nevezte ki Ozsdola kántortanítójának.

A kántor jövedelme

Az ozsdolai kántor megélhetésének alapját az Ozsdola megyéjében lakó megyetagok évente szolgáltatott *kepéje* képezte. A kántori *gabonakepe*, *fakepe* és *oszpora* a teljes kepe egyharmadát, a plébános kétharmados részesedése után fennmaradó részt jelentette.

A kántori kepe egy harmadát a kántor átengedte helyettesének, a *harangozó* néven emlegetett segédkántornak, tanítónak.

Az ozsdolai kántor Martonosról nem kapott kepét, mivel a martonosi *filiális megyé*nek külön kántora volt, és a martonosiak neki adták kántori kepéjüket.

Az ozsdolai kántori kepe mennyiségét az 1829. évi vizitáció alkalmával évi 63 kalangya őszi és 63 kalangya tavaszi gabonára, valamint 40 szekér fára becsülték.[553]

1854-ban, amikor a plébános kimutatást készített főesperese részére a tanítói kepejövedelmekről, 94 kalangya őszi, 94 kalangya tavaszi gabona és 12 öl tűzifa tette ki Dézsi János kántor kepebevételét.[554]

Ozsdola kommunitása és Ozsdola megyéje az írott forrásokkal elérhető időkben mindig gondoskodott arról, hogy az ozsdolai kántornak legyenek állandó szántóföldjei és kaszálói, amelyeknek *kántor*sága, *deák*sága, *megyésmester*i állása alatt vehette hasznát. Fejér Antal 1817-ben koadjutor plébános korában, amikor kiváló kimutatást készített az ozsdolai plébániális és templomi földekről, leírta a kántorális földeket is. Jegyzékében 5 szántó és 2 kaszáló szerepel. A szántók a „Hegy határban" az *Ördöngős* és a *Kert megett*, a „Középső határban", a *Papszere* és a *Kerektó*, a „Hilib felől való mezőben" a *Két víz között* nevű helyen terültek el. A kaszálók az *Akasztófa erdeje szélyibe* és az *Eger árka körül* feküdtek.[555] Öt szántót és két kaszálót talált az ozsdolai kántor birtokában az 1829. évi vizitáció is.[556]

A kántor az erdélyi egyházmegyében szokásos módon, általában a *tercialitás* elve alapján részesedett a plébános bizonyos stoláris jövedelmeiből.

A *kántor, deák, megyés mester, iskolamester* szóval egyaránt jelölt személy a XVIII-XIX. században a világi értelmiség társadalmi rétegét képviselte a székely falvakban. Kántori és tanítói feladatokat egyaránt ellátott. Az ozsdolai templomban a

[553] OZSPI. 17. 88.
[554] SÁRPI. 1. 1854.
[555] OZSPI. 2. 53−57. – Közölte: BÁRTH János 2011. 152.
[556] OZSPI. 17. 87−88. (Függelék 10.)

kántor a miséken orgonált, vezette az éneklést, mondogatta a reá tartozó liturgikus szövegeket. A pap segítőjeként közreműködött az emberi élet fordulóihoz kötődő szertartások elvégzésében. A pap távollétében, például a plébános martonosi vallási ténykedései idején, templomi közös imádkozásokat vezetett. Az iskolában tanította a falu gyermekeit a legfontosabb ismeretekre. Ha segédkántor, *harangozó*, tanító működött mellette, felügyelte beosztottja vagy beosztottjai munkáját. Irányította, képviselte az iskolát.

A kántor segítői

A segédkántort, segédtanítót a székelyek, így Ozsdola lakói is, évszázadokon át *harangozó* néven emlegették. Az iskolai tanítás és kisegítő kántorkodás mellett ő harangozott a templom harangjaival, és szükség esetén elvégezte azokat a munkákat is, amelyeket a XIX. század végétől a templomszolga–sekrestyés szerepű „tényleges" harangozó végzett. 1843-ban Ozsdola megyéjének gyűlése a plébánossal megparancsoltatta a tanító−harangozóknak, hogy hetente egyszer söpörjék ki és a pókhálóktól tisztítsák meg a templomot.[557]

A XIX. század közepe előtt a harangozónak nevezett segédkántor, segédtanító bérét úgy teremtették elő, hogy a kántor átadta neki a kepejövedelme egyharmadát. Szegényes, jobbára csak legényembernek való fizetés volt ez. Ezért is törekedtek a „harangozók" arra, hogy valamelyik katolikus székely faluban minél előbb elnyerjenek egy kántori állást.

Mint minden értelmiségi közösségi alkalmazott, a segédkántor, segédtanító „harangozó" is előbb utóbb szerzett magának haragosokat, akik rossz hírét keltették, bevádolták feletteseinél. Így járt Bartalis Pál ozsdolai „harangozó" is, az 1860-as években, akit egyesek igyekeztek elhelyeztetni a faluból. Kicsit képtelen vádakat fogalmaztak meg ellene, például: 1. A búcsújáró *keresztekre* (értsd: lobogókra!) tett hosszú szalagokat lelopja és a leányai cicomázására használja. 2. A régi fejfákat ellopja a temetőből és tüzel velük.[558]

Ozsdolán a *harangozó* szó értelme a XIX. század végén változott meg. Addig a kántor segédjére, a *harangozó–tanítóra*, attól kezdve egy új önálló foglalkozásra, a *harangozó–sekrestyésre* vonatkozott. A XIX. század utolsó évtizedeiben szolgálta a megyét Gergely Pál harangozó. Amikor 1898-ban meghalt, azt írták róla: *„volt segédkántor és harangozó, az után harangozó és sekrestyés"*.[559] Vagyis, az ő működése alatt alakult át a harangozó szó jelentése. Személye esetében a foglalkozás név előbb harangozó−tanítót, utóbb harangozó–sekrestyést jelentett.

1898. február 22-én az ozsdolai egyháztanács már új értelemben vett harangozót választott egy esztendőre Darvas János személyében. A választás előtt az egyháztanács ülésének kilenc résztvevője részletesen meghatározta az új harangozó jövedelmeit és kötelezettségeit.[560] (Függelék 11.)

---

[557] OZSPI. 2. 35.
[558] SÁRPI. 1. 1863.
[559] OZSPI. 5. 1898. 172.
[560] OZSPI. 5. 1898. 173−174.

Nagyságos Báró és Király Biró Úr!

Megintettűk vala Mlgs Jerób Adámné Emelts Teréziát, és Csoma István Kapitánynné Vass Anna Asszonyokat, mint a Néhai Mlgs Boér Elek Kapitánynné Vass Teréziát Asszonynak Ozdolán, és a'hozolo hátra maradott Javainak Örökösseit, és Erkölcsös birtokosait, folyó Esztendő September Havában az eleőt, ugyan ezen hónap 15-én pedig az utolsót az iránt: hogy amint a Néhai Boér Kapitánynné Vass Teréziát Asszony Szakatsa provt Kovátts Mihály adósa lévén a Néhai Ozdolai Plébánus Fejér Radnaly Ferenczt Úr Majájába 25 Rfttollal, midőn ezeket az emlitett Számára az Adósson jelaltartak venni a Templom Gondviselői, a Néhai Mlgs Vass Teréziát Asszony Szinéto bérivel tartozva: annak megfizetését Magára vállalta, amint az ide mellelt E alatti Nyugtató-Levele mutattya Néhai Király Biró Mlgs Demien István Urnak; mely 25 Rfttolnak az 1825-ik Esztendő November 9-ik napjától fogva az 1831-ik Majus 20-dikáig terjedő tőke-ra adván 27 Rft és 22 Krra nevekedett; mely Summából akkor a tisztelt Vass Teréziát Boér Kapitánynné Asszony 17 Rftot valósággal be is fizettette, a meg hátra lévő 17 Rft 22 Krotot, Szerint dörrenti Interessivel, és az ideibe szenem fizetett Interessnek Interessivel — a mint a Pia Fundatióban Szokás — leg fellyebb 15-ik napra lefizetnék, mintsegy a Successio az elholtnak terheivel járó; de mivel ezt mind mái napig nem tellyesitettük, annak okáért

Instálunk alázatosan az Nagyságos Báró Király Biró Urnak, mellőztatván ezen Nyilvános Adósságnak, és az Executio napjáig terjedő Interessejnek lefizetésére, nem különben a tett, és Esztendő Költségek fáradtságok megforditatására Executorokat kiszendeni, maradván

A Nagyságos Báró és Király Biró Urnak

Ozdolán 1833-ik Novemb. 1-jén

alázatos Szolgái
Fejér Antal mint Plébánus
és Bali Joseph
G.K. fő-megyei Biró.

Fejér Antal ozsdolai plébános levele (1833)
(OZSPI. 1. 1833.)

VI.

A MEGYE, AVAGY A TEMPLOM JAVAI, JÖVEDELEMFORRÁSAI

Templom jószága – megye birodalma

A megyéről szóló IV. fejezetben már szó esett arról, hogy birtoklási tekintetben a XVIII-XIX. századi szóhasználat legtöbbször azonosította a *templom*ot és az egyházközség szerepű *megyé*t. Ugyanaz a földdarab, kaszáló, erdő egyik forrásban a *templom földje*, *templom szénafüve, templom erdeje*, másik forrásban a *megye földje, megye szénafüve, megye erdeje* tulajdonjelölést kapta.

A templom jövedelemforrásnak tekinthető birtokait: beltelkeit, szántóit, kaszálóit, kertjeit, erdőit Ozsdolán is előszeretettel nevezték *templom jószágainak*, *megye jószágainak,* annak ellenére, hogy a *jószág* szónak volt szűkebb jelentése is. Legtöbbször a belterületi lakótelket értették alatta. A templom, illetve a megye birtokainak összességét a *templom birodalma, megye birodalma, templom territóriuma, megye territóriuma* kifejezésekkel illették.

Ozsdola temploma, illetve megyéje a XVIII-XIX. században a következő „jövedelemtermelő" *jószág*fajtákkal rendelkezett: a templom lakótelkei, házai; a templom szántóföldjei, kaszálói; a templom „pityókás kertjei"; a templom birtokában lévő erdők és erdei kaszálók, erdőből osztható földdarabok; a templom malma.

A templom lakótelkei, házai

Ozsdola templomának lakótelkei jobbára kapcsolatba hozhatók a *templom jobbágyai*[561] létezésével. Egyrészt a templom és bizonyos személyek függőségi viszonya nem jöhetett volna létre az eklézsia lakótelkei nélkül, másrészt a lakótelkek hasznosításában meghatározó szerepe volt a templommal függőségi viszonyban élő személyeknek, családoknak. Némely „korai" esetben a templom jobbágyává szegődés együtt járt a templom birtokában lévő lakótelkek számának növekedésével is.

A templom lakótelkei a XVII−XVIII−XIX−XX. századból egyaránt adatolhatók. Sőt léteznek a XXI. század elején is. Következésképp, használatuk módja, rendje a történeti forrásokkal megidézhető 400 év alatt sokat változott. Nehéz tehát a kutatónak általánosítani, minden korra érvényes kijelentéseket megfogalmazni.

Ozsdolán még a XXI. század elején is tapasztalható az a szokatlan állapot, hogy bizonyos lakótelkek a helyi egyházközség, áttételesen a templom tulajdonában vannak, a rajtuk álló ház viszont nem a telek tulajdonosáé, vagyis nem az egyházé. Ennek az állapotnak az előképei kimutathatók a XVIII−XIX−XX. századból is, és bizonyára összefüggnek a hajdani faépítkezéssel, a fából épült ház elszállíthatóságával. Bármennyire is különleges sajátosságnak látszik bizonyos ozsdolai telkek és a rajtuk álló házak tulajdonosának különbözősége, némely adatok arra utalnak, hogy bizonyos korokban az ozsdolai templomnak voltak épületekkel együtt birtokolt telkei is. Erre utalnak például azok a megye számadáskönyvében megőrződött be-

[561] A *templom jobbágya* fogalmáról: BÁRTH János 2011. 5−7.

jegyzések, amelyek *megye zsellére* által lakott ház javításáról vagy eladásáról szólnak.[562]

A templom lakótelkeit általában árendadíj fizetése ellenében a megye zsellérei használták. 1848 előtt is előfordult azonban, hogy kézműves mester vagy gyalogkatona jogállású személy szerepelt[563] a megye lakótelkeinek árendafizetői között. Igaz, a mester is és a gyalogkatona is szerződésben vállalta, hogy teljesíti azokat a szolgálatokat, amelyeket a templom jobbágyai szoktak teljesíteni.

A templom, illetve a megye lakótelkeinek használatában a XIX. század közepe jelentett igazi vízválasztót. Míg korábban a telkek árendálásának a templom jobbágyai voltak a főszereplői, az ún. polgári korban bárki bekerülhetett, akár a templomi jobbágyok utódai rovására is, az árendálók táborába.

A templom lakótelkeinek és házainak némelyike ajándékozás révén került az eklézsia tulajdonába. Az egyik telket például Veress János ozsdolai kántor 1815-ben ajándékozta a templomnak.[564] Egy másik telket Román Györgyné Kelemen Ilona 1813. évi testamentuma jutatta a templom birtokába.[565] (Függelék 6.)

Az ozsdolai templom lakótelkeit, házait, „belső jószágait" több XIX. századi forrásban is felsorolták. Többek között az ozsdolai templom birtokainak 1817. évi és 1832. évi lajstromában, valamint a templomi jövedelemforrások 1840., 1860. és 1878. évi árendálási jegyzékében.[566] E könyv függelékében az 1829. évi ozsdolai vizitáció jegyzőkönyve alapján mutatom be a templom lakótelkeit.[567] (Függelék 8.)

A templom lakótelkeiről, házairól szó esik e könyv VIII. fejezetében is.

A templom szántói, kaszálói

Az ozsdolai templom az újkori évszázadokban az átlagosnál valószínűleg nagyobb mértékben birtokolt szántóföldeket és kaszálókat. A földrajzi nevekből ítélve a templomi földek némelyike a XVIII. század elejétől a XX. századig folyamatosan a templom és megyéje tulajdonában volt.

Az ozsdolai templom földjeiről viszonylag pontosan tájékoztat az 1731. évi vizitáció jegyzőkönyve. Akkor a következő helyeken feküdtek templomi birtokok: *Felső mezőben*: a *falu mellett* (2 köböl), a *Kis hegyen* (3 köböl), *Tekeres lábban* (2 köböl), *Tized*ben (1 köböl); *Közepső mező*ben: (3 köböl), *Vénszer*ben (4 köböl, 2 véka), (2 véka), *Kerek tó*ban (3 köböl); *Alsó mező*ben: a *Kopolnó vizinél* (3 véka), az *Egerfák*ban (2 köböl), *a Zugató*ban (2 köböl), a *Fejér Pálné hídnál* (2 véka), a *Hosszú pad*nál (2 köböl).[568]

---

[562] OZSPI. 9. 1867, 1869., OZSPI. 4. 1885.
[563] OZSPI. 1. 1826.(Gyöngyös József szűcsmester), OZSPI 17. 12−14.(Fábián József ozsdolai gyalogkatona, 1828), (Vö.: BÁRTH János 2011. 124−128.), OZSPI. 17. 11. (Borbáth Mihály gyalogkatona, 1829.)
[564] OZSPI. 17. 8−10.
[565] OZSPI. 17. 21.
[566] BÁRTH János 2011. 149−160.
[567] OZSPI. 17. 8−27.
[568] GYÉL. 3. 1731 – Közölte: KOVÁCS András – KOVÁCS Zsolt 2002. 150.

A XIX. század első felében több kimutatás is készült az ozsdolai templom földjeiről. Különösen alapos az 1817., az 1829. és az 1832. évi birtokjegyzék.[569] Az ozsdolai templom XIX. századi és XX. századi birtokairól elsősorban a fennmaradt árverési jegyzékekből tájékozódhat az érdeklődő.[570]

A martonosi filiális templom birtokait legalaposabban az 1829. évi vizitáció vette számba.[571] (Függelék 9.)

A templom szántóföldjeinek és kaszálóinak eredete legtöbb esetben a történeti források nélküli időkbe vezet. Némely földdarabról azonban megállapítható, hogy azokat bizonyos személyek ajándékozták, hagyományozták a templomnak.

1817-ben egy templomi kaszáló múltjáról rendezett *feleltetés* során a 81 esztendős Máté János libertinus tanúként elmondta, hogy a kérdésben szereplő *szénafű* hajdan Orbán Istváné volt, akinek 7 évi katonáskodás után Apafi fejedelem parancsára Ozsdola kommunitása adta el. Orbán István a *„sok strapátió és vecturázás mián”* templom jobbágyának adta magát. Mivel utóda nem volt, halála után a kaszáló a templomra szállt.[572]

A XIX. század közepén néhai Györfy Mojzes veje, Kovács Ferenc úr hosszú idő óta pénzzel tartozott Ozsdola megyéjének. Mivel tartozását nem tudta törleszteni, 1850-ben egy szántóföldet adományozott a hitelező megyének. A szántó az *Ördöngős* tetején terült el.[573]

Balás Ferenc plébános 1860-ban egy erdő 5/7 részét hagyta rá *„jó Megyéje Templomára”*.[574]

Előfordult, hogy egy-egy birtok csak ideiglenesen, határozott ideig került a megye használatába. Bartók János 1847-ben, pénztartozása fejében, zálogba adta a megyének a Nagyság felső végén fekvő *jószágát* 6 esztendőre, vagyis *két ugar szerre*.[575] 1837-ben Albert Ágnes özvegyasszony Ozsdola megyéjének adományozott *három ugar szerig* egy szántóföldet. Azt kérte cserébe, hogy az ozsdolai plébánosok a föld termésének mennyisége arányában mutassanak be miséket.[576]

Bizonyos szántóföldekhez csere révén jutott hozzá a templom, illetve a megye. 1851-ben csereszerződést kötött Ozsdola megyéje Szabó János ozsdolai lakossal. A megye adott egy darab belterületi földet Szabó Jánosnak, hogy bővíthesse szűk lakótelkét. Cserébe Szabó János adott a megyének, illetve a templomnak egy szántót a *Tekeres* nevű területen.[577]

Más közösségi földekhez hasonlóan, a templom földjei is ki voltak téve haszonleső emberek foglalásainak. Ha hanyag volt a megyebíró, ha nem

---

[569] Az 1817. évit és az 1832. évit közölte: BÁRTH János 2011. 149-152., 154–156. Az 1829. évi e könyv függelékében olvasható. (Függelék 8.)

[570] OZSPI. 2. 8. (1816), OZSPI. 2. 17. (1825), OZSPI. 2. 19–20. (1834), OZSPI. 2. 35–36. (1843), OZSPI. 1. 1865. (1865), OZSPI. 3. 24–27. (1860), OZSPI. 3. 68–72. (1866), OZSPI. 4. (1872), OZSPI. 4. (1878), OZSPI. 4. (1902), OZSPI. 4. (1920), OZSPI. 4. (1923), OZSPI. 4. (1926), OZSPI. 4. (1930), OZSPI. 4. (1937).

[571] OZSPI. 17. 57–59.

[572] OZSPI. 1. 1817. – Közölte: BÁRTH János 2011. 145–148.

[573] OZSPI. 2. 45–46. 1850. dec. 8.

[574] OZSPI. 1. 1860.

[575] OZSPI. 1. 1847.

[576] OZSPI. 2. 59. (1837.)

[577] OZSPI. 1. 1851.

szemfüleskedtek eléggé a *hütösök*, ha túl sokáig árendálta valamely földdarabot ugyanaz a személy, elszánthattak, elkeríthettek kisebb-nagyobb területeket a templom tulajdonának számító szántóból és kaszálóból.

1817-ben egy *feleltetés* során több tanú is egybehangzóan állította, hogy a szóban forgó, vitatott kiterjedésű templomi kaszáló valaha nagyobb volt, de Kóter Antal, aki 24 évig viselte a *megyebíró* címet, apránként 13 ölet elfoglalt belőle. Ráadásul a kaszáló másik részén a szomszéd birtokos malomtulajdonos Sigmond família tette rá a kezét 6 ölnyi szénatermő földre.[578]

1835-ben nagy port vert föl Ozsdolán Bögözi András foglalásának ügye. A fölöttébb élelmes ozsdolai gyalogkatona 18 esztendőn át árendálta a templom Porondon elterülő kaszálóját. A bérlet lejárta előtt, 1834-ben *kertelés* címen viszonylag nagy területet a magáéhoz foglalt belőle. A turpisság mértékének felderítésében, Bögözi András ármánykodásainak leleplezésében, az eredeti birtokhatár visszaállításában a falu vezetőin kívül 1835-ben a határőrkatonaság tisztjei segítették a károsult megyét.[579]

Kisebb, viszonylag értéktelen, elhanyagolt területek templomi tulajdonjoga néha évekre feledésbe merült. 1840. január 25-én Ozsdola megyéjének gyűlése a következőképpen határozott a *Csipkés* nevű határrész egyik elvadult kaszálójáról: *„Az Osdolai Nagyági Réten tanáltatott egy bokros hely, a mely a Nemes Megyét illeti, aztot … Szent György nap előtt egy héttel … kijárni határoztatott”.*[580]

Előfordult, hogy olyan papok tevékenykedtek Ozsdolán, akik a kelleténél kevesebbet törődtek a templom anyagi ügyeivel. Ha ilyenkor a megyebíró is hanyagolta tennivalóit, könnyen veszteség érte a templomot. Máskor a megyebíró, az idős pap vagy az ideiglenesen ott tevékenykedő lelkipásztor tudta és beleegyezése nélkül eladott, elzálogosított templomi földeket, hogy fedezni tudja a megye éppen aktuális kiadásait. Az ilyen földek sok idő múlva, nagy nehézségek árán kerültek vissza a templom tulajdonába. A hajdan elzálogosított templomi földek visszaváltásában különösen sokat serénykedett Ráduly Ferenc és Fejér Antal.[581] 1816-ban például Ráduly Ferenc egy olyan kaszálót váltott vissza a Ferentz-fiaktól, amelyről azok „atyáik” elbeszéléséből hallották, hogy valaha a templomé volt.[582] (Függelék 7.) Ám Fülöp Antal martonosi megyebíró éppen Ráduly Ferenc plébános öregségét, betegségét, halálát használta ki arra, hogy a martonosi templom „kis szessziócskáját” a rajta álló rozoga házzal eladja Bartos Péter kőművesnek. Az új pap, Fejér Antal sokat küzdött a visszaszerzéséért. Törekvését 1825-ben koronázta siker.[583]

A templom „pityókás kertjei”, „pityókás ugarjai”

A XIX. század első felében Ozsdola megyéje a falu közelében fekvő valamelyik templomi erdő szélének bokros, hasznavehetetlen területéből adományozott

[578] OZSPI. 1. 1817. – Közölte: BÁRTH János 2011. 145–148.
[579] OZSPI. 1. 1835.
[580] OZSPI. 2. 28.
[581] OZSPI. 1. 1816. 1867., OZSPI. 2. 12. (1817)
[582] OZSPI. 17. 33–34–35.
[583] OZSPI. 17. 58.

árendadíj fizetés ellenében földdarabokat azoknak, akik ezt kérték. Ezeket az erdőszéli bozóttól megtisztítandó földeket *pityókás ugarok*nak, majd *pityókás kertek*nek nevezték. Árendálóik a nyomásos gazdálkodás rendjébe akkortájt még nem illő krumpli termesztésére használták, kerítéssel körülvett területüket. Kerítésre a legelésző állatok távoltartása miatt volt szükség.

A szokatlan *pityókás ugar* kifejezésben az ugar szó nem az általánosan elterjedt módon „a nyomásos gazdálkodás rendjében éppen pihentetett, átmenetileg nem művelt földet”[584] jelentette, hanem „kiirtatlan, *kúrálatlan*, műveletlen parlag földre” vonatkozott. Tulajdonképpen az irtás, a bekerítés és a rendszeres kúrálás, művelés hatására formálódott lassan a bozótos erdőszélen fölfogott *pityókás ugar*ból értéket jelentő *pityókás kert*.

A *pityókás ugarok* kérelmezői, árendálói a XIX. század első felében az ozsdolai társadalom különböző rétegeiből kerültek ki. Akadt köztük templom jobbágya, de gyalogkatona jogállású személy is.

A *pityókás ugarok*at a megye elöljárói az 1820-as években még jobbára határidő nélkül adták árendába a kérelmezőknek. Szóban 1825 őszén, kontraktussal is megerősítve 1826. március 1-jén kapott *pityókás ugart* egy darabba mérve három ozsdolai lakos: Máté István templom zsellére, Bakk Antal ugyancsak templom zsellére és Kóter József gyalogkatona. Első évben nem fizettek árendát, ezért kerítéssel látták el és kitisztították a bokroktól a területet. A következő években fejenként egy magyar forint, összesen 3 magyar forint árendadíjat fizettek. Számíthattak arra, hogy ha magtalanul és testamentum nélkül halnak meg, kertrészüket vissza kell adniuk a megyének.[585] Az 1830-as, 1840-es években már általában határozott időre kaptak a kérelmezők erdőszéli hasznavehetetlen területeket a megyétől pityókás kertnek. Az árendálás lehetősége azonban akkor is viszonylag hosszú időre, 9−10 esztendőre szólt. 1837-ben 9 évre kapott pityókás kertet Dobra Antal templom zsellére és Huszár Szász Kelemen almegyebíró. Szerződéseik tanúsága szerint 9 év múlva ép kerítésben kellett visszaadniuk a területet, mert az első évi árendamentességet a *kertelés* elkészítéséért kapták. Dobra Antal esetében sem zárta ki a megye a további árendálást, Huszár Szász Kelemen szerződése viszont ki is tért arra, hogy az almegyebíró 9 év múlva újra árendátor lehet, ha megfizeti azt az árendadíjat, amit a legtöbbet ígérő licitáló kínál.[586]

Egy számadáskönyvi bejegyzésből gyanítható, hogy 1853-ban a megye három *pityókás kert*je lakótelekké alakult.[587]

A XIX. század második felében a megmaradt *pityókás kertek* bekerültek a megye rendszeresen, licitáción 6 évre bérbeadandó „jószágai” közé. Bárki licitálhatott rájuk, miként a beltelkekre, a szántókra és a kaszálókra is. Ezért felsorolásuk olvasható az árverési jegyzőkönyvekben.[588]

---

[584] BÁRTH János 2011. 307. — Imre István az Ozsdolával szomszédos Hilib esetében „burgonyakerti közföldrészt” látott a *pityókás ugar* kifejezés mögött. (IMREH István 1994. 34.)
[585] OZSPI. 1. 1826. Ugyanaz: OZSPI. 17. 29. – A kontraktus szövegét idézte: BÁRTH János 2011. 16.
[586] OZSPI. 1. 1837. – A két kontraktust közölte: BÁRTH János 2011. 133-135.
[587] OZSPI. 8. 1853.
[588] OZSPI. 1. 1866., OZSPI. 3. 27. (1860), OZSPI. 4. 1878.

A templom földjeinek hasznosítása

Bizonyos korokban bizonyos földeket feles műveltetéssel, más földeket árendába adással hasznosított a megye. A kétféle hasznosítási mód közül a XIX. században az árendálás, az árverésen történő haszonbérbe adás lett a jellemzőbb.

Amikor 1837-ben Albert Ágnes asszony *„három ugar szerig”*, vagyis ideiglenesen adományozott egy szántót az ozsdolai templomnak, az adomány feles művelésre került Balogh Ferenc használatába.[589] Ozsdola megyéjének 1861. március 15-én tartott konsistori gyűlésén a 6. napirendi pontot fölöttébb szemérmes szűkszavúsággal örökítette meg a jegyző: *„A mult év január 18-dikán felibe kiadatott földek iránt felsőbb helyről ellenmondás következvén, azok mind haszonbérbe ki adandók”.*[590] Ennek ellenére a következő években is használtak ozsdolai lakosok feléből templomi földeket. 1865-ben Ozsdola megyéje árverésen értékesítette a templom földjein termett, *buglyák*ban tárolt fekete borsós árpát, vagyis bizonyos templomi földeket feléből műveltetett, és a termés neki jutó felét maga hasznosította.[591]

A XIX. század első feléből az ozsdolai templom földjeinek licitálásos árendába adásáról 1816-ból, 1825-ből, 1834-ből és 1843-ból maradt fönn, illetve áll a kutató rendelkezésére árverési jegyzőkönyv.[592] A dokumentumok keletkezési időpontjai is jelzik, hogy a templom földjeit akkortájt 9 esztendőre, az 1816-ban alkalmazott kifejezés szerint *„három ugar szerig”* adták árendába. Az árverési jegyzőkönyvekből látható, hogy 1816 és 1843 között a nagy árverések, a XIX. század második felének árveréseivel ellentétben, a templom szántóföldjeire és kaszálóira koncentráltak. A lakótelkeket jobbára ugyanazok a templom zsellérei árendálták, akik korábban is. Ezért jegyzéküket csak úgy „odacsapták” a jegyzőkönyv végére. A *pityókás kertek* ugyancsak külön elbánásban részesültek és az árverési jegyzőkönyv keretein kívül meglehetősen kusza formában sorjáztak.

Ha rátekintünk az 1816. évi árverési jegyzőkönyvre, föltűnhet, hogy az árendálók általában nem holmi elesett, szegény emberek voltak, hanem módos, a közéletben gyakran szereplő, a kutató által ismert nevű személyek licitáltak. A szántóföldet és kaszálót árendálók között szerepelt például a helyi egyházszervezettel sokat viaskodó Dénes Ferenc és Bögözi András, a sokszor emlegetett Gabri Lőrinc, valamint Szabó János lovaskatona, Vitályos Ferenc lovaskatona, Tóth János lovaskatona. A kaszálóbérlők között feltűnt Boér Kapitányné asszony is.[593]

A szántóföldek és a rétek kikiáltási, illetve jegyzőkönyvi sorrendje már 1816-ban is úgy alakult, mint az 1848 előtti árendálások alkalmával mindig. Első helyen szerepeltek a *Hegy mezőben* fekvő szántók. Erről a nyomásról a „kótyavetyék” esztendejében mindig megjegyezték*:”mely most bé vagyon magolva”.* Utána következtek a *Középső mező*, majd az *Alsó mező* szántói. Az árendálható birtokok felsorolását a *Kaszáló helyek* lajstroma zárta.

---

[589] OZSPI. 2. 59.
[590] OZSPI. 3. 43.
[591] OZSPI. 1. 1865.
[592] OZSPI. 2. 8. (1816), OZSPI. 2. 17. (1825), OZSPI. 2. 19–20. (1831), OZSPI. 2. 35–36. (1843).
[593] OZSPI. 2. 8.

Az 1825. évi árverési jegyzőkönyv két újszerű, fontos megjegyzést tartalmaz. Az egyik szerint az árendát évente fizetni kell, attól függetlenül, hogy az árendált birtok a nyomásos gazdálkodás rendszerében éppen vetett vagy pihentetett. A másik megjegyzés az árverésen nem érintett lakótelkekkel, illetve az azokat használó templom zselléreivel állt összefüggésben: *„A Templom Taxásai vagyis Zsellérjei úgy maradtak a hogy voltak az előbbi 9 esztendőkben.”*[594]

Az 1834. március 9-én készült árverési jegyzőkönyv, amely az előbbieknél rendezettebb, külsőségeiben is tanúsító levél formáját öltötte. Aláírták mindazok, akik a megye árveréssel foglalatoskodó gyűlésén részt vettek, élükön a két meghívott idegen tekintéllyel: Gáll Ferentz hilibi lovaskatonával és Fejér Mihály hilibi gyalogkatonával. Bevezetőjében a megye tisztségviselői három fontos árendálási feltételt fogalmaztak meg, amelyeket érdemes szószerint idéznünk:

1. „A szántóföldekről, szintúgy, mint a szénafüvekről, ha nyomásban lesznekis, az ígért árenda minden esztendőben Szent György napján, vagy leg fellyebb nyoltzad napra azután bé fizettessék minden kérés vagy sürgetés nélkül.

2. Ha az árendálók ezt nem tellyesítenék, a Templom Elöljárói minden Tiszt Urak búsításán kívül, tsupán ezen kötelező levél erejénél fogva amazoknak akárminémű javaikbol eleget vehessenek; az ellent-állás esetében pedig a költség s fáradtságon kívül két annyit vehessenek.

3. Amely jószág vagy kert körül a jövő Szent György napkor az eddigleni árendátorok törvényes jó kertet hagyni tartoznak, a jövendőbéli árendátorokis a kilentz Esztendők kitelésével törvényes jó kertet hagyni köteleztetnek”.

Az 1834. évi árverési jegyzőkönyvből megtudható, hogy az árverezendő templomi földek listáját és az árendálási feltételeket a népnek a templomban kihirdették.[595]

Az 1843. évi árverési jegyzőkönyv nem tartalmazott lényeges új elemeket az előző árverések jegyzőkönyveihez képest.[596]

A templomi földek árendálásának a XIX. század második felében jellemző módjáról, feltételeiről, körülményeiről az 1860., az 1866., az 1872. és az 1878. évi árverési jegyzőkönyv tájékoztat a legmegfelelőbben.[597]

A XIX. század második felében az árverések alkalmával 6 évre adták bérbe a templomi földeket a legtöbbet ígérőknek. Az árendálandó birtokok jegyzékébe a lakótelkek (házak), szántók és kaszálók mellé bekerültek a *pityókás ugarok*, sőt az 1878. évi jegyzőkönyv tartalmazza azoknak a földdaraboknak a fölsorolását is, amelyeket a *Halottak erdejé*ből osztott a megye. Némely árverési jegyzőkönyv az árverési feltételek hosszadalmas felsorolását is magában foglalja. Az árveréseket év elején, többször március 15-én tartották. Az árenda általában Szent György napján (április 24.) kezdődött és 6 év múlva Szent György napján ért véget. A földek bérbeadója elvárta, hogy a bérleti díjat az árendálók évente Szent Mihály napjáig (szeptember 29.) fizessék ki. Az 1878. évi árendálási jegyzőkönyv tanúsága szerint a haszonbérlő 6 év alatt egyszer köteles volt a földet megtrágyázni. A trágya szétszó-

[594] OZSPI. 2. 17.
[595] OZSPI. 2. 19–21.
[596] OZSPI. 2. 35–36.
[597] OZSPI. 3. 24–27. (1860), OZSPI. 1. 1866. (1866), OZSPI. 3. 68–72. (1866), OZSPI. 4. (1872)., (1878).

rása, elterítése után azonban addig nem szánthatott, amíg a megye elöljárói meg nem győződtek a trágyázás megtörténtéről és megfelelő voltáról.

Mivel most a XVIII-XIX. századi Ozsdoláról írok könyvet, nem tekintem feladatomnak a templomi földek XX. századi sorsának és műveltetési, árendálási sajátosságainak aprólékos bemutatását. Szükségesnek látom azonban, hogy utaljak két körülményre.

1. A XX. század viharos politikai változásai kedvezőtlenül érintették a templom földbirtoklását. Az 1920-as években a román agrárreform, 1950 táján pedig a tomboló proletárdiktatúra egyházellenes politikája jelentős földektől fosztotta meg Ozsdola megyéjét is. Mindkét alkalommal maradt azonban föld a plébánia és a templom birtokában. A visszaszerzési törekvések is jártak némi eredménnyel.[598]

2. A veszteségek ellenére az ozsdolai egyházközség életében jellemző maradt, főleg a XX. század első felében, a licitálásos földárverések gyakorlata.

A XX. század első felében dokumentálhatóan a következő években tartották meg a templomi földek árverését: 1902, 1917, 1920, 1923, 1926, 1930, 1937.[599] A XX. század közepétől bérleti szerződések tanúskodnak a templomi és a plébániális földek hasznosításának módjáról.[600]

A XVIII-XIX. században a templomi földek árendálói sokat panaszkodtak az árendafizetés terhe miatt. Hol az áradások, hol a jégverések káros hatására hivatkozva kértek árendadíj-csökkentést. 1840. április 2-án a templom földjeinek árendálói kérelmezték árendadíjuk felének elengedését. Kérelmük a gyulafehérvári püspöki kancelláriát is megjárta. A főesperesi hivatalon át érkezett válasz szerint a püspök jégverés miatt elengedte az 1839. évi árenda felét.[601] A XIX. század második felében a megye néha már belefogalmaztatta az árendálási feltételekbe, hogy árendadíj-csökkentésről semmiképpen nem lehet szó.

Voltak olyan árendások, akik a kibérelt templomi lakótelek vagy föld árendadíját határidőre, esetleg évekig nem bírták vagy nem akarták kifizetni. Az ilyen árendahátralékosok tartozását a megye interessel, vagyis kamattal növelte meg.

Az 1814−1815. évi megyebírói számadásokban olvashatók olyan bevételi bejegyzések, amelyek árendált templomi földek interessel növelt elmaradt árendadíjainak befizetéséről szólnak.[602]

Boér kapitányné, méltóságos Vass Terézia asszony 1816-ban az ozsdolai templom jószágainak árverése alkalmával bérbe vett három havasi kaszálót 9 esztendeig, évente 21 R. forint 46 krajcár árendadíjért. Az árendát sajnos nem tudta minden esztendőben befizetni. Így tartozása halmozódott és kamatokkal növekedett. 1833-ban egyéb adósságai mellett a havasi kaszálók elmaradt árendadíjai címén 130 R. forint 59 krajcárral tartozott Ozsdola megyéjének.[603]

1847-ben kimutatás készült azokról a személyekről, akik az ozsdolai templomnak 1841., 1842., 1843. évi árendával tartoztak. A meg nem fizetett bérleti díjak

[598] OZSPI. 11. 44., 46., 60., OZSPI. 12.
[599] OZSPI. 4. (A jelzett éveknél).
[600] OZSPI. 12. (1948-1963).
[601] OZSPI. 2. 29−30.
[602] OZSPI. 2. 2−3., 5.
[603] OZSPI. 1. 1833.

között házárenda, szántóföld-árenda, kaszálóárenda és *pityókás ugar*-árenda egyaránt előfordult.[604]

A templom rendelkezésére bocsátott faluközösségi erdők

Néhány más egyházközség szerepű erdélyi megyével ellentétben[605] Ozsdola megyéjét, illetve Ozsdola templomát a XVIII–XIX. században nem jellemezte különösképpen az „eredendő" erdőbirtoklás. Az 1731. évi vizitáció ugyan talált egy kisebb erdőt, a „cinterem mellett" a templom tulajdonában,[606] de ezt bizonyára korán kivágták. A későbbi számbavételek során a lakótelkek, szántók és kaszálók társaságában erdőt nem emlegettek a templom „bónumai" között. A „legalaposabb" vizitáció idején, 1829-ben, amikor Ozsdola „leánymegyéje" Martonos is birtokolt két letarolt, de újra növekedő erdőt,[607] az ozsdolai templom erdőbirtok nélkül állta az idők viharait.

Ennek ellenére a XIX. század közepétől a megye jegyzőkönyveiben, számadáskönyveiben, a plébánia irataiban sokszor szerepelt a „templom erdeje" kifejezés. Ez a meghatározás azokra az erdőkre vonatkozott, amelyeket a faluközösség bizonyos célok elérése érdekében, támogatásként adományozott a megyének.

A megye rendelkezésére bocsátott erdők a falu közelében terültek el, és ezért különösen alkalmasak voltak faeladásra, parcellázásra, vagyis jövedelemszerzésre. Legtöbbször *Meleg oldal, Halottak erdeje, Kalabucs* néven emlegették területüket. A forrásokban a más-más név nem mindig jelentett más-más erdőt. Inkább egy nagyobb erdő valamelyik részére vonatkozott a használt földrajzi név. Az 1850-es és az 1860-as években rengeteg szó esett a *Meleg oldal* és a *Halottak erdeje* nevű templomi erdőkről. 1862-ben végre egy jegyzőkönyvben leírták a következő megfogalmazást a két erdő viszonyáról: *„a Meleg oldalon levő Halottak erdejit"*.[608]

1850. október 20-án Dénes Ferenc falusbíró házánál Ozsdola község és Ozsdola megyéje közös gyűlést tartott. Az összejövetelen a megyebíró javasolta, hogy a falu *Kurta* és *Meleg oldal* nevű erdejének egy részét, amely erdő *„emberi emléket meg haladó időktől fogva mind örökké tilalomban tartatott"*, parcellánként árverezzék el, hogy a vállalkozók árendadíj fizetése ellenében a fáit kivághassák és elszállíthassák, sőt a fák kérgét is hasznosíthassák. Az így keletkezett bevételt a község fordítsa a templom új oltárának felépítésére. A megyebíró javaslatával mindenki egyetértett, és a gyűlésen a következő jeles határozat született: *„Megyebíró Bandi István atyánkfiának fel hozott ajánlata és szentegyházunkban leendő egy új oltár építése egyhangúlag a jelenlévők által a község nevében és képében el fogadtatott, és egyszersmind meg is határoztatott, hogy az úgy nevezett Kurta és Meleg oldal nevű tilalmas erdőnk mentől előbb fel tizedeltessen, annak jeleni gyapja az eddig is ususban volt rendes árverés útján el adódjon, az abbol bé jövendő öszveg az árverezés napjától számítva 15 napok alatt a Nemes Megyénk pénztárába bé fizet-*

[604] OZSPI. 1. 1847.
[605] Vö.: BÁRTH János 2012. 139–168.
[606] GYÉL. 3. 1731. – Közölte: KOVÁCS András – KOVÁCS Zsolt 2002. 150.
[607] OZSPI. 17. 57., 59–63.
[608] OZSPI. 3. 54.

tessen és abbol s még a Nemes Megye pénztárábol hozzá teendő öszvegböl szentegyházunkba egy új oltár állítasson fel, minek lehető leg rövidebb időni végre hajtása a Megyebíró Úrnak s Consistor tagoknak kötelességükké tetettetett. Meg határoztatott pedig különösön, hogy az írt erdőből vásárlók köteleztetnek a meg vásárlott fát az árverés napjától számítva egy év lefolyása alatt annál bizonyosabban be takarítani és elhordani, hogy azon idő el telése után az irt tilalmasba erdölni menni többé megnem engedtetik, de még is, ha menne, mint erdő prevarikátor úgy tekintődik s aszerint büntetődik, mivel a nevezett Meleg oldal azutánra is tilalomban fog tartatni a Kurtával egyetemben".[609]

A fenti 1850. évi községi határozat tehát a Meleg oldal és a Kurta nevű tilalmas erdő *fáját* adta el parcellánként a legtöbbet ígérőknek, hogy a fa árával a község támogathassa a saját megyéje templomát. Az árendálók kötelesek voltak egy év alatt kivágni a megvett fát, mert utána a letarolt terület újra favágási és legeltetési tilalom alá került, hogy hosszú évek alatt a régi helyén új erdő sarjadhasson.

1853. február 15-én Ozsdola község gyűlése az időközben megyebíróból falusbíróvá vált Bandi István előterjesztésére foglalkozott a templom szűkös voltával és új templom építésének szükségességével. A gyűlés elhatározta egy templomépítési alap megteremtését. A leendő templom megvalósítása érdekében a község, mint erdőbirtokos Ozsdola megyéjének adományozta az egész Meleg oldal nevű erdőt, hogy annak 24 évi „termése", haszna az új templom építésére fordíttasson. Az adományozó határozat kijelölte a Meleg oldal néven emlegetett erdő kiterjedését, határait:*"Napkeletről a Borkút pataka, a bérczről a tekeres Kopolnó ágig, a Martonos és Osdola által rakatott halmok, napnyugotrol a Közönség határa, délről az úgy nevezett Kopollói rét szélek, északrol a Közönség szántó és kaszáló határa, ide nem értve azon magány birtokokat, mellyek a mái napig magányosok által bíratnak, azon meg jegyzéssel és szoros ki kötéssel, hogy azon tulajdonosok a jelenlegi birtokukat semmi szín alatt sem irtással sem más móddal ne nagyíthassák".*[610]

Agrártörténeti szempontból tanulságos a fent idézett szövegben azoknak a magánbirtoklású erdei kaszálóknak az emlegetése, amelyek az erdő eladományozásával összefüggő továbbirtási, kaszálóbővítési tilalom miatt kerültek szóba, ezért a *vicinusok* tényleges felsorolása után is idéztem a hajdani határozatot.

A sokat emlegetett *Meleg oldal* tehát az 1853. évi adományozással faluközösségi erdőből egyházközségi erdővé vált. Az 1850-es évek második felében azonban Balás Ferenc plébános öregsége, kedélyvesztése, meghasonlása, elköltözése miatt a templomi vagyon sebezhetővé vált. 1860. február 10-én Gazda Pál, a nemrégiben kinevezett ozsdolai plébános felháborodott levelet írt Ozsdola község elöljáróságának. Kifogásolta, hogy az 1853-ban a templom rendelkezésére bocsátott Meleg oldal erdőség egy részét a község kivágatta, fáját eladta. Az elöljáróság kínosan magyarázkodott. A régi pap öregkori hanyagságát és egy erdőtüzet próbált mentségére felhozni. Sietett kijelenteni, hogy a templom elszenvedett kára „pótlásaként" felajánlja a megyének a *Veres csere* nevezetű tilalmas erdő egy részét, *„a' Kalabuts patakától fel a' Nagy Mihály patakáig".*[611] Ezt az erdőt a szélén folydogáló

[609] OZSPI. 2. 44-45.
[610] OZSPI. 1. 1853.
[611] OZSPI. 1. 1860.

*Kalabuts patak*ról *Kalabuts erdő*nek nevezték az ozsdolaiak 1860 tájékán. Bandi István megyebíró 1864-ben kimutatást készített azokról a kiadásokról, amelyek az 1860-as évek elején az új harang öntetése címén terhelték a megye kasszáját. Ebben a számadásban olvasható, mint első tétel: *„1860. nov. 23-án a' Kalabucs nevű erdő felosztása, eltizedelése és árverezése alkalmával a' fáradozókra tett kölcség öszvesen 3 forint 36 krajczár osztrák értékben".*[612]

A megye rendelkezésére bocsátott faluközösségi erdők „eltizedelése", vagyis árverezendő szakaszokra osztása és a kitermelhető fa eladása nem csak az 1850-es években, hanem az 1860-as évek végén is fontos jövedelemforrást jelentett a megye számára. 1868. november 24-én Ozsdola megyéjének konzisztori gyűlése erdőrészletek fájának eladásáról határozott. Többek között eladásra jelölték ki a gyűlés résztvevői a *„Gróf Nemes avassa"* mellett lévő, néhai Balás Ferenc plébános által hagyományozott nyíres erdő, valamint a *Meleg oldal* egyik szakaszának fáit. A faeladás szándékát, az árverés tervét a megyebíró december 1-jén a templom előtt tette közhírré. A „*feltizedelt*" erdő árendálói egy éven belül, 1869. december 1-jéig kötelesek voltak a megvett erdőrész fáit kivágni, elszállítani. A megadott határidő után a terület újra *tilalmassá* vált.[613]

A faleadás, a kivágandó erdőterületek egy éves árendába adása a faluközösségtől kapott erdők hasznosításának csak egyik módját jelentette. Más hasznosítási módnak számított a megszerzett erdő falu közelében fekvő értéktelen, bokros, *ciheres* részeinek felparcellázása, és tartós, 20 esztendős árendába adása éves árendadíj fizetése ellenében irtás, kaszálóvá, szántott kertté alakítás céljából. Ezzel a módszerrel kettős haszonra tett szert a megye: 1. Az értéktelen, bokros erdőszéli területért 19 éven át pénzben fizetett árendadíjat kapott. 2. Húsz év múlva a terület *kúrált* kaszáló, sőt inkább szántott kert formájában újra visszakerült a birtokába, amelyet utána szántható földként adhatott ismét árendába. Az irtás céljából történő erdőszél-parcellázás kiváló példájának tekinthető a *Halottak erdeje* nevű faluközösségtől kapott erdő hasznosítása az 1860-as években.

1860. április 15-én Ozsdola megyéjének konzisztoriális gyűlése elhatározta, hogy a faluközösség által 1851-ben a templomnak adományozott *Halottak erdeje* nevű erdős terület hasznavehetetlen, csak *borsikát* termő faluközeli részét parcellákra szabdalva 20 esztendőre árendába adja a legtöbbet ígérőknek. Az árendálók első évben, vagyis 1860-ban az irtási, sáncásási, kerítéskészítési munkákra való tekintettel nem fizettek árendadíjat. 1861. április 25-től azonban 19 éven át évente be kellett fizetniük a megye kasszájába azt a pénzösszeget, amelyet az erdőrész nagyságához, értékéhez képest a licitáláskor megígértek. A bérbe vett parcellát tetszésük szerint használhatták. Legtöbben irtás után feltörték és szántott kertként művelték. A kitisztított, *kúrált* terület 20 év után visszaszállt a megyére.

Az 1860. április 15-én tartott konzisztoriális gyűlés jegyzőkönyvéhez csatolták a kiszakasztott 14 parcella jegyzékét, amelyben részletesen leírták, hogy hol fekszik és mekkora a parcella, ki vette árendába és mennyi fizetségért. A parcellák között akadt 1750 négyszögöles, 1125 négyszögöles és 555 négyszögöles egyaránt. A leg-

[612] OZSPI. 1. 1864.
[613] OZSPI. 3. 82–84.

több árendáló évente 1 forintot, vagy 1 forint 50 krajcárt fizetett osztrák értékben, de előfordult 2 forint 50 krajcáros árendadíj is.

Az árverések sikere érdekében 1862. március 20-án a megye úgy döntött, hogy 1863 Szent György napjáig a Halottak erdejét közmunkával körbesáncoltatja.

Az 1860-ban elárverezett 14 parcellát további parcellák árendába adása követte. 1864-ig még 6 erdőszéli földdarab, 1864-ben újabb 5 parcella, 1864 és 1867 között 11 parcella talált gazdára. Az átlagosnál nagyobb parcellát igényelt és kapott a Halottak erdejéből 20 évi árendára Zsögön József a falu jegyzője. Évente 6 forint 40 krajcár árendadíjat fizetett érte a megyének.[614]

1878-ban a megye hasznot hajtó javainak árendálásakor az árendálási jegyzőkönyvben a lakótelkek, a szántók, a kaszálók, a pityókás kertek után felsorolták azt a 27 parcellát is, amelyeknek 20 éves árendálási ideje még tartott és amelyeket a *Halottak erdejében* címszó fogott össze. Legtöbbjük az *ugar*, némelyikük a *szántó* és a *kaszáló* minősítést kapta.[615]

A legkülönfélébb korú és mértékű adományok eredményeként a XX. század elején Ozsdola megyéje 300 hold erdőterülettel rendelkezett. Ezt az erdőt, miként már annyiszor a történelemben, az ozsdolaiak a templom bővítésére igyekeztek felhasználni. Sajnos a lehető legrosszabb időpontban és a legszerencsétlenebb módon cselekedtek. Eladták az erdőt az impériumváltás és a vele együtt járó értékválság, soha nem látott pénzromlás időszakában. 1923 áprilisában az új plébános, Baka János szomorúan állapíthatta meg a végzetes ballépés tényét: *„Az egyház 300 holdas erdeje 1919. március 19-én eladatott, úgy hogy az árából még egy bani bevételre sincs reménység”.*[616]

A templom malma

A XIX. század közepén, 1846 és 1862 között Ozsdola megyéjének volt egy vízimalma a Kopolnó ágon, amelyet vállalkozók üzemeltettek árendált malom gyanánt.

1846. november 5-én Bandi István lovaskatona, ozsdolai falusbíró házánál Ozsdola község elöljárósága nyilatkozatot tett arról, hogy a *Két víz köze* nevű határrészen *„köz territoriumbol”* malomhelyet adományoz a templom számára, amelyen *„lisztelő malmot”* lehet építeni. A területet fölmérték a *„falu láncával”*, kijelölték a malomárok és a gát helyét is.[617]

Az új malom a megye költsége és munkaszervezése eredményeként hamarosan elkészült, mert 1847. július 30-án az egyházközség elöljárói már egy évre árendába is adták az őrlőberendezést Kováts Ferentz gyalogkatona rendű szászfalvi vállalkozónak.[618]

A megyebírói számadások tartalmazták a templom malmával kapcsolatos bevételeket és kiadásokat. 1855-ben például a bevételek között szerepelt: *„Zugatóbeli*

[614] OZSPI. 3. 31–35., 54., 61., 73., 74.
[615] OZSPI. 4. 1878.
[616] OZSPI. 11. 45.
[617] OZSPI. 1. 1846.
[618] OZSPI. 1. 1847.

malomért Kováts Ferentztől 22 R. forint 48 krajczár". A kiadások között pedig effélék olvashatók*: „A malomhoz egy istállóért Vitályos Antalnak", „A malom tengelye serpenője kijavításáért", „A malom számára 14 szál deszkáért" stb.*[619]

1861. március 15-én Ozsdola megyéje konzisztoriális gyűlést tartott, amelyen Szent György napja (április 24.) közeledtére való tekintettel fő napirendi pontként szerepelt a *„megye mezei malmának"* árendába adása. A gyűlés résztvevői 10 pontban határozták meg az árendába adás feltételeit. Ezeket a pontokat a malom működtetésének jobb megismertetése érdekében alább szó szerint idézem:

1.„Ád évenként a' Nemes Megye a' molnárnak 10 szekér gát ágot és 2 szekér kötő vesszőt – ezt köteles a' molnár a' legjobb móddal a' gátba bé kötni, s ha ezen matériákon kívül még többre van szükség, azt a' maga kölcségén bé szerezni.

2. Ha az árvíz rohama miatt ezen írt gátolás ellenébe kár lenne, el szakadna a' gát, azt újra állítani a' Nemes Megye teendője.

3. Köteles a' molnár mind két víz kereket ezen 1861-dik évbe saját kölcségén ujra kötni.

4. Valamint eddig le folyt évek alatt, úgy ezutánra is egy follyo követ újbol a' kőpadra használhatóvá fel tenni, az el vásott követ pedig a' Nemes Megyének szüksége fel használhatására kézbesíteni.

5. Mint hogy a' vasak a' molnárok változásával mindig jó statusba voltak, úgy azoknak ezután lévő változásávalis s nevezetesen 1861-dik év Szent György napjakoris jó statusba legyenek, meg kívánja.

6. Igéré magát a' Nemes Megye a' Zsilip újboli készítésére meg kívántató vastag deszkákot meg adni, úgy a' víz szék újboli helyre állítására kívántató csere fák meg adásátis.

7. Hasonlóan a kőpadotis újra építeni. Ezen munkák fel segélésére ígéri a' Nemes Megye a' szükséges munka társakot meg adni.

8. A' malomhoz tartozó szükséges minden darabokrol leltár fog készülni és a' mellett haszonbérbe adatni.

9. A' molnár pedig a' ki egyezett haszonbért két versen, egyszer Szent György és Szent Mihály napokon köteles fizetni.

10. A' fenn írt fel tételek alatt el vállalta három évek el teléséig az írt malmot Sinkler Ignátz és nője évenkénti 26, az az huszonhat forintokért osztrák pénzbe".[620]

A három évesre tervezett malomárendálás természeti csapás következtében a kelleténél előbb ért véget. 1861 őszén-telén az árvíz annyira megrongálta a malmot, hogy a megye abbahagyta működtetését.

Az 1863. évi megyebírói számadásban olvashatjuk a következő szomorú bejegyzést: *„Az úgy nevezett megye malmát, mely 1861/2-dik évben még ősszel a nagy árvíz által annyira össze romboltatott, hogy azt többé helyre állítani a templom pénztárának tetemes meg rövidítése nélkül lehetetlen vala, a nemes közönség egy értelemmel, egy akarattal el törleszteni határozta".*[621]

1862. március 23-án a megye gyűlése megállapította, hogy az árvizek károkozása miatt a „megye malmát" helyreállítani nem érdemes, hanem maradványait

[619] OZSPI. 3. 20., 22.
[620] OZSPI. 3. 40–42.
[621] OZSPI. 9. 29.

részenként el kell árverezni. Az árverezés hamarosan meg is történt. A malomépületért 61 forint 30 krajcárt, az istállóért 16 forintot, a „vasportékáért" 14 forint 55 krajcárt, a kőpadért 6 forintot ígértek. A licitálások nyerteseinek a vételkor ki sem kellett fizetniük a pénzt. A megyétől felvett kölcsön gyanánt maguknál tarthatták a vételárakat, és interest, vagyis kamatot fizettek utánuk.[622]

1862. március 25-én a 150 öl hosszú és 20–25 öl széles malomhelyet adta bérbe a megye. Bartók Ferenc vette árendába 6 évre 16 forint 10 krajcár éves árendadíjért.[623]

Így ért véget Ozsdola megyéjének másfél évtizedes malomtulajdonosi szerepköre.

Temetői haszonvételek

A XIX. század második felében a temető füvének kaszálási és gyümölcseinek leszedési jogát rendszerint licitálással árendába adta a megye.

1864. május 8-án a helybéli ifjú Szejke Ferenc nyerte el 6 évre a temető füvének és gyümölcseinek haszonvételét évi 40 krajcár árendadíjért. Kötelességei közé tartozott a temető sáncának karbantartása, a gyümölcsfák és a „keresztfák" gondozása, valamint felügyelnie kellett arra, hogy marhák ne járjanak a sírok között. A megállapodásról szóló határozat végén a megye vezetői megfogalmaztak egy megjegyzést arról, hogy a szóban forgó temetői haszonvételek tulajdonképpen a plébánost illetnék, de ő lemondott róluk a templom javára. A köszönetet is tartalmazó különös megjegyzés azért érdemli meg figyelmünket, mert valószínűleg nagy múltú hagyomány, valamiféle jogszokás húzódik meg mögötte.[624]

1888-ban árverésen három évre adta árendába a megye a temető füvének és gyümölcsfáinak haszonvételét. A legtöbbet ígérő Dobra Antal évente 2 forint haszonbért fizetett. Elvárták tőle, hogy gondozza a temető kerítését, védelmezze a *„sírok kürül ültetett virágokot"*, tartsa távol az elhunyt ozsdolaiak nyugvóhelyétől a kóborló marhákat.[625]

Az 1864. évi bérlő *Szejke* és az 1888. évi bérlő *Dobra* családneve arra utal, hogy a temetőbeli haszonvételek árendálói a XIX. század második felében a „templom zsellérei", illetve azok leszármazottai közül kerültek ki.[626]

---

[622] OZSPI. 3. 44–48., OZSPI. 9. 1862–1863.
[623] OZSPI. 3. 47.
[624] OZSPI. 3. 64–65.
[625] OZSPI. 4. 1888.
[626] Vö.: BÁRTH János 2011. 130–134.

VII.

A MEGYE PÉNZÜGYEI

Megyebírói számadások

A XVIII. század második felében és a XIX. században az egyházközség szerepű megyék *főmegyebírái* megyéjük, illetve templomuk vagyonának, pénztárának helyzetéről évente számadást készítettek. A pénzügyek polgári kori komplikálttá válása, vagyis a XIX. század közepe előtt ezeket a számadásokat *templomszámadások* néven is emlegették, mivel a megye vagyona és a templom vagyona az esetek nagy százalékában nem tért el egymástól.

Kutatásaim során ozsdolai megyebírói számadások a XIX. század évtizedeiből, jórészt az ozsdolai plébánia irattárából kerültek elő. Legtöbbjük a megye számadáskönyveibe másolva, néhányuk önálló iratként őrződött meg. A fennmaradt és fellelhető ozsdolai megyebírói számadások legjellemzőbb évkörei: 1813−1817, 1822−1832, 1850−1869, 1889.[627] A fenti számokból is látható, hogy 1839 és 1849 között hiányok mutatkoznak. Akkortájt elnagyolt pénzügyi kimutatások készültek, vagy egyáltalán nem adtak számot gazdálkodásukról a főmegyebírák.[628]

A megyebírói számadások az erdélyi egyházmegye minden katolikus egyházközségében nagyjából azonos elvek és szempontok alapján készültek. Bizonyára püspöki rendelkezések és számadáskészítési „szokások" alakították tartalmukat, szóhasználatukat, küllemüket. Az ozsdolai plébánia irattárában fennmaradt Haynald Lajos püspök 1855. évi számadáskészítési szabályzata.[629]

A megyebírók megyegyűlés által elfogadott számadásait a főesperesek gyűjtötték össze. Elemezték és megjegyzésekkel látták el azokat. A főesperesség megyebírói számadásai normális esetben együtt kerültek el a püspökségre, ahol újabb pénzügyi vizsgálat várt rájuk. Végül a püspök ünnepélyes hatást keltő díszes levélben felmentvényt adott a jó munkát végző megyebírónak azáltal, hogy elfogadta elszámolását. Ezeket az ünnepélyes, díszes leveleket, bár a főmegyebíróknak szóltak, az illetékes plébániák irattáraiban őrizték.[630]

A XIX. század nagyobbik részében a számadásokat legtöbbször nem naptári év szerint készítették el, hanem a korabeli pénzügyi szokásoknak megfelelően, két egymást követő év egy-egy szakaszát tekintették összetartozó számadásai évnek. Az utókor történésze néha törheti a fejét, hogy egy bizonyos pénzügyi kimutatást például 1825. évinek vagy 1826. évinek nevezzen, hiszen mindkét esztendőből van benne néhány hónap. Legszerencsésebb talán arról az esztendőről emlegetni a dokumentumot, amelyből hosszabb időszak került bele. Ráadásul ezeknek a naptári évhez nem idomuló számadási ciklusoknak a divatja Ozsdolán többször változott a XIX.

---

[627] OZSPI. 2. 1−10., OZSPI. 8. 1823., 1826., 1832., 1853., 1855., OZSPI. 3. 18., OZSPI. 9. 1859−61., 1862−63., 1864., 1865., 1866., 1867., 1869., OZSPI. 10. 1889.

[628] SÁRPI. 1. 1854. Ozsdola megyéje.

[629] OZSPI. 1. 1855. – Nagyjából ugyanezt a számadáskészítési szabályzatot ajánlotta: BEKE Antal 1872. 330−341.

[630] OZSPI. 1. 1827., 1891., 1892., 1897.

század folyamán. 1814−1815-ben a számadási év 1814. szeptember 29-én kezdődött és 1815. szeptember 29-ig, vagyis Szent Mihály napjától Szent Mihály napjáig tartott. Két évvel később azonban már 1816. április 24-től 1817. április 24-ig, tehát Szent György napjától Szent György napjáig számolt el a főmegyebíró. Ugyanezt tette 1850 és 1853 között is. Közben azonban 1822 és 1832 között november 1-jétől a következő évi október 31-ig, vagyis Mindenszentektől Mindenszentekig tartott az elszámolási időszak. Ehhez a módszerhez tértek vissza 1859 tájától az 1860-as évek közepéig. Az 1850-es évek közepén az akkori leegyszerűsített, elnagyolt számadásokban dátumok megjelölése nélkül egyszerűen *katonai év*et emlegettek. Például efféle kifejezéseket használtak: *„1854/55. katonai évre”*, *„1857-dik katonai évre”*. 1889-ről végre olyan számadást készített az ozsdolai főmegyebíró, amely január 1-jétől december 31-ig vette számba az egyházközség, illetve a templom bevételeit és kiadásait.

Bevételek és kiadások

A XIX. századi megyebírói számadások a bevételek tényleges lajstroma előtt legtöbbször tartalmaztak egy olyan fejezetet, amelyben a legjellemzőbb bevételi forrásokat kellett felsorolni. Ez a fejezet némely falu esetében néhány sort tett ki, vagy el is maradhatott, Ozsdolán viszont rendszerint több oldalra rúgott. Ennek magyarázata abban a tényben keresendő, hogy sok egyházközséggel ellentétben, Ozsdola megyéjének bőségesen voltak árendába adott beltelkei, zsellérházai, szántóföldjei, kaszálói, pityókás kertjei, amelyek bevételi forrásnak számítottak. Ezért ezeket egy jól elkészített megyebírói számadásban egyenként fel kellett sorolni, megjelölve, hogy melyikből mennyi bevétel származik. Ezek a felsorolások jelentősen megnövelték a számadások terjedelmét, de kiváló adatokat szolgáltattak a „templom jobbágya” vagy a „templom birtokai” témakörök kutatásához.

Alább idézek egy-egy dús csokorra valót az 1814 és 1869 közötti megyebírói számadások bevételi és kiadási bejegyzéseiből. Az idézett szövegek végén megadom a bevétel és a kiadás évszámát. Ennek alapján az adat levéltári előfordulási helye megállapítható.[631]

Példák a bevételek feljegyzéseire:

„Lovas katona Vitályos Ferencztől pro annis 1811, 1812 és 1813 árenda pénz”. 26 m. ft. 10 den. (1814).

„Egy oláh ember harangozásért fizetett”. 1 m. ft. 20 den. (1815).

„Bak Antaltól percipiáltam a Románné mellett lévő kert árendáját 5 esztendőre”. 21 m. ft. 90 den. (1815).

„Zsögön Antal bé fizette a szántó föld taxáját pro 1812, 1813 és 1814, interessel együtt”. 5 m. ft. 64 den. (1815).

„Máté János bé fizette a jószág taxáját pro 1814, interessel együtt”. 8 m. ft. 12 den. (1815).

„Máté István bé fizette a ház taxáját pro 1814”. 6 m. ft. (1815).

[631] 1814−1817 (OZSPI. 2.) 1823−1855 (OZSPI. 8.), 1859−1869 (OZSPI. 9.)

„Tóth János bé fizette a széna fű taxáját a régivel együtt interesestől”. 28 m. ft. ½ den. (1816).
„Egy református ember fizetett harangozásért”. 3 m. ft. 60 den. (1816).
„Egy czigány fizetett harangozásért”. 1 m. ft. 20 den. (1816).
„Máté István bé fizette a ház taxáját pro 1815 usque 24-am aprilis 1816, esztendei interessel együtt”. 6 m. ft. 36 den. (1816).
„Gabri Lőrintz bé fizette a szántó föld árendáját pro, 1816 usque 24-am aprilis 1817”. 3 m. ft. 52 den. (1816).
„Dénes Ferentz bé fizette a ház taxáját és a szántó földek árendáját pro annis 1814 et 1815 usque 24-am aprilis 1816, interessivel együtt”. 35 m. ft. 47 den. (1816).
„Ferentz István bé fizette az Égésbeli széna fű árendáját pro anno 1825-o usque 24-am április 1826”. 4 R. ft. 14 kr. (1825).
„Bakk Antal az 1827. esztendő Szent György naptol az 1832-i Szent György napig a' pityókás kert árendáját in summa befizette”. 4 R. ft. 12 ½ kr. (1827).
„Föveny utczai ház árendájából Bakk Antal”. 3 R. ft. 12 kr. (1855).
„Nagy ág utczai puszta kertért László Dávid”. 4 R. ft. 5 kr. (1855).
„Zugatóbeli malomért Kovács Ferencztől”. 22 R. ft. 48 kr. (1855).
„Az Ördöngős tetején létező 1 jug 400 □-öles földet bírja felébe Varga Mihály osdolai új Polgár, melynek fele termésiért ugyanő mint többet ígérő fizetett árverés útján”. 12 R. ft. 52 kr. (1855).
„Csengettyű pénzből”. (Más megfogalmazással): *„Csengettyű körül hordozásából. Az egész 1855-dik évbe gyűlt bé”.* 4 R. ft. (1855).
„Az Ördöngős tetején lévő szántó földnek fele terményéért, mely volt vegyes árpa, jött bé”. 6 ft. o. é. (1862).

Példák a kiadások feljegyzéseire:
„Vettem 1 kupa fagyat” 1 m. ft. 80 den. (1815).
„Vettem az Ecclésia számára fél font teményt”. 1 m. ft. 80 den. (1815).
„Vettem Mise bort egész esztendőre”. 24. m. ft. (1815).
„Vettem karácsonyra 1 font viaszat”. 2 m. ft. 40 den. (1815).
„Vettem másfél sing fekete matériát és annyi bagaziát requiemre való vánkosokra”. 3. m. ft. 60 den. (1815).
„Vettem harang kenni hájt 1 fontot”. 1 m.ft. 20 den. (1815).
„Vettem adventre 4 font fagyat”. 3 m. ft. 84 den. (1815).
„Vettem a templom ruháinak mosására 1 rúd szappant”. 96 den. (1816).
„A Falutol eladatott templom jószágárol való Feleltető Bíráknak saláriumára fizettem” 4 m. ft. (1817).
„Fejér viasz gyertyákot, két fontot, vagyis 12 szálat”. 9 R. ft. (1823).
„A Fons Baptismalisra egy lakatot vettem”. 36 kr. (1823).
„A templom szükségére egy kontz papírossat”. 48 kr. (1823).
„Fekete Jánosnak száz léczszeg verésiért fizettem”. 30 kr. (1823).
„Ittó Antalnak a parochiális Bibliotheca csinálásáért”. 2 R. ft. (1823).
„19-a octrobis az oltárra való Portatile márványért küldöttem Fejér várra Tisztelendő Molnár Ferentz clericustol”. 8 R. ft. (1823).

„Harang kötélnek kendert vett Czugur Ferentz 3-a aug”. 1 R. ft. 11 kr. (1826).
„Töméntyt Úrnapjára vettem fél fontot”. 1 R. ft. 30 kr. (1826).
„Vettem Borbáth Jóseftöl adventre két kupa fagyút 1-ma decembris”. 54 kr. *„Ugyan akkor fekete fagyút harang kenni”.* 6 kr. (1827).
„Vettem husvétra a granumokkal együtt egy font töméntyt”. 2 R. ft. (1828).
„Szász Kelemennek a dörgető tsinálásáért fizettem”. 3 R. ft. (1828).
„Fekete Antal kovátsnak a nagyobbik harang űteje meg forrasztásáért fizettem”. 15 kr. (1828).
„A Porondi kerthez a Nemes Communitástol adatott részetske kijárásakor áldomásra adtam”. 40 kr. (1828).
„Vettem Rorátéra 23-a novembris Benke Elektől két font fagyút, ismét 20-a decembris egy fontot”. 2 R. ft. 12 kr. (1828).
„Vettem két font töméntyt a templom szentelésére 7-a máji 1829”. 4 R. ft. (1829).
„Itó Antalnak a templom székeinek tsinálásába” 10 R. ft. (1829).
„Vajna Moyses molnárnak az oltárba való kő faragásért fizettem”. 1 R. ft. (1829).
„Egy nagy és 2 kissebb cseberért, 4 vízhordó kártyáért, 8 sétárért fizettem Márk Györgynek” 1 R. ft. 54 kr. (1830).
„Három új matriculákat tsináltattam, mivel a régi egy darabban lévő bétölt 10 kontz papírosbol Kézdi Vásárhelyen Nagy Zachariással”. 8 R. ft. (1830).
„Az el avult szentelt víz tartó üstöt Bányai Sándor úrnak bé adván, egy másért cserébe, fizettem mellette”. 1 R. ft. (1850−1853).
„Egy perselyért hozzá való csengetyű és lakattal fizettem”. 3 R. ft. 30 kr. „Ugyan arra 2 sing rojtért”. 2 R. ft. 39 kr. (1850−1853).
„Szejke Jánosnénak a templom ruháinak mosásáért egész évre”. 2 R. ft. 30 kr. (1850−1853).
„Itó Ersiknek ministeri ingek és rokoják csinálásáért”. 2 R. ft. (1850−1853).
„A bástya ajtajára sorkok és zárért” 3 R. ft. 30 kr. (1850−1853).
„Jantsó Maris asszonynak K. Vásárhelyen ablak tángyér bé rakásáért”. 2 R. ft. 30 kr. (1850−1853).
„A néhai Ráduly Úr Osdolai szegények számára rendelt Istenes hagyománya következtében vettem a malom árendájából 13 pár csizmát”. 37 R. ft. 6 kr. (1850−1853)
„Kehely hordozó fa edényért Beretzki Pénzes György asztalosnak”. 10 R. ft. (1850−1853).
„A segrestye ajtaja melletti, a Pap oltárra indulását hirdető egy csengetyűért”. 3 R. ft. 30 kr. (1850−1853).
„Az iskolába egy tábla készítésért és feketére festésiért Bögözi Imrének”. 3 R. ft. (1850−1853).
„Baldachinum csinálásáért” 12 R. ft. 30 kr. *„A menyezet lábai alá 4 esztergába metzett talpak és az ugyan arra 46 esztergába metzett csengetyű alakú bojtokért és a’ lámpás tartó kötelére 7 gombokért”.* 3 R. ft. 30 kr. *„A menyezet meg vasazásáért”.* 50 kr. (1850−1853).
„Egy fábol készült egérfogóért”. 15 kr. (1850−1853).
„Vetsernye mondó szék vagy faldisztorium készítéséért” 20 R. ft. (1850−1853).
„Császári Királyi adót a templom javairól 1852-ben”. 9 R. ft. 45 kr. (1852).

„Az oltár készítő mester embernek az egyezmény szerént” 2125 R. ft. *„Ugyan ennek a Brassóbol ki és bé hordozásáért”* 67 R. ft. *„Ugyan ennek tetzés szerénti munkájáért ajándékul”.* 37 R. ft. *„Ugyan ennek fogadott ház bérébe”.* 36 R. ft. 42 kr. (1850-1853).

„Az ostya sütő vas ki javításáért Héjja Andrásnak”. 2 R. ft. 3 kr. (1855).

„Hilibi Fehér András makacs adós meg intéséért az oda való bírónak”. 12 kr. (1855).

„Egy ládáért a templom pénze és levelei zárolására Nagy Antalnak”. 1 R. ft. 12 kr. (1855).

„Szegények számára vettem 10 pár csizmát és három pár bocskort”. 23 R. ft. 36 kr. (1859).

„Tárkányi énekes könyvért Nagy Ferencznek” 4 R. ft. 55 kr. *„Tárkányi énekes könyv bé kötésiért”.* 1 R. ft. 5 kr. (1856).

„Kőmíves pallérnak, Lant Andrásnak általa még 1851-be meg készített templom rajzért”. 25 R. ft. 20 kr. (1859).

„A templom fehér gúnyáira egy vég galandért”. 40 kr. (1859).

„Egy husvéti gyertyáért és annak el hozataláért”. 19 R. ft. 20 kr. *„A husvéti gyertya tartójáért Szász Imrének”.* 1 R. ft. (1860).

„A templom ablakai javításáért”. 4 R. ft. 5 kr. *„A szekeresnek és felügyelőnek, kik az ablakokat K. vásárhelyre bé vitték”.* 1 R. ft. *„34 darab ablak tángyérokért a templom ablakaira”.* 3 R. ft. 60 kr. (1860).

„Egy antependium rámát készíttettem” 80 kr. (1860).

„Harang kenőcsre fa olajért”. 70 kr. (1860).

„Készíttettem Szász Imrével nagy pénteki koporsót”. 1 R. ft. 24 kr. (1861).

„A templom gabonája le csépeltetéséért”. 30 kr. (1861).

„Fekete Ferencznek kapcsok és szegek veréséért”. 40 kr. (1861).

„Egy ostyasütő vasért”. 8 R. ft. 50 kr. (1861).

„1861. június 24-én az árvíz elszakasztván a malom gátját, ennek meg töltésére fizettem”. 5 R. ft. 20 kr. (1861).

„A szegények számára ki osztattam”. 19 R. ft. 3 kr. (1861).

„Néhai Balás Ferencz Osdolai plébános úr által a templom számára hagyatott, úgy nevezett Balás pap erdeje ki járatásakor”. 1 R. ft. 60 kr. (1861).

„A megye erdeje fel mérésiért”. 7 ft. o. é. (1862).

„Megye levél táráért”. 9 ft. 40 kr. o. é. (1862).

„Templomi gúnyák mosásáért”. 4 ft. o. é. (1862).

„Fizettem K. Vásárhelyi üveg boltos Pál Deák Bálint úrnak a jég által bérontott templom ablak tángyérok árába”. 7 ft. 18 kr. o. é. *„Fizettem Osdolai Szász Imrének az elöl említett ablak tángyérok bérakásáért”.* 3 ft. 20 kr. (1869).

„Vettem az iskola számára 12 ábécés könyvet”. per 20 kr = 2 ft. 40 kr. (1869.)

„Fizettem Zsögön Jánosnőnek egy harang kötél csinálásáért”. 86 kr. (1869).

„Fizettem Bakk Antalnak a Jonicza Miklós megye zsellére háza újra építéséért munkadíjat”. 7 ft. (1869).

„Fizettem az egész évre harang csiga kenni való fa olajért”. 2 ft. (1869).

„Megszavazott megyebírói illeték”. 20 ft. (1869).

Impozáns dolog lenne, ha e sorok írója néhány esztendő példáján bemutathatná Ozsdola megyéjének bevételi és kiadási számadatait. Ez az egyszerűnek látszó feladat azonban rengeteg nehézséggel jár. A szerző és az olvasó egyaránt kénytelen lenne könyvelés-történeti ismereteket szerezni ahhoz, hogy eltájékozódjon a XIX. századi pénzügyi divatok világában. Pontosabban rengeteg magyarázattal, kommentárral lehetne csak útjukra bocsátani efféle számadatokat. Másrészt a pénzek fajtája és értéke sokszor változott a XIX. században. Infláció és devalváció színezte az amúgy is bonyolult pénztörténetet. 1815, 1840, 1855, 1889 100 forintját speciális numizmatikai ismeretekkel, illetve hosszadalmas pénztörténeti kommentárokkal lehet csak átszámítani, összehasonlítani. Ez a tanulmány nem hivatott efféle aprólékos, speciális tudást igénylő fejtegetések közreadására. Következésképp a bevételek és a kiadások távlatos összevetésére itt nem vállalkozom. Bemutatok viszont néhány bevételi és kiadási számadatot, egy-egy időszakból a belső arányok érzékeltetésére.

Az 1827. november 1-től 1832. október 31-ig terjedő 5 esztendő összevont megyebírói számadásában a következő összesített számadatok szerepelnek a megye, avagy a templom bevételeiről.

„A' bennvaló lakhelyekről árenda	*258 R. ft. 37 kr.*
A' szántó földekből	*203 R. ft. 30 ½ kr.*
A' széna füvekből	*52 R. ft. 47 kr.*
A' pityókás kertekből	*19 R. ft. 19 kr.*
A' fundationális pénzekből	*493 R. ft. 36 kr.*
A' templom tőkepénzeiből és intereseiből	*856 R. ft. 59 ½ kr.*
Tészen a' fenn írt idő alatti minden bévétel	*1884 R. ft. 49 kr."*

Ugyanebben az öt esztendőben a megye kiadásai összesítve 2564 R. ft. 2 krajcárra rúgtak. Az 1884 R. ft. 49 krajcáros bevételhez képest mutatkozó 679 R. forint 13 krajcárnyi hiányt a megye vezetői a megboldogult Ráduly Ferenc plébános addig „felhajtott substantiájából" fedezték. A bevételek és a kiadások különösen jelentős különbsége az 1830-31-32-ben végzett építkezésekkel, elsősorban a torony építésével függött össze. Ezért is mentegette a számadás végén megyéjét Fejér Antal plébános, mintegy figyelmeztetve a gyulafehérvári püspöki kancellária számvevőit arra, hogy lehetőleg ne gáncsoskodjanak, ne kötözködjenek a számadás kapcsán, mivel Ozsdola megyéje külső támogatás nélkül erején felül teljesített, amikor 1818-ban templomot, 1830 és 1834 között pedig tornyot épített: *„Ezen Nemes Megye az 1818-dik esztendő tavaszától kezdve a Templomátis fundamentumától fogva /:minden Királyi segedelem nélkül:/ újra építette, 's az 1830-diktol fogva az 1834-dik augusztusig egy derék, bádoggal födött tornyot is emelt"*.[632]

Kiegyensúlyozottabban gazdálkodhatott Ozsdola megyéje az 1860-as évek elején, amikor a bevételek mértéke több esztendőben is meghaladta a kiadások nagyságát. Az 1860. évi és az 1861. évi bevételek és kiadások legfontosabb adatait a következő táblázatban foglalom össze.[633]

[632] OZSPI. 8. 1827–1832.
[633] A táblázatban szereplő adatok forrása: OZSPI. 9. 1860–1861.

Bevételek	1860		1861	
	R. ft. o. é.	kr. o. é.	R. ft. o. é.	kr. o. é.
Az előző évi pénzmaradványból	–	–	57	4
Kihelyezett pénzek kamataiból	44	13	45	69
A szántóföldek árendájából	64	25	64	72
A házak, beltelkek árendájából	83	–	89	9
A pityókás kertek árendájából	7	64	7	64
A szénafüvek árendájából	17	84 ½	18	25
Összes bevétel	217	85 ½	279	53
Kiadások	134	81 ½	152	40 ½
Maradvány	83	4	127	12 ½
Kamatra kiadott	26	–	102	–
Következő évre átvitt	57	4	25	12 ½

A pénzhitelező templom. A megye adósai

A XVIII-XIX. században más erdélyi egyházközségekhez hasonlóan[634] Ozsdola megyéje is rendszeresen adott kölcsön pénzeket *interes*, vagyis kamat fizetésének reményében. Ha a templom, illetve a megye pénztára jelentősebb pénzhez jutott, a főmegyebíró azonnal kölcsönadta a szerzemény nagy részét, akkori szokás szerint 6%-os kamatra.

A kölcsönfelvételre mindig akadtak vállalkozó, illetve rászoruló személyek. Legtöbbjük Ozsdolán lakott, de a pénzkölcsönzők között feltűntek a környékbeli falvak lakosai is. A templomi pénzek kölcsönvevői a legkülönfélébb társadalmi rétegekből kerültek ki. Akadt köztük úrféle, például gazdálkodó vagy tisztségviselő, nyugalmazott katonatiszt, kántor, valamint jobbágyrenden lévő személy egyaránt. A kölcsönpénzek felvevőinek többsége a katonarendű székelyek népes csoportjából, Ozsdola és környéke törzsökös lakosságából került ki.

A pénzkölcsönzések alkalmával általában nem kötöttek ki kölcsönzési időt. A kölcsönadó számára a pénz „gyümölcsöztetése", az évi 6%-os *interes* megszerzése jelentette a legfontosabb célt. Ha a kölcsön felvevője évente pontosan kifizette a kamatot, hosszú évekig, sőt évtizedekig is használhatta a templom pénzét. A megye általában csak akkor szorgalmazta a régi tőketartozások visszafizetését, ha a kölcsönvevő meghalt, tönkre ment, akadozva vagy egyáltalán nem fizetett interest, illetve amikor nagy terhek nehezedtek a templompénztárra, például, templomépítés, toronyépítés, templomrenoválás idején.

A megyebírók felsőbb parancsra, vagy saját tisztánlátásuk érdekében időnként, például plébános-változások, nagyobb vizitációk alkalmával elkészítették a templom, illetve a megye adósainak listáját. Voltak olyan korszakok, amikor efféle adóslistákat minden jobb számadáshoz csatoltak.

Az ozsdolai templom adósainak listái jobbára a XIX. századból maradtak fenn. A XIX. század elején keletkezett adóslisták azonban kiválóan tükrözik, hogy a

[634] Vö.: BÁRTH János 2012. 230–236.

templomi pénzek kölcsönadása a XVIII. században is divatozott. Egy 1814–1815. évi pénzügyi viszonyokat tükröző ozsdolai adóslista például olyan tartozásokat is számon tartott, amelyek 1770-ben, 1776-ban, 1778-ban keletkeztek templomi pénzek kölcsönvételével. Ez a lista egyébként az ozsdolai templom 53 adósának nevét tartalmazta. Közülük 19 személy régi adósnak, 34 fő újabb adósnak számított. Tartozásuk együttesen 1588 magyar forintot és 26 krajcárt tett ki.[635]

Különös pénzkölcsönzés történt 1815 novemberében. Fejér Antal koadjutor ozsdolai plébános vett fel 25 magyar forint 20 denár hitelt a saját megyéje pénztárából. A kölcsönt interesével együtt 1816. május 12-én fizette vissza a templom számára.[636]

Ozsdola megyéjének is meggyűlt a baja a nem fizető adósokkal, különösen a kedvezőtlen anyagi helyzetbe került urakkal, uracskákkal, valaha jobb sorsot ért, urat játszó személyekkel.

Az 1820-as években Fejér Antal plébános sokat küzdött azért, hogy a martonosi nemes Fülöp Imre, a gabonakepe és fakepe hátraléka mellett, megfizesse annak a köbölnyi rozsnak az árát kamataival együtt, amelyet még 1821-ben vett Ozsdola megyéjétől fizetség nélkül. A plébános többször megintette a nyakas kisnemest, aki egyébként egyik alkalommal, 1827-ben egy szólással válaszolt a házánál megjelent hivatalos személyeknek. Azt mondta: *„Ha nints szőröm, van bőröm, abbol vegyenek eleget”*.[637]

A XIX. század első felében Ozsdola megyéjének pénzügyekkel kapcsolatos iratai „visszhangozták” *„osdolai tekintetes Vass Pál úr”*, *„Boér Elek kapitány úr”*, *„Györffy Moyses úr”*, *„méltóságos Boér Elek kapitányné Vass Trésia asszony”*, *„gelencei méltóságos Csoma István kapitányné Vass Anna asszony”*, *osdolai méltóságos Geréb Ádámné Imets Trésia asszony”*, valamint *„Imets Sigmondné Vass Julianna asszony”* nevét. A felsorolt urak és hölgyek rokoni kapcsolatban álltak egymással. Közös tulajdonságuknak számított, hogy mindannyian tartoztak Ozsdola megyéjének. Vagy maguk vettek föl kölcsönpénzeket, vásároltak hitelbe a megyétől, vagy apjuktól, öregapjuktól, élettársuktól maradt rájuk a tartozás, a *„kedvetlen örökség”*. Ozsdola egyházközségének tisztségviselői sokat pereskedtek velük, hogy visszaszerezhessék a hozzájuk került ozsdolai egyházi pénzeket.

Az 1830-as években már „néhai” jelzővel illetett ozsdolai Vass Pál adósságai az 1780-as évekre nyúltak vissza. 1780-ban „levált” kölcsön *„az Osdolai Megye Pénziből Bandi Jósef Uram keze alol hat Császár aranyakot”*. 1781-ben Bocskor Ignác plébánossága idején, ugyancsak Bandi József megyebírótól vett kölcsön *„Nemes Osdola Megye Pénziből”* hat körmöci és két császár aranyakat. 1783-ban *„levált …. Osdola Megye Pénziből tizenhat magyar forintokat Vajda László uram Megye Bíróságában”*. A visszafizetést nem siette el. Két leánya, Csoma István kapitányné Vass Anna és Boér Elek kapitányné Vass Terézia 1818-ban megfizették az apai adósság rájuk eső részét. Harmadik leánya, Imets Zsigmondné Vass Julianna azonban nem fizetett. Részesedését Ozsdola megyéje 1838-ban, tehát a pénzfelvétel

[635] OZSPI. 2. 3–4.
[636] OZSPI. 2. 10.
[637] OZSPI. 1. 1827.

után több mint ötven esztendővel leányától, Vass Pál unokájától, Geréb Ádámné Imets Teréziától igyekezett behajtani.[638]

A sokat emlegetett „Boér Elek pensionátus kapitány úr" még 1806-ban „vett" az „Osdolai templomtól" 15 ½ köböl zabot vetni. Ígérte, hogy készpénzben fizet a főmegyebírónak, de tartozását évekig nem rendezte. 1806-ban 3 köböl rozsot is kölcsön vett a templom javaiból, de azért sem fizetett. Mindezek után özvegye, „Vass Trésia asszony" 1816. március 14-én *„… az Osdolai Templomnak az Osdolai Erdőn lévő 3 darab széna füveit közönséges Megye Gyűlésiben kótyavetye uttyán 9 egymás után következendő esztendőkre /: minden esztendőben 21 R. ft. 46 kr.-t v. cz. ígérvén:/ árendára kivette, 's valósággal azon kötött idő alatt elis használta, de az árendát nem mindenkor fizette bé"*. Amikor „Vass Trésia asszony" is követte hajdani férjét a másvilágra, adósságai, beleértve a férjétől rá maradt adósságokat is, örököseire szálltak. Az elhunyt házaspárnak bizonyára nem volt élő gyermeke, mert Ozsdola megyéje 1833−1834-ben „Vass Trésia asszony" testvérével, gelencei Csoma Istvánné Vass Anna asszonnyal, valamint egy másik testvére leányával, Geréb Ádámné „Imets Trésia asszonnyal" pereskedett Boér Elek nyugalmazott kapitány és neje „Vass Trésia asszony" adóságainak kifizetéséről.[639]

Gelencei Csoma István kapitány is vett kölcsön pénzeket az ozsdolai és a gelencei egyház képviselőitől a XIX. század elején. A kölcsönök visszafizetésével élete végéig késlekedett. Özvegyét, Vass Anna asszonyt 1820-ban perelte Fejér Antal ozsdolai plébános a tartozások miatt. A nehéz helyzetben lévő Vass Anna asszony a férjétől rámaradt javakat: három gelencei szántóföldet, egy „fél jobbágyot", és egy cigány által lakott „fél zsellér jószágot" ajánlott föl a tartozás fejében. A felkínált javakat egy gelencei bizottság értékelte föl, amelyben részt vett Finta József gelencei „katonabíró" és Székely József gelencei „providus bíró", valamint néhány gelencei „hütös". Társadalomtörténeti vonatkozásai miatt idézem a felajánlás gelencei „fél jobbágy"-ról szóló részét: *„Vagyon a titulált Csoma Kapitányné asszonynak Tekintetes Csoma Jósef úrral egy közös Jobbágya, Mikola Imreh nevű, akiis szolgál hetenként marhával egy, tenyérrel két napot, kinek magát illető s birtokába lévő fele részét assignálván Csoma István kapitányné, a … hütösökkel miis meg betsültettük, akik betsülték azon fél Jobbágyot 225 R. forintokra"*.[640]

Adósságba keveredés egyik módjának számított, ha valaki bizonyos dolgokat megvásárolt, de a kialkudott összeget nem fizette meg, hanem hitelnek tekintve azt, interesfizetést ígért a meg nem adott vételár után. Így cselekedett 1821-ben *„Gyergyó-Alfalvi de … Osdolán resideáló Györffi Moyzes Úr"*, aki 46 R. ft. 51 kr. értékben tárgyakat és egy lovat vásárolt néhai Simon Ferenc *„Osdolai megyés kántor … meg maradott javaiból"*, mégpedig *„3 pár pléh kanalat, 1 talpaló lántzot, 1 nyerget, 1 kantza lovat és egy nadrágot"*. A tárgyakért azonban nem fizetett, hanem a vételár összegét *„Interesre magánál hagyatni kérte vala, nem lévén módgya azt kifizetni"*. Az évenként esedékes interes sem érkezett tőle. 1826-ban Fejér Antal ozsdolai plé-

[638] OZSPI. 1. 1834., 1838.
[639] OZSPI. 1. 1833., 1834.
[640] OZSPI. 1. 1820.

bános a Simon Ferenc-féle hagyaték végrehajtójaként hatósági úton próbálta megfizettetni vele a tartozását.[641]

Kegyes adományozások, „istenes adományok" a templomnak

Hosszadalmas kutatás, terjedelmes tanulmány tárgyát képezhetné azoknak a kegyes adományoknak a feltárása és bemutatása, amelyeket jámbor ozsdolai lakosok vagy Ozsdoláról elszármazott személyek ajánlottak fel saját lelki üdvösségük érdekében az ozsdolai templomnak. E feltáró és bemutató munka elvégzését most és ezen a helyen nem érzem feladatomnak. Ezért csak röviden, jobbára néhány példa felemlítésével utalok a témára.

A XVIII. században és a XIX. század nagyobbik részében a templomnak szánt pénzadományokat a főmegyebíró kezelte, aki számadásaiban rend szerint szerepeltette azokat hozadékaikkal egyetemben.

Az adományozók legtöbbször úgy rendelkeztek, hogy kegyes adományukat a megye adja ki interesre, és a befolyt kamatokból az ozsdolai plébános évente mondjon misét a pénz hagyományozója, vagy valamely általa megjelölt hajdani személy lelki üdvösségéért. Ha ezt szó szerint nem is kötötte ki az adományozó, mindenképpen így gondolta, mert akkortájt ez volt a pénz-adományok kezelésének, hasznosításának általános módja. Következésképp, ha bekerült egy „kegyes", „istenes" adomány a megye ládájába, legfeljebb néhány napig maradt ott. Azonnal került olyan személy, aki kölcsönre vágyott, és a megyebíró meg is kötötte vele az üzletet. Egy összegben vagy kisebb részletekben kölcsönadta a pénzt, majd évente szedte a kamatokat, amelyekből kifizette a miséző pap és a vele együttműködő kántor járandóságát. A hitelbe kiadott alapítványi pénzek visszafizetését ugyanolyan késlekedések, huzavonák, pereskedések is jellemezhették, mint amelyekről írtam a templomi pénzek kölcsönadása kapcsán. A XIX. század második felében már külön adósliták készültek az alapítványi pénzek adósairól.

A templomnak szánt földadományokat ugyancsak a megye kezelte. A főmegyebíró a termés feléért, vagy árendadíjért kiadta művelésre a kegyes alapítványként a megye rendelkezésére bocsátott szántókat, kaszálókat. A fele termés árából, vagy az árendadíjból, mint a föld hasznából végezte el a plébános a hagyományozó szándéka szerinti miséket.

1856-ban az új és bonyolultabb világ beköszöntének jeleként megváltozott az „istenes hagyományok" kezelésének, adminisztrálásának rendje. A XIX. század második felében terminológiai változások is következtek.

1856. február 22-én a 761. számú gyulafehérvári püspöki rendelet arra törekedett, hogy a kegyes adományokat pénzügyi szempontból elválassza a templom tőkepénzeitől. *„Az istenes hagyományok tőkéje a templom tőkepénzeitől elkülöníttessék"* – szólt a püspöki utasítás.[642]

A következő években, évtizedekben a kegyes adományok ún. *alapok*ba szerveződtek. Legtöbbjük a *szentmise alap*ba, vagy a misealapítványok sorába került. Ezeknek az alapoknak a pénzeiről külön számadások készültek. A XIX. század

[641] OZSPI. 1. 1826.
[642] OZSPI. 8. 1855., Vö.: OZSPI. 3. 23.

végén és a XX. század elején az alapokba sorolt pénzek már jobbára bankokban kamatoztak. Adminisztrációjuk fokozatosan a plébános hatáskörébe került.

A mindenkori plébános praktikus okokból igyekezett számontartani a kegyes adományokat, hiszen 10−20−30 vagy több adomány esetén pontos jegyzék, dokumentáció, táblázat nélkül nem tudta volna fejben tartani, hogy az év melyik napján, kinek a szándékára, milyen típusú misét kell mondania. A püspökség a XIX. században ugyancsak szorgalmazta az „istenes hagyományok" számontartását, kimutatásainak elkészítését. Következésképp, a XVIII. század vége és a XX. század eleje között, más plébániákhoz hasonlóan, Ozsdolán is történt több kísérlet a kegyes adományok, illetve divatosabban szólva: a misealapítványok számbavételére. Ezek a kimutatások időben visszafelé haladva egyre bizonytalanabbak. Ennek oka abban a tényben keresendő, hogy a „régebbi" kegyes adományok dokumentumai nem gyűjthetők össze, nem tárhatók fel az ozsdolai plébániai irattár alapos tanulmányozása nélkül. A plébánosok viszont nem mindig mélyedtek el a saját plébániájuk irattárának rejtelmeiben. Így például 1895-ben Tamás Dávid plébános könnyedén kijelentette Gabri József professzor hajdani alapítványtételének időpontjáról, hogy *„nem tudatik",* holott némi keresgéléssel a saját plébániája irattárában több helyen is utalást talált volna az adományozás 1797-es évszámára.[643]

Az ozsdolai kegyes adományozásokról *Fundációk, misealapítványok* címszó alatt több lajstromba vétel is fönnmaradt. A XVIII-XIX. század fordulóján Bocskor Ignác plébános kísérletezett a templomnak szánt adományok számbavételével.[644] Az 1829. évi vizitáció számára valószínűleg Fejér Antal plébános készítette a fundációk összeállítását.[645] Az ő kutatásait vette alapul Balás Ferenc plébános, amikor 1846-ban *„meg maradás okáért"* beleírta az *„istenes hagyományok"* jegyzékét Ozsdola megyéjének számadási protokollumába.[646] Az 1859−1863 közötti évekből fennmaradtak az ozsdolai „kegyes alapítványok" számadásai.[647] A XIX. század végéről és a XX. század elejéről több táblázatos kimutatás, lajstrom és iratválogatás őrzi a hajdani ozsdolai misealapítványok emlékét.[648]

Következzen néhány példa a vallási indíttatású adományozások sorából!

A fentebb már említett Gabri József gyulafehérvári tanár 1797. március 19-én kelt végrendeletében akkurátusan meghatározta, hogy szülőfaluja, Ozsdola templomában a hagyományozott pénz kamataiból mikor, milyen miséket szolgáltasson az ozsdolai plébános: *„A Kézdi osdolai Eklesiának, hagyok és legálok három száz Magyar forintokot arra a' végre: hogy ezen 300 M. forintokbol álló tőke pénz adattassék ki interesre bátorságos helyre /:leg jobbnak ítélném magát Osdolát in massa:/ melynek törvényes 6 p. centum in summa tizen nyoltz magyar forint interesséért az Osdolai Plébánus minden holnapban egy egy Szent Misét szolgállyon; azon napon pedig, mellyen halálom történik, esztendőnként elő fordulván egy énekes Requiemet az én Szülőim és Atyámfiai Lelkeikért; és hogy ezen tőke*

[643] OZSPI. 18. 1895., OZSPI. 2. 49., OZSPI. 17. 92−97. — Kétségtelen, hogy Gabri József testamentuma a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban található (GYÉL. 2.)
[644] OZSPI. 2. 49., 59., 60.
[645] OZSPI. 17. 92−97.
[646] OZSPI. 2. 49−50.
[647] OZSPI. 9. 1859−1861., 1862−1863.
[648] OZSPI. 11. 8−9., OZSPI. 18.

pénz s annak interesse örökös fundátioul fen maragyon s az interes rendesen follyon az Három Széki Romano Catholicus Vicarius vagy Esperest Úr lelkére köttetik. Az Osdolai Plebanus Úr, akár ki légyen az a' következendő üdőkben, arra kérettetik: hogy a' mikor a' Szent Miséket fogja szolgálni, életben lévő Atyámfiainak aggya tuttokra".[649]

Ráduly Ferenc plébános (1805−1818) más végrendeleti jótéteményei mellett, Ozsdola templomának hagyott egy bizonyos összeget, azzal a kikötéssel, hogy vásároltassanak kamataiból évente csizmák az ozsdolai szegényeknek. Ezzel az adománnyal függnek össze a főmegyebírói számadások fentebb idézett csizmavásárlási kiadásai.[650]

1857-ben az ozsdolai plébánia területén Ozsdola határában 5, a faluban 8, Martonos határában 1, a faluban 3 szabadtéri kereszt állt. Akkortájt még nem volt szokás a keresztek felállításakor alapítványt tenni, bár az egyházi hatóságok már szorgalmazták.[651] Fábián József Ozsdola megyéjének kurátora, azaz főgondnoka hallgatott az intő szóra. Mivel öt keresztet állíttatott, 1866-ban a *„Martokra menő lábban"* hagyott Ozsdola megyéjére egy három vékás földet. Kikötötte, hogy a terület árendadíja rendszeresen az általa állíttatott öt keresztfa karbantartására fordítassék.[652]

[649] GYÉL. 2. 1798.
[650] OZSPI. 8. 1827−1832., OZSPI. 1. 1842.
[651] SÁRPI. 1. 1857.
[652] OZSPI. 3. 69., OZSPI. 1. 1866.

VIII.

TEMPLOM JOBBÁGYAI, MEGYE ZSELLÉREI

AZ ERDÉLYI *TEMPLOM JOBBÁGYAI*RÓL ÁLTALÁBAN

A XXI. század első évtizedében végzett levéltári kutatásaim tanúsága szerint a katolikus székelység újkori egyháztörténetében és társadalomhistóriájában jutott némi szerep egy olyan társadalmi csoportnak, amely függőségi viszonyban élt faluja, városa templomával, és amelyet összefoglalóan a *templom jobbágya* vagy a *megye zsellére* kifejezésekkel azonosíthatunk.[653] Bizonyára más erdélyi felekezetek templomainak is voltak a XVII-XVIII. században efféle „jobbágyai", de ezek múltjának felkutatása, szakirodalmi bemutatása még várat magára. Ozsdola azok közé az erdélyi falvak közé tartozik, amelyeknek múltjában megkerülhetetlen a *templom jobbágya* megjelölésű társadalmi csoport hajdani léte.

Az erdélyi „templom jobbágyai" tulajdonképpen nem voltak „igazi", úrbéri értelemben vett jobbágyok. Falujuk templomát, illetve „megyéjét" tekintették földesuruknak. Legtöbbször a templom beltelkén laktak, és a templom földjeit, kaszálóit használták. Általában azért választották a *templom jobbágya* állapot viselését, hogy a feudalizmus „rendtartó falujának" világában valahova tartozzanak, és elkötelezettségük révén lakótelekhez, kerthez, esetleg némi földhöz juthassanak. A XIX. század második felében *árendás*ként, *haszonbéres*ként legtöbbször ugyanúgy bérelték a templomi beltelkeket és földeket, mint az 1848 előtti időkben, amikor még *templom jobbágyainak* számítottak.

A *templom jobbágya* társadalmi kategóriába sorolható személy jelölésére az alábbi kifejezéseket használták Erdélyben a XVII-XIX. században: *templom jobbágya, megye jobbágya, templom zsellére, megye zsellére, megye árendása, eklézsia árendása, templom cselédje, megye cselédje*.

A megnevezésre használt kifejezésekben gyakran szerepelt a *templom* és a *megye* szó, amelyek itt, illetve gazdasági szempontból azonos jelentésűek voltak. A „templom jószágaiból" az egyházközség szerepű „megye" próbált minél több jövedelemre szert tenni, a templom vagyonát a *megyebíró* kezelte. A templom alkalmazottai egyben a megye alkalmazottai voltak. Következésképp, a *templom jobbágya*, *templom zsellére* és a *megye jobbágya*, *megye zsellére* kifejezések mögött azonos jogállású személyek húzódtak meg. A megnevezésekre használt kifejezések második tagja: a *jobbágy*, a *zsellér* és a *cseléd* jelentése sem mutat számottevő különbséget a téma forrásaiban. Míg a feudalizmus „igazi" jobbágyságának világában a *jobbágy*, a

[653] 2011-ben 328 oldalas könyvet jelentettem meg az összefoglalóan *templom jobbágya* néven emlegethető XVII–XIX. századi társadalmi csoportról. (BÁRTH János 2011.) Ebben a könyvben a gelencei, a hilibi, a lemhényi, a csíkszentmiklósi, a ditrai és a gyergyószentmiklósi templom jobbágyai társaságában „vezérszerepet" kaptak az ozsdolai templom hajdani jobbágyai, zsellérei, árendásai. 14 oldalnyi elemzés és 48 oldalon 32 szövegközlés foglalkozik velük. (8–21., 113–160.) Az Ozsdoláról szóló mostani könyvemben nem akarom változtatás nélkül megismételni a 2011-ben leírtakat, de a *templom jobbágya*-téma nem kerülhető meg. Ezért összefoglalom 2011. évi eredményeimet, közreadok egy azóta előkerült 1690. évi *templom jobbágya* szerződést, az akkor közölt 32 dokumentumból pedig 4 szerződést újraközlök. A téma iránt bővebben érdeklődő olvasónak a 2011. évi könyvemet ajánlom.

zsellér és a *cseléd* szavak súlyos fogalmi különbözőségeket hordoztak, az erdélyi *templom jobbágyai* esetében ezek a tartalmi különbözőségek nem érzékelhetők. Különösen figyelemre méltók a karakteresen más-más jelentésű *zsellér* és *cseléd* szavak székelyföldi tartalmi azonosításának nyelvi emlékei.[654]

A XVII. század eleje és a XIX. század közepe között a székelyföldi *templom jobbágya* abba a társadalmi csoportba tartozott, amelyet *fejekötött jobbágy* néven tart számon a XVII. századdal foglalkozó irodalom.[655] Az efféle jobbágyok általában önszántukból, „oltalomért" adták magukat valamely birtokos hatalma alá. A templom jobbágyai, a hajdani fejekötött jobbágyokhoz hasonlóan, általában önként léptek jobbágyi szolgálatba, saját akaratukból helyezték magukat földesúri oltalom alá. Nem magánszemélyt, nem világi urat, nem megyés püspököt, nem székely úrfele kisnemest választottak földesuruknak, hanem régi vagy új lakóhelyük templomát, megyéjét. Előfordult, hogy világi földesuruk hagyományozta őket faluja templomára. A *templom jobbágya* tehát a székelyföldi fejekötött jobbágy egyik változatának tekinthető, akinek nem magánszemély, nem megyés püspök, hanem egy templom, illetve a templomhoz kötődő egyházközség, *megye* volt a földesura.

A *templom jobbágyai* Háromszék keleti katolikus vidékén, elsősorban Ozsdolán, Gelencén és Lemhényben töltöttek be valóban jelentős társadalmi szerepet. Emellett Gelence filiájában, Hilibben, valamint a XVII. századi Nyújtódon és a XVIII. század eleji Esztelneken is előfordultak. Csíkban Csíkszentmiklós és Csíkszentdomokos „megyés templomának" jobbágyai, zsellérei hagytak maguk után számottevő nyomokat. Gyergyóban, Szentmiklóson és Ditrón jutottak nagyobb szerephez, bár éltek Szárhegyen, Alfaluban és Újfaluban is.

OZSDOLA TEMPLOMÁNAK JOBBÁGYAI, ZSELLÉREI, ÁRENDÁSAI

XVII. századi emlékek

Az ozsdolai „megyés templomnak" már a XVII. század első felében is voltak jobbágyai. 1618-ban Imets István végrendeleti úton az ozsdolai templomnak hagyta Dienes Máté nevű jobbágyát. Az ozsdolai eklézsia elfogadta temploma jobbágyának Dienes Mátét, akitől elvárta, hogy évente 1 forintot fizessen a templom számára, veszedelem idején védelmezze az eklézsia jószágát, szolgálataival segítse az ünnepi szertartásokat, miként a választott *szentegyházfiai*.[656] (Függelék 1.) Bő két évtizeddel később, 1640-ben Hajdú Imre, moldvai származású *"szőcs* legény" adta magát

[654] Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár *cseléd* címszava a cseléd szó 7 féle jelentését sorolja föl (SZT. II. 57−59.). Nem szerepel köztük a *zsellér*rel való azonosítás. Ennek ellenére a székelyföldi történeti forrásokban a *templom jobbágyai* és a magánföldesurak zsellérei esetében egyaránt sok példa akad az efféle azonosításra. Világi földesúr zsellére jelentéssel: BÁRTH János 2011. 150., 169., 176. Templom zsellére jelentéssel lásd: BÁRTH János 2011. 272. a mutatóbeli cseléd címszónál. További adatok: *„Janó Mihály Haralyi Templom cselédgye"* (1797). (SÁL. 2. 126−127). *„Albert András gelentzei, nobilis Kádár Domokos eő kegyelme cselédgye 40 esztendős: Az előtt huszon hét esztendőkkel Osdolán laktam a' Megye Házában és Jószágában"*. (1797). (SÁL. 2. 122.)

[655] A *fejekötött jobbágy* fogalmára: IMREH István − PATAKI József 1979. 173−175., TÜDŐS S. Kinga 2001. 22−28., SzOkl. Ús. IV. 858−860. mutatójában jelzett helyeken.

[656] OZSPI. 1. 1618.

az „ozsdolai szentegyháznak” örökös jobbágy gyanánt. „Bennvalót”, vagyis lakótelket kapott, amelyen házat építhetett. Évente 1 forintot fizetett a templomnak, és szolgálatával segítette a pap és a *deák* munkáját.[657] (Függelék 2.)

Valószínűleg több jobbágya is volt a XVII. században az ozsdolai templomnak. Dokumentumaik azonban elvesztek, vagy meg sem születtek. A XVII. század lezárulása után 3 esztendővel, 1703-ban egy állami összeírás készítői megállapították, hogy az ozsdolai eklézsiának 9 jobbágya van, akik adót nem fizetnek és az eklézsia fundusán ülnek. (*„Ecclesiae quoque dantur 9, jobadgiones, qui, ideo nullam dedere portionem, quia possident fundus Ecclesiae”.*)[658]

A fentebb említett Dienes Máté egyik XIX. századi utóda, Dénes Ferenc sok gondot okozott Ozsdola megyéjének. Valamiféle ügyes, de nem szabályos fondorlattal bekerült a székely gyalogkatonák rendjébe, és a templom némely birtokát magának szerette volna megszerezni. 1817-ben birtokigényeit tartalmazó levelet írt az erdélyi püspöknek, amelyben jelentős tájékozatlanságról tett tanúságot. 200 év után hajdani templom jobbágyává vált ősének keresztnevére sem emlékezett megfelelően. Ez a levél kutatásaim során nem került elő, csak az ozsdolai plébános „reflexióinak” fogalmazványa.[659] A plébános a „templom ládájában” őrzött 1618. évi elfogadó kontraktus ismeretében és a helyi közvélekedés alapján több ponton helyreigazíthatta a gyalogkatonává avanzsált, nagyralátó, de tájékozatlan Dienes ivadék, Dénes Ferenc megalapozatlan állításait. A Dienes/Dénes família templom jobbágya voltának bizonyításával visszautasíthatta a kérelmező erőszakos birtokszerzési törekvéseit.

1817-ben egy tanúvallatás során a „feleltetett” tanúk emlegettek egy Orbán István nevű hajdani ozsdolai lakost, aki valószínűleg a XVII. század második felében élt. Apafi Mihály fejedelem parancsára adott el neki az ozsdolai kommunitás egy földdarabot. Mivel 1690-ben templom jobbágyának kötelezte el magát, utóda pedig nem volt, halála után a vett föld az ozsdolai templomé lett, és rend szerint templom jobbágyai használták.[660]

Templom jobbágyának állók a XVIII. században

1710-ben Szarka, alias Benkő István, ozsdolai lakos, aki korábban Sögön Demeter jobbágya volt, de pénzével megváltotta magát, szabadulásának feltétele értelmében kötelezettséget vállalt arra, hogy az ozsdolai templom jobbágyaként éli további életét. Választhatott: *országot szolgál* vagy templom jobbágya lesz. Az előbbi lehetőség talán a katonaságot jelentette. Ifjabb Benkő István inkább a templomi jobbágyság mellett döntött, márcsak azért is, mert felszabadító földesura Sögön Demeter is szorgalmazta, hogy az eklézsia szolgálatába lépjen. Benkő István esete egyébként jól mutatja, hogy a templom jobbágyának lenni megközelítőleg sem jelentett olyan terhet, mint az úrbéri értelemben vett tényleges jobbágyság kötelezettségeit viselni. A felszabadított jobbágy, mégha saját pénzén is szabadult meg úrbéri

[657] OZSPI. 1. 1640.
[658] Az összeírás szövegét közölte: DOMOKOS Pál Péter 1977–1978. II. rész. 201.
[659] OZSPI. 1. 1817., OZSPI. 17. 35−39.
[660] OZSPI. 1. 1817. − A „feleltetés” tanúvallomásai közölve: BÁRTH János 2011. 145−148. — Orbán István templom jobbágyává válásának 1690. évi dokumentumát lásd: Függelék 3.

kötelékeitől, szabadságának egyik feltételeként könnyedén vállalta, hogy a templom jobbágya lesz. Új állapota inkább csak jelképes kötöttséget jelentett régi alávetettségével szemben. Ráadásul „új földesurától", a templomtól, illetve a megyétől használatra megkapott egy templom melletti házat, amelyben addig Szőcs Mihály templom jobbágya lakott. Évi egy forintot fizetett a templom kasszájába. Emellett a templom és a megye „jószágai", épületei körül apróbb szolgálatokat tett.[661] (Függelék 4.)

Hasonló módon lett az ozsdolai templom jobbágya 1731-ben Csillag János, aki előzőleg az ozsdolai Sögön Moyses úr jobbágya volt. Sögön Moyses valószínűleg pénzzavarba került, ezért 44 forintért felszabadította Csillag Jánost, aki fiatal legényként keresetéből maga fizette szabadsága váltságdíját. A felszabadító azonban kikötötte, hogy volt jobbágya senki más szolgálatára nem adhatja magát, csak az ozsdolai templom jobbágya lehet. Ezzel a kikötéssel támogatni akarta saját faluja templomát. Minderről akaratnyilvánító levelet adott ki. Csillag Jánosnak valószínűleg nem volt ellenére az új szerep, ezért földesura akaratnyilvánító levelével elvonult Peselnekre, és ott *kézen fogott bírák* előtt „keze bé adásával" kinyilvánította, hogy az ozsdolai templom jobbágya akar lenni.[662]

1760-ban Máté János, aki akkor már az ozsdolai eklézsia jobbágya volt, egy kis földterületet kért a falu kommunistásától, hogy birtokát *tágosíthassa*. A kért „particulát" 4 magyar forintért megkapta. Vállalnia kellett, hogy *„az Templom bércire ki járó utat"* rendszeresen karban tartja.[663]

Az 1720–1721. évi erdélyi római katolikus vizitáció megállapításait rögzítő irat két helyen is megemlékezett az ozsdolai templom jobbágyairól: a szöveges részben Ozsdola falunál és az összegző táblázatban. Utóbbi helyen egy 6-os szám került a *„Subditi síve jobbagyiones"* rovatba. A szöveges részben Ozsdola eklézsiájának jobbágyai sorában Joannes Dienest, Stephanus Szarkát, Stephanus Hajdút, Stephanus Benkőt és Joannes Pásztort emlegették. Az előbbi három családfő 1718-ra, 1719-re és 1720-ra 1–1 forintot, összesen 9 forintot fizetett a templomnak. Az utóbbi kettő családfő valamiféle nagyobb jövedelemforrásért együtt és összesen 13 forintot fizetett.[664]

A háromszéki és a miklósvárszéki katolikus eklézsiák 1731. évi összeírásában Ozsdola templomának jobbágyairól a következő szöveget vetették papírra az összeírók: *„Dénes János jószágával, házával és mezeivel. Benkő István jószágával, házával és mezeivel. Hajdú István jószágával, házával és mezeivel. Pásztor G[y]örgy jószágával, házával és mezeivel. Hajdú István junior jószágával, házával és mezeivel. Akik jószág mellett nem laknak, vannak 3. Ismét Rácz Mihály megh hagyatott özvegye 1, 12 esztendős fiával, jószágával edgyütt. Csillag János feleségivel, kiss fiával".*[665]

1755-ben, amikor a háromszéki „pápista" templomok jobbágyai és zsellérei közös panaszlevelet fogalmaztak az erdélyi püspöknek, írásukat a *„Lemhényi,*

---

[661] OZSPI. 1. 1710.
[662] OZSPI. 1. 1731.
[663] OZSPI. 1. 1760.
[664] GYÉL. 3. 1720–1721. Ozsdola falunál és a táblázatban.
[665] GYÉL. 3. 1731. Ozsdola – Közölte: KOVÁCS András – KOVÁCS Zsolt 2002. 150.

ozsdolai, gelenczei, úgy egyebütt való pápista templomok jobbágyai és sellérei közönségesen" önmeghatározással zártak.[666]

Templom zsellérei a XIX. század első felében

Templom zsellérének állók

A XIX. század első feléből 13 olyan szerződés került elő kutatásaim során, amelyek egy-egy családfő ozsdolai templom zsellérévé válásáról tanúskodnak. A korábbi időkkel ellentétben a templom „védőszárnyai" alá kívánkozó személyt a XIX. század első felében Ozsdolán ritkán nevezték templom jobbágyának. Inkább a *templom zsellére*, ritkábban a *templom cselédje, templom lakossa*, *templom árendása*, még ritkábban a körülményes *eklézsia szolgáló embere* kifejezés járta.

1809 és 1839 között dokumentálhatóan a templom zsellére lett Ozsdolán Bak Ádám (1809), Vaszi János (1817), Jánoska József (1818), Veress Mihály (1819), Bögözi András (1825), Gyöngyös József (1826), Illyés Ferenc (1828), Fábián József (1828), Lugzó József (1832), Szejke István (1832), Czifra János (1837), Bak Antal (1838), Vojna János (1839).

A XIX. század első felében a templom zsellérévé vált személyek nem távoli, moldvai jövevények voltak, hanem ozsdolai lakosok közül kerültek ki. Csak Vojna János szerződésében szerepel a „betsületes oláh ember" kifejezés, de ő is hosszabb idő óta Ozsdolán tartózkodhatott már, mert az egyezség megfogalmazói „ozsdolai providus"-ként emlegették. A templom zsellérévé vált személyek sorában akadt két ozsdolai katonarendű székely is, a gyalogkatona Bögözi András és Fábián József. Gyöngyös Józsefet szűcsmesternek titulálták. Bak Ádám a jobbágyok sorából felszabadítottak jelzőjét a *libertinus* megjelölést kapta. Fia, Bak Antal három évtizeddel később már a *providus* vagyis a *nemtelen* besorolást érdemelte. Lugzó József és Szejke István esetében a *provincialista* állapot, vagyis a széki igazgatás alá tartozás, a katonarenden kívüliség helyzete hangsúlyozódott.

Bár a XIX. század első felében ozsdolai lakosok váltak az ozsdolai templom zselléreivé, döntésük, kötelezettség-vállalásuk okai, indítékai változatos képet mutattak.

Legtöbben azért váltak a templom zselléreivé, hogy ozsdolai *bennvaló*hoz, lakótelekhez jussanak, amelyen házat építhetnek maguknak. A telek soha nem lett az övék, még ha évtizedekig, esetleg több generáción át használták is. Csak a saját maguk által épített épületeket mondhatták magukénak, amelyeket a jogviszony megszűnése esetén, mint mozgatható faépületeket elszállíthattak, vagy eladhattak a templomnak, illetve az új árendálónak. Illyés Ferenc, Fábián József, Lugzó József, Szejke István, Czifra János és talán Bak Ádám is egy-egy erdőszéli, hasznavehetetlennek számító területet kapott, amelyet irtással, bekerítéssel, építkezéssel *bennvaló*vá alakíthatott. Veress Mihály az addigi zarándok ház helyére, telkére építhetett. Fábián József és Bak Antal „égett" *bennvaló*hoz jutott hozzá. Gyöngyös An-

[666] OZSPI 1. 1755.

tal és Vojna János olyan lakótelket árendált, amelyen ház is állt. Vojna Antal telkéhez határbeli földek és kertek is tartoztak.

Vaszi János és Jánoska József úgy lett a templom zsellére, hogy nagyobb összeget, 100 és 200 forintot adott előre árendadíj gyanánt a szorult pénzügyi helyzetben lévő eklézsiának. Ezáltal Vaszi János 25, Jánoska József pedig 33 évre jogot kapott arra, hogy az ozsdolai templom egy-egy „zsellér jószágát" templom zselléreként birtokolja, használja.

Bögözi András ozsdolai gyalog katona pénzzavarban lévén, 100 R. forintért zálogba adta *bennvalóját* a templomnak. Az eklézsiától engedélyt kapott, hogy a zálogösszeg visszafizetéséig a templom zselléreihez hasonló módon, árendafizetés ellenében az elzálogosított telken lakjon.[667]

A templom zselléreinek számbavételei

A XIX. század első felében több számbavétel is készült az ozsdolai megye árendába adható birtokairól. Ezek a számbavételek általában említik a megye zselléreit, mint a templomi birtokok használóit, árendálóit.

1817-ben Fejér Antal koadjutor plébános Ozsdola „megyekönyvében" részletesen felsorolta mindazokat a birtokokat, a beltelektől a kaszálókig, amelyek a helyi templom és a helyi egyház tisztségviselői számára „gyümölcsöztek". A precíz plébános a kor szokása szerint elkülönítette, megkülönböztette a templom, vagy más néven az eklézsia, megye „jószágait", valamint a plébános földjeit, és a „megyés kántor" birtokait. A háromféle birtokon belül elkülönítette a nyomások szerint csoportosított szántókat és kaszálókat. A templom „jószágai" között a szántók és a kaszálók előtt sorolta föl cím nélkül a templom beltelkeit, amelyeken a templom zsellérei laktak. Név szerint is megemlítette *Dénes János posteritásait*, a *Máté fiakat*, Bakk Ádámot és fiát, Bakk Antalt, Szima Györgyöt, Máté Jánost.[668]

1829-ben az ozsdolai egyház vizitációja alkalmával a vizitációs jegyzőkönyv készítői följegyezték, hogy a templom zsellérei a templom mely határbeli szántóföldjeit és kaszálóit használták. A következő ozsdolai templomi zsellérek kezén találtak templomi földeket: Máté István, Máté Ferenc, „Máté János veje gyalog Katona Borbáth Mihály Templom Zsellérje", Jánoska József.[669]

1832 őszén Páll József ozsdolai főmegyebíró annak rendje módja szerint, elkészítette az ozsdolai megye számadását, amelynek elején bevételi kútfők gyanánt *„Belső jószágok vagy Telkek"* címmel, az ABC betűivel jelezve, felsorolta a templom zsellérei által árendált lakótelkeket. A jegyzék az alábbi templomi zsellérek lakótelkeinek rövid leírásait tartalmazza: A. Dobra Antal, B. Borbáth Mihály, Máté János, Máté János veje, C. Máté István és Máté Ferenc megosztva, D. Fábján József, E. Jánoska József, F. Vaszi János, G. Gyöngyös József, H. Jánoska József, I. Veress Mihály, K. Gyöngyös József.[670]

---

[667] BÁRTH JÁNOS 2011. 113−145.
[668] OZSPI. 2. 53–57. − Közölte: BÁRTH János 2011. 149−152.
[669] OZSPI. 17. 41–42.
[670] OZSPI. 8. 1832. − Közölte: BÁRTH János 2011. 154−156.

1834-ben, amikor 9 esztendőre árverésen árendába adta Ozsdola megyéje a templom szántóföldjeit és kaszálóit, az árverési lista végén felsorolták a templomnak azokat a „jószágait", amelyek a *megyegyűlés* határozata értelmében *„az előbbeni birtokosoknál…meg hagyattak"*. Ezek a „jószágok" a templom falubeli lakótelkeit jelentették, amelyeket tartósan a templom zsellérei árendáltak. Az alább következő, kissé elnagyolt fogalmazású szöveg ezeket a beltelkeket és árendálóikat tartalmazza:

1. *„A Templom előtt a Dobra Antalnak árendája, 8 Rft.*
2. *A Templom előtt a Veress Mihályé élete napjáig ingyen biratik, akkor minden általa arra építettekkel a Templomnak ingyen marad a Contracrus szerént. (-)*
3. *A Máté Ferentzének 6 Rft.*
4. *A Szejke Ferentzének, mely a Máté Ferentzével oszló, 6 Rft*
5. *A Gyöngyös Józefének árendája, 7 Rft.*
6. *A Bakk Antalénak 2 Rft.*
7. *A Gyalog Katona Fábián Józefének, mely Dénes Ferentz által bírattatott, 7 Rft.*
8. *A Gyalog Katona Borbáth Mihály Máté János vejének, 8 Rft.*
9. *A Jánoska Józefének 1818-ban előre kifizetett 200 Rft. amíg lefoly (-).*
10. *A Vaszi Simonénak is ugyan akkor előre kifizetett 100 Rft. amíg lefoly (-).*
11. *A Zsigmondok Malmánál való Jánoska Józefnek, 3 Rft."*[671]

1840. január 25-én Ozsdola megyéje árverésen adta árendába a templom „lak jószágait". A licitálók a templom zsellérei közül kerültek ki. Talán itt fordult elő először, hogy egy templom zsellére kiütötte az árendából a telken lakó másik templom zsellérét. Erre következtethetünk a jegyzőkönyv egyik mondatából, amelyben arról van szó, hogy a Máté Ferenc által addig birtokolt beltelket átadták a többet ígérő Szejke Jánosnak. Az addig birtokolt telket vehette továbbra is használatba Szejke Ferenc, Romány János, Dobra Antal, Bakk Antalné, Illyés Ferenc.[672]

A templom zselléreinek szolgálatai

A templom zsellérévé válás XIX. századi szerződéseiben az ozsdolai megye elöljárói rendszerint megszabták, hogy a templom zsellérének állt személy évente hány forint taxát, árendát fizet a templomnak és milyen szolgálatokat köteles elvégezni az eklézsia számára.

A fizetendő pénzösszeg fajtája összefüggött az inflációval, a devalvációval és általában az állami pénzviszonyokkal. Így a forintok emlegetésével tanulmányomban keveset kezdhetünk. Általánosságban megállapítható, hogy az a pénz, amelyet a XIX. század első felében a templom zsellérei évente a templom számára fizettek, nem számított soknak.

A templom és a plébánia körül végzendő munkák fajtáinak, alkalmainak meghatározása nem egyszerű kutatói feladat. Ennek az az oka, hogy a legtöbb szerveződésben csak utaltak a „szokásos" szolgálatokra, de nem részletezték azokat. Például

[671] OZSPI. 2. 21.
[672] OZSPI. 2. 27. − Közölte: BÁRTH János 2011. 156−157.

olyasmit vetettek papírra, hogy a templom új zsellére azokkal a szolgálatokkal tartozik, amelyeket a templom többi zsellére szokott teljesíteni. Az efféle mondatokból nehezen lesz a kutató tájékozottabb. Szerencsére, néhány szerződésben példák felemlegetésével némileg részletezték a templomi zsellérek templom körüli szolgálatait. Ezek a tennivalók, munkaszolgálatok a következőképpen összegezhetők:

1. A pap, a kántor, illetve a megyebíró és a „megye hütösök" segítése *kepegyűjtés* idején. A kepeként átadott szálasgabona asztagba rakása, befödése a plébánia telkén. (Mindez férfimunka, ezért erre a szolgálatra nem asszony és gyermek küldendő, hanem jó erőben lévő férfi! − fogalmazták meg többször.)

2. *Zöld ágak* vágása az erdőben, a zöld ágak szállítása a templomhoz bizonyos ünnepek idején. (További kutatásokkal és néprajzi párhuzamok felsorakoztatásával tisztázandó: A templombúcsún, az esküvőn és a virágvasárnapon kívül mely ünnepeken volt szokásban annak idején a templom zöldágazása? Az erdőből lehozott zöld fácskákat a templom ajtaja előtt állították-e föl, mint a XX–XXI. század fordulója táján szokásos a Székelyföld katolikus falvaiban, vagy a zöld ágakat bizonyos alkalmakkor a templomban is használták virágozás helyett?)

3. A templom *erdeinek* védelme, megóvása a pusztítóktól.

4. A *temető kertjének,* vagyis kerítésének védelme, épségének megőrzése.

5. A falubeli és a határbeli *keresztfák* őrzése, védelme.

6. A templom és a plébánia szántóföldjeinek, kaszálóinak védelme, ha valaki bántani, „félszegíteni", elfoglalni merészelné azokat.

7. Általában: a templom és a plébánia javainak védelmezése.

Egy esetben, Veress Mihály 1819. évi templom zsellérévé állásakor, belefogalmazták a megállapodásba, hogy az templomi zsellér köteles lesz segíteni az eklézsiát harangozással, mégpedig „esők eleibe" és temetések alkalmával.

Életképek az ozsdolai templom zselléreiről

A XIX. század második negyedében, ozsdolai lakosok igényét kielégítve Ozsdola megyéje többször osztott a kérelmezőknek addig hasznavehetetlen erdőszéli területéből kis parcellákat több évi árendára *pityókás kert*nek. Az árendálók között a legkülönbözőbb társadalmi rétegek képviselői előfordultak, többek között templom zsellérei is. Például 1829-ben a kiosztott pityókás kertek árendálói sorában a következő templom zsellérei szerepeltek: Máté István, Bak Antal, Illyés Ferenc, Máté Ferenc, Szejke István, Lugzó József, Dobra Antal.[673]

Bár a templom lakótelkein élő templomi jobbágyok ház-taxája nem számított magasnak, egyesek mégis soknak találták az éves fizetnivalót. Bizonyos templom zsellérei több éves tartozást, adósságot is fölhalmoztak. Máté István ozsdolai „megye cselégye" 1833. évi végrendeletében elismerte, hogy 46 évi árendával tartozik a nemes megyének. Adóssága kiegyenlítésére felajánlotta saját kezüleg épített sütőházát és istállóját.[674] 1850-ben Máté Ferencnek 12 Rft. *„régi házbérbéli adóssága"* volt, amelyből a nemes megye elengedett 6 Rft-ot, *„tekintvén ő és nője szegénységét, tehetetlen állapotyokot"*. Az adós kötelezte magát, hogy a maradék 6 Rft. tarto-

[673] OZSPI. 2. 18.
[674] OZSPI. 1. 1833.

zást pünkösdre kifizeti. A megye megígérte neki, hogy a kifizetéskor visszakapja a tőle elvett *zálog*ot.[675]

1842. január 12-én az ozsdolai megye „consistor gyűlése", vagyis *megyeszéke* enyhe pénzbírságra ítélt olyan ozsdolai személyeket, akik pusztították a templom erdeit. A megyebírák felháborodással állapították meg, hogy az erdő rongálói között *„templom jobbágyai"* is akadtak, *„akiknek kötelességekben állana azt őrizni"*, sőt *„contractusok tartalma szerint a jószágból való kivettetés terhe alatt"* kell tartózkodniuk az erdőpusztítástól. A hét megvizsgált erdőrontó közül 3 személy neve után vetette papírra a megye jegyzője a *„templom cselédgye"* kifejezést.[676] Az eset jegyzőkönyvi megörökítése egyébként kiválóan tükrözi azt a tényt, hogy a XIX. század első felében a *„templom jobbágya"*, a leggyakoribb *„templom zsellére"* és a viszonylag ritka *„templom cselédje"* megnevezések szinonimának számítottak. Egy szövegen belül is előfordultak ugyanazon személyek jelölésére.

1836. május 1-jén, amikor Ozsdola megyéje *hütösöket,* vagyis esküdteket választott, az új esküdtek névsorának végére odakerült Dobra Antal és Jánoska József neve. Mindketten az ozsdolai templom zsellérei voltak, de Ozsdola megyéje érdemesnek találta őket a megtiszteltető *megye hütöse* tisztség betöltésére. Jánoska Józsefet 1841-ben is esküdtjévé választotta a megye.[677]

1836. május 1-jén a három *„megye polgár"* egyikét is újraválasztotta Ozsdola megyéje. A *megye polgár* valamiféle küldönc, hírvivő szerepet töltött be a megye életében. Az 1836. évi jegyzőkönyvi bejegyzésből megállapítható, hogy a három *polgár* tisztség egyikét hosszú ideig Bakk Antal töltötte be, aki akkortájt meghalt, ezért új személyt kellett választani a viszonylag sok munkával járó feladat végzésére. A választás Dobra Antalra esett. Bakk Antal és Dobra Antal egyaránt Ozsdola megyéjének zselléreként élte életét. Úgy látszik, jónak tartották az ozsdolaiak, ha egyik *megye polgár*uk a templom zsellérei közül kerül ki.[678]

1848 után, a jobbágyfelszabadítás hatására a jobbágy és a zsellér szó lassan kiment a divatból. Az Ozsdola megyéjével szerződéses viszonyban lévő korábbi templom zselléreit, illetve utódaikat a XIX. század második felében a hivatalos iratokban *templom árendásai*nak, *árendátorok*nak, *haszonbérlők*nek nevezték.

1850-ben kiegészítéssel kellett ellátni, illetve meg kellett hosszabbítani Bakk Antal 1838-ban és Vojna János 1839-ben kötött szerződését. Mindkét szövegben kínosan kerülte a megye jegyzője a szerződő felek társadalmi helyzetének, *templom zsellére* voltának emlegetését. 1850-ben, a bizonytalan új idők hajnalán az efféle fogalmazás számított biztonságosnak.[679]

---

[675] OZSPI. 2. 43.
[676] OZSPI. 2. 32.
[677] OZSPI. 2. 23., 31.
[678] OZSPI. 2. 22., 23.
[679] BÁRTH János 2011. 137–142.

Beltelek-árendálók a XIX. század második felében

A XIX. század második feléből két olyan szerződés került elő kutatásaim során, amelyekben új bérlők árendáltak templomi tulajdonú lakótelket a régi templom zsellérei módján. Az egyik szerződést 1865-ben Jonicza Miklóssal kötötte a megye, akiről feltételezhető, hogy egy korábbi templom zsellére, Vojna János veje volt, mivel első feleségét Vojna Annának hívták. Hét évre kötött szerződésén a meghosszabbítások 1890-ig követhetők. A másik megállapodás Nyika Jánossal jött létre, aki 24 évre vette árendába a megye egyik lakótelkét, amelyen a régi templom jobbágyaihoz hasonlóan házat építhetett.

Mindkét szerződésből hiányzik a templom zsellérei templom körüli szolgálatainak kötelezettségként való felemlegetése.

Ozsdola megyéjének 1855. évi számadásában a *„Házak árendájából”* cím után sorakoznak az eklézsia belterületi jószágait, lakótelkeit árendáló családfők, akik többnyire azonosak voltak az 1848 előtti templom zselléreivel, illetve azok leszármazottaival:[680]

[Árendálók]	*Rft.*	*Kr*
„Föveny uttzai ház árendájából Bakk Antal	*3*	*12*
Kopollo uttczai házért Dobra Antatol	*6*	*–*
A Kopolno uttzai ház árendájábol Román Jánostól	*3*	*12*
Kopolno uttzai házért Szejke Ferencztől	*6*	*–*
Kopolno uttzai házért Szejke Jánostól	*6*	*–*
Nagy uttzai házért Jánoska Józseftöl	*10*	*–*
Kopolno uttzai házért Benedek Jánostol	*3*	*37*
Vojna Jánostol a nagy uttzai házért	*40*	*–*
Arros Ferencztöl a Nagy uttzai házért	*–*	*40*
A Porond uttzai ház árendája ideje még nem jártván le, Vaszi Simon nem adott semmit	*–*	*–*
Kopolno uttzai házért Bak Antal	*1*	*–*
Kopolno uttzai házért Illyés Ferencztől	*1*	*–*
Nagy ág uttzai puszta kertért Jánoska Józseftől	*1*	*–*
Nagy Porond uttzai házért Dresztár Jánostol	*6*	*6*
Nagy ág uttzai puszta kertért László Dávidtol	*4*	*5*
Zúgatóbéli malomért Kovács Ferencztől	*22*	*48*
A Templom erdejének éjtszaki oldalán a Megye elöljárósága Máté Ferencznek 1854-ben adott egy darabka hellyet, mire ő maga egy kis házikót rakván, vettem bé tőlle”.	*1*	*–*

[680] OZSPI. 8. 1855.

1860-ban Ozsdola megyéje árverezés útján árendába adta a tulajdonában lévő beltelkeket, szántókat, kaszálókat. A lakótelkek árendálói leginkább a volt templom zsellérei és leszármazottai közül kerültek ki.[681]

Hasonló árendába adási jegyzék készült 1866-ban, 1872-ben és 1878-ban.[682] Az 1866. évi jegyzékben szerepeltek először házszámmal az ozsdolai lakótelkek. Az 1878. évi jegyzék pedig rendszerezési újításaival, szép külalakjával, a beltelkek méretének föltűntetésével tűnik ki a többi közül. Ezekben a jegyzékekben a templom lakótelkeinek árendálói között rendre ott szerepeltek a hajdani templomi jobbágyok, templomi zsellérek utódai.

A *megye zsellére, templom zsellére* megnevezés a XIX. század második felében jobbára eltűnt a hivatalos iratokból, de a falu népének mindennapi szóhasználatában tovább élt. Az utcai szóhasználat besugárzott az ozsdolai egyháztanács jegyzőkönyvébe is. 1885-ben, amikor Szejke György és Darvas János tűzkár miatt árendacsökkentési kérelemmel fordult a megye gyűléséhez, a kérelmezőket a megye jegyzője, a hivataloskodó szófordulatokat mellőzve, a falubeli bevett szóhasználatnak megfelelően, *„megye zsellérjei*nek*”* nevezte.[683]

Beltelek-árendálók a XX. század első felében

A XX. század első felében folytatódott a XIX. században kiformálódott árendálási gyakorlat. Ozsdola megyéje árveréseken rendszeresen újra és újra bérbe adta a templom lakótelkeit, szántóit, kaszálóit. Az árendálásokról jó és kevésbé jó jegyzékek készültek. A XX. századi árverési lajstromok közül az 1902. évi, az 1920. évi és az 1930. évi jegyzék érdemli meg leginkább az utókor figyelmét.[684]

Az 1902. évi jegyzék ugyanolyan rendszerű, mint az 1878. évi. Ezáltal a folytonosságot tükrözi és bizonyítja. A XX. századba való átlépés nem jelentett lényeges változást a templom birtokainak hasznosításában, a templomi zsellérek utódainak beltelek-bérlésében.

Az 1920. évi árverési jegyzék elején a megye elöljárói annak rendje módja szerint fölsorolták az árverési feltételeket. A feltételek 11. pontja arról tanúskodik, hogy a „zsellérházak” árendálóitól a megye elvárta a korábban sokszor emlegetett munkavégzési kötelezettség teljesítését: *„Mindazon haszonbérlők, kik az egyház zsellér házaiban laknak, a megígért haszonbéren kívül és a Templom körüli tisztogatáson kívül a Plébániai és Kántori lakáson előforduló épületek és kerítések javításánál évenkint 2–2 napot dolgozni napszám fizetés nélkül tartoznak”.*

Ugyanez a szöveg bekerült az 1930. évi árendálási jegyzőkönyv bevezetőjébe is. Következésképp, a mögötte meghúzódó egyházi elvárás megérte a XX. század közepét.

A XVII–XVIII. századi *templom jobbágyá*ból és a XIX. századi *templom zsellére*ből a XIX–XX. század fordulójára hivatalosan *eklézsia árendása* lett ugyan, de a templom tulajdonában lévő beltelkek árendálói a XX. század első felében is ugya-

[681] OZSPI. 3. 25–27.
[682] OZSPI. 3. 68–72., OZSPI. 4. 1872., 1878.
[683] OZSPI. 4. 1885.
[684] OZSPI. 4. 1902., 1920., 1930.

núgy munkaszolgálattal tartoztak egyházközségüknek, mint hajdani elődeik, a templom zsellérei és a templom jobbágyai.

A templom lakótelkei a XX. század második felében és a XXI. század elején

Azt gondolhatnánk, hogy a XX. század közepének földindulásszerű politikai, gazdasági, társadalmi változásai, amelyeket itt most az egyszerűség kedvéért szocialista diktatúrának nevezek, végképp eltörölték a *templom jobbágya* jelenség minden helybéli maradványát. Nem így történt! Ozsdola települése és társadalma még a harmadik évezred elején is őriz a hajdani templom jobbágyaira emlékeztető nyomokat.

A legfontosabb nyomot, bizonyos templomhoz közel eső lakótelkek egyházi tulajdonát, illetve az egyházi tulajdonú beltelkek és a rajtuk álló magántulajdonú házak együttesének furcsa ellentmondását, nem törölte el a minden hagyományt felforgató szocializmus sem.

Az ozsdolai egyháztanács második világháború utáni években írt jegyzőkönyvei arról tanúskodnak,[685] hogy az egyházközség birtokában maradt beépített lakótelkeket „taksás telkek" néven emlegették. 1946. március 23-án a telkek éves bérleti díját árpában határozta meg az egyháztanács. A kisebb és kevésbé értékes telkekért 25 kg árpa, a jobban jövedelmező, például termő gyümölcsfákkal beültetett telkekért 50 kg árpa árát kellett fizetni a telken álló épületek gazdájának. A következő évben, 1947. március 2-án pénzösszegben határozta meg az egyházközség elöljárósága a beépített telkek bérleti díját. 1848. április 22-én hosszan foglalkozott az egyháztanács a *„beépített taksás telkek"* ügyével. A testület megállapította, hogy a szóban forgó kis méretű hegyoldali, meredek telkecskék hasznot alig hajtanak az egyháznak, az adózás szempontjából viszont sok kárt okozhatnak. A tanácskozás résztvevői megfogalmazták azt a fontos körülményt, hogy a templom lakótelkein élők a helyi társadalom legszegényebb rétegéhez tartoznak, vagyis a taksás telkek világa a templom közelében szociális szintjelzőnek számít: *„Az értéktelen hegyoldali terület mintegy 4 holdat tesz ki. Az oda letelepültek a falu legszegényebb emberei, akik az adónak megfelelő összegű haszonbér megfizetésére is képtelenek".* Mivel nagy a telkek együttes területe, kisajátítási veszély fenyegeti az egyház jobb, hasznosabb birtokait. Az egyháztanács úgy határozott, hogy a taksás telkeket eladja, és a befolyt vételárat biztosabb értékekbe fekteti. A közbejött politikai változások és egyéb nehézségek miatt azonban 1948-ban az eladás elmaradt. A taksás telkek változatlanul az egyházközség tulajdonában maradtak. Ezt a tényt a szocializmus évei alatt is számon tartotta az egyházközség. Erre utal, hogy 1973 őszén nagy vita támadt az egyháztanács és Gáll József ozsdolai lakos között egy bérelt telek miatt.[686]

Jakab-Fancsali Kálmán ozsdolai plébános, aki több mint három évtizede lelkipásztor a faluban, kérdésemre 2010-ben úgy tájékoztatott, hogy a templom és a temető közelében a hegyoldalban egy kis telkekből álló telekegyüttes az ezredforduló körüli években is a helyi egyházközség tulajdonában volt. A tényen alig változtatott az a körülmény, hogy egy-két telket megvettek a rajtuk élők az utóbbi évtize-

[685] OZSPI. 6. 1946., 1947., 1948.
[686] OZSPI. 6. 1973. IX. 2.

dekben. A telkek többsége az egyházközségé maradt. A lakótelkeken álló házakat magánszemélyek mondhatják magukénak, akik a telkeik „árendája" gyanánt jelképes „taxát" fizetnek az egyháznak a XXI. század elején is. A fizetség mértéke függ a telek nagyságától, értékétől. Azok a családok, akik nem hanyagolják el a jelképes fizetést, 10–20 lej közötti (3–5 eurónyi) összeget fizetnek évente. A plébános a következő személyeket nevezte meg, mint olyanokat, akik a birtokukban lévő egyházi tulajdonú telek használatáért időnként jelképes összeget visznek be a plébániára: Bálint Sándorné, Zölde Lászlóné, Marti Rozália, Szőcs Gábor, Kovács József, Bögözi Ferenc, Kádár Lajos, Dobra Ágoston, Gócz Katalin.

A téma kutatója örömmel fedezi föl a fenti rövid lista Bögözi és Dobra családneveiben a hajdani templom zsellérei valószínű utódait.

2010 kora őszén Jakab-Fancsali Kálmán plébános kalauzolásával bejártam azt a zegzugos, hegyoldali, manapság *Oldalkert*nek nevezett területet, ahol a nagy múltú templomi lakótelkek fekszenek. A lakók örvendtek a plébános és a messziről jött idegen nézelődő, telekszemlélő látogatásának. Életük adottságaként elmondták, hogy saját házaik egyházi telkeken állnak, ezért időnként néhány lejt árenda címén fizetnek a plébániára. A különös birtoklási helyzet kialakulása, története látszólag nem foglalkoztatta őket. Az egyházi telek és a rajta álló kis magánház szociális jelző szerepe a terepbejárás idején is érzékelhető volt. Másrészt nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a megtekintett kisméretű, hegyoldali, végtelenül meredek telkecskék alkalmatlanok arra, hogy középparaszti gazdaságok központjai legyenek. Ezeken a bozótból irtott udvarocskákon csak nehéz sorsú templom zsellérei tudtak élni.

Szarka, alias Benkő István az ozsdolai templom jobbágyának kötelezi el magát (1700), (OZSPI. 1. 1710.)

IX.

A MEGYE ÉPÜLETFENNTARTÓ ÉS INTÉZMÉNY-MŰKÖDTETŐ SZEREPE

Kegyúri jog és székely faluközösség

A kegyúri jog[687] XVII–XIX. századi székelyföldi birtoklása, gyakorlása nem tartozik a történészek kedvelt kutatási témái közé. Következésképp, a székely falusi és mezővárosi közösségek helyi egyházfenntartó tevékenységének feltárása, elemzése még sok kutatómunkát igényel.

Erdélyi vizitációk[688] és sematizmusok,[689] valamint erdélyi egyházi levéltárakban leszűrt kutatói tapasztalatok alapján úgy látszik, hogy a legtöbb székelyföldi római katolikus falusi és mezővárosi kommunitás az újkorban maga gyakorolta a rengeteg kötelezettséggel járó kegyúri jogot. Valószínűleg ezzel függ össze bizonyos székely „megyék" papjelölési joga, amiről az V. fejezetben esett szó. A kegyúri kötelezettségek teljesítésének tekinthető a székely falusi és mezővárosi közösségeknek az a nagy múltú igyekezete, hogy templomot, plébániát, katolikus iskolát építsenek maguknak, majd gondoskodjanak a létrehozott egyházi épületek rendszeres javításáról, fenntartásáról, valamint az egyházi intézményeket működtető papok, *megyés mesterek*, *licenciátusok*, tanítók eltartásáról.

A kegyúri jogokat gyakorló székely faluközösségek anyagot, pénzt, közmunkát, illetve pénz szerzésére alkalmas „gyümölcsöztethető" javakat biztosítottak egyházuk épületeinek fenntartásához. Az épület- és intézményfenntartással kapcsolatos tennivalók lebonyolítását azonban legtöbbször a falujuk területén működő, egyházközség szerepű „megyékre" bízták. Más szóval: a kommunitások a „megyéiknek" adtak át anyagi javakat és jövedelemforrásokat azért, hogy azok szervezzék meg, bonyolítsák le a faluközösségek kegyúri kötelezettségeivel kapcsolatos teendőket. Ozsdola példája kiválóan tükrözi ezt a szemléletet és hagyományt.

Ozsdola faluközössége, mint a szabadalmas jogállású székelység egyik földbirtokló szomszédsági csoportja, a XVIII–XIX. században a területén működő egyház kegyuraként viselte a kegyúri kötelezettségekkel járó terheket. Az ozsdolai kommunitás, mint a kegyúri jog birtokosa, lehetőségeihez mérten mindig igyekezett megfelelően gondoskodni templomáról, plébániaházáról, iskolájáról, temetőjéről, plébánosáról, kántoráról, tanítójáról. Ozsdola faluközössége többször adományozott erdőterületet Ozsdola megyéjének, abból a célból, hogy az erdő hasznából a „megye" oldjon meg olyan kegyúri feladatokat, mint a templomépítés, toronyjavítás, harangöntetés, oltárállítás és hasonlók.

---

[687] A kegyúri jog fogalmára röviden: KL.1931–1933. III. 10–11. Irodalommal.
[688] GYÉL. Vis. Can. Erdély, 1823., 1829–30.
[689] SCHEM. 1834., 1840., 1846., 1848., 1874., 1903.

Gondoskodás a templomról

Ozsdola népe, más székely falvak népéhez hasonlóan a középkorban és a koraújkorban a templomot évszázadokon át *szentegyház*nak nevezte. Figyelemre méltó, hogy Ozsdola megyéjének irataiban a *szentegyház* szó még a XIX. század közepén is előfordult a templom jelölésére. *„Ajáltasson fel pótlékul Szentegyházunkban leendő ... új oltár fel építésére”*- írták az ozsdolai elöljárók 1850-ben.[690] 1869 nyarán is arról panaszkodtak Ozsdola megyéjének vezetői, hogy *szentegyház*ukat a vihar megrongálta, sürgősen javítani kell.[691]

Az V. fejezetben, a plébánosról írva, idéztem az 1332−1333−1334. évi pápai tizedjegyzékeket, amelyeknek tanúsága szerint a XIV. század első felében Ozsdolán már állt templom és lakott plébános. Ez a templom, bizonyára javításokkal és jelentős átalakításokkal gótikus formában[692] megérte a XIX. század elejét. 1802-ben a sok kárt okozó háromszéki földrengés úgy megrongálta, hogy használhatatlanná vált.[693]

A XVII−XVIII. századi történeti forrásokban kevés szó esett az ozsdolai templomról. Nyilvánvalóan emlegették Ozsdola *szentegyházát* azokban az egyezséglevelekben, amelyek bizonyos személyek *templom jobbágyává* válásáról szóltak.[694] A XVII−XVIII. század fordulóján, 1700. november 20-án Bede István ozsdolai plébános és Szőcs János ozsdolai iskolamester tanúvallatást végzett Ozsdolán a templombéli nemzetségi állóhelyekről, illetve az állóhelyekkel kapcsolatos botrányos asszonyvitákról. A megszólalt tanúk a XVII. század viszonyait idézték fel. Több tanú is emlegette *„a’ Boldog Asszony Oltára után való második oszlop mellett”* lévő területet, mint a Gabri nemzetség asszonyainak állóhelyét.[695] A Boldogasszony oltár bizonyára mellékoltár volt, amely a templom oldalfala mellett állt. Építészettörténeti szempontból tanulságos, ámbár nem könnyen értelmezhető a templomtérbeli oszlopok emlegetése. A XVIII. század első felében végzett vizitációk jegyzőkönyvei kevés információt tartalmaznak a középkori eredetű ozsdolai templom képéről, állapotáról. 1721-ben a háromszéki vizitátor Ozsdolán járva többek között följegyezte: *„Ecclesia honori S. Mariae Magdalenae dicata”.* (A templom Mária Magdolna tiszteletére szenteltetett.) *„Templum interne et externe commode habetur”.* (A templom belsőleg és külsőleg alkalmatos.) *„Coemeterÿ muri alti sunt, hi indigerent restauratione”.* (A cintrem falai régiek, megújításra, renoválásra szorulnak.)[696] Az 1731. évi vizitáció jegyzőkönyve többek között az alábbi megállapításokat örökítette meg az ozsdolai templomról: *„Építtetett és szenteltetett Szent Mária Magdolna Asszony tisztességire”. „Keretisse vagyon kőbül, tornya hasonlóképpen”. „A toronyban ... vagynak két harangok”. „Oltára vagyon 3”.*[697]

---

[690] OZSPI. 2. 44.
[691] OZSPI. 3. 95.
[692] Vö.: LÉSTYÁN Ferenc 2000. I. 125.
[693] Az 1802. évi földrengésre: SZAKÁL Veronika 2011. 14−15., 18−19.
[694] BÁRTH János 2011. 113−118.
[695] OZSPI. 1. 1700.
[696] GYÉL. 3. 1720−1721, Ozsdola.
[697] GYÉL. 3. 1731. Ozsdola. — Közli: KOVÁCS András – KOVÁCS Zsolt 2002. 150.

Az 1802. évi földrengés után 16 esztendőn át nagy gondot jelentett Ozsdola népe számára a templom hiánya, a régi templom maradványainak lebontása és az új templom felépítésének terhe.

1805-ben „Ozsdola megyebeli" személyek levelet írtak Mártonfi József erdélyi püspöknek, amelyben elég körülményes és szerencsétlen módon többek között segítséget kértek új templomuk felépítéséhez. Régi templomuk helyzetét drámai szavakkal adták elő:*„A templomunk is a' régiség, úgy a közelebbi föld indulás miatt olly ruinában vagyon, hogy az Isten szolgálatot is benne véghez vinni tellyes lehetetlen, szüntelen az öszve omlástol reszketvén közönségünk ... tagjai".*[698] A püspököt nem hatotta meg az ozsdolaiak kérelme. Leegyszerűsítve körülbelül azt válaszolta, hogy a falu népe lehetőleg maga építsen templomot magának.

1817-ben az ozsdolaiak arra kérték Rudnai Sándor erdélyi püspököt, hogy a királytól kérjen támogatást az ozsdolai templom fölépítésére. Templomuk helyzetét és az ozsdolai nép szegénységét fájdalmas kifejezésekkel próbálták érzékeltetni: *„Templomunk az időnek viszontagságai és 1802-dik esztendőben a Föld indulás által egész romlásra jutván, jól lehet számos Lelkek lakják falunkot, mind azon által, ezeknek szegénsége, kik többnyire pénzen veszik kenyereket, nevezetesen a közelebbről lefoly egy nehány esztendőkbéli nagy drágaság, és gyakor katonai ki rukolások miatt arra nem mehettünk, hogy Templomunknak építtéséhez csak hozzá foghassunk is ... reménséget sem nyujthatunk magunknak, hogy magunk erejéből valaha Templomot építhetünk, mivel Templomunknak azon Capitálissa, melly az leg ujjabb számadáskor 2990 R. forintokra 2 ¼ krajczárokra ment, elégtelen egy Templom építtésére, a köz nép pedig olly szegény, hogy tulajdon élelmének ki keresése is, majd nem lehetetlennek látszik, nem hogy a Templom építését valamivel elősegíthetné".*[699]

A nehézségek ellenére az új templom mégis felépült, mégpedig 1817-ben és 1818-ban. A templomépítés fáradhatatlan szorgalmazója Ráduly Ferenc plébános már nem vehetett részt aktívan az építkezés szervezési munkájában. Plébániája ablakából szélütötten nézte, miként emelkednek az épület falai, az építkezés befejezésekor pedig már nem is élt.[700] Ráduly Ferenc plébános a saját vagyonából 1000 forinttal támogatta a templom megvalósítását. Halála után püspöke engedélyezte, hogy hagyatékából további 2051 forint 43 krajcár fordíttassék a templom építésére. Ezek a Ráduly Ferenc vagyonából származó adományok nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy az építkezést 1818-ban sikerült befejezni, és 1818. október 25-én Kovács Péter kézdiszentléleki főesperes benedikálhatta az új templomot.[701]

Azt gondolhatnánk, hogy egy olyan hatalmas munka, mint a templomépítés, sok írott dokumentumot hagy maga után: szerződések keletkeznek, tervrajzok születnek, anyagszámlák tömkelege jön létre, a megyebírói számadások hemzsegnek a templomépítéssel kapcsolatos kiadásoktól, a megyejegyzőkönyvekben közmunkahatározatok lapulnak stb. Sajnos nem így van, illetve az ozsdolai plébánián nem állnak a kutató rendelkezésére kötegszám iratok az 1817−1818. évi templomépítés-

[698] OZSPI. 1. 1805.
[699] OZSPI. 1. 1817.
[700] OZSPI. 11. 5.
[701] OZSPI. 16. 12−13.

ről. Valószínűleg ezek az iratok áldozatul estek a XX. század háborús pusztításainak. Mintha nem is létezett volna a falu hatalmas erőfeszítése 1817−1818-ban! Néhány említés, egy-két apró adat tanúskodik csak a hajdani templomépítésről.

Amikor 1818. augusztus 10-én Ozsdola megyéje egy „zsellér jószágot" átadott a templom zsellérei sorába álló Jánoska Józsefnek, a szerződésbe belefogalmazták, hogy mivel *„a Nemes Osdolai Ecclesia a Templom építésbe meg fogyatkozván pénz dolgában"* Jánoska József 200 német forinttal támogatta a templomépítő megyét, amiért 33 éven át taxafizetés nélkül használhatja a rendelkezésére bocsátott „zsellér jószágot".[702]

1818. július 28-án Ozsdola megyéje szerződést kötött két brassai téglaégető mesterrel 20.000 tégla elkészítéséről. A 15.000 „boltozni való" és az 5.000 „ordinare", azaz falazni való téglára a templom építéséhez volt szükség.[703]

Ezzel szinte le is zárható a nagy építkezéssel kapcsolatos dokumentumok sora. Az írott források hiányával magyarázható, hogy alig lehet biztosat tudni a középkori gótikus templom bontásáról és az új templom építésének módjáról.

Az 1823. évi vizitáció ozsdolai jegyzőkönyvének fogalmazója úgy tudta, hogy az 1818-ban elkészült ozsdolai templom „fundamentomtól" új épületnek számított.[704] Ehhez hozzátehetjük, hogy más falvak templomépítési gyakorlatának megfelelően az ozsdolaiak is bizonyára felhasználták új templomuk falainak építéséhez a középkori templom köveit. Talán ezzel magyarázható, hogy oly későn, a benedikálás előtt 3 hónappal rendeltek téglaégetést, illetve a megrendelt tégla háromnegyede a kőfalakon nyugvó téglaboltozat megépítéséhez kellett.

Az erdélyi templomok gazdag irodalmában afféle nézet is olvasható, hogy az ozsdolaiak 1818-ban olyan új templomot emeltek, amelynek „az egykori Kun-kastély várkápolnája alkotja a szentélyét".[705] Kutatásaim során nem került elő olyan írott dokumentum, amely megerősítené vagy megcáfolná ezt a kijelentést.

Mindenesetre érdemes tekintetbe vennünk, hogy a templom és a Kun-kastély romos falai tájékán még a XVIII. században is létezett egy használaton kívül került régi kápolna. Az ozsdolai főmegyebíró egyik 1791. évi levele, amely a temető kerítetlenségét tárgyalta, az alábbi figyelemre méltó szövegrészletet is tartalmazta: *„az mely Kapolna bolcsus az Maria Magdolna tiszteletire, ottan a temető végiben vagyon, abbol marhák s borjuk akja vált, az képeket az gyermekek benne el rontották, hogy szabados járás vagyon ott".*[706] A nehézkesen, görcsösen fogalmazott rövid szöveg tartalmaz egy nehezen megoldható feladványt: Hogy lehetett egy olyan kápolna Mária Magdolna tiszteletére szentelve, amely a Mária Magdolna tiszteletére szentelt templom közelében állt? (Nem tartozik a témához, de feltételezhető, hogy a szövegrészletben emlegetett képek régi falfestmények, freskók lehettek, hiszen a keretezett táblaképeket leakasztották volna a falakról, akik sorsára hagyták a kápolnát.) Templom környéki régi kápolnára, talán a Kun família hajdani kápolnájára utal az a tény is, hogy a „templom előtt" fekvő területet *Kápolna mezeje* néven emleget-

[702] OZSPI. 1. 1818. Közölte: BÁRTH János 2011. 120−122.
[703] OZSPI. 1. 1818.
[704] OZSPI. 16. 12.
[705] LÉSTYÁN Ferenc 2000. I. 125.
[706] OZSPI. 1. 1791.

ték a régi ozsdolaiak. Egy 1794-ben kelt adásvételi szerződésben olvasható: *„Lévén … Fogon Istvánnak egy darab lakó hellye itten Osdolán a' Kápolna mezein az Templom előtt, csűrrel, házzal, pintzével és kúttal, sütővel és gyümölts fákkal együtt".*[707]

Az a körülmény, hogy az 1791-ben még megyebírói levélben szerepeltetett romos kápolna Mária Magdolna tiszteletére volt szentelve és a „templom előtti" területet évszázadokon át nem „templom mezeje", hanem *Kápolna mezeje* néven emlegette az ozsdolai nép, azt a sejtést, feltételezést erősíti a kutatóban, hogy a kápolna korábban épült, mint az első templom. Valószínűleg ennek a korai kápolnának a Mária Magdolna patrociniuma szállt át a templomra, és ezeknek a „kápolnás időknek" az emlékét őrzi a falu közepére vonatkoztatott *Kápolna mezeje* helynév.

Nem tartozik szorosan a témához, de a templom kapcsán ajánlatos néhány szót szentelnünk az ozsdolai Kun grófi família[708] szentegyházzal szomszédos kastélyának. Orbán Balázs közölte a hajdani kastély romjainak rajzolt képét, amelyen az impozáns és tiszteletet parancsoló romos falmaradványok mögött a közelben álló templom tornya magaslik.[709] Az ozsdolai Kun kastély, mint építészeti alkotás nem tartozik az építészettörténeti irodalom túlírt témái közé. Következésképp, itt és most nem adhatok választ néhány jogos kérdésre: Mikor épült a várszerű jeles kastély? Hol állt? Mikor indult el a pusztulás útján a hajdan jobb napokat látott épület? Volt-e kápolnája? stb. Bethlen Miklós 1667 márciusában Ozsdolán járt, és feltehetőleg a Kun kastélyban eljegyezte Kun István 14 éves leányát, Kun Ilonát. A menyasszony fiatal kora miatt egy esztendőt vártak a házasságkötéssel. 1668 júniusában „volt a lakodalmunk Ozsdolán"- írta Bethlen Miklós a híres önéletrajzában.[710] 1668-ban tehát még állt az ozsdolai Kun kastély. Jeles főméltóságok mulatoztak falai között. 200 év múlva Orbán Balázs már csak romokat látott a helyén. Következésképp, 1668 és 1868 között pusztult el, ami fölöttébb laza időhatár. Remélhetőleg a jövőbeni kutatások szorosabb időhatárok közé szorítják majd a nagy múltú épület végzetes sorsfordulatát.

A XXI. század elején Ozsdolán hallható olyan vélekedés, hogy a Kun kastély nem a templomnak helyet adó magaslaton, hanem a magaslat tövében, a mai iskola udvarán, illetve a közeli Bende kertben állt. Az elképzelés helyességének kevés a valószínűsége. A jelzett helyet a régi ozsdolaiak *Udvari kert*nek nevezték, ahol a Kun földesúri család „udvari", vagyis majorsági épületei állhattak, köztük talán az „udvarbíró" háza is. Föltehetőleg ennek emléke okozza a félreértést. A középkori eredetű, várszerű, kőfalú kastélynak a magaslaton kellett lenni. Orbán Balázs illusztrációja ott is ábrázolja a templom közelében.

Visszatérve az 1818 őszén elkészült ozsdolai új templom kérdéséhez, joggal gondolhatnánk, hogy a XIX. század második évtizedének végén a templomépítés hatalmas gondja lekerült az ozsdolaiak válláról. Nem így történt! Jó, ha egy nemzedék élvezte az új templom birtoklásának tudatából áramló nyugalmat! A XIX. szá-

[707] OZSPI. 1. 1794.
[708] NAGY Iván 1857−1868. VI. 511−513.
[709] ORBÁN Balázs 1868−1873. III. 131.
[710] BETHLEN Miklós 1955. I. k. 227. A lakodalmat említi még: 232., 234.

zad közepén újra kezdődött a „templomépítési láz”, amely zúgó hullámhegyekkel és csendesebb hullámvölgyekkel eltartott a XX. század 80-as éveiig.

A különös fordulat okát keresve megállapíthatjuk, hogy az 1818-ban elkészült templom kicsire sikeredett. Pontosabban: talán elegendő nagyságú volt a XIX. század eleje ozsdolai társadalmának, de a XIX. század közepén már fölöttébb szűknek bizonyult. A XIX. század első fele folyamatos, egyenletes népességnövekedést hozott Ozsdolán. A nagy erőfeszítések árán felépített templomból a XIX. század közepén vasárnapokon, ünnepeken már kiszorult az ozsdolai lakosság egy része. Ezért néhány évtizeddel a templom felépítése után újra felmerült a templomépítés igénye.

A templomépítő törekvéseknek voltak fontos „csomópontjai”, fellángolásai. Ilyen időszaknak tekinthető 1850, 1864, 1912, 1929 tájéka, majd a második világháború után az 1980-as évek eleje.

1850 táján a kommunitás erdőterületeket bocsátott Ozsdola megyéjének rendelkezésére, hogy azok haszna a templom céljaira fordítassék. 1852-ben elkészültek az új templom tervrajzai.[711]

1864. április 20-án Ozsdola községe és Ozsdola megyéje közös gyűlést tartott, ahol Bándi István főmegyebíró felhívta az összegyűltek figyelmét a templomépítés elodázhatatlanságára. A jelenlévők lelkesen egyetértettek a főmegyebíróval, de kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy az építkezésre fordítható pénz kevés. Megállapították, hogy a kommunitásnak vannak magánszemélyekhez kihelyezett, kölcsönadott, kamatozó pénzei. Elhatározták, hogy ezeket visszaveszik és a templomépítésre fordítják. Határozatot hoztak arról is, hogy marhás fuvarral „kapuszám szerint” a falu minden gazdája segíti az építkezést. A gyűlés résztvevői megválasztottak egy 8 tagú építési bizottságot, amelytől azt várták, hogy az építési munkálatokat szervezze. A falu és a megye közössége elvárta, hogy a bizottság aktív tevékenységének eredményeként *„még jelen évben a’ leendő templom … alapköve letétessen és az alap a’ földszínéig felemeltessen”*.[712]

1864. április 24-én a templomépítő bizottság Cseh István pallérral kiment a helyszínre. Előkerült az 1852-ben készített tervrajz, de az nem nyerte el a pallér tetszését. A mester *félszeg* állapotban lévőnek nevezte a meglévő tervet, és ígérte, hogy 18 nap alatt újat készít. A bizottság megbízta Cseh Istvánt, hogy *„készítsen egy új tervet, olly formán, hogy az újonnan építendő templomnak a’ főbejáró ajtaja legyen szembe a’ meglevő toronnyal, a’ hajója hossza légyen 12 német öl, a’ széllyessége 6 német öl, a’ sanctuarium légyen az építészet elve szerint aránylagos”*.

Cseh István pallér 1864. május 16-án bemutatta az általa készített új tervet, amelyet a templomépítő bizottság megfelelőnek talált.

1864. május 18-án a bizottság tagjai megyéjük nevében a tervrajz mellékelésével levelet írtak Haynald Lajos erdélyi püspöknek, kérve némi anyagi támogatást és az építkezés engedélyezését. Levelükben tájékoztatták püspöküket a templomépítés szorgalmazói, hogy a fennálló és fölöttébb megrongálódott templomuk, mivel *„belvilága a’ Sanctuariummal együtt hosszára 12 ½ öleket, … széllyességire 3 öleket számít”*, misék alkalmával alig képes befogadni az ozsdolai népesség egynegyedét. Az 1864. május 23-án kelt válaszlevelet Ráduly János általános püspökhelyettes írta

[711] OZSPI. 15. 1852.
[712] OZSPI. 3. 56–61.

alá, aki a kancellista egyházi hivatalnokok régi szokása szerint nem lelkesedett különösképpen az ozsdolaiak építkezési tervétől, a segítségnyújtástól elzárkózott, gyanakvó kérdéseket tett föl, ellenvetéseket fogalmazott meg.

Annak illusztrálására, hogy az ozsdolai megye 1864 táján mennyire készült a templomépítésre, érdemes megemlítenem, hogy a helyi egyházszervezet 1864. április 20-án egy külön protokollumkönyvet indított el a templomépítéssel kapcsolatban keletkező írott dokumentumok bemásolására, feljegyzésére. 1864 júniusáig 8 oldal telt meg a nagyméretű könyvben. Utána hosszú ideig nem került írás az üres lapokra. Végül 17 év múlva egyházi körleveleket kezdtek bemásolni a nemesebb célra vásárolt protokollumba.[713] A kedvezőtlen körülmények miatt bizonyára csendben elalélt a templomépítési mozgalom.

1912-ben az új plébános, Kacsó Boldizsár élesztette fel a templomépítés régi parazsának lángját.[714] Egy marosvásárhelyi építésszel tervet készíttetett az új templom megépítésére. A tervet a kolozsvári Státus elutasította. A világháború alatt és után elveszett a templomépítésre szánt erdő is és a pénz is.

A templomépítési igyekezet újabb hulláma 1929-ben kezdődött és 1931-ig, a világgazdasági válság erdélyi besugárzásának kétségtelen jeleiig tartott. Baka János plébános 1929-ben egy brassai mérnökkel új templom-tervet készíttetett, amelyet fölterjesztett az illetékes hatóságokhoz. A kolozsvári Státus mérnöke kifogásokat támasztott a terv ellen, így az építési lendület némiképp lelassult. 1930 és 1931 jórészt anyagbeszerzésekkel, valamint a templom helyének tereprendezésével telt el. A meglévő templom életveszélyes voltára való tekintettel 1931 nyarától átmenetileg a katolikus művelődési ház, a „Népház" nagytermében folyt a misézés. 1931 októberében a gazdasági világválság hatására a romániai bankok beszüntettek minden kifizetést. A templomépítésre gyűjtött egyházi pénzek bizonytalan ideig a bankokban maradtak. Így az ozsdolai templomépítés ismét halasztást szenvedett.[715]

A második világháború és a háború után kibontakozott kommunista diktatúra nem kedvezett a templomépítésnek. Akadtak azonban, akik ezer nehézség közepette is megpróbálták. Ilyen plébános volt Jakab-Fancsali Kálmán, aki óriási szervezőmunkával 1984-ben új, tágas templomhajót építtetett Ozsdola katolikus népe számára. Az 1818-ban épített „régi" templom áttört oldalfallal a helyén maradt. Az új templomhajó kereszthajója lett.

Az éppen fennálló, létező templomot rendszeresen javítani kellett. Nem feladata e tanulmánynak, hogy a javítások históriáját aprólékosan nyomon kövesse. Arra azonban szükséges utalnom, hogy a javítások alkalmával a szükséges anyagokat: meszet, cserepet, fát a főmegyebíró szerezte be. Ő tárgyalt a szakemberekkel. Ő szervezte és felügyelte a munkálatokat. Ő gondoskodott a közmunkában végzett fuvarokról, a szakiparosok kifizetéséről. A javításokhoz szükséges pénzt a megye teremtette elő jórészt azokból a forrásokból, amelyeket a kommunitás adott át a megye számára a kegyúri jogból adódó feladatok elvégzésére.

A templomjavítások kapcsán említem meg a XIX. századi templom kiegészítő építményét: a *templom tornácát*, amely faoszlopokon álló cserépfedelet jelentett a

[713] OZSPI. 7. 1–11.
[714] OZSPI. 11. 27.
[715] OZSPI. 11. 51–52.

bejárat előtt. Valószínűleg misék idején a templomon kívül rekedtek egy része állhatott alatta. 1857-ben a főesperes szükségesnek látta a javítását, 1869-ben pedig a megye újra cserepeztette.[716]

A XVIII. század első felében az ozsdolai templomnak kőből épült tornya volt.[717] Ennek a toronynak a helye és sorsa nem kellően tisztázott. A ma is álló tornyot, Fejér Antal plébános építtette 1834-ben az „új" templom udvarán, elkülönítve a templomépülettől.[718] Ozsdola megyéje kézdivásárhelyi téglaégetőkkel már 1832-ben kiégettette az *„újra építtendő Toronyra megkévántató téglát"*.[719] Sokáig nem gyönyörködhettek önfeledten az ozsdolaiak az új tornyukban, mert 1843-ban már nyilvánvalóvá vált, hogy bádogozása hibás, beázik, javítani kell. A bádogozás javítását Szabó Lajos lécfalvi *„áts és pléhes mester"* végezte el 1844-ben. A szükséges állásfát, száraz deszkát Ozsdola megyéje biztosította. Sajnos a munka nem volt elég alapos. 1844. szeptember 1-jén Ozsdola megyéje hilibi esküdtekkel tanúsíttatta, hogy az új *badikozás* rossz, a torony beázik.[720]

Az ozsdolai templomot a XVIII−XIX. században kőkerítés övezte, amelyet 1838-ban Bollya Dániel berecki kőműves pallérral javíttatott a megye. A szerződés szerint a régi kőfalat kívülről mérve másfél német öl magasságúra kellett megnagyobbítania a mesternek. Fedésére Kantában, Varga Ferenc *cserép műves*től vásárolt 18.000 *lapos cserepet* és meg nem határozott mennyiségű, vagyis az építkezés során szükségessé váló *kupás cserepet* Dénes Ignác ozsdolai főmegyebíró. A bereczki pallér a védőfallal együtt köteles volt a fal „oldalában" álló, megrongálódott *„régi bástya házat fel építeni, becserepezni és lefejéríteni"*.[721] Hat évvel később, 1844-ben már újra javítani kellett *„a kerítés, a torony, a párkány, a bástya"* hibáit.[722]

Az ozsdolaiaknak sok gondot okoztak a gyakran megrepedő és újraöntésre váró harangjaik. 1731-ben két harang lakott a középkori eredetű gótikus templom tornyában.[723] Egyik valószínűleg azonos volt azzal a haranggal, amely a XIX. század végén sérülten függött az akkori toronyban, és 1723-as évszámot, valamint Mária-Magdolna dedikációt viselt.[724] A másikat bizonyára azonosíthatjuk azzal a régi kis haranggal, amelyet Orbán Balázs is megcsodált, és *„Rex glorie veni cum pace"* feliratának középkorias betűformája alapján a XV. század végére vagy a XVI. század elejére datált.[725]

Az 1830-as években Ozsdola megyéje arra törekedett, hogy egy *nagyharang*ot öntessen a temploma számára. 1834-ben már pénzt gyűjtöttek a leendő harangra az ozsdolai lakosság körében. Az adományokról jegyzék készült.[726] Valószínűleg nehezen gyűlt a pénz, mert Kiss István sepsiszentgyörgyi harangöntővel csak 1838.

---

[716] SÁRPI. 1. 1857. A főesperesi vizitáció ozsdolai megállapításai, − OZSPI. 3. 96., 99.
[717] KOVÁCS András − KOVÁCS Zsolt 2002. 150.
[718] OZSPI. 11. 5.
[719] OZSPI. 1. 1832.
[720] OZSPI. 1. 1843., 1844.
[721] OZSPI. 1. 1838.
[722] OZSPI. 1. 1844.
[723] KOVÁCS András −KOVÁCS Zsolt 2002. 150.
[724] OZSPI. 11. 6.
[725] ORBÁN Balázs 1868−1873. III. 131.
[726] OZSPI. 2. 51−52.

október 27-én kötött szerződést a megye. 1839-ben rengeteg gondot okozott az új harang árának előteremtése. 1839. december 18-án a kommunitás úgy próbálta támogatni a megyét a szükséges pénz megszerzésében, hogy rendelkezésére bocsátotta egy községi kaszáló 1840. évi hasznát.[727]

A nehezen megszerzett harang nem lett hosszú életű. 1860. december 19-én a megye gyűlése szomorúan vette tudomásul, hogy a templom *nagyharangja* elhasadt. Felhatalmazta Bándi István főmegyebírót, hogy menjen Brassóba, és ott a legjobb harangöntővel tárgyaljon az újraöntésről.[728] A főmegyebíró tárgyalásainak eredményeként 1861. február 14-én létrejött a szerződés Ozsdola megyéje és Dürr Tóbiás brassai harangöntő között egy 7 mázsás új harang elkészítéséről.[729]

1864-ben Bándi István főmegyebíró részletes számadást készített az 1860−1861. évi harangöntéssel kapcsolatos megyebéli kiadásokról. Számadását találóan *napló*nak nevezte el. Valóban, naplószerű pontossággal érzékeltette: mikor, kinek, miért, mennyit fizetett. A részletes számadás alapján követhetjük a régi harang útját Brassóba, a mázsálást, az új harang öntését, mázsálását, Ozsdolára szállítását, 1861. május 16-i felhúzását az ozsdolai toronyba, végül magunk elé idézhetjük az áldomásivás magasztos perceit. A főmegyebíró összesen 607 forint 37 krajcárt fizetett ki a harangcsere érdekében, úgy, hogy a harangöntő a régi harang anyagának árát beleszámította az új harang árába. A harangöntő 494 osztrák értékben számolt forintot kapott. A többi pénzt a főmegyebíró napidíjakra, fuvardíjakra, mérési díjakra, rakodói díjakra stb. költötte el.[730]

1906-ban Tamás Dávid plébános Seltenhofer Frigyes soproni öntödéjéből három új harangot vásárolt. A régi harangokat eladta.[731] Valószínűleg az eladott harangok között volt az Orbán Balázs által is megcsodált középkor végi kis harang is. Ezzel nagy kulturális kár érte Ozsdolát. Az ozsdolai múlt egy jeles darabja vált a nemtörődömség, a história iránti érzéketlenség áldozatává.

Az első világháború alatt Ozsdoláról két harangot vittek el a katonai hatóságok teljesen értelmetlen hadi célokra. Pótlásuk nagy anyagi áldozatok árán 1925-ben történt meg.[732]

1868-ban Ozsdola megyéjének tisztségviselői kénytelenek voltak foglalkozni a templom orgonájának megromlott és korszerűtlen helyzetével. Többször tárgyaltak Kolonics István kézdivásárhelyi orgonaépítő mesterrel.[733] A szükséges pénz előteremtése után 1874-ben készült el az új orgona.[734]

A középkori gótikus templommal ellentétben, amelyben a főoltáron kívül két mellékoltár is állt, az 1818-ban felépült ozsdolai templomnak csak egy oltára volt. Valószínűleg azzal sem lehettek túlzottan megelégedve az egyház papjai és a megye

---

[727] OZSPI. 1. 1838., 1839.
[728] OZSPI. 3. 37.
[729] OZSPI. 1. 1864. melléklete. – A szerződés szerint három kép: Jézus a kereszten, Szűz Mária, Mária Magdolna mellé a következő felirat került a harangra: *„Ezen harang öntetett az Osdolai Rom. Catholica megye pénztárából a' Jézus Mária és Magdolna tiszteletekre az 1861-dik évben."*
[730] OZSPI. 1. 1864. (1860−61. évi elszámolás).
[731] OZSPI. 11. 18−20.
[732] OZSPI. 11. 46−47.
[733] OZSPI. 3. 75−77.
[734] OZSPI. 4. „Emlékezetre méltó jegyzések."

vezetői, mert a XIX. század közepén többször is foglalkoztak új főoltár állításának gondolatával.

1850. április 3-án Ozsdola megyéjének gyűlésén felmerült, hogy *„az igenis el avult oltár helyébe”* a *„templom ékesítése”* céljából új főoltárt kellene állítani. A javaslat akkor *„Boldogabb idők érkeztéig meg bukott”*.[735] Az oltárépítést szorgalmazó lobbi azonban nem nyugodott. 1850. október 20-án Ozsdola községe és Ozsdola megyéje közös gyűlésén újra előkerült az ügy, a korábbinál nagyobb sikerrel. A község ezen a gyűlésen ajánlotta föl a megyének a *Meleg oldal* és a *Kurta* nevezetű tilalmas erdők hasznát, hogy ezzel támogassa a szentegyházbeli oltárépítést.[736] 1851-ben elkészült az új oltár, és a szentély új festést kapott *„a templom tilalmasai árából”*.[737] Valószínűleg az oltárépítéssel és a szentélyfestéssel függött össze az ozsdolai megye 1851. augusztus 17-i gyűlésének egyik nem könnyen értelmezhető határozata: *„A Ditsőséges Mária Magdolna képe formája meg készítetését és annak vissza írását ajánlotta elöljáróságunk a Fő tisztelendő úr kegyére”*.[738] Ugyancsak az oltárkészítéssel és a szentély festésével hozható összefüggésbe a megye elöljáróinak 1851. szeptember 21-i döntése arról, hogy Bándi Györgytől *„kifogadnak”* egy szobát 8 hónapra *„a’ Brassai képművész szállásául”*. A szállásadásért a megye mentesítette Bándi Györgyöt bizonyos közterhek alól. Emellett rendkívüli tűzifa-juttatásban is részesítette.[739]

A határozatban meg nem nevezett „képíró” bizonyára azonos volt az évek múlva emlegetett Papp János brassai festővel, akinek Mária Magdolnát ábrázoló oltárképét egy XIX. század végi ozsdolai plébános „primitív festményű” alkotásnak nevezte. Valószínűleg másoknak sem tetszett az 1851-ben készített festmény, mert 1889-ben levették az oltárról.[740] Szentkereszty Stephanie kézdivásáhelyi oltáregyleti elnöknő saját kezű festményét tették a helyére, amely ugyancsak Mária Magdolnát ábrázolta.[741]

1838. november 18-án az ozsdolai megye gyűlésén Fábián József főkurátor felvetette, hogy az egyházközség vegye meg azt a toronyórát, amelyik Zágonban 200 R. forintért eladó. A megye vezetői lelkesen megszavazták a vásárlást. A vételárat úgy próbálták előteremteni, hogy a kepefizetés arányában beszedték az ozsdolai lakosságtól.[742] A falu népének kevés öröme telt a Zágonból hozatott toronyórában, amelyet újra és újra „igazíttatni”, javíttatni kellett. 1860-ban úgy döntött a megye vezetősége, hogy az óraszerkezetet lehozzák a toronyból, és egyben vagy darabonként elárverezik. Az árverezést 1862. március 25-én tartották, amikor gazdára találtak a megye malmának darabjai is.[743]

---

[735] OZSPI. 2. 41.
[736] OZSPI. 2. 43-44.
[737] OZSPI. 4. „Emlékezetre méltó jegyzések.”
[738] OZSPI. 1. 1851.
[739] OZSPI. 1. 1851. Melléklet.
[740] A kép ma, a XXI. század elején is létezik. (2015) Az 1984-ben épült templomhajó végfalánál, a bejárattól balra szemlélhető. Alján a *„Brassai Papp János pingálta, 1852”* felirat olvasható. Felületén lövések által okozott sérülések láthatók.
[741] OZSPI. 11. 6. − A kép ma (2015-ben) a templomhajó végfalán, a bejárattól jobbra található.
[742] OZSPI. 2. 26.
[743] OZSPI: 3. 37., 48.

Gondoskodás a „plébániális és a kántorális" épületekről

A plébániaház telke Ozsdolán szokatlanul távol esik a templomtól. A *szentegyház* és a hajdani Kun kastély egymáshoz igazodtak. Magaslatra kerültek. A plébános és a kántor hajlékának a *Kápolna mezeje* mellett a *Nagyágon* jutott megfelelő méretű telek.

A ma álló plébánosi lakóház 1903-ban épült a régebbi, korszerűtlen plébániaház közelében. Figyelemre méltó, hogy alapozásakor emberi csontok és épületmaradványok kerültek elő. Az új plébánia építéséhez 1903-ban Ozsdola község, mint kegyúr 4.000 koronával, az Erdélyi Római Katholikus Státus 8.000 koronával járult hozzá. Az épület tervrajzát Apró András kézdivásárhelyi okleveles építész készítette. Ő irányította az építkezést is.[744]

Az 1904-ben szétbontott régi plébániaház több mint 140 évig állt. Valószínűleg 1761-ben épült. Tóth Ferenc plébános 1761. március 17-én hirtelen halt meg. A vagyona sorsáról folytatott tanúvallatások egyik tanúja elmondta, hogy a néhai plébános a halála előtt négy nappal költözött át a régi omladozó paplakból az újonnan felépült plébániális lakóházba.[745]

A papi telekkel szomszédos kántori telek lakóháza hajdan az iskolának is helyet adott. A XIX. század második felében már bizonyára elavult, nehezen javítható, öreg, roggyant faépületként nehezen tudta biztosítani az iskola rangját és a kántortanító kényelmét. Miután 1874-ben a község egy másik telken új iskolát hozott létre, 1881-ben Ozsdola megyéjének erőfeszítése révén a régi kántori telken korszerű kántortanítói ház épült.[746]

A plébános telkén álló épületeket a kántori telek épületeivel együtt, szükség esetén elvileg a kegyúri jogokat gyakorló ozsdolai kommunitás tartotta rendben, újította meg. A községi szervezet azonban inkább csak a javítások és épületmegújítások anyagi feltételeit igyekezett biztosítani. A munkálatok megszervezése, lebonyolítása az egyházközségi szervezetre, a megyére várt. A megye állította munkába a tereprendezések, építési munkák, fuvarozások közmunkásait is.

Jelentős javítási és épületmegújítási munkálatok zajlottak a papi és részben a kántori telken többek között 1843-ban, 1850-ben, 1861-ben és 1869-ben.

1843. január 25-én Ozsdola megyéjének gyűlése határozatot hozott arról, hogy tavasszal el kell végezni a következő munkálatokat: a plébániális telken a *sertéspajta* újraépítését, a plébániális csűr reparációját, a plébániális lakóház „*fedeményének*" javítását, a kántorális ház zsindelytetején mutatkozó hiányok pótlását.[747] 1850-ben a papi telekre új gabonást kellett építeni, mert a *„létező pár gabonások"* elhasználódtak, elavultak. A megye gyűlésének határozata elrendelte: *„Építessék fából egy köz fallal el látott öt öles hosszú és három öles szélességű gabonás, még pedig úgy, hogy a faltol merőben el választandó, kényelmesen kereken meg kerülhető, középben rakandó elegendő számú és alkalmas hambárokkal és ajtókkal láttasson el"*.[748]

---

[744] OZSPI. 11. 7., OZSPI. 15. 1903.
[745] GYÉL. 1. 92/1761.
[746] OZSPI. 11. 7.
[747] OZSPI. 2. 33−34.
[748] OZSPi. 2. 41

1861-ben a papi lakban és a kántori lakban egyaránt belső átalakításokat végeztetett a megye. A munkálatok eredményeként a papi lak *pitvar*ából ebédlő, a kántori lak *pitvar*ából cselédszoba lett.[749] 1869-ben a plébániális sertésól és a kántorális istálló javítása, illetve újjáépítése vált elkerülhetetlenné. A munkálatokhoz sok *borona*fára, *sas*ra és zsindelyre volt szükség. A *boronák*at és a hídjavításokhoz használatos *híd-fá*kat, kivetés szerint, a lakosságtól gyűjtötte össze a megye. A zsindelycsináló lakosok zsindellyel rótták le faszolgáltatási kötelezettségüket. A megye döntése értelmében a faluban lakó románok, mivel más egyházhoz tartoztak, mint a magyarok, csak a hídjavításokhoz járultak hozzá fával. A kántori istálló építéséhez nem kellett fát adniuk.[750]

Az ozsdolaiaknak sokszor akadt gondjuk a plébániaház és a kántori telek kerítéseivel. Javításukat, miként mindenféle *kert*javítást, *tizedek*be szervezve, *tizedesek* felügyeletével, irányításával végezték.[751]

Közbevetőleg szükséges megjegyeznem, hogy a fenti esetben emlegetett *tized*ek valamiféle akcióközösségek voltak, amelyek bizonyos munkák, például kerítés-javítások elvégzésére szerveződtek.[752] Bár egyelőre kevés adat vonatkozik rájuk, feltételezhetjük, hogy nem azonosíthatók a falurész jelentésű székely tizesekkel.[753]

Ritkán előforduló feladat várt Ozsdola megyéjére 1867-ben. Új kutat kellett ásatni a plébánia telkén. A munkát a megye megbízásából gelencei mesterek végezték el, akik *„élő forrásig”* ástak, hogy a plébániának jó vize legyen.[754]

1837 novemberében figyelemre méltó vita zajlott Ozsdola megyéje és Ozsdola plébánosa között. Fejér Antal plébános felszólította az egyházközség vezetőit, hogy a plébánia telkén álló elöregedett, megrongálódott juhszint javíttassák meg. A megye azonban nem engedelmeskedett. Arra való hivatkozással, hogy a szint néhai Ráduly Ferenc plébános építtette a maga költségén, következésképp, nem tartozik a megye által gondozandó plébániai épületek sorába, a javítást, illetve az újraépítést megtagadta. A plébános erre panaszt tett a határőrkatonai hatóságnál, és a „huszár” vagyis lovaskatona jogállású Tóth Ferencet lázítónak nevezte. A határőrkatonai hatóság nem a panaszkodó plébánosnak, hanem Ozsdola megyéjének adott igazat.[755]

Gondoskodás az iskoláról

Az ozsdolai iskola története sok részletkutatást, önálló könyvet vagy legalábbis terjedelmes tanulmányt érdemelne. Ebben a könyvben az iskola históriájának részletes előadására nincs lehetőség. Csupán utalok arra, hogy a XVIII. században és a XIX. század nagyobbik részében Ozsdola katolikus iskolája Ozsdola megyéjének kezelésében működött. A megye nem járt élen az iskolaépítésben, az iskolai férőhelyek bővítésében, a tanítói létszám növelésében, a gyermekek rendszeres iskolába járatásának megkövetelésében. Emiatt a XIX. században rengeteg dörgedelem érte

[749] OZSPI. 3. 43.
[750] OZSPI. 3. 85–87., 96–97.
[751] OZSPI. 1. 1850., OZSPI. 2. 42.
[752] Vö.: Coroi Artur figyelemre méltó altorjai megsejtésével! (COROI Artur 2000. 139–146.)
[753] BÁRTH János 2007.
[754] OZSPI. 1. 1867.
[755] OZSPI. 1. 1837., OZSPI. 2. 25.

Ozsdolát és az ozsdolai egyházközséget a közoktatás fejlesztésén fáradozó felsőbb hatóságok részéről. Ezek a „megrovások" és felszólítások kevés eredményt hoztak, és végtelenül lassan mozdították előre az iskolaügyet. Az 1820-as években Fejér Antal plébános szinte szélmalomharcot vívott annak érdekében, hogy a leánytanulók számára külön iskola épüljön. A XIX. század végén, 1891-ben pedig lassú előrelépések és fejlesztések után, az erdélyi püspök olyan jelentést kapott Háromszék vármegye illetékes bizottságától, amely Ozsdolán a gyermekek tanítását és iskolába járatását tarthatatlan helyzetben lévőnek jellemezte.[756]

A korábbi évszázadok gyakorlatához hasonlóan, még a XIX. század nagyobbik részében is a kántori lak egyik helyiségében tanultak az ozsdolai gyermekek. A tarthatatlan helyzeten a község próbált javítani azzal, hogy 1874-ben iskolát épített, amit a templom pénztárából szereltek föl.[757]

1873. április 29-én Ozsdola egyházközsége gyűlést tartott, amelyen a résztvevők kénytelenek voltak megállapítani, hogy Ozsdola megyéje nem képes az iskolát fenntartani és a kor követelményeinek megfelelően fejleszteni. Ezért a gyűlésezők felajánlották, hogy az egyházközség iskolája váljon községi iskolává.[758]

Az ozsdolai katolikus iskola 1898-ban a püspökség engedélyével állami iskola lett.[759]

Gondoskodás a temetőről

Az újkori évszázadokban, amikor a temetők fokozatosan kikerültek a templomok kőkerítéseinek védelméből, az egyházak sokszor szorgalmazták a temetkező helyek körbesáncolását, bekerítését. A *kertelés* a XVIII–XIX. században legtöbbször sövénykerítést, karókerítést, deszkakerítést jelentett. Legfontosabb feladata a szabadon kószáló állatok távoltartása volt.

A temető bekerítését és rendszeres újrakerítését, más helységekhez hasonlóan, Ozsdolán is a megye elöljárói szervezték meg. Tíz fős csoportokba osztották a családok képviselőit. Minden *tized* megkapott egy kerítésszakaszt, ahol a *kertelést* el kellett végeznie.

1791-ben Zsögön István ozsdolai főmegyebíró szomorúan állapította meg, hogy *„Az Osdolai Ecclesiának temető helye egy darab időtől fogva kert nélkül pusztájába maradott, az régi módot s törvént nem usuálván az Fő Megye Bírák"*, kerítés hiányában *„sertések túrják"* és *„marhák tapodgyák"* a sírokat. Ennek a tarthatatlan helyzetnek a megoldására Ozsdola megyéje elhatározta, hogy a megyebeli lakosok közmunkájával kerítést készít a temető köré.[760]

---

[756] OZSPI. 1. 1828., 1872., 1891.
[757] OZSPI. 11. 6.
[758] OZSPI. 1. 1873., OZSPI. 3. 114–115.
[759] OZSPI. 1. 1898. További kutatások tisztázhatják az iskola jogi helyzetének, épületekkel, tanítókkal való ellátottságának XX. századi fordulatait.
[760] OZSPI. 1. 1791.

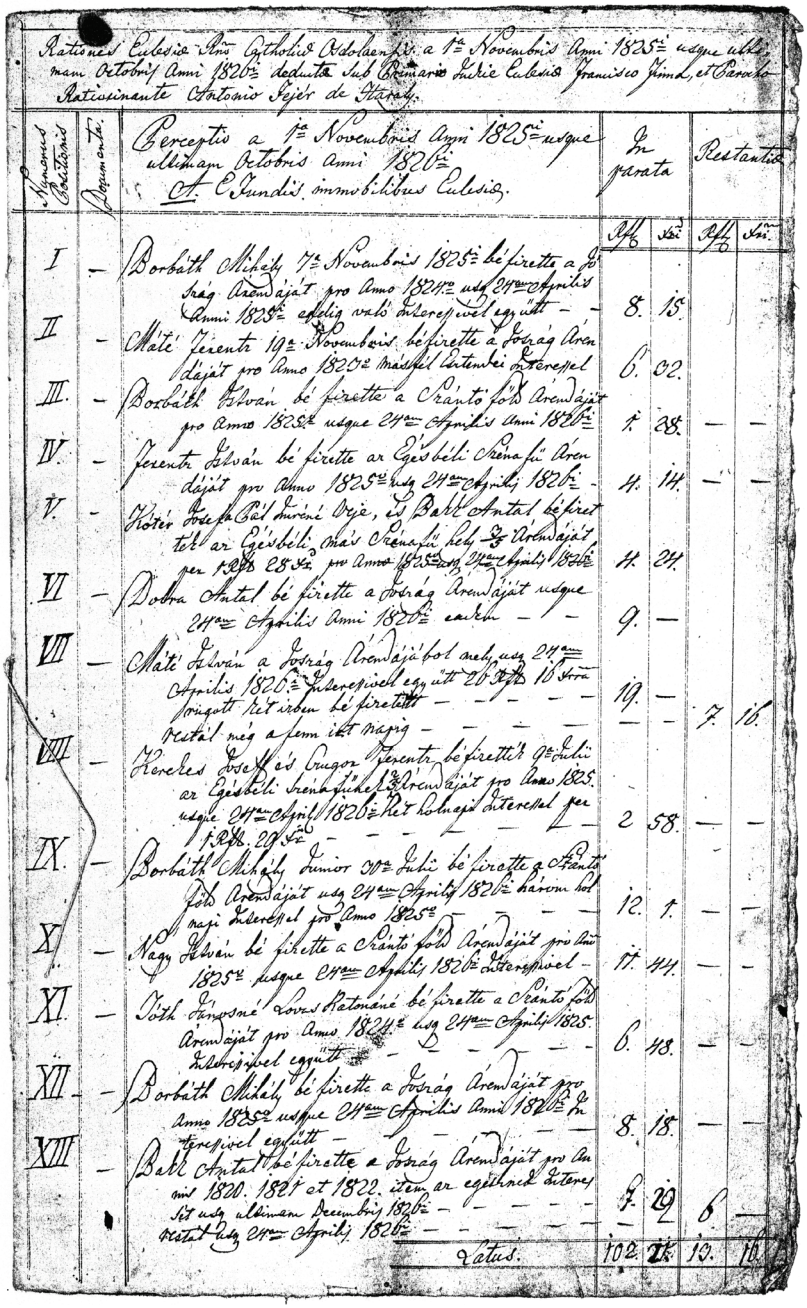

Rationes Ecclesiae Ann. Catholicae Ordolaensis a 1a Novembris Anni 1825i usque ultimam Octobris Anni 1826i deductae sub Praemissis Iudice Ecclesiae Francisco Fimal, et Curatore Ratiocinante Antonio Sejér de Starch.

Numerus Contributionis	Documenta	Perceptio a 1a Novembris Anni 1825i usque ultimam Octobris Anni 1826i. A. Fundis immobilibus Ecclesiae.	In parata Rft.	In parata Kr.	Restantia Rft.	Restantia Kr.
I	–	Borbáth Mihály 7a Novembris 1825i befizette a Jószág Arendáját pro Anno 1824i usq 24a Aprilis Anni 1825i eddig való interesivel együtt – –	8.	15.		
II	–	Máté Ferentz 19i Novembris befizette a Jószág Arendáját pro Anno 1824i maszszal Intendei interesszel	6.	02.		
III.	–	Borbáth István befizette a Szántó föld Arendáját pro Anno 1825i usque 24a Aprilis Anni 1826i	1.	28.	—	—
IV.	–	Ferentz István befizette az Egésbéli Szénafü Arendáját pro Anno 1825i usq 24a Aprilis 1826i –	4.	14.	—	—
V.	–	Kőrös József Páll özvére Özje, és Bakó Antal befizette az Egésbéli más Szénafü hely 2/3 Arendáját per fl. 28 kr. pro Anno 1825i usq 24a Aprilis 1826i	11.	24.		
VI	–	Dobra Antal befizette a Jószág Arendáját usque 24a Aprilis Anni 1826i eadem – –	9.	—		
VII	–	Máté István a Jószág Arendájából aneh usq 24a Aprilis 1826i interesivel együtt 26 fl. 16 kr. fonogatt Kit idben befizette – – – – –	19.	—		
		restal még a fenn itt napig – – – –	—	—	7.	16.
VIII	–	Kovács József és Gregor Ferentz befizette 9a Julii az Egésbéli Szénafüben 1/2 Arendáját pro Anno 1825i usque 24a Aprilis 1826i Kit Kolnapi interessel per fl. 2 kr. 29 – – – – –	2	58.	—	—
IX.	–	Borbáth Mihály Junior 10a Julii befizette a Szántó föld Arendáját usq 24a Aprilis 1826i három Kolnapi interessel pro Anno 1825i – – – –	12.	1.	—	—
X.	–	Nagy István befizette a Szántó föld Arendáját pro Anno 1825i usque 24a Aprilis 1826i interessivel –	11.	44.	—	—
XI.	–	Tóth Simonné Lovas Katonáné befizette a Szántó föld Arendáját pro Anno 1824i usq 24a Aprilis 1825i interesivel együtt – – – –	6.	48.	—	—
XII	–	Borbáth Mihály befizette a Jószág Arendáját pro Anno 1825i usque 24a Aprilis Anni 1826i in interesivel együtt – – – – –	8.	18.	—	—
XIII	–	Bakó Antal befizette a Jószág Arendáját pro Annis 1820. 1821 et 1822. item az egésbeli interessit usq ultimam December 1826i – – – – –	7.	29	6	—
		restat usq 24a Aprilis 1826i – – – – –	—	—		
		Status.	102.	25.	13.	16.

Ozsdolai megyebírói számadás részlete (1826)
(OZSPI. 8. 1825–1826)

X.

A „FALU” ÉS A „MEGYE” VISZONYA
(Összegzés helyett)

Sok más helységhez hasonlóan, Ozsdolán a XVIII−XIX. században a „*falu*” néven emlegetett közigazgatási szerveződés és a „*megye*” néven emlegetett egyházközség egymás mellett létezett. Mindkettő a település népének életét igyekezett szolgálni, boldogítani. A községi elöljáróság és a megye elöljárósága egy időben irányította, szervezte ugyanazt a falusi társadalmat.

A faluközösségi elöljáróság végezte a földművelés, az állattartás, az erdőhasználat szervezeti kereteinek megteremtését, fenntartását, működtetését. Közvetítette a falu lakói számára a széki és a határőrkatonai hatóságok akaratát, kívánságait, parancsait. „Népi” tisztségviselőkkel felügyeltette az épített falu és a faluhatár belső rendjét. Közmunkákat szervezett az utcák, utak, árkok, patakok, hidak, töltések használhatóságának biztosítása érdekében. Szükség esetén a *falusbíró* képviselte a falut más falvak és a hatóságok előtt.

A *megye* elöljárósága a falusi elöljáróság által biztosított anyagi források felhasználásával gondoskodott a templomról, a paplakról, az iskoláról, a temetőről, a szabadtéri keresztekről; a plébános jelöléséről és megélhetőségéről; a kántor és segítői megválasztásáról, eltartásáról. A *megyebírák* és a *megyehütösök* összefogták, szervezték a *kepegyűjtést*, a paptartás és a kántortartás alapját. Röviden azt mondhatjuk: a *megye* a *falu* anyagi támogatása alapján végezte, végrehajtotta a közigazgatási értelemben vett község kegyúri kötelezettségeit, tennivalóit.

A kétféle elöljáróság nemcsak egymás mellett létezett, hanem személyi átfedések is voltak köztük. 1828-ban például Vass József a következő tisztségmegjelölésekkel írta alá a nevét: „*Osdola Falu Notariussa és Templom Hütösse*”.[761] Előfordult, hogy egy bizonyos személy, miután több évig *falusbíró*ként szerepelt az iratokban, *megyebíró*ként tűnt föl a későbbi dokumentumok lapjain. Több példa is felsorakoztatható arra, hogy *faluhütös*ből *megyebíró*, *megyehütös*ből *falusbíró* lett. Mindebből következik, hogy Ozsdola XVIII−XIX. századi közéletének voltak olyan közszereplői, akik a falu és a megye ügyeiben egyaránt jártasságot szereztek, mivel mindkét szerveződésben, vezető testületben viseltek tisztséget életük során.

A személyi összefonódások következtében a falu és a megye viszonyát legtöbbször nem terhelték konfliktusok. Ritkán azonban előfordultak olyan időszakok, amikor feltehetőleg személyi ellentétek miatt, a falu és a megye kapcsolatában feszültségek támadtak. Ilyen esztendőnek számított 1819. Akkortájt a plébános *Papországa* nevű kaszálójának birtoklási jogát vonta kétségbe az erőszakos cselekedetektől sem ódzkodó falusi elöljáróság.[762] Ámbár igazából akkor sem a falu és a megye vitatkozott egymással, hanem a község vezetőinek, elsősorban Dénes Ferenc falusbírónak támadt ellentéte Fejér Antal plébánossal.[763]

---

[761] OZSPI. 17. 30.

[762] OZSPI. 1. 1819., OZSPI. 17. 79−80., Lásd bővebben az V. fejezetben!

[763] Egy évszázaddal később is előfordult, hogy a plébános és a *falusbíró* között megromlott a kapcsolat. 1906-ban Tamás Dávid plébános aggódott a vasárnapi és ünnepnapi munkavégzés terjedése miatt.

A falu és a megye együttműködésének demonstratív eseményei voltak a közösen tartott gyűlések. Ilyen összejövetelekre nagy horderejű döntések meghozatala céljából került sor. A közös szervezésű gyűlések emlékét őrzik bizonyos jegyzőkönyvek bevezető sorai, például: *„A mái napon, úgy mint jelen 1864-dik év áprill hava 20-dik napján nemes közönség és megye gyűlése tartatván”.*[764] Közös gyűlést még a XX. század elején is tartott a község és a megye. 1905-ben például együttes gyűlésen született határozat a *kepe*kivetésről.[765]

A falu és a megye együttműködése elsősorban a kegyúri kötelezettségek teljesítése során valósult meg. A kegyúri kötelezettségek Ozsdola kommunitását, községét, korabeli szóhasználattal, a *falut* terhelték. A feladatok teljesítése, a szükséges munkálatok szervezése azonban Ozsdola *megyéjére* várt. A falu a lehetőségeihez mérten biztosította az anyagi feltételeket a kegyúri kötelezettségek teljesítéséhez, de a feladatok elvégzésének szervezését, irányítását a megye elöljáróira bízta. A *megyebírák* és a *megyehütösök* számon tartották a kegyúri kötelezettségekből adódó feladatokat, és ha azok esedékessé váltak, figyelmeztették a falu elöljáróit, a községi vezetőket az anyagi feltételek biztosítására, a munkálatok elvégzésének elodázhatatlanságára. A falu és a megye tehát a kegyúri teendőkkel kapcsolatos munkamegosztásban kölcsönösen kiegészítette egymást. A falu anyagi feltételeket próbált biztosítani, a megye pedig szervezett és végrehajtott.

A megye számára adott legfontosabb községi támogatások legtöbbször nem pénzben, hanem haszonforrásként kezelhető föld- és erdőadományok formájában valósultak meg. A nem túl gazdag és egyáltalán nem rendszeres XVIII–XIX. századi írott dokumentumokban az alábbi támogatásoknak maradt nyoma.

1813-ban Ozsdola falu átadta Ozsdola megyéjének a *Halottak erdeje* nevű területet, hogy ezzel támogassa a templom építését.[766]

1829-ben Ozsdola kommunitása adott egy kis darab, *csegés*, vagyis ék alakú „*szegelet*” földdarabot a *Porondon* „*a nemes Megyének, pénze nevelése tekintetére*”, amelyet a megye azután bérbeadással gyümölcsöztetett.[767]

Ozsdola kommunitása 1839-ben a megrendelt új nagyharang kifizetése érdekében egy esztendőre, 1840-re átengedte a megyének egy községi kaszáló füvének és sarjújának hasznát.[768]

1840-ben a községi elöljáróság a nagyharang számlájának kifizetését úgy támogatta, hogy átengedte Ozsdola megyéjének a *Nyulaso pusztája* táján lévő *Új nyír* nevű erdő elárverezett fájának árát.[769]

1846-ban Ozsdola község egy földterületet bocsátott Ozsdola megyéje rendelkezésére, hogy azon fölépülhessen a *templom malma*.[770]

Megrótta Zsögön István községi bírót a rendszeres ünnepszegés gyakorivá válásáért, aki vétlennek érezvén magát, bepanaszolta a plébánost az erdélyi püspöknél. (OZSPI. 11. 21.)

[764] OZSPI. 3. 56.

[765] OZSPI. 13. Az 1905. évi kepejegyzék záró szövege.

[766] OZSPI. 1. 1813.

[767] OZSPI. 1. 1829.

[768] OZSPI. 1. 1839.

[769] OZSPI. 2. 29.

[770] OZSPI. 1. 1846.

1853-ban Ozsdola község Ozsdola megyéjének adományozta egy újabb templomépítés előmozdítása érdekében a *Meleg oldal* nevű erdő 24 esztendei haszonvételét.[771]

Jellemző, hogy a templomépítés, templomjavítás erdőadományozással történő támogatásának szokása túlélte a XIX. századot. 1945-ben Ozsdola község 500 köbméter lábon álló fenyőfát adott Ozsdola megyéjének a harcok során megrongálódott ozsdolai templom kijavításának előmozdítására.[772]

Martonos kommunitása a XVIII–XIX. században többször is ajándékozott erdőt a település területén létező magyar *leánymegyének*, hogy elősegítse a helyi katolikus templom építését, javítását.[773]

Előfordult, hogy Ozsdola község pénzzel is támogatta az ozsdolai egyházközséget, amikor az nagy feladatok előtt állt.

1776-ban Ozsdola kommunitása 100 magyar forintot adott a megye számára oltárépítés támogatásaként. Kóter Pál *főmegyebíró* számadásba vette az *Ozsdola falvától* származó 100 magyar forintot.[774]

Az 1770-es évekből kivételesen fennmaradt falusbírói számadásokban szerepelnek olyan kiadások, amelyek a megye működésének elősegítését szolgálták. Például 1778-ban: „*A Megye Bírónak a P. Plebanus kemenczéjére*”.[775] 1779-ben: „*Szent Visita alkalmatosságával 2 napra intertentiot parancsolat szerint.*[776]

1823-ban a megye adósai között felsoroltak olyan személyeket, akik a falu által adományozott pénzből vettek föl hitelt. Gondos Antal „*a nemes Communitástól ajándékoztatott 100 R. forintokból*”, Vitályos Ferentz „*a nemes Falutol ajándékoztatott 100 R. forintokból*” vette föl azt az összeget, amellyel a megye kasszájának tartozott. Györffy Moyses úr olyan pénzt használt *interesre*, amelyet 1820. május 23-án ajándékozott a megye számára Ozsdola kommunitása.[777]

A templom, az iskola, a plébániaház, a kántori lak javításainak írott dokumentumaiból látható, hogy a munkálatokhoz szükséges anyagokat: meszet, boronafát, deszkát, zsindelyt, zsindelyszeget, zárat és hasonlókat a *falusbíró* fizette ki a „*falu cassája*” terhére.[778]

A fentebb felsorolt körülményekből, adatokból látható, hogy Ozsdola megyéje más adottságú, másként működő megye volt, mint például az irodalomban viszonylag részletesen bemutatott Szentgyörgy megyéje Alcsíkban.[779] A két alcsíki falu: Szentgyörgy és Bánkfalva népét összefogó Szentgyörgy megyéje a XVIII. században és a XIX. század első felében jeles vagyonnal és fontos jövedelemforrásokkal rendelkezett. A megye birtokolta a két falu erdőkkel, erdős legelőkkel borított nagykiterjedésű havasait. A megyéé volt a piac, a vásártartási jog és a bérbeadható *megyeháza*. A vagyon és a jövedelemforrások birtokában a megye oldott meg egy sor

[771] OZSPI. 1. 1853.
[772] OZSPI. 11. 56.
[773] OZSPI. 17. 57., 59–61.
[774] SÁL. 1. 2v.
[775] SÁL. 1. 4.
[776] SÁL. 1. 4v.
[777] OZSPI. 8. 1823.
[778] OZSPI. 2. 22., 23., 24., 33., 42–43.
[779] Vö.: BÁRTH János 2012.

olyan feladatot, amely másutt a kommunitásokra várt. Többek között a megye finanszírozta és szervezte a kegyúri kötelezettségekkel kapcsolatos munkálatokat.

Ezzel szemben Ozsdolán a megyének nem voltak havasai, nem volt piaca, vására. Léteztek ugyan (a *templom jobbágyai*, *megye zsellérei*, eklézsia árendásai által használt) árendába adott szántóföldjei, kaszálói, pityókás kertjei, de úgy látszik, hogy ezek jövedelméből csak a templom működési kiadásaira futotta. Ha nagy feladat teljesítése várt a megyére, például, ha templomot, templomtornyot, plébániaházat, iskolát kellett építeni, nagyobbítani, javíttatni, ha harangöntetés, oltárépítés, orgonavásárlás vált szükségessé, a nagy havasokat birtokló *falu*tól, vagyis a közigazgatási értelemben vett községtől remélhetett érdemi támogatást a feladat elvégzésével megbízott megye.

Felmerülhet a kérdés, hogy ebben a helyzetben miként alakult a falu és a megye alá- és fölérendeltségének viszonya?

A megye gyűléseiről papírra vetett jegyzőkönyvekben néha meglepő és talán félreértésre is alkalmat adó megfogalmazásokat olvashatunk. Például az 1837. május 7-én tartott megyegyűlés egyik határozata így hangzott: „*A Nemes Megye kötelességévé tette a Falus Bíró huszár Vitályos Antal ő kegyelmének, hogy a Plébániális sütőre zsendelyszeget vegyen*."[780] 1837. június 20-án egy másik megyegyűlés az iskola ajtajára szerelendő zár ügyében így határozott: „*Ezen zárnak meg vétele a Falus Bírónak kötelességévé tétetik*."[781] Érdemes gyorsan kijelentenünk, hogy ezeken a megyegyűléseken a *falusbíró* is részt vett és egyetértett a határozatokkal. Másrészt tanulságos idéznünk az 1837. évi júniusi megyegyűlés egy másik megfogalmazását is: „*A Megye Bírónak kötelességévé tesszük bévégeztetni határozatainkat*."

A „*kötelességévé tesz*" kifejezés gyakori röpködése itt valószínűleg nem takart alá- és fölérendeltségi viszonyt. A fenti határozatokban inkább a személyi összefonódásokkal átszőtt falu-megye kapcsolat feladatkiosztásairól volt szó, kissé „keménykedő" stílusban. A valóságban a *falu* és a *megye*, mint az Ozsdola népét magában foglaló két párhuzamosan létező társadalmi szerveződés egymás mellett és egymásra utalva élt.

[780] OZSPI. 2. 23.
[781] OZSPI. 2. 24.

XI.

FÜGGELÉK

A SZÖVEGKÖZLÉS MÓDJA

A közreadott archív szövegek bemutatásakor általában betűhű közlésre törekedtem. Ez nem számított egyszerű feladatnak, mivel a közölt iratok 280 évet ölelnek föl. A legrégibb dokumentum 1618-ban, a legfiatalabb irat 1898-ban keletkezett. A XVII. század eleje és a XIX. század vége között Erdélyben is sokat változtak a magyar nyelvű írás bevett szabályai, szokásai. Ráadásul az alapul vett irományokat különböző képességű, eltérő képzettségű, változó alaposságú jegyzők vetették papírra. Értelmetlen igyekezet lett volna egy XVII. századi és egy XIX. század végi szöveg átírásakor azonos mércét alkalmazni. Ha ezt teszem, a XIX. századi szövegek esetében sokszor a jegyzői képzetlenségnek, felületességnek, hanyagságnak állítok emléket. Ezért a régebbi, XVII−XVIII. századi szövegek átírásakor a betűhűséget jobban érvényesítettem, mint az újabb, XIX. századi szövegek közreadásakor.

Az archív szövegeket itt a függelékben, de előbb a tanulmány idézeteiben is, következetesen kurzív (dőlt) betűkkel írtam.

Kerek zárójelbe ( ) tettem a szövegben fellelt fölösleges szót, betűt. Szögletes zárójelbe [ ] került a szöveg megértéséhez nélkülözhetetlen általam beírt szó és betű. A közölt szövegen belül előforduló sima három pont … kihagyott, (megismételt, nélkülözhető) szóra, a zárójelbe tett három pont (…) papírsérülés, írásfakulás miatt olvashatatlanná vált szóra, szövegrészletre utal. A zárójelbe tett kérdőjel (?) bizonytalan olvasatú szóra, pl. névre vonatkozik.

A XVII−XVIII. századi szövegeknél csak ritkán, a XIX. századi szövegeknél azonban legtöbbször végrehajtottam a következő változtatásokat:

− Központozást alkalmaztam, vagyis pontot, vesszőt tettem oda, ahol azt a szöveg megértése megkívánta.

− Kitettem a helyes értelmezéshez szükséges ékezeteket, vagyis jelöltem a magánhangzók hosszúságát.

− Megritkítottam a fölösleges szókezdő nagybetűket.

− Kiírtam a múlt idő, valamint az alatt, fölött, mellett szavak két „t”-jét.

− Kiírtam a melléknevek középfokának két „b”-jét.

− A rövidítések többségét feloldottam.

Valamennyi közölt szövegben megőriztem viszont az élő beszédet leképező nyelvjárási sajátosságokat, például a tárgyesetben előforduló szokatlan magánhangzó alakokat (falunkot, marháinkot, levelünköt, stb.), vagy a –val, -vel régies illeszkedését (szekervel, stb.).

A KÖZÖLT SZÖVEGEK TÉMA SZERINTI CSOPORTJAI

Templom jobbágya: 1., 2., 3., 4., 5.
A templom (a megye) javai: 6., 7., 8., 9.
A plébános, a kántor, (a harangozó) javai: 10., 11.

Faluközösségi földterületek eladása, adományozása: 12., 13., 14., 15., 16., 17.
Társadalom, falutörvény: 18., 19.
Kepe és népesség: 20., 21.

DOKUMENTUMOK 1−21.

1.

Ozsdola helység elöljáróinak kontraktuális levele az Imecs István által végrendeletileg az ozsdolai templomra hagyott Dienes [Dénes] Máté templom jobbágya sorsáról, kötelezettségeiről.
(1618)

Anno Domini 1618. 25-a Die Aprilis

Adgyuk emlékezetre mindeneknek, az kiknek illik az mü jelen való levelünknek rendiben. Az miképpen az néhai Imecs István Uram beteg ágyában testamentumba hatta volna Dienes Mátét az Szentegyházhoz az vagy templomba, annak okáért müis Osdola falva kicsitől fogva nagyig, jiovalván, dicsírvén, helybe hagyván, az falu egy mással beszélgetvén és így rendelvén el vagy végezvén egy mással, hogy ez az Djenes Máthé minden esztendőröl esztendőre az Szentegyházba egy forintot agion, és Vasárnap vagy innep nap az Szentegyházba az Szentegyház fiaival egietembe segétség legyen. Ha peniglen valami háborúság lenne, az Szentegyház marháját úgy otalmazza tehetsége szerént, mint az Szentegyház fiai. Ezt peniglen miis fiúrol fiúra helybe hagyván, mellyröl peczetes czédolankot attuk. Az falu peniglen az levélnek meg írására válaztott vala illien jámbor Szemelyeket, úgy mint az Osdolai néhai Surkos György nemes ember, Farkas Sándor, Csűrös Pál, Köttér Pál, az Falusi Bíró Farkos János, László Antal, László Mihály.

A. D. 1664. die 27. Ápr. Én Per [Pater] *Tusa Háromszéki Cath. Esperest … logh* [a dolog] *nagyobb erősségére írtam s helybe hattam.*

Jegyzet:
Ozsdola, 1618. ápr. 25.
OZSPI. 1. 1618. − Első közlése: BÁRTH János 2011. 113.
A Tusa Páter (Tusa Mihály háromszéki főesperes) által 1664. ápr. 27-én jóváhagyott szöveg Török Antal kézdiszéki nótárius 1756. jan. 21-én készült másolatában maradt fönn. Egy későbbi másolatát az 1829. évi ozsdolai vizitáció őrizte meg (OZSPI. 1. 11–12.) – A közlésnél az 1765. évi másolatot vettem alapul. Néhány helyen, a későbbi másolatnak megfelelően változtattam a központozáson és a magánhangzók hosszúságának jelölésén. Például a félreérthető „beteg agyában" helyett a „beteg ágyában" kifejezést használtam. – Bár a kései másolatok a templom jobbágyává váló személyt következetesen Dénes Mátének emlegetik, a közreadás során megőriztem a régiesebb Dienes Máté névalakot.
Hátlapon: *„Az Dénes Máté jobbágyságra adásáról contractus. No. 15."*

2.

Hajdu Imre Moldovából származó „szőcs legény” az osdolai templomnak „adja magát” „örökös jobbágyságra”. „Bennvalót” kap, amelyen építhet. (1640)

Mü Szabó Mate Kászon Székben uÿ faluban lakó Nemes Ember, Tamás Deák Hatolÿkán lakó primipilus és Varga Péter Sárfalvi pixidarius Kézdi Székiek, ez alatt meg írt dologban két felöl való Személyek közül fogott Bírái. Adgyuk emlékezetire mindeneknek az kiknek illik ez mü jelen való levelünknek rendiben. Ut in Anno Domini Millesimo sexcentesimo quadragesimo Die 15. mensis Április, jövének mü előnkben két felöl való Személyek, tudni illik Osdola falva képében való választott emberek, úgy mint Szurkos Mihály Uram Nobilis és Bögözi Mihálly Uram Nobilis, Tinna János, Vas Mihály, Fejér Lőrincz és Sánta András primipili, Tot Balás pixidarius most osdolai hütös Bíró, Farkas János primipilus, Barta Jakab, Dienes Balás, Szabó Bálint pixidarÿ, Veress György Kun Miklós Uram Jobbágya és Bírája, Szabó Péter az néhai Jankó Mihály Uram Relictája Imecs Ilona Asszony Jobbágya és Oláh Demeter Imecs Judit Apor Lázárné Asszonyom Jobbágya, Kézdi Székben Osdolán lakók. Ab alia parte vero egy Hajdu Imre nevű Szőcs legény az melly Molduvábol Tatrosrol oriáltatott Osdolára, és mü előttünk feljeb megh írt Bírák előtt ugian ez felÿel meg írt Személiek tőnek illen meg maradando compositiót, végezést, hogy szólla az feljel megh írt Hajdú Imreh az jambor Osdola falvának, hogj ő Kegielmek elsőbben tekéntenék az Istent annak utánn az ő Kegielmek böcsületes voltát, adnanak néki egi alkalmatos helyecskét, az mellien építhetne, meg szallodhatnék és meg házasodhatnék, és az Szentegyház számára adná magát örök jobbágyságra. Azért Osdola falva meg tekénté Hajdú Imréhnek alázatos könyörgésit és idegen legény voltát, Osdola falva egymás akarattyábol avagy egyenlő akaratból igírének és adának egj darab lakó heliecskét, ugjan Kézdi Székben Osdolán az falu szélében Hilib felöl, az mellynek egy felöl vicinussa az Tóbiás Péter Kun Miklós Uram Jobbágiának az külső vége, ab alia parte vero via publica. Tali conditione, hogy magát Hajdu Imreh oda köté és adá szabad akarattya szerént, senki nem kénszerítvén, az Osdolai Ecclesianak örök Jobbagysagara obligálván magát fiurol fiura, maradvarul maradvára in revocabiliter. Item et tali compositione, hogy ha ennek utána az felyel meg írt Hajdu Imréhez valaki vér igasságát mondaná és törvénÿ szerént el nyerné Hajdu Imréhet az néki adott örökségtöl üres légyen és az rajta való épülettöl is, és minden circumstantiájával edgyütt épen maradgyon az Ecclesiának, sine Contradictione et pure. Item ha peniglen ennek utánna az felyel meg írt Hajdu Imreh valakinek obligálná magát Jobbágyságra, magát mü előttünk arra obligálá, hogy ennek az levélnek erejével akárhol Fiscus Jószágban az vagy valakinek Udvarházánál akár mi nével neveztetett hellyen, Udvari hellyt, erdőn, mezőn, Városon és Falun az Osdolai Uraink meg foghassák és vissza hozhassák az végezés szerént az Ecclesia számára, és senki ellene ne álhasson se maga, se Ura, se Inhibitioval, se repultióval, se novum gratiaval, se semminemű törvénybéli remediummal. Item asztis hozzá tévén, hogy minden esztendő Szent György napba, az mikor az Ecclesia fel akarja venni, Hajdu Imreh adgion egy-egy forintot, az

mellyet mü előttünk megis igére jó akarattya szerént. És ezen kivülis az Ecclesiának az miben kévántatik segétségh legyen, Papoknak, és Deákoknak segétségh légien.

Nos itaque Judices prae fide nostra mediante conscribi curavimus sigillisq… propriis Nostris corroboravimus Anno Domini 1640. Die 15. Mensis Aprilis. Datum Possessione Osdola in aedibus praefati Blasii Tott. Correcta per eosdem Thomas Literatus, Szabó Mate Nobilis, Tótt Balas Pixidarius.

Jegyzet:
Osdola, 1640. ápr. 15.
OZSPI. 1. 1640. − Első közlése: BÁRTH János 2011. 113−115.
Török Antal kézdiszéki nótárius által 1756. január 21-én hitelesített másolat. Az egyezségnek fennmaradt egy másolata Ozsdola 1829. évi vizitációs jegyzőkönyvében. (OZSPI. 1. 14−16.) Utóbbi, korának helyesírási szokásait tükrözi. A közlésnél a régiesebb írásmódú, 1756-ban hitelesített másolatot vettem alapul.

3.

Orbán István, aki Kézdiszentlélekről származott, és valaha Székely Boldizsár jobbágya volt, de felszabadult, szabad akaratából az ozsdolai templom jobbágyának adja magát (1690)

Mü kik ez ide alább megírtt dologban kezül fogott bírák vagyunk, úgymint Osdolai Farkas István nobilis, mint mostani Megyebírája, Szőts Balás primipilus, László Mihály senior primipilus, László János primipilus, mind Osdolaiak és Szőts János Deák Osdolai primipilus ugyan Osdolai Iskola mester. Adgyuk mindeneknek emlékezetére és tudtára akiknek illik a mi compositionalis levelünknek rendiben, quod in hoc anno praesenti 1690 die vero 12-a mensis martii jöve mü előnkbe(n) fenn specificalt betsületes Bírák eleibe(n) egy betsületes Kézdi Szentléleki ifiú, úgymint Orbán István, ki nemzetes Székely Boldizsár Uram Jobbágya volt némely üdőkben, de betsületes emberek és bizonyos személlyek előtt deponálván, megszabadult mint magától Székely Boldizsár uramtol, mind pedig minden maradvájától, úgy hogy már senki kezit a fenn megírt betsületes személlyen, Orbán Istvánon nem tartya, lévén tsak éppen szép maga szabadságában. Ki is maga szabad jó akarattyából adá és köté magát az Osdolai betsületes Ecclesiának, fiúrol fiura, maradvárol maradvára perpetualiter és irrevocabiliter, melly dolog egyszersmind Tekintetes Nemzetes Osdolai üdősbik Kun István Uram eő kegyelme consensussábolis lött.

Adá pedig a fenn meg írt személy magát illyen formán, hogy valamig Isten ez világban élteti mind magát, mind pedig ha az Isten tseléddel meg álgya vala, aztis a betsületes Megye, mint több Ecclesia fiait és jobbágyait úgy tartozzék minden dolgokban és impeditiokban tudatni és segéltséggel lenni valamint a többieknek.

A betsületes Ecclesiais ezen személyt fogá illyen formán és módon kezihez és szárnya alá, hogy ezen személy is vagy maradvája az Osdolai Ecclesián kívül sehult ne lakhassék, magával szabad ne lehessen. Ezen Ecclesiának földéről elmenni a betsületes Megye híre nélkül, egyszersmind a T. N. Ur eő kegyelme híre nélkül is. Ha pedig elmenne valaha ezen Ecclesiának földiről, akár magát, akár maradváját akár-

ki keze aloll és földiről vagy udvarából valahult megtanállya az Ecclesia minden Törvény nélkül(t) ezen contractualis levelünknek erejével pacifice reducalhassuk ezen betsületes személyt Orbán Istvánt vagy maradváját.

Vala[mi] *képpen pedig ezen betsületes Ecclesia jobbágyi adóznak, ezen személytis a betsületes Ecclesia in omnibus inkább nem assignállya, hanem mindenekben úgy contribuállyon valamiképpen a többi, ami pedig az Ecclesiának dolgát illeti, igen nagy igazsággal, szófogadással, szorgalmatos vigyázással és az Anya Szent Egyház körül való építésben /: ha kívántatik :/ jó szófogadó légyen és vigyázó serény és aitatos. A betsületes Megyeis ezen személynek és maradvájának látván illy Istenes jó szándékát, ada egy darab lakhellyet ugyan itt Osdolán fiúrol fiúra, maradvárol maradvára Bögözi Jánosné vicinussa ab altera Tekintetes Nemes Osdolai Kunn István Úr jószága, kit Veress István bír.*

Farkas István nobilis, László Mihály, Szőts Balás, Joannes Szőts, László János schola mester.

Jegyzet:

Ozsdola, 1690. március 12.

OZSPI. 16. 145−147.

Másolat Ozsdola 1823. évi püspöki vizitációjának jegyzőkönyvében. Mint „documentum antiquum", „régi irat" került a szövegbe mellékletként, de a templom jobbágyaival kötött egyezségektől távol. A másoló a saját XIX. századi korának helyesírási gyakorlatát követve írta le.

A templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása című könyvem írásakor (BÁRTH János 2011) nem került elő. Itt jelenik meg először.

A templom jobbágyának álló Orbán Istvánt emlegették az egyik 1817. évi „feleltetés" tanúi. A XVII. század második felében 7 évig katonáskodott Apafi fejedelem szolgálatában. Katonai érdemeiért vehetett meg egy földterületet Ozsdola falutól. 1690-ben az ozsdolai templom jobbágyává adta magát. Mivel „sine semine deficiált", vagyis utód nélkül halt meg, hajdani birtoka az ozsdolai templomra szállt. Templomi jobbágyok használták, mígnem Csillag István a vízáradások miatt fel nem hagyta. Egyesek elbirtokoltak belőle. Ezért kellett a birtokról tanúvallatást tartani 1817-ben. (BÁRTH János 2011. 145−148.)

4.

Ozsdolai Szarka alias Benkő István, aki korábban Sögön Demeter jobbágya volt, de pénzével megváltotta magát, szabadulásának feltétele értelmében kötelezettséget vállal, hogy ezentúl az ozsdolai templom jobbágya lesz. Megkap egy házacskát, amelyben addig Szőcs Mihály templom jobbágya lakott. (1710)

Anno 1710 die 4. 7-bris. Mi ide alább meg irt Személyek, kik vagyunk: Joannes Antalfi Vicarius Generalis per Transylvaniam, Laurentius Demien Archidiaconus Trium Sedium Rom. Cath., Andreas Kis Parochus Sz. Katolnensis, Paulus Lenkes Parochus Lemhenyiensis, Casparus Henter Parochus Polyániensis, Michael Cseh Parochus Altorjensis, Andreas Lukács Notarius s. Sedis Trium Sedium Rom. Cath. Parochus Osdolensis. Adgyuk tudtára mindeneknek az kiknek illik, mind jelenvalóknak s mind következendőknek: Mikor volnánk Fejér vármegyében Kanta Falvában Páter Minoriták eő Kegyelmek házánál, jöve mi előnkben Kézdi Székben Osdolán lakó Szarka alias Benkő István junoir, ki is, Kézdi Széki Osdolai Sögön Demeter

jobbágya lévén, sonyoru szolgálattyával keresett jovait fizetvén nevezett földes Urának, minek utánna jobbágyságbol felszabadult volna, tali conditione, hogy vagy az Osdolai Templom jobbágya lenne, vagy Országot szolgálna (:a mint ki teczik a s. szék előtt praesentált divissionalissábol:) jobnak és üdvösségesebnek ítílvén a Templom jobbágyságát mint az Ország szolgálattyát, alázatoson instala mi előttünk, hogy az Osdolai Templom jobbágya lehetne, és ugyan ott Osdolán a Templom mellett való házacskát, melj is volt Szőcs Miháljé az Osdolai Templom jobbágyáé néki Conferalnok, ígírvén arra magát az fen specificalt Benkő István és maradványait is, hogy az Osdolai Templomnak ab Anno et die praefato örökös jobbágya lészen, és hogy ő is mint a több Osdolai Templom jobbágyi annuatim az egy forintot Templom számára megadgya, a felett a Templom és Megye jószági s épületi körül, ha mi szolgálattya kívántatik jó szível cselekszi, halála után pedig ha maradvái nem lennének, akár minémű nevel nevezendő acquirált bonumi maradnának, azoknak harmada vagy negyede a böcsülletes Lelki Atyák itílete szerént legyenek a Feleségié, ha az életben maradna és férjhez akarna menni, a többi pedig legyenek a Templomé. Hogy ha pedig Maradvái lennének és a Felesége is özvegységben akarna élni a mi praesenti van vagy a jövendőben ad Isten, maradgyon kezeknél és mint a több Templom jobbágyi ők is fizessenek és szolgáljanak a Templomnak, hozzá adván azt is, hogy ha maradvái lennének és ezen jobbágyságban élni nem akarnának, ha az Ecclesia dimittálni akarja, capitatim a Templom számára Tizenharmadfél aranyokat deponáljanak. Ezen fen specificalt Benkő Istvánnak alázatos instantiáját és minden jóra való igíretét meg tekíntvén, mint hogy földes Urának is a volt szándéka, hogy Templom jobbágya legyen, igen is acceptáljuk és a fen megírt Templom házát körülle való kertecskével conferaljuk és néki adgyuk, és őtet is mint a több Templom jobbágyit a miben lehet oltalmazni igírjük.

Melj dolognak nagyobb erősségére és meg maradására ezen levelünköt kezünk irásával és pecsétünkkel corroborálván adtuk. Anno, die, locoque notatis.

Joannes Antalfi Vicarius Generalis Transylv.
Laurentius Demien Archidiaconus Trium Sedium
Andreas Kis Parochus Sz. Katolnensis
P. Paulus Lenkes Parochus Lemhenyiensis
Casparus Henter Parochus Polyániensis
Michael Cseh Parochus Altorjensis
Andreas Lukács Parochus Osdolensis.

Jegyzet:

Kanta (Fejér vm.), 1710. szeptember 4.

OZSPI. 1. 1710. Eredetiben és 1756. évi másolatban is. − Első közlése: BÁRTH János 2011. 115−116. A közlésnél az eredeti irat helyesírását vettem alapul.

A szöveg végén a hét papi személy neve egy kéz által papírra vetett névírás. A nevek alá a megnevezett személyek gyűrűs pecsétje került.

5.

Lugzó József megkap az ozsdolai megyétől egy erdőszéli földdarabot, amelyen házat építhet. Árendát fizet érte, és teljesíti azokat a szolgálatokat, amelyekkel a templom zsellérei tartoznak.
(1832)

Alol írottak adgyuk tudtára és örök emlékezetre mindeneknek, a kiket ezen dolog most és jövendőre illet, hogy Osdolai Provincialista Lugzó Joseff és Felesége Czugor Ilona kérésekre a nem régiben el enyészett 1829-dik Esztendő Szent Mihály napjai körül egyiken kiszakasztánk és mérénk az Osdolai Romai Catholicum Templom erdejének Délre fekvő bokrotlan és haszon vehetetlen oldalából egy részetskét a fennebb írtak számára Lak helynek, mellynek vicinussa Délről vagyis belől a Nagy ág felől a Gróff Nemes família Jobbágyinak bütűvel ki menő jószágok, északról ugyan a Templom erdeje pusztás oldalán fel menő ösvény, alol s' felyül ugyan a Templom erdejihez tartozó pusztás telek. A ki szomszédolt Lak helynek hosszúsága 52 öl, írva ötven két öl, szélessége az első végén 14, írva tizennégy öl, középen 9, írva kilentz öl, a felső végén 6, írva hat öl.

Melly Jószág a következendő föltételek alatt engedtetett által a fent írt Lugzó Jóseff és feleségének.

1. Hogy az 1830-dik Esztendőtől Szent György napjától kezdve az érdeklett lakhelyet Kertbe vegyék, javítsák és tulajdon költségeken arra házat épétsenek, az első esztendei árenda a kertlés és javítás Tekintetéből elengedtetvén. Annak utánna pedig, vagyis az 1831-diki Szent György napjátol kezdve esztendőnként a határ napra, vagyis Szent György napjára egy egy német forint és 30 krajczár árendát a folyamatban leendő pénzbe minden kérés és sürgetés nélkül a Templomnak fizetni kötelessek lesznek magok és maradványaik, ha magok jámbor betsületes viseletek által az ott lakhatásra magokat érdemesítik.

2. A Templom és Plébánia körül tudva és a többi Templom Zsellérei között gyakorlásba lévő munkáknak serény meg tétele, a Templom és Plébáni(ai) javakra való Lelki ismeretes felvigyázás, a millyenek a Templom erdeje, Temető kert és Kereszt fáknak őrzése, hogy azoknak meg sértőit minden személy válogatás nélkül ha lehet elfogni, vagy pedig a Templom főbb előljáróságainak bé jelenteni el ne mulasszák /:távul légyen, hogy magok azokban, mint kár tevők meg tanáltatnának, melly esetre egy vagy leg felyebb kétszeri büntetés után a lakóhelyekről mind Templom örökségéről ennek Előljárósága által el kergettetnek, fenn hagyván a vétkeseknek, hogy házokat onnan el hordhassák, s' a körül lévő kertek és az oda eresztendő gyümöltsfák az első esztendei árenda elengedése miatt a Templomnak marad(nak).

3. Hogy a Templom minden Előljáróinak s' az illő tiszteletet és engedelmességet a falubéli lakossoknak pedig a sorsaikhoz illendő betsülettel meg adni kötelezetnek a fennebb meg írt büntetésnek terhe alatt.

Melly dolognak valóságárol ezennel a mü igaz hitünk szerént bizonyítunk tulajdon neveink aláírásával vagy Kereszt vonásunkal erősítvén Osdolán az 1832-dik esztendő február 18-dik napján a Plébániális háznál.

Bándi István Lovas Katona

Bögözi Ferentz Gyalog Katona, Templom Esküttye
Keresztély Ferentz megye hütösse
Szőts László hütös
Szász Kelemen Lovas Katona, vice megye bíró
Finna Ferentz Templom Esküttye
Gondos János Lovas Katona
Lázár Ferentz Lovas Katona
Czugor Ferentz megye polgár
Kolter Jóseff megye polgár
Bak Antal megye polgár
Pál Joseff osdolai megye Bíró
Ferentz János senior, Osdolai Gyalog Katona, hütös
Tóth Ferentz Lovas Katona

Az elöl irt jószág árendája 1846-ba szaporíttatott 10 krajtzárral (vált) és így a jószág egész árendája 1 forint 40 krajtzár, bizonyítya
Fábián Mihály
Láttam: Balázs Ferentz Osdolai pap

Jegyzet:
Ozsdola, 1832. febr. 18.(1829 őszi döntés alapján)
OZSPI. 1. 1832. − Első közlése: BÁRTH János 2011. 129−130.
XIX. századi másolat. Hátlapján: *„Lugzó Joseffé de 1853-dik szeptember 9-dikétől mikoris Lugzó Joseff pályát végzett, maradott Ilona leánya után Arros Ferentzre”.*

6.

Ozsdolai Román György özvegye Kelemen Ilona asszony az ozsdolai templomnak adományozza lakótelkét a rajta álló házzal
(1813)

Münket alább írt Személlyeket hívata Osdolai néhai Román György meg hagyott özvegye Kelemen Ilona asszony a maga lakó házához és tőn mü előttünk illyen Testamentalis Dispositiot, tudni illik: Lévén a fenn írt Asszonynak egy lakó jószága rajta lévő háza, mellyet a néhai Urának az édes Attya aequirált volt az Osdolai Communitastol, de most Kelemen Ilona asszony meg gondolván az Úr Istennek végső Decretumát, jóllehet, hogy most egességben és ép elméin vagyon, senkinek nem erőltetésiből, hanem önnön maga szánt jó akarattyábol hagyá és testálá azon jószágot, melly vagyon a Máté István szomszédságában, rajta lévő házzal és gyümölts fákkal az Osdolai Templomnak örökösön, meg másolhatatlanul olly formán, hogy minden esztendőben egy Mise szolgáltassék a Kiért szükséges, a mikor pedig meg halálozik, tisztességesen temettessék el, ha meg tanál betegedni, utolsó nyavallyájában gondviselés légyen reá.

Mely hagyomán, vagy testálás, hogy a fenn írt mód szerént ment végbe, arrol adgyuk ezen bizonyító írásunkot a mü igaz hitünk szerént. Mellyet nevünk aláírásá-

val és szokott petsétünkkel meg erősítettünk itten Osdolán az exponens asszony házánál. Anno 1813. die 10-ma X-bris.
Finna Ferentz falu notáriussa
Bartók János bíró
Gondos Antal hütös
Én előttem Boér Elek curator

Jegyzet:
Ozsdola, 1813. december 10.
OZSPI. 17. 21.
1813. évi ozsdolai ajándékozási nyilatkozat másolata Ozsdola 1829. évi vizitációjának jegyzőkönyvében.

7.

Egyezség hajdan zálogba adott templomi föld visszaváltásáról (1816)

Mü alább írtak adgyuk tudtára mindeneknek, akiknek illik, mostaniaknak és jövendőbélieknek, hogy in anno praesenti 816. 24-a Martii elküldetvén az mostan élő Tisztelendő Ráduly Ferentz Plebanus Úr és mostan fungens Fő Megye Bíró Tóth Ferentz eő Kegyelmektől Ferentz Gergely, Ferentz Joseff gyalog katonák és Ferentz Miklós lovas katona mind hárman edgyütt osztozó atyafiakhoz, nevezetesen a fenn említett lovas katona Ferentz Miklós ő kegyelme házához, ahová hívattatván a más fenn nevezett két atyafiakotis az iránt, hogy az mind hajdon a Nemes Ecclesiának az erdőn lévő Égés nevezetű hellyen egy bizonyos portio kaszáló hellyét /: melly tsak ugyan az Ecclesia kaszálójának a végében vagyon és hajdon tsak ugyan azzal egy darab volt :/ ezen 3 atyafiaknak az eleje a fenn nevezett Nemes Osdolai Ecclesiátol 15 magyar forintokért el zállogosított volt, az írt zálog summával meg kínálnók, melyet meg tévén, Ferentz Gergely és Ferentz Miklós eő kegyelmek azt felelék: Müis nézvén az igazságot, törvényt nem állánk, bennsemis tartóztattyuk, hanem Ferentz Joseff eő kegyelme Contractust kívánt, hogy mutassunk rolla, de ezis mindgyárást meg bánván feleletit, utánnunk a Plebaniális házhoz jött Ferentz Gergely eő kegyelmével edgyütt, és azt mondák, hogy a Nagy Attyoktol és az Attyoktolis mindig úgy hallották, hogy az Ecclesiáé volt és attól vásároltatott légyen s nemis akarjuk a Templomét eltartani, tsak nékünk a zállog summa letétessék, készek vagyunk elvenni és a fenn vicinált széna füvet ki botsátani, melyet azonnal ki olvasa Tisztelendő Ráduly Ferentz Plebanus Úr és Tóth Ferentz Fő Megye Bíró eő kegyelme, és a fenn meg nevezett zállog tartók leválánakis mü előttünk, kérvén pedig a Fő Megye Bíró és Tisztelendő Plebanus Úr az el zállogosításrol való contractust, azt felelék: nálunk nintsen semmi contractus erről, tsak az Atyáinktol tudgyuk, hogy az Ecclesia öröksége és 15 forintokba bírtuk.

Mely dolog mü általunk és mü előttünk hogy a fennebb meg írtt módon, esztendőben és napon ment légyen végbe, arrol müis a mü igaz hitünk szerént tulajdon nevünk al írásával és szokott petsétünkkel erősítvén, bizonyságot tészünk Osdolán a Plebanialis háznál a fenn írt napon és esztendőben.

Gondos Antal osdolai fungens bíró
Simon Ferentz osdolai megyés kántor
Alojsius Kleiber G.K.

Jegyzet:
Ozsdola, 1816. március 24.
OZSPI. 1. 1816, ugyanez másolatban: OZSPI. 17. 33−35.
Eredeti egyezséglevél három eredeti aláírással és három gyűrűs pecséttel. Másolata olvasható Ozsdola 1829. évi vizitációs jegyzőkönyvének mellékletei között. A két változat helyesírása eltér egymástól. Az 1829. évi másolatot szókihagyások is jellemzik. Ezért a közlésnél az 1816. évi eredetit vettem alapul. Viszont az 1829. évi másolatról emeltem át a harmadikként aláíró, föltehetőleg katonai állapotú személy idegen hangzású nevét.

8.

Kimutatás az ozsdolai templom (megye) lakótelkeiről, szántóiról, kaszálóiról (1829)

[Lakótelkek]

1. A Templom előtt a néhai cantor Veress Jánostol testaltatott sessio, mellynek szomszéda a Gróf Kunn familia curialis jószága napkeletről, napnyugutrol pedig a Kápolna mezeje, hossza 30 öl, átallya az alsó végin 5 öl s 4 láb, a közepén 7 öl 5 láb, a felső végin 9 öl. Vagyon rajta egy kettős ház, alatta pintze, csűr istállóval edgyütt szalma fedéllel, egy deszka sütő ház és kút. Bírja árendára vagyis taxára esztendőnként 8 R. ft. Dobra Antal.

2. Vagyon a Nagy Ágon a Kerestély János Gróf Kunn jobbágya északrol, délről pedig a gyalog katona Hosszú Josef szomszédságok között egy sessio, mellynek hossza 50 öl, szélessége az alsó részén 20, a közepén 29, a felső részén pedig 20 öl és 2 láb. Bírja most gyalog katona Borbáth Mihály esztendőnként fizetendő 8 ft. árendára.

3. A Kopolló ágon vagyon egy sessio, mellynek északrol az út, délről a temetőhely szomszédai, mellynekis hossza 57 öl, a felső végén szélessége 23 öl és 1 láb, a közepén 25 öl s 3 láb, az alsó vége a ki járó kapun kívül 21 és 4 láb. Ezen sessiot Máté István és Máté Samu meg osztva bírták, egyenként minden esztendőben 6 R. forintot fizetvén.

4. A Kopolló ágon a Fövény uttzán vagyon egy sessio, délről gyalog katona Domokos István, északrol Gróf Kunn colonicalis sessioja szomszédságában. Ezen sessionak 30 öl, napkeletről való vége 30, közepe 14, az alsó vége pedig 1 öl. Gyalog katona Fábián János esztendei 7 R. forintra bírja.

5. A Nagy ágon a Porond uttzán, délről az út, északrol és napnyugutrol lovas katona Szabó János, napkeletről Kondra István a Méltóságos Nopcsa Etel Úr jobbágya jószága szomszédságában vagyon egy sessio, mellynek hossza 46 öl, a felső végin és közepin a szélessége 17, az alsó végin pedig 14 öl és 2 láb. Bírja előre fizetéssel ki árendálva Vas János.

6. Vagyon ismét a Nagy ágon a felszegben egy telek, délről az út, északrol ismét a Pásztor Jánoshoz kijáró uttza [szomszédságában], *mellynek hossza 28 öl és 2*

láb, az átallya a közepin 19 öl s 6 láb, a két vége pedig kerek. Ezt bírja Jánoska Josef előre fizetéssel ki árendálva, a templom építésekor árendáltatott ki, mint a Vaszi Jánoséis.

7. Vagyon a Kopolló ágon egy sessiotska in vicinitatibus délről és északrol az uttzák, nap nyugutrol ugyan a Templom sessioja, melly már a mult 827 esztendő november első napjától a Templom birtokába jutott a néhai Román Györgyné halála után. Ennek hossza 36 öl és 2 láb, az átallya 17 öl és 4 láb. Ezen sessiora nem régen épített Bak Antal a maga költségén.

8. Vagyon a Nagy ágon egy puszta sessio a Zsigmondok fűrészes malmánál, mellynek vicinussa északrol Lemhényi Zsigmond Josef, délről és más részről a Falu hellye. Ennek hossza 30, szélessége 27 öl. Bírja árendára Jánoska Josef, esztendőnként 3 R. forintot fizetvén, akiis a tsigoja bokroktol irtani tartozik. Ezen sessio régen lakattatott, de az árvíz miatt felhagyattatván, tsaknem feledékenységre jutott volt, hanem a néhai Plebanus Tisztelendő Ráduly Ferentz által Feleltetés úttyán /:melly a Templom ládájában vagyon :/ 1814-1817-dik esztendők közt ismét a Templom birtokába jutott.

9. Vagyon egy sessio a Kopolló ágon, mellyet Román Györgyné testált a Templomnak, de a melly a hellynek tekintetébőlis a Templom örökségének látszik lenni és tsak a régi megye bírák vigyázatlansága miatt adta volt el a Falu Román Györgynek. A mult 1826-dik esztendő november 1-ső napján mind azon által a gyalog katona Tóth István ellen mondása ellenéreis, a ki just formált hozzá, a Templom birtokába jutott és birja árendára Gyöngyös Josef szőts mester ember, licitation esztendőnként 9 esztendeig 7 R. ft. váltó czédulában és 4 krajczárt igérvén érette. Vicinussa északrol a Bene Ignátzhoz és Bakk Antalhoz béjáró uttza, napkeletről Bakk Antal a Templom Colonussa sessioja, délről a Temető hegy mellett járó út, nap nyugutrol ugyan a Templom Colonussai, Máté István és Máté Ferentz sessiojok. Vagyon rajta egy ház, mellyet újíttani és jó állapotban tartani köteles az árendátor Gyöngyösi Josef, úgy a boldogtalan Román Ilonkát a tűz hellyén meg szenvedni, ha neki tettzik haláláig ott lakni, és a több Templom lakossai közt szokásban lévő munkákot meg tenni a kótya vetye feltételei szerint.

10. Vagyon egy sessiotska a Templom előtt in vicinitatibus circa circum a Templomhoz és a Kert mellett ki járó utak, ennek hossza 18 öl a szélessége, melly fél holdat formál, a Templom felin … tészen átallyában 8 ölet. Ezen jószágra Veress Mihály patentalis katona 1820-dik esztendőben épített egy házat, és igen jó kertbe foglalta olly formán, hogy úgyis idő töltött ember lévén, haláláig ingyen lakhassék benne, azután pedig a Templomnak ingyen maradgyon vissza minden rajta tanálandó épületekkel edgyütt.

11. Vagyon a Nagy ágon egy puszta sessio, mellynek vicinussa nap nyugutrol a Kótér Antalné jószágára béjáró uttza, délről ugyan a Kótér Antalné jószága, északrol a Falu hellye. Ezen jószágnak hossza 20 német öl, a szélessége 17 öl. Ezen jószágot meg vette az osdolai Templom Bögözi Andrástol olly fel tétellel az 1825. esztendő 14-én júliusnak, hogy mivel a reája épített kettős ház még nintsen egészen készen /:amelly annak utánna tsak hamar egésszen amint híre vagyon, az ő fia tüzétől elégett :/, tehát mind azon esztendőben, mind a következendőben a 200 R. ft.

interessét esztendőként minden kérés és utánna való fáradság nélkül meg fogja fizetni.

12. Vagyon a Kopolló ágon a Templom erdejének haszonvehetetlen északi részéből közelebbről fel fogott egy sessio, amellyre most kezdett providus Illyés Ferentz egy házat építeni.

[A fent felsorolt lakótelkek némelyikéhez tartozó határbeli szántók és kaszálók, amelyeket a megnevezett telkeken lakó templom zsellérei használtak.]

1. A Máté István Joszágához vagyon a Közepső Mezőben a Vén Szerben egy darab szántó föld, két vékás. Vicinussa alol a Templom árendába adott földgye, fellyül Jánoska Josef a Templom Zsellérje földgye. Ugyan ezen Joszághoz vagyon egy parlag a Hegyhatárban az Ördöngős tetején, mellyben terem egy buglya széna, vicinussa fellyül a Cantoralis széna helly, alol a Szőts Antal parlagja.

2. A Máté Ferentz Joszágához, melly a fennebbivel egy volt, vagyon egy két vékás föld a Közepső Mezőben a Vén Szerben, vicinussa fellyül Ferentz Gergely lovas katona, alol a Máté János veje Gyalog Katona Borbáth Mihály a Templom Zsellérje földgye.

3. A Máté János, vagy már most a veje Borbáth Mihály gyalog katona Joszágához vagyon a Közepső Mezőben egy fél öl föld 2 vékás a Vén Szer nevű lábban. Vicinussa fellyül Máté Ferentz a Templom zsellérje, alol Jánoska Josef a Templom zsellérje földgye. Ugyan ezen Joszághoz vagyon egy kaszáló helly a Sujkos alatt. Vicinussa circa circum a Falu hellye, mellyen terem egy jo portio szekér széna. Más kaszáló helly a Nagy réten, Csipkés nevű hellyen, amelly terem egy portio szekér szénát. Vicinussa circa circum a falu erdeje és hellye.

4. A Jánoska Josef Joszágához tartozik egy fél öll föld 2 vékás a Középső Mezőben a Vén Szerben, mellynek vicinussa alol Máté István, fellyül a Máté János veje Borbáth Mihály a Templom zsellérjei földgyei. Ezen Joszághoz vagyon még a Kis Réten egy kaszáló kert, mellynek vicinussa délről és északrol az erdölő utak. Ezen terem jól curalva 2 szekér széna. Ugyan ezen Joszághoz a Szabad György nevű hellyen az Erdőn vagyon egy kis kaszáló hely, mellyen nyoszollya széna terem.

5. A Máté István és Ferentz Joszágokhoz vagyon még egy tsekély szántó föld az Alsó Mezőben a két víz között a Kökörtsös pusztájára rugo lábban … [3 vékás] *… Vicinussa alol a Cserei Úr Jobbágya Gergo János, Fellyül Kotér Ferentz gyalog katona.*

[Szántók]

[Hegy határban]

1. Vagyon a hegy határban a Kert megett való lábban 3 vékás szántó föld, mellyet árendára bír most gyalog katona Dénes Ferentz. Ennek vicinussa napkelet felől gyalog katona Kótér Josef, napnyugutrol a földek lábja. Fizet[endő] *arenda 2 ft. 33 kr.*

2. A Kert végénél más szántó föld, [egy köböl, két véka]*, bírja most árendára esztendőnként fizetvén Varga Antal gyalog katona, 3 forint 6 krajczárt.*

A Közepső mezőben

3. A Kerek tóban 4 vékás, bírja gyalog katona Borbáth István árendára, fizetvén esztendőnként 1 forint 28 krajczárt. Ennek vicinussa délről a Falu szántóföldgye, északrol lovas katona Gábri János.

4. A Vén Szerben 10 vékás, bírja árendára gyalog katona Nagy István, esztendőnként fizetvén 11 ft. 20 krajczárt. Ennek vicinussa nap nyugutrol gyalog katona Zsögön Josef, keletről a Templom zsellérje Máté István földgye.

5. A Kő Szerben 10 vékás, bírja árendára gyalog katona Borbáth Mihály, esztendőnként fizetvén 11 forint 50 krajczárt. Ennek vicinussa nap keletről lovas katona Gabri János, nap nyugutrol gyalog katona Kótér Josef.

Az Alsó mezőben

6. A Fejér Képnél 3 vékás, bírja arendára Finna Ferentz gyalog katona, esztendőnként fizetvén 4 forintot. Ennek vicinussa fellyül Csillag János a Tekintetes Fekete Daniel jobbágya, alol a Méltóságos Boér kapitányné Vass Theresia /:most pedig Méltóságos Ádám Úr :/ szántó földgye.

7. A Kökörtsösben 5 vékás, bírja most árendára gyalog katona Gál Josef esztendőnként fizetvén 4 forint 25 krajczárt. Ennek vicinussa napkeletről lovas katona Gabri Lőrintz, napnyugutrol Szászfalvi Gál András.

8. Zugatoban 5 vékás, bírja most árendára Providus Dobra Josef, esztendőnként fizetvén 5 forint 15 krajczárt. Ennek vicinussa a Martok felől lovas katona Bandi Antal, más felől vagyis északrol gyalog katona Szőts Ferentz posteritássi szántó földgye.

A kaszáló hellyek

1. Az erdőn a Kopollón az Égés nevezetű hellyen ¸/:melly Dénes Égéssének is neveztetik :/ mivel a Dénes família, mint Templom Jobbágya sokáig bírta, és a mellyet ez előtt néhai Méltóságos Boér kapitányné bírt árendára, bírják most Kerekes Josef, Kótér Josef, Czugur Ferentz és Bakk Antal árendára, esztendőnként fizetvén 7 forint 16 krajczárt. Ennek vicinussa észak napkelet között ugyan a Templom kaszáló hellye, mellyet a Ferentziektől vál[ta]*tott ki, egyebütt körös körül a Falu hellye és erdeje. Terem ezen helly mintegy tíz szekér szénát, ha az esztena által trágyáztatik.*

2. Ugyan az Égés nevű hellyen a Kopollói erdőn a Ferentz fiaktol ki váltatott széna fű helly, bírja most Ferentz István gyalog katona, esztendőnként fizet 4 forint 14 krajczárt. Ennek vicinussa dél nyugutrol ugyan a Templom kaszáló hellye, melly fellyebb leíratott, egyebütt körös körül a Falu erdeje. Terem jól mívelve más fél szekérre való szénát.

3. Az erdőn a Sántz alatt, mellyet most bír árendára Máté Ferentz, esztendőnként fizetvén 1 forint 18 krajczárt. Ennek vicinussa mindenütt a Falu helyek. Terem egy szekérre való szénát.

4. Vagyon ugyan az Erdőn a Kopollói ágon a Székben egy darab kaszáló helly, bírja most árendára gyalog katona Hosszú Mihály, fizetvén esztendőnként 2 forint 33 krajczárt. Ennek vicinussa fellyül gyalog katona Márton Josef kaszáló hellye, egyebütt pedig a Falu hellye. Terem jól mívelve más fél szekérre való szénát.

Jegyzet:
Ozsdola, 1829.
OZSPI. 17. 8−9., 11., 14., 17., 19., 20., 23., 24., 27., 41., 31., 32., 33.

Mellékletként elkészített kimutatás Ozsdola 1829. évi vizitációjának jegyzőkönyvéből. Tételei között több esetben a földterület múltjára vonatkozó dokumentumok olvashatók, ezért az összeállítás fölöttébb tagolt.

A templom zsellérei által használt, lakótelekhez tartozó határbeli szántók és kaszálók jegyzéke megjelent: BARTH János 2011. 153.

9.

Kimutatás a martonosi filiális templom birtokairól (1829)

1. Vagyon a Templomnak egy darab erdeje a Dombéki nevezetű hellyen. Napkeletről a Dombéki pataka, napnyugutrol ugyan a Dombéki pataka szomszédságában. Ezen erdő most használhatatlan, mivel a Templom építtésére le vágattatván, el adattatott a fája.

2. Vagyon ugyan más darab erdeje a Templomnak, in vicinitatibus fellyül a Vágás pataka, alol a Piliske mezeire feljáró út. Melly erdőt anno 1811. a Nemes Falu örökösön ajándékozott a Templomnak, de ezis most még haszon vehetetlen, mivel új felfogás.

3. Vagyon a Beretzki alsó határban négy darab szántó földgye egy borozdán, in vicinitatibus napkeletről a Beretzki Templom földei, napnyugutrol a Lemhényi Határ üdüllő, mind öszve a négy copit cubulos 4. Ezen négy darab szántó földek soványok lévén, kótya vetyén kilentz esztendeig trágya alá által adattattak anno 1820. die 16-a octobris, mint többet ígérőknek: Fülöp Antal fűhrer, Nagy Antal, Farkas István és Luka Antal ő kegyelmeknek. Esztendőnként való árendája minden egyiknek 1 Rft. és 3 kr. váltó czédulában.

4. Még vagyon a Templomnak egy köböl féreje földgye a Martonosi határban Osdola felől a falu mellett, melly a Felső Tanorok kapura jön lábbal. Vicinussa napkeletről a kijáró út, alol Providus Pasztor János, ezen földet bírja most árendára 1 R. ft. 3 kr.[-ért] *György Jakab Josef.*

5. Vagyon a Templomnak még egy sessiotskája egy rajta lévő hitvány házzal. Melly jószágért annak előtte 5 R. ft. árendát fizettek, de 1818-dik esztendőben az akkori Fő Megye Bíró Fülöp Antal a Templom szükségére a Plebanus híre s akarattya ellen Bartos Péter kőmíves pallérnak örökös titulus alatt 70 R. forintokban és egy mázsa mészben, mellyet az írtt pallér helybe hozatott, eladta volt. Ezen törvénytelen eladást a mostani Plebánus meg tudván, azonnal a vissza váltását sürgette, de egy felöl a Templom szegénysége, más felöl a Vásárlónak nyakassága miatt, ki magát az örökös contractussal védelmezte, semmire sem mehetett egész 1825-dik esztendőig, amidőn törvényesen fogván a dolgot, tulajdon pénzével meg kináltatta a Plebanus a vásárló Bartos Pétert, aki ámbár először el nem vette a fenn írtt summát, mégis annak utánna magába térvén, önként a summának lefizetését sürgette, mellyet a Plebanus megis tett és a Martonosi Templom még máigis adós 50 R. forintyával. Ezen jószágot most bírja árendára 6 R. forintért váltó czédulában Mike János.

6. Vagyon még a Templomnak egy darab szántó földgye a Martonosi felső határban Aszaló nevű lábban egy köböl féreje in vicinitatibus, fellyül Timár János, alol a Nyújtódi Rátz família szántó földgye. Ezen szántó föld adósságba volt elfoglalva contractus mellett még 1799-dik esztendőben Ladányi Zsigmond által, és a contractus tartása szerint tsak az ő halálával, melly 1826-dik esztendő september holnapjában történt, jöhetett vissza a Templom birtokába, és ugyan akkor ki adattatott árendára kótya vetyén 9 esztendőre a többet ígérő Luka Josefnek esztendőnként fizetendő öt R. forintért váltó czédulában.

Jegyzet
Ozsdola, 1829.
OZSPI. 17. 57−59.
Ozsdola 1829. évi vizitációs jegyzőkönyvének melléklete.

10.

Kimutatás az ozsdolai plébános és az ozsdolai kántor földjeiről (1829)

Parochus…habet excisam Canonicam Portionem in Tribus Calcaturis uti Osdolae in Matre:

A Martonos felől való Határban

1. Az Ördöngős nevezetű lábban bír a Plebános mint Canonica Portiot egy darab szántó földet. Vicinussa napkeletről a Cantor Canonicalis Portioja, vagyis szántó földe, nap nyugutrol pedig az Ördöngős pataka. [3 köböl]

2. Ugyan azon határban a Kő Kereszt Kapu felett való lábban egy csekély földet. Vicinussa napkeletről Gondos Antal lovas katona, nap nyugutrol Kantsi György a Nalátzi successorok Jobbágya földgye. [1 köböl, 2 véka]

3. Vagyon a Két Nyírben Pium Legatumban örökösön, úgy, hogy a Plebanus, mikor a föld termésben vagyon, misét szolgállyon reája lelki ismeretesen. Vicinussa északrol a Bandi huszár familia, nevezetesen a György Maradvánnyi. Erröl semmi Documentum nints, de az előbbeni Plebanustol hallatott. [1 köböl, 2 véka]

A Közepső Határban

1. A Pap Szere nevezetű lábban egy darab szántó föld, melly az úgy nevezett Kajtár üdüllőt által rúgja. Vicinussa délről az út, északrol a Cantor Portioja. [3 köböl, 2 véka]

2. A falu alatt a Nagy István Keresztfájánál /:most a Bandi Imréjén túl:/ vagyon egy barázdán két darab föld. Vicinussa északrol László Antal lovas katona, délről a Falu földgye. [2 köböl]

A Hilib felől való Mezőben

1. A Kápolnára menő lábban, vagyis a Martonokra menő lábban vagyon egy föld, melly által vágja a Pál János továra menő utat Hilib felé 24 ölnyire. Vicinussa napkeletről Szőts Josefné gyalog katona, napnyugutrol a Gróf Kun Jobbágya Keresztély Ferentz földe. [3 köböl]

2. A falu mellett a Tanorok Kapun kívül vagyon egy darab föld. Vicinussa napkeletről a Kóter família, napnyugutrol a Vass Pál successorai. [1 köböl, 2 véka]

3. Ugyanazon mezőben a Két víz között való helyen, in vicinitatibus északrol a Kopolló vize, délről a városra menő út. [1 köböl]

4. Vagyon az Eger Kert mellett, mellyet a vizessége miatt nem igen lehet szántani egy darabotska szántó föld, in vicinitatibus északrol a sárfalvi út, délről a Ferentzi Mihály Posteritássi, nevezetesen Nemes Györffy Moyzes. [2 véka]

Kézdi Martonosi Filiatol Canonica Portioban adatott szántó földek.

1. A Beretzk felöl való Határban a Patakra menő lábban egy darab szántó föld, in vicinitatibus fellyül Gál István Úr, alol Timár Mátyás Colonus földgye, vagyis a Boér familiáé. [4 köböl, 2 véka]

2. A Közepső Határban a Kurta pataka vagy úgy nevezett Pap Szere nevezetű hellyen vagyis lábban egy darab fel szegett szántó föld, melly széna fű hellyett adattatott volt. [Circiter 4 köböl, 2 véka]

Ennekis 3-adát a Cantor bírja, a Martonosi, vicinussa Osdola felől a Kurta patak régi árka, vagyis a határ válasz, más felől a Ladányi família kaszáló hellye.

3. Ugyan azon határban az út által kelőben vagyon egy barázdán 3 darab szántó föld. [4 köböl, 2 véka]

Ennekis 3-adát a Martonosi Cantor bírja Canonica Portio gyanánt, mint a fennebbieket. Vicinussa napkeletről Csüdör Josef, nyugutrol Fülöp Josef gyalog katona.

4. Az alsó, vagyis Koszta Mezőben vagyon egy parlag a Falu füst kertye mellett. [2 köböl] *In vicinitatibus nap nyugutrol Fülöp Antal führer Úr successora István. Ezen parlagot nem régiben a Falu úgy ajándékozta a Cantornak, hogy midőn a Plebanus Úr oda megyen, szénát tartozzék adni a lovainak.*

Foenilia Parochi

1. A hegy mezőben Kurta, Pap Országa, első Nyír nevezetek alatt ismert hellyen egy darab kaszáló. Vicinussa napkeletről a Falu Nyíres erdeje, nyugutrol a Cserei Úr Colonussa parlagja, délről a Kóter família erdős hellye mellett be jövő vak patak. Északrol a Basa patak feneke, végén le a Gergő vagyis Cserei Úr parlagja végéig, és tsak trágyázás után terem. [2 szekér]

2. A Közepső határban a Kerektó nevezetű hellyen vagyon egy darab kaszáló. Vicinussa napkeletről a Falu hellye, nyugutrol a Tót Istvánnénak eladott Falu hellye és a szántó földek lábja. [8 szekér]

3. A Hilib felől való határban az Eger árka körül darab, mellynek vicinussa északrol a Fábián István a Vajda Josefné successora parlagja, délről a sárfalvi út. [4 szekér]

4. Ugyan azon mezőben a Pál János tova nevezetű hellyen egy darab kaszáló. Vicinussa napkeletről az út, napnyugutrol a Gabri família, délről a szántó földek vége, északrol a Kopolló vize. [2 szekér]

5. Az erdőn Ojtoz nevezetű hellyen vagyon egy darabotska kaszáló helly, mellynek vicinussa mindenütt a Falu erdeje volt ez előtt, mostan alol vagyis a falu felől gyalog katona Bende Istvánnak és Kerekes Josefnek adtak széna fünek való hellyet. Ezen kaszáló helly /:mivel semmi módon trágyázni nem lehet:/ terem tsak 2 szekérre való szénát. [1½ szekér]

Cantor Osdolaensis sen Ludi Magister habet agros sequentes

1. A hegy határban Ördöngős nevű lábban vagyon egy darab szántó földgye, in vicinitatibus alol a Plebániális föld, fellyül gyalog katona Daniel Josefé. [1 köböl 2 véka]

2. Ugyan azon határban a Kert megett egy darab. Vicinussa napnyugutrol Bögözi György gyalog katona posteritássi, más felől a Falu földgye. [1 köböl 2 véka]

3. A Közepső határban a Pap Szere nevű lábban egy darab. Vicinussa délről a Plebániális szántó föld, északrol ifiabb Kóter János a László fia földe. [2 köböl]

4. Ugyan azon határban a Kerektó nevű lábban egy darab. Vicinussa délről a Kerekes Boldizsár maradványi, északrol a Colonus Martzi Ferentz földe. [1 köböl 1 véka]

5. Az alsó, vagyis a Hilib felöl való mezőben a Két víz között való hellyen vagyon egy darab szántó föld. Vicinussa északrol a sárfalvi út, délről a Gondos família széna füve. [2 köböl]

Prata [Cantorális kaszálók]

1. A Martonos felől való határban az Akasztó fa cseréje széllyiben vagyon egy darab kaszáló helly. Vicinussa egy felől a Falunak meg nevezett erdeje körös körül, más felől a Máté István parlagja és a Harallyi Arros Ferentz szántó földgye dél felől. Nagy munkával terem egy szekér szénát.

2. A Hilib felől való határban az Eger árka körül vagyon egy darab kaszáló helly. Vicinussa délről a reá rúgó földek, északrol a Bandi família földe. Terem jól curalva 3 szekér szénát.

Jegyzet:
Ozsdola, 1829.
OZSPI. 17. 77−79., 81., 87−88.
1829. évi másolat Ozsdola 1829. évi vizitációjának jegyzőkönyvében.
A „Kápolnára menő" kifejezésben a „Kápolna" szó valószínűleg elírás, illetve a „*Kopolnó*" víznév tudóskodó értelmezésére tett kísérlet.

11.

Ozsdolai egyháztanácsi határozat a harangozó-sekrestyés jövedelmeiről és kötelezettségeiről (1898)

Jegyzőkönyv. Felvétetett Osdolán 1898 február hó 22-én az egyháztanáts és iskolaszéknek Tisztelendő Tamás Dávid plébános elnöklete alatt tartott gyűlésében.

Jelen voltak: Tamás Dávid plébános, id. Zsögön Jósef, ifj. Zsögön Jósef, Lázár Dávid, Bartha Ágoston, Molnár István, Domokos Mihály, Bögözi Sándor, Kovács Lajos.

[Az] *Elnök felkéri az egyháztanácsot, hogy a harangozói és a sekrestyési állás betöltéséről gondoskodjék, s fel hívja a gyűlést, hogy a harangozó jövedelmeit és kötelességeit határozza meg.*

[A] *Gyűlés mielőtt a harangozót és sekrestyést megválasztaná, a harangozó jövedelmeit és kötelességeit a következőképpen állapítja meg:*

Jövedelmei lesznek:

1. A templom pénztárából 40 forint
2. Nagy halottnak való harangozásért 50 kr.
3. Kis halottnak való harangozásért 30 kr.
4. A temető és templom kerítés haszonélvezete
5. Minden kepés gazda fizet 2 kéve ős és tavasz gabonát
6. Az oszpora fizetők közül a kik egy forinton felül fizetnek, azok 4 krajczárt, az egy forinton alóliak 2 krajczárt
7. Minden esküvő pár esketés alkalmával fizet 10 krajczárt
8. Lakása lesz a régi harangozói lakban más intézkedésig

Kötelességei:

1. Hajnalra, délre és estére pontosan harangozni.
2. Szentmisére naponkint pontosan harangozni a Plébános úr által kiszabott időben.
3. A templomra felügyelni, úgy szintén a torony és harangokra. A harangokot megkenni. A templomot tisztán tartani, minden héten szombaton ki seperni, a pókhálókot leszedni, a falakrol és padokrol a port letörölni.
4. Viharos felhők közelettére nyári időben hányszor a szükség kívánnya, annyiszor harangozni. Úgyszintén tűzvészek alkalmával kötelessége lesz a harangokkal vészjelet adni.
5. A templom kultsait a Plébános úrnál tartani és öltözködésnél a papnak segédkezni, gyertyát gyujtani.
6. Betegekhez eljárni, a temető és kerítésre felügyelni, a torony és a kerítés mellék kapujának ajtaját zárva tartani.
7. Temetésekre a kereszteket, karikákat és rudakat kiadni és azok elszállításárol gondoskodni.

…

Jegyzet:
Ozsdola, 1898. február 22.
OZSPI. 5. 172−174.
Eredeti egyháztanácsi jegyzőkönyv részlete. A gyűlésen Darvas Jánost választották meg harangozó-sekrestyésnek.

12.

Ozsdola kommunitása elad Kelemen Gergely lovaskatonának egy kis darab földet a Porond nevű faluszéli területen (1788)

Mü Osdola falvának Bírája, Hütössei Titt. Possessoratusok és az egész Osdolai Communitás jelen létekben ezen folyó 1788-dik esztendőben martiusnak 4-dik napján szükségtől szorongattatván, ez okáért, mind másoknak Instantiájokot meg hallgatta az Osdolai Communitás, úgy mostanis Osdolai lovas katona Kelemen Gergely őkegyelmének meg hallgatta az Osdolai Communitás elejekben terjesztett Instantiáját, mostani szükségekre nézve, melyhez képest oda az osdolai Communitás egy darabotska porondos helyet örökösön Posteritásival együtt itten Osdolán az

Hilib felől való Porondon, a ki járó úton felül, melynek vicinussa circa circum a Falu közönséges helyei öt magyar forintokért, mely öt magyar forintokot paratis et numeratis le olvasá, és az mostani fungens katona Bíró Falu szükségére kezéhez vevé, evictio fogadás mellett, a Just pediglen adá az Osdolai Communitás ad utrumque sexum in perpetuum.

Mely fenn meg írt Jusnak el adása és pénznek leválása hogy mü általunk így mene végbe, a mind fenn le írtuk, arrol müis fide mediante adgyuk ezen contractualis levelünköt, melyet subscriptionkkal, szokott petsétünkkel megerősítvén a fenn meg írt napon és esztendőben gyalog katona Zsögön István házánál.

Szőts István Osdolai Hütös
Finna János Osdolai gyalogkatona
Ferentz István Osdolai Goffrajter
Szejke Ferentz Osdolai colonus
Zsögön Sámuel Osdolai Hütös
Kopi István Osdolai Falus Bíró
Gondos Ferentz Osdolai lovas katona
Zsögön János Osdolai gyalog katona

Baritz István Osdolai Paraszt Bíró
Lukáts Mihály Osdolai lovas katona
Zsögön István Osdolai Hütös
Lázár Imreh Osdolai lovas katona
Molnár Jakab Osdolai Provincialista
Kótér Antal Osdolai Hütös

Jegyzet:
Ozsdola, 1788. március 4.
SÁL. 1. 101.
Eredeti beírás Ozsdola falujegyzőkönyvében eredeti névíratásokkal.

13.

Ozsdola kommunitása elad Kerekes János gyalogkatonának
egy kis darab bokros földet a Kopolnó ágon
(1789)

Mü ide alább meg írt Személyek adgyuk mindeneknek tudtára, az kiknek illik ez levelünknek által, quod in hoc Anno praesenti 1789 die 20 mensis maji… Osdolán lakó gyalog katona Kerekes János eő kegyelme sok rendben requirálván Osdola falvát közönségesen egy párticula helyetskéért, hogy adna Osdola falva pénziért és hív szolgálatyáért, kinekis kérését meg hallgatván, az említett falvának lakosai az Possessoratus Urakkal edgyütt adának a meg írt Kerekes János eő kegyelminek és feleségének Vitályos Kriska eő kegyelminek 4 idest négy magyar forintokért egy darabotska helységet itten Osdola falvában a Kopolnó ágon a Domokos István uram malmán feljül a malom árok mellett, bokros helyet, a mely helynek vicinussa

éjszakrol…a malom árok, délről pedig a gáton ki jövő víz folyása. Ezt pediglen adá Osdola falva az Possessoratus Urak consensumábol örökösön fiúrol fiúra, maradvánrol maradvánra ad utrumque sexum irrevocabiliter, sub evictione.

Mely dologrol adgyuk ezen contractualis levelünköt pro futuro Testimonio, melyet tulajdon kezünk írásával és szokott petsétünkkel, némelyikünk kereszt vonással, megerősítettünk az fenn meg írt napon és esztendőben az Zsögön István Uram betsületes házánál.

Lázár Imreh Osdolai Hütös
Kótér Antal Osdolai lovas katona Bíró
Kopi István Osdolai Commendáns
Kerestely János Méltóságos Gróf Kun Sigmond Gondviselője
Molnár Jakab Osdolai provinciális Bíró
Zsögön János Osdolai Hütös
Zsögön István Osdolai Hütös
Finna Joseph Osdolai Hütös

Szőts István Osdolai Hütös
Csillag Gergely provincialista
Egyed Sigmond provincialista
Mike Mátyás gyalog katona
Ito Mihály Lovas katona
Bene Joseph gyalog katona
Szima Mihály provincialista
Denes Ferentz provincialista
Szejke Ferentz provincialista
Máté Ferentz provincialista
Fejér Joseph gyalog katona
László János lovas katona
Ito Ferentz gyalog katona

Jegyzet:
Ozsdola, 1789. május 20.
SÁL. 1. 98.
Eredeti beírás Ozsdola falujegyzőkönyvében eredeti névíratásokkal. A némely nevek után álló „P. Osdolai" rövidítés „Osdolai" szavát elhagytam, „P" betűjét pedig a „*provincialista*" (nem katonarendű) kifejezéssel oldottam föl.

14.

Ozsdola kommunitása elad egy „jószágot", vagyis beltelket Finna János lovaskatonának (1824)

Az 1824-dik esztendőben november 17-dik napján adott a Nemes Osdolai Communitas ugyan Osdolán lakó Huszár Finna János eő kegyelmének egy partikulátska jószágnak való hejetskét, a mej meg adatott hejetske vagyon itten benn

a faluban a Kopolnó Ágán, a mejnek vicinussa nap kelet felöl gyalog katona Benke János jószága, délről a Kopolnó vize, a hol meg van metázva ..., nap nyugutrul a falu heje, a hol ugyan meg van metazva, északrolis a közönséges Falu heje, a hol meg van jegyezve. Ezen hejnek a hossza befelé a víz felé foglal magában 12 öleket, széjessége a víz mellettis 12 öleket. Ezen meg adott hejnek fizető ára tészen 12 R. ft., id est tizenkét német forintokot. Ezen ... vicinált jószágotskát örök örökül adá a Nemes Communitas a Titt. Possessor Urakkal egyetemben fenn írt Finna János eő kegyelmének.

Be írta, *Vass Joseph*
Osdolai Falu Notariusa

Jegyzet:
Ozsdola, 1824. november 17.
SÁL. 1. 107.
Eredeti beírás Ozsdola falujegyzőkönyvében a falu nótáriusának aláírásával.

15.

Borbáth Ferenc gyalogkatona kap egy erdei kaszálót
Ozsdola kommunitásától Jaros fejin
(1825)

Az 1825-dik esztendőben 8-ber 22-dik napján ada a Nemes Osdolai Communitas Osdolai gyalog katona Borbátt Ferencz eő kegyelmének az erdőn, Jaros feje nevű hejen egy particulatska széna fűnek való hejetskét a Lázár Simony eő kegyelme Falutol adatott széna füve mellett, mejnek vicinussa északrol írt Lázár Simony, egyebütt circum circa a Falu heje, a mej hej foglal magába széjessége 25 öll, hossza 35 öll.

Finna János *Vass Joseph notarius*
Osdolai lovas katona Bíró

Jegyzet:
Ozsdola, 1825. október 22.
SÁL. 1. 106v.
Eredeti beírás Ozsdola falujegyzőkönyvében a falusbíró és a notárius eredeti aláírásával.

16.

Ozsdola kommunitása adományoz Erős Mihály lovaskatonának a Súgó nevű erdős területen egy irtani való helyet, hogy ott „orotással" kaszálót hozzon létre. A falaközösség vezetői figyelmeztetik a megjutalmazottat, hogy az irtás során ne okozzon tűzkárt és ne lépje túl a kapott birtok határait.
(1828)

A foljó 1828-dik esztendő böjt más havának 12-dik napján a mej küs orotásnak való hejet adott a Nemes Communitás lovas katona Erős Miháj eő kegyelmének a Nagy ági erdőn a Sugón, annak vicinusa napkeletről a gyalog katona Vargyasi An-

tal Falutol adatott kaszáló heje, délről a Sugóról a Havas aljában elő jövő út, nap nyugutról és északról a Falu heje, a hol meg métáztatott, a hej foglal magában a Sugó úttyán belöl ... 61 öleket, a lemeneteleis 61 öleket, a belső bütején ataja 60 öleket. Ezen hejet azzal a conditioval adta a Nemes Falu, hogy ha az orotás alkalmatosságával vagy Tűz vagy a mértékből ki menet [által] *Kárt tenne a Falunak, akkor nem csak hogy 12 forintig meg büntettetik, hanem a nyert hejtől el fog esni.*

Be írta Vass Joseph Osdolai Falu Notariusa
Páll Joseph Osdolai gyalog katona, Falus Bíró

Jegyzet:
Ozsdola, 1828. március 12.
SÁL. 1. 110v.
Eredeti beírás Ozsdola falujegyzőkönyvében a nótárius és falusbíró eredeti aláírásával.

17.

Ozsdola kommunitása elad egy belteleknek való helyet a Gabri testvérek számára a Kopolnó ág felső végén (1829)

Az 1829-dik esztendő május 28-dik napján adott itten Osdolán a Nemes Communitás lovas katona Gabri Antal, János és Emre eő kegyelmeknek itten a Kopolno ág felső végén úgy nevezve a Bálint kerténél a közönséges Falu heljéből egy darabotska Jószágnak való hejet, a mej új hejnek vicinusa nap kelet felől lovas katona Gondos Antal, nap nyugutrol a gyalog katona Nagy István Falutol adatott Jószága mellett levő 4 német öles széjes küs bé járó utza, a belső bűtején a közönséges fel és alá járó út, 12 öles széjességű, a külső bütején a Falu heje. Ezen meg vicinált hejért fizetének 6 R. forintokat, a mejet a mostani fungens Falus Bíró Zsögön György eő kegyelme percipiálván.

Vass Joseph
Osdolai falu Notariussa.

Jegyzet:
Ozsdola, 1829. május 28.
SÁL. 1. 112.
Eredeti beírás Ozsdola falujegyzőkönyvében a falu nótáriusának aláírásával.

18.

Sárkány Antal „székely örökségen ülő” volt ozsdolai jobbágy örökváltsági szerződéssel pénzért megváltja lakótelkét és földjeit hajdani földesurától, nyujtódi Szent Iványi Ignáctól
1871 (1855)

Urbéresi örökös szerződvényi kötlevél

Mely mellett én alol nevemet leírt személy, mint jelenleg felső járásban Kézdi Nyujtódon lakó föld birtokos Szent Iványi Ignátz magam és utódaim képekben és nevekben által adom felső járási volt urbéresem Kézdi Osdolán lakó Sárkány Antal és nője Bartos Mária asszonynak és fioknak Sárkány Simonnak az Osdola kösségében találtató egyik belső laktelkemet és hozzá tartozó három határbani szántókat együttessen az erdei kaszálókkal együtt, és a Kézdi Martonosi határon lévő két darab szántóval, a' melyek így következnek

Benn a helységben

1. Vagyon itten Osdolán a Kopolnó ág alszeg utzájában egy lakjószág, a' melynek régenten szomszédgya volt Gróf Mikes János úr, de jelenleg Ferentz Gyárfás és nője Fekete Anna, egyebütt a közönség utzája, 22. házszámmal, mikoron béköltözésekor ezen jószágra bé költözött, akkoron a meg lévő épületek az akkori előljárósági betslők által 12 forintokra betsül[tettek] *átolánoson.*

Következnek a szántók [a Hegy határban]

2. Vagyon az Osdolai hegy határ Ördöngős nevű helyén, mostani birtokosok keletről Kóter István és nyugatrol Gondos Ferentz szomszédságok között, 3 vékás

3. Ugyan ebbe[n] *a határba*[n] *Málnás nevű helyen özvegy Dézsi Jánosnő és Borbát András közt, 3 vékás*

4. Ebbe[n] *a határba*[n] *Hosszú nevű lábban Zsögön Bálint és Finna Jósef közt, 4 vékás*

Következnek a Közép határbéli szántók

5. Vén szer nevű helyen, mostani birtokosok Kóter István és Borbát Ferentz szomszédságok közt, 4 vékás

6. Ugyan ott a Vén szer nevű lábba[n] *Méltóságos Cserei János úr és Osdola*[i] *nemes Megye szomszédságok közt, 3 vékás*

7. Hústartóban falu gyepje és Bögözi család közt lévő 7 vékás szántót

8. Ugyan a Hústartó nevű helyen, a Szőts és Finna család közt lévő parlag 14/16. részben kaszáló

Következik az Alsó határ

9. Az Osdolai Alsó határ Fejér kép lábjában, mostani birtokos ifi Máttyás János szomszédságában, 1 vékás

10. Ebbe[n] *a határban Martokra menő lábban, keletről mostani birtokos Kóter István és nemes Orbai széki Szalai Ferentz közt, 3 vékás szántó*

11. Pál János tova nevű helyen Osdolai Dénes Lajos úr, Kóter László szomszédságok közt, 6 vékás

12. Hosszú pad nevű heljen Gondos Josef és Ferentz Miklós közt, 1 vékás szántó

Következnek a kaszálók

13. Az Osdolai erdőn Piliske nevű helyen, a Nagy Mihály pataka fejében lévő, 2 szekér szénát termő helyet

14. Ugyan az Osdolai Kopolnai Égés nevű helyen, a Közönség és mostani birtokos Bögözi Péter szomszédságok közt lévő, egy szekér szénát termő hely

Következnek a Kézdi Martonos határában lévő szántók

15. A Beretzk felöli határban Csüdör kereszttye nevű helyen, Fülöp Mihályné [és] *Pászka András közt, 3 vékás szántó*

16. Ugyan a Martonosi Alsó Mezőben Pap szere nevű helyen, Nagy Tamás és Biszak György mostani birtokosok szomszédságok közt, 5 vékás szántó

Mely örökös fenn maradandó Urbéri szerződési köt levelemet, mint kiegyező fél 300, irva három száz pengő forintokban a 16 szám alatt lévő birtokomot kezére botsátván fel szabadult úrbéresem Sárkány Antal eö kegyelminek és nőjének Bartos Mária asszonynak és fiok Sárkány Simonnak úgy, hogy ez után semmi just és követelést fenn nem hagyok se magam se maradványom részére. Mentségetis vállalok minden ez után következhető háborgatók ellen, a' mely öszveget az el enyészett 1855-dik évben nyugta igazolások mellett kezemhez vettem, aztot nevem alá írásával tanússítom.

Nyujtódon 15. ápr. 1871. Szent Ivány Ignátz.

Jegyzet:

Ozsdola, 1871. ápr. 15. (1855. évi szóbeli megállapodás utólagos írásba foglalása.)

OZS. CSA. 2. 1855.

Korabeli (1871. évi) tisztázat, a földesúr, Szent Iványi Ignác eredeti aláírásával.

Az egyezségnek az iratokat őrző család birtokában van egy másik változata, amely az *„Örökváltsági szerződés”* címet viseli és egy héttel későbbi dátumot (1871. ápr. 21.) hordoz, illetve bizonyos megfogalmazások tekintetében eltér a közreadott változattól. Például a birtokok felsorolása jóval elnagyoltabb fogalmazású benne. Viszont a bevezetőjében szerepel a történetileg fontos *„ős székely eredetű laktelkemet”* kifejezés, záró bekezdése pedig célratörőbb, magyarázóbb megfogalmazásokat tartalmaz: *„Ezen 15 pontok alatti fekvőségeket a bennvalóval edgyütt még 1855-ben Sárkány Antalnak úgy feleségének Bartos Máriának és fiuk Sárkány Simonnak 300, írva három száz pengő rénes forintokér által attam,…nagyobb részét kész pénzzel, a' többit kötelezvénnyel ki is fizették és így tulajdonossai lettek a nevezett jóknak. Fentartottam magamnak csupán az erdőhözi engem illető jogomot és részemet. És mivel eddig ezen szerződés csak nyugtázva volt, ezennel formális kötlevélbe írva ki attam”.*

19.

Ozsdola falutörvénye
(1774)

Anno 1774 die 7-ma Decembris, anno domini

Mostani Osdolai falus hütös bíró, primipilus Szőcs János idejében érkezvén kemény poroncsolat az nemes székely gyalog regimenttől de dato ut in praemissis, nemkülönben nemes Kézdiszéknek mostani érdemes vicekirálybírája, tekintetes Dombi Balázs uram által, de dato 1774 die ut supra, a méltóságos királyi gubernium comissiójából, hogy amely faluknak írásból álló törvényei vadnak, azokot a méltóságos nemes háromszéki inclyta Continua Táblára adják be. Annak okáért akarván teljesíteni Osdolafalva is a poroncsolatokot, maga jövendőbeli javára is tekintvén, tett közönséges gyűlésében megegyezett értelemből az méltóságos gróf és tekintetes urakkal az katonaság és jobbágyság ilyen végezéseket és egyezéseket, amint ide alább renddel következnek.

1-mo. Minthogy ezelőtt örökös megrögzött szokása volt Osdolafalvának, hogy a bíró mellett 11 törvénytevő hütösök voltanak, a (...) hütösség nem szerre járt, hanem aki egyszer a hütösségre beesküdtetett, holtig abba maradott, ha magát jól viselte. De [mi] *októl viseltetett néhai gyalog Nyilzon, Osdolán lévő akkori főhadnagy úr, nem tudjuk, azon törvénytevő hütösséget szerre bocsátotta. Mely miatt Osdolafalvának mindennemű igazságai, rendtartásai, usussai felfordultak. Arra nézve determináltatott, hogy azon régi törvénytevő hütösség új móddal felállíttassék, az lakosoknak (...) tussa szerint; úgymint: a katonák közül, minthogy két*[annyi] *számmal vannak, mint a jobbágyság, legyen a bíróval együtt nyolc hütös, a jobbágyok közül, minthogy harmadrész szerint vannak, legyen négy hütös. Akik is hütök kötelessége szerint falunk igazságát, mind pedig személyes embernek ügyét-baját igazán kiszolgáltatni tartoznak. Arra a hütösségre v*[aló] *embereket pedig az falu kiválassza az értelmeseiből és jó lelkiismeretűiből. Kik is ha magokot jól viselik, holtig azon hütösségben maradjanak. Ha pedig valamelyik közülük magát jól nem viselné és hüte ellen cselekednék, legottan a hütösségtől amoveáltassék, és más arra való alkalmatos ember helyibe tétessék; mégis azonkívül a maga tisztjének kiadattassék (...) büntetésének elvételére. Ezen hütösségnek pedig sok ren*[dbéli] *fáradtságokért extraordináriumból való mentségek legyen ˙(...) utak, hidak csinálásán és lopott marha ára fizetésén kívül. Úgy aki azok közül decedálna, a helyébe más tétessék.*

2-do. Minthogy ezelőtt a falusi bíróságot akire lehetett, vagy volt alkalmatos, vagy nem – jövevény, jószágtalan emberre – csak reátették, akár volt ügyeletei, s akár nem maga kötelességének végbevitelire, csak az egy esztendő jól s rosszul eltölt, nem gondolt semmit falunknak nagy kárával, mely miatt nagy károkat vallott szegény falunk. Arra nézve végeztetett, hogy ennek utána bírónak ős-örökös, jószágos haza fiából s ahhoz értő jó lelkiismeretű emberből tétessék a bíró. S ne egy-két ember választásából, hanem vox kérdettessék minden embertől, hogy ki legyen a bíró; hogyha valamiben hibáznék vagy kárt vallana negligentiája miatt a falu, hadd vehessen igazát rajta. Úgy mindazonáltal, hogy amely bíró magát jól viseli, nem

egy, hanem két vagy három esztendeig viselje a bíróságot; minthogy őfelségének és a méltóságos királyi guberniumnak recens comissiója extál róla, hogy a bíró ennek utána adót nem fog adni. Hozzátévén azt is, hogy ha a bíró magát kötelessége szerint nem viselné, félesztendőben is más bíró tétessék helyibe.

3-tio. Minthogy ezelőtti lágy bírák miatt [a] *faluban sok foglalások estek, a mezőn pedig in anno 1754-ben az országutak kijárattattak és köveztettek volt, azon kihatározás és kövezés annihiláltatott, kiszántatott, többire a kövek is kihányattattak, nemkülönben annak utána falu üdöllei, marhalegeltető helyei elszántattak, praedáltattak. Arra nézve végeztetett, hogy minden ugarlóban ennek utána a bíró hütöseivel és az öregekkel kimenvén, az benn való foglalásokot, országutakot, üdöllőköt, marhalegeltető helyeket, egyszóval mindennemű falu helyeit, falun, erdőn, mezőn, ahol foglalások tapasztaltatnak, vétessenek vissza simpliciter. Ha pedig valaki másodszor is ezekben is impingálna, a bíró hütösseivel együtt egy forintig büntesse meg. Ha mégsem szűnnék harmadszor is a faluét elfoglalná – minthogy sok erőszakos emberek vadnak –, ekkor a bíró a maga tisztinek adja ki érdemlett büntetésének elvételére, akármi renden lévő ember legyen az.*

4-to. Minthogy némely ember szokásba vette, hogy maga vicinumában a más ember földit elszántsa, a káros ember látókat vivén ki, megláttatja. Ha visszalátják, törvénnyel is alig tudja visszavenni igaz jussát, sokat költ, fárad, mégis sokszor odavesz szántófölde, kaszálóhelye, arra nézve végeztetett, hogy aki efféléket annak utána cselekszik, és bírót, hütösököt kételeníttetik a káros kivinni, kárát revidéáltatni, ha kárát megítilik, eo facto restituáltassék mind[en] *törvény félretételével. Fennhagyván mindazonáltal: ha valamelyik nem contentus a három hütösnek ítíletivel, egy (...) terminált napot, amidőn is öt vagy hét hütös jelen lévén, s akkor decedáltassék. És aki vétkesnek ítíltetik a bíró ingerálván ellene, egy forintig büntesse meg hütösseivel, és a sérelmesnek pedig költését, fáradtságát is a bíró a vétkessel fizettesse meg. Ide értvén azt, hogy valamelyik félnek a hütösség közül, kik kárlátni hívattatnak, ellenkezője ne legyen, mert az olyan hütös az ellenkezőnek ítéletet nem tehet. Se pedig olyan hütös ne légyen, aki azon jusshoz praetendens vér volna, hanem a feleknek egyező értelméből legyenek a hütösök. Mikor pedig ilyen kárt látni vagy gabona- vagy fű-látni a hütösség kihívatik, hárman ha jelen nem lesznek a hütösök, az ítélet meg nem állhat. Mikor kárlátni kimennek a hütösök: fizetése egynek leszen den. 7. Ha pedig olyon helyre vinné valaki a hütösököt kárt látni, hogy estig az üdő belételnék, s ennik sem adna, az őfelsége rendelése szerint egy hütösnek a fizetése den 30. legyen.*

5-to. Minthogy a határpásztorság dolga is igen rendetlenül vagyon, kivált az Osdolai lakosok közül, mert egy embernek ha egy marháját behajtsák, annyi hajtópénzt vesznek, mintha 10 marháját hajtsák be. Ez iránt végeztetett, hogy minden marhától külön-külön szaladásképpen való behajtásért a hajtópénz denar kettő legyen. Az szántszándékkal való, tilalmas fűből vagy gabonából való behajtásért egy forint legyen. A szokásos marhának behajtása pedig den. 12, akár éccaka, akár nappal történjen(ek) a behajtás; azonkívül a károkat fizessék meg.

6-to. Mikor pedig valakinek fűiben vagy gabonájában kára lészen, három hütössel kárát megláttatja; a megítílt kárt a határpásztorok minden visszavonás

nélkül tartoznak megfizetni törvény nélkül, hacsak valami törvényes közbevetések nincsen a károssal.

7-mo. Minthogy eddigelé semmi világos végezés erről nem volt, hogy Osdolán bebíró emberek gabonájának, fűinek őrzésiért az határpásztoroknak mit fizessenek, mégis ha károk következett, a határpásztorokon megvették, ha semmi határbért nem fizettek is. Arra nézve végeztetett, hogy az Osdolai határra bebíró emberek egy köböl féreje földről fizessen den. 12; avagy ha gabonája lenne – és a pénzt aratásig meg nem fizeti –, tehát aratásnak idein 12 kéve gabonája vétettessék el a határpásztorok által. Akkor pedig a megírt 12 pénzzel fel nem lehet váltani; úgy értvén ezt, hogy va[la]*hány köböl féreje földe van, singillatim fizessen. Hasonlóképpen, akinek egy szekér szénára való füve van, az is fizessen 12 pénzt.*

8-vo. Minthogy örökös szokása volt falunknak, hogy ha valakinek szénáját buglyául, kévéit kolongyából ellopták, soha a határpásztor meg nem fizette. Kitől isten őrizzen, ha ezután történnék efféle casus: határpásztor megfizetni nem tartozik. Nem hagyván ki azt is belőle, hogy akinek vetése nincsen, határpásztorságra nem kénszeríttethetik.

9-no. Minthogy némelyek megszokták, hogy mihent a fű akkorát nő, hogy a kasza megfogja, mindjárt praedálni kezdik a határt, és annyi fűet hordanak, [hogy] *otthon megszárasztván, rakás szénát raknak belőle. Ez iránt végeztetett, hogy ha valaki effélékben tapasztaltatik, ne a kaszája vétettessék el, hanem szekerestől-marhástól hajtassék a határbíróni, és egy forintig büntettessék. Kivévén azt, ha a határbíró vagy határpásztor hírével a magáét hozná. Így nem méltó a büntetésre, ha eo facto megmutassa, honnan hozta, és arról igazat fogad, hogy nem praetendálja.*

10-mo. Minthogy a sok lágy és ügyetlen bírák miatt a régi falu regestroma szerint íratott s felméretett határkert dolga annyira ment, hogy már csak aki akar, a teszen a határkertet. Mely miatt egész határaink veszedelembe és kárba forognak. Arra nézve végeztetett, hogy valahány füst a faluban vagyon, excepto a parochiális és a mester házán kívül, minthogy eddig is a régi regestrom szerint kétfelé, füst után tétetett a kert, ezután mind a négyfelé, füstre tétessék. Regestrálván a falut series szerint tized számra, s minden tíznek két tizedesse lévén, minden füstre háromfelé négy-négy öl kert tétessék, negyedik felé pedig két-két öl. Aki innen kimaradna, az Aszaló helyére és a Kollát két végibe tartozik feltenni obtingentiáját. Ha ki obtingentiáját annak idejében, midőn megporoncsoltatik, fel nem tenné, a tizedes zálagolja meg, és zálagjával a kertet tétesse fel, eladván, aki a kertet felteszi érette; mégis hat pénzig a szófogadatlanságért büntesse meg. Midőn pedig a határkert felmérettetik – bíró, hütösök és tizedesek által –, elsőbben a méltóságos grófi és a tisztelt possessorátus urak udvari füstire dupláson felmérvén a kertet, annak utána kezdődjék a lakosoknak tized-számai. Úgy mindazonáltal, hogy ha valaki ezekben contumaxkodnék és obtingentiáját fel nem akarná tenni, a tizedes is nem bírna vele, tehát a bíró ingeráljon. és egy forintig büntesse meg; mégis ami kár az ő résin leszen, azon ember fizesse meg.

11-mo. Minthogy az erdőpásztoroknak restségek s vigyázatlanságok miatt, úgy lágyságok miatt is tilalmas erdeink elpusztultanak, legfőképpen az Tölgy avas, mert csak a nem hozza, akinek nem kell. Arra nézve a régi tilalma most megújíttatik és publicáltatik, hogy valaki odamenyen kéretlen, hír nélkül ott tapasztaltatik vagy

hittesen bevádoltatik, legottan három forintig megbüntettessék; bátor ha letörött vagy égett fát hozna is az usus szerint – a falusi bírón kívül. Némelyeknek pedig semmi bizonyos szükségek nem lévén, minden bírónak az ideiben kétszer-háromszor szokott fát kérni; és ha egy szál ígírtetik, kettőt-hármat viszen be. Arra nézve végeztetett, hogy egyéb szükségre onnan fa nem adattatik. Hanem ha ős-örökös gazdaember vagy annak cselédje, tizenkét esztendőkön felyül való, meghalálozik: egy letörött vagy égett fát, ha találkozik, keresztfának lehet behozni; ha pedig földön nem találtaik, hírvel le lehet vágni. Amely új gazda épít: pincegerendának, küszöblábaknak, előfának, sodlábának, töltéscövekeknek, csűrajtó-soroknak. És akinek a jószágát a víz mosná, annak ellenzésére cövekeknek adatik cserefa, a szükséghez képest egy vagy két szál, de több nem. De ellenben kaputámasznak, kerttámasznak, fentőnek és egyéb ehhez hasonló elkerülhető dolgokra fa nem adatik.

Ezen Tölgy avason alol levő Akasztófa nevezetű erdő, minthogy eleitől fogva tilalomban volt az a hátulsó bérc útig, a Tölgy avas tilalmával tilalmaztatik; és többször el nem adattatik, hanem a modo [de] *inceps a Tölgy avas helyben felneveltettetik jövendőre nézve.*

A megírt bérc úton túl pedig, tudniillik a Halottak erdeje és az egész kurta tartománya eleitől fogva tilalomba tartatott, csakhogy a tűz által erősen elpusztíttatott. Most is azon tilalomban megmarad az martonosi határig, fel az Haportyos tónál levő, a bércről a Tekeres kopolnóra bemenő útig, az Kopolnó rétig, be a verőfény, a Tölgy avasig alá és az Veres cserével együtt őriztetik, egy forint bírság alatt.

12-mo. Minthogy az Osdolai szabad erdőre, quo jure et titulo, nem tudjuk, hat falu erdől Osdolán kívül. Melyről most csak protest[ál] *Osdolafalva. Úgyannyira elfogyott a tűzifa, hogy már tűzifát sem lehet kapni a havason innet, és amiatt a gyümölcstermő fákot is majd mind levágják. Ami nagyobb, minthogy Osdolafalván lévő lakosoknak mezőn való szénarétek nincsen, az erdőn szoktak kaszálni és kaszálóhelyeket kert nélkült eleitől fogva szoktak tartani. Melyeket az Osdolán beerdőlő falusiak némelykor szemlátomást, némelykor furtim, éccakán idejönnek, és kaszálóhelyeinket elrontatják, praedálják, a gyümölcstermő fákot kivagdalják. Arra nézve végeztetett, hogy akár Osdolai, akár mezőföldi ember valaki szénájiban találtatik, szántszándékkal praedáltatni vagy gyümölcstermő fát levágni, vagy nyersen szekerin vagy szánján találtatnék akárholott, az ország útján is, az olyan ember megzálogoltattassék és egy forintig megbüntettessék bíró, hütösség vagy erdőpásztorok által.*

13-tio. Minthogy mind a szabad erdő, mind pediglen a tilalmas erdő a tűz által minden tavaszon pusztíttatik, tehát végeztetett: hogy valaki szántszándékkal az erdőt égeti, pusztítja, ha rajta tapasztaltatik, elfogattassék legottan, és maga tisztéhez kísértessék az erdőpásztorok által, érdemlett büntetésének elvételére. Ha pedig nem tapasztaltatnék, hanem azután tudódnék ki, úgy is maga tisztének kiadattassék. Mindezekre a falusi bírónak hütösseivel együtt, úgy az erdőbírónak is és erdőpásztoroknak vigyázni kötelességekben lészen, úgy másoknak is.

14-to. Örökös szokása volt Osdolafalvának, hogy a vétkes embert a bíró megbüntethette egy forintig; de most annyira elment a bíró hatalma, hogy most csak a fogadja szavát, aki akar[ja]. *Senkin egy krajcár érő hatalma nincsen, s ami nagyobb, a legalábbvaló ember is szemtől szemben anyját, lelkit káromolja, hamisgatja, cáfol-*

ja – s meg is verték s vérbe keverték. Úgy asszony is nem átallja a zálagot kezében megfogni, hurcolódni. Arra nézve végeztetett, hogy minden ember a bíráknak, polgároknak illendő becsületeket megadja, mivel nem az magok, hanem a felsőbbségek poroncsolatjában fáradoznak. A bírónak pedig minden vétkes vagy szófogadatlan emberen hatalma lészen megbüntetni ezentúl.

15-to. Minthogy a falunak sok törvényes ügyei, bajai vadnak, és azt minden emberre nem lehet bízni, hanem csak azokra, akik ahhoz inkábbacska értenek. Azok pedig mindenkor ajándékon nem mehetnek. Arra nézve végeztetett, aki Szentivánba a törvénybe vagy egyebüvé is törvényes dologba megyen, ha a falu elküldi, egy napra diurnuma legyen den. 30, ha pedig maga sumptusán mégyen, fizetése leszen mindenik personának den. 48, akármicsoda üdőtájban legyen. Ha pedig ezen fizetésre nem találkoznak elmenni, a dolog pedig szorgos és káros volna, amint fogadhat a bíró hütösseivel, fogadjon, hogy a falu kárt ne valljon.

16-to. Minthogy ezelőtt szabad volt minden embernek pecsenyét vágni, korcsomát tartani – ezután is szabad leszen. De oly móddal, mint ezelőtt, nem leszen szabad húst vágni, hamis mértékkel élni. Mert ezelőtt tapasztaltatott, hogy némelyek döglött s némelyek beteg, nyavalyás marhájokot kivágták és pénzen eladták. Arra nézve végeztetett, hogy aki húst akar vágni, ha más faluból hozza a marhát, hiteles testimoniumja legyen, hogy igaz, nem lopott marha és egészséges és tiszta helyről való. Így bíró hírével leütheti. Ha pedig falubeli, a bírónak vagy hütösseinek hírt tegyen, lábán megmutatván a marhát, addig le ne üsse egy forint bírság alatt, és piaci árán eladhassa.

17-mo. Az bírónak kötelességében áll mindenféle mértékeket megvizsgálni, és akiket hamis mértékkel élni tapasztal, egy forintig büntesse meg.

18-vo. Minthogy sokfele lopások estek ezelőtt, és örökös, megrögzött szokása volt a falunak, hogy soha senkinek lábatlan portékáját meg nem fizette, a falu most is abban marad; és minden ember oly gondot viseljen lábatlan, akármi névvel nevezendő portékájára, hogy kitől isten őrizzen, ha elveszti vagy elhányják, senki meg nem fizeti. Úgy mindazonáltal, hogy ha valakinek kára következik, requirálván a bírót hütösseivel, tartozik a bíró felkelni és kereskedni. Ha megtalálja kárát, bene quidem, ha pedig meg nem kapja, tűrje el. Az hol pedig az ellopott portéka megtaláltatik, legottan fogattassék el, és maga tisztéhez késértessék érdemlett büntetésének elvételére; azonkívül a bíró büntesse meg. Ide értvén azt is, ha valaki más ember elejtett portékáját megtalálná és eltitkolná, meg nem adná, és mások által kitudódnék, hasonlóképpen büntetődjék.

19-no. Minthogy az erdőn minden tavaszon sok bornát, tönköt mí[v]*be való fát szoktak vágni, azokot gyakrabban el szokták lopogatni. Arra nézve végeztetett, hogy akárki ennek utána affélében tapasztaltatik, hogy a más ember keze munkáját vin*[né] *vagy elvitte volna – bizonyoson megtudódnék, hogy az elvitt portékát (...) elvitte –, úgy arra a helyre, ahonnan elvitte, visszavigye, másoknak példájára. Melyet ha nem cselekednék, maga tisztének kiadattassék ad satisfaciendam, mely titulált tiszt úr ha eleget nem tenne maga kötelességének, feljebb való tiszt uraknak elibe is elhathasson ezen dolog.*

20-mo. Minthogy sok ember titkon, alattomban jó barátit, atyafiait az Osdolai szabad erdőre erdőlni maga neve alatt behozta, akinek semmi köze nincsen az

Osdolai erdőhöz, se soha semmi pénzt nem adott annak defensiójára, mégis ott erdől – az ilyenek iránt végeztetett, hogy amely Osdolai ember azt cselekedné, a bíró egy forintig azon embert büntesse meg. A más, idegen embernek pedig vágott fái vétessenek el, marhája s eszköze simpliciter elbocsáttatván semel pro semper. Ha pedig többször azt cselekedné, akkor három forintig marhája s eszköze büntettessék meg.

21-mo. Igen ritkán kezdett a vadgyümölcs teremni. Amidőn termik is – hat-hét esztendőben egyszer –, némelyek nem várják, hogy perfectióra mehessen addig, fél üdőben vagy azelőtt is leverik, ágastól lerontják, s magok sem vehetik hasznát, más sem. Ez veszedelmes nagy kár minden szegénynek. Arra nézve végeztetett, hogy senki Szent Mihály-nap előtt vadalmát szedni ne merészeljen, egy forint büntetés alatt. Ha pedig valaki azt cselekedné és megtudódnék, vadalmája elvétessék zsákostól, szekere, marhája arestáltassék.

22-do. Minthogy más falukban a vizekről s abban levő halakról vagyon rendelés, éspedig akárhonnan való legyen, szabadoson halászhatott eddig az Osdolai határokon; s midőn a titulált tiszt uraknak, uraságoknak vagy tisztelendő lelkiatyáknak szükségekre kívántatik, nem lehet kapni. Végeztetett azért, hogy a modo deinceps, ha más falubeli halászok, cigányok, vagy vagusok itten halászni tapasztaltatnának, tehát halászportékájok elvétettessenek, magok pedig akár erdőn, akár mezőn találtattassanak, előzettessenek.

23-tio. Mikor a falu valami tilalmas erdőt oszt el, némely ember két, három embernek [részét] *kívánja magának obtiniálni; kit egy s kit más szín alatt a tíznek praejudiciumára. Vagy pedig némelyek más falubeli emberrel hordassák be fájokot, a falusiaknak és tíznek praejudiciomára. Ezekre nézve végeztetett, hogy senki a tízben két részt ne vágjon, hanem ha valaki maga részit eladja, a tíz meg ne engedje, se más falubeli embert a tízbe bevinni ne merészeljen, egy forint bírság alatt; hanem maga levágván, hazahordván, hazul szabad eladni.*

24-to. Minthogy a méltóságos possessorátus urak, úgy mások is eddig erdőt nem őrzöttek, ezután őrizzenek; dupláson az urak őriztessenek, mint[hogy] *dupla portiót kívánnak és vesznek.*

25-to. Minden esztendőben az bíró novemberben számot adni tartozik. Az új bíró pedig a számvitelt sürgesse haladék nélkül.

26-to. Végeztetett az is, hogy amely földei vadnak Osdolafalvának, minden ugar szerint változzanak.

Jegyzet:
Ozsdola, 1774. december 7.
SÁL. 1. 55−58v.
Falujegyzőkönyvbe másolt falutörvény.

Az 1774. évi ozsdolai falutörvényt 1983-ban, hasonló falutörvények társaságában, a *Törvényhozó székely falu* című könyvében közölte Imreh István. (IMREH István 1983. 423−429.) Akkor a Kriterion Könyvkiadó elvárásainak megfelelően nem a betűhű közlés, hanem a könnyű olvashatóság számított a közreadás elsődleges szempontjának. Emiatt a XVIII. századi szöveget úgy kellett átírni, hogy az közelítsen a XX. század második felének köznyelvi szövegeihez. A mostani újraközlés során, számolva azzal, hogy a Függelék 19. tételének szövegközlési elvei különböznek a Függelék többi tételének szövegközlési elveitől, megtartottam az Imreh István által közzétett szövegváltozatot. Az eredetivel egybevetve csak aprócska változtatásokat végeztem rajta. Például következetesen visszaállítottam az *Osdola* helységnév „s” betűs írásmódját és az *Osdolai* szó nagy kezdőbetűjét.

20.

Ozsdolai kepekivetési lajstrom az 1883. esztendőre

Osdola római katolikus hitközség lakossága gabona, fa és oszpora kepetartozás[ának] *osztályozata 1883 évre*

Folyószám	*Kepéző neve*	*Gabonakepe*	*Fakepe*	*Oszpora*	
				ft.	*kr.*
1	*Gondos György*	*½*	*1*	*1*	*—*
2	*Vargyasi Lajos utódai*	*—*	*—*	*2*	*52*
3	*Boldizsár Mojzes*	*—*	*—*	*—*	*45*
4	*Bartók Antal*	*—*	*1*	*1*	*20*
5	*Lázár József*	*—*	*—*	*—*	*45*
6	*Lázár János árvái*	*—*	*—*	*—*	*—*
7	*Mike Ferencz ifi*	*—*	*—*	*1*	*20*
8	*Mike Simon*	*—*	*—*	*—*	*90*
9	*Imre Gáspár*	*½*	*1*	*—*	*—*
10	*Tamás Györgyné*	*—*	*—*	*—*	*15*
11	*Csíki Sándor*	*½*	*1*	*—*	*—*
12	*Csíki József*	*½*	*1*	*—*	*—*
13	*Bándi István*	*1*	*1*	*—*	*—*
14	*Balog Sándornő*	*½*	*—*	*—*	*—*
15	*Fejér József*	*½*	*1*	*—*	*—*
16	*Fejér János árvái*	*—*	*—*	*—*	*—*
17	*Bandi Lajos ifi*	*½*	*—*	*—*	*—*
18	*Finna József*	*½*	*1*	*—*	*—*
19	*Finna István*	*½*	*1*	*—*	*—*
20	*Finna Ádám*	*1*	*1*	*—*	*—*
21	*Vargyasi Ferencznő*	*—*	*—*	*—*	*30*
22	*Muszka Mihály*	*—*	*—*	*—*	*45*
23	*Finna Dávid utódai*	*½*	*—*	*—*	*—*
24	*Dézsi András*	*½*	*1*	*—*	*—*
25	*Nagy István*	*—*	*1*	*1*	*50*
26	*Nagy Ferencz*	*1*	*1*	*—*	*—*
27	*Borbát István*	*—*	*—*	*—*	*45*
28	*Sárkány Antal*	*½*	*1*	*—*	*—*
29	*Sárkány Simon*	*½*	*1*	*—*	*—*
30	*Tóth Antal*	*—*	*—*	*—*	*45*
31	*Boldizsár Anna*	*—*	*—*	*—*	*15*
32	*Molnár Mihálynő*	*—*	*—*	*—*	*15*
33	*Ferencz Gyárfás*	*—*	*—*	*—*	*60*
34	*Kánti József*	*—*	*—*	*—*	*45*
35	*Balog Dénes*	*1*	*1*	*—*	*—*
36	*Jánó József*	*1*	*1*	*—*	*—*
37	*Gondos József alsó*	*½*	*1*	*—*	*—*

38	Gondos Istvánnő	—	—	—	15
39	Gondos János	—	—	—	60
40	Keresztes András	—	—	—	60
41	Gáspár Mihály	—	—	—	15
42	Gergely István	—	—	—	60
43	Gondos Mojzes	—	—	—	30
44	Boldizsár János	—	—	—	45
45	Gergely Izra	—	—	—	90
46	Hadi Józsefnő	—	—	—	15
47	Tamás Elek	—	—	—	90
48	Ferentz György	—	1	1	50
49	Ferentz József árvája	—	—	—	60
50	Fekete István	—	—	—	60
51	Kopatz András	—	—	—	45
52	Dénes Lajos	—	—	—	90
54	Vajda Sándor	—	—	1	20
55	Molnár István	1	1	—	—
56	Baritz István	½	1	—	—
57	Jancsó Józsefnő	—	—	—	30
58	Fekete János ifi	—	—	—	90
59	Gera Mihály	—	—	—	60
60	László Jánosnő	—	—	—	30
61	Ütüs János	—	1	1	50
62	Bene Mihály	—	—	1	20
63	Ferentz Mihály id.	—	1	1	20
64	Ferentz Ignátz	—	—	—	90
65	Borbát András	1	1	—	—
66	Borbát József	1	1	—	—
67	Bandi György	1	1	—	—
68	Bandi Lajos id.	½	1	—	—
69	Bandi József	½	1	—	—
70	Zsögön József ifi	1	1	—	—
71	Pál János	—	—	—	60
72	Pál Áron	½	1	—	—
73	Mátyás Mihálynő	—	—	—	15
74	Bartók Ferentz ifi	½	1	—	—
75	Bartók Józsefnő	½	—	—	—
76	Bartók Lajos	1	1	—	—
77	Bartók József árvái	—	—	1	26
78	Márton Antal	½	1	—	—
79	Jánó Áron	—	—	—	60
80	Veres Mihály	—	—	—	90
81	Benke István utódai	—	—	—	30
82	Benke Ignátz	—	—	—	30
83	Komsa József	—	1	1	20
84	Bartók Dávidnő	1	1	—	—
85	Kopatz Ferentz árvái	—	—	1	26
86	Szejke János	—	1	1	20
87	Lukáts Gáspár	—	—	—	60
88	Bartók Gáspár az árvákkal	—	—	—	90
89	Kóter Gáspár	1	1	—	—
90	Kóter Ignátz	—	—	1	20
91	Ferencz Sándor	—	—	1	50
92	Ferencz Elek utódai	1	1	—	—

93	Ferencz János	—	—	—	30
94	Ferencz Mihály ifi	½	1	—	—
95	Ferencz József árvái	—	—	—	—
96	Nagy Lázár ifi	—	—	1	50
97	Mike Ferencz id.	½	1	—	—
98	Nagy János	—	—	1	20
99	Nagy Antal utódai	½	1	—	—
100	Tóth Mihály	1	—	—	—
101	Jáger Sándor	—	—	—	45
102	Zsögön Antal	1	1	—	—
103	Ferencz Miklós id.	—	—	—	60
104	Bogyó József	—	1	1	20
105	Bogyó István	½	1	—	—
106	Itó József	—	—	—	30
107	Ferencz József ifi	—	—	—	60
108	Lázár János ifi	1	1	—	—
109	Lukáts Imre	—	—	—	60
110	Kádár Balázs	—	1	1	50
111	Bogyó Ferencz	½	1	—	—
112	Bogyó János	1	1	—	—
113	Perczák János	—	—	—	60
114	Szőts Ádámné	—	—	—	30
115	Bende Mihály	1	1	—	—
116	Pokó Póli Ilona	—	—	2	52
117	Gondos Sándor	1	1	—	—
118	Ferencz Bálint	1	1	—	—
119	Tóth Ferencznő	—	1	—	30
120	Tóth Dávid	—	—	—	60
121	Lukáts István és Balázs	½	1	—	60
122	Tóth Lajos id.	—	1	—	90
123	Márkos Bálint	1	1	—	—
124	Fábián János	—	1	1	20
125	Fábián Elek	—	—	—	60
126	Lukáts Ádám	1	1	—	—
127	Kóter Mihály	—	—	—	60
128	Arros József	½	1	—	—
129	Bende Bálint	1	—	—	—
130	Kóter András	1	1	—	—
131	Gondos Mihály	—	1	—	90
132	Nagy Istvánnő	—	—	—	60
133	Nagy Józsefnő	—	—	—	15
134	Márkos Pál	—	—	—	60
135	Fekete Mihály	—	—	—	60
136	Kelemen Mihálynő	—	—	—	15
137	Varga István ifi újházas	—	—	—	15
139	Arros János ifi	½	1	—	—
140	Gondos Áron az árvákkal	½	1	—	—
141	Gondos József ifi	½	1	—	—
142	Gondos József idős	½	1	—	—
143	Gondos Ferencz	1	1	—	—
144	Dáné Ferencz	—	1	1	50
145	Bende Lajos	—	—	1	20
146	Dáné Jánosnő	—	1	1	20
147	Tóth János Albert	1	1	—	—

148	*Zsögön Lajosnő*	—	—	—	*30*
149	*Zsögön Ferencz ifi*	—	—	*1*	*20*
150	*Dáné Lajos*	—	—	—	*90*
151	*Vitályos Mihály ifi*	—	*1*	*1*	*50*
152	*Fésűs József*	—	—	—	*40*
153	*Gergő Mihály*	—	—	—	*30*
154	*Simon Ferencz*	—	—	—	*90*
155	*Dáné János*	—	*1*	*1*	*20*
156	*Keresztes Mátyás*	—	—	—	*30*
157	*Keresztes Elek*	—	*1*	*1*	*20*
158	*Keresztes Ferencznő*	—	—	—	*15*
159	*Görög Mihály*	—	—	—	*60*
160	*Görög András*	—	—	—	*60*
161	*Fejér Albert*	—	*1*	*1*	*50*
162	*László Józsefnő*	½	*1*	—	—
163	*Bende János*	—	—	—	*60*
164	*Sós Ferentz*	—	—	—	*60*
165	*Gazda Lajosnő*	—	—	—	*15*
166	*Zsögön János*	—	—	—	*60*
167	*Bende József ifi*	½	*1*	—	—
168	*Mikula József*	—	—	—	*60*
169	*Mikula Ferentznő*	—	—	—	*30*
170	*Vitályos István id.*	—	—	—	*45*
171	*Vargyasi Mihály*	—	—	—	*60*
172	*Nagy Ignátz*	—	—	—	*90*
173	*Albert Tóth József*	*1*	*1*	—	—
174	*Fábián Márton*	—	*1*	*1*	*50*
175	*Fábián Antalnő*	—	—	—	*30*
176	*Szávuj Józsefnő*	—	—	—	*15*
177	*Marti Kelemen*	—	—	—	*60*
178	*Hosszú Gyárfás*	½	*1*	—	—
179	*Arros Máténé*	—	—	—	*30*
180	*Borbát Ignátznő*	—	—	—	*30*
181	*Domokos Mihály*	*1*	*1*	—	—
182	*Domokos Ferencznő*	½	—	—	—
183	*Zsögön József id.*	*1*	*1*	—	—
184	*Kelemen István*	—	—	—	*45*
185	*Görög János*	—	—	—	*30*
186	*Ferencz István*	—	—	—	*90*
187	*Kovács Gábor*	—	—	—	*90*
188	*Zsögön Kelemen*	½	*1*	—	—
189	*Zsögön Ignátz*	—	—	—	*90*
190	*Zsögön Sámuel*	*1*	*1*	—	—
191	*Máté János*	—	—	—	*30*
192	*Fábián Gábor*	—	—	—	*60*
193	*Kerekes Pál*	—	—	—	*60*
194	*Hosszú László*	—	—	—	*60*
195	*Hosszú Miklós*	—	—	—	*60*
196	*Gergő István*	—	—	—	*60*
197	*Gabri Lajos*	—	—	—	*45*
198	*Vitályos István ifi*	½	*1*	—	—
199	*Szalai Gábor*	*1*	*1*	—	—
200	*Szőts Károly*	*1*	*1*	—	—

201	Zsögön István	—	—	—	—
202	Tóth Gáspár utódai	½	1	—	—
203	Dénes Gáspár	—	—	—	60
204	Bartók András	½	1	—	—
205	Fejér Samu	—	—	—	60
206	Farkas József	—	—	—	60
207	Vajda Ábel	—	1	1	20
208	Ferencz Gáspár	½	1	—	—
209	Tóth Jánosnő	1	1	—	—
210	Sipos Mihály idős	—	1	1	20
211	Bögözi Sándor	½	1	—	—
212	Vitályos Gergely utódai	½	1	—	—
213	Bende Balázs	1	1	—	—
214	Dénes Antal	—	—	—	90
215	Albert Tóth Lajos	—	—	—	—
216	Zsögön Gyárfás árvái	1	1	—	—
217	Zsögön Bálint	1	—	—	—
218	Zsögön Mihálynő	½	1	—	—
219	Máté Trezsi	—	—	—	15
220	Tóth József idős	—	—	—	60
221	Vitályos János id.	½	1	—	—
222	Fekete György	—	—	—	90
223	Fekete Márton	—	1	1	20
224	Hosszú Antal	½	1	—	—
225	Jáger István	—	1	—	90
226	Blástuk Józsefnő	—	—	—	30
227	Hajnal Mihály	—	—	—	60
228	Hajnal István	—	—	—	30
229	Szabó István	—	—	—	90
230	Arros János id.	—	—	—	60
231	Borso Ferentznő	—	—	—	30
232	Mojzi Lukáts	1	1	—	—
233	Kerekes Kloro István	—	—	—	30
234	Bálint Albert id.	—	—	—	60
235	Kerekes Ferentz	—	—	—	60
236	Keresztes Györgyné	—	—	—	15
237	Rátz Ferentzné	—	—	—	30
238	Rátz Károly	—	—	—	60
239	Póka János	—	—	—	60
240	Kerekes Boldizsár	½	1	—	—
241	Sipos Mihály ifi	—	1	—	90
242	Zsögön Ferentznő	—	—	—	30
243	Ördög István	—	—	—	60
244	Benke József	—	1	1	20
245	Tóth János ifi	—	1	1	20
246	Keresztes István	—	—	—	30
247	Gondos Lajos	½	1	—	—
248	Tamás Imre	—	—	—	90
249	Lukáts János	½	—	—	—
250	Lukáts Antal	½	1	—	—
251	Lukáts Mihályné	—	—	—	90
252	Tatti András	—	—	—	30
253	Bakk Antal	—	—	—	—
254	Harai József	—	—	—	45

255	Vajda Lajos	—	1	1	20
256	Compo József	—	—	—	60
257	Balog Lajos	1	1	—	—
258	Lázár Dávid	1	1	—	—
259	Kovács József ifi	—	—	—	45
260	Bajcsi József	—	—	—	90
261	Itó Sándor	—	—	—	90
262	Itó István utódai	—	—	—	60
263	Szőke Istvánnő	—	—	—	15
264	Kóter József	1	1	—	—
265	Kóter Istvánnő	—	—	—	90
266	Zsögön János	—	1	—	90
267	Bogdán Józsefnő	—	—	—	15
268	Arros István	1	1	—	—
269	Csíki János ifi	1	1	—	—
270	Kovács Gáspár	—	1	—	90
271	Marton Gergely	—	1	1	20
272	Marton Antalnő	—	—	—	30
273	Kovács Imréné	—	—	—	30
274	Bartók Ferentz	1	1	—	—
275	Nemes Józsefnő	—	—	—	15
276	Zsögön Ferentz id.	½	1	—	—
277	Domokos Antal	½	1	—	—
278	Bögözi Péter	1	1	—	—
279	Dézsi József	½	1	—	—
280	Bögözi Albert	—	1	1	20
281	Bögözi Ferentz	½	1	—	—
282	Bögözi Dénes	1	1	—	—
283	Vitályos Antal	1	1	—	—
284	Vitályos Balázs	1	1	—	—
285	Vitályos Ferentz utódai	—	—	1	20
286	Hegedűs András	—	—	—	60
287	Albert Tóth István	1	1	—	—
288	Ferencz Lajos ifi	—	—	—	60
289	Szurkos Ferencz	—	—	—	60
290	Szőts János	—	1	1	20
291	Szőts Mihály	—	1	—	90
292	Márton András	—	1	—	90
293	Márton János	1	1	—	—
294	Tóth György	—	1	—	90
295	Tóth Antal	—	1	—	90
296	Vitályos Sándor	1	1	—	—
297	Szőts Antalné	—	—	—	15
298	Lugzó József	—	—	—	45
299	Pusztai József	—	—	—	15
300	Kerekes Mihály	—	—	—	60
301	Borbát János	—	1	—	60
302	Borbát Ignátznő	—	—	—	60
303	Sárkány Mihály	—	—	—	60
304	Borbát Ferentz	1	1	—	—
305	Nagy János utódai	—	—	—	60
306	Bálint Albert ifi	—	—	—	60
307	Bene Gyárfásnő	—	—	—	30
308	Bene Mihálynő	—	—	—	30

309	Tóth Ferencz	1	1	—	—
310	Nagy János id.	—	—	—	60
311	Kótér László	—	—	—	60
312	Bene József	—	—	—	45
313	Kancsi Ferentz	—	1	—	60
314	Szurkos Antal	—	—	—	15
315	Szurkos György	—	—	—	60
316	Csutak Lajos	—	—	—	45
317	Pusztai Imre	—	—	—	45
318	Bakk János	—	—	—	45
319	Bakk András	—	—	—	45
320	Mojzi Józsefnő	—	—	—	15
321	Darvas János ifi	—	1	—	60
322	Szejke György	—	—	—	60
323	Benedek János	—	—	—	45
324	Keresztély János	—	—	—	45
325	Dobra Antal	—	—	—	45
326	Sándor Miklós	—	—	—	45
327	Szabó Károly	—	—	1	50
328	Mojzi József	½	1	—	—
329	Mánya János ifi	½	1	—	—
330	Kótér József id.	—	—	—	60
331	Kótér Ignátzné	—	—	—	15
332	Pál György	½	1	—	—
333	Fekete Ferentz id.	½	—	—	—
334	Tóth Ignátz	½	1	—	—
335	Kótér Salamon	—	—	—	60
336	Pál Jánosné	—	—	—	15
337	Molnár Ferentz	1	—	—	—
338	Molnár Mihály	—	—	—	60
339	Molnár Antal	1	1	—	—
340	Pál Imre	½	1	—	—
341	László Dávid	½	1	—	—
342	Bögözi Lajos id.	—	—	—	60
343	Szász Gáspár	1	1	—	—
344	Szász Imre	½	1	—	—
345	Harai József ifi	—	—	—	60
346	Csillag György	½	1	—	—
347	Balog Sándor	1	1	—	—
348	Petrikó Lajos	—	—	—	60
349	Baritz Mihály utódai	—	—	—	60
350	Finna András	—	—	—	60
351	Szőke János	—	—	1	50
352	Arros Ferentz	—	1	—	60
353	Kovács József molnár	—	1	1	80
354	Harai Ferentz	—	—	—	60
355	Dobra István	—	—	—	45
356	Felcser János	1	1	—	—
357	Szabó Gáspár	1	1	—	—
358	Márk Ferentz	1	1	—	—
359	Balog Salamon	1	1	—	—
360	Márk István	½	1	—	—
361	Kovács Lázár	—	—	—	30
362	Bandi János	—	—	—	30

363	Bandi Józsefné	—	—	—	15
364	Gondos József	—	1	—	90
365	Fejér Boldizsárnő	—	—	—	30
366	Sárkány Lajos	—	1	1	20
367	Baritz József	—	—	—	60
368	Bartók Mihály	½	1	—	—
369	Darvas Ignátz utódai	—	—	—	15
370	Hosszú József	1	1	—	—
371	Fülöp István	—	1	—	—
372	Márkos József	—	—	—	60
373	Vargyasi Antalnő	—	—	—	30
374	Szép Antal	—	—	—	60
375	Vitályos János	—	—	—	60
376	Márk György	1	1	—	—
377	Baritz Lajos	—	1	—	60
378	Borbát György	1	1	—	—
379	Ráduly János molnár	½	1	1	—
380	Sima Mihály	—	1	—	90
381	Borbát Mátyás id.	½	1	—	—
382	Borbát Mátyás ifi	—	1	—	90
383	Szász Ignátz	—	1	1	20
384	Szász György	—	—	—	30
385	Szász Joachim utódai	—	—	—	60
386	Kis Lázár	—	—	—	60
387	Szegeti János	—	1	—	90
388	Dáné Ignátz az árvákkal	—	1	1	50
389	Kerestély József	—	—	—	30
390	Kerestély Gáspár	—	—	—	45
391	Jager Mihály	—	—	—	45
392	Haricska József	—	—	—	60
393	Hosszú Ignátz	—	1	1	20
394	Teleki Lajos	½	1	—	—
395	Teleki József	—	—	—	60
396	Katona Gáspár	1	1	—	—
397	Nagy György	—	1	—	90
398	Miklós György	—	—	—	60
399	Borbát Mihály id.	—	1	1	20
400	Varga Mihálynő	—	—	—	15
401	Szánszuj Miklósnő	—	—	—	30
402	Zsögön József	—	1	—	90
403	Zsögön Lajos	1	1	—	—
404	Réthi József	—	—	—	60
405	Ferentz Lajosnő	—	—	—	15
406	Szekrény János id.	½	1	—	—
407	Szima Istvánnő	—	—	—	30
408	Barthalis András	—	—	—	15
409	Sárkány József	—	—	—	60
410	Kis Ignátz	—	—	—	60
411	Darvas János id.	—	1	—	90
412	Borbát Antal	1	1	—	—
413	Borbát János	1	1	—	—
414	Márkos János	—	—	—	60
415	Mátyás István	½	1	—	—
416	Bögözi Ferentz ifi	—	—	—	60

417	Erőss József	½	1	—	—
418	Erőss Lajos	—	—	—	60
419	Erőss Miklós és Mihály	½	1	—	—
420	Szőts László	1	1	—	—
421	Bálint Pál	—	—	—	45
422	Bálint Dávid	—	—	—	45
423	Szőts Mihály id.	½	1	—	—
424	Jánoska Jánosnő	½	1	—	—
425	Lázár István	1	1	—	—
426	Kerestély Antal	½	1	—	—
427	Szekrény Gyárfás	½	1	—	—
428	Kerestély Ferentzné és fia	½	—	—	—
429	Héjja György	—	—	—	60
430	Szekrény András	½	1	—	—
431	Szíjgyártó Mihály	—	—	—	60
432	Ráduly Jánosnő	—	—	—	60
433	György István	—	—	—	30
434	Szász Lajos	—	—	—	60
435	Bögözi Lajos id.	1	1	—	60
436	Ferentz Lajos id.	—	—	—	90
437	Bögözi Ferentz id.	—	—	—	60
438	Bögözi Imre id.	½	1	—	—
439	Bögözi Imre ifi	—	—	—	60
440	Bögözi János	½	1	—	—
441	Szekrény József ifi	½	1	—	—
442	Szekrény Anna	—	—	—	30
443	Szekrény János	½	1	—	—
444	Szekrény Mihály	½	1	—	—
445	Mánya János id.	½	1	—	—
446	Mánya András	—	—	—	90
447	Koszosztánda Jánosné	1	1	—	—
448	Fekete Gyárfás	—	1	1	20
449	Fészki Ignátz	—	—	—	60
450	Lázár József ifi	—	1	—	90
451	Hancz István id.	—	—	—	45
452	Hancz István ifi	—	—	—	60
453	Csíki János id.	—	—	—	45
454	Csíki Ferentz	—	1	—	90
455	Fekete János id.	—	—	—	30
456	Fekete Ferentz ifi	—	—	—	60
457	Vargyasi István id.	—	—	—	45
458	Szakáts Mihály	—	—	—	60
459	Szabó Antal	—	—	—	90
460	Szabó Ádámnő	—	—	—	90
461	Szabó Gábor	—	—	—	60
462	Borbát István ifi	1	1	—	—
463	Compo János	1	1	—	—
464	Géczi József	—	—	—	45
465	Maksai Mihály	—	1	—	60
466	Veres Ferentz	—	1	—	90
467	Gondos József	—	1	—	90
468	Szima Jánosnő	—	—	—	30
469	Nagy Simon utódai	½	—	—	—
470	Erős József idős	1	1	—	—

471	Geréb István	—	—	—	—
472	Fábián Mihálynő	—	—	—	30
473	Kelemen Dénes	½	1	—	—
474	Szabó Simon	½	1	—	—
475	Finta György	—	—	—	90
476	Kovács Gáspár ifi	—	—	—	60
477	Máttyás Péter	½	1	—	—
478	Máttyás János ifi	1	1	—	—
479	Sipos Mári	—	—	—	—
480	Borbát István középső	½	1	—	—
481	Borbát Imre	—	—	—	60
482	Borbát Sándor árva	—	—	1	26
483	Borbát Imréné	—	—	—	30
484	Borbát Mihály ifi	—	1	—	90
485	Szép Gáspár ifi	—	—	—	30
486	Erőss Dávid	—	—	—	—
487	Borbát György árvái	1	1	—	—
488	Zsögön Sándor	—	—	—	—
489	Szekrény Ferentz árvái	—	—	—	60
490	Szabó István ifi	1	1	—	—
491	Szima István	—	—	—	60
492	Szima Leányok	—	—	—	15
493	Máttyás Jánosnő	½	1	—	—
494	Máttyás Ignátz	—	1	1	20
495	Bartók Lászlónő	—	1	1	20
496	Vargyasi István ifi	1	1	—	—
497	Vargyasi Imréné	½	1	—	—
498	Vargyasi Sándor	½	1	—	—
499	Máttyás János szabó	1	1	—	—
500	Fekete János	—	—	—	30
501	Kelemen Antal	—	—	—	90
502	Kondra Mihály	1	1	—	—
503	Miklós Ignátz	—	—	—	60
504	Muszka Mihálynné	—	—	—	15
505	Ambrus József	—	—	—	45
506	Bács István	—	1	1	20
507	Maksai József	—	—	—	60
508	Imre Bálint Gyárfás	—	1	—	90
509	Lukáts Sándor	—	1	—	60
510	Borbát Lajos	—	—	—	60
511	Lukáts Ferentz	—	—	—	60
512	Torkos János molnár	1	1	—	—
513	Tóth János	1	1	—	—
514	Máttyás József	—	—	—	60
515	Máttyás Ferentznő	—	—	—	30
516	Lázár Ferentznő	—	—	—	15
517	Imre József	—	1	1	20
518	Lázár Sándor	½	1	—	—
519	Lázár István	½	—	—	—
520	Barabás Miklós	—	1	1	20
521	Barabás Mihály	—	—	—	—

522	Fábián József utódai	½	1	—	—
523	Illés István	—	—	—	30
524	Borbát Jánosnő	—	—	—	15
525	Simon János	—	—	—	60
526	Kelemen Gáspár	½	1	—	—
527	Kelemen Ignátz	½	1	—	—
528	Erőss István	—	—	—	90
529	Varga Ádám	—	—	—	45
530	Kelemen András	1	1	—	—
531	Bogdán János	—	—	—	45
532	Pál Ignátzné fiával	½	1	—	—
533	Finna Gáspár	½	1	—	—
534	Varga István id.	—	—	—	45
535	Varga Mihály	½	1	—	—
536	Szurkos István	—	—	—	45
537	Nagy Lázár id.	—	—	—	90
538	Lukáts Gáspár id.	—	1	—	90
539	Szabó János	—	—	—	60
540	Kerekes István	—	—	—	30
541	Lázár Elekné	1	1	—	—
542	Pál Joákim	1	1	—	—
543	Vitályos Gáspár	—	—	—	60
544	Lukáts István	—	—	—	60
545	Nagy Gáspár	1	1	—	—
546	Györfi Lajosnő ifj.	—	—	—	15
547	Bartók János	—	—	—	15
548	Hosszú János	—	—	—	60
549	Gál Gergely	—	—	—	60
550	Finna Ferentz	1	1	—	—
551	Szabó Mihály	1	1	—	—
552	Szabó Sándor árvája	—	—	1	26
553	Szabó Ferentz	1	1	—	—
554	Kelemen István	—	—	1	26
555	Kelemen Sándor	½	1	—	—
556	Görög Józsefné	—	—	—	15
557	Bartók Ferentz	1	1	—	—
558	Kelemen Áron	½	1	—	—
559	Sárkány András	—	—	2	40
560	Sárkány József	—	—	—	90
561	Pál Mihálynő	—	—	—	60
562	Lőrintz József	—	1	—	90
563	Szőts Imre	½	1	—	—
564	Szekrény Lajos	1	1	—	—
565	Szőts Lajos	½	1	—	—
566	Babos László	—	—	—	60
567	Veress János	½	1	—	—
568	Kelemen József	½	1	—	—
569	Nagy Dénes	½	1	—	—
570	Pál Dénes árva	½	1	—	—
571	Zsögön Ida árva	—	—	1	26
572	Vojna Péternő	½	—	—	—

Ezen öszve írás a' mai napon felolvasva kiigazíttatott és helyesbíttetett a' közgyűlés által.

Ozsdolán 1883. augusztus 3-án

Gereb István	*Zsögön József*
községi jegyző	*bíró*

Az 1883. évre előirányzott szerint
91 egész kepés, 108 fél kepés, 259 tere fa, 239 forint 46 krajczár oszpora

Ebből jut:

I.	*1.*	*a Papnak*	*6/9 részbe*	*290 Kalangya ősz, ugyan annyi tavasz*
	2.	*a Kántornak*	*2/9 részbe*	*96 Kalangya 18 kéve ősz, ugyan annyi tavasz*
	3.	*a Harangozónak*	*1/9 részbe*	*48 Kalangya 9 kéve ősz, ugyan annyi tavasz*
II.	*1.*	*a Papnak*	*6/9 részbe*	*172 tere fa*
	2.	*a Kántornak*	*2/9 részbe*	*58 tere fa*
	3.	*a Harangozónak*	*1/9 részbe*	*29 tere fa*
III.	*1.*	*a Papnak*	*6/9 részbe*	*159 for. 64 kr. oszpora*
	2.	*a Kántornak*	*2/9 részbe*	*53 for. 21 kr. oszpora*
	3.	*a Harangozónak*	*1/9 részbe*	*26 for. 61 kr. oszpora*

Jegyzet:
Ozsdola, 1883. augusztus 3.
OZSPI. 13. 1883.
Eredeti ozsdolai kepekivetési jegyzék 1883-ra. Az ozsdolai kepefizetők lajstroma.
Mint minden kepejegyzék, úgy ez is, különösen az Oszpora rovatban, tartalmaz javításokat. Ezek elvileg a következő év, évek firkálásai révén is keletkezhettek. Ezért a közlésnél mindig a változtatás előtti, eredetileg beírt számot vettem alapul.

21.

A székely határőrkatonaság parancsnoksága által egybeszerkesztett kepeszabályzat (1804)

A General Commando maga eleibe terjesztette az egész ki terjedve lévő follyását a Székellyek kepe fizetésének, és abbol mi módon ezen kepe a mostani rendelések szerint praestaltassék a fundamentumos pontokot egybe vetette. Ezen jó fundamentumos pontok következendők:

1. Minden Pater Familias, a kinek 12 kalangya ősz és ugyan annyi tavasz gabonája terem, fizet mindenikből 3 kalangya kepét, és minden házas fiaiért, testvéreiért, ha ezeknek meg oszlott gazdaságok nintsen, 45 kr. oszporát.

2. Azon Pater Familias, akinek példának okáért 60 és több kalangya ősz és tavasz gabonája lészen, nem fizet egyszeris több kepét, mint akinek 12 kalangya termése vagyon.

3. Azon Pater Familias, akinek kevesebb ősz és tavasz gabonája, mint 12 kalangya terem, mind a két féle gabonából 6 kalangya termésből fél kepét fizet, és ha a termés hat kalangyánál kevesebb volna, 45 kr. oszporát ád.

4. Egy özvegy Pater Familias fizeti továbbrais a kepét úgy, mint amikor házas volt.

5. Ha egy özvegy aszszonynak házas fia vagyon oda haza, fizeti mint a Pater Familias az illendő kepét.

6. Egy magános özvegy aszszony, akinek fia nintsen, következés képpen Pater Familias a háznál nem találtatik, fizeti a 27-dik Februariusban 1787. költ rendelés szerént a minden székely székben szokásban volt pénzbéli summát.

7. Egy unpossessionatus fizet mind magáért, mind pedig házas fiaiért 18 kr. oszporát.

8. Minden Pater Familias, akinek vonó marhája vagyon és minden házas fiú, testvér, vagy vöő, ha osztatlan in communi bonorum élnekis, ad egy szekér tűzi fát, annyi marha után valót, a mennyi házasok a háznál vannak, és azok, akiknek marhájok nintsen, esztendőnként egy nap a papnak és kántornak tűzifát vágnak.

9. A Mise bor, ganézása a Papok földének és a 19-dik Martiusban 1783-ban költ resolutio szerint Ecclesiae Utilitatis Parochis et Ludi Magistris a Parochiani suis obvenise soliti, az az Ecclésiák hasznai, mellyek a Papoknak és Kántoroknak a magok halgatóiktol jönni szoktak, továbbrais a Papoknak és Cantoroknak fenn hagyatnak.

10. Mikor a gabona nem termik, egy kalangya ősz gabonáért egy véka rozs és egy kalangya tavaszért 2 véka zab vagy árpa adattassék és ha ezzelis ki nem lehetne jönni… az akkori gabonának közönséges betsüje szerént pénzül fizettessék.

11. A Maroson és Olt vizén lévő 2 kövű malmokbol az egész kepe az egy kövűről pedig és a patakokon lévő malmokrol fél kepe fizettessék.

12. A kepéből és oszporából vészen a pap ⅔ és a kántor egy harmadot.

13. Ezen folyó év 16-dik február költ General Commando rendelése szerént Püspök Úr Eö Excellentiája ki adta a papságnak, hogy azon esztendőkben, mellyekben a termés rossz és a gabona nem eresztős, a papoknak és cantoroknak ne legyen szabadságokban a kepe hellyett kész pénzt kivánni, hanem elégedgyenek meg a gabonával, úgy mint termett, melly által tehát az előbbi 10-dik § meg könnyebbíttessék.

14. A Püspök Úr eő Excellentiája meg parantsolta a papságnak, hogy ha a tavasz termés kevesebb lenne, mint 12 kalangya, ezen tavasz termésből tsak fél kepe vétetődik fel, hogy ha az ősz kepéből egész kepe adattatott volnais, előre mind azon által fel tévén azt, hogy in fraudem legis a tavasz gabonának vetése elne mulattassék.

15. A 9-dik ápr. 1717-ben költ constitutioban meg határoztatott 12 forint büntetés, ha a kepe bé nem hozattatott a terminusra a székely katonaságra nem alkalmaztatható, minthogy minden féle pénzbéli büntetésektől szabadok, és a katonai elöljáróknak szabad akarattyokban áll az ilyen székely katonákot a katonaságnál szokásban lévő móddal fizetésre szoríttani.

Ezen pontok szerint kelletik továbbrais mind addig, amíg más egyéb rendelések tétethetnek, minden religión lévő papoknak a kepét administrálni.

A Regement Commando tehát az alatta való tiszteket e szerint a szélybéli katonaság meg taníttására utasítsa, ennek tellyesítése a további parantsolatig meg tartassék és minden pontra bé jelentsék, hogy vallyon és mimódon azon pont addig tellyesedésbe vétetett légyen.

Szeben, 20-dik 7-ber 1804.

Jegyzet:

Szeben, 1804. szeptember 20.

OZSPI. 17. 83−84−85.

Másolat Ozsdola 1829. évi vizitációjának jegyzőkönyvében. A végén lévő katonai aláírásokat, olvasati bizonytalanságok miatt, a közlés során elhagytam.

XII.

OZSDOLAI TÖRTÉNETI HELYNEVEK

Az alább ABC sorrendben szerepeltetett helyneveket az ozsdolai kutatásaim során használt kéziratos történeti (levéltári) dokumentumokból jegyzeteltem ki. A gyűjtemény nem tartalmazza tehát Bogáts Dénes, Pesty Frigyes, Szabó T. Attila, Zsögön Magdolna helynévgyűjteményeinek ozsdolai tételeit.[782]

A sokszor szereplő helynevek esetében is csak egy-két-három előfordulást jelöltem a közreadás alkalmával. A helynév mögötti zárójelben a legrégebbi vagy a legjellemzőbb előfordulási évszámok állnak. A zárójel után a könyv jegyzeteiben használt rövidítésekkel az előfordulási helyek sorakoznak. Néhány esetben idézett kifejezéssel utalok a helynév ragozására, használatának hajdani módjára.

A

Akasztófa erdeje (1774, 1817), OZSPI. 2. 53−57., SÁL. 1. 55−58v.
Alsó Kőszer (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Alsó határ (1781), OZSPI. 1. 1781.
Alsó mező (1817, 1829), OZSPI. 2. 53−57., OZSPI. 17. 41−42.
Alsó pityókás kert (1839, 1865), OZSPI. 1. 1839., OZSPI. 1. 1865.
Alszeg (1792), SÁL. 1. 98v.
„Nagy Ág vize mellett Alszegbe[n]*”*
Alszeg utca (1855), OZS. CSA. 2.
„Kopolnó ág Alszeg uttzájában”
Avas (1837), OZSPI. 1. 1837.

B

Basa orotása (1819, 1829), OZSPI. 1. 1819., OZSPI. 17. 79.
Basa patak (1829), OZSPI. 17. 79.
„Basa patak feneke végén”
Bálint kertje (1826), SÁL. 1. 110.
„Bálint kertinél”
Bálványos (1828), SÁL. 1. 118v.
Bene malma (1834), SÁL. 1. 101v.
Bikes (1825), SÁL. 1. 106v.−107.
Bikes patak (1824), SÁL. 1. 112v.
Bikes ár (1828), SÁL. 1. 114v.
Bojt kertje (1839), OZSPI. 1. 1839.
Borkút pataka (1853), OZSPI. 1. 1853.
Búcsús kereszt (1761), GYÉL. 1. 1761.
„A’ Máthé János kapuján kívül, a’ búcsús kereszten felyel”

[782] Vö.: BOGÁTS Dénes 1929. 66−67., PESTY Frigyes 2012. 107−108., HAJDÚ Mihály−SLÍZ Mariann 2001. 140−141., ZSÖGÖN Magdolna [2004] 48−49.

CS

Cserés oldal (1831), SÁL. 2. 167.
Csipkés (1817, 1829, 1840), OZSPI. 2. 53−57., OZSPI. 17. 41−42., OZSPI. 2. 28.
Csorda útja (1798), OZSPI. 1. 1798.
Csorgó (Tsorgó) pataka (1871), OZS.CSA. 2. 1871.

D

Dénes égése (1817, 1829), OZSPI. 17. 33.

E

Eger árka (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Egerfark (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Eger kert (1829), OZSPI. 17. 78.
Eger patak (1775), OZSPI. 14.
Eger szeg (1856), OZSPI. 18. 1856.
Eger út (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Egres vápa (1818), OZSPI. 17. 43.
Első nyír (1819, 1829), OZSPI. 1. 1819., OZSPI. 17. 79.
Első nyír pusztája (1819), OZSPI. 1. 1819.
Első patak (1819), OZSPI. 1. 1819.
Erdő (1661, 1817), („Hegyes terület, havas" értelemben)
OZSPI. 1. 1661., OZSPI. 2. 53−57.
Erdölő út (1871), OZSPI. 1. 1871.
Erdölő országút (1817), OZSPI. 2. 53−57.

É

Éger (1781, 1834), OZSPI. 1. 1781., OZSPI. 1. 1834.
„Égernél az út mellett", *„Éger között"*
Égés (1816), OZSPI 2. 8.
„Az Erdőn az Égésben"
Égés feje (1827), SÁL. 1. 110v.
Ér között (1661), OZSPI. 1. 1661.
Érre menő láb (1834), OZSPI. 1. 1834.

F

Falu erdeje (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Falu erdölő utja (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Falu gyepje (1855), OZS. CSA. 2. 1855.
Falu nyíres erdeje (1829), OZSPI. 17. 79.
Falu tilalmassa (1826), OZSPI. 1. 1826.
Farkas gödör (1829), OZSPI. 17. 43.
Fejér kép (1816, 1817), OZSPI. 2. 8., OZSPI. 2. 53−57.
Fejér kép lábjában (1855), OZS. CSA. 2. 1855.
Fejér mart (1834), SÁL. 1. 101v.
Fejér Pálné híd (1731), GYÉL. 3. 1731.

Felső határ (1765, 1781), SÁL. 3. 7., OZSPI. 1. 1781.
Felső mező (1782, 1851), OZSPI. 1. 1782., 1851.
Felső mart (1839), OZSPI. 1. 1839.
Felszeg (1817, 1829), OZSPI. 2. 53−57., OZSPI. 17. 17.
„Nagy ágon a Felszegben”
Fergető (1860), OZS. CSA. 2. 1860.
„Fergetőből béjövő út”
Fergető oldala (1797), SÁL. 2. 117.
Finta pataka (1828), SÁL. 1. 118.
Forró bérc éle (Foro Berze le), (1824), SÁL. 1. 105v.
Föveny utca (1828, 1829), OZSPI. 17., 11., 12−14.
Füzes pusztája (1830), SÁL. 1. 112.

G

Gergő pallagja (1819, 1829), OZSPI. 1. 1819., OZSPI. 17. 79.
„Gergo pallagja”, *„Gergő vagyis Cserei úr pallagja”*

H

Halottak erdeje (1774, 1813, 1860), SÁL. 1. 55−58v.,
OZSPI. 1. 1813., OZSPI. 3. 38.
Haportyos tó (1774), SÁL. 1. 55−58v.
Határ út (1847), OZSPI. 1. 1847.
Hegyes hegy pataka (1828), SÁL. 1.113.
Hegy határ (1826, 1829), OZSPI. 1. 1826., OZSPI. 17. 41−42.
Hegy mező (1851), OZSPI. 1. 1851.
Hilib felől való határ (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Hilib felől való mező (1661), OZSPI. 1. 1661.
Hosszú (1834), OZSPI. 1. 1834.
Hosszú láb (1817, 1834), OZSPI. 2. 53−57., OZSPI. 1. 1834.
Hosszú pad (1661), OZSPI. 1. 1661.
Hosszú pad lábja (1661), OZSPI. 1. 1661.
Hústartó (1855, 1860), OZS. CSA. 2. 1855., OZSPI. 1. 1860.
Hústartó gyepje (1866), OZSPI. 3. 72.
„Közepső határban a Hústartó gyepinek felső véginél lévő rövid lábban”
Hústartó láb (1860), OZSPI. 3. 9.

J

Járos (1818), SÁL. 1. 113.
„Járosban”.
Járos feje (1823), SÁL. 1. 106v.
Juharos (1808), SÁL. 3. 20.

K

Kadar út (1834), SÁL. 1. 101v.
Kajtár út (1661), OZSPI. 1. 1661.
Kajtár üdüllő (1829), OZSPI. 17. 77.
Kalabucs erdő (1864), OZSPI.1. 1864.
Kalabucs (Kalabuts) pataka (1860), OZSPI. 1. 1860.
Karacsáj töve (1816), SÁL. 1. 106.
Kápolna (1661), OZSPI. 1. 1661.
„Az Hilib felől való mezőbe… a Kápolnán alol egy földet”
Kápolnára jövő [láb] (1858), OZS. CSA. 2. 1858.
„Kápolnára jövőben”
Kápolnára menő láb (1829), OZSPI. 17. 77.
„Kápolnára menő lábban, vagyis a Martokra menő lábban”
Kápolna mezeje (1794, 1828, 1846), OZSPI. 1. 1794., SÁL. 1. 113v., OZSPI. 1. 1846.
„Egy darab lakó hellye itten Osdolán, a’ Kápolna mezein az Templom előtt” (1794)
Kápolna mezeje utca (1878), OZSPI. 4. 1878.
Kerekbik (1863), OZS. CSA. 2. 1863.
Kerekto (1781, 1788, 1816), OZSPI. 2. 58., OZSPI. 1. 1781., SÁL. 1. 116., OZSPI. 2.8.
Keresztesek pataka(1813), OZSPI. 1. 1813.
Keringő Göbe (1834), OZSPI. 1. 1834.
„Az osdolai alsó határban, a Rét mellett, a Keringő Göbénél”
Kert megett (1816, 1829), OZSPI. 2. 8., OZSPI. 17. 87.
Kertvég (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Kert vég láb (1761), GYÉL. 1. 92/1761.
Két ág éle 1819), SÁL. 3. 30.
Két ág havas (1825), SÁL. 2. 153.
Két kert (1834), OZSPI. 1. 1834.
Két nyír (1829), OZSPI. 17. 77.
„Két nyírben”
Két nyír láb (1807, 1837), OZSPI. 1. 1807., OZSPI. 2. 59.
Két víz köze (1781, 1846), OZSPI. 1. 1781., 1846.
Kihágó (1782, 1788), OZSPI. 1. 1782., SÁL. 1. 116.
„Az Felső mezőben az Kert megett a’ ki hágóban” (1782)
Kikindus (1661), OZSPI. 1. 1661.
„Kikindusban egy darab szénafű”
Kis havas (1828), SÁL. 1. 114v.
„Küs Havasra kimenő út”
Kis hegy (1661, 1794, 1848), OZSPI. 1. 1661., 1794., 1848.
„Kis hegyen egy föld” (1661)
„Az Küs hegyen való földben” (1794)
„Felső mezőben Küs hegyben” (1848)
Kis hegy alatt (1850, 1865), OZSPI. 1. 1850., 1865.

Kis hegy előtt (1866), OZSPI. 1. 1866., OZSPI. 3. 69.
Kis hegy megett (1785, 1834), SÁL. 1. 62., OZSPI. 1. 1834.
Kis kerek tó (1812), SÁL. 3. 24.
Kis málnás (Küs málnás), (1834), OZSPI. 1. 1834.
Kis patak feje (1826), OZSPI. 1. 1826.
Kis rét (Küs rét), (1818, 1827), OZSPI. 1. 1818., SÁL. 1. 110.
Komlós kert lábja (1907), OZSPI. 11. 22.
Kommandó ház (1828), SÁL. 1. 113.
Kopolnó (1661), OZSPI. 1. 1661.
Kopolnó ág (Kopolló ág), (1826), OZSPI. 1. 1826.
„Egy benn való lak jószág, mely vagyon a faluban Kopolnó ágon, falu végén”
Kopolnó ág utca (1878), OZSPI. 4. 1878.
Kopolnói égés (Kopolnai égés, Kopollai égés), (1834, 1866), OZSPI. 1. 1866., OZSPI. 2. 20.
Kopolnó rétje (1661, 1749), OZSPI. 1. 1661., SÁL. 2. 171.
„Vagyon az Erdőn, Kopolnó rétin, Szék nevű helyben egy kaszáló kert” (1661)
„Kopolnó réttyiben” (1749)
Kopolnóra menő láb (Kopollóra menő láb), (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Kopolnó utca (Kopolló utca), (1855, 1860), OZSPI. 8. 1855., OZSPI. 3. 25−27.
Kopolnó vize (Kopolló vize), (1829, 1847), OZSPI. 17. 78., OZSPI. 1. 1847.
Kopolnó víz utca (1878), OZSPI. 4. 1878.
Kóterok pallagja (1819), OZSPI. 1. 1819.
Kovács mocsara (Kováts motsara), (1827), SÁL. 1. 112v.
Kovács ponkja (1917), OZSPI. 11. 33.
Kozma padja (1834, 1866), OZSPI. 1. 1834., OZSPI. 3. 72.
Kőkereszt kapu (1661, 1781), OZSPI. 1. 1661., OZSPI. 2. 58.
Kőkereszt kapu felett való láb (1829), OZSPI. 17. 77.
Kökényszer lábja (1860), OZSPI. 1. 1860.
Kökörcsös (Kökörtsös, Kükürtsös), (1816, 1829, 1834), OZSPI. 2. 8., OZSPI. 17. 32., OZSPI. 1. 1834.
Kökörcsösre menő láb (1834), OZSPI. 1. 1834.
Kökörcsös pusztája (1829), OZSPI. 17. 41−42.
Körös mocsár (1852), OZSPI. 1. 1852.
Kőszer (1816, 1829, 1834), OZSPI. 2. 8., OZSPI. 17. 32., OZSPI. 1. 1834.
„Kőszerben”
Kőszer láb (1866), OZSPI. 1. 1866.
Közép határ (1871), OZSPI. 1. 1871.
Középső ág (Közepső ág), (1749), SÁL. 2. 171.
„A közepső ágban, alias Sáros út réttyiben”
Középső határ (Közepső határ), (1826), OZSPI. 1. 1826.
Középső keresztfa (Közepső keresztfa), (1781), OZSPI. 1. 1781., OZSPI. 2. 58.
Középső mező (Közepső mező), (1661, 1781), OZSPI. 1. 1661., 1781.
Kurta (1817, 1829, 1850), OZSPI. 2. 44., 53−57., OZSPI. 17. 79.
Kurtapatak (1661), OZSPI. 1. 1661.
Kurtapatak árka (1817), OZSPI. 2. 53−57.

Kurtapatak lábja (1914), OZS. CSA. 1. 1914.
Kurta tartománya (1774), SÁL. 1. 55−58v.
Kút (1865), OZSPI. 1. 1865.
Külső kölesmező (1824), SÁL. 1. 106.
„A Nagy ági részen a Külső Köles mezőn”

L

Láb hinto (1828), SÁL. 1. 118.
Larujos (=Láros), (1871), OZS. CSA. 2. 1871.
Láros (=Larujos), (1871), OZS. CSA. 2. 1871.
„A Kopolnó ágon felül a Larujos nevezetű helyen”
Lemhénybe járó út (1817, 1832), OZSPI. 2. 53−57., OZSPI. 8. 1827−1832.
Lemhényi útra kimenő láb (1896), OZS. CSA. 2. 1896.
Lipse havas (1779, 1791), SÁL. 1. 4., 111.
Lipse pataka (1856), OZS. CSA. 2. 1856.
Lupej havas (1825, 1831), SÁL. 2. 102., 153.

M

Martok (1788, 1829, 1839), SÁL. 1. 116., OZSPI. 17. 32., OZSPI. 1. 1839.
„Martok mellett”, „Martok felől”, „Martokbéli széna”
Martokon lemenő láb (1834), OZSPI. 1. 1834.
Martokra menő láb (1866), OZSPI. 1. 1866., OZSPI. 3. 69.
Martonos felől való határ (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Martonos felől való mező (1661), OZSPI. 1. 1661.
Málnás (1855), OZS. CSA. 2. 1855.
Málnás feje (1790), SÁL. 1. 94v.
Málnás gyepje (1866), OZSPI. 3. 72.
„A hegy határban a volt mánás gyepinek… éjszaki fele”
Meleg oldal (1813, 1850), OZSPI. 1. 1813., OZSPI. 2. 44.
Musat havas (1778), SÁL. 1. 4.

N

Nagy ág (1749, 1816, 1847, 1860), SÁL. 2. 171., OZSPI. 2. 8., OZSPI. 1. 1847., OZSPI. 1. 1860.
„Nagy ágban” (1749)
„Osdolán a’ Nagy ágon egy benn való jószág” (1860)
„A Nagy ág felső végén” (1847)
Nagy ág pataka (1831), SÁL. 2. 66.
Nagy ág utca (1871, 1878), OZSPI. 1. 1871., OZSPI. 4. 1878.
Nagy ág vize (1848), OZSPI. 1 1848.
Nagy ér (1840), OZSPI. 1. 1840.
„Közép határban az Nagy Érben”
Nagy ér feje (1848), OZSPI. 1. 1848.
Nagy István keresztfája (1829, 1848), OZSPI. 17. 77., OZSPI. 1. 1848.
Nagy rét (1817), OZSPI. 2. 53−57.

Nagy kerek tó (1812), SÁL. 3. 24.
Nagy kerülő (1796), SÁL. 1. 117v.
Nagy Málnás feje (1765), SÁL. 3. 7.
Nagy Mihály pataka(1860), OZSPI. 1. 1860.
Nagy Mihály pataka feje (1855), OZS. CSA. 2. 1855.
Nagy szeg (1788, 1832), SÁL. 1. 116., OZSPI. 1. 1832.
Nagy széna fű (1834), OZSPI. 1. 1834.
Nagy széna fűre menő láb (1834), OZSPI. 1. 1834.
Nagy utca (1855), OZSPI. 8. 1855.
Nagy vápa (1749), SÁL. 2. 171.

NY

Nyíres parlag (1790), SÁL. 1. 94v.
Nyulaso (1860), OZSPI. 1. 1860.
Nyulaso pusztája (1840), OZSPI. 2. 29.

O

Ojtoz (1787, 1804, 1829), SÁL. 1. 65v., 105., OZSPI. 17. 81.
Ojtoz feje (1749), SÁL. 2. 177.
Ojtoz teteje (1914), OZS. CSA. 1. 1914.
Ojtoz vize (1828), SÁL. 1. 113.
Oldal (1788), SÁL. 1. 116.
Orbai patak (1831), SÁL. 2. 89., 91. (A hilibiek megnevezése a Nagy ág patakára)
„Nagy ág, vagy Orbai pataka”
Ország útja (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Osdola vize (1873), OZS. CSA. 1. 1873.

Ö

Ördöngős (1775, 1848), OZSPI. 1. 1848.
Ördöngős feje (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Ördöngős lábja (1829), OZSPI. 17. 77., 87.
Ördöngős pataka (1829) OZSPI. 17. 77.
Ördöngős teteje (1850, 1865), OZSPI. 1. 1865., OZSPI. 2. 46.

P

Pap országa (1661, 1819, 1834), OZSPI. 1. 1661., 1819., 1834.
Pap szer (1761), GYÉL. 1. 92/1761.
Pap szere lábja (1829), OZSPI. 17.77.
Pál János tova (1661, 1781, 1817), OZSPI. 1. 1661., 1781.,
OZSPI. 2. 53−58.
„Pál János továban egy darab kaszáló”
Pál János továra menő út (1829), OZSPI. 17. 77.
Pál pataka (1813), OZSPI. 1. 1813.
Pál utja teteje (1828), SÁL. 1. 118.
Pánostava (1960), OZSPI. 12. 1960.

Perjés pad (1661, 1834), OZSPI. 1. 1661., 1834.
Perjés pad lábja (1761, 1860), GYÉL. 1. 92/1761., OZSPI. 1. 1860.
Piliske (1798), OZSPI. 1. 1798.
Piliske szakadáttya (1798), OZSPI. 1. 1798.
Pince szobája (Pincze/Pintze sobája/szobája), (1798, 1871), OZSPI. 1. 1798., OZS. CSA. 2. 1871.
„Az Pintze szobájára ki menő út”
Pocsár (Potsár) (1860), OZS. CSA. 2. 1860.
Pocsár (Potsár) pataka martya (1860), OZS. CSA. 2. 1860.
Porond (1788, 1835, 1866), SÁL. 1. 101., OZSPI. 1. 1835., 1866.
Porond utca (1829, 1855), OZSPI. 17. 14., OZSPI. 8. 1855.
Porond vize (1861), OZSPI. 18. 1861.

R

Rakottya (1775, 1860), OZSPI. 14., OZSPI. 1. 1860.
Rét (1848), OZS. CSA. 2. 1848.
Romlás (1831), SÁL. 2. 167.

S

Sánc alatt (Sántz alatt), (1825, 1832), OZSPI. 2. 17., OZSPI. 8. 1827−1832.
Sárfalvára járó út (1817), OZSPI. 2. 53−57.
Sárfalvi út (1829), OZSPI. 17. 78.
Sáros út (1828, 1860), SÁL. 1. 117v., OZSPI. 1. 1860
Sáros út rétje (Sáros út réttye), (1749), SÁL. 2. 171.
Semlék (1788, 1795), SÁL. 1. 116., 117.
Sóbérc (Soo Bértz), (1808), SÁL. 3. 20.
Sugó (1824, 1828), SÁL. 1. 106v., 110v.
Sulykos alatt (Sujkos alatt), (1828, 1865), SÁL. 1. 118., OZSPI. 1. 1865.

SZ

Szabad György (1785, 1818), SÁL. 1. 61., OZSPI. 1. 1818.
„Szabad Györgyben” fekvő kaszáló
Szajhát bérce (1831), SÁL. 2. 103.
Szajhát erdő (1831), SÁL. 2. 89.
Szajhát mezeje (1749, 1831), SÁL. 2. 97., 171.
Szajhát pusztája (1831), SÁL. 2. 66.
Szajhát útja (1831), SÁL. 2. 9.
Szállás vágó (1866), OZSPI. 1. 1866.
Szemerkés éle teteje (1824), SÁL. 1. 112v.
Szék (1661, 1825, 1829), OZSPI. 1. 1661., OZSPI. 2. 17., OZSPI. 17. 33.
„Székben”

T

Tanorok kapu (1781, 1829), OZSPI. 2. 58., OZSPI. 17. 78.
Tákháza (1661, 1794), OZSPI. 1. 1661., SÁL. 1. 95.

Tekeres (1661), OZSPI. 1. 1661.
Tekeres Kopolnó (1774), SÁL. 1. 55−58v.
Tekeres lábja (1834, 1851), OZSPI. 1. 1834., 1851.
Templom bérce (1760), OZSPI. 1. 1760.
Templom bércire kijáró út (1760), OZSPI. 1. 1760.
Templom előtt (1834), OZSPI. 2. 21.
Templom erdeje (1817, 1826, 1860), OZSPI. 2. 53−57., OZSPI. 1. 1826., OZSPI. 3. 25−27.
Terhelő mező (1747), SÁL. 2. 171.
Tized (1834), OZSPI. 1. 1834.
„A Tizedbe egy föld”
Tölgy avas (1774), SÁL. 1. 55−58v.
Tudor (1828), SÁL. 1. 113.
„Tudorban”

Ú

Új nyír (1840), OZSPI. 2. 29.

V

Vak patak (1829), OZSPI. 17. 79.
Vár bérce (1795), SÁL. 1. 114.
Várnyak (1860, 1878), OZSPI. 1. 1860., 1878.
Városra menő út (1829), OZSPI. 17. 78.
Veres csere (1774, 1860), OZSPI. 1. 1860., SÁL. 1. 55−58v.
Veres csere oldala (1797), SÁL. 2. 117.
Vén szer (1788, 1816), SÁL. 1. 116., OZSPI. 2. 8.
„Vén szerben”
Vén szer láb (1826, 1866), OZSPI. 1. 1826., 1866.
Vén szer gyepje (1818), OZSPI. 1. 1818.
„Vén szer gyepire rúg lábbal”

Z

Zugató (1816, 1829, 1866), OZSPI. 2. 8., OZSPI. 17. 32., OZSPI. 1. 1866.

ZS

Zsigmondok malma (1832, 1834), OZSPI. 8. 1827−1832., OZSPI. 2. 21.

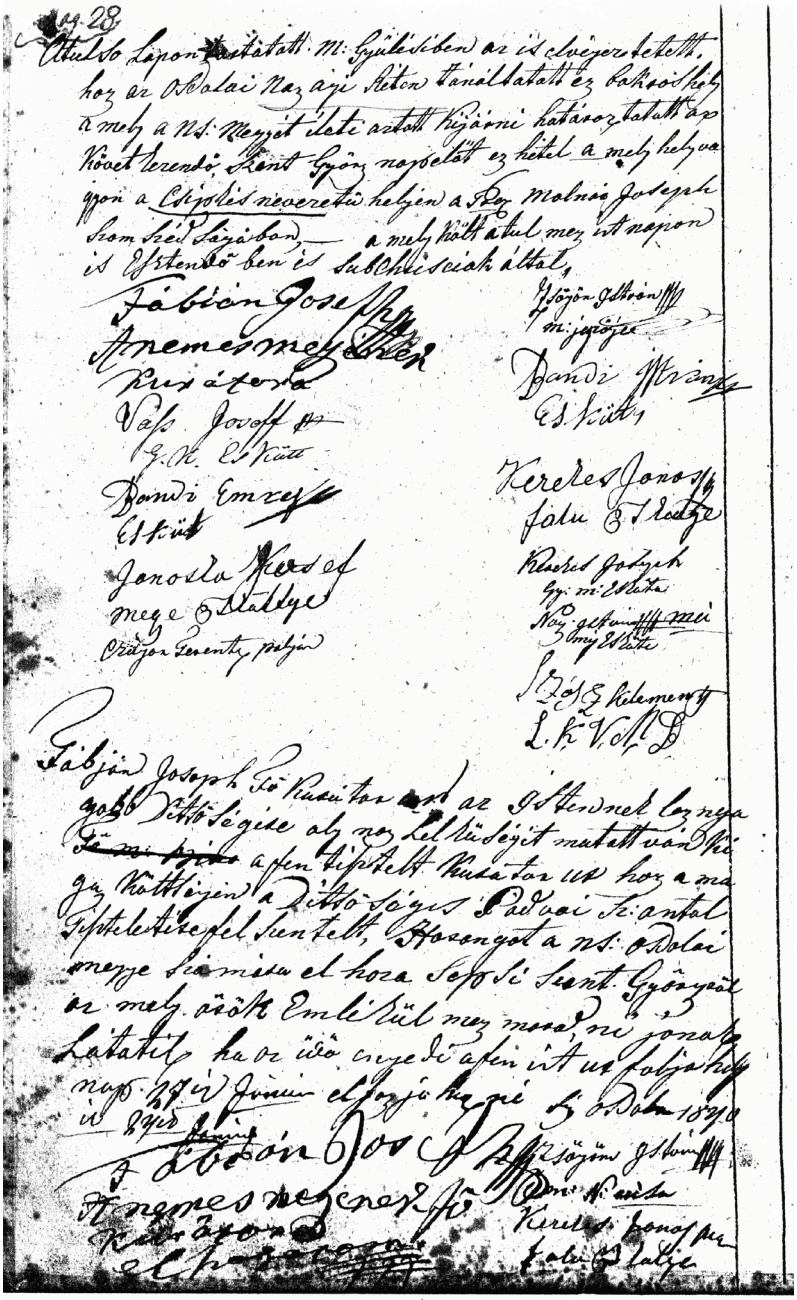

Ozsdolai megyejegyzőkönyv lapja aláírásokkal (1840)
(OZSPI. 2. 28.)

XIII.

RÖVIDÍTÉSEK

Levéltárak, írott forrásokat őrző gyűjtemények rövidítései

GYÉL. = Gyulafehérvári Érseki Levéltár, Gyulafehérvár
MNL. = Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest
OZSPI. = Ozsdolai plébánia irattára, Ozsdola
OZS. CSA. = Ozsdolai családi iratok
SÁL. = Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy
SÁRPI. = Sárfalvi plébánia irattára, Sárfalva

A felhasznált levéltári források, írott dokumentumok rövidítései

GYÉL. 1. Püspöki Hivatal iratai (PHI) + év, szám
GYÉL. 2. Szentszéki iratok + év
GYÉL. 3. Visitatio Canonica. Erdély + év
MNL. 1. Ozsdola 1750. évi összeírása. X. 8377. (F.50.) − Mikrofilm: 47 374
MNL. 2. Ozsdola 1820. évi összeírása. (Conscriptio Czirakiana). − X. 8221. (F.52.) − Mikrofilm: 25 722
OZSPI. 1. Plébániai iratok (1618−1899) + év
OZSPI. 2. Ozsdola nemes megyéjének számadáskönyve és jegyzőkönyve (1815−1850) + oldalszám
OZSPI. 3. Ozsdola nemes megyéjének számadáskönyve és egyháztanácsi jegyzőkönyve (1855−1873) + oldalszám
OZSPI. 4. Ozsdola megyéjének számadáskönyve és jegyzőkönyve (1872−1843) + év
OZSPI. 5. Ozsdolai egyháztanácsi és iskolaszéki jegyzőkönyv (1876−1905) + oldalszám
OZSPI. 6. Ozsdolai egyháztanácsi és iskolaszéki jegyzőkönyv (1906−1977) + év
OZSPI. 7. Ozsdolai templomépítési jegyzőkönyv (1864), majd körlevelek jegyzőkönyve (1881−1936) + oldalszám
OZSPI. 8. Megyebírói számadások (szálas iratok) + év (1823, 1826, 1827−32, 1850−53, 1855, 1857)
OZSPI. 9. Számadáskönyv (1859−1886) + oldalszám
OZSPI. 10. Számadáskönyv (1889−1902) + oldalszám
OZSPI. 11. Historia Domus (1893−1976) + oldalszám
OZSPI. 12. Földbérletek (1948−1963) + év
OZSPI. 13. Kepejegyzékek (1859, 1875, 1883, 1905/1906) + év
OZSPI. 14. Anyakönyvek (1755−1832) + év. Vegyes feljegyzések a kereszteltek, a 210. oldal után
OZSPI. 15. Tervrajzok
OZSPI. 16. Visitatio Canonica, Ozsdola, 1823
OZSPI. 17. Visitatio Canonica, Ozsdola, 1829

OZSPI. 18. Alapítványi iratok + év
OZS. CSA. 1. Ozsdolai családi iratok. Zsögön Magdolna, Ozsdola, 108.
OZS. CSA. 2. Ozsdolai családi iratok. Lukács Attila, Ozsdola, 987/a.
SÁL. 1. Ozsdola falu jegyzőkönyve (1772−1828). Fond. 375. nr. 2.
SÁL. 2. Ozsdola havasi erdőpere, 1831. Fond. 375. nr. 3.
SÁL. 3. Ozsdolai vegyes községi iratok (1751−1819). Fond. 375. nr. 1. + évszám vagy tételszám
SÁL. 4. Ozsdola havasi erdőperének 1797. évi vallatásrészlete. Fond. 375. nr. 4.
SÁRPI. 1. Kézdi−orbai főesperesi iratok + év

Fel nem oldott rövidítések archív szövegekben

M. ft. = Magyar forint
R. ft = Rajnai (rénes) forint
kr. = krajcár
den. = denár
o. é. = osztrák értékben
cub. = cubulus, köböl
metr. = metreta, mérő, itt: véka
jug. = jugerum, hold
7-ber = szeptember
8-ber = október
9-ber = november
10-ber = december
X-ber = december

XIV.

IRODALOM

ACSÁDY Ignác
1896 Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában (1720−1721) (Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam XII. kötet) Budapest

BAKOS Ferenc
1974 Idegen szavak és kifejezések szótára Budapest

BALASSA Iván
1996 Adatok a székelyföldi kepe és oszpora kérdéséhez In: Kovács András−Sipos Gábor−Tonk Sándor (szerk.): Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára, 14−24. Kolozsvár

BALOGH Judit
2005 A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében (Erdélyi Tudományos Füzetek 254.) Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása Kolozsvár

BÁRTH Dániel
2013 Alsópapság és népi kultúra (Kutatási irányok, modellek és megközelítési lehetőségek) In: Bárth Dániel (szerk.): Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18−19. századi Magyarországon, 9−42. ELTE BTK. Folklore Tanszék kiadása Budapest

BÁRTH János
1996 Szállások, falvak, városok A magyarság települési hagyománya Kalocsai Múzeumbarátok Köre kiadása Kalocsa

BÁRTH János
1999 Bálint Anna házassága Havasalji székely életkép a XVIII. század végéről. In: Kiss András−Kovács Kiss György−Pozsony Ferenc (szerk.): Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára. 28−43. Kolozsvár

BÁRTH János
2006 Jézus dicsértessék! A székelyvarsági hegyi tanyák népének vallási hagyományai A Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet kiadása Kecskemét

BÁRTH János
2007 Az eleven székely tizes
A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek működése a XVII−XX. században
Kecskemét
BÁRTH János
2008 Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén
(Libelli Transsilvanici 4.)
Kecskemét
BÁRTH János
2011 Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása
Fejezetek a katolikus székelység egyháztörténetéhez
A Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet kiadása
Kecskemét
BÁRTH János
2012 Szentgyörgy megyéje Alcsíkban
Esettanulmány a katolikus székelység egyháztörténetéhez és társadalomnéprajzához
A Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet kiadása
Kecskemét
BÁRTH János
2013 Két véka féreje
A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi székely családi levelesládák
Kecskemét
BEKE Antal
1872 Elméleti és gyakorlati egyházi irálytan
Segédkönyv a lelkészi hivatalok részére
Károly-Fehérvártt
BENKŐ József
1999 Transsilvania specialis. Erdély földje és népe
Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Szabó György I−II.
Kriterion Könyvkiadó
Bukarest−Kolozsvár
BEREZNAI Zsuzsanna
2010 Népi táplálkozási szokások Ozsdolán
(Libelli Transsilvanici 6.)
Kecskemét
BETHLEN Miklós
1955 Önéletírása I−II.
Szépirodalmi Könyvkiadó
Budapest

BOGÁTS Dénes
1929 Háromszéki helynevek
In: Csutak Vilmos (szerk.): Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára 52−71.
Sepsiszentgyörgy
BOGÁTS Dénes, Cs.
1943 Háromszéki oklevél szójegyzék
(Erdélyi Tudományos Füzetek 163.)
Kolozsvár
COROI Artur
2000 Altorja
A római katolikus egyházközség története
Pallas-Akadémia Könyvkiadó
Csíkszereda
COROI Artur
2009−2010 A háromszéki kilenc falu közös erdejének törvénye, 1713. I−II.
I. rész. Acta Siculica 2009. 311−362.
II. rész. Acta Siculica 2010. 235−275.
Sepsiszentgyörgy
CSÁKI Árpád
2011 Szárazság és pestis Háromszéken 1717−1719-ben
Acta Siculica 2010. 277−287.
Sepsiszentgyörgy
CSÁKI Árpád−SZŐCSNÉ GAZDA Enikő
2001 Az Orbai Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei I. (1677−1752)
T3 Kiadó
Sepsiszentgyörgy
DOMOKOS Pál Péter
1977−1978 Háromszék és Csíkszék adóügyi összeírása, 1703.
Agrártörténeti Szemle I. rész. XIX. (1977). 434−509.
II. rész. XX. (1978). 198−282.
DUKA János
1995 Üti Páké Barátost
Csúfolódó székely népköltészet
Pallas-Akadémia Könyvkiadó
Csíkszereda
EGYED Ákos
1981 Falu, város, civilizáció
Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben (1848−1914)
Kriterion Könyvkiadó
Bukarest

EGYED Ákos
2006 A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1918-ig
Pallas-Akadémia Könyvkiadó
Csíkszereda
ET
1900 1540−1848. évi erdélyi törvények
(Fordította és utalásokkal ellátta Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, magyarázó jegyzetekkel kísérte Márkus Dezső)
(Corpus Juris Hungarici−Magyar Törvénytár)
Budapest
ÉSZ
1959−1962 A magyar nyelv értelmező szótára I−VII.
Szerk.: Bárczi Géza, Országh László et alii
Budapest
FERENCZI Sándor
2009 A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára
Szent István Társulat−Verbum
Budapest-Kolozsvár
GARDA Dezső
2002 A székely közbirtokosság I−II.
Státus Könyvkiadó
Csíkszereda
GUNDA Béla
1956 Néprajzi gyűjtőúton
Debrecen
HAÁZ Ferenc
1942 Udvarhelyszéki famesterségek
Kolozsvár
HAJDÚ Mihály−SLÍZ Mariann
2001 Háromszék. Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtése 2.
Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadása
Budapest
HK
1897 Werbőczy István Hármaskönyve
Fordította: Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen.
Jegyzetekkel kísérte: Márkus Dezső
Magyar Törvénytár
Budapest
IMREH István
1973 A rendtartó székely falu
Kriterion Könyvkiadó
Bukarest

IMREH István
1979 Erdélyi hétköznapok
Társadalom- és gazdaságtörténeti írások …
Kriterion Könyvkiadó
Bukarest
IMREH István
1983 A törvényhozó székely falu
Kriterion Könyvkiadó
Bukarest
IMREH István
1994 A háromszéki Hilib törvényei, 1829−1830.
Népismereti Dolgozatok 1994. 29−43.
Kriterion Könyvkiadó
Bukarest
IMREH István−PATAKI József
1979 A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején
In: Benkő Samu−Demény Lajos−Vekov Károly (szerk.): Székely felkelés (1595−1596). 146−190.
Kriterion Könyvkiadó
Bukarest
U. KERÉKGYÁRTÓ Adrienne
1992 A csíkiak Negyedfélmegye havasáról
Néprajzi Értesítő LXXIV. (1992). 5−47.
KIMUTATÁS
1894 A hitbizományi valamint a községi és közbirtokossági birtokok területének és mívelési ágak szerinti megoszlásának kimutatása
Kiadja a Földművelésügyi magy. kir. minister
Budapest
KL
1993−2010 Magyar katolikus lexikon I−XV.
Főszerk.: Diós István
Szerk.: Viczián János
Budapest
KOVÁCS András − KOVÁCS Zsolt
2002 Erdélyi római katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek és okmányok I. (1727−1737)
(Erdélyi művelődéstörténeti források 1.)
Kolozsvár
KOZMA Ferenc
1879 A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota
Budapest
LAJTHA László
1941 A „vadleány”
Ethnographia, LII. (1941). 246−250.

LÉSTYÁN Ferenc
2000 Megszentelt kövek
A középkori erdélyi püspökség templomai I–II.
Gyulafehérvár
MÁRTON Gyula–PÉNTEK János–VÖŐ István
1977 A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai
Kriterion Könyvkiadó
Bukarest
MG. STAT.
1897/a A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája
Első kötet. Az 1895. évi VIII. Tcz. alapján végrehajtott összeírás főbb eredményei községenként
Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal kiadása
Budapest
MG. STAT.
1897/b A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája
Második kötet. Gazdacímtár
Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal kiadása
Budapest
MON. VAT. HUNG.
2000 Rationes Collectorum Pontificorum in Hungaria
Pápai tized-szedők számadásai. 1281–1375
Monumenta Vaticana 1/1 (Második, reprint kiadás)
Budapest
O. NAGY Gábor
1976 Magyar szólások és közmondások (2. kiad.)
Gondolat Kiadó
Budapest
NAGY Iván
1857–1868 Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal, I–XIII.
Pest
NÉPSZ.
1902 A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása
Első rész. A népesség általános leírása községenkint
(Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 1. kötet)
Budapest
NÉPSZ.
1912 A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása
Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet)
Budapest

NÉPSZ.
1960 Az első magyarországi népszámlálás (1784−1787)
Szerk.: Danyi Dezső és Dávid Zoltán
Budapest
NÉPSZ.
1992 Erdély 1857. évi népszámlálása
Összeállította: Dányi Dezső
A Központi Statisztikai Hivatal kiadása
Budapest
NÉPSZ.
1994 Az 1850. évi erdélyi népszámlálás (2. kiad.)
Összeállította: Dávid Zoltán
A Központi Statisztikai Hivatal kiadása
Budapest
ORBÁN Balázs
1868−1873 A Székelyföld leírása I−VI.
Pest
PÁL−ANTAL Sándor
2002 Székely önkormányzat-történet
Mentor Kiadó
Marosvásárhely
PÁL−ANTAL Sándor
2011 Székely székek a 18. században IV. Háromszék 1701−1722 között
Mentor Kiadó
Marosvásárhely
PÁL−ANTAL Sándor
2013 A székelyek földje és népe
Mentor Kiadó
Marosvásárhely
PESTY Frigyes
2012 Pesty Frigyes helynévgyűjteménye, 1864−1865.
Székelyföld …I. Kovászna megye
Közzéteszi: Csáki Árpád et alii
Országos Széchenyi Könyvtár és a Székely Nemzeti Múzeum kiadása
Budapest−Sepsiszentgyörgy
SÁVAI János
1997/a A székelyföldi katolikus plébániák levéltára I−II.
(Documenta Missionaria I/II−I/III.)
Agapé Ferences Könyvkiadó és Nyomda
Szeged
SÁVAI János
1997/b Missziók, mesterek, licentiátusok
(Documenta Missionaria II/1.)
Agapé Ferences Könyvkiadó és Nyomda
Szeged

SCHEM.
1834 Schematismus venerabilis Cleri
dioecesis Transsilvaniensis pro Anno MDCCCXXXIV
Claudiopoli
SCHEM.
1840 Schematismus venerabilis Cleri
dioecesis Transsilvaniensis … MDCCCXL
Claudiopoli
SCHEM.
1846 Schematismus venerabilis Cleri
dioecesis Transsilvaniensis pro Anno MDCCCXLVI
Claudiopoli
SCHEM.
1848 Schematismus venerabilis Cleri
dioecesis Transsilvaniensis … MDCCCXLVIIL
Claudiopoli
SCHEM.
1867 Catalogus venerabilis Cleri
dioecesis Transsilvaniensis … pro anno MDCCCLXVII
Claudiopoli
SCHEM.
1870 Catalogus venerabilis Cleri
dioecesis Transsilvaniensis pro anno 1870
Albae −Carolinae
SCHEM.
1872 Catalogus venerabilis Cleri
dioecesis Transsilvaniensis pro Anno MDCCCLXXII
Albae −Carolinae
SCHEM.
1903 Schematismus venerabilis Cleri
dioecesis Transsilvaniensis pro Anno 1903
Budapest
SCHEM.
2010 A gyulafehérvári főegyházmegye millenniumi sematizmusa
Kolozsvár
SZABÓ István
1969 A középkori magyar falu
Budapest
SZAKÁL Veronika
2011 Gelencei plébánosok feljegyzései időjárásról és természeti csapásokról
(Libelli Transsilvanici 9.)
Kecskemét
SZÁDECZKY Lajos
1908 A székely határőrség szervezése 1762−64-ben
Budapest

SzOkl.
1872−1934 Székely Oklevéltár I−VIII.
Kiad.: Szabó Károly−Szádeczky Lajos−Barabás Samu
Kolozsvár

SzOkl. Ús.
1983−2006 Székely Oklevéltár, Új sorozat I−VIII.
Közzéteszi: Demény Lajos−Pataki József−Tüdős Kinga
Bukarest−Budapest−Kolozsvár−Marosvásárhely

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő
2001 Erkölcs és közösség
Orbai széki erkölcsirányítás a XVII−XIX. században
Pro Print Könykiadó
Csíkszereda

SZT
1975−2014 Erdélyi magyar szótörténeti tár I−XIV.
Anyagát gyűjtötte: Szabó T. Attila
Bukarest−Budapest−Kolozsvár

SZŰCS Brigitta
2013 Zöldág állítása Csíkszentgyörgyön és Csíkbánkfalván
In: Simon András (szerk.): DiákKörKép. Tudományos diákköri írások a néprajz szegedi műhelyéből. 113−155. (Táj és népi kultúra 9.)
SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének kiadása
Szeged

SZŰCS Brigitta
2014 A zöldág funkciói és értelmezési lehetőségei Alcsíkban
In: Kothencz Kelemen (szerk.): Határjelek és hagyásfák. A hetvenedik életévébe lépő Bárth János tiszteletére írott tanulmányok. 761−777. (Bajai Dolgozatok 18.)
Baja

TAKÁCS Lajos
1980 Irtásgazdálkodásunk emlékei
Akadémiai Kiadó
Budapest

TÜDŐS S. Kinga
1998 Székely főnemesi életmód a XVIII. század alkonyán
Kriterion Könyvkiadó
Bukarest−Kolozsvár

TÜDŐS S. Kinga
2001 Jobbágyélet a fejedelemkori Erdélyben
Jövevényjobbágyok Háromszéken (1616−1698)
Mentor Kiadó
Marosvásárhely

UMTSZ
1979−2010 Új magyar tájszótár I−V.
Főszerkesztő: B. Lőrinczy Éva
Szerkesztő: Hosszú Ferenc
Akadémiai Kiadó
Budapest
VARGA E. Árpád
1998 Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I.
Kovászna, Hargita és Maros megye
Népszámlálási adatok 1850−1992 között
Teleki László Alapítvány−Pro Print Könyvkiadó
Budapest−Csíkszereda
ZSÖGÖN Magdolna
[2004] Az ozsdolai egyházközség története
Ozsdola

XV.

UTÓSZÓ

Az ozsdolai kutatásról és a könyv születéséről

A harmadik évezred elején, Csíkszentgyörgyi és Úz-völgyi kutatásaim idején nagyemlékezetű Pálfi János akkori csíkszentgyörgyi plébános közvetítésével ismertem meg Jakab-Fancsali Kálmán ozsdolai plébánost és munkatársát Zsögön Magdolna ozsdolai hitoktatót. Többször találkoztam velük, leginkább háromszéki szerepléseim, kiállításnyitásaim, könyvbemutatóim alkalmával. Szíves invitálásukra hallgatva Ozsdolára is eljutottam.

2005. szeptember 21-én már kutatást végeztem az ozsdolai plébánia irattárában. 2007–2008-ban folytattam az ozsdolai plébánián őrzött régi iratok, számadáskönyvek, protokollumkönyvek, anyakönyvek tanulmányozását, fénymásolását, fényképezését. 2009 májusában jelentős fordulat lendítette előre ozsdolai levéltári kutatásaimat. Ozsdolára érkezve Jakab-Fancsali Kálmán plébános azzal fogadott, hogy a plébánia felújítása során az egyik könyvespolc mögött viszonylag nagy köteg régi iratot találtak. A „leletet" tanulmányozva azonnal láttam, hogy azok az iratok kerültek elő, amelyeket az előző években többször hiányoltam. Valószínűleg tudatosan rejtették el őket a XX. század második felében a diktatúra szimatoló, keresgélő szolgáinak tekintete elől. A plébániai irattár „legjavának" számító, váratlanul előkerült dokumentumokról Csíkszentgyörgyön, tanítványaim közreműködésével, fénymásolatokat készíttettem. Kiegészítő levéltári kutatást 2010-ben, 2012-ben és 2014-ben végeztem az ozsdolai plébánián. 2014-ben családi „levelesládák" tartalmát is igyekeztem megismerni.

Ozsdola plébániai dokumentumainak kutatása részemről nem elszigetelt módon történt, hanem beleilleszkedett egy nagyobb székelyföldi plébánia-kutatásom hullámába. Háromszék keleti szélén Ozsdolán kívül főleg gelencei, sárfalvi, esztelneki, kézdiszentléleki, nyujtódi kutatásaim hoztak számottevő eredményt.

Igyekeztem föltárni a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltárban őrzött ozsdolai községi iratokat is. Ebben a munkában, szerencsére számíthattam Pénzes Lóránd segítségére.

Más elfoglaltságaim, elsősorban csíkszentgyörgyi kutatásaim miatt viszonylag kevés időt tölthettem ozsdolai terepmunkával. A kínálkozó alkalmakat azonban mindig kihasználtam, és magam is törekedtem arra, hogy szervezéseimmel néprajzi kutatási lehetőségeket teremtsek. Életre szóló néprajzi élményem a 2007. január 4-én látott ozsdolai házszentelés, amelyet hatalmas hóban a plébánossal és vidimuszaival járva-kelve, reggeltől estig tanulmányozhattam. Ugyancsak Jakab-Fancsali plébánossal jártam be 2010 kora őszén azt a területet, ahol a telkek jórészt ma is egyházi tulajdonban, a rajtuk álló épületek pedig magántulajdonban vannak, vagyis a falunak azt a részét, ahol valaha a templom zsellérei éltek. 2014 tavaszán az ozsdolai közbirtokosság terepjárójával, Páll István közbirtokossági elnök kalauzolásával bejárhattam Ozsdola Moldváig terjedő havasi határát, különös tekintettel a *Kopolnó* és a *Nagyág* völgyére, illetve azokra a földrajzi nevekre, amelyeket levéltá-

ri kutatásaim során ismertem meg. Végre sétálhattam *Szajhát pusztáján*, az 1831. évi ozsdolai erdei viszályok oly sokat emlegetett színhelyén! Felnézhettem *Ojtoz tetejére*, a hajdani irtáskaszálók terrénumára! Moldva felé tartva áthaladhattam *Jáhoros*on az ozsdolai állattartó gazdák régi szemefényén, amely után az elmúlt évtizedek erőszakos megyehatár-módosításai miatt manapság csak sóvároghatnak! A következő év, 2015 tavaszán Páll István kalauzolásával folytattam a határjárásokat, amelyek során az *Ördöngős*t és a hajdan nyomáskényszerben művelt *mezőföldi* határrészeket ismerhettem meg. Ugyanakkor Jakab-Fancsali plébános és Zsögön Magdolna hitoktató mutatta be *Kishili*bet és az írott történeti forrásokban sok nyomot hagyott zegzugos *Porond* falurészt. Mindketten figyelemre méltó ozsdolai emberekkel ismertettek meg, akiktől beszélgetéseim során sokat tanultam.

Jakab-Fancsali Kálmán plébános 2007 táján már egyre gyakrabban célozgatott arra, hogy jó lenne, ha könyvet írnék, vagy közreműködésemmel, irányításommal könyv készülne a lelki gondozására bízott faluról. Arra gondoltam, hogy végzős szegedi egyetemi hallgatók, pályakezdő néprajzkutatók munkájára alapozott többszerzős néprajzi monográfiát szerkesztek Ozsdoláról. 2008. április 30-án tárgyaltam a faluban, és előkészítettem az első közös kutatást. A munkában részt vevőknek a lakatlan kántorházban, a plébánia közelében találtunk szállást.

Az általam szervezett kutatócsoportba az alábbi személyek kerültek be: Gyöngyössy Orsolya, Bajáki Bernadett, Kresák Eszter, Gál Réka, Gáll Anna a szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékéhez kötődő hallgatók. Hívásomra, a második kutatás idején csatlakozott a csoporthoz Bereznai Zsuzsanna kecskeméti néprajzkutató muzeológus.

A kutatócsoport tagjai 2008. június 27−július 6., 2008. október 10−19. és 2009. május 23−június 1. között végeztek szervezett, közös terepkutatást Ozsdolán. A kutatómunkát utaztatással a Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet, szállásadással pedig az ozsdolai plébánia támogatta. Magam a felsorolt időszakokban Csíkszentgyörgyön vagy más székelyföldi falvakban tartózkodtam, jórészt plébániai irattárak kutatásával foglalkoztam, és néhány naponként Ozsdolán járva felügyeltem az ott folyó néprajzi gyűjtőmunkát.

A munkálatok előrehaladtával olyan nehézségek mutatkoztak, amelyek kétségessé tették a tervezett ozsdolai nagy tanulmánykötet megvalósításának lehetőségét. Többek között a kutatással megbízott kiválasztott fiatal szerzők munkája a megengedhetőnél egyenetlenebb színvonalúnak tűnt. A kecskeméti múzeumi nyugdíjazásomból következő változások egyre jobban behatárolták székelyföldi kutatásszervezési lehetőségeimet. 2009 második felében valószínűvé vált, hogy egy vastag tanulmánykötet kinyomtatásához nem sikerülne összegyűjtenem a szükséges nyomdaköltséget. Ezért elhatároztam, hogy az ozsdolai „nagy kötet" ideáját feladom, és az ozsdolai tanulmányok némelyikét a Kecskeméten megjelenő Libelli Transsilvanici című füzetsorozatban, az anyagi lehetőségeknek megfelelően, egyenként bocsájtom útjára. Így jelent meg 2010-ben a sorozat 6. köteteként Bereznai Zsuzsanna: *Népi táplákozási szokások Ozsdolán*, 7. köteteként pedig Gyöngyössy Orsolya: *Ozsdolai népszokások* című műve.

2011-ben elsősorban ozsdolai, gelencei, csíkszentmiklósi és ditrai kutatásaim eredményeként közreadtam a *Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása*

című könyvemet, amelyben részletesen írtam a „templom jobbágya” néven emlegethető társadalmi réteg ozsdolai szerepéről. A kötet függelékében 32 ozsdolai írott dokumentum kapott helyet az 1618 és 1878 közötti negyed évszázadból.

A „templom jobbágya” témájú könyvem bemutatóját 2012. április 25-én tartottuk Ozsdolán, a művelődési házban. A jól sikerült kulturális rendezvény után Jakab-Fancsali Kálmán plébános ozsdolai vezető személyiségek társaságában vacsorára invitált a plébániára. A „nagyebédlő” hosszú asztalánál ülve a társalgás újra és újra Ozsdola múltjának kutatására terelődött. Egyre inkább úgy éreztem, nekem címzett célzásokat hallok. A rám szegeződő tekintetek tüzében ünnepélyes nyilatkozat, ha úgy tetszik, fogadalom formájában megígértem: írok egy könyvet Ozsdoláról.

Tovább folytattam az ozsdolai írott források feltárását. Egyéb munkáim mellett hónapokon át betűzgettem és mutatóztam a másolatban összegyűjtött ozsdolai dokumentumok szövegeit. Egyszóval: előkészítettem a könyvírást. Elhatároztam, hogy Ozsdola XVIII−XIX. századi életéről fogok írni, itt-ott XVII. századi előzmények felemlítésével. A XX. század históriáját meghagyom későbbi korok történészeinek. Határozottan megfogalmazódott bennem, hogy könyvem mondanivalójának középpontjába az egyházközség szerepű megye és a kommunitásnak is nevezett faluközösség együttműködését állítom.

Az ozsdolai könyv szövegét 2014. május 1-jén kezdtem el fogalmazni. Újabb szokásom szerint nem a könyv elején, hanem a közepén, ebben az esetben az V. fejezet első mondatával kezdtem el az írást. Egyéb munkáim, írnivalóim mellett viszonylag lassan haladtam. 2014-ben és 2015-ben tavasztól ősz közepéig jánoshalmi nyári házamban, ősz közepétől tavasz tájáig kecskeméti lakásomban írtam. 2014-ben az V. fejezetet a VI., a VIII., a IX. és a VII. fejezet követte. Utóbbit 2014 szilveszterének estéjén is fogalmaztam, hogy 2015. január 2-re befejeződjön. 2015 első négy hónapjában született meg a terjedelmes I. és II. fejezet. A III. és a IV. fejezetet a forró bácskai nyár érlelte. A X. fejezet 2015 októberének első felében íródott. A függelékbe kerülő szövegek átiratai folyamatosan készültek, és 2015 novemberében nyerték el végső formájukat, sorrendjüket. Az elkészült fejezetek javítása, összedolgozása, a könyv számítógépes szerkesztése 2015 karácsonyára készült el.

Köszönettel tartozom mindazoknak, akik ozsdolai kutatásaimat elősegítették és e könyv megszületését támogatták. Első helyen Jakab-Fancsali Kálmán plébánosnak sok biztatásáért és ozsdolai tevékenységem kedvező hátterének biztosításáért, Zsögön Magdolna hitoktatónak szervezéseiért és a pompás plébániai vendéglátásokért, Páll István ozsdolai közbirtokossági elnöknek határjárásaim megkönnyítéséért, Lukács Attila közbirtokossági alelnöknek családi iratok kereséséért, Pénzes Lóránd sepsiszentgyörgyi tanárnak, levéltárosnak iratfényképezéseiért, hajdani szegedi egyetemi tanítványaimnak, kutatási asszisztenseimnek: Kerekes Ibolyának, Szakál Veronikának, Tüske Anitának, Kovács Lillának, Deme Ágnesnek, Szűcs Brigittának az írott dokumentumok fénymásolásában, fényképezésében nyújtott segítségükért. Végezetül köszönöm Kézdi József csíkszentgyörgyi közbirtokossági elnöknek, hogy Ozsdola múltját kutatva is lakhattam a csíkszentgyörgyi közbirtokosság székházának vendégszobájában.

Kecskeméten, 2015-ben, Mindenszentek ünnepén

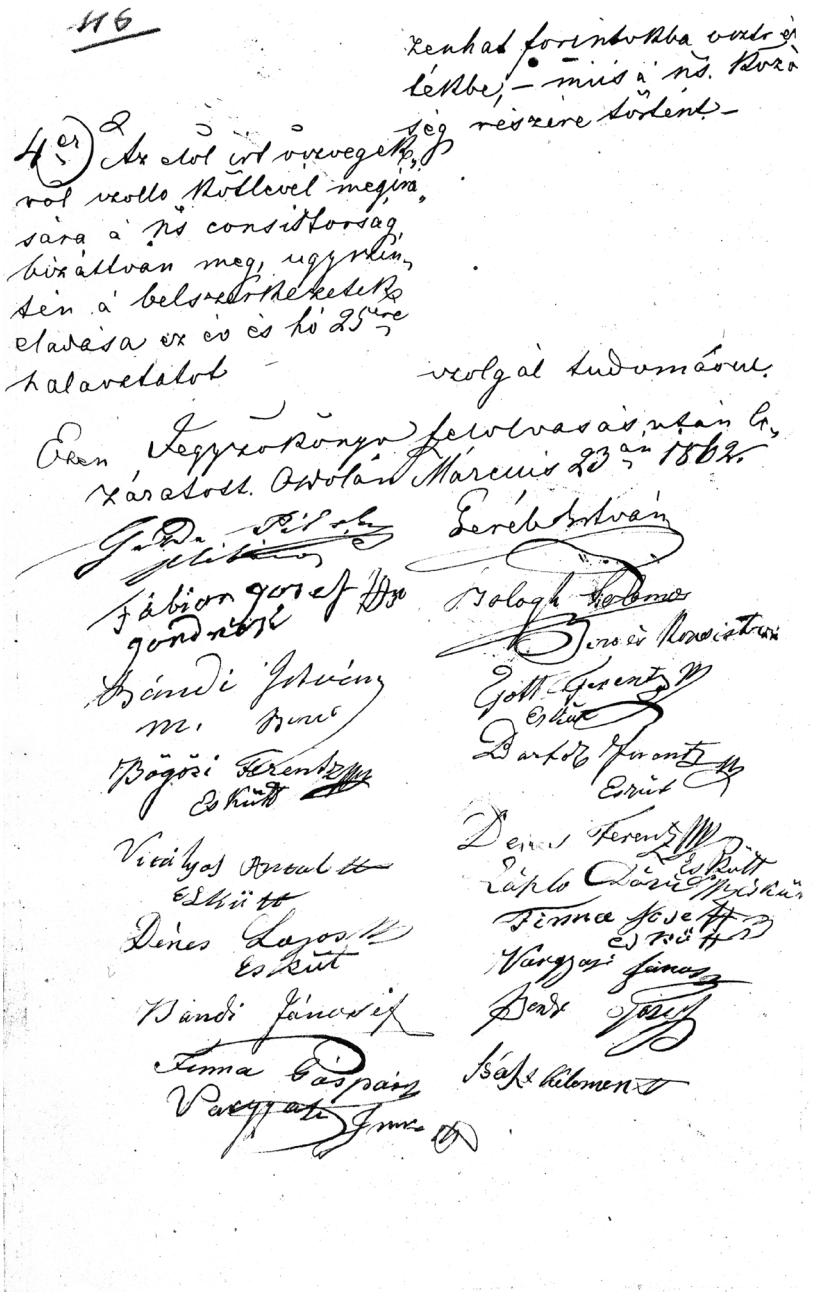

Aláírások Ozsdola megyéjének jegyzőkönyvében (1862),
(OZSPI. 3. 46.)

TARTALOM

I. FALU ÉS NÉPE A HAVASOK LÁBÁNÁL 5
„ERDŐALJÁN”, A KÉZDISZÉKI „MEZŐFÖLDÖN” TÚL 5
Általánosságok, sztereotípiák Ozsdoláról 5
Erdélyi kapcsolatok 7
Moldvai kapcsolatok 9
FALU A MÚLÓ IDŐBEN 11
HATÁRŐRKATONAI KÖTELÉKBEN (1764-1848) 13
A határőrkatonai szervezet létrehozása 13
A határőrkatonai állapottal összefüggő tisztségek 14
Rukkolás, exerciroztatás, patrózás, kommandózás 15
A határőrkatonaság megkövetelt anyagi támogatása 19
A népéletet befolyásoló, „oktató” határőrkatonai rendelkezések a nép számára ... 20
A katonai beavatkozás és felügyelet népéleti hatásai 22
NÉPESSÉG ÉS TÁRSADALOM 25
A népességszám alakulása 25
A népesség kontinuitása és migrációja 28
Társadalmi rétegek, csoportok 34
Összkép a XVIII. századi adóösszeírások alapján 34
Nemesek és úrfélék 34
Szabad székelyek: primipilusok és pixidáriusok, katonaszékelyek 37
Jobbágyok 39
Extráneusok, „bébíró possesorok” 45

II. AZ OZSDOLAIAK ÉLETTERE, MEGÉLHETÉSI FORRÁSAI 47
ADOTTSÁGOK 47
MEZEI GAZDASÁG 51
Határhasználat 51
Szántó és kaszáló területmértékek 54
Földművelés 57
Állattartás 58
Kaszálók, szénamunka 59
Gyümölcsfák 63
ERDŐBIRTOKLÁS, ERDŐHASZNÁLAT 65
Több falu közös erdeje a Székelyföldön 65
Ozsdola és az ozsdolai erdőközösség 66
A „béerdölés” módja 71
Havasi erdős legelők bérbe adása 74
Pünkösd ünneplése a havasban 76
„FŰRÉSZEK” ÉS „LISZTELŐ MALMOK” 78

III. FALU, FALUKÖZÖSSÉG 83

Falu és falutörvény 83
Fórumok és tisztségviselők 86
Faluszéke 90
A falu pénzügyei 94
Beltelkek és erdőszéli bokros földdarabok adományozása, eladása a falu által 96
Kaszálónak való erdei, havasi területek adományozása, eladása a falu által 99
A falusfeleket szolgáló falu és a faluért tevékenykedő falustelek 103
A források szegénysége 103
A „szërre" osztott „havas túrója" 104
Faluközösségi szántóföldek árendába adása pénzért és szolgálat jutalmaként 105
Cserefa osztása ozsdolai lakosoknak a „falu erdejéből" 106
„Elkárosodott" állatokért kárpótlás a faluközösségtől 107
A faluközösségért tevékenykedő „falusfelek" 108

IV. A MEGYE, MINT EGYHÁZKÖZSÉGI SZERVEZET 111
Terminológiai kavalkád és a mögötte meghúzódó tartalom 111
A megye fórumai, tisztségviselői 115
A megyeszéke „rendtartó" törvénykezése 120
A "korai" vizitátorok egyházi fegyelmező ítélkezése 122
A főesperesi szentszék törvénykezése 123
„Székper" Ozsdolán 1700 táján 123
Gabri Julis esete Szász Kelemennel 125
Lakodalom „*hitlés*" nélkül 140

V. A MEGYE PAPJA ÉS KÁNTORTANÍTÓJA 143
A PLÉBÁNOS 143
Plébánosok Ozsdola megyéjében 143
Papjelölés, papfogadás 146
Hitélet, vallási események, vallási szokások 148
A plébános legfőbb jövedelemforrása: a kepe 154
A plébániális földek 156
Az ozsdolai plébános egyéb jövedelmei 159
A pap gazdálkodása, életmódja Tóth Ferenc plébános (1742-1761) példáján 160
A KÁNTORTANÍTÓ ÉS SEGÍTŐI 165
Deák, megyés mester, kántor Ozsdola megyéjében 165
A kántor jövedelme 168
A kántor segítői 169

VI. A MEGYE, AVAGY A TEMPLOM JAVAI, JÖVEDELEMFORRÁSAI 171
Templom jószága – megye birodalma 171
A templom lakótelkei, házai 171
A templom szántói, kaszálói 172
A templom „pityókás kertjei", „pityókás ugarjai" 174
A templom földjeinek hasznosítása 176

A templom rendelkezésére bocsátott faluközösségi erdők 179
A templom malma 182
Temetői haszonvételek 184

VII. A MEGYE PÉNZÜGYEI 185
Megyebírói számadások 185
Bevételek és kiadások 186
A pénzhitelező templom. A megye adósai 191
Kegyes adományozások, „istenes adományok" a templomnak 194

VIII. TEMPLOM JOBBÁGYAI, MEGYE ZSELLÉREI 197
AZ ERDÉLYI *TEMPLOM JOBBÁGYAI*RÓL ÁLTALÁBAN 197
OZSDOLA TEMPLOMÁNAK JOBBÁGYAI, ZSELLÉREI, ÁRENDÁSAI 198
XVII. századi emlékek 198
Templom jobbágyának állók a XVIII. században 199
Templom zsellérei a XIX. század első felében 201
Templom zsellérének állók 201
A templom zselléreinek számbavételei 202
A templom zselléreinek szolgálatai 203
Életképek az ozsdolai templom zselléreiről 204
Az eklézsia lakótelkeinek árendálói a XIX. század közepétől a XX. század elejéig 206
Beltelek-árendálók a XIX. század második felében 206
Beltelek-árendálók a XX. század első felében 207
A templom lakótelkei a XX. század második felében és a XXI. század elején 208

IX. A MEGYE ÉPÜLETFENNTARTÓ ÉS INTÉZMÉNY-MŰKÖDTETŐ SZEREPE 211
Kegyúri jog és székely faluközösség 211
Gondoskodás a templomról 212
Gondoskodás a „plébániális és a kántorális" épületekről 221
Gondoskodás az iskoláról 222
Gondoskodás a temetőről 223

X. A „FALU" ÉS A „MEGYE" VISZONYA 225
(Összegzés helyett)

XI. FÜGGELÉK 229
A SZÖVEGKÖZLÉS MÓDJA 229
A KÖZÖLT SZÖVEGEK TÉMA SZERINTI CSOPORTJAI 229
DOKUMENTUMOK 1−21. 230

XII. OZSDOLAI TÖRTÉNETI HELYNEVEK 273

XIII. RÖVIDÍTÉSEK 283
Levéltárak, írott forrásokat őrző gyűjtemények rövidítései 283
A felhasznált levéltári források, írott dokumentumok rövidítései 283
Fel nem oldott rövidítések archív szövegekben 284

XIV. IRODALOM 285

XV. UTÓSZÓ 295
Az ozsdolai kutatásról és a könyv születéséről 295

XVI. TARTALOM 299

BÁRTH JÁNOS

Néprajzkutató, történész, nyugalmazott múzeumigazgató (Kalocsa, Kecskemét), címzetes egyetemi docens (Szeged).

A történelmi Bácska legészakibb szögletében, Jánoshalma határában született 1944. december 15-én. Kalocsán járt gimnáziumba. 1963-tól 1968-ig a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetemen történelmet és néprajzot tanult.

1990 előtt jobbára a Duna-Tisza köze múltját és népéletét tanulmányozta. 1990 óta végez rendszeresen néprajzi és történeti kutatásokat Erdélyben. Jellemző kutatási területei: településnéprajz, társadalomnéprajz, vallási néprajz, agrártörténet, életmódtörténet.

Tisztelői, pályatársai, tanítványai a 60. születésnapján a *Halmok és havasok* (szerk.: Bárth Dániel és Laczkó János, Kecskemét, 2004), a 70. születésnapján pedig a *Határjelek és hagyásfák* (szerk.: Kothencz Kelemen, Baja, 2014.) című tanulmánykötettel köszöntötték. Ebben a két könyvben jelent meg 1970 és 2014 között publikált írásainak teljes bibliográfiája.

Önálló könyvként megjelent erdélyi témájú írásai

A vigasztaló Napbaöltözött Asszony. Csodás gyógyulások egyházi vizsgálata Csíksomlyón 1784-ben, (Szeged, 2000)
Varság, a székely tanyaközség, (Kecskemét, 2001)
Gyimesfelsőloki emléklapok, (Kecskemét, 2003)
Úz-völgyi magyarok (Kecskemét, 2004)
Jézus dicsértessék! A székelyvarsági hegyi tanyák népének vallási hagyományai (Kecskemét, 2006)
A korondi közbirtokosság három évtizede (1904−1933), (Kecskemét, 2006)
Az eleven székely tizes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek működése a XVII−XX. században, (Kecskemét, 2007)
Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén, (Kecskemét, 2008)
Vízvezető közösségek Csíkszentgyörgyön és Csíkbánkfalván, (Kecskemét, 2010)
Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása. Fejezetek a katolikus székelység egyháztörténetéhez, (Kecskemét, 2011)
Szentgyörgy megyéje Alcsíkban. Esettanulmány a katolikus székelység egyháztörténetéhez és társadalomnéprajzához, (Kecskemét, 2012)
Két véka féreje. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi székely családi levelesládák, (Kecskemét, 2013)
Csíkszentgyörgyi néprajzi képek, (Kecskemét, 2014)

Szerkesztésében megjelent erdélyi témájú többszerzős könyvek

Havasalja havasa. Tanulmányok a székelyvarsági hegyi tanyák népéről, (Kecskemét, 1998)
Lapádi vendégség. Néprajzi tanulmányok Magyarlapádról és környékéről, (Kecskemét, 2007)

AGAPÉ
Ferences Könyvkiadó és Nyomda
6791 Szeged, Széksósi út 16.
E-mail: office@agape.hu
Felelős vezető: Dr. Harmath Károly, OFM